

НАУКОВІЙ ВІСНИК

МУЗЕЮ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У СВИДНИКУ

ВИДАННЯ

Музею української культури у Свиднику

Вийшло друком:

Науковий збірник Музею української культури в Свиднику, 1, 1955, 320 стор. (Розібрано). Політематичний. Присвячено пам'яті В. П. Латти (1921 — 1966). В збірнику друкуються статті з історії, літературознавства, мовознавства, дерев'яної церковної архітектури, фольклористики та розділ рецензій. Збірник має два реєстри.

Шлях до волі. Науковий збірник МУК № 2. Збірник спогадів і документів про національно-визвольну боротьбу українського населення Чехословаччини проти фашизму в 1939 — 1945 рр., стор. 427, ціна 28,50 Кчс. Головний редактор Іван Ванат. Збірник складається з окремих розділів, кожний розділ відкривається ґрунтовною вступною статтею. В збірнику опубліковано спогади понад 30 визначних учасників визвольної боротьби, передусім спогади генерала армії Людвіка Свободи, як і інших активних діячів антифашистського руху — В. Капішовського, І. Роголя-Ількова, Ф. Іванчова тощо. У збірнику є багатий фото-документаційний матеріал.

Науковий збірник Музею української культури № 3, 1967, 486 стор. Присвячено пам'яті В. Гнатюка. Збірник містить статті з історії, літературознавства, фольклористики, мовознавства, різні інформації та хроніку. На його сторінках публікується кореспонденція В. Гнатюка з І. Палькевичем (1920 — 1926 рр.). Збірник має географічний та іменний реєстри.

Науковий збірник Музею української культури в Свиднику № 4, 1969, кн. I, 510 стор., ціна 47,— Кчс. Публікує ґрунтовні матеріали про Івана Панькевича — Й. Дзендзелівського, Ф. Тішого, С. Клочурака, Л. Деже, М. Штеця та дальших. Збірник містить також статті на різні теми, інформації, рецензії, хроніку про діяльність українських установ Чехословаччини та два реєстри.

Науковий збірник Музею української культури в Свиднику № 4, 1969, кн. II, 220 стор., ціна 25,— Кчс. Йдеться про монографію Івана Панькевича: «Матеріали до історії мови південнокарпатських українців». До друку підготував А. Куримський. Монографія охоплює виписи з метрик, пам'ятки, ділову мову та інші записи на церковних богослужбових книгах, зібрані Іваном Панькевичем у 1946, 1947, 1949 та 1952 рр. на Східній Словаччині. Книга містить багатий фактографічний матеріал.

Науковий збірник Музею української культури в Свиднику № 5, 1971, 528 стор., ціна Кчс 58,— Йдеться про монографію «Дерев'яні церкви східного обряду на Словаччині» Б. Ковачевичової-Пушкарової—І. Пушкарка. Публікація є першою вичерпною монографією про дерев'яну церковну архітектуру українців (русинів) Пряшівщини. Крім докладних описів 111-ти дерев'яних церков та церковних об'єктів із 100 сіл, книга містить 432 фотографії церков, 7 кольорових ілюстрацій та 432 плани і зарисовки дерев'яних церков східного обряду на Словаччині.

Науковий збірник Музею української культури у Свиднику № 6, 1972, кн. 1, 344 стор., ціна 50,— Кчс. Містить наукові розвідки з історії, історії культури, етнографії, фольклористики та мистецтвознавства. Наприкінці — іменний та географічний покажчики.

Науковий збірник Музею української культури у Свиднику № 6, 1972, кн. 2, 200 стор., ціна 50,— Кчс. Містить монографію Павла Марковича «Писанки»

**НАУКОВИЙ ЗБІРНИК
МУЗЕЮ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ
У СВИДНИКУ**

за редакцією Івана Русинка

**ANNALES
MUSEI CULTURAE UKRAINIENSIS
SVIDNIK**

Edited by Ivan Rusinko

12

1985

VEDECKÝ ZBORNÍK
MÚZEA UKRAJINSKEJ KULTÚRY
VO SVIDNÍKU

Pod redakciou Ivana Rusinka

12

VYDALO MÚZEUM UKRAJINSKEJ KULTÚRY VO SVIDNÍKU
V SLOVENSKOM PEDAGOGICKOM NAKLADATELSTVE V BRATISLAVE,
ODBORE UKRAJINSKEJ LITERATÚRY V PREŠOVE, 1985

**НАУКОВИЙ ЗБІРНИК
МУЗЕЮ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ
У СВИДНИКУ**

за редакцією Івана Русинка

12

ВИДАВ МУЗЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У СВИДНИКУ
В БРАТИСЛАВСЬКОМУ СЛОВАЦЬКОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ ВИДАВНИЦТВІ,
ВІДДІЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ПРЯШЕВІ, 1985

Юрій Кундрат, Михайло Мольнар, Степан Пажур, Олена Рудловчак,
Іван Русинко, директор МУК, Микола Русинко, Василь Скрип, Мирослав
Сополига, Володимир Черевка.

© Музей української культури у Свиднику, 1985.

ІСТОРІЯ

СЛОВАЦЬКЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ПОВСТАННЯ І ПІВНІЧНО-СХІДНА СЛОВАЧЧИНА

АНДРІЙ КОВАЧ, ПРЯШІВСЬКИЙ ФІЛОСОФСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КОШИЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. П. Й. ШАФАРИКА

Минув славний ювілей визначних історичних подій: 40-річчя Словацького національного повстання і боїв за Дуклянський перевал, через який до нашої Батьківщини разом з визволенням сіл і міст кривувала довгоочікувана свобода.

За відносно короткий строк докорінно змінилося життя трудящих колишньої Пряшівщини, де проживало понад 180 тисяч українців (1939 р.). Завдяки соціалістичному ладові та політиці КПЧ і в нашому краї знайшла своє місце соціалістична індустріалізація, була соціалізована більшість колишніх землевласників, добрі результати принесла нашому українському населенню соціалістична культурна революція та соціальна політика нашої партії і держави.

Однак персборюючи різні труднощі і перешкоди на нашому революційному шляху, в процесі побудови основ соціалізму і розвинутого соціалістичного суспільства, ми не забуваємо, що джерелом нового життя й нашого українського населення було Словацьке національне повстання і визволення Східної Словаччини легендарною Червоною Армією (від лютого 1946 р. Радянська Армія) в період від осені 1944 р. до січня 1945 р.

Не забуваємо і ніколи не забудемо, що початки новітньої історії українського населення овіяні скорботою за великими людськими і матеріальними жертвами, ціною яких народи і національності нашої спільної Вітчизни — ЧССР здобули державну і національну свободу.

Пригадаймо на цьому місці слова великого друга і щирого приятеля нашого неселення ген. Л. Свободи: «Ніколи не забудьмо, як легко ми втратили свободу і як важко, за ціну величезних зусиль і багатьох жертв нашого, а передусім радянського народу, ми її знову відвоювали... Багато крові треба було пролити і багато жертв принести, щоб 6-го жовтня 1944 року була увінчана перемога радянських і чехословацьких військ переходом державного кордону на Дуклянському перевалі.

За майже три місяці боїв у напрямі 15—20 км широкому і 50—70 км довгому ми втратили 6 500 бійців, з того 1 800 вбитими, останні були поранені або пропали без вісті. Радянська 38-а армія в цих боях понесла

великі втрати: понад 80 000 солдатів, з яких 19 000 було вбитих, а інші були поранені чи пропали без вісті... На Дуклянському перевалі загинуло або було поранено 107 чехословацьких комуністів, а в процесі визволення Словаччини втрати наших солдатів-партійців підвищились на 70 мертвих і 130 поранених...»

Значних втрат і шкод зазнало і цивільне населення нашого краю. Особливо те, яке знаходилося в районі фронтових дій, а також на території активних партизанських боїв: Злата Баня, Винне, Петровці, Крижі, Кошаровці, Завада, Михаловці-Біла гора та в інших районах, між ними і в Токайку, де фашисти в неділю, 19-го листопада 1944 р., по-звірськи вбили 32 людей, а двох важко поранили.

І сьогодні всілякі «дидакти» намагаються, аби живі забули про ці криваві розправи, що мали вести до «нових порядків», «попівської республіки», або до «нової Європи». Данубія, Л. Пахман та їм подібні у своїх писанинах навіть хочуть виправдати ці злочинні вчинки людських душогубів, теревенять про те, що мовляв, комуністи і «різні бандити» завдали фашистам більше страждань, ніж вони цивільному населенню! Дійсно рафіновано намагаються перефарбувати ворога на жертву.

Тема фашизму стабілізувалась у світовій історіографії. Йдеться про тематику, яка належить до основної в рамках сучасної ідеологічної боротьби між капіталістичними і соціалістичними країнами. Тому і ми по мірі сил та можливостей, не можемо собі дозволити, не цікавитись нею, не розробляти її також з погляду того, як фашизм трагічно записався до життя, до боротьби чехословацьких трудящих. Крім того, тематика фашизму та антифашистської боротьби, напевно, буде одною з тем міжнародного конгресу з питань історичних наук у 1985 році (Sbornik k problematice dějin imperialismu, Praha 1982, стор. 7—8 і д.).

І тому, коли в ювілейному році Повстання ми знову задумались над його смислом і революційним заповітом, не можемо забути про те, що йдеться, подібно як і у випадку Травневого повстання чеського народу, про важливе вогнище третього фронту (В. Клоков). Словацьке національне повстання — це початок національно-демократичної революції в новій Чехословаччині. Починаючи 29-м серпнем 1944 року повстанці на протязі 60 днів вели героїчну боротьбу на Словаччині, а потім партизанську війну в горах Середньої і Східної Словаччини. Це та поступове і остаточно визволення чехословацької території славною Радянською Армією, воїнами Першого чехословацького армійського корпусу і румунськими бійцями разом узятє було кульмінацією антифашистської і національно-визвольної боротьби словацького народу, українського населення і інших патріотів проти домашнього клерофашизму і німецького нацизму за державну, національну і соціальну свободу, за нову Чехословацьку Республіку.

Свідчить про це і бібліографія видань з нагоди 35-річчя СНП. І наперекір цьому картина цієї особливої ділянки національної і революційної історії Словаччини, ЧССР та історії КПЧ не є однаково вичерпною, глибокою і точною (Štúdie k československým vojenským dejinám, Praha 1979, Ján Šimovčák, стор. 4 і д.).

По відношенні до нашого регіону цей факт підтверджує, наприклад, спогад Михайла Шпака «Шляхом боротьби» («Дукля», 6/1979, стор. 27—41),

Савелія Лесніковського «Братерство в зброї» («Нове життя», 4—10/1982), два зошити спогадів Станіслава Теофіловича Антоневського (1. XI. 1974 р.). Перший з них, які віддаю Свидницькому МУК, має 121, а другий 142 стор. ркп. П. 81. Автор пише про загиблого в Заваді радянського пілота, якого з почестями було похоронено у польському містечку Кросно (Василь Петрович Михалович, 1912, Могилів, БРСР), і продовжує: «Ми і далі проводили свої дії в околиці Гуменського округу, . . . контролювали шляхи, що вели з фронту і на фронт, подавали відомості про німецькі війська у таких сслах, як Завада, Руська Поруба . . .» (стор. 101). Далі пише про засудження М. В. Харченка (стор. 104), про адрес Гелени Галайчикової із с. Грубів, окр. Гуменне від 18. XI. 1944 р. і т. п.

Марксистсько-ленінська історіографія виходить з тези, що СНП об'єднало національні та внутрішні завдання із завданнями загального прогресу, на шляху якого однією з найбільших перешкод був фашизм. На підставі цього в роках другої світової війни був сформований широкий антифашистський фронт, бійці якого були готові віддати свої сили для розгрому фашизму.

Творчий підхід комуністів дав цьому фронтові класову, цілеспрямовану програму і план. Вони вважали, що при розпрацюванні революційної стратегії і тактики, поряд з урахуванням загальних закономірностей, необхідно «дослідити, визчити, відшукати, вгадати, схопити національно-особливе, національно-специфічне в конкретних підходах кожної країни до розв'язання єдиного інтернаціонального завдання» (В. І. Ленін, Твори, т. 31, стор. 68). Тому на відміну від положень, що заперечували право КПС конкретно рішати питання про місце і час використання також і партизанських форм боротьби (*Partizánské hnutí v Československu*, Praha 1961), ми стоїмо на позиції що цей принцип був сформульований вже Леніним і він не відхиляє тезис, що озброєне повстання — це мистецтво.

«Новітню історію чеського і словацького народів характеризували два основні напрямки: боротьба за соціальне визволення трудящих і за існування наших народів та їх свободу. Їх класові і національні, внутрішні аспекти взаємно перепліталися і впливали один на одного.

Мюнхен і розбиття Чехословаччини доказали, що власть імуща чеська та з нею пов'язана словацька буржуазія заради своїх класово-гнобительських інтересів продали власне існування самостійної чехословацької держави» («Уроки з кризисного розвитку в партії і суспільстві»).

Коли у тридцять роки нашого століття над світом з'явилась зловісна тінь фашизму і загроза війни, комуністичні партії, а зрозуміло, і Комуністична партія Чехословаччини, почали розробляти нову тактику дій, основні положення якої випрацював і ухвалив історичний VII-й конгрес Комуністичного Інтернаціоналу, який відбувся в столиці Радянського Союзу Москві у липні — серпні 1935 року.

VII-й з'їзд КПЧ, який проходив у квітні 1936 р., розглянув питання про роботу партії в новій історичній обстановці, що склалася у зв'язку з загрозою з боку фашистської Німеччини та активізацією внутрішніх реакційних сил в Чехословаччині. З'їзд вказав на те, що головним знаряддям захисту республіки і народу від фашистського агресора може бути лише єдиний Народний фронт — об'єднання всіх трудящих країни на

великі втрати: понад 80 000 солдатів, з яких 19 000 було вбитих, а інші були поранені чи пропали без вісті... На Дуклянському перевалі загинуло або було поранено 107 чехословацьких комуністів, а в процесі визволення Словаччини втрати наших солдатів-партійців підвищились на 70 мертвих і 130 поранених...»

Значних втрат і шкод зазнало і цивільне населення нашого краю. Особливо те, яке знаходилося в районі фронтових дій, а також на території активних партизанських боїв: Злата Баня, Винне, Петровці, Крижі, Кошаровці, Завада, Міхаловці-Біла гора та в інших районах, між ними і в Токайку, де фашисти в неділю, 19-го листопада 1944 р., по-звірськи вбили 32 людей, а двох важко поранили.

І сьогодні всілякі «дидакти» намагаються, аби живі забули про ці криваві розправи, що мали вестися до «нових порядків», «попівської республіки», або до «нової Європи». Данубія, Л. Пахман та ім подібні у своїх писанинах навіть хочуть виправдати ці злочинні вчинки людських душогубів, теревеняють про те, що мовляв, комуністи і «різні бандити» завдали фашистам більше страждань, ніж вони цивільному населенню! Дійсно рафіновано намагаються перефарбувати ворога на жертву.

Тема фашизму стабілізувалась у світовій історіографії. Йдеться про тематику, яка належить до основної в рамках сучасної ідеологічної боротьби між капіталістичними і соціалістичними країнами. Тому і ми по мірі сил та можливостей, не можемо собі дозволити, не цікавитися нею, не розробляти її також з погляду того, як фашизм трагічно записався до життя, до боротьби чехословацьких трудящих. Крім того, тематика фашизму та антифашистської боротьби, напевно, буде одною з тем міжнародного конгресу з питань історичних наук у 1985 році (Sbornik k problematice dějin imperialismu, Praha 1982, стор. 7—8 і д.).

І тому, коли в ювілейному році Повстання ми знову задумались над його смыслом і революційним заповітом, не можемо забути про те, що йдеться, подібно як і у випадку Травневого повстання чеського народу, про важливе вогнище третього фронту (В. Клоков). Словацьке національне повстання — це початок національно-демократичної революції в новій Чехословаччині. Починаючи 29-м серпнем 1944 року повстанці на протязі 60 днів вели героїчну боротьбу на Словаччині, а потім партизанську війну в горах Середньої і Східної Словаччини. Це та поступове і остаточне визволення чехословацької території славною Радянською Армією, воїнами Першого чехословацького армійського корпусу і румунськими бійцями разом узятє було кульмінацією антифашистської і національно-визвольної боротьби словацького народу, українського населення і інших патріотів проти домашнього клерофашизму і німецького нацизму за державну, національну і соціальну свободу, за нову Чехословацьку Республіку.

Свідчить про це і бібліографія видань з нагоди 35-річчя СНП. І наперекір цьому картина цієї особливої ділянки національної і революційної історії Словаччини, ЧССР та історії КПЧ не є однаково вичерпною, глибокою і точною (Štúdie k československým vojenským dejinám, Praha 1979, Ján Šimovček, стор. 4 і д.).

По відношенні до нашого регіону цей факт підтверджує, наприклад, спогад Михайла Шпака «Шляхом боротьби» («Дукля», 6/1979, стор. 27—41),

Савелія Лесніковського «Братерство в зброї» («Нове життя», 4—10/1982), два зошити спогадів Станіслава Теофіловича Антоневського (1. XI. 1974 р.). Перший з них, які віддаю Свидницькому МУК, має 121, а другий 142 стор. ркп. П, 81. Автор пише про загиблого в Заваді радянського пілота, якого з почестями було похоронено у польському містечку Кросно (Василь Петрович Михалович, 1912, Могилів, БРСР), і продовжує: «Ми і далі проводили свої дії в околиці Гуменського округу, . . . контролювали шляхи, що вели з фронту і на фронт, подавали відомості про німецькі війська у таких селах, як Завада, Руська Поруба . . .» (стор. 101). Далі пише про засудження М. В. Харченка (стор. 104), про адрес Гелени Галайчикової із с. Грубів, окр. Гуменне від 18. XI. 1944 р. і т. п.

Марксистсько-ленінська історіографія виходить з тези, що СНП об'єднувало національні та внутрішні завдання із завданнями загального прогресу, на шляху якого однією з найбільших перешкод був фашизм. На підставі цього в роки другої світової війни був сформований широкий антифашистський фронт, бійці якого були готові віддати свої сили для розгрому фашизму.

Творчий підхід комуністів дав цьому фронтові класову, цілеспрямовану програму і план. Вони вважали, що при розпрацюванні революційної стратегії і тактики, поряд з урахуванням загальних закономірностей, необхідно «дослідити, визчити, відшукати, вгадати, схопити національно-особливе, національно-специфічне в конкретних підходах кожної країни до розв'язання єдиного інтернаціонального завдання» (В. І. Ленін, Твори, т. 31, стор. 68). Тому на відміну від положень, що заперечували право КПС конкретно рішати питання про місце і час використання також і партизанських форм боротьби (*Partizánské hnutí v Československu*, Praha 1961), ми стоїмо на позиції що цей принцип був сформульований вже Леніним і він не відхиляє тезис, що озброєне повстання — це мистецтво.

«Новітню історію чеського і словацького народів характеризували два основні напрямки: боротьба за соціальне визволення трудящих і за існування наших народів та їх свободу. Їх класові і національні, внутрішні аспекти взаємно перепліталися і впливали один на одного.

Мюнхен і розбиття Чехословаччини доказали, що власть імуща чеська та з нею пов'язана словацька буржуазія заради своїх класово-гнобительських інтересів продали власне існування самостійної чехословацької держави» («Уроки з кризисного розвитку в партії і суспільстві»).

Коли у тридцяті роки нашого століття над світом з'явилась зловісна тінь фашизму і загроза війни, комуністичні партії, а зрозуміло, і Комуністична партія Чехословаччини, почали розробляти нову тактику дій, основні положення якої випрацював і ухвалив історичний VII-й конгрес Комуністичного Інтернаціоналу, який відбувся в столиці Радянського Союзу Москві у липні — серпні 1935 року.

VII-й з'їзд КПЧ, який проходив у квітні 1936 р., розглянув питання про роботу партії в новій історичній обстановці, що склалася у зв'язку з загрозою з боку фашистської Німеччини та активізацією внутрішніх реакційних сил в Чехословаччині. З'їзд вказав на те, що головним зброям захисту республіки і народу від фашистського агресора може бути лише єдиний Народний фронт — об'єднання всіх трудящих країни на

чолі з робітничим класом, незважаючи на різницю партійної чи національної приналежності, «забезпечивши єдність профспілок і союз робітничого класу з селянством та іншими масами населення».

Керівництво Комуністичної партії з особливою силою підкреслювало на з'їзді важливість для долі Чехословацької Республіки її тісного співробітництва з Радянським Союзом. «Як може Чехословаччина, невелика держава, — говорив Клемент Готвальд, — встояти проти Гітлера? Лише разом з Країною Рад. Що робить реакція у нас і взагалі всюди? Зводить наклепи на СРСР, вимагає розірвання договору з Радянським Союзом» (підписаним 16-го травня 1935 р.).

Історія повністю признала правоту К. Готвальда, усіх комуністів. Злочинний зговір імперіалістичних держав в кінці вересня 1938 року в Мюнхені (угода про його «нульове значення» між ФРН та ЧСРР була, накінець, підписана аж у 1973 році!) і капітуляція правлячих кіл чехословацької буржуазії привели до анексування найважливіших чехословацьких прикордонних областей із значною кількістю сильних військових укріплень Німеччиною та Угорщиною. В той час представники чехословацької буржуазії ронили крокодилячі сльози та обдурювали наших трудящих що, мовляв, «нам ніхто не хотів допомогти», «ми залишилися самітніми». Однак у 1939 р. д-р Е. Бенеш дав інтерв'ю доньці німецького письменника-антифашиста Г. Манна — Ериці Манн, у якому підтвердив, що в 1938 році (ще перед підписанням ганебного мюнхенського диктату нам був охочий допомогти Радянський Союз. Правда, зважаючи кожне слово, Бенеш все ж таки далі сказав, що ми (тобто чехословацька буржуазія під його керівництвом) цю допомогу не могли прийняти. Внаслідок цієї класової обмеженості та злоби представників чехословацької буржуазії до СРСР 14-го березня 1939 р. було проголошено Словацький штат (за конституцією з липня 1939 р. — Словацька республіка), а незабаром гітлерівська Німеччина окупувала чеські землі (створила з них протекторат Чехія і Моравія), а хортіївська Угорщина окупувала Підкарпатську Русь (Карпатську Україну — Закарпатську Україну, нинішню Закарпатську область УРСР) та південну частину Східної Словаччини, в нашому регіоні включно Руського, Звали, Остружниці, Старини, Ялової, Стащина та далі на схід. Таким чином тимчасово перестала існувати чехословацька державність.

Народи і національності Чехословаччини очікувала завзята шестирічна боротьба, переможна лише за ціну великих людських, духовних і матеріальних сил.

Відкинутий чехословацькою буржуазією прапор боротьби за національну свободу взяла у свої руки Комуністична партія Чехословаччини. Незадовго, після розбиття Чехословаччини, КПЧ (від травня 1939 р. на Словаччині — КПС, а на Закарпатській Україні — КПЗУ, причому партія, як єдине ціле і далі називається КПЧ, а керівництво нею й надалі залишається єдиним на всю Чехословаччину) виступила як організатор боротьби народних мас проти німецьких і угорських окупантів та словацьких клерофашистів. Слід нагадати також рішення Виконкому Комінтерну від 10-го червня 1939 р., в якому рекомендувалося посилити діяльність комуністів між національними меншостями.

Виходячи з вчення Леніна, КПЧ вказувала на те, що успіх у боротьбі

можна досягти лише тоді, «коли її очолить робітничий клас, який зуміє об'єднати під своїм керівництвом в єдиному народному фронті інтелігенцію, ремісників, патріотично настроєних представників дрібної і середньої буржуазії і насамперед селянство. Цей блок необхідно створювати негайно, знизу й доверху, на найширшому ґрунті, враховуючи те, що основу національної єдності повинен становити союз робітничого класу і селянства».

Одночасно комуністи доказували неминучість поразки фашизму і гітлерівської Німеччини. «Чеський і словацький народи, — писав у той час К. Готвальд, — поведуть свою нелегальну боротьбу проти режиму окупантів і колонізаторів, проти чужоземного панування фашистської Німеччини. Боротьба буде надзвичайно важкою. Але можна з впевненістю сказати, що окупована Чехословаччина і особливо чеські землі ніколи не будуть для Гітлера спокійним тилом.»

* * *

Розробляючи тактику національно-визвольної боротьби, Комуністична партія Чехословаччини вважала, що першочергове завдання цієї «надзвичайно важкої» боротьби полягає у відродженні національної незалежності і державної самостійності країни. Разом з тим КПЧ виходила з того, що визволення нашої Батьківщини повинно супроводитись глибокими демократичними змінами, які б не допустили можливість повторення Мюнхена і, що найголовніше, створили б передумови для успішної боротьби трудящих за соціалізм. Без розв'язання національних і демократичних завдань, вказувала Комуністична партія Чехословаччини, неможливо розв'язати завдання соціалістичної перебудови країни. «Наша лінія в боротьбі за визволення нашого народу, — відзначав у січні 1941 р. Клемент Готвальд, — залишається такою ж, як раніше. При тому все яскравіше виступають зв'язки національного і соціального визволення, національного визволення і соціалізму.»

В умовах Східної Словаччини і, зокрема, на Пряшівщині наслідки зради чехословацької і західно-європейської буржуазії та процес антифашизму мав, крім згальнодержавного і загальнословацького аспектів, також свої особливості.

Східна Словаччина, як одна з найвідсталіших областей республіки з різним соціальним, національним та релігійним складом населення, не залишалась цілою у територіальному відношенні. Наперекір тому, що переважна частина Східної Словаччини залишалась в рамках Словацького штату, майже 1/3 її території було приєднано до хортіївської Угорщини, де жило більше, ніж 1/4 мешканців. Крім того частина Спиша була анексована бековською Польщею.

Коли відомий діяч братнього нам словацького народу Й. М. Гурбан у 1851 р. писав, що і ми, словаки, маємо з ними (українцями — А. К.) одну долю, тому ми повинні разом з ними йти до спільної мети, то представники людацької ідеології і клерофашистської ідеології і клерофашистської політики крокували зовсім іншим шляхом.

Східній Словаччині вони звертали неабияку увагу. А це не була випадковість, але необхідність, що впливала для них зі складної структури та ситуації в цьому регіоні.

Відомо, що Словацький штат від самого (а,набільше, ще передчасного) «народження» був у повній залежності від гітлерівської Німеччини. Самостійність нової держави тільки прикривала фашистську окупацію Словаччини Німеччиною. Властиво, це явище було головним протиріччям на протязі 73-місячного існування цього штату, яке по-різному проявлялось в той чи інший час і по відношенню до українців-русинів.

Законом № 190 1939 1-го січня 1940 р. була створена Шарисько-Земплинська жупа, яка спочатку мала десять, а від 1942 р. одинадцять округів, між ними і Великосвидницькій. Українське населення проживало у восьми округах жупи. Крім двох депутатів Словацького сейму (Антон Симко, Гейза Горняк або ж Михайло Бонько) українці майже не мали більше своїх представників в державних та громадських службах. Доля селян теж не змінилась, якщо не рахувати декількох випадків аризації єврейської землі та короткотривалу воєнну кон'юнктуру. Навпаки, багато селян у 1940 і в 1942 рр. голодувало. Наприклад, жупан Ш. Гашилік у 1940 році писав: «Треба узнати, що злидні в підгірському русинському краї є значними . . . ». А межлабірєцький окружний начальник д-р П. Старинський у 1942 році підтвердив: «Я виявив, що в селах Грубів, Вишня та Нижня Радвань, як і в інших селах мого округу, продовольчих товарів так мало, що люди просто голодують». Про подібну ситуацію повідомляють й окружні уряди із Стропкова, Гумсненого, Воронова, Старої Любовні та Сабіноза. Слід додати, що ситуація не була кращою і в інших округах Словаччини.

На підставі існуючих фактів можемо твердити, що клерофашистська Словацька республіка не допомогла українцям розв'язати ні їх соціально-політичні, ні культурно-національні питання. «Людаки» при побудові власного політичного та державного апарату поступово ліквідували прочехословацьки орієнтовані партії, спілки та установи. Правда, найпослідовніше і найбрутальніше вони поступали проти КПЧ, її молодіжних і фізкультурних організацій.

Вже 9-го жовтня 1938 року Президія Міністерства внутрішніх справ Словаччини своїм рішенням № 1 1938 («першим службовим чином») заборонила діяльність Комуністичної партії Словаччини і розпустила її 23-го січня 1939 року. 4-го лютого 1939 р. Країнський уряд у Братиславі наказав реєструвати усе про діяльність комуністів, створити сітку довірених осіб, вести цензуру і подавати звіти про комуністичний рух.

Наперекір тому, що комуністи Словаччини на нараді в Жиліні (6. X. 1938 р.) рахували з можливістю і потребою переходу партії у підпілля вони ще не представляли собі, що легальна діяльність КПЧ на Словаччині буде так раптово зупинена.

Терор проти багатьох членів та функціонерів КПЧ та демагогія «людаків» на початковому етапі між громадянами спричинили певну дезорієнтацію. Тимчасово порушились існуючі зв'язки та співпраця серед органів і організацій КПЧ. Ситуація вимагала перевести партію у глибоке підпілля, щоб в нових умовах вести ефективну антифашистську діяльність. Було необхідно здійснити певну реорганізацію. Замість колишніх 10 партійних областей на Словаччині були створені тільки чотири: прашівська, бансько-бистрицька, жилінська та братиславська. На підставі потреб і конкретної ситуації згадувана структура частково змінилась, наприклад,

на початку 1940 року жилінська область була розділена, а таким чином виникла п'ята партійна область — тренчинська.

На Східній Словаччині перехід партії у підпілля, в порівнянні з іншими областями Словаччини, був трохи довший і складніший. Це було зумовлене вже згадуваними соціальними, національними та релігійними особливостями цього краю.

Пряшівська нелегальна область, керування якою було довірене Павлу Тонгаузеру, була спрямовувана товаришами, які утримували зв'язки також з дальшими округами Східної Словаччини (Й. Гловач, Я. Осога, Ш. Фідлік та інші). Обов'язки інструктора 1-го нелегального центрального керівництва КПС для Східної Словаччини виконував Людовіт Бенада (до ув'язнення в липні 1941 р.).

Завдяки діяльності згадуваних комуністів та місцевих підпільних працівників поступово була створена нелегальна партійна сітка: в основному партійні «трійки» та «п'ятірки» в селах та місцеві й окружні партійні керівництва на Східній Словаччині.

Петро Бабей пише, що вже наприкінці 1938 р. в майбутньому Свидницькому окрузі діяли слідувачі партійні групи (село та відповідальний працівник): Местисько — А. Матяш, І. Блашко; Свидник — д-р А. Гольдбергер, І. Морковця; Пстрина — М. Сувак; Доброслава — Дулеба; Ладомирова — Мнягончак; Вишній Комарник — М. Русинко; Нижній Комарник — Сургент; Крайня Порубка — Ю. Мацко; Млинарівці — М. Хованець; Нижній Орлик — Михалик; Бодружаль — Ю. Глинко; Мироля — І. Коціян; Корейвіці — Лажо; Нижня Писана — Сучко; Кружльова — Сополіга; Вишній Орлик — Грешкович.

У колишньому Стропківському окрузі було 135 членів партії. Партійні групи діяли: Кельча — Ягер (Мідла); Бжани — М. Клебан; Петевці — М. Боднар; Ломче — І. Синай, М. Клебан; Нижня Ольшава — М. Шпак; Брусниця — Цалко; Хотча — Гудак; Кришлівці — Довичак; Вишня Ольшава — Ольчак; Шандал — І.Потома; Буківці/Минівці — Шантручек; Токаїк П'іскурівці — Шафранко; Кошарівці — Гімфрейд.

В окружному керівництві КПС на території теперішнього Гуменського округу працювали комуністи Л. Сабо, Й. Бегун, Е. Онушка, Р. та Ш. Фаркаш, В. Цупер та І. Гакош.

Наприкінці 1940 р. нелегальні партійні групи діяли в Пчолинному, Чукалівцях, Гостовицях, Телеспівцях (Осадному), Вишній та Нижній Яблінках, Папині, Вишньому Грушові, Удавському, Ладичківцях, Кудліцях, Словенській Воловій, Збудському Довгому, Рокитові, Балашківцях та в Сніні. Комуністи утримували контакти з групами членів партії на хортистами загарбаній частині Снинського округу: у Стаціні, Уличі, Ублі та в дальших селах округу, а також на Закарпатській Україні. В Межилабірцькому окрузі в згадуваному періоді працювали партгрупи в селах Вілаги (Світлиці), Ольшинків, Вишава, Нягів, Вишня Радвань, Видрань, Калинів, Габура, Чертіжне та в Межилабірцях.

Згадувані округи та члени КПС, які в них діяли, як і інші були інструйовані та керовані з Пряшева, де знаходився центр шариської партійної області. Пряшівською партійною нелегальною областю керували П. Тонгаузер (до січня 1940 р.), П. Борош (січень — березень 1940 р.), М. Край-

няк (квітень 1940 — вересень 1943 рр.) та В. Боровський, начальник жандармської станції в Ганушівцях-на-Топлі (до травня 1944 р.).

Спочатку комуністи зосереджували свою увагу на основні питання тодішньої доби і терпеливо роз'яснювали їх громадянам, як наприклад, питання німецько-польської та словацько-польської війни, суть людацької земельної реформи, господарські проблеми і т. п. З цієї метою було видано ряд листівок: «Смерть гардистам!» «Хлібороби, саботуйте, не слухайте і не виконуйте накази фашистів!», «Слава Сталіну!», «Братья русские!» та ін.

Разом з демократичною та антифашистською опозицією комуністи Східної Словаччини по мірі своїх сил і можливостей вели маси до боротьби проти війни та фашизму. Вели солдатів до неслухняності і агітували їх, щоб не воювали проти поляків, але переходили на бік польських антифашистів.

Антифашистську опозицію та її опір важко обмежити тільки на область Східної Словаччини. На власному ґрунті народжувався і поступово сильнішав неспокій та вищі форми опозиції і боротьби, що посилювались відлунням боротьби польських, закарпато-українських та угорських патріотів і антифашистів.

На Східній Словаччині не зістало без відозви наближення радянських кордонів до наших країв в 1939 р. та натхнення з рішення аграрного питання радянськими органами. Свідчить про це також номер підпільного «Гласу люду» з квітня 1940 року, праця нелегальних молодіжних організацій в 1939—1940 роках і т. п. У директиві жупана Шарисько-Земплінської жупи від 6-го грудня 1940 р., адресованої поліцейському управлінню у Пряшеві, окружним начальникам та всім окружним жандармським командирам, читаємо: «На підставі різних явищ ми можемо твердити, що на Східній Словаччині в широкому масштабі діє сильна комуністична пропаганда. Маю інформації, що на території жупи діють чотири комуністичні секретаріати: у Пряшеві, Сабинові, Гуменному, а четвертий знаходиться десь на лінії Бардіїв — Вишній Свидник — Межилабірці. Існують лані, що населення декотрих сіл, особливо греко-католицьке, вітається комуністичним привітом (стиснутим кулаком). В деяких селах можна спостерігати, що люди носять шапки російського покрюю. Особливо це характерне для молоді і молодих чоловіків. Складається враження, що в цих селах існують нелегально організовані групи з антидержавною тенденцією. Особливо в північній половині жупи є дуже поширена тенденція русифікації всього населення, причому тут можна спостерігати, що русинська інтелігенція (передусім учителі) орієнтована комуністично, а що в своїй діяльності вони опираються на єврейство, яке є основною завкаскою комуністичної пропаганди . . .».

Не тільки вчителі, але й прості люди по інтуїції, керуючись селянським розумом, ставилися проти терору «людаків», ігнорували та висміювали ГСНП, що давало привід для переслідувань. А. Тич з Рівного був переслідуваний і засуджений за вислів: «Я Глінкову страну не узнавам і ся ча ню напаскуджу». С. Бружина, староста з Олышавки, був заарештований в Бардієві, а через рік помер.

Однією з форм опору було саботування словацьких молодіжних організацій (Влча, Глінкова младеж — ГМ), нелегальний перехід до Радян-

ського Союзу (наприклад, Василь Цупер-молодший, Петро Пісьо, Іван Бачковський, Микола Круль та ін.), відмова воювати проти радянського народу тощо. За відмовлення йти на східний фронт Микола Господар з Валькова був засуджений військовим судом на сім місяців ув'язнення, а Михайло Ключар — на сім тижнів.

22-го червня 1941 року гітлерівська Німеччина віроломно напала на Радянський Союз. Керівництво КПЧ з цієї нагоди видало кілька проголошень та закликів, які були надруковані в нелегальній пресі. Після вступу словацької держави у війну проти СРСР значно активізувалися прогресивні сили країни й селяни. Вони ухилялись від сплати податків, без дозволу рубали ліс, не виконували контингент і т. п. А пан президент д-р Й. Тісо після поспішного захеканого вступу «малої держави до великої війни» демагогічно проголосив (24. VI. 1941 р.): «Сьогодні у нас не йдеться про збереження народне, але йдеться про почесний ступінь, про почесне покликання нашого народу... Коли б у Європі переміг більшовизм, так прийшов би кінець словацькому народу і самостійній Словаччині. А тому ми ніяк не вагались, чи маємо вступати у війну, або не маємо. Коли честь закликає, так не береться жодний огляд...»

Правда, прості люди ще постійно не розуміли, чому «німець ся б'є з русом». Комуністи, хоча й спочатку на такий воєнний конфлікт не були достатньо підготовані, поступово починають проводити велику роз'яснювальну та політичну роботу. Із-за опору, саботажів, пасивності, симпатій до російського, українського та білоруського народів, але насамперед із-за неблагонадійності словацький уряд був змушений відкликати із східного фронту вже в середині 1941 р. 34 623 солдати, в тому числі й багатьох місцевих українців. Перед тим вони писали, а тепер особисто інформували селян (агітували) про хід війни, про більшовиків, про «нові порядки» нацистів на Україні і в Білорусії, про безстрашних радянських партизанів, які не воюють проти словаків, бо вважають їх слов'янами, братами. Солдати принесли не в одну підбескидську хату «руську» книжку, що вже разом узятє посилювало слов'янське почуття нашого населення, прогресивне народне русофілство. В карпатських яругах, мов відлуння «Великої землі» частіше було чути українську і російську пісню, можна було зустрітись з проявами великої віри в перемогу «русських братів» та ще більшими надіями на визволення зі Сходу. Тому цілком зрозуміло, чому свідницький окружний начальник у своїх звітах доповідав жупанові про «повну політичну ненадійність» українців. У одному з ситуаційних звітів він писав: «Хоча в загальному політична ситуація не поліпшала, все ж таки місцями, а зокрема між русинським населенням, можна бачити досить сильний і сміливий прояв симпатії до СРСР. Про покращання у цьому відношенні могла б подбати інтелігенція, але в неї взагалі не можна знайти жодного прояву словацького націоналізму... Успіхи Червоної Армії тут приймають у багатьох випадках із задоволенням, як перемогу «братерської» російської армії. Тут вбачається негативний вплив русинів, що повертаються з фронту...». З боку властей аж до половини 1943 р. посилювався терор, як один з основних методів фашистської влади, а по відношенні до українців ще і денационалізація. В узгоді з офіційним політичним курсом стропківський окружний начальник, між іншим, пропонував: «Щоб це питання було переглянуте та щоб в де-

котрих школах із навчальною русинською мовою, навчальну мову було замінено на словацьку.»

Зміни на німецько-радянському фронті, особливо від історичної перемоги Червоної Армії під Сталінградом на початку 1943 р. (битва на Волзі; Сталінград від 1956 р. перейменовано на Волгоград), сприяють посиленню руху Опору. Характеризуючи міжнародне значення перемоги радянських військ під Сталінградом, Л. І. Брежнев сказав: «В цій битві не тільки, що були перемолоті добріні гітлерівські війська. Тут видихнувся наступаючий порив, тут було зломлено моральний дух фашизму. Почався розпад фашистського блоку. Навіть для людей, одурманених нацистською пропагандою, голос дзвона загальнодержавного трауру, офіційно об'явленого Гітлером у лютому 1943 р., прозвучав передвістям поразки. День трауру фашистської Німеччини став днем надії для усіх антифашистів світу, в тому числі і для німецьких антифашистів. Подвоїлись сили тих, хто не схилив голову перед гітлерівськими загарбниками. Слово 'Сталінград' передавалось з уст в уста, як гасло опору, як гасло перемоги».

Значення і відгомін цих великих подій скривали в собі таку титанічну потенціальну силу, що для всіх чехословацьких трудящих вони стали вирішальним зовнішнім фактором у його антифашистській опозиції, русі Опору та в національно-визвольній боротьбі. Роботи КПС та демократично мислячих антифашистів активізуюче впливає на маси нашого населення, наростає бадьорість з поступовим наближенням фронту, місяцями навіть мають місце віра та ілюзії про швидке закінчення війни.

Комуністична партія Словаччини, переборюючи нечисленні перешкоди та труднощі у підпіллі, цілеспрямовано працює як організована сила. Виходячи з нових умов, уже весною 1942 р. вона видає інструкції для організування озброєних груп під назвою «Бойові яношіковські дружини» (БЯД), які мали і свій статут. У березні 1942 р. на нараді обласного керівництва КПС в Кежмарку було домовлено про завдання комуністів Східної Словаччини при заснуванні партизанських дружин.

Перша Бойова яношіковська дружина на Словаччині була створена Павлом Борошем з Винного Михалівського округу в 1942 р. у Вигорлаті. Відрадним є факт, що в ній боролось також декілька русинів. Дальші бойові дружини виникали в округах Гельниця, Попрад, Кежмарок, Левоча, Гіралтівці, Пряшів, Требишів, Воронів і Гуменне.

У 1942—43 роках на Східній Словаччині починають формуватися також некомуністичні групи Опору, наприклад, в Пряшеві, Сабинові, Гуменному, Межилабірцях, Воронові. У 1943—44 роках в нелегальних умовах починає виникати також Українська Національна Рада Пряшівщини (УНРП), яка була легалізована на загальнонародному з'їзді у Пряшеві 1-го березня 1945 р. На одній з нарад УНРП, що відбулась 19-го березня 1944 р., було прийняте рішення про створення керівного органу підпільних працівників Пряшівщини під назвою КРАСНО (Карпато-руський Совет Национального Освобождения).

Д-р Іван П'єшак (1904 — 1972) з приводу цього пише: «На зібранні було пояснено мету органу. Було констатовано, що багато наших людей включилось у рух Опору на боці комуністів. На зборах було багато що обговорено. Після вичерпних дискусій було постановлено, що наше об'єднання — організація понесе назву Карпато-руський Совет Национального

Освобождения, скорочено КраСНО. Завданням цієї організації було органічно включати громадян до активної часті і боротьби проти клеро-фашистського уряду, вести пропаганду проти відправленню солдатів із Словаччини проти своїх слов'янських братів на східний фронт і всіма силами підтримувати радянських громадян, червоноармійців, яким вдалось втекти з німських концентраційних таборів. Записи з окремих засідань не було роблено і, мабуть, тому дотеперішні публікації про абрєвіатуру КраСНО писали несправильно». 7-го серпня 1944 року в ординації д-ра Д. Ройковича (1910—1974) у Пряшєві відбулась чергова нарада КраСНО. Кожен її учасник зобов'язався залучити до антифашистської боротьби якомога більше місцевих українців. В нараді брали участь Петро Бабей, Павло Капішовський, Михайло Лихвар, д-р Діонізій Ройкович (за КПС), Андрій Няхай (бєспартійний), Василь Караман, Петро Жидовський (за Аграрну партію), д-р Іван П'єщак (за Автономний сільськогосподарський союз та д-р Іван Жидовський (за Руську народну партію).

Великі перемоги Червоної Армії у 1943 р. сприяли зміцненню авторитету Радянського Союзу та комуністичного руху Опору. Поїздка д-ра Е. Бенєша в Москву, його переговори з Московським керівництвом КПЧ, але й підписання Чехословацько-радянського договору про дружбу, взаємну допомогу і післявоєнну співпрацю (12. XII. 1943 р.) не зістали без відозви в домашньому русі Опору. Бачимо, що представники комуністичного і некомуністичного руху Опору шукають і, нарешті, знаходять шляхи зближення своїх позицій, спільні дії в боротьбі проти фашизму, хоча не треба забувати, що між ним і надалі існували проблеми та відмінні позиції, особливо поки мова йшла про питання національного фронту, революційних національних комітетів та перспективного розвитку.

Комуністи намагались творчим способом реалізувати генеральну лінію Комінтерну та VII-го з'їзду КПЧ: зміцнювати єдність дій усіх антифашистських сил. Завдяки цьому в боротьбі за національну свободу і демократію поступово виникала і знаходила ширше порозуміння ідея широкого народного антифашистського фронту, як це впливало з резолюції Московського керівництва партії про завдання КПЧ з травня 1941 р. та Виконкому КІ від 5-го січня 1943 року.

У розгортанні антифашистського руху та боротьби немала роль належала передачам радіостанції «За свободу Чехословаччини», яка працювала в Москві з другої половини 1943 р. по листопад 1944 р. Редакцію очолював Вацлав Копецький. В її складі була і редакція «Голос Підкарпаття», передачі якої проходили під лозунгом «Єдиним ударом — смерть фашистам!». В них виступали Микола Климпотюк та Сирена Борканюк.

Завдяки великій організаторській та цілеспрямованій праці комуністів Бойові яношіковські дружини стають основою партизанських груп. На Східній Словаччині БЯД вже від кінця 1942 та початку 1943 років пристосовують свою організаційну структуру партизанському способу ведення боротьби. Правда, їх можливості ще не відповідали вимогам партизанських груп, які від половини 1943 р. починають організовано виникати на Східній Словаччині.

Про те, як Комуністична партія Словаччини відносилась до завдань

і місії партизанського руху пише Густав Гусак у своїй книжці «Свідectво про Словацьке національне повстання»: «Комуністична партія Словаччини підготовляла повстання як народну революційну війну проти фашизму, як революцію, в якій виступив озброєний народ і армія. Підготувати народ для цього виступу з військового боку, озброїти і вести його — це було завданням партизанських загонів, які партія створювала по своїй лінії посередництвом своїх організацій і навколо них. В кожній організації було повірено одного товариша слідуючим завданням: підготовка до вступу у партизанський загін, активна участь у його діяльності. Готувались люди, командири, політпрацівники, готувалось військово спорядження, обмундирування, підбиралась місцевість, проводились вправи і військова підготовка загонів, нав'язувалась співпраця з армією, жандармерією і т. п. Зрозуміло, що хоча партія була головним організатором згадуваних загонів, їх членська база не обмежувалась лише комуністами. Партія закликала і вітала в цих загонах усіх чесних антифашистів. В рамках спільного НК вона застосовувала свій вплив для підтримки основних підготовлюваних і організованих загонів. Хоча тут йшлося про широкий національний фронт, КПС і в цих загонах мала найбільший політичний вплив, а можна сказати, що вона будувала партизанські загони як свою армію, як противагу буржуазно орієнтованим офіцерам в словацькій армії.

І саме тому, розвиваючи масовий партизанський рух, КПС розраховувала на озброєний виступ народу, в СНР могла знайти спільну мову з антифашистськи настроєними офіцерами (Голін та інші), хоч і знала про їхню буржуазну орієнтацію. Ось з такої визначної політичної і воєнної ролі виходило керівництво КПС, коли воно приступило до масового розвитку партизанського руху на Словаччині».

Східна Словаччина завдяки своєму національному складові, відносній відстані від центральних урядів, але також тому, що досить успішно нав'язувала на деякі форми та досвід з організації класової боротьби в минулому, в загальному мала вигідні передумови для широкого розвитку не тільки демократичної та антифашистської опозиції, але також власного партизанського руху, як виразу антифашистської боротьби. В 1943 р., і зовсім наяву від половини згаданого року, центр організованого партизанського руху пересувається на Східну Словаччину. Тут, крім згадуваних факторів, передбачалось найскоріше зустріти війська Червоної Армії, які швидко наближались до чехословацьких кордонів.

Підпільними шляхами приходять на Східну Словаччину кілька підпільних працівників, які вже певний час переховувались від переслідунів. Складними нелегальними шляхами приходять сюди радянські біженці з німецьких таборів для військовополонених, трудових і концетраційних таборів. На Східній Словаччині вони знаходять укриття та підтримку у значній кількості населення. За допомоги краснобрідчан, сім'ї Ілька Кудзея з Нягова та вирав'ян у серпні 1943 р. у виравських лісах, де вже більше року переховувались від нелюдських переслідунів громадяни єврейського походження, організувалась перша шестичленна партизанська група з радянських військовополонених: О. Ємеянова, М. Вишньовського, Д. Миронова, О. Серебрякова, В. Соседка та В. Татарникова. До кінця жовтня група зросла на 18 чоловік, а в грудні з'єдналась

з партизанами гуменської околиці і прийняла найменування «Пугачов» (від того часу говоримо про другий центр партизанського руху на Східній Словаччині). Командиром партизанської групи «Пугачов» був лейтенант Червоної Армії А. Г. Ємелянов, начальником штабу — Й. Т. Ілікчан, а політичним комісаром — Д. Чавров. Це означає, що комуністи Лабірщини і Гуменщини, особливо завдяки Ладіславу Сабо, не тільки зберегли від голодної смерті радянських людей, але допомогли їм добре озброїтись і разом з місцевими патріотами стати в ряди бійців руху Опору.

У березні 1943 року на Східну Словаччину приходить старший лейтенант словацької армії Людовіт Кукореллі (відомий під псевдонімом Мартин Мінарлович). Четверте нелегальне центральне керівництво КПС, з яким його зв'язала комуністка Гелена Гробоньова, призначило Кукореллі на роботу в Ганушівцях. Він спочатку зупинився у Сабінові, звідти за пропозицією голови революційного національного комітету переїхав до А. Святєска, а невдовзі — до Петра Бабєя, який тоді жив у Штефурові. В момент приїзду Мартина Мінарловича комуніст Б. Фрідман (Кубик), якого певний час переховував Михайло Бабей, жив уже в селі Матяшка, розташованому серед гір та лісів. З переслідуваних органами державної безпеки Фрідман за короткий час організував групу і встановив зв'язок з В. Боровським, начальником жандармського участку в Ганушівцях.

Матяшка за жандармським розподілом підлягала Ганушівському участку. Усі справи про розшуки та переслідування підозрілих осіб проходили через руки Боровського. І це була одна із сприятливих обставин, завдяки якій саме тут розпочалась організація партизанського загону — 1-ї автоматної партизанської групи «Чапаєв» на Словаччині. Її командиром був Іван Балюта (Ягупов), короткий час Віктор Кокін. Начальником штабу був старший лейтенант Людовіт Кукореллі. Партизанська група мала вибудований табір з тривкими землянками під горою Облік.

Відносно поповнення та озброєння згадуваної партизанської групи доцільно навести цитату з книжки Йосифа Мосорьяка «Партизанські ватри» (Пряшів 1963, стор. 60: «На Сході вже була значна партизанська група, а в нас із С. Зуберцем назбиралося чимало зброї, поки ми в середині січня 1944 р. знову зібралися в Сельніці на пошті, у Володимира Волка. Там відбулася важлива нарада, в якій взяли участь Іван Балюта та Мартин Мінарлович. На нараді було ухвалено програму нашої дальшої діяльності. Програма мала такі пункти:

1. Поповнювати партизанський загін в районі Матяшки радянськими військовополоненими з Устя-на-Ораві.
2. Пересування їх та відповідальність за це покласти на Гелену Гробоньову й Володимира Волка.
3. Групування полонених для переправки проводити в селі Глиник. Відповідальний Бобровницький.
4. Зброю і муніцію зосереджувати у Волка в Сельніці, у Данчика в Ружомберку, а в разі великої кількості — у Павла Ткача в Ружомберку. Відповідальний Зуберець.

5. Полонених на вокзал у Парихівцях пересуну Волк, а з Париховець до Ганушовець — Мосоряк.

6. Для зв'язку з Мартином Мінарівичем звертатися до Боровського в Ганушівцях, номер телефону чотири.

7. У новоорганізованій партизанській загін крім радянських військовополонених приймати і перевірені місцевих жителів. Відповідальні Зуберець і Мосоряк.

8. Мосоряка і Зуберця залишити на цій самій роботі, щоб вони мали можливість слідкувати за діями безпеки і особливо підполковника Дреслера».

Зараз же весною 1944 року на Східній Словаччині виникають дальші партизанські групи. На Ленартівському вершкуні в Черговських горах організує партизанську групу майор Червоної Армії Іван Літвінов. Її основний склад творили радянські військовополонені та втікачі, які будували залізничну колію Пряшів — Орлів — Плавеч. Матеріально підтримували групу підпільні працівники з Бардієва та із Спиша. В половині травня, після смерті І. Літвінова, група з'єдналась з чапаєвцями, які певний час базувались в лісах Чергова.

Четвертий центр партизанського руху на Східній Словаччині виникає в лютому 1944 р. біля Замутова, що в Сланських горах. Була це партизанська група «Пучков», яка виникла за допомоги підпільних працівників з Воронова. Їх командиром був старший лейтенант Червоної Армії Віктор Ощепков, а політичним комісаром — Дмитро Основін. У квітні їх партизанська група нараховувала 22 чоловік, включно добровольців із Східної Словаччини. Між ними треба згадати колишніх солдатів Требишівського гарнізону, наприклад, товаришів Шпака, Полончака, Кудзєя та Ушалу, які допомагали партизанам придбувати зброю, а після викриття цієї діяльності перейшли до партизанів.

Крім наведених більших партизанських груп на Східній Словаччині розгортали діяльність дальші, наприклад, ім. Е. Тельманна в районі Гельниці-Медзєва (виникла в квітні 1943 р.), бригада підполковника І. Золотаря і П. Пермітова на Старолюбівнянщині (виникла влітку 1943 р.), група «Магура» в районі сіл Якуб'яни — Литманова — Орябина (осінь 1943 р.), партизанська група «Липа» в Черговських горах (виникла у вересні 1944 р.), група підполковника Богуня в просторі Гуменне — Снина і група «Вежа» в Сланських горах — Вигорлаті, що виникли у місяці вересні 1944 р., та інші.

На Східній Словаччині організувались партизанські групи: місцеві або патріотичні. Наприклад, в околиці Требишова та Ссчовець таких груп було сім, далі в околицях Гельниці, Попраду, Левочі, Бардієва, в селах Якуб'яни, Орябина, Литманова і т. д. Патріотичні партизанські групи трохи пізніше виникають на півдні Словаччини, яка тимчасово була окупована угорськими фашистами. Четвертого січня 1942 року для координації діяльності підпільних комуністичних організацій та розширення партизанської боротьби на Закарпатті, десантувалась група на чолі з колишнім секретарем крайкому КПЧ Олексієм Борканюком. Правда, групу спіткала невдача: її приземлення в Карпатах засікли фашисти, а налякані висадкою десантників угорські фашисти вдалися до масових репресій. Тоді лиш О. Борканюку з великими труднощами вдалось добратися до

рідного села Ясиня (12-го лютого його було заарештовано, а 3-го жовтня 1942 р. — страчено).

З партизанських груп, які виникали на Східній Словаччині, найсильнішою і найактивнішою була група «Чапаєв». Вона ефективно використовувала своє відносно вигідне розташування у Сланських горах, рішучими діями вже від весни 1944 року, але особливо від травня, завдавала ворогу шкоди і послаблювала його тил, придбувала зброю, боеприпаси, вибухівку. Передусім заслугою чапаєвців у липні 1944 р. на Східній Словаччині розгорнулася справжня партизанська війна.

Правда, не було б правильним вважати, що розгортання партизанського руху та національно-визвольної боротьби на Східній Словаччині проходили без ускладнень і легко. Не можна забувати, що тут існував клерофашистський державний апарат та його прислужники, які намагались загальмувати розвиток партизанського руху. До них треба зарахувати підполковника Дресслера, членів ГСНП, деяких офіцерів га ін. Слід також згадати членів колишніх політичних буржуазних партій, багато яких орієнтувалось на Е. Бенша і які також намагались тормозити поширення партизанського руху. Накінцє не можна не згадати німецьких нацистів, яких занадто турбувала діяльність партизанських загонів і тому вони наполягали на словацьких представників, щоб ті рішуче виступали проти «дій бандитів», як фашисти тоді презирливо говорили про партизанів. Ці наполягання, властиво, прискорили проголошення 12-го серпня 1944 року воєнного стану («штатаріума»).

Згадувані антидії могли, а місцями тимчасово і послабили партизанський рух, але в цілому вже не змогли йому перешкодити. Диверсійні і бойові дії проводила кожна партизанська група. Наприклад, чапаєвці у січні 1944 р. атакували жандармську станцію в Куримці, в квітні пошкодили кабель важливого військового зв'язку в селі Раківчик та здійснили цілий ряд інших успішних операцій.

Партизани групи «Пугачов» 2-го травня 1944 р. атакували жандармський патруль і визволили ув'язнених патріотів. Від липня до кінця серпня 1944 р. на Східній Словаччині партизани здійснили 57 різних акцій, які свідчили не тільки про силу партизанського руху в цій області, але також про всебічну підтримку і допомогу місцевого населення, без якої не можна було собі уявити такий могутній розмах цього антифашистського руху.

Крім бойової і диверсійної діяльності партизани зробили багато копісної праці і на ділянці зміцнення ідейно-політичної свідомості громадян. Вже присутність партизанів руйнувала уяви трудящих про «сильну і самостійну словацьку державу» та результати її нескромної, надутої пропаганди. Листівки і заклики до поодиноких мас населення викривали справжнє обличчя фашизму і людацтва. Наприклад, чапаєвці звернулись до населення із закликом про створювання нових партизанських груп і про підтримку підпільних національних комітетів ось з таким закликом:

«Робітники, сільські господарі, ремісники, службовці Словаччини. Сміливо виступіть в єдиному національному фронті за визволення Словаччини! Організуйте повсюду і підтримуйте партизанські загони і озброєні групи! В кожному селі, в кожному місті, в кожному окрузі організуйте національні комітети як єдині керівні органи національної

боротьби проти окупантів і зрадників! Страйками, саботажами, диверсією і озброєними виступами нарушуйте хід німецького апарату на словацькій території. Вірні своєму родові словаки, чоловіки і жінки, брати і сестри! Надійшла година останнього великого бою за визволення нашої країни з-під ярма чужаків і їх запродавців. Словацький народ докаже, що в цьому бою він чесно вистійть пліч-о-пліч з братами чехами та карпатськими українцями. Словацький народ своєю боротьбою докаже, що він гідний жертв, які за його визволення приносять славна Червона Армія. Словаки, піднімайтесь на боротьбу! За вільну рівноправну Словаччину у вільній Чехословаччині!».

Про масовість партизанського руху на Східній Словаччині свідчить той факт, що з 125 партизанських груп на території Чехословаччини (без Закарпатської України) та 79 партизанських груп, що проводили свою діяльність на території Словаччини, в районі Східної Словаччини розгортало свою діяльність більше, ніж 35 партизанських груп, а тимчасово тут діяли й інші партизанські угруповання, які пізніше передислокувались вглиб країни.

Розвиток революційного національно-визвольного руху на Східній Словаччині був на порядку денному кількох засідань нелегальних окружних керівництв КПС та представників партизанських груп. Така нарада здійснилась, наприклад, в березні 1944 року в Ганушівцях-на-Топлі, на якій було обговорено інструкції центрального керівництва КПС, які В. Боровський, завідувач підпільним обласним керівництвом КПС, одержав від К. Шмідке. Дальша нарада здійснилась у квітні 1944 р., на якій брали участь вже і представники деяких гарнізонів тодішньої словацької армії.

* * *

Визначну допомогу партизанському рухові в Чехословаччині, а перш за все на Східній Словаччині, надав Центральний комітет Комуністичної партії України (ЦК КП(б)У). Його Політбюро 17-го червня 1944 р. прийняло спеціальне рішення про допомогу КПЧ при організації партизанського руху в Чехословаччині. В ньому говорилось:

«1. Український партизанський штаб пішли на територію Чехословаччини (район Мукачево, Ужгород, Великий Бичків, Гуменне, Пряшів) 10 партизанських загонів по 15 — 20 чоловік як організаторські групи, забезпечені всією технікою. Завдання цих загонів: налагодити зв'язки, організувати партизанські групи з місцевих патріотів.

2. ЦК КПЧ надається право мати в Українському партизанському штабі свого постійного представника, який буде брати участь в роботі по організуванні партизанського руху на території Чехословаччини.

3. ЦК КПЧ дано 100 постійних місць у школі Українського партизанського штабу (Ровно).

4. ЦК КПЧ має право мати політінструктора в партизанській школі (1 або 2).

5. Український партизанський штаб забезпечить переправу 3-х товаришів за пропозицією КПЧ в партизанське з'єднання, що вже нині діє на території Чехословаччини».

Організаторські партизанські групи на Східну Словаччину або десан-

тувались, або приходили бойовим порядком через польсько-словацький кордон. Наприклад, 15. VIII. 1944 р. в просторі Гуменне — Стропків — Ганушівці була десантована 18-членна група Мартинова, на базу чапаєвців у Петрівцях 20. VIII. — 3. IX. 1944 р. — 16 членів організаторської групи Снежинського, 1. IX. 1944 р. — 3-членна група Кокіна, а 3. IX. 1944 р. — 15-членна група Іванова. 27-го вересня 1944 р. в просторі Завади (також база чапаєвців) були десантовані 20-членна група В. Могорити та 17-членна група М. Персчинського і т. д.

Вже кінцем липня 1944 р. через Дуклянський перевал прийшло на Східну Словаччину велике і боездатне з'єднання «О. Невський» (командир В. А. Карасев-Степанов), яке нараховувало біля 700 чоловік, а 8. — 9. IX. 1944 р. — партизанська група, пізніше бригада «К. Готвальд» (командир В. А. Квітинський). 3-го серпня 1944 р. через Лупківський перевал перейшов на Східну Словаччину партизанський загін «Белов-Коваленко», 26-го серпня 1944 р. — партизанський загін «За Родину!» тощо.

Прибуттям цих партизанських груп, які мали зв'язок з головним партизанським штабом у Києві та із штабом 1-го Українського фронту, партизанський рух на Східній Словаччині дістав характер цілеспрямованої партизанської війни, яка стає невід'ємною складовою частиною вирішальної боротьби за поразку фашизму та визволення нашої Батьківщини.

Наростаюча активність партизанів до певної міри ускладнювала підготовку СНП, але найбільш мішала німецькому командуванню, яке наполягало на братіславський уряд рішуче виступати і ліквідувати партизанів. Уряд Тісо наказує органам безпеки в Пряшеві, щоб разом із жандармами, гардістами, німецькими і угорськими органами безпеки ліквідували партизанів на Східній Словаччині. 8-го вересня 1944 р. в Кошицях відбулось спільне засідання представників словацьких, німецьких і угорських органів безпеки, на якому вони домовились про спільний наступ проти партизанських груп.

Дії органів безпеки, намагання ліквідувати партизанські угруповання примушували партизанські групи міняти свої бази. Були ув'язнені комуністи, серед них і В. Боровський, підпільні працівники з округів Гуменне, Михалівці, Воронів, кілька партизанів та декотрі представники некоммуністичного руху Опору.

Внаслідок твердих репресій державного апарату розпалась партизанська група «Пучков», частина якої приєдналась до групи «Пугачов», а друга до — чапаєвців. Після смерті І. Лігвінова та А. Ємелянова партизани їх груп з'єдналися з чапаєвцями. Група «Чапаєв» стає бригадою, найсильнішим партизанським з'єднанням на Східній Словаччині.

Влітку 1943 р. Московське керівництво КПЧ посилає на допомогу руху Опору К. Шмідке та К. Бацілека, які разом з Г. Гусаком, Л. Новомеським та іншими визначними комуністами створили V-те нелегальне керівництво КПС. Воно обновило партійну сітку, поживило особисті контакти (заради конспірації зреклось видавання підпільних публікацій), створило передумови для виникнення загальнословацького органу руху Опору — СНР (була заснована в кінці 1943 р. на підставі «В'яночної угоди», а в березні 1944 р. виникло «Военске устредзе»). Так поступово

були створені органи, спроможні під керівництвом комуністичної партії здійснити підготовку загально-народного озброєного повстання — революції і війни разом.

На Східній Словаччині рахувалось з тим, що в повстанні візьмуть активну участь, крім партизанів, також дві польові дивізії (перша в просторі Свидник — Раславці, друга — в просторі Габура — Гуменне). З боку кадрового (понад 25 000 солдатів), військового і матеріального згадувані дивізії представляли силу, здібну не тільки побудувати суцільну оборону в Карпатах, але при розпочатті СНП — атакувати тил німецьких військ і тим самим відкрити карпатські перевали для Червоної Армії. В травні 1944 р. для цих дивізій у Пряшеві було створено армійське командування. Командиром було призначено ген. А. Малара, а начальником штабу — полк. В. Тальського, з яким рахувалось, що в повстанні стане командиром двох словацьких польових дивізій.

Були випрацювані дві альтернативи СНП: нормальна і вимушена. Перша мала здійснитись в часі, коли буде налагоджений зв'язок з Червоною Армією і вона розпочне наступ за перехід карпатських перевалів. Друга — якщо фашистські війська розпочнуть окупацію Словаччини.

Ситуація була такою, що вермахт примусив словацьких патріотів прийняти і реалізувати вимушений варіант СНП. Сприяли цьому і воєнний стан («штатариум» від 12. VIII. 1944 р.), і озброєне повстання патріотичних сил в Румунії (23. VIII. 1944 р.), і намагання нацистських військ, щоб якомога краще забезпечити тил своїх оборонних позицій у Карпатах.

В такій маловигідній ситуації для антифашистів Словаччини, коли ще не було досягнуто координації СНП з командуванням Червоної Армії, доходить до окупації Словаччини, що означало реалізацію наказу: «Розпочніть з виселенням!». Цей домовлений сигнал для розпочаття воєнної акції означав, властиво, початок повстання. 29-го серпня 1944 р. домовлений сигнал прийняли також у Пряшеві. Полковник В. Тальський скликав на 30-го серпня 1944 р. нараду командирів, які мали перебрати командування. Наступного дня він відлетів до штабу командира 1-го Українського фронту Маршала Радянського Союзу І. С. Конєва. Своему заступнику не дав конкретних наказів і вказівок. На випадок атаки двох польових словацьких дивізій проти фашистів партизани повинні були забезпечувати їх тил блокуванням комунікацій з півдня на північ.

Стисло кажучи, нерішучість, неєдність, вагання і вичікування командування словацьких дивізій, повірених реалізацією повстанської акції, використало німецьке командування. Під назвою «вибирання картоплі з премією» воно прийняло міри, щоб перешкодити воєнній формі повстання на Східній Словаччині. Одна третина солдатів двох польових дивізій перейшла на бік партизанів, але інакше ця сила була втраченою для повстання, бо ж її озброєння було використано проти партизанів.

Партизани та переважна більшість українського населення Східної Словаччини з радістю привітали вістку про початок Повстання. На території «партизанської республіки» замайорили прапори, була проголошена Чехословацька Республіка.

Багато місцевих українців вступило у партизанські загони, наприклад, з Осадного — 60, Пчолинного — 70, Чукаловець — 50 чоловік і т. п. Селяни самовіддано допомагали партизанам продуктами харчування,

хоча і в них їх було обмаль, збирали інформації, будували обороні споруди (Л. Бернштейн).

Кількість солдатів, які в перших вересневих днях приходили до партизанів сприяла їх кількісному росту і вимагала реорганізації. Наприклад, партизанська бригада «Чапаєв» переросла у партизанське з'єднання з майже 2 000 партизанів (розподілених до загонів «Богун», «Пугачов», «Щорс» та «Богдан Хмельницький»). Партизанське з'єднання «Сталін» під командуванням М. І. Шукаєва, що діяло в той час у районі Завада — Руська Поруба — Вишня Ситниця — Стропків, із 683 партизанів виросло на 2 864. На цій базі виникли також нові партизанські групи, як «Кривань» та інші.

Роззброєння двох польових словацьких дивізій перешкодило зробити Східну Словаччину органічною частиною повстанської території. І з цієї причини на переважній частині цього регіону до визволення не легалізувались підпільні національні комітети.

Внаслідок того СНП на Східній Словаччині є представлене лише другою озброєною силою — партизанами і партизанською війною.

Від початку вересня 1944 р. німецькі війська вели зосереджені атаки проти партизанів на Східній Словаччині. Тим зменшувався їх оперативний простір, збільшувались жертви. Партизанам на Східній Словаччині залишились в основному дві можливості:

1. Боем пробитися на Середню Словаччину. Деякі партизанські частини (з'єднання «О. Невський», група Г. Авдєєва, група Л. Сикори, К. Освалдика і ін.) дістались туди, подібно як і невелика частина словацьких солдатів, що не були роззброєні.

2. Через фронт пробитись до Червоної Армії. Обидві альтернативи вимагали єдине командування, якого, на жаль, в той час, тут не було. Залишалась реальною можливість: боротись на смерть з ворогом. Значна частина партизанів за допомоги місцевого населення з честю виконала це важливе завдання. Тому правом вважаємо, що партизанський рух на Східній Словаччині в роки другої світової війни із славною партизанською війною та «партизанською республікою» в 26 селах в районі Стропків — Гуменне — Межилабірці був головною і вирішальною формою боротьби широких верств населення в нерівній боротьбі проти іноземного та домашнього фашизму під керівництвом КПС.

В кінці серпня 1944 р. штаб з'єднання «Чапаєв» розпрацював план на вирішення трьох завдань:

1. Зліквідувати німецький гарнізон в Ганушівцях і підірвати залізничний віадукт.

2. Визволити Обішовці та знищити залізничний міст у Кисаку.

3. Захопити Пряшів і утримати його в руках до приходу радянських військ (за проектом Кросняно-Саноцько-Пряшівської операції до 12-го вересня 1944 р.).

Бій розпочався 30-го серпня 1944 р. Гітлерівці завзято захищались в Ганушівцях, але на протязі години були знищені. Десятки фашистів було вбито і поранено, чапаєвці зайняли багато техніки та захопили інтендантський склад. Цього дня під командуванням Йосифа Герка було викинуто в повітря понад 100 м залізничного віадукту в Ганушівцях і підпалено дерев'яний міст через ріку Топлю.

3-го вересня о четвертій годині ранку розпочався бій біля Обішовець за підтримки 5 танків. Настала паніка, але від Кисаку фашисти ще встигли одержати на допомогу бронепоезд. Спалахнув лютий бій, але акція партизанів увінчалась успіхом. Загін Горячева на дорозі Стропків — Добра викинув в повітря міст через ріку Ондава. Загін Винокурова по дорозі Стропків — Маківці знищив 11 грузовиків з живою силою і зайняв великі трофеї. Загін Задорожного на дорозі Стропків — Хотча знищив 18 автомашин... Фашисти були змушені супроводити свої автоколони танками та самоходками.

Фашистів бентежило те, що тут, близько партизанів, був фронт, важливий фронт, а партизани сильно руйнували та небезпечно послаблювали їх тил. Тому вони вирішили ліквідувати партизанів. Вже в перші дні вересня фашисти розпочали великий бій із славним партизанським з'єднанням «Олександр Невський» у Черговських горах та залишками солдатів 1-ї та 2-ї словацьких дивізій. 3-го вересня 1944 р. ослаблені частини ворога були змушені відступити.

7-го вересня 1944 р. фашисти зосередженими силами з підтримкою танків та артилерії розпочали наступ проти чапаєвців, які в той час базувались в Сланських горах. Німці понесли великі втрати: біля 1 400 вбитих солдатів, але їм так їм вдалося затиснути партизанів глибоко у гори. Потім фашисти відступили і спалили за собою села Петрівці, Германівці, Злату Баню та пошкодили дальші села, гадаючи, що раз їм вдалося знищити господарські бази партизанів, то тим, і без боротьби зліквідували і їх самих. Над партизанами згущувались хмари смертельної небезпеки. Між тим на допомогу СНП 8-го вересня 1944 р. розпочалась Східно-Карпатська операція Червоної Армії. Її завдання можна сформулювати так, щоб «підготувати і провести операцію на стику 1-го та 2-го Українських фронтів ударом з району Кросно — Сянок в загальному напрямі на Пряшів, вийти на словацький кордон і з'єднатись із словацькими військами».

«Наступ (38-ї армії, 1-го Чехословацького армійського корпусу в СРСР за підтримки 2-ї повітряної і частини 8-ї повітряної дивізій) розпочався 8-9-го вересня 1944 р. Зав'язались важкі кровопролитні бої. Цей наступ прикував до себе значні сили ворога і не дав йому можливість кинути частину з них проти словацьких патріотів. Більше того, для відбиття удару радянських військ гітлерівці були змушені частину своїх сил зняти з району повстання, що повстанцям дозволило відійти в гори і продовжувати партизанську боротьбу.»

Тільки цією обставиною можна пояснити те, що чапаєвцям (біля 1 700 чоловік) вдалось, накінець, вийти з фашистського оточення. На підставі наказу партизанського штабу 1-го Українського фронту вони передислокувались до нового простору Стропків — Гуменне — Межилабірці. Маршрут групи вів через Грабовець — Токаїк — Пискурівці — Рогожник — Притуляни — Руську Порубу — Заваду — Сольник. Постійний табір партизани збудували над селом Завада. Необхідну допомогу під час перебування вони одержували літаками (між Токаїком та Пискурівцями П. Бабей, М. Шпак і інші комуністи приносили чапаєвцям гроші, привозили харчі та м'ясні консерви).

В другій половині вересня 1944 р. в згадуваному просторі поступово

зосередилась значна кількість партизанів, а саме групи «Чапаєв», «Пожарський», «За Родину!», «Майоров», «Кульбакін» та загін Шукаєва, які після окупації Східної Словаччини німцями проводили найбільшу бойову і деструктивну діяльність прямо у фронтовій зоні фашистів, оскільки обороняючих Дуклянський та Лупківський перевали.

26-го жовтня 1944 р. чапаєвці під командуванням Л. Кукореллі відзначили день народження чехословацької державності: в селі Суків знищили штаб 97-ї гірської стрілкової фашистської дивізії, вбили генерала, знищили телефонний вузол та інший реманент. При цьому нальоті партизани вбили біля 70 фашистів, а самі втратили одного кулеметника.

В день, коли фашистські головорізи вчинили грізне вбивство в Токаїку (19. XI. 1944 р.), партизанське командування на верху Липовиця (біля Завади та Пуцака — Корункової) вирішило пробити собі дорогу у напрямі фронту і з'єднатися з частинами Червоної Армії. Командування операцією було довірене Л. Кукореллі.

Переслідуючі партизани та цивільні жителі на протязі 20 — 23-го листопада 1944 р. наблизились до лінії фронту. Наступного дня вони атакували фашистів з тилу між селами Габура та Борів, а таким чином викрили і значно ослабили оборонні позиції ворога і, накінець, з'єднались з регулярними частинами наступаючої армії. На превеликий жаль за цей перехід німецько-радянського фронту багато його учасників, та і сам Людовіг Кукореллі, заплатили життям.

Однак через два дні фашисти вже були змушені відступати з нашого краю. До кінця листопада пам'ятного 1944 року було визволено територію нинішнього Гуменського округу, в чому найбільша заслуга належить легендарним визволителям — червоноармійцям та бійцям нашого другого фронту — партизанам.

. . .

Якщо сьогодні знову задумуємось над смислом та заповітом СНП і хочемо нагадати, перш за все молодому поколінню, як воно вже перед сорока роками, властиво, було, то одночасно підтверджуємо діалектичну правду про те, звідкіля ми тоді вирушали, який шлях і як ми його пройшли і куди крокуємо.

Важкий період грізної другої світової війни означав вершину активізації народних мас, патріотів братнього словацького народу та нашого українського населення. Радикалізація мас була матеріалізована в демократичній опозиції, антифашистському русі, національно-визвольній боротьбі та визволенні також кусочка і нашого рідного краю славними червоноармійцями та нашими «свободовцями», як відповідь проти політики та практики нацизму і клерофашизму, антирадянщини та антикомунізму. Організатором і керівником народних мас і у нас була партія комуністів.

Програма народно-демократичної революції, яку в Чехословаччині розпочало СНП, була виконана. В цьому велику заслугу має і наше українське населення.

В сучасному виконуємо багатші і вимогливіші плани будівництва розвинутого соціалістичного суспільства в нашій спільній Батьківщині — ЧССР. Йдеться про революційний період, який перекликається і послі-

довно нав'язує на революційний заповіт СНП, є органічною складовою частиною найбільшої соціальної революції у світі, започаткованої Великим Жовтнем. Він вимагає зосередитись на якісне вирішення вимогливих завдань соціалістичного будівництва, ефективне виховання класово орієнтованої соціалістичної людини, яка, перетворюючи себе, змінить старий світ, а тим самим буде зміцнювати соціалізм і мир на нашій планеті.

RESUMÉ

Andrej Kováč, *SNP a severovýchodné Slovensko*

Predmetná štúdia dáva ďalší podnet k systematickému komplexnému bádaniu a vedeckému spracovaniu protifašistického hnutia a národnooslobodzovacieho boja v uvedenom regióne v rokoch druhej svetovej vojny.

Autor štúdie vysvetľuje všeobecné a špecifické črty obidvoch komponentov tohto zápasu v dobových podmienkach východného Slovenska a to na pozadí rozhodujúcich domácich a vonkajších činiteľov tohto historicky jedinečného obdobia radikalizácie nás na širokej demokratickej základni ako dôsledok politiky jedinej organizovanej sily protifašistického hnutia a rozhodného boja proti domácejmu klérofašizmu a nemeckému nacizmu — ilegálnej KSS a na okupovanej Zakarpatskej Ukrajine — Komunistickej strany Zakarpatskej Ukrajiny.

V uvedenom príspevku je stručne zdôvodnená skutočnosť, prečo východné Slovensko bolo v čase SNP organickou súčasťou povstaleckého zápasu prostredníctvom partizánskej vojny. Ďalej ide o prípravu, priebeh a výsledky partizánskej činnosti na východnom Slovensku. Historický význam malo a má oslobodenie východnej časti novej Československej republiky hrdinskou Sovietskou armádou a praktické overovanie na tomto území zásad národnej a demokratickej revolúcie, ale aj víťazstvo tejto a socialistickej revolúcie, budovanie socializmu a podstata revolučného odkazu Slovenského národného povstania pre súčasnú etapu budovania rozvinutej socialistickej spoločnosti nielen v zmysle regionálnom, celoštátnom, ale aj ako rozmer socialistickeho internacionalizmu.

РЕЗЮМЕ

Андрей Ковач, *СНВ и Северо-Восточная Словакия*

Эта статья даст новый импульс для систематического комплексного исследования и научного изучения антифашистского движения и национально-освободительной борьбы в указанном регионе в годы второй мировой войны.

Автор статьи объясняет общие и специфические черты двух компонентов этой борьбы в тогдашних условиях Восточной Словакии на фоне решающих внутренних и внешних факторов этого, исторически единичного, периода радикализации масс на широкой демократической платформе как результат политики единственной организованной силы антифашистского движения и решающего боя против домашнего клерофашизма и немецкого нацизма — нелегальной КПС, а на оккупированной Закарпатской Украине — Коммунистической партии Закарпатской Украины.

В статье коротко обоснован факт, почему Восточная Словакия в период СНВ была органической составной частью повстанческого боя посредством партизанской войны. Далее здесь говорится о подготовке, ходе и результатах партизанской деятельности в Восточной Словакии. Историческое значение имело и имеет освобождение восточной части новой Чехословацкой Республики героической Советской Армией и практическое испытание на этой территории принципов народно-демократической революции, но и ее победа, а также победа социалистической революции, построение социализма и сущность революционного завета Словацкого национального восстания для современного этапа построения развитого социалистического общества не только в смысле региональном, государственном, но и как масштаб социалистического интернационализма.

RESÜMEE

Andrej Kováč, *Der Slowakische Nationalaufstand und die Nordöstliche Slowakei*

Diese Studie gibt neue Impulse für eine systematische komplexe Forschung und eine wissenschaftliche Erarbeitung des Themas der antifaschistischen Bewegung und des nationalen Befreiungskampfes in der Ostslowakei in den Jahren des zweiten Weltkrieges.

Der Verfasser erklärt gemeinsame und spezifische Züge zweier Bestandteile dieses Kampfes unter den damaligen Bedingungen in der Ostslowakei auf dem Hintergrund von entscheidenden inneren und äußerlichen Faktoren dieser historischen vereinzelt-ten Periode der Radikalisierung der Massen auf einer breiten demokratischen Grundlage als Ergebnis der Politik der einzigen organisierten Kraft der antifaschistischen Bewegung und des entscheidenden Kampfes gegen den heimischen Klerofaschismus und den deutschen Faschismus, der illegalen Kommunistischen Partei der Slowakei und in der okkupierten Karpatenukraine — der Kommunistischen Partei der Karpatenukraine.

In der vorliegenden Studie ist kurz die Tatsache begründet, warum die Ostslowakei in der Periode des Slowakischen Nationalaufstandes ein organisches Bestandteil des Aufstandskampfes mittels des Partisanenkrieges gewesen ist. Weiter wird hier von der Vorbereitung, dem Verlauf und den Ergebnissen der Partizantentätigkeit in der Ostslowakei geschrieben. Die historische Bedeutung hatte und hat die Befreiung des östlichen Teiles einer neuen Tschechoslowakischen Republik durch die heldenhafte Sowjetarmee und eine praktische Erprobung von Prinzipien der demokratischen Volksrevolution auf diesem Territorium, aber auch ihr Sieg, sowie der Sieg der sozialistischen Revolution, der Aufbau des Sozialismus und das Wesen des revolutionären Vermächtnisses des Slowakischen Nationalaufstandes für die gegenwärtige Etappe des Aufbaues einer entwickelten sozialistischen Gesellschaft nicht nur im regionalen und staatlichen Sinne, aber auch als Maßstab des sozialistischen Internationalismus.

ІСТОРІЯ

БОЙОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ПАРТИЗАНСЬКОГО З'ЄДНАННЯ «ЧАПАЄВ» В РАЙОНІ ПОЛЬСЬКО-СЛОВАЦЬКИХ БЕСКИДІВ

ЙОСИФ РОДАК, СВИДНИЦЬКИЙ ДУКЛЯНСЬКИЙ МУЗЕЙ

Партизанське з'єднання «Чапаєв», яке в часі антифашистської боротьби в роки другої світової війни оперувало в районі польсько-словацьких Бескидів, порівняно маловідоме для широкої громадськості. Конкретніше про нього почало говоритися аж в останніх трьох роках після опублікування перших спогадів колишнього командира Савелія Лесніковського.

Йдеться про партизанське з'єднання, яке виникло навесні 1944 року в Бескидських горах біля польського села Мисцова. З'єднання одержало таку ж назву, як і з'єднання «Чапаєв», яке було створене в 1943 році в Галушівцях.

Організаторами цього з'єднання були командири повстанських загонів разом з представниками польського руху Опору.

Ці організатори мали тісний зв'язок з лівоорієнтованою організацією в Старій Весі, де працювали польські комуністи, які свою підпільну діяльність розширювали і в районах Бескидських гір на Дуклянщині. Посередництвом інформацій, персбираних з радіомовлення, вони таємно інформували населення в прикордонних областях Бескидів про польський рух Опору і закликали громадян до здійснення саботажних операцій проти фашистських окупантів. В цих прикордонних областях антифашистський рух прийняв конкретну організованість вже влітку 1940 року, коли у Кросно створилась група навколо Владислава Шлами під назвою «Комуністи Підкарпаття». З цієї групи пізніше виникла організація «Союз комуністів Підкарпаття», яка в своїй програмі орієнтувалась на Радянський Союз (Анджей Дашкевіч, Рух Опору в регіоні Низьких Бескидів в 1939 — 1944 рр., Варшава 1975, стор. 64). В цій організації було багато і українців, проживаючих в прикордонних областях. І так спільними силами був організований партизанський рух в прикордонній області Бескидських гір, а таким чином і саме з'єднання «Чапаєв».

Бойовою територією цього з'єднання в Польщі були участки Дукля, Мисцова, Нови Тарг, Ясло, Нови Сонч, Чорстинь і інші, а на Словаччині — Свидник, Габура, Бардів, Стара Любовня, Списька Нова Вес та райони рік Попрад і Дунаець.

Великою допомогою для виникнення і подальшого існування цього з'єднання були корисні контакти організаторів партизанського руху зі словацькими командирами і солдатами, які в травні 1944 року знаходились в районі польського села Тиллава недалеко від містечка Дукля, куди їх клерофашистський тисовський уряд відіслав для охорони словацько-польського кордону. Словацькі солдати від самого початку проявляли непослушність і неспокій з такою політикою фашистського уряду. З дня на день росла кількість випадків дезертування солдатів з своїх частин. Між першими, хто перейшов на бік партизанів з'єднання «Чапаєв» на початку червня 1944 року, були словацькі солдати Дюріш, Путерка, Чура, Дупкала, Шепітка, Марусин, Луптак і Белік. На партизанську базу їх привів Петро Мілас з Кечковець (Свидницький округ). Серед словацьких воїнів на одній стороні і польським населенням на стороні другій почалось зближення, взаємна допомога, виникло довіря. Все це впливало на мораль словацьких солдатів. Особливо вона знизилась, коли в навколишніх лісах почали появлятися різні партизанські розвідувальні групи. В областях, де були розміщені словацькі частини об'являлись різні листівки і пропагандистські матеріали, які закликали солдатів і цивільне населення до непослушності уряду Тисо і проти німецьких окупантів, як, наприклад, ось ця листівка:

«Словацькі офіцери і солдати!!

Ви сини словацького народу, вже шість років знаходитесь під гнітом німецько-фашистського звірства.

Ви самі знаєте, що Червона Армія йде вперед і вперед на захід. Не сьогодні, завтра Ваша земля буде визволена від німецьких звірів. Ми, радянські партизани, закликаємо Вас до єдиного братського союзу, бити німецько-фашистських загарбників!!!

Вже тисячі Ваших братів знаходиться в рядах радянських партизанів. Вони доблесно борються за свою Батьківщину, знищуючи німецьких фашистів. А тому Ви повинні всі як один поставитись на захист своєї Батьківщини!!!

Бийте німецьких катів, женіть їх з своєї землі!!!

Переходіть до радянських партизанів!!!

Перемога буде за нами!!!

Загін радянських партизанів «Смирний».

У зв'язку з просуванням Радянської Армії до Карпат словацькі солдати все частіше починали встановлювати контакти з партизанською базою в Мисцовой. Ці взаємні контакти між організаторами польського антифашистського руху в Мисцовой, Римануві, Жмигруді, Кросно і Дуклі мали за мету встановити тісний зв'язок і співпрацю з словацькими солдатами в боротьбі проти німецьких окупантів. Багато словацьких солдатів і офіцерів на початку організування партизанського руху допомагали партизанам, подаючи інформації про пересування і силу біля Дуклі та з інших участків. Створили розвідувальну сітку в польських селах і включали до цієї роботи справжніх патріотів з рядів солдатів і цивільного населення. Ця співпраця між радянськими партизанам,

час боїв за фортецю Дожі помагав допоміжний загін під командуванням Антала Госші. Повстанські війська, що відійшли на територію Верхньої Угорщини, потерпіли поразку від дворянського війська в кількох зіткненнях. Повстанська армія стояла перед небезпекою, що проти неї виступить семигородський магнат Янош Запольті. Повстанські війська було розгромлено об'єднаними силами шляхти. Сам Дожа потрапив у полон і був страчений жахливим способом. Деякі повстанські відділи, керовані Лавренцієм та А. Госші, певний час ще продовжували боротися, але нарешті теж були розгромлені. Всі полонені повстанці були суворо страчені. У зв'язку з цим Енгельс зауважує, що тисячі тіл селян висіло вздовж доріг та навколо згарищ сіл. У боротьбі та на місцях страт загинуло коло 60 тисяч людей. Під кінець свого розгляду повстання Дожі Фрідріх Енгельс каже, що шляхта подбала, щоб на найближчому засіданні сейму закріпачення селян стало знову законом.⁷⁷

Безумовно тому, що повстання Дожі було належним способом опрацьоване угорськими істориками, ми все ж таки вважали за потрібне більш детально процитувати деякі думки з чудової праці Енгельса про два великі селянські протифеодальні виступи в центральноєвропейських країнах у першій чверті XVI сторіччя. Зробили ми це й тому, бо йдеться про класика марксизму-ленінізму, який даній проблематиці присвятив спеціальне дослідження. Притому Енгельсові висновки мають для нашої проблематики методологічне значення. Вжиті Фрідріхом Енгельсом поняття та категорії на зразок „революція селян” (йдеться про Німеччину), „революційне військо” (стосується селянських повстань теж решти центральноєвропейських країн, в тому числі й Угорщини та нашої території), проголошена Дожею плебейська „республіка” в Чанаді „без шляхти” і на принципі загальної „рівності та суверенітету народу”, все це примушує нас серйозно поставити питання про характер решти великих антифеодальних виступів селян та селянських війн, що відбулися на території Росії, України та Польщі у XVIII сторіччі.

Обидва наведені антифеодальні повстання міцно привертають до себе увагу також з погляду безпосереднього відгомону і відлуння в суміжних європейських країнах.

Оскільки справа стосується північної території Угорщини, зокрема словацько-угорської, українсько-словацької та українсько-угорської етнічних областей, то заслуговує на увагу відгомін повстання Дожі саме на цій території. Відомо, що в армії Дожі, поряд з угорськими підданими, які зрозуміло, переважали, боролися також словацькі, закарпатоукраїнські, румунські та хорватські селяни.⁷⁸ Повстання Дожі в 1514 році поширилося на території Верхнього Потисся, зокрема у південні краї Марамороського, Берегівського, Угоцького та Сатмарського комітатів. У повстанні взяло участь населення багатьох сіл, наприклад, села Дякфалва, Бекень, Чотогава, Ботар тощо, які під проводом своїх командирів, передусім під командуванням свого головного вождя поручика Кормоша, та при участі деякої дрібної шляхти нападали на феодальні гнізда, осадили замок Нялаб в Угоцькому комітаті і загрожуючи також Хустському замкові. Повстання на Закарпатті подавили Янош Замольт та його близький співпрацівник

і зажертий ворог підданих Іштван Вербеці. Їм допомагали при подавленні повстання місцеві феодалі Габор Переньї та Йоганн Погоаньї.⁷⁹

На Словаччині спалахнули заворушення підданих під безпосереднім впливом повстання Дожи передусім в південних краях Східної Словаччини — в Південному Земпліні, в Гонтянському комітаті та в Шаріші. Через співпрацю з повстанцями та через участь у заворушеннях було покарано міста Пряшів та Бардіїв (на Східній Словаччині), Ужгород, Мукачево, Хуст, Вишково, Тячево, Солотвину, Довгополе (на Закарпатті) та Сігет (РНР). Наведені міста було зобов'язано заплаченням контрибуції на цілих два роки.⁸⁰ Багатьом дрібним дворянам, які взяли у повстанні участь, було конфісковано маєтки ніби за образу короля і королівської корони.⁸¹ Повстання Дожи мало значний відгомін також у центральнословачьких гірничих містах та інде.

Всі відомі дані стверджують, що заворушення підданих охопили значну частину Східної Словаччини та Закарпаття — територію, де впереміжку жило уторське, українське і словацьке населення. Це доводить, що етнічні кордони не стояли на перешкоді поширювання антифеодальних заворушень та настроїв. Антифеодальні настрої та самі повстання знаходили грунт завжди там, куди вже раніше проникли думки гуситського руху і де пізніше захопився реформаційний та інші соціальні рухи, а такими країнами були Східна Словаччина, Семпгороддя, частина Закарпаття та вся Румунія. Треба мати на увазі також обставину, що значна частина населення етнічних земель Угорщини була некатолицького віросповідання, а це для соціально-класової боротьби мало теж певне значення.⁸²

* * *

Процес закріпачування мав своє конкретне обличчя також на території Польщі. Крім загальних, загальновідомих рис закріпачування, про які вже була мова, існували в південних та південносхідних краях Польщі також деякі особливості цього процесу, які наклали печать теж на соціальне життя підданого населення. Перші спроби польських феодалів поглибити феодальну залежність польських „кметів” та „хлопів” знаходимо вже в перших десятиріччях XV сторіччя. Початок цього явища помічається спершу в соціальній та економічній області вже тим, що створювалися типи феодального власництва на землі, які б уможливили більш продуктивно і більш організовано експлуатувати робочу силу підданих. Йшлося про створення таких типів господарств, які давали змогу більш цілеспрямовано користатися повинностями селян. Типом такого феодального маєтку повинен був стати фільварок, тобто феодальний двір з відповідним інвентарем та площею землі — т. зв. окономія. Перешкоди, які стояли на шляху до фільваркового господарювання, потрібно було усунути. Перешкод, однак було більше, і усувалися передусім ті, що безпосередньо стояли на дорозі, або такі, яким була властива тенденція створювати господарську противагу, що несла в собі потенціальну небезпеку конкурувати фільваркові. Поперек дороги стояли не тільки піддані (польські „кмети”), але й солтиси, що в очах феодалів представляли

незручний чи зовсім непотрібний, неспокійний елемент.⁸³ Солтиси були не тільки „неслухняним”, але й „бунтівливим” елементом, який спирався на певну економічну і політичну міць, на свій вплив униз, але й у напрямі догори — на феодалну зверхність. Феодали були рішучі, бо мали для реалізації своїх цілей відповідні засоби. Вони розгорнули діяльність, щоб елімінувати чи навіть скасувати солтисів як соціальну категорію. Феодали стали цей намір реалізувати шляхом відкupu солтисів та солтиських господарств, і цей процес перебігав поступово протягом XV та в першій половині XVI сторіччя. Він здійснювався водночас на маєтностях світських і церковних земле-власників — феодалів. Подібний процес 1563 р. набув видимості закону також на королівських маєтностях, що навіть наводить на думку, ніби він розпочався ще раніше.⁸⁴

Скуповуванням та експропріація солтисів проходила паралельно з присвоюванням і захоплюванням селянських господарств (частини або цілого наділу). Йдеться про довготривалий процес, упертий, інтенсивний, який, власне, ніколи — протягом усього закріпачування — не був закінчений. Феодали прагли зробити з підданої людини зовсім залежних людей, прагли позбавити їх можливості незалежного мислення, вирішування, діяння.

Перші повідомлення про зростання активності феодалів у ставленні до селянства надходили, за нашими інформаціями, з церковних маєтностей, передусім з краківського єпископства. Тут піддані вже з половини XV сторіччя були змушені нести панщину розміром у один, два, інколи аж три та навіть і чотири дні у тижні; на монастирських маєтках в Станетках новинності тривали навіть чотири дні до тижня. На маєтках Тинецького монастиря піддані працювали два дні. Вимагання від селян роботи на панській поступово охоплювало все більшу територію, поглиблювалося і, нарешті, стало типовим і для королівських маєтностей, т. зв. королівщина. У Сandomирському старостві піддані, наприклад, працювали два дні до тижня вже на початку XVI сторіччя, а на осв'яцимському старостві під час життя повинні були працювати п'ять днів у тижні.⁸⁵ Мазовицький князь Януш вже 1421 року на своїх маєтках запровадив обов'язок одного дня панщини тижнево. Торунський статут майже через сто років пізніше (1520) запровадив один день панщини з одного лану як загальну і мінімальну норму.⁸⁶ Це узаконення панщини стосувалося всіх типів феодалних маєтностей — церковних, світських і королівських, правда, тільки в тих випадках, коли піддані не мали більшу норму вже раніше. Це значить, що Торунський статут офіційно зобов'язував підданих панщиною як основною формою феодалної ренти.⁸⁷ З наведеного випливає, що узаконення панщини як найважчої і найбільш примітивної форми ренти мало вже майже сторічню передісторію.

Процес закріпачування дуже болюче торкнувся також підданих, які жили в польських прикордонних краях і сусідували з нашими землями. Конкретно йшлося про східну частину краківського воєводства, що географічно та історично була відома під назвою Підгалля. Ця місцевість є продовженням західних крайів Галицького Прикарпаття. Її населення змішане польсько-українське населення —

„волооське”. Піддані цих південих, в основному підгірських і гірських прикордонних країв, хапалися за всі можливі форми боротьби і протесту проти закріпачування. До нас дійшло порівняно багато інформацій про боротьбу підгальських підданих. Цей протест набував найрізноманітніших форм — від легальних протестів по бунти і повстання. Заворушення підданих цього краю помітні вже з кінця XV сторіччя і мали місце в наступних сторіччях.

Польські історики А. Пшибош і П. Рафач, які цьому краю присвятили чимало уваги, вказують на перший масовий виступ підданого народу 1496 р. Йшлося про виступ проти свавілля королівського достойника Марка Ратульда. Обидва історики причину заворушення вбачають у запровадженні Марком Ратульдом панщинної праці. Панщина, обмежування прав підданих та солтисів, як і прикріплювання підданих до землі, розглядаються у зв'язку з виниканням фільварків.⁸⁸

Нові форми організації феодального господарства поступово проникали у всі краї Польщі, пристосовуючись до місцевих умов. Засновування фільварків виходило з можливостей збуту сільськогосподарських продуктів, наявності потрібних комунікацій, судосплавності річок місцевих, а теж закордонних ринків.⁸⁹

На зв'язок між засновуванням фільварків і заворушенням підданих вказує також скарга заступника львівського архієпископа 1444 р., який притягас до львівського міського судочинства кількох біглих підданих із села Ставчани. Їх звинувачується, що не лише самі збігали із землі, але й силою примусили бігати також інших селян. Піддані свою вину не визнавали, втечу доводили заподіяними їм кривдами. Одержавши від короля назване село, архієпископ захопив також двори і землю підданих і присєднав їх до фільварку. Притому намагався перевести підданих на т. зв. німецьке право. Скарга архієпископа звучала в тім смислі, що піддані бігали із землі „чотири і півроку тому, бо відмовлялися жити на німецькому праві”; ніби вже звикли жити в селі „на руському праві” („на сирому корені”) відтоді, як село виникло. Подібних прикладів є більше.⁸⁹

У безпосередньому зв'язку з виниканням у Польщі фільварків, пересудим у її південних краях, що стали предметом нашого наукового зацікавлення, було, як ми вже згадували, запровадження панщинної праці. Спершу це нововведення відбувалося в незначній мірі і мало індивідуальний характер (звичайно в розмірі кількох днів річно). Але поступово панщинна праця поширювалася, охоплюючи нові території, і ставала регулярною феодальною повинністю.⁹⁰ Прикладом можуть послужити села Шафляри, Длугополе, Подолин, Медведзіє, які були власністю Марка Ратульда. Повинності панщинної праці перетворюється в життя силою також на інших феодальних маєтностях Підгалля та Новотаргщини всупереч тому, що панщина ще не переважала і представляла тільки частину феодальної ренти. Стосовано цього польський історик старшої генерації Й. Рафач висловлює думку, що панщинна праця в Підгаллі поширилася за зразком панщини на маєтку Щижницького монастиря, що стверджують також документи про землеволодіння.⁹¹

У Підгаллі XV сторіччя своєю експансивністю та грубістю до під-

даних визначалася родина Ротульдів, яка не тільки поширювала свої маєтності, але й намагалася засновувати фільварки, що призводило до запровадження нових феодальних повинностей. Саме на цій основі і виник конфлікт між Ротульдами та населенням Нового Торгу, як і іншими підданими, що наприкінці XV сторіччя мав за наслідок відкриті заворушення.⁹² Розглянемо на прикладах Новотаргщини та Підгалля розвиток соціальної і економічної ситуації в південних пограничних краях, загальною тенденцією цього розвитку. Треба констатувати, що розвиток феодальних маєтків, передусім фільваркового господарства, у XVI сторіччі досяг значної інтенсивності. Цей спосіб господарювання перекинувся також на півдні і південно-східні області Польщі, значить і на територію Підгалля та Галицького Прикарпаття. Внаслідок цього, ці краї стають об'єктом феодальної експансії, інтенсивного тиску та експлуатації підданого народу. Стають також ареною антифеодальної боротьби, бунтів і повстань.

Крім заворушень наприкінці XV сторіччя, які входять у хронологію періоду безпосередньо після подавлення повстання Мухи (пов'язані з ним), у 30—50 рр. XVI сторіччя дійшло до дальших заворушень підданих у Чоритинському старостві (1536—1553), розташованому безпосередньо при нашому лінійному кордоні (на Сніжині). Йдеться про заворушення проти староости Петра Кміта через непомірне підвищення панщинних повинностей.⁹³

У половині 80-х років (1583—1585) XVI сторіччя піддані виступають разом із солтисами проти новотаргського королівського управителя Яна П'єньоньки, який засновує фільварки за рахунок селянської землі.⁹⁴ Кількома роками пізніше (1591) документи зазначають дальший виступ підданого народу проти чоритинського староости Яна Сененського. У цьому повстанні взяли участь теж солтиси та кросненські городяни.⁹⁵

Причини і мотиви цих заворушень та бунтів подібні до заворушень і бунтів у гірських і підгірських краях, правда, вони завжди модифіковані відповідним ступенем розвитку соціально-економічного становища, інтенсивністю тиску експлуатації і позаекономічного насильства.⁹⁶

Соціальний і економічний розвиток у першій половині XVII сторіччя вказує ще на дальшу тенденцію закріпачування, привиджує феодальну експансію на Україну, втягає польську державу до цілого ряду зовнішньополітичних конфліктів. Країни Центральної і Східної Європи є свідками загрозливих селянських повстань і війн, що їх Європа у своїй історії не знавала. У першій половині XVII сторіччя національно-визвольна боротьба українського та білоруського народу проти польського феодального поневолення та за возз'єднання з братнім російським народом досягає кульмінації.

* * *

З погляду заключного розділу нашого тематичного та географічного вимеження заслуговують на окрему увагу ті області Східної та Центрально-Східної Європи, де боротьба селянства та інших верств гнобленого народу набула небачених і для решти Європи незрозумілих

масштабів. Маємо на увазі Україну (її т. зв. козацькі краї), яка своїм географічним розташуванням, економічними можливостями і матеріальними ресурсами стала схрещенням політично-завойовницьких амбіцій зовнішньополітичних сил всіх сусідніх країн. Південні області України перетворюються також у місцевості, втікаючи куди селянське населення шукає порятунку від закріпачування і феодалного свавілля. Йдеться про південні степові краї України, де бігле населення створювало нові оселі і осідки, які захищали його від досягу феодалної і державної влади. Ці краї увійшли в історію під характерною назвою т. зв. „козацьких областей”, що за своєю соціальною семантикою та на мові вільного перекладу означає „вільний край” („козацький край”). У цьому „козацькому краї” виникали з кінця XV, а передусім у XVI сторіччі, окремішні соціальні товариства, що були побудовані на антикріпацькій основі — на основі відкидання кріпацтва, на основі формальної рівності населення перед „козацькою громадою” і формальної рівноправності у справі користання общинною землею та прибутками з неї, як і на основі праці громади (загальних зборів); ці люди мали також право вирішального голосу при розв’язуванні важливих питань та виборі керівних органів, а теж користались правом участі в органах самоврядування. Всі ці засади, навикі і демократичні традиції, на базі яких виникла ціла система самоврядування, мали величезне політичне значення і забезпечували життя поза феодалною владою і самих феодалів, вони рівночасно мали також величезний вплив на зростання революційних настроїв серед гноблених мас.⁹⁷

Значення та коріння виникнення „козацького краю” краще зрозуміти, якщо розглянути тодішнє життя підданого населення в польсько-литовській державі і на території України, яка входила до її складу.

Цікаву характеристику умов і відносин в польсько-литовській державі подають деякі західноєвропейські діячі та мандрівники (С. Герберштейн і т. п.), які висловились про підданих, що живуть „з доби Віговта по наші дні (значить, XVI сторіччя — О. С.) в грубому рабстві і яких за найменшу провину засуджуються на кару смерті”⁹⁸. Панський нунцій половини XVI сторіччя звітує в Рим, що „... у цілому світі немає більш нещасного кріпака, як польський кметь”⁹⁹. На території України соціальний утиск був ще поміжненій національним і релігійним утиском. Українське населення страшенно терпіло також від наїздів татарських і турецьких орд. Очевидець дає про це страшливе свідoctво. Він пише: „Ми бачили, як їх (підданих О. С.) вбивали, стинали їм голови, розкидали порубані частини тіла, готови: крутий ворог кидав у полум’я ще тремтливі серця, виривали людям легені, оголювали нутрощі”¹⁰⁰. Повідомлення приголомшливі, побурюючі! Український народ грабували і польсько-литовські, і власні феодали та шляхта. Польський сучасник цих подій, публіцист А. Фріч-Моджевський (Модржевський Фрич Анджей, 1503—1572), задумуючись над соціальними умовами і соціальними силами в Польщі та на Україні, додає, що „в шляхті стільки ворогів, скільки підданих”¹⁰¹. Всі ці повідомлення дають багатомовну характеристику життя і становища польських і українських підданих.

Повідомлення про перші селянські чи козацькі поселення походять з кінця XV та першої половини XVI сторіч. Вони торкаються території по обидва боки Дніпра, Південного Бугу, Поділля, річок Трубіж та Сули. Приблизно в тому самому часі виявляються „козаки” в районі Дону, на Уралі (Яїк) та інше. Польський хроніст М. Бельський наводить, що польське військо на чолі з Яном Альбрехтом (1489) успішно посувалося подільським степом і орієнтувалося в нім завдяки провідникам з козаків, які добре знали місцевість.¹⁰² Це на наш погляд, одна з перших згадок „про козаків”. З району Києва повідомлення про козаків датуються 1492 та 1499 роками. В них мова про те, що козаки пливуть верхнім Дніпром на південь до Черкас і далі і що десятину з добутої користі повинні віддавати київському воєводі.¹⁰³ Щоб правильно порозуміти козацтво, слід ще наголосити на тому, що у козацькі краї втікали як заможніші, так і зовсім неможливі люди, багаті і бідні, на що вказує також В. А. Голобуський. З багатими селянами та ремісниками нерідко біжали також їхні наймити, чим було закладено основи майбутньої майшової і соціальної диференціації козацтва.¹⁰⁴

Деякі бігли люди, майбутні козаки, поселяються зовсім на півдні, за дніпровими порогами, де була врожайна земля, багаті пасовиська, риби місця, дичина, рої бджіл, птиця та сіль. Тут сходились дві колонізаційні хвилі: одна феодальна, яку організували магнати, друга — стихійна, народна, плодність якої походила з низових запорізьких козаків. Ці краї були завжди в небезпеці — як з боку феодалів, так і з боку татар і турків. Ця обставина примушувала втікачів (майбутніх козаків) будувати оборонні фортеці та споруди, т. зв. січі (засіки), які літературі визвольної боротьби добре відомі. Так виникла в історії козацтва фортеця „Хортиця”, а в південному напрямі від неї фортеця „Томаківка” (пізніше відома під назвою „Буцьки” — Городище). Вважають, що на острові Томаківка було засновано відому „Запорізьку Січ” як центральну козацьку організацію, помішену в район за Дніпровими порогами. Запорізька Січ представляла опірний військовий пункт в боротьбі з невілництвом, національним і релігійним гнобленням наїздами турків і татар та іншими формами феодального утиску. Починаючи заснуванням Запорізької Січі, „дух козацтва розлився по всій Україні”, як висловився Карл Маркс.¹⁰⁵

Тиск і походи польсько-литовських феодалів і шляхти на Україну та проти козацьких країв помітно зміцнювався вже у першій половині XVI сторіччя. В цю добу частина козацького населення втрачає незалежність і дістається на рівень решти феодально залежного підданого народу. Частина козаків залучено у сторожеві загопи висунутих княжих фортець та замків і вони перебувають на службі у феодальних магнатів. Решта підданих, які опиралися процесові закріпачення, втікали далі на південь, ставали „козаками”, засновували у важкопрístupних місцевостях свої оселі, т. зв. станиці і слободи.¹⁰⁶

У XVI сторіччі виникають соціальні, економічні та політичні передумови для більш організованої і більш цілеспрямованої боротьби народних мас проти кріпацтва та всебічного утиску. Цей всенародний опір вибухас наприкінці XVI та в дальших десятиріччях XVII сторіччя

у велике антифеодалне повстання українського народу і запорізького козацтва під проводом популярних і визначних вождів, якими були Наливайко, Лобода, Косинський та далші народні ватажки. Антифеодална боротьба українського народу та козацтва проти поневолення польською шляхтою досягає вершини кінцем першої половини XVII сторіччя, коли розгортається у могутню народну війну під проводом Богдана Хмельницького.

На початку XVII сторіччя Росія, Білорусія та частина України стали жертвою розсяглої міжнародної авантюри, що набрала вигляд польської феодальної і шведської інтервенції, у зв'язку з чим російська держава опинилася під безпосередньою загрозою втрати державної і національної незалежності. У тій напруженій ситуації несподівано вибухло розсягле масове антифеодалне повстання під проводом Івана Болотнікова. Це селянське повстання виразного класового антифеодалного спрямування, підтримуване широкими народними масами міст і сіл, донськими і частиною українських запорізьких козаків, охопило величезну територію країни. На певному етапі набуло дуже широку соціальну базу, зокрема тим, що на бік повстанців перейшли також деякі представники російської шляхти, „службових людей” та інших привілейованих верств. Об'єднувала їх спільна недовіра проти непопулярної боярської влади Василя Шуйського та групи бояр. На цьому етапі розвитку повстання Болотнікова набуває характеру визвольної боротьби проти чужої інтервенції та національної зради. Сили, однак, були роздрібнені, бо частина боярства, феодалів та загонів привілейованих ресстрових козаків боролась на боці інтервентів чи таємно підтримували їх. В процесі боротьби дійшло врешті-решт до розмежування обох противних сил, однак, коли вже здавалося, що зовнішньої небезпеки більш нема, частина привілейованих учасників повстання раптом захиталася, стала інакше бачити справи, побювалася наслідків класового і народного характеру повстання. Ці сили нарешті зрадили його і перейшли на сторону царських військ. Цей приклад, між іншим, доводить теж, що логіка класової боротьби невмолима.

На закінчення свого причинку до даної проблематики вважасмо за потрібне знову підкреслити, що між першим нами наведеним великим повстанням на чолі з Мухою кінцем XV сторіччя та великим антифеодалним повстанням Івана Болотнікова пролягло більше ніж сто років. Обидва повстання були народні і антифеодалні, але напереч тому є між ними істотна різниця. Повстання Болотнікова передусім своїм масовим характером, територіальним поширенням, участю соціальних сил та верств, загальним своїм характером, і, передусім, програмою, своєю ідейною стороною та метою значно відрізняється від повстання Мухи, всебічно перевищує його.

Повстанням І. Болотнікова на початку XVII сторіччя починається „епоха” масових селянських антифеодалних повстань, які поступово в Росії та на Україні переростають у величезні селянські війни, що не мають аналогії в ніякій країні Європи.

ПРИМІТКИ

¹ При виборі правильних історичних критеріїв, на які належить спиратися в процесі розгляду соціальної боротьби підданих при феодализмі, зокрема під час оцінки конкретних її проявів, хочемо уникнути свідомих помилок, яких може допуститись кожен дослідник складної проблематики. Через внутрішні відношення автора до даної проблематики може діяти, зрозуміло, до перебільшених формуляцій ролі народних мас у класовому змаганні.

² І. Г. Резцер, Антифеодальные образования в России и на Украине в XVI - - XVII вв. „Вопросы истории”, 1970, ном. 8, стор. 42 - 56; також: В. А. Голобуцкий, Запорожская сечь. „Вопросы истории”, 1970, ном. 12, стор. 93 - 106; він же: „Вопросы истории”, 1971, ном. 1, стор. 108 - 121, як і багато дальших робіт, які з технічних причин не наводимо.

³ Див.: О. Ставровський, Польсько-словацько-українське прикордоння. Братіслава — Прип'ять, 1967, стор. 490. Також деякі дальші розвідки цього автора попередніх років.

⁴ Наприклад, польська феодальна інтервенція в Росії під час правління Стефана Баторі та Івана IV (т. зв. Лівонська війна), або польсько-литовська феодальна експансія на територію України та Білорусії, як і дальні повторні інтервенції польської шляхти на Україні, Білорусії, території Російської держави, Молдавії, а теж десятки інших прикладів з історії цих країн.

⁵ Порівняй: К. Маркс та Фр. Енгельс. Сочинения, т. 4, 7 і т. д.

⁶ Порівняйте, наприклад, документи і матеріали про селянське повстання під керівництвом І. Болотнікова на початку XVII сторіччя, або повстання Ст. Разіна кінець 60 і на поч. 70 років XVII стор.; цікавий матеріал дає теж повстання К. Булавина на поч. XVIII сторіччя — див. висловлювання Петра I на адресу повстанців та Булавина; або селянська війна під проводом О. Пугачова в 70 роках XVII сторіччя.

⁷ Колись у межах дискусії одної конференції я спробував несміливо захищати соціальний характер опришківства, відповідаючи цим на деякі іронічні примітки в кулуарах. Тоді мені один з передових словацьких марксистських фольклористів дав листок з таким текстом: „Навіщо захищати опришківство? Воно само захистило себе сторіччями в пам'яті нашого народу у вигляді традицій, легенд, пісень та переказів. Не турбуйся, наш робітний народ завжди був справедливий судити і довів свою вдячність в ставленні до своїх борців та месників”.

⁸ А. Петров, Древнейшие грамоты по истории Карпаторусской церкви и иерархии 1391 — 1498. Прага 1930, стор. 38 — 39; також: К. Kadlec, Valaši a valašské právo v zemích slovenských a uhorských. Praha — 1916, стор. 475 — 476, 477 — 478.

⁹ O. Balzer, Registr zloczynsów grodu Sanoskyego. Lwow 1891.

¹⁰ Там же, ит. Reg. No 29, до року 1563; No — 93, до року 1567.

¹¹ Akta sadu kryminalnego kresu muszynskiego 1647 - - 1765. - Starodavne prava polskiego pomniki. Kraków 1889, No 6, до року 1649.

¹² OL-Budapest, inv. No MOL, KL, U. et. C. (OL), 9. cim., fanc. 109, No 2, ex anno 1612.

¹³ В. Ф. Ишнин, Надобщественные институты сельского населения Прикарпатья XVI — XVIII вв. In: Тезисы докладов и сообщений. Москва 1970 стор. 20 — 23.

¹⁴ Там же, стор. 21

¹⁵ Автор порівнює ці інституції з подібними інституціями у Північній Дал-

матії, де в тому часі існували своєрідні поліційно-адміністративні округи-ліги, що об'єднували кілька общин („пособ“).

¹⁶ Там же, стор. 21.

¹⁷ Там же, 21 — 22.

¹⁸ L. Kubala, *Szkice historyczne*. Warszawa 1923, wyd. V., T. I., стор. 209, також: В. В. Грабовецький, Рух карпатських опришків напередодні і в роки Визвольної війни 1648 — 1654 рр. Ін: Збірник” З історії західноукраїнських земель”. І. Київ 1957, стор. 38, як і дальші праці.

¹⁹ Більш детально про них в цитованій праці та в дальших розвідках. Звертаємо увагу на відповідні літературу та джерельний матеріал у праці.

²⁰ Н. А. Мохов, Восстание украинских и молдавских крестьян под руководством Мухи в 1490 — 1492 гг. Ін: „Известия Молдавского филиала Академии наук СССР”, ном. 3—4 (11 — 12). Кишинев 1953, стор. 23.

²¹ Володимир Грабовецький, Селянський полководець Муха. (Із історії спільної антифеодальної боротьби селян України і Молдавії). Літературно-художній та суспільно-політичний журнал „Жовтень”, ном. 12, 1976, стор. 112 — 118.

²² Наприклад, „Kronika” Мартина Кронера, видана в Саноці 1857 р.

²³ Наприклад, М. Грушевський, Історія України-Русі. Т. VI. Київ, 1907 стор. 270 — 272; A. Jablonowski, *Zrodla dziejowe*. Warszawa 1878, T.; Świętochowski, *Historia chłopow polskich*. T. I. Lwow-Poznań, 1925; та деякі дальші праці, які згадують це повстання. Передусім „Очерки истории СССР”, де відповідний розділ належить Н. А. Мохову.

²⁴ Порівняй цитованих істориків Н. А. Мохова та В. Грабовецького.

²⁵ Н. А. Мохов, цит. праця, стор. 17; В. Грабовецький, цит. праця, стор. 115 — 117.

²⁶ Див. про них: В. Грабовецький, цит. праця, стор. 116 Н. А. Мохов, цит. праця, стор. 18; М. Грушевський, цит. праця, стор. 270 — 272.

²⁷ Н. А. Мохов, цит. праця, стор. 28 — 29.

²⁸ Там же, стор. 29 — 30.

²⁹ Там же, стор. 30; листа було опубліковано в „Zrodla dziejowe, T. X., стор. 31 — 33.

³⁰ Н. А. Мохов, цит. праця, стор. 30 — 31; також: В. А. Уляницький, Матеріали для історичн. взаємних отношений России, Польши, Молдавии, Валахии и Турции в XIV — XVI вв. Москва 1887, стор. 123.

³¹ Н. А. Мохов, цит. праця, стор. 32. Більш детально цитуємо з цит. праць двох радянських істориків, оскільки в нас вони є рідкісні. Ми їх мали можливість вивчати в Київській університетській бібліотеці.

³² М. Грушевський, цит. праця том VI, стор. 270.

³³ „Kronika” М. Bielskiego, за виданням Туровського. Подібну інформацію подає також М. Кроммер, яким, певно, користувався також М. Бельський.

³⁴ „Хроніка” М. Кроммера, видана в Саноці 1857 р., стор. 1316 — 1317. Ми цитували за: Stanislaw Gzernik, *Piec wiekow doli chlopskiej w literaturze XII — XVI wieku. Materialy i szkice*. Warszawa 1953, стор. 253 — 254; також М. Грушевський, цит. праця Т. VI, стор. 271; також: N. A. Mochov, цит. праця, 22 — 23.

³⁵ Н. А. Мохов, цит. праця, стор. 33. У зв'язку з цим автор наводить приклад з 1470 року, коли молдавський господар Стефан III дав якомусь „холопу” дарчу грамоту про переведення селянина на „волооське право”.

³⁶ Там же, стор. 34.

³⁷ Див. нашу працю; також К. Кадлец, цит. праця.

³⁸ Про Галицьке Прикарпаття див.: Е. Дракохруст, Галицкое Прикарпатье XVI в. и движение опришков. „Вопросы истории”, 1948, ном. 1, стор. 47, 49; М. А. Мохов, цит. праця, стор. 35; про Угорщину наша праця та праця К. Кадлеца.

³⁹ Див. про не польські статуты, у нас „Tripartitum” СЖН і т. д. Більш ґрунтовно займатися цією публікацією тут немає змоги, тому ми обмежились тільки відтворенням тенденції розвитку.

⁴⁰ О. Ставровський, цит. праця, стор. 270 — 275 і далі.

⁴¹ В. Грабовецький, цит. праця, стор. 115

⁴² Там же, стор. 114.

⁴³ St. Czernik, цит. праця, стор. 230 — 231.

⁴⁴ В. Грабовецький, стор. 114.

⁴⁵ Н. А. Мохов, цит. праця, стор. 28.

⁴⁶ Там же, стор. 28.

⁴⁷ Грунтовніше про це див. далі.

⁴⁸ Більш детально про це повстання див. Ф. А. Грекул, Ценное известие о классовой борьбе в феодальной Молдавии. In: „Известия Молдавского филиала АН ССР”. 1953, ном. 3—4, стор. 123.

⁴⁹ „Очерки истории СССР — период феодализма, конец XV в. — начало XVII в. М. 1955, АН СССР, стор. 809.

⁵⁰ Там же, стор. 803.

⁵¹ Там же, стор. 809.

⁵² Там же, стор. 809 — 810.

⁵³ В. А. Голобуцкий, Запорожское казачество. Киев 1957, стор. 70 — 71.

⁵⁴ Там же.

⁵⁵ Подібних прикладів можна навести й більше: напр., у XVII ст. під час польської інтервенції загін привілейованих (ресстрових) козаків (під проводом Сагайдачного) воював на боці інтервентів. Ці приклади, одначе, не слід узагальнювати.

⁵⁶ Порівняй: Очерки истории... , стор. 812 — 814; також; Dejiny Rumunska, SNPL — 1957.

⁵⁷ Очерки истории... , стор. 814.

⁵⁸ В. А. Голобуцкий, Запорожское казачество, 90; Dejiny Rumunska, стор. 116. Автор відкидається на повідомлення польського хроніста і сучасника подій М. Бельського.

⁵⁹ Там же, стор. 90 — 93.

⁶⁰ Очерки истории... , стор. 814; В. А. Голобуцкий, цит. праця... , стор. 90.

⁶¹ Порівняй: В. Грабовецький, цит. праця, стор. 114; Н. А. Мохов, цит. праця, стор. 28.

⁶² Очерки... , стор. 814.

⁶³ Там же, стор. 815.

⁶⁴ Миячок О. Нариси з соціально-господарської історії Підкарпатської Русі. Ужгород 1938, том I.

⁶⁵ J. Székely, Uhorské roľnícke vojny r. 1437 — 1514. Ветунна частина вийшла на словацькій мові в книзі „Kapitoly z uhorských dejín”, Братіслава — САН, 1952.

⁶⁶ Ignac Ráth. Eparchie mukačevská od r. 1498 do nastoupení Tarasovičova r. 1634. Praha 1936. Також Hodinka A., A munkácsi gör. szert. püspökség Okmánytára. Ungvár 1911, No 23.

⁶⁷ Див. дискусію на тему т. зв. другого кріпацтва, яка мала місце в 50 — 60 рр. в СРСР на сторінках журналу „Вопросы истории”.

⁶⁸ Проблематика періоду пізнього феодалізму та т. зв. другого кріпацтва вимагає окремої розвідки, і тут їй немає місця присвятити належну увагу. Обмежимося тим, що наведемо хоча б деякі найкращі праці на цю тему деяких наших і закордонних істориків, а передусім М. Гроха, Й. Петроня, Ф. Матоїну, А. Міку, М. Шмерду, П. Горвата, П. Раткоша, А. Шпісца, К. Ребру, угорських істориків З. П. Паха, Л. Маккая, польських істориків П. Топольського, А. Вицанського, Вл. Русинського, А. Мончака, радянських істориків Нечкіну, Баргу, Сказкіна. Рекомендуємо також до уваги збірники „Актуальные проблемы истории России эпохи феодализма”. М. 1970, та „Переход от феодализма к капитализму в России” — матеріали всесоюзної дискусії, Москва 1969 р., як і дальші праці.

⁶⁹ Вперше формуляції „висхідний” і „низхідний” етапи розвитку феодалізму вжила акад. Нечкіна в цитованій праці.

⁷⁰ Таке становище виникло в російській державі на початку XVII сторіччя, в певних етапах визвольної боротьби українського народу, як і — в повстанні Дожі та інде.

⁷¹ К. Маркс і Ф. Енгельс. Сочинения. Т. 7, Москва 1958, стор. 437.

⁷² Там же, стор. 390.

⁷³ Там же.

⁷⁴ Там же, стор. 383.

⁷⁵ Там же, стор. 388 - 389.

⁷⁶ Там же, стор. 389.

⁷⁷ Там же, стор. 320.

⁷⁸ Dejiny Slovenska. I. Bratislava 1961, стор. 295.

⁷⁹ Komáromy András, A Dózsalázadás történetéhez. Történelmi tár, 1897, стор. 487 - - 495.

⁸⁰ Порівнян: Мицюк О., Нариси з соціально-господарської історії Підкарпатської Русі. Ужгород 1938, том I.

⁸¹ Наприклад, села Батар, Долавеє, Бодвай, Ковар та Гелсеш припали марамороському та угорському жупанові Г. Череньї.

⁸² Доводять це й приклади із історії Закарпаття, Румунії та Семигороддя навіть наступного періоду.

⁸³ Про „деслудхияних“ солтисів говориться, наприклад, у Бартєському статуті з 1420 та 1423 рр. Цитовано за „Историею Польши“, том I, Москва - АН ССРСР, 1956, стор. 164 - - 165.

⁸⁴ „История Польши“, стор. 165.

⁸⁵ Там же, стор. 166.

⁸⁶ Там же; також М. Грушевський, Історія України-Русі, том V, Львові 1905, стор. 138.

⁸⁷ Там же, стор. 166.

⁸⁸ A. Przybos, Materiały do powstania Kostki Napierskiego 1651, Wroslaw 1951, стор. XXVIII; також: J. Rafacz, Dzieje i ustroj Podhale nowotarskiego za czasow dawnej Rzeczypospolitej polskiej, Warszawa 1935, стор. 40 - - 57.; J. Rafacz, Dzierzawa szeflarska-nowotarska Marka Ratulda w w. XV, In: „Rocznik Podhalanski“, Zakopane-Krakow, 1914 - - 1921; також: Wl. Ochmęnski, Zbojnictwo goralskie, Warszawa 1950, стор. 35.

⁸⁹ Dr. Feliks Koneczny, Dzieje Polski za Jagiellonow, Krakow 1903; М. Грушевський, цит. праця Т. V, стор. 155 - - 156; також Akta grodzkie i ziemskie (AGZ)-T. XIV, No 1105 - - 1107, 1124 - - 1125.

⁹⁰ Наприклад, у Шафлярах і Дзугонолі „quatuor dies as annum ad meridiem duntaxat, в Подоліні і Медведзі „uno die ad ad meridiem duntaxat, в Подоліні а Медведзі no die ad annum laborabant“, Dr. Jozef Rafacz, Dzierzawa szafarsko-nowotarska Marka Ratulde W w. XV, „Rocznik Podhalanski“; Starodawne prawa polskiego pomniki, T. II., до року 1497, стор. 922, с. 4482.

⁹¹ Наприклад, у селі „Гадзімер, яке належало Цирицькому монастирю, ... villeni -- ter(dies) in anno erabant“, що значить три дні в році; у Вакоунді, яке належало до Шафлярського замку, піддані повинні були працювати три дні в році, привозити одну хуру дров; несли (теж інші обов'язки)“ ... emethones inhabitantes villam Waxmauth dies tres tenebantur laborare ad nostrum castrum dictum Schawlary et per unum plastrum lignorum in coguinam singulis annil semel. . .” - - цитовано за Dr. Edmun Długopolski, Przywileja soltysow podhalanskich, In: Rocznik Podhalanski 1914 - - 1921, priloha, dok. No 2,9 - - 10; у зв'язку з цим документом П. Рафач зауважує, що й наперекір фальсифікату, все ж такі виходили з його змісту. Петься про документ від 4 березня 1434 р. Порівнян: Rafacz, Dzierzawa szafarsko-nowotarska marka Ratulda, . . . 82, прим. 1.

⁹² Більш ґрунтовно про це: Dr. Józef Rafacz, Dzieje i ustroj Podhala. . . , стор. 35 - - 45.

⁹³ A. Przybos, Materiały. . . , стор. XXVIII - - XXIX.

⁹⁴ A. Przybos, цит. праця, стор. XXIX; також J. Rafacz, Dzieje i ustroj Podhala. . . , стор. 70 - - 73.

⁹⁵ A. Przybos, Materiały. . . , XXIX.

⁹⁶ Більше уваги приділити цьому питанню тут немає можливості. Рекомендуємо цитовану літературу, а теж дальні праці. Ми про це говорили в нашій розвідці.

⁹⁷ В. А. Голобуцький, Запорожская сечь. „Вопросы истории“, 1970, ном. 12; там же річник 1971, ном. 1; також В. А. Голобуцький, Запорожское казачество, Киев 1957. Праця В. А. Голобуцького містить синтез поглядів на „козацтво“ від його виникнення по закінчення. Тому обминаємо питання історіографії і зосереджуємося тільки на окремі рухи та повстання.

⁹⁸ Цитовано за: В. А. Голобуцкий, Запорожская сеч. „Вопросы истории“, 1970, ном 12, стор. 93.

⁹⁹ Там же, стор. 94. Автор посилається на „Relacye nuncyuszow apostolskich i innych osób o Polsce od roku 1548 — 1690“.

¹⁰⁰ В. А. Голобуцкий, цит. праця, стор. 94.

¹⁰¹ В. А. Голобуцкий, цит. праця, стор. 24; История Польши, стор. 202, 204, 208, 210; також Sl. Czernik, Pięć wieków doli chlopskiej w literaturze XII — XVI wieku a dalej, як і дальші праці.

¹⁰² В. А. Голобуцкий, цит. праця, стор. 95; цитус за виданням „Kronika Marcina Bielskiego“ Т. II. Санок 1856, стор. 882.

¹⁰³ В. А. Голобуцкий, цит. праця, стор. 95, примітка 6.

¹⁰⁴ В. А. Голобуцкий, цит. праця, стор. 97 — 98.

¹⁰⁵ В. А. Голобуцкий, цит. праця, стор. 97 — 98.

¹⁰⁶ Про антифеодальну та визвольну боротьбу на Україні буде мова в другій частині розвідки, яку маємо намір опублікувати в одному з номерів ІЗ МНГ.

REZUMÉ

Emilián Stavrovský, *Protifeudálne hnutie, ľudové povstania a roľnícke vojny v dejinách strednej a východnej Európy (Úvahy, komentáre a poučenia)*

Protifeudálne hnutie a ľudové povstania v období neskorého feudalizmu v strednej a východnej Európe sú predmetom záujmu prítomnej štúdie. Autor sprístupňuje a približuje čitateľovi málo známe poznatky a udalosti o boji poddaného ľudu, o známych a menej známych osobnostiach a vodcoch povstaní za feudalizmu, o jeho boji za právo na život, za pôdu a slobodu, ale aj za spravodlivejšie a znesiteľnejšie životné podmienky.

V štúdií sa zameriava pozornosť na zdroje a motívy protifeudálneho hnutia, na sociálno-ekonomické príčiny, historickú podmienenosť a význam triedneho zápasu poddaných proti útlaku a vykorisťovaniu tak v jednotlivostiach, ako aj vcelku. Osvetlenie a hodnotenie protifeudálneho hnutia je situované do rámca historicko-zemepisných oblastí. To znamená tak, aby zachytili problematiku sociálneho a protifeudálneho hnutia poddaných tých krajov, ktoré navzájom susedili, pomerami a vývinom boli si blízke a mali obdobné sociálno-ideové prostredie.

Autor poukazuje na podstatu sociálno-ekonomických a spoločensko-politických protirečení, ktoré zákonite vyústili v otvorený sociálny a triedny boj ľudových mäs proti útlaku a znevoľňovaniu. V štúdií sa nastoľuje a rieši otázka charakteru protifeudálneho ľudového protestu, prostriedkov a metód boja ukrievnených jednotlivcov, skupín, vrstiev alebo aj celej triedy poddaných. V tejto súvislosti autor vyjadruje myšlienku, že nielen vlastný boj, ale aj prostriedky a spôsob boja — jednotlivcov, skupín, vrstiev a utláčaného ľudu vôbec sa určovali podľa rozčlenenia triednych a sociálnych síl, sociálnej a ekonomickej situácie, majetkovej a čiastočne aj sociálnej diferenciacie, sociálno-historickej pripravenosti ľudových mäs, ktorá zase súvisela so spoločensko-politickou situáciou, stupňom sociálneho napätia a sociálneho vedomia poddaných. Z toho vyplýva, že všetky uvedené komponenty sociálneho protestu boli závislé od zrealizovanosti spoločenských vzťahov a úrcvne protirečení medzi nimi. Zdôrazňujúc jednotný a celkový vývin spoločnosti, spejčí k utužovaniu feudalizmu v podobe nevoľnictva, autor upozorňuje na nerovnomerný ekonomický vývin a sociálne pomery v jednotlivých oblastiach, krajoch a rajónoch, ktoré zase spätne pôsobili na charakter, metódy a spôsob boja poddaného ľudu. Pritom autor upozorňuje, že pri posudzovaní charakteru boja jednotlivcov, skupín, vrstiev atď. je potrebné mať na zreteli, či títo vystupovali a konali mimo rámca svojej triedy, alebo či boli súčasťou všeobecného sociálneho boja poddaných proti útlaku a znevoľňovaniu. Každý kraj, každá oblasť a región — podľa slov autora — majú „svoje“ hnutia, svoje povstania a svojich hrdinov.

V karpatsko-beskydskej oblasti vyniklo zvláštne sociálne hnutie, ktoré je známe v historickej literatúre, folklóre a etnografii pod názvom opriškovstvo (oprišok), zbojníctvo a zbojstvo. Toto hnutie sa svojimi metódami a prostriedkami boja, zameraním

a sociálnym obsahom čiastočne odlišuje od ostatných ľudových protifeudálnych hnutí a povstaní. Sociálnou podstatou však je produktom doby, keďže zvláštnou formou vyjadruje protest proti sociálnej krivde, útlaku a nespravodlivosti. Zbojníctvo (opriškovstvo) ako forma individuálneho, skupinového, resp. kolektívneho odporu sa vždy opieralo o podporu poddaného ľudu a nadobudlo od konca XV. storočia charakter trvalého protestu. Stavalo sa súčasťou všeobecného boja poddaných proti feudálnemu útlaku a porobe. Metódy a prostriedky boja zbojníctva nezmenšujú jeho sociálnu podstatu, len ho zaraďujú do zvláštnej kategórie sociálneho hnutia. Zbojníctvo bolo sociálne a historicky opodstatnené v príslušnom sociálno-ideovom prostredí, ovplyvňovanom a podporovanom adekvátnou sociálnou napätosťou a ľudovou dobovou sociálnou psychológiou, čiže sociálno-historickým vedomím.

Sociálny protest a triedny boj poddaného ľudu za feudalizmus bol jav zákonitý a nevyhnutný, avšak z hľadiska existujúceho právneho poriadku, jurisdikcie, feudálnej etiky a morálky protizákonný, protispoločenský, narušajúci verejný poriadok. Ako taký bol vystavený krutým represáliám zo strany feudálnych orgánov. To ovšem neznamená, že bol aj asociálny. Feudálna právna terminológia nemôže predsa byť smerodajná pri určovaní sociálneho charakteru zbojníctva. Pri určovaní príčin, motívov a podmienok ľudových hnutí autor prichádza k presvedčeniu, že tzv. „asociálne, protizákonné a protispoločenské prejavy“ poddaných boli sprievodným zjavom temer všetkých protifeudálnych povstaní, vzbúr a roľníckych vojen. Neboli však dominujúce a nemenili a nemenia ich základnú líniu a charakter, ako boja triedneho, sociálne spravodlivého, zameraného proti feudálnemu útlaku, pánskej svojvlí a vykorisťovaniu.

V prítomnej štúdiu autor sa zameriava na vytypované najdôležitejšie prejavy triedneho boja poddaných, prihliadajúc pritom na základné etapy vývinu neskorého feudalizmu a nevoľníctva. Podľa uvedeného výberu na prvom mieste spomína veľké protifeudálne povstanie pod vedením Muchu, ku ktorému došlo v 90-tych rokoch XV. storočia. Pre porovnanie a zvýraznenie roľníckych povstaní v prvej štvrtine XVI. storočia, ktorá uzatvára prvú etapu triedneho vystúpenia, ale aj znevoľnenia roľníctva v strednej Európe, autor vyzdvihuje sedliacke povstanie pod vedením Juraja Dóžu, sedliacku vojnu v Nemecku a ľudové protifeudálne povstanie v príľahlých oblastiach strednej Európy, menovite v Rakúsku, Švajčiarsku, Slovinsku a v našej krajine. Všetky uvedené vystúpenia roľníckeho ľudu sa natrvalo zapísali do dejín triedneho boja strednej a stredovýchodnej Európy.

Od polovice 60-tych rokov XVI. storočia je zaznamenané nové vzplanutie protifeudálnych vystúpení, poznačené aj niektorými novými, predtým neznámymi, sociálnymi a ideovými črtami, akými boli prelínanie protifeudálneho boja s bojom oslobodzovacím a tzv. „samozvanectvo“ niektorých vodcov povstaní: napr. samozvanec vojvoda Štefan r. 1560, povstanie roku 1581 pod vedením Lungu, ktorý vystupoval pod menom vojvodu Joana; zaujímavé je aj povstanie v Moldavsku v rokoch 1577—78, ktoré podporovali aj ukrajinskí kozáci; pozoruhodnú úlohu v tomto povstaní odohral aj kozácky oddiel pod vedením „slávneho kozáka“ Ivana Podkovu, ktorého osobnosť je zaujímavá aj tým, že na krátku dobu sa stal moldavským hospodárom. Štúdiu uzavierajú nepokoje poddaných v Poľsku, najmä v Podhalí, Novotarsku a haličskom Prikarpatsku v XV.—XVI. storočí.

Protifeudálne vystúpenia ľudových mäs na Ukrajine v 90-tych rokoch XVI. storočia a na rozhraní stúročí sú predzvesťou veľkých vystúpení roľníckych mäs v XVII. storočí na celom priestore strednej a východnej Európy v podobe roľníckych vojen. Tieto vystúpenia zvestujú „nové obdobie“ dejín a vyjadrujú aj narastanie protirečenia a konfliktu vo feudálnej spoločnosti.

РЕЗЮМЕ

Эмилиян Ставровский, Антифеодальное движение, народные восстания и крестьянские войны в истории центральной и восточной Европы (размышления, комментарии и поучения)

Предметом настоящей научной статьи являются антифеодальное движение и народные восстания в период позднего феодализма в центральной и восточной Европе. Автор предлагает и приближает читателю малоизвестные события и сведения

о борьбе барщинных крестьян, о известных и малоизвестных личностях и руководителях восстаний в период феодализма, о борьбе крестьян за право на жизнь, землю и свободу, но и за лучшие и справедливые жизненные условия.

В настоящей статье внимание обращается на источники и мотивы антифеодального движения, на социально-экономические причины, историческую обусловленность и значение классовой борьбы барщинных крестьян против угнетения и эксплуатации как в частности, так и в целом. Объяснение причин антифеодального движения и его анализ размещены в рамках исторически-географических и социально-экономических областей. То есть так, чтобы охватить проблематику социального и антифеодального движения барщинных крестьян соседних краев, которые были близки друг другу отношениями и развитием и имели аналогичную социально-идейную структуру.

Автор указывает на сущность социально-экономических и общественно-политических противоречий, которые закономерно ведут к открытой социально-классовой борьбе масс против гнета и закрепощения. В статье выдвигается и решается вопрос характера антифеодального народного протеста, средств и методов борьбы несправедливо обойденных особ, групп, слоев, а также и целого класса барщинных крестьян. В связи с этим автор высказывает мысль, что не только собственная борьба, но и средства и способ борьбы отдельных людей, групп, слоев и угнетенного народа вообще определялись согласно расположению классовых и социальных сил, социальной и экономической ситуации, имущественной, а в частности и социальной дифференциации, социально-исторической подготовки народных масс, которая в свою очередь была связана с общественно-политической ситуацией, степенью социального напряжения и социального сознания барщинных крестьян. Из этого следует, что все названные компоненты социального протеста зависели от зрелости общественных отношений и уровня противоречий между ними. Подчеркивая общее развитие общества, направленного на укрепление феодализма в виде крепостничества, автор обращает внимание на неравномерное развитие и социальные отношения в отдельных областях, краях и районах, которые в свою очередь оказывали влияние на характер, методы и способ борьбы барщинных крестьян. При этом автор подчеркивает, что при оценке характера борьбы отдельных людей, групп, слоев и т. д. нужно иметь в виду, выступали ли они и действовали помимо границ своего класса, или были составной частью социальной борьбы крестьян против гнета и закрепощения. Каждый край, каждая область и регион, по словам автора, имеют «свое» движение, свое восстание и своих героев.

В карпатско-бескидской области возникло особое социальное движение, известное в истории, литературе, фольклоре и этнографии под названием «опрышкство» («опрышки»), разбойничество и разбой. Это движение частично различается своими методами и средствами, направлением и социальным содержанием от остальных народных движений и восстаний. Социальной сущностью, однако, оно является продуктом времени, если же особенной формой выражает протест против социальной несправедливости и гнета. Разбойничество (опрышкство), как форма индивидуального, группового или коллективного протеста, всегда опиралось на поддержку барщинных масс и приобретало с конца XV столетия постоянный характер. Оно становилось составной частью общей борьбы крестьян против феодального гнета и порабощения. Методы и средства борьбы разбойников не уменьшают его социальную сущность, зачисляя его к особенной категории социального движения. Разбойничество было социально и исторически обусловлено в соответствующей социально-идейной среде, на него влияли и содействовали ему адекватное социальное напряжение и народная социальная психология того времени, или, иными словами, социально-историческое сознание.

Социальный протест и классовая борьба барщинных крестьян во время феодализма были закономерным и неминуемым явлением, но с точки зрения существующего правопорядка, юрисдикции, феодальной этики и морали — противозаконные, антиобщественные, нарушающие общественный порядок. Со стороны феодальных органов за это подвергались жестоким репрессиям. Но это не означает, что они были антисоциальными. Феодальная правовая терминология все же не может быть решающей при определении социального характера разбойничества. При определении причин, мотивов и условий народных движений автор приходит к убеждению, что так называемые «антисоциальные, противозаконные и антиобщественные явления» были сопровождающим явлением почти всех антифеодальных восстаний,

бунтов и крестьянских войн. Однако они не были доминирующими, не изменяли и не изменяют их основную линию и характер, как борьбы классовой, социально-справедливой, направленной против феодального гнета, барского своеволия и эксплуатации.

В настоящей статье автор ориентируется на отдельные значительные проявления классовой борьбы крестьян, учитывая при этом основные этапы развития позднего феодализма и крепостничества. Согласно приведенному выбору, на первом месте упоминает большое антифеодальное восстание под руководством Мухи, которое произошло в 90-х годах XV столетия. Сравнивая и выдвигая значение крестьянских восстаний первой четверти XVI столетия, которой заканчивается первый этап классовых выступлений, а вместе с тем и закрепощения крестьян в центральной Европе, автор указывает на крестьянское восстание под руководством Юрая Дожи, на крестьянскую войну в Германии и народное антифеодальное восстание в смежных областях центральной Европы, конкретно в Австрии, Швейцарии, Словении и в нашей стране. Все названные выступления крестьянских масс навсегда вошли в историю классовой борьбы центральной и восточной Европы.

От половины 60-х лет XVI столетия возникают новые антифеодальные выступления, которые имели даже некоторые новые, перед этим неизвестные, социальные и идейные черты, например, переплетение антифеодальной борьбы с борьбой освободительной и так называемое «самозванство» (у некоторых руководителей восстаний). Самозванцем был герцог Стефан в 1560 году, восставшим в 1581 году руководил Лунга, который выступал под именем герцога Иоана. Интересным было и восстание в Молдавии в 1577—78 годах, которое поддерживали и украинские казаки; замечательную роль в этом восстании сыграл казачий отряд под командованием «славного казака» Ивана Подковы, личность которого интересна и тем, что он на некоторое время стал молдавским владыкой. Статья заканчивается сведениями о волнениях в некоторых районах Польши, например, в галицком Прикарпатьи, в XV и XVI столетиях.

Антифеодальные выступления народных масс на Украине в 90-х годах XVI столетия и на рубеже столетий являются предвестием больших выступлений крестьянских масс в XVII столетии на всей территории центральной и восточной Европы в виде крестьянских войн. Эти выступления предвещают «новый период» истории и выражают нарастающие противоречия и конфликты в феодальном обществе.

RESÜMEE

Emilián Stavrovský, *Antifeudale Bewegung, Volksaufstände und Bauernkriege in der Geschichte Mittel- und Osteuropa (Überlegungen, Kommentare und Belehrungen)*

Die antifeudale Bewegung und die Volksaufstände in der Periode des späten Feudalismus in Mittel- und Osteuropa sind Gegenstand der vorliegenden Studie. Der Autor macht dem Leser zugänglich und nähert ihm wenig bekannte Ereignisse und Erkenntnisse über den Kampf der Leibeigenen, über bekannte und wenig bekannte Persönlichkeiten und Führer der Aufstände während des Feudalismus, über den Kampf der Leibeigenen für das Recht auf Leben, für das Boden und die Freiheit sowie für gerechtere und erträglichere Lebensbedingungen.

In der Studie wird die Aufmerksamkeit auf die Quellen und Motiven der antifeudalen Bewegung, auf die social-ökonomischen Ursachen, die historische Bedingtheit und die Bedeutung des Klassenkampfes der Leibeigenen gegen die Unterdrückung und das Joch sowohl in den Einzelheiten als auch in der Gesamtheit gelenkt. Die Erklärung und die Einschätzung der antifeudalen Bewegung sind in die Rahmen historisch-geographischer und sozial-ökonomischer Gebiete situiert. Das heißt so, damit die Problematik der sozialen und antifeudalen Bewegung der Leibeigenen deren Gebiete umfaßt ist, die miteinander gegrenzt haben, ihren Verhältnissen und der Entwicklung nah gewesen sind und ein analoges soziales Ideenmilieu gehabt haben.

Der Autor weist auf das Wesen der sozial-ökonomischen und gesellschaftlich-politischen Widersprüche hin, die gesetzmäßig zu einem offenen sozialen und Klassenkampf der Massen gegen die Unterdrückung und Ausbeutung geführt haben. In der Studie wird die Frage des Charakters der antifeudalen Volksprotestes, Mittel und Methoden

des Kampfes von Individuen, denen Unrecht getan worden ist, Gruppen, Schichten aber auch der ganzen Klasse der Leibeigenen aufgeworfen und gelöst. In diesem Zusammenhang äußert der Autor den Gedanken, daß nicht nur der Kampf, sondern auch Mittel und Weise des Kampfes von Individuen, Gruppen, Schichten und des unterdrückten Volkes überhaupt bestimmt worden sind durch die Gruppierung der sozialen und Klassenkräfte, die soziale und ökonomische Situation, die Vermögens- und zum Teil soziale Differenzierung, die sozial-historische Vorbereitung der Volksmassen, die wiederum mit der gesellschaftlich-politischen Situation, dem Grad der sozialen Spannung und dem sozialen Selbstbewußtsein der Leibeigenen zusammengehangen haben. Davon geht es aus, daß alle eingeführten Komponenten des sozialen Protestes von der Reife der gesellschaftlichen Beziehungen und der Stufe der Widersprüche zwischen ihnen abhängig gewesen sind. Die einheitliche und gesamte Entwicklung der Gesellschaft, die Stärkung des Feudalismus in der Form von Leibeigenschaft war, betont, weist der Autor auf die ungleichmäßige ökonomische Entwicklung und soziale Verhältnisse in einzelnen Gebieten und Gegenden hin, die wiederum seinerseits den Einfluß auf den Charakter, Kampfmethoden und -weise der Leibeigenen ausgeübt haben. Dabei unterstreicht der Autor, daß es bei der Einschätzung des Kampfcharakters von Individuen, Gruppen, Schichten usw. notwendig ist, im Auge zu halten, ob diese außer den Rahmen ihrer Klasse aufgetreten sind und gehandelt haben oder ob sie ein Bestandteil des allgemeinen sozialen Kampfes der Leibeigenen gegen die Unterdrückung und Versklavung gewesen sind. Jede Gegend, jedes Gebiet und jede Region, so der des Autors Meinung nach, haben „ihre“ bzw. „seine“ Bewegung, ihren (seinen) Aufstand und ihre (seine) Helden.

Im Gebiet von Karpaten und Beskyden entstand eine besondere soziale Bewegung, die in der historischen Literatur, in den Folklore und Ethnographie unter dem Namen „Oprischkowstwo“ („Oprischok“), Räuberei, bekannt ist. Diese Bewegung unterscheidet sich teilweise von anderen antifeudalen Volksbewegungen und Aufständen durch ihre Methoden und Mittel des Kampfes, ihre Richtung und sozialen Gehalt. Dem sozialen Wesen nach ist sie aber ein Produkt jener Zeit, eine besondere Form Protestes gegen das soziale Unrecht, die Unterdrückung und die Ungerechtigkeit. Die Räuberei („Oprischkowstwo“) als eine Form des individuellen, Gruppen- bzw. Kollektivwiderstandes beruhte immer auf die Unterstützung der Leibeigenen und erlangte vom Ende des XV. Jahrhunderts den Charakter eines ständigen Protestes. Sie wurde ein Bestandteil des allgemeinen Kampfes der Leibeigenen gegen die feudale Unterdrückung und Versklavung. Die Methoden und Mittel der Räubereibewegung verringern nicht ihr soziales Wesen, sondern reihen sie zu einer besonderen Kategorie der sozialen Bewegung ein. Die Räuberei war in einer bestimmten sozialen und Ideenumgebung, die durch eine adäquate soziale Spannung und eine zeitliche soziale Psychologie, d. h. ein sozial-historisches Selbstbewußtsein beeinflußt und unterstützt wurde, sozial und historisch bedingt.

Der soziale Protest und Klassenkampf der Leibeigenen in der Zeit des Feudalismus waren eine gesetzliche und unvermeidliche Erscheinung, aber vom Standpunkt der existierenden Rechtsordnung, der Jurisdiktion, der feudalen Ethik und Moral aus waren sie ungesetzliche, antigesellschaftliche und die öffentliche Ordnung störende. Diese Bewegung als solche war grausamen Repressalien seitens feudalen Organen ausgesetzt. Aber es bedeutet doch nicht, daß sie auch antisozial war. Die feudale Rechtsterminologie kann doch nicht bei der Bestimmung des sozialen Charakters der Räuberei richtungswesend sein. Bei der Bestimmung von Ursachen, Motiven und Bedingungen der Volksbewegung kommt der Autor zur Überzeugung, daß die sogenannten „antisozialen, ungesetzlichen und antigesellschaftlichen Erscheinungen“ begleitende Zeichen fast aller antifeudalen Aufstände, Rebellionen und Bauernkriege waren. Sie waren aber nicht dominierend, änderten nicht und ändern nicht ihre Grundlinie und Charakter als des sozialgerechten Klassenkampfes, der gegen die feudale Unterdrückung, Herreneigenwille und Ausbeutung gerichtet sind.

In der vorliegenden Studie orientiert sich der Autor auf die bestimmten wichtigsten Erscheinungen des Klassenkampfes von Leibeigenen mit Berücksichtigung von Grundetappen der Entwicklung des späten Feudalismus und der Leibeigenschaft. Laut der angeführten Auswahl erinnert der Autor an der ersten Stelle an den großen antifeudalen Aufstand unter der Leitung von Mucha in den 90. Jahren des XV. Jahrhunderts. Für die Vergleichung und Betonung der Bedeutung von Bauernaufständen im ersten Viertel des XVI. Jahrhunderts, das die erste Etappe der Klassenauftritte aber auch der

Versklavung der Bauern in Mitteleuropa einschließt, hebt der Autor den Bauernaufstand unter der Führung von Juraj Dozsa, den Bauernkrieg in Deutschland und anti-feudale Volksaufstände in den angrenzenden Gebieten von Mitteleuropa, konkret in Österreich, in der Schweiz, Slawinien und in unserem Lande hervor. Alle genannten Auftritte der Bauernmassen schrieben sich auf die Dauer in die Geschichte des Klassenkampfes von Mittel- und Ostmitteleuropa.

Von der Hälfte der 60. Jahre des XVI. Jahrhunderts entstehen neue antifeudale Auftritte, die durch einige neue, vorher unbekannte, soziale und Ideenzüge gekennzeichnet sind. Es waren beispielsweise die Verschlingung des antifeudalen Kampfes mit dem Befreiungskampf und das sogenannte „Samoswanstwo“ („Samoswanez“ — Usurpator eines fremden Namens) einiger Führer von Aufständen: z. B. der Usurpator Herzog Stefan im Jahre 1560; den Aufstand im Jahre 1581 leitete Lunga, der unter dem Namen von Herzogen Joan auftrat. Ein interessanter Aufstand ist der Aufstand in Moldawien in den Jahren 1577—78, den auch ukrainische Kosaken unterstützt haben. Eine erstrangige Rolle in diesem Aufstand spielte auch die Kosakenabteilung unter der Führung des „berühmten Kosaken“ Iwan Podkowa, dessen Persönlichkeit noch dadurch interessant ist, daß er auch für eine kurze Zeit zum moldawischen Herrscher wurde. Die Studie schließt sich mit den Schilderung der Unruhen der Leibeigenen in einigen Gebieten Polens in den XV. — XVI. Lahrhunderten.

Antifeudale Auftritte der Volksmassen in der Ukraine in den 90. Jahren des XVI. Jahrhunderts und an der Grenze der Jahrhunderte sind ein Vorzeichen von großen Auftritten der Bauern im XVII. Jahrhundert auf dem ganzen Territorium Mittel- und Osteuropa in der Form von Bauernkriegen. Diese Auftritte verkünden „eine neue Periode“ der Geschichte und drücken die Stärkung der Widerprüche und Konflikte in der feudalen Gesellschaft aus.

ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ

ГАЗЕТА „СВЕТ“ І ЇЇ ПОПЕРЕДНИКИ. БІБЛІОГРАФІЯ МАТЕРІАЛІВ „СВЕТА“

ОЛЕНА РУДЛОВЧАК, ПРЯШІВСЬКИЙ ФІЛОСОФСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ КОШИЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. П. Й. ШАФАРИКА.

Поява газети «Свет» у 1867 р. була видатною подією в історії нашої культури. Це був перший літературний періодичний друкований орган закарпатських українців, яким покладено основи національної журналістики суспільного характеру і від появи якої потік нашої світської журналістики з невеликими перервами доніс свої хвилі через другу половину XIX і початок XX століття до новітньої доби історії української періодичної преси. Більше 30-ти років боротьби, планів, суперечок, організаторської роботи, невдач, сподівань і розчарувань лежить між відомою нам першою спробою заснувати закарпатоукраїнське національне періодичне видання і між заснуванням «Света». Друкуючи бібліографічні матеріали «Света», у вступі до цієї бібліографії, ми оглянемо коротко цей шлях становлення та формування ідеї про світську журналістику й боротьби за її реалізацію; подамо в загальних рисах історію газети, кількома штрихами накинемо її обличчя, яке всебічно відбиває бібліографія.

За нашими відомостями перша спроба заснувати власну періодичну пресу сягає в закарпатських українців початку 30-х років минулого століття і пов'язана вона з постаттю видатного закарпатоукраїнського філолога, історика, літератора та освітнього діяча М. Лучкая. Повернувшись з Італії в Ужгород у 1830 році, Лучкай задумав заснувати літературний фонд і приступити до видавання періодичного органу. Свідчення про ці заходи і плани нашого видатного славіста подав Я. Головацький у своїх дорожніх нотатках „Cesta po Halické a Uherské Rusi“, опублікованих в журналі „Časopis Českého Musea“ за 1841—1842 рр., в яких він згадує про свої відвідини у «відомого письменника Михайла Лучкая» в Ужгороді, про якого між іншим пише: Лучкай «хотів літературу підняти з тяжкої летаргії, хотів видавати газету руською мовою, але не було можливостей».¹ Даних про плани Лучкая і про його заходи по їх здійсненню мало. Проте тернистий шлях життя і боротьби М. Лучкая після його повернення з Італії в Ужгород, передчасна смерть як результат тих несприятливих обставин, в яких йому прийшлося жити і діяти, підказують, що саме ці важкі об'єктивні умови, суворі обмеження були причиною того, що Лучкай взагалі був змушений припинити свою видавничу діяльність, в тому числі відмовитись і від мрії про періодичний друкований орган.

Як вже про це писалось, видавати задуманий періодичний друкований орган Лучкай збирався в Будині, бо Будин у даний період був одним з культурних центрів слов'ян Угорщини. Тут в лоні відомої Будинської університетської друкарні діяла слов'янська друкарня, з якою пов'язаний розвиток культури майже всіх національностей і перш за все слов'ян тодішньої Угорщини в період їх національного обудження. Як відомо, Лучкай тісно співробітничав з друкарнею уже у 20-х роках.² Може, з мрією про заснування друкованого органу і організування його редакції поблизу друкарні він добивався у 1828 році місця цензора східної літератури в Будині,³ діяльність якого була пов'язана з друкарнею.

Дальша відома нам спроба заснувати періодичне видання припадає на початок 40-х років минулого століття. Йшлося в даному разі про випуск періодичних збірників проповідей, ініціатором яких був відомий згодом автор підручників і педагог Андрій Попович. Маючи на увазі освітні аспекти і знаючи добре культурну відсталість українського села, у своєму листі до єпископа Поповича від 8 жовтня 1840 року він нагадав про потребу освітньої діяльності між народом, запропонував вишукати авторів і придбати від них проповіді, відповідні освітнім завданням, заснувати періодичне видання, в якому б вони систематично публікувались. За уявою А. Поповича мав це бути місячник або кварталник. Він пропонував, з одного боку активізувати для цієї роботи здібні творчі сили, з другого боку, сприяти тому, щоб це видання обов'язково передплачувалось і використовувалось священиками.⁴ Єпископ Попович на звороті листа 24 жовтня написав резолюцію: «Це корисна пропозиція, з метою більш ґрунтовного обговорення направити на консисторіальне обговорення». А в своєму листі від 17 листопада 1840 року він вже звернувся до священників своєї єпархії з закликом до співробітництва у задуманому виданні, подавши ближчі вказівки про укладення казань. Він вимагав писати «на діалекті, яким говорить народ», просто і коротко викладати обрану тему, проте не забувати про ораторську майстерність. Згадав при цьому як приклад видані М. Лучкаєм збірники проповідей.⁵ Доля дальших заходів у даній справі невідома, до реалізації пропозиції не дійшло.

Революційний підйом у країні наприкінці 40-х років XIX ст. виніс знову на поряток денний — зараз вже відродженецького руху закарпатських українців — питання преси. Як відомо, нова ідея і плани заснування закарпатуукраїнського періодичного друкованого органу зродились вже на прямицькому ґрунті. На базі революційних здобутків, які послабили пресові обмеження в Угорщині, у 1848 році порушив питання про періодичну пресу Олександр Духнович. Сам він вже попереднього 1847 року розпочав свою видавничу діяльність «Книжницею читальною для починаючих», яка побачила світ у Будинській університетській друкарні. Бажаючи продовжити цю роботу, Духнович підготував до друку і дальші рукописи, у вирі революційного підйому 1848 року взявся й за дальші ричаги піднесення рідної культури. З планом про друковані дальші видання і з проєктом заснування періодичного друкованого органу він звернувся у жовтні 1848 року до консисторії Мукачівської єпархії, сподіваючись підтримки з її боку у реалізації своїх пропозицій. Консисторія, посилаючись на воєнний час, вирішила відсунути обговорення проєкту Духновича,⁶ але в результаті дальших клопотань цього невипущеного діяча все ж таки повернулось через місяць до питання про пресу і доручила ужгородському педагогові та культурному діячеві Івану Чурговичу зв'язатись з власником ужгородської друкарні Яковом Еллінгером, з'ясувати можливості покупки його друкарні і поширення її на кирилівський шрифт.⁷ Духновичу же було доручено опрацювати план перебування друкарні, що він і виконав негайно.⁸ Як відомо, революційними законами було скасовано значні обмеження щодо отримання «привілеґії» на друкарню і права на книгодрукування, було значно знижено й матеріальні передумови отримання цього права,⁹ чим і хотів Духнович чим скоріш скористатись. Свій детальний проєкт про друкарню він подав консисторії вже 22 листопада 1848 р. Але на цьому справу було чогось припинено.¹⁰

Отже, кінець 1848 року увійшов в історію нашої періодичної преси як третя спроба — і знов-таки безуспішна — заснувати друкований орган, зараз вже на підставі реальних планів і пропозицій про заснування слов'янської друкарні в Ужгороді. Дві постаті пов'язані з цими заходами: О. Духнович та І. Чургович. Очевидно, воєнні події стали одною з перешкод на шляху реалізації задуманої справи. Але міг також мукачівський єпископ В. Попович, який в даний період вже заподадливо оберігав

вислужену у властей репутацію угорського патріота, покласти своє veto на пропозиції Духновича і розпочати на їх основі заходи.

В період між першою і третьою спробами творчі сили закарпатських українців користалися в межах можливостей сторінками угорської періодики, встановлювали контакти з словянською пресою, яка, як відомо, закарпатським українцям служила й за рідне друковане слово, нагадувала їм про необхідність заснування власного національного періодичного друкованого органу. Поштовою для їх активізації у справі організування власної преси був також приклад галицьких українців, які весною 1948 року заснували свій друкований періодичний орган «Зоря Галицкую»,¹¹ на сторінках якої в наступних роках формувалось і зміцнювалось співробітництво двох галузок українського народу по дві сторони Карпат.

1849 рік позначений дальшими серйозними спробами закарпатських українців реалізувати думку про власну пресу. Їх нова ініціатива припадає на другу половину року. Вона виникає в умовах пожвавлення культурно-національного руху неугорських народів Угорщини, викликаного заходами цісарського уряду, спрямованими на остаточне придушення революційних угорців наданням «конституційних свобод» національностям імперії. В полоні ілюзій про право на вільний національний розвиток також і найбільш пригноблені в імперії закарпатські українці почали організуватися, виступили з вимогами щодо розгортання своєї культури, в тому числі і заснування національної преси. Як відомо, перші імпульси і в даному разі вийшли з Пряшева, де у жовтні 1849 р. А. Добрянському вдалось зібрати депутацію, яка мала вручити міністрам віденського уряду і особисто цісарю «Пам'ятник русинов угорських», в якому були викладені вимоги щодо впорядкування їх національних справ.¹² У складі депутації були пряшівські діячі Віктор Добрянський та Йосиф Шолтес, мальцовський священник Олександр Яницький і голова депутації А. Добрянський, який в тому часі проживав у Банській Щавниці і проводив активну політичну діяльність, прокладаючи шлях ідеї з'єднання галицьких та закарпатських українців. У Відні приділились до депутації два відомі закарпатоукраїнські лікарі — д-р Михайло Висанич і д-р Вікентій Алексович. «Пам'ятник», зміст якого був узгоджений з галицькою депутацією, що приїхала з такими ж завданнями у Відень, і був вручений, крім політичних представників, також дальшим слов'янським делегаціям, що перебували в столиці Австрії, містив два пункти, які торкалися преси. У четвертому і п'ятому пунктах «Пам'ятника» говорилося: (просимо) «О урядовий с Галицкими Русинами вольный «Вѣстник» в Вѣднь, подпиранный, если бы того было по-треба, о скарбу Державного»; «О знесенне всякого привелея, заказующего тиск Кирилскими Буквами».¹³ Отже, депутація вимагала заснування урядом фінансованої, спільної з галицькими братами газети і скасування всіх обмежень щодо друкування книжок кирилівським шрифтом, тобто руською мовою. Галицька і закарпатська делегації, які у Відні були в близьких контактах, питання і організування спільного друкованого органу, його програму більш детально обговорили.

Ще під час перебування депутації у Відні А. Добрянського було іменовано референтом або радником наджурана новоствореного політичного округу з центром в Ужгороді, який називався також «руським дистриктом» і об'єднував Мараморську, Угочанську, Березьку, Ужанську жупи. Добрянський вже у Відні вступив у виконання своїх обов'язків. Він поспішав з Відня на Закарпаття, забравши по дорозі з Щавниці свою сім'ю, ще наприкінці жовтня 1849 р. зійняв в Ужгороді свою посаду і почав надавати «руський вигляд» довіреному йому дистрикту, піднімати культурно-національне життя в дистрикті, тісно співробітничавши з пряшівськими культурними діячами, тобто з українцями Східної Словащини, які увійшли у склад іншого, утвореного з Шариської, Абауйської і Земплинської жуп, дистрикту з центром у Кошицях. В цих умовах виникає дальша ініціатива щодо місцевої української преси, яка доповнює висловлену у «Пам'ятнику» вимогу про заснування спільного з галичанами друкованого органу у Відні і має на меті створення газети для широчих мас. Ініціатива також і в цьому разі вийшла з Пряшева.

Зараз, з одного боку, Духнович, а з боку другого, А. Добрянський, як представник державної влади, прокладали дорогу періодичній пресі. Ще був тут і третій позитивний фактор у боротьбі за друкарню і пресу. В другій половині 1849 р. взято під слідство єпископа В. Поповича. В часі його відсутності в Ужгороді керівництво єпархією перейшло в руки прихильного до справи друкованого органу, вже згаданого І. Чурговича. Здавалось, що в цих більш сприятливих обставинах вже, на-

решті, закарпатські українці дочекаються своєї газети і друкарні. Але справи знову розгорнулись не на користь очікувань.

Повернемося, однак, до прясівської пропозиції. Згадувана депутація була у натхненні від даних їй обіцянок у Відні. Цісар і його міністри, в яких революція викликала панічний страх, насадивши маску батьківського піклування про справи своїх підлеглих, намагались викликати у членів делегації кращі сподівання про світлі перспективи їх подальшого національного розвитку та розв'язання пекучих соціально-економічних проблем, що тяжили над їх розореним рідним краєм. Зустріч з слов'янськими діячами Угорщини ще більш надихнула делегацію. Прясівські члени делегації прибули у Прясів 26 жовтня і ще того ж дня інформували єпископа Гаганця та його близьке оточення про результати своєї подорожі.¹⁴ 27-го жовтня вже дєтєв з Пряшева закликав у Ужгород взятись за «воскрєсіння літератури». Це був лист прясівського єпископа Й. Гаганця, укладений О. Духновичем, в якому було подано інформацію про результати діяльності депутації у Відні і було підкреслено необхідність активізації культурно-національного життя русинів. Лист містив пропозицію сприяти швидкому розгортанню культурно-літературного руху за зразком галицьких українців, в тому числі також заснуванню української преси.¹⁵

Як вже згадувалось, єпископа Поповича в Ужгороді не було, і його заступник І. Чургович, ототожнюючись з прясівською пропозицією, подав її на обговорення консисторії, а та на своєму засіданні 23 листопада 1849 року висловила схвально до ідеї заснування в Ужгороді руської газети. І. Чургович у листі до Й. Гаганця сповістив про згоду консисторії і запевнив його, що докладє всіх сил, щоб здійснити прясівські пропозиції. «Знаючи, що зміцнення народності і розквіт її мови та літератури здійснюється найуспішніше посередництвом преси, — писав Чургович, — я вирішив заснувати руську газету, як тільки будуть створені для цього умови й усунені перешкоди. Я дав згоду, щоб опрацювалась програма, яку я Вашому прєосвященству надіслав, сподіваючись, що також і священство вашої єпархії підтримає газету своєю передплатаю та власними творами. Бо тільки спільними силами зможемо запалити на небі нашої народності нове світло і створити більш славу за попередню епоху».¹⁶ Як бачити: з листа, існувало чимало перешкод на шляху заснування газети, її умови ще не повністю назріли для неї. Очевидно, крім матеріальних, Чургович мав на увазі й політичні.

Поштовок до прихильного ставлення консисторії Мукачівської єпархії щодо заснування газети став ще одян факт Остригомський архієпископ Йоанн Сцитовський запропонував консисторії розповсюджувати серед руського народу Угорщини газету «Katholikus Néplap» («Католицька газета для народу»). Консисторія на згаданому засіданні відхилила цю пропозицію, мотивуючи свою точку зору тим, що народ не розуміє угорської мови і що газета займається справами латинської церкви, далекими місцевому населенню.¹⁷ Щоб повністю відвернути небезпєку нав'язування згадуваної угорської газети, вона ухвалила рішення про заснування руської газети і дала згоду на організування друкарні, доручивши одному з викладачів семінарії, Лазару Павловичу, розробити і подати на ухвалення план заснування газети, проект її програми і пропозицію про придбання друкарні.¹⁸

В підпорядкованому дистрикті А. Добрянський, як вже згадувалось, сприяв розгортанню культурно-національного руху. Щодо преси, він, з одного боку, прокладав шлях до реалізації власної пропозиції про заснування спільного з галичанами друкованого органу і створення на закарпатоукраїнському ґрунті умов для активної підтримки цієї спільної газети, з другого боку, підтримав ідею заснування згадуваної газети для народу, підганяв роботи по її реалізації. Оскільки в усіх культурно-національних справах він був залежний від церковної зверхності (в цьому разі конкретно від Мукачівської єпархії), бо в даний час духовна сфера життя закарпатських українців була повністю підпорядкована церкві, про свої плани і діяльність він систематично доповідав консисторії. Комплексний звіт Добрянського, в якому він особливо наполягав на швидкій реалізації пропозиції про прєсу, консисторія розглядала 30-го листопада 1849 року¹⁹ і винєсла відповідні рішення, у світлі яких згадуваний Лазар Павлович, особа досить далека від культурних інтерєсів народу, приступив до розробки плану заснування газети. Нагадаємо, що підходив він до цього більш з теоретичних позицій, виразивши свою відмежованість від народу «і тим, що подав свою пропозицію угорською мовою, хоча сам, як викладач «біблійських наук», мовою свого народу повинен був володіти, і сподіваючись перш за все на допомогу зверху. Протє постарався впоратись з завданням швидкоісно.

Вже 7-го грудня подав на ухвалення свій «Погляд щодо заснування руської народної газети» („Nézet egy orosz néplap létrehozását illetőleg”) та «Заклик з приводу заснування руської народної газети» разом з супровідною «Запискою».²⁰ Оскільки поданий елаборат Павловича мало відомий, ми зупинимось на ньому більш детально.

«На тому важливому етапі історичного розвитку, — писав Павлович у вступі до своєї пропозиції, — коли національності в нашій монархії, обудившись, можуть користатись природним правом, яке їм уможливило застосування рідної мови не тільки в приватних справах, але дає можливість з моголомо матери всмоктаною могово користатись і в громадських справах, також і для руської народности стало необхідним заснування простонародної газети, яка б могла сприяти розвитку мови як головного виразника національної специфіки, впливати своїм змістом на приватні і публічні справи, сприяти розвиткові як церковної, так і світської культури народу, захищати як релігійні, так і громадські його інтереси».

«Із сказаного випливають головні риси руської народної газети, — пише далі автор пропозиції і подає зміст газети:

- а) статті мовного характеру, наприклад, про те, чи кирилські або гражданські букви слід у нас вживати у суспільному житті; як встановити руський правопис з точки зору застосування тих букв алфавіту, які однаково вимовляються або взагалі не вимовляються, та інші подібні питання, які б сприяли встановленню загальних правил руської мови;
- б) церковні бесіди, цікаві оповідання та розповіді про інші події, що стосуються церковного життя і з яких можна б взяти моральне повчання; питання обрядів, цього класичного витвору дивної грецької церковної стихії; пояснення щодо дисципліни і подібні теми, до яких руський народ завжди виявляв інтерес;
- в) відповідно розуминно читачів популярно подані актуальні питання сучасності громадського і приватного характеру, пояснення цих питань, наприклад, популярний виклад конституції, ширше пояснення окремих її розділів, розмови про сільське господарство, яке є єдиним джерелом заробітку народу, з специфічним аспектом на місцеві потреби, тобто з тієї точки зору, що народ руський мешкає в гористих областях, та інші подібні матеріали;
- г) новості, що цікавлять народ, а саме вітчизняні, передусім місцеві, в меншій мірі закордонні».

«Що торкається періодичності і обсягу цієї народної газети, — пропонував Павлович, — вистачило б, якщо б вона спочатку виходила тижнево раз на одному аркуші. Адже наш народ як читачу публіку ще б тільки треба привчати до читання газети, а для цього повністю вистачить один аркуш. Все одно маси, що зайняті хліборобством, польовими роботами, не змогли б знайти час для читання або для слухання змісту газети ширшого обсягу».

Як бачити з наведеного, в газеті значне місце мали зайняти релігійні питання, проте вона мала дати читачам також і світську науку, відомості професійного характеру, дещо мовної та політичної грамоти, інформувати — обережно — про події дома та у світі. Міркуючи над шрифтом газети, Павлович з особливим натиском наголошує на кирилівському шрифті, проте підкреслює, що редакція мала б приймати й статті, писані гражданкою, щоб яконайбільше творчих сил залучити у коло співробітників. Він радить приймати навіть іншомовні статті, що, на його думку, сприяло б більшій багатогранності газети.

Павлович звертає увагу на те, що при таких вимогах в редакції мала б працювати всебічно підготована, досвідчена людина, яка б була спроможною відповідно перекласти й опрацювати іншомовні матеріали співробітників газети. Отже, вже при перших конкретних міркуваннях про національну журналістику було піднято певне питання багатомовного редактора, яке залишалось актуальним на протязі всієї історії формування і розвитку нашої журналістики.

Виходячи з висунутих завдань, Павлович зупиняється на питаннях організування редакції. Він ставить питання: хто і де знайде відповідних редакторів? Розв'язання питання вже пересуває на інших. Його справа та справа близького оточення лише поміркувати над заснуванням газети, а конкретна реалізація плану вже торкається, як про це можна судити з висновків Павловича, інших. В цьому і полягає інтересність цього покоління Закарпаття, що її представляв Павлович, того кола людей, що керували справами культури на Закарпатті (в рамках Мукачівської спархії) і це точніше в Ужгороді. Павлович вважав, що розшукати редакторів — обов'язок представника політичної влади, а саме «заступника комітатського комісара». Очевидно, він мав на

увазі заступника А. Добрянського або самого Добрянського. Отже, вважав, що редакція буде заснована за допомогою світських властей і на державні кошти. Обрані редактори або один з них «зробить потім все потрібне для організації народної газети, порушить клопотання про створення в Ужгороді руської друкарні, обнародує програму газети, в якій познайомить публіку з завданнями та умовами її видавання». Павлович пропонує придбати для роботи в редакції «вченого професора Антона Чопея», в якого підкреслює «дobre знання мови народу в результаті частого перебування на селі, обізнаність з образом думок народу і його смаками». Він радить намовити Чопея «хоча б доточно прийняти на себе ці обов'язки, бо передбачається багато завдань у зв'язку з організацією газети... Може склалась і така ситуація, — попереджає він, — що газету прийдеться друкувати в Будині або в Галичині, а тоді... прийдеться рахуватись також з заступником редактора на місці друкування її». Якщо б з Чопеєм не можна дійти згоди, Павлович має ще два варіанти щодо редакції і редакторів. Він пропонує заснувати газету як додаток до віденського «Вісника», який щойно буде засновано, і покласти на його редакцію всі роботи по організації газети, або хай «жупне керівництво звернеться до інтелігенції усієї Рутенщини, також через посередництво пражівського єпархіального керівництва, і до сільських вчителів з укладеною програмою газети, перекладеною на руську мову, та з закликом, щоб добровільно зголосились особи, які б бажали зайняти редакторську посаду, а також люди, які хотіли б співробітничати з майбутньою газетою. Так би жупне керівництво отримало інформації також щодо майбутнього кола співпрацівників та реальних творчих сил, з якими б можна рахуватись як з кореспондентами газети».

Павлович торкнувся також пропаганди та розповсюдження газети. На його думку, громади менших сіл повинні б газету замовляти по одному примірнику, більші села і міста — по кілька екземплярів, мали б її підтримати церковні та громадські каси. Він запевнив, що «редакція зможе рахуватись з підтримкою галицької Рутенії, а також інших слов'янських народів мовархії».

Як бачити з наведеного, найскладнішою проблемою у зв'язку з організацією газети була проблема редактора. Предбачалось, що важко буде знайти людину, яка б знала добре мову, мала відповідні знання і хист, потяг до роботи в редакції.

План Павловича ще того року було обговорено і ухвалено консисторією Мукачівської єпархії. Однак відомостей щодо реалізації пропозиції немає.²¹ Чопей не виявив бажання взяти на себе обов'язки редактора. Мабуть, з боку консисторії на цьому й закінчилась вся активність щодо газети для народу. Радянський дослідник П. М. Федченко гадає, що «ніякої бази та й ґрунту для подібної газети на Закарпатті тоді ще не було».²² Нам здається, що скоріш не було бажання мобілізувати власні сили, ті творчі ресурси, які вже формувались в Ужгороді та на Закарпатті взагалі. О. Гомічков, наприклад, у своїх спогадах вказував на те, що в Ужгородській богословській семінарії у 1849 році діяв вже літературний гурток, роботу якого після його виходу з семінарії було припинено. Він пропонував заснувати літературне об'єднання поза стінами семінарії, але не знайшов підтримки для свого задуму.²³ Незабаром поступив у Будин на посаду редактора І. Раковський, який спокійно міг цю посаду зайняти в редакції запланованої газети. Скоро ціла плеяда місцевих публіцистів виступила у «Віснику» та в галицькій пресі. Отже, бракувало перш за все організатора.

Скоро настали в Ужгороді серйозні об'єктивні перешкоди, політичні та персональні зміни в «руськомою дистрикті», отже, сподівання на підтримку з боку політичних властей захитались. А. Добрянського наприкінці березня 1850 року раптово було відкликано з посади комісара і переведено з Ужгорода, внаслідок чого й натхнення національними справами пішло швидко на спад. Ілюзії про прихильність властей до русинів розвіялись, бажання боротись за пресу, працювати в інтересах її заснування згасло. Пішов у наступ дикий терор. Так і ця чергова спроба заснувати власну газету полетіла у прірву.

В Пряшеві між тим скромно, але впевнено продовжував підіймати цілину культурного життя закарпатських українців О. Духнович. Він поклав тут й основи закарпатоукраїнської журналістики. Сам він першим виступив як національно-відродженецький публіцист з наболілими проблемами свого народу на сторінках братньої галицької преси, чим поклав фундаментальний камінь як у розвиток закарпатоукраїнської публіцистики, так і співробітництво на полі журналістики двох братніх галузок одного народу.²⁴ «П'ятдесяті роки минулого століття стали роками народження

журналістики Закарпаття, — писав відомий український історик журналістики П. М. Федченко, — яка розпочалась збірками О. Духновича «Поздравление Русинов» (1850—1852).²⁵ Щоправда, перший випуск «Поздравления» децю різнився від двох наступних. Він був перш за все календарем з змістом збірника-альманаху. Ним покладено початок двох видів збірок, літературних альманахів і календарів, що були по суті теж збірниками з матеріалом журналістського і літературно-художнього характеру. Якщо «Поздравлений» Духновичу вдалося випустити три книги, календарів він випустив, крім першого, ще чотири книги (1851, 1853, 1854, 1857 рр.). Шукаючи щонайдешевшої і найоперативнішої друкарні для цих своїх видань, Духнович встановив співробітництво з перемиською друкарнею, де перша книга «Поздравления» вийшла за допомогою Ю. Желєхівського, з відснською, будинською друкарнями, останні випуски календарів вийшли у Львові за допомогою Я. Головацького. Майже всі згадувані періодичні збірники були результатом співробітництва галицьких і закарпатських українців. Щодо першого випуску «Поздравления» як календаря, одним з його ініціаторів був теж О. Павлович, який прагнув перенести на рідний ґрунт досвід братніх словаків. Матеріальні ресурси в українців Східної Словаччини були в даний період набагато гірші за можливість на території Закарпаття, чи то Мукачівської єпархії, проте в Пряшеві було щире бажання працювати, була відданість справі народній, кілька видатних діячів, на чолі з Духновичем, зрушили з місця справу культурного поступу взагалі, а журналістики зокрема, не чекаючи допомоги зверху.

Крім посилення абсолютистського терору і пасивності ужгородського середовища перешкодою для заснування національної преси залишалась відсутність друкарні на закарпатоукраїнській етнічній території. Вона взагалі гальмувала розвиток видавничої діяльності, що найгостріше відчував Духнович, який очолював в даний період видавничу справу. Тому природно, що він не давав заспати ідеї заснування друкарні. Коли звільнили з-під слідства єпископа Поповича і він, повернувшись в Ужгород наприкінці 1850 року, знову вступив у виконання своїх обов'язків, Духнович, сподіваючись на підтримку свого колишнього начальника і друга, знову підняв питання друкарні, той її варіант, який пов'язував цю ідею з Мукачівським монастирем, з яким вже заздалегідь узгодив це питання. На увагу заслуговує при цьому той факт, що Духнович не був автором ідеї заснування друкарні в цьому монастирі. Вона мала досить давню історію. «Мысль основати в Мукачевском монастыре типографию по примеру Киево-Печерской лавры, Почаевского, Грушевского монастырей и венских Мехитаристов — давняя, — писав згодом кореспондент «Света». — Она сягает в прошлое столетие, а можно еще подальше». ²⁶ Першим вірогідним документом історії питання є заява історика Йоаннікія Базилевича, який в тому часі був протоігуменом монастиря, з 1802 р., адресована уряду, з проханням про отримання «привілежії» для заснування друкарні, та лист про долю заяви Базилевича, надісланий йому з Відня «ад'юнктом придворного агента», який вручив імператору заяву, закарпатцем Йоанном Сидором, в якому повідомлялось, що імператор дав свою згоду з умовою, що в монастирській типографії буде друкуватись лише церковна література. Заяву було передано Будинському угорському намісництву на остаточне ухвалення, де вона й застряла. Наступник Базилевича Бонифацій Стромницький особисто їздив у Будин, щоб зрушити з місця справу й ускорити процес ухвалення, але безуспішно. Згодом матеріальні обставини монастиря настільки згіршилися, що він вже не мав змоги покрити потрібний внесок для отримання «привілежії». Коли після скасування панщини монастир децю впорядкував свої матеріальні справи і в згоді з рішенням революційного уряду для отримання права на друкування книг вистачило заявити про це компетентним властям і внести дві тисячі форинтів «каущії», монастир знову підняв питання придбання права на типографію. ²⁷ Очевидно, тут вже мали місце певні імпульси з боку Духновича, який з керівництвом монастиря мав близькі стосунки. Отже, нова пропозиція Духновича про заснування друкарні орієнтувалась на Мукачівський монастир. Як відомо, влітку 1851 року Духнович з цією пропозицією, узгодивши її заздалегідь з єпископом Поповичем, приїхав в Ужгород, щоб предкласти її на ухвалення консисторії Мукачівської єпархії. Однак, Попович підвів свого колишнього друга, відмовивши йому виступити на засіданні, а після засідання лише щаслива нагода захоронила Духновича від заарештування. ²⁸ Знаменно, що Попович мотивував свою поведінку тим, що в Духновича немає довірливості від свого єпископа, отже, він не має права виступити з пропозиціями на засіданні. І цей випадок підтверджує, в якій залеж-

ності були справи культури закарпатських українців від церковної зверхності. Тільки з її дозволом можна було в даний період вдатись до певних заходів у духовній сфері. Якщо тодішній пражівський єпископ Й. Гаганець був прихильним до культурно-національного руху закарпатських українців, і Духнович та його соратники могли реалізувати свої культурно-освітні та літературні плани, в Мукачівській єпархії, і зокрема в самому Ужгороді, було дуже неслуго здійснити певні заходи культурного характеру, особливо в період посилення абсолютизму, якого послухним знаряддям став список Попович після повернення з примусового вивідання його властими з Ужгорода.

Очевидно, й після цього фіаско Духнович не відступив від своїх намірів і продовжував вести переговори про друкарню з керівництвом Мукачівського монастиря, бо у 1852 році протоігумен монастиря Яков Бовванкович знову розпочав клопотання про право на типографію. Підчас перебування імператора в Закарпатті він підніс йому адрес, в якому виклав також необхідність заснування слов'янської друкарні і просив дарувати монастирю право друкування книг.²⁹ Позитивних результатів і ці заходи не дали. Ще кілька разів на протязі 50-х і 60-х років робило керівництво монастиря подібні спроби, але безрезультатно. Слов'янську друкарню споруджено у 1863 році в Ужгороді. У 1869 році підняв ще раз питання про заснування друкарні в Мукачівському монастирі І. Раковський. Здається, це була остання спроба щодо реалізації цієї ідеї.

Щодо Духновича, він, як відомо, зробив ще останню спробу у справі заснування преси, задумавши створити спільний словацько-український літературно-церковний орган під редакцією А. Радлинського, але і тут чогось не добився успіхів. З-за матеріальних утруднень він повинен був відмовитись також від видавання альманахів та календарів. Покладену ним календарну традицію відновлено згодом у 1864 році вже в Ужгороді.

Після всіх цих невдач питання про власну пресу було знято на певний час з порядку денного культурно-національних намагань закарпатських українців, хоч у сподіваннях передових культурних діячів і патріотів ідея про неї не згасала. Проте журналістична діяльність закарпатських українців продовжувала формуватись і розвиватись на сторінках згаданого спільного друкованого органу — віденського «Вісника» та на сторінках галицької преси, виникнення і розвиток якої стимулювали у значній мірі й їх думку про власну пресу. Особливо сильні були її імпульси у 1849 році, коли у Львові виникло кілька періодичних видань.

В історії розвитку закарпатоукраїнської публіцистики помітне місце займає «Зоря Галицька», що виникла у 1848 році³⁰ і виходила до 1857 року,³¹ у 1860 році вийшла у вигляді альбому «Зоря Галицька або альбум». Газета була призначена також для закарпатських українців і користалась значною популярністю серед українського населення за Карпатами. Вона відносно широко розповсюджувалась серед місцевої інтелігенції, особливо на Східній Словаччині, і мала кілька видатних співробітників з-поміж місцевих українських публіцистів. Особливо інтенсивне було це співробітництво у 1853—1854 роках, а також у 1860 році. Крім Духновича з серією статей виступили в ній І. Раковський, псевдонім Турян (О. Гомічков), О. Павлович, М. Нодь, А. Лабанц (Лаборський) та інші. Часто ті ж самі автори паралельно друкувались у віденському «Віснику» і в «Зорі Галицькій», зміцнюючи в останній статті більш критичного характеру, які у «Віснику», як офіційному органі, що виходив під сильним рефлексом царської цензури, не можна було публікувати. Оцінюючи доробок співробітників «Зорі Галицької», радянський дослідник П. М. Федченко позитивно висловився про деяких закарпатоукраїнських кореспондентів її. «Протистояли загальному консервативному і релігійно-містичному духу газети, — писав він, — твори М. Шашкевича і М. Устияновича, О. Духновича, О. Павловича тощо» (розб. наша. — О. Р.).³²

Інтенсивне співробітництво галицьких і закарпатських українців мало місце на сторінках вже згаданого віденського «Вісника», що виник як спільний орган українців Австрії. В редакції газети, у згоді з домовленістю між галицькою і закарпатською делегаціями при їх зустрічі у Відні в 1949 р., мали мати свого редактора також і закарпатські українці. Але доля цього друкованого органу склалась дещо інакше, ніж сподівались його закарпатоукраїнські ініціатори. «Вісник» став продовженням заснованого у липні 1849 року офіційно — львівського «Галицько-руського вісника», що виходив під редактуванням М. Устияновича, Богдана Дідицького та Івана Головацького. На початку 1850 року його було персведено у Відень, де части-

на редакції почала працювати вже у грудні 1849 року, виконуючи підготовчі роботи для випуску нової газети. З редакції «Галицько-руського вісника», який припинив свою діяльність у лютому 1850 року, у Відень переїхали Б. Дідицький та І. Головацький, які стали першими редакторами спільного галицько-закарпатсько-українського друкованого органу «Вісник для русинів Австрійської держави»,³³ що виходив три рази на тиждень і перший номер якого побачив світ 14 січня 1850 року.

Поява газети при всіх цензурних обмеженнях стала знаменною подією в культурному житті закарпатських українців. Адже вони вперше у своїй історії отримали можливість формувати на її сторінках власну публіцистику, впливати через її посередництво на формування громадської думки, обговорити рідною мовою питання культурно-суспільного, політичного, в деякій мірі й соціального характеру. Керівництво обидвох єпархій наказало підлеглим священникам передилачувати газету. На Східній Словаччині патріоти розповсюджували її також серед селянських мас. Першим сєло Орябина на Спиші стало колективно замовляти й читати газету. «Пряшівський єпископ і консисторія єпархії, — як повідомляла газета «Slovenské noviny», — у своїх адресах, надісланих міністерству, висвітлювали потребу і значення газети, підкресливали, що з її появою здійснилася одна з давніх найгарячіших бажань руського народу».³⁴

На сторінках газети став формуватись загін закарпатськоукраїнських творчих сил. Виступили кореспонденти-дописувачі, автори художніх та популярних творів, публіцисти, фольклористи. Більшість з них публікувала свої статті та повідомлення під псевдонімами. В цей перший період інтенсивного співробітництва з «Вісником», який тривав до половини 1853 року, одним з найплідніших співробітників газети був О. Духнович (А. Д., Д., ... чь), що писав на найрізноманітніші теми, надсилав у газету художні, науково-популярні твори. Поряд з ним виступав — як один з найплідніших публіцистів — І. Раковський, переважно під псевдонімом Панноніанін,³⁵ із статтями на філологічні, культурно-освітні, політичні теми, друкував програмні статті щодо концепції культурно-літературного, освітнього руху. Співробітничали систематично з газетою В. Добрянський (В. Д.), М. Бешкидт з Черніжного (псевдонім Лаборчан), О. Павлович (псевдоніми Чарнян Маковицький, Ч. Маковицький, Ч. М., Ч. М. з Пряшева), який публікував статті економічного характеру, розвідки на філологічні теми, фольклорні матеріали, поезії; М. Михалич з Орябини (Орел Татранський), який надсилав повідомлення «с Вышняго Спіжа», статті освітнього і економічного характеру, дорожні нотатки, фольклор; літератор Іван Добє з Середнього і А. Лабанц або Лаборський від Михалівця, що вміщував в газеті повідомлення, рецензії, політичні статті; А. К. (Анатолій Кралицький) з Чабин: Й. Ш. з Пряшева (Йосиф Шолтес), і Микола Нодь, що писав спочатку з Ужгорода, а згодом з Відня. В газеті виступали Павло Данилович з Стразького, вчитель Михайло Стойка з Тополян, які писали про шкільні питання; псевдонім Турян, який належав О. Гомічкову, що виступав також під псевдонімом «Руский путник Сверхной Угорщины» і був одним з найплідніших співпрацівників «Вісника» (йому, імовірно, належав також і псевдонім Кимвал Турянський); В. Волян з Бардієва, Федір Гавриш з Марамороша, нерозкриті псевдоніми Іванович, Бєскидов, Горная труба, Братя народа з Ужгорода, Глас Новий з Боршода, Фома Фєсторій з Шаторолія-Уйгєля, Йоанник, Любомір та кілька інших. З добробку закарпатськоукраїнських кореспондентів «Вісника» П. М. Федченко знов-таки згадує твори О. Духновича як такі, що «привертають увагу».³⁶ Щоправда, нам здається, що при уважному читанні комплектів газети можна виділити з загального фону її більше вартісних матеріалів з пера закарпатськоукраїнських авторів, що заслуговують на увагу.

В силу різних причин згадувана активізація закарпатських публіцистів на сторінках «Вісника» не тривала довго. Хоч як обмежувала редакція своїх кореспондентів і підправляла їх статті під царську дудку, все ж таки не змогла властям догодити. Вони скоро стали проявляти своє невдоволення газетою. Певні дослідники, передусім українського буржуазно-націоналістичного гарту, і перш за все К. Студинський, вважають, що немілість бахової цензури викликала мовна орієнтація газети, яку відповідальний редактор І. Головацький спрямував на москвофільський шлях.³⁷ Безперечно, ця орієнтація була не до смаку уряду. Проте тут були також інші причини та міркування в австрійського уряду, з-за яких він став відверто недоброзичливо ставитись до газети, вжив певних санкцій щодо редакторів, відмовив свою субсидію редакції. Очевидно, не сподобалась властям, між іншим,

значна активність співробітників газети і широта її співробітництва, зокрема можливість вузької співпраці закарпатських і галицьких українців на її сторінках. Вони й вжили заходів, які мали відштовхнути закарпатських українців від газети. Наприкінці 1851 року проведено зміни в редакції. Знято відповідального редактора, який налагоджував співробітництво з закарпатськими українцями, призначено новим відповідальним редактором Юліана Вислобоцького (псевдонім В. Зборовський), непопулярного серед закарпатців. І. Головацький залишився ще на певний час редактором газети, але Б. Дідицький весною 1852 року повинен був залишити редакцію і повернутись у Львів.³⁸ Наприкінці 1851 року газета перестала бути урядовою, на 1852 рік отримала тільки певну субсидію. Якщо у 1852 році співробітництво закарпатоукраїнських кореспондентів у «Віснику» мало ще висхідну тенденцію, у 1853 р. воно пішло різко на спад і повністю обірвалось. «Вісник» у 1854 році, ставши знову урядовою газетою, друкують майже виключно офіційні повідомлення, також і в наступних роках залишається немічним. Нове піднесення «Вісника» настав на початку 60-х років, коли знову повертаються до нього закарпатоукраїнські кореспонденти. Крім вже вищезгаданих, пишуть у «Віснику» М. В. із Пряшева, Григорій Бескид з-над Попрада, кореспондент «От Марамороша», кілька авторів з Ужгорода та з інших міст, серед них також талановитий молодий кореспондент, майбутній публіцист Закарпаття, Юрій Ігнатков.

Відвернувшись від «Вісника» у 1853 році, деякі закарпатоукраїнські публіцисти почали тісніше співробітничати з «Зорею Галицькою», редагування якої перебрав на початку 1853 року вже згадуваний москвофільської орієнтації Б. Дідицький, який наблизив мову «Зорі Галицької» до російської, надавши їй характер літературного журналу. Особливо В. Добрянський (В. Д. із Кошиці), О. Духнович, Турян та І. Раковський поживали своє співробітництво з газетою, в якій виступали з Закарпаття також А. Л. (Александр Лабанц), Н. Н., дописувач «З Марамороша», Михайл Л.(ихварник) та інші. З-за хвороби, однак, Дідицький повинен був залишити газету, С. Шехович, що заступив Дідицького, довів газету до кризи, і видавць «Зорі Галицької», львівський Ставропігійський інститут, який видавав газету від 1852 року, передав редакцію газети в кінці 1854 року Н. Савчинському. Мова газети знову змінилась, наблизилась до народної. Закарпатоукраїнські кореспонденти перестали співробітничати з «Зорею Галицькою».

Северин Шехович, що у 1853 році зробив невдалу спробу видавати жіночий часопис «Лада»,³⁹ у 1855 році заснував літературний журнал «Семейная библиотека» (1855—1856),⁴⁰ в якому опубліковано статті також і закарпатоукраїнських авторів, зокрема О. Духновича, П. Яновича, продовжувалось в журналі публікування серії статей І. Раковського «Доверительные письма из Будина», які було розпочато у «Зорі Галицькій». Журнал надрукував фольклористичну розвідку закарпатоукраїнського автора А. Дешка, що проживав у Росії, та роботи інших авторів.

Однак, ні «Зоря Галицька» і тим менше «Семейная библиотека», не змогли надати ширшого простору закарпатським українцям. Ці періодичні органи в даний період орієнтувались на художню літературу, до того ж більш обмежено за «Вісник» доходили до закарпатоукраїнського читача. Отже, знову дає про себе гостро знати відсутність і потреба власного періодичного друкованого органу, зокрема газети і ще точніше — політичної газети. Ребром стас проблема шукання шляхів для заснування власного періодичного друкованого органу. Між тим також і в Галичині москвофільський напрям залишився без газети. Виникла ситуація, в якій галицькі москвофіли починають доводити закарпатоукраїнським культурним діячам необхідність заснування на Закарпатті друкованого періодичного органу, в якому б знайшлося місце також для галицьких кореспондентів. Постаттю, на яку покладаються сподівання у цій справі, став І. Раковський, відомий на той час закарпатоукраїнський публіцист русофільської орієнтації, який, проживаючи у Будині на посаді редактора «Земского правительственного вестника для королевства угорского» (1850—1858) і перекладача «Статского законника», став основоположником і редактором першого закарпатоукраїнського періодичного друкованого органу «Церковная газета» і її продовження «Церковного вісника».

Раковський, як відомо, був одним з найбільш прямолінійних і впертих прихильників введення російської літературної мови в літературу закарпатських українців. Саме в цей період він дійшов висновку, що можна і слід вже відверто заявити про свої переконання щодо впровадження російської літературної мови та приступити до реалізації цієї ідеї. Однак він ще завжди був переконаний, що саме в Га-

личини слід здійснити цей перший крок, бо там були досвідчені кадри для редагування російської газети. Коли галицькі друзі остаточно відмовились від пропозиції Раковського, настав збіг обставин, в яких вдалося Раковському прихилити до думки, що саме він повинен ввести в життя ним же висунутий експеримент. При своєму зав'язтті, переконавшись у такій можливості, він і здійснив його ззнацька, ставши таким чином не тільки редактором першого періодичного друкованого органу закарпатських українців, але разом з тим і першою російською мовою писаною газети в закарпатських українців. Вона вважається першою російською газетою на території Угорщини.

Про «Церковну газету» і «Церковний вісник» написана солідна література, проте роботи буржуазних дослідників написані занадто тенденційно, вони в кривому дзеркалі подають її історію й значення. З пера радянських дослідників вийшло кілька цінних робіт, в яких оглянуто історію газети і дана наукова оцінка як газети, так і діяльності її редактора І. Раковського. З них наведемо висновки вищезгаданого П. М. Федченка. «Церковная газета» виходила з основною ціллюю установкою — здійснити мовне і культурне єднання з російським народом,⁴¹ — писав він. В авторефераті своєї докторської дисертації «Журналистика на Україні першої половини XIX століття» він дійшов таких висновків: «Первая газета на Закарпатъе хотя и была в общем клерикально-консервативным изданием, но все же в какой-то мере способствовала дальнейшему развитию политической и культурной жизни народа этого края, ибо в основе ее программы лежала борьба против ассимиляционной политики и практики австрийского правительства, венгерской и польской аристократии, борьба за развитие национального самосознания и народного просвещения, за культурное единство украинского народа со всеми славянскими братьями».⁴²

Видавцем задуманої Раковським газети стала реакційна угорська «Спілка св. Стефана», що вельми обмежувала Раковського як редактора в його суспільних тенденціях. Спілка дала газеті свою вівіску, проте її фінансова підтримка була дуже обмеженою, згодом вона і зовсім відмовилась фінансувати газету і Раковському приходилось вперто боротись за утримання газети, кількість передплатників якої коливалась, проте, коли вже вдалось йому стабілізувати читачку базу і забезпечити матеріально газету, її було припинено.

Згоду на видавання «Церковной газеты» «Спілка св. Стефана» дала у жовтні 1855 року, чим і починається історія «Церковной газеты». На початку 1856 року Раковський випустив відозву до публіки з оголошенням програми газети, перший номер її вийшов 1 (13) березня 1856 року під такою назвою: «Церковная газета» в пользу восточно-католической церкви, соединенной с римским патриаршеским престолом. Редактор И. И. Раковский». Газета друкувалась в Будині у друкарні Мартина Баго, а згодом в Будинській університетській друкарні, виходила чотири рази у місяць на 8 сторінках невеликого журнального формату. У зв'язку з виходом у світ першого номера газети радянський дослідник Н. Воскресенський зауважує: «починає своє існування закарпатоукраїнська журналістика».⁴³

Газета припинила свою діяльність внаслідок заборони 22 червня 1858 р. на 14 номері. Це був від заснування газети 104-й номер. Було припинено газету за російську мову, вживання якої, як згадувалось у наказі міліції про заборону, було необхідним для імперії».⁴⁴ Раковському було наказано заснувати і редагувати іншу газету — «Церковний вісник для русинів Австрійської держави» і видавати його розмовною мовою. Раковський під різними загрозами повинен був підпорядкуватись наказу, але газету видавав мовою, близькою до «язичія». Перший номер «Церковного вісника» побачив світ у Будині 10 (22) липня 1858 р. Виходив 3 рази у місяць. Видавцем його залишилась «Спілка св. Стефана», але вона вже зовсім не фінансувала газету. Раковському було наказано видавати газету церковним кирилицьким шрифтом, під загрозою суворої кари було заборонено вживати гражданський шрифт. «Церковний вісник» перестав виходити на 10-му номері. Внаслідок звільнення з посади перекладача «Статського законника», Раковський припинив вихід газети. Опинившись без посади, він потрапив у скрутне становище. Грізні санкції австрійських, а потім угорських властей переслідували його до смерті за переконання, ідеї та настанови, що їх він висловив на сторінках своїх друкованих органів. Одним з них була сугестивна агітація, поряд з єднанням з російським народом, за взаємність і єднання закарпатських та галицьких братів. Він прагнув якомога ширшої активізації творчих сил Закарпаття, в чому добився, як на свій час, добрих

результатів, придбавши п'ясту кореспондентів та співробітників і відкирвши простір у своїх періодичних органах і для галицьких авторів. У порівнянні з попереднім публіцистичним доробком своїх співвітчизників Раковський у своїх газетах поширив творчі обрії своїх співробітників, сприяв становленню і формуванню дослідження історії й культури рідного краю, він систематично оглядав та рецензував закарпатоукраїнські та галицькі публікації, знайомив читачів з літературно-науковими досягненнями слов'ян, закликав до активності і поєднання сил в роботі народній, до відданості справам загалу, вірності своєму народу. Повернувшись на рідне Закарпаття, Раковський поніс з собою думку про подальше розвивання журналістики і очолив рух за її подальше формування. Нагадаємо, що, перебуваючи в селі Іза, куди після поневірянь Раковський отримав призначення на посаду священика і куди був силою прикутий без можливості зміни посади і місця перебування, Раковський як публіцист розпочав співробітництво з редакціями російських періодичних видань, в яких, переборюючи перешкоди, друкував свої статті про рідний край та його народ.

Припиненням «Церковної газети» і «Церковного вісника» закарпатські українці знову залишились без власного друкованого органу. До того також і в Галичині наступили роки кризи в журналістиці. В 1859 році виходив тільки кволий віденський «Вісник» і його додатки «Отечественный сборник» та «Сюн, церковь, школа», який мав заступити «Церковную газету». Вся перша половина 60-х років позначена намаганням закарпатських українців заснувати друкований орган, а саме світський, політичний, який би дав можливість і створив ґрунт для ширшого і більш багатогранного розмаху місцевої публіцистики.

Восени 1860 року, в умовах послаблення абсолютизму, А. Добрянський задумав розпочати клопотання про відновлення «Церковної газети» в Будині,⁵ куди він переїхав ще влітку цього року, де разом з іншими слов'янськими діячами розгорнув активну громадську діяльність. Добрянський висунув кандидатуру І. Раковського на посаду редактора задуманої газети, зрозуміло, безуспішно. Як відомо, Добрянський разом з словацькими діячами, зокрема Яном Францісі, на початку 1861 року добився дозволу на заснування політичного органу в Будині, спільного для словаків і закарпатських українців. Йшлося про газету «Pešbudinske vedomosti. Noviny pre politiku a literaturu» (редактор Я. Францісі), що виходила 2 рази на тиждень і перший номер якої побачив світ 19 березня 1861 року. В її програмі були висунуті такі основні завдання: «В роковому і вирішальному теперішньому часі з гідністю і непохитно предстваляти інтереси північних слов'ян Угорщини, тобто словаків та русинів, яким ідеться... про здобуття права на життя, гідного трьохмільйонного народу, та про забезпечення цього права і на майбутність як гарантії проти: утиску і деспотизму...»^{6a}

Газета виходила майже 20 років і перші три роки вважала себе органом також і русинів. В цей період на її сторінках досить широко освітлене життя українців Угорщини, зокрема Східної Словаччини, соціальні та економічні проблеми мас, політична боротьба місцевого населення, виборча кампанія 1861 року тощо. В газеті публікувались політичні вимоги і програми закарпатських українців, спрямовані на утворення автономної руської політичної області в Угорщині з відповідними політичними і культурно-національними правами, вимоги скасування залишків феодалізму тощо. Газета приносить повідомлення і статті, почерпнуті з різних джерел, передусім з пера власних — словацьких і українських — кореспондентів, про культурне життя закарпатських українців, про питання народної освіти, передусім на Східній Словаччині. Газета публікує історичні розвідки, в яких є згадки також про минуле русинів Угорщини. Вона часто передруковує повідомлення про життя закарпатських українців з галицької періодичної преси, в якій появились нові назви газет.

В період між 1861 і 1867 роками закарпатські українці, пильнуючи розгортання культурно-національного руху, заснували дві спілки, зробили певні кроки в піднесенні народної освіти, у поживаленні літературного життя, зорганізували друкарню, поклавши основу видавничій справі, заснували власну світську пресу.

Разом з шуканням шляхів і ресурсів для заснування власної преси в закарпатських українців помітне намагання зайняти певне місце на сторінках слов'янської преси Австрії і за її межами, щоб дати про себе знати ширшому слов'янському загалу, підняти в ширшому колі власні суспільні проблеми. Як і раніш, найтісніше співробітництво закарпатських українців на полі журналістики і в 60-х роках ро-

гортається на сторінках галицької преси. В дещо відмінних від попереднього десятиліття, особливо його другої половини, об'єктивних умовах галицька журналістика в 60-х роках набирає нових сил. «Починаючи з 60-х років XIX сторіччя, — пише П. М. Федченко, — періодика на західноукраїнських землях кількісно зростає, розширюється її географія, видова, галузева та вікова диференціація.»⁴⁶ Вже у 1860 році відновлює свою діяльність «Зоря Галицька», яка виходить одною об'ємністою книгою з назвою «Зоря Галицька як альбум на год 1860» під редакцією В. Дідичького. Підготовка цього видання стала певним імпульсом також в активізації закарпатських авторів, яким ніде було друкуватись наприкінці 50-х років. В цій публікації виступили А. Кралицький з прозою, О. Павлович та О. Духнович з поетичним доробком.

На початку 1861 року почала виходити у Львові (два рази на тиждень) газета «Слово» (перший номер — 25 січня 1861 р.), теж під редакцією В. Дідичького (редактор-помічник Н. Лісенкевич), на сторінках якої (виходила до № 78 1887 р.) виступали закарпатоукраїнські кореспонденти на протязі майже всього існування газети. Особливо плідне співробітництво мало місце в 60—70-х роках, коли газета широко освітлювала тематику Закарпаття як через посередництво співробітництва з закарпатськими публіцистами, так і через статті галицьких авторів, посередництвом різних повідомлень і публікування матеріалів, почерпнутих з австро-угорської та іншої преси. Початком 60-х років, як вже згадувалось, закарпатські публіцисти відновлюють співробітництво також з віденським «Вісником».

Коли у 1862 році варшавський професор Ф. Ісєбера став у Празі видавати все-слов'янську газету «Словенин» на всіх слов'янських мовах, закарпатоукраїнські публіцисти виявили інтерес до співробітництва з цією газетою. Зразу після виходу першого номера встановив контакти з редактором О. Духнович і надіслав йому для опублікування в газеті звернення до слов'янської публіки у справі підтримки новозаснованої Спілки Иоанна в Пряшєві («Покорное воззваніє», в Пряшєві, 11 грудня 1862).⁴⁷ Коли в 1864 році в газеті «Слово» (№ 34) редактор «Словенина» опублікував довідку про свою газету, звернувшись до читачів «Слова» з закликом підтримати газету як передплатою, так і статтями, ряд закарпатських українців відгукнувся на цей заклик, серед них А. Кралицький, П. Янович, А. Добрянський, студенти ужгородської богословської семінарії, викладач ужгородської гімназії В. Кимак, М. Ковалицький з Сигота, А. Рубій з Будина тощо, замовивши газету і встановлюючи творчі контакти з редакцією.

Весь цей період продовжували закарпатські автори співробітництво з словацькими газетами, вони виступали і в польській, німецькій, угорській пресі, встановили творчі контакти з російською пресою.

В 60-х роках центром підвищеної культурної діяльності закарпатських українців стає Ужгород, хоча ініціатива та ідея певних починань в багатьох випадках виходить з Пряшєва. Так вже у 1861 році під впливом Духновича пряхівський єпископ Й. Гаганець звертається до ужгородського єпископа В. Поповича з пропозицією сприяти заснуванню культурно-літературної спілки. В результаті цієї пропозиції починаються в Ужгороді роботи по її організуванню. У 1862 році появляється у пресі повідомлення про те, що виник підготовчий комітет майбутньої спілки. В 1864 році оформлено офіційні справи, пов'язані з заснуванням спілки, у грудні 1864 р. статут спілки затверджено намісницькою радою, але сама спілка виникає у 1866 році, коли скликано перші її загальні збори, на яких обрано керівництво її на чолі з А. Добрянським і з першим його заступником І. Раковським. Спілку названо «Общество св. Василя Великого» і в її програму діяльності внесено теж організування газети, яка мала бути першим періодичним друківаним органом закарпатських українців, що виходив на етнічній закарпатоукраїнській території. Між тим, ще у 1863 році, засновано в Ужгороді друкарню з слов'янським шрифтом, що і стало передумовою для видавання книжок українською та російською мовою. Поки оформлялись правові та організаційні справи майбутньої культурно-освітньої спілки, зроблено кілька приватних спроб заснувати періодичний орган для закарпатських українців.

Одна з найсерйозніших таких спроб пов'язана з ім'ям віцекупана ужгородського комітату, з Иоанном Ляховичем. Йшлося про заснування політичної газети, яку за дійсними законами монархії культурно-освітня спілка видавати не мала права. Як відомо, в тому часі за політичну газету редакція повинна була сплатити значну суму грошей (т. зв. «кауцію») уряду. Постановою про «кауцію» уряд намагався обме-

жувати видавання політичної періодики, зробити можливим її видавання тільки для заможних шарів суспільства. Тому другою половиною XIX ст. червоною ниткою проходять безуспішні намагання закарпатських українців заснувати національний політичний орган. Матеріальні умови знеможливили всі подібні спроби.

ІІ. Ляхович шляхом добровільних внесків, через покупку акцій думав зібрати потрібні 3 000 форинтів. Про ці заходи закарпатських українців заговорили як угорські, так і слов'янські газети Австрії та Угорщини. Ужгородська газета «Felvidék» у вересні 1864 року писала: «Іде підготовка до заснування руської газети, яка б репрезентувала і обговорювала політичні, церковні, шкільні та суспільні інтереси руського народу». Щодо внесків вона повідомляла: «Найнижча акція — 50 форинтів. Оскільки таку суму окремі незможні особи не зможуть пожертвувати, він (І. Ляхович. — О. Р.) радить, щоб кілька церковних районів склалося і закупило під прізвиськом одної особи пай у 50—100 форинтів. Списки зобов'язань до 30-го ц. м. треба надіслати; і як тільки вищенаведену суму посередництвом цих зобов'язань буде зібрано, пан віцежупан зобов'язується виклопотати офіційний дозвіл, тому що заснування цієї газети є дуже важливою і необхідною справою».⁴⁸

В той же час кореспондент із Ужгорода повідомляв у віденському «Віснику»: «Хочемо змогтися на власну політичну газету, в которой би наш народний — соціальний і шкільний — інтереси заступитися могли. І далі писав: «Йоани Ляхович, первий поджупан Унгарського комітату, пуствив по обох епархіях возваніє к складкам на помянутую ціль. Требується всего 3 000 золотих, — 2.000 на вложеніє «каупіи», а 1.000 на покупленіє типографических знарядов, букв, бумаги і проч. Подписи по всім деканатам з охотою кончатся. Редактором условленной газети мал би бити, як вісті ходять, профессор Иоанн Мондок или Александр Гомічков, повітовий судья».⁴⁹

Потрібну кількість грошей, незважаючи на всі заходи, не вдалося зібрати. Прийшлося відмовитися від політичного органу. Відсутність власного друкованого органу зумовила виникнення рукописних періодичних журналів. Є відомості про те, що в 1862—1863 роках в Ужгородській богословській семінарії виходила рукописна літературна газета «Радуга».^{49a}

Весною 1865 року група ужгородських культурних діячів виїхала з новим планом про заснування неполітичної газети з таким змістом: статті про засоби піднесення освіти народу, зокрема щодо питань шкільництва; сільське господарство і торгівля; розвідки щодо постанов політичної і церковної зверхності; статті про релігію і мораль; художня література і поезія; новості з країв та монархії; повідомлення з руських округів тощо. «Газета має виходити два рази на місяць, — писала газета «Felvidék». — І майбутні редактори: окружний суддя Олександр Гомічков, Володимир Терлецький, Василь Ляхович, Йоани Мондок, Михайло Стрипський, Йоани Данилович, Антон Геревич, Йосиф Чосин, Кирило Сабов. Передплата на рік — 4 форинти. Для заснування газети потрібно 400 передплатників».⁵⁰ Але й зараз не вдалося усунути матеріальні перешкоди, і газета також у цьому, 1865 році не побачила світу. виявилось, що на приватних началах створити необхідні умови для випуску газети немає можливості. Отже, наступні кроки у цій справі зроблено вже на ґрунті новозаснованої Спілки св. Василя Великого, яка, згідно із своїм статутом, мала право, поряд з іншою популярною і художньою літературою, видавати також часописи.⁵¹ Отже, вона й перебрала естафету боротьби за заснування газети, порушивши цю справу зразу ж на першому засіданні новообраного комітету, яке відбулося 1 листопада 1866 року.

Між тим ще на початку 1866 року появилось повідомлення про те, що у Пешті тамошній професор Юрій Ігнатков збирається видавати белетристичний часопис, випуск першого числа якого планує на жовтень.⁵² Кореспондент «Слова» «Из Березжанской жупы» пропонував, щоб часопис виходив з ілюстраціями і щоб паралельно Спілка св. Василя Великого видавала хоча б кварталник про культурно-освітнє життя краю.⁵³

Видимо, ініціативу Ігнаткова новозаснована Спілка св. Василя Великого узгодила з власними планами, бо на згаданому першому засіданні комітету, присвяченому взагалі видавничій діяльності, пропозицію про заснування періодичного друкованого органу спілки подавав Ю. Ігнатков, який вже в тому часі працював на посаді професора гімназії в Ужгороді. До піднятого питання було прийнято таку постанову: «Как скоро материальные средства Общества допустят заняться таким изданием, сразу будут сделаны меры для осуществления его».⁵⁴ З цього моменту почина-

ється цілеспрямована робота в рамках спілки по організації її друкованого органу. Рушійною силою реалізації цієї ідеї стає І. Раковський, заступник голови спілки. В ході здійснення пропозиції виникають дві проблеми, які відсовують час виходу газети: відповідний вибір редакторів та їх офіційне ухвалення. Тут виступають як особисті питання, так і різні об'єктивні фактори, які не було можливим зразу подолати. У ваганнях, вицвікуванні, суперечках про редакторів пройшов немалий кавалок часу, закінчився 1866 рік, вступив у свої права 1867 рік, а про газету ще не було чути. Між тим потреба її ставала все більш пекучою.

В цих обставинах і в атмосфері адміністративної тяганини, безплідних балачок навколо редакторів газети, викладачі ужгородської препарандії Андрій Ріпай (Ріпачев) зробив несподіванку спілці. Він без шуму випустив перший номер фахової періодичної газети «Учитель», чим і записався в історію рідної культури як зачинатель світської національної журналістики закарпатських українців.

Поява цього друкованого органу занепокоїла і роздратовала керівництво Спілки, оскільки воно побачило в цьому факті загрозу успішному здійсненню власних планів. Але ці побоювання, як виявилось, були безпідставними.

Перший номер газети «Учитель» вийшов 4 (16) квітня 1867 р. під заголовком «Оучитель». Вона друкувалась гражданським шрифтом. Виходила 4 рази у місяці на 4-х сторінках форматом у 20 х 32 см. Вийшло всього 30 номерів газети. Починаючи 28 номером (10 (22) жовтня) газета змінила свою періодичність — стала виходити 3 рази на місяць. Редактор пояснював цю зміну тим, що при існуючій кількості передплатників на зібрані гроші газета може тільки 3 рази в місяць виходити. Зменшивши кількість номерів у місяць, редакція обіцяла підвищити якість публікації і покращити форму її. № 29 вийшов тільки на двох сторінках, в ній редакція переконливо просила своїх читачів надіслати передплатне, радячи вчителям колективно замовляти газету, разом надсилати гроші від передплатників всього району, щоб не платити багато за пошту. Але і це не допомогло. Останній 30-ий номер газети вийшов 1 (13) грудня 1867 року. Поріг 1868 року газеті не вдалось переступити. Вона друкувалась в ужгородській друкарні Карла Егера. На першій сторінці газети під заголовком подавався зміст номера, що допомагало читачеві зразу зорієнтуватись у матеріалах публікації і служило певною рекламою для видання. «Учитель» був суто професійною газетою, яка повністю вся присвячувалась проблемам учителя як освітнього діяча, вихователя молодого покоління і дорослих, питанням педагогіки та методики навчання, організації та зміцненню народних шкіл, проблемам посібників та підручників, питанням положення учителя у тогочасному експлуаторському суспільстві. Газета виходила під гаслом: «Народпросвещение, да прийдед царствие твое!» Ціль газети — «усовершенствование народных учителей». Вона висувала провідне гасло для учителів: «Век живи, век учи». «Хороший учитель тот, — пояснює газета, — который учеников своих ежесгодно на ту всршину образования взводит, на которую общее просвещение в последнем году езошло, — просвещение всегда успевае, а кто с ним не ходит, тот отстае да в тьму возвратится...»⁵⁵

Ця істина, спрямована на активізацію місцевого затурканого учителя, мала особливе значення у тій відсталості та застої, які мали місце на Закарпатті і які штучно утримувались на цій пригнобленій землі як світською, так також і церковною зверхністю, проти якої вже ця настанова газети була протестом та бунтом. Газета боролась за права цього учителя, за визнання його людської гідності, закликала учителів організуватись, добиватись кращих умов життя, викривала потворне обличчя їх гнобителів. Скоро редактор дістався з-за цього до конфлікту з ними, перш за все священством, яке й виступило проти газети й її редактора. Мабуть, це була одною з причин, поряд з матеріальними нестатками, з-за якої було газету так передчасно і раптово припинено. Як провідний принцип журналістики кинув Ріпачев настанову своїм послідовникам, висловлену в останньому номері газети: «Большая слава быть преследованным за правду, как быть почитаемым за похвалу лжи».⁵⁶

Між тим роботи по підготовці випуску органу Спілки св. Василя Великого продовжувались. На другому засіданні комітету спілки було призначено семичленну комісію для опрацювання плану організації газети і її програми.⁵⁷ На третьому засіданні, яке відбулось 15 (27) грудня 1866 р., на підставі пропозиції комісії, а також плану, опрацьованого І. Раковським, були ухвалені комітетом спілки перші конкретні пункти щодо газети. І. Раковський вмотивував необхідність заснування газети, підкреслив, що політичної газети не зможе Спілка видавати, оскільки для

цього в неї немає права, газета повинна «заниматися церковними, педагогічними і літературними предметами».⁵⁸ Запропонував назву газети «Світ». Після довгих дебатів ухвалено: «1. Газета буде виходити еженедільно величиною в лист; 2. Редакторами будуть: ответственный — Кирилл Сабов, профессор гимназии, редакторами-помощниками — Ю. Игнатков, профессор гимназии, Иосиф Чосин, профессор препа�анди; 3. Редакторы будут самостоятельно, на свой страх редиговати газету, однако... отношения редакторов к Обществу будут определены особым договором; 4. Плата ответственного редактора — 250 австр. гульденов, а редакторов-помощников — 100 австр. гульденов в год; 5. Заглавие газеты: «Свет»; 6. Газета будет виходити ежесубботно; 7. Предприятие нужных мер для приведения в исполнение этих постановлений предоставлено товаришу председателю Иоанну Мондоку».⁵⁹

Очевидно, ця постановка викликала незадоволення, бо Ю. Ігнатков відмовився від редакторства, вважаючи, що трьох редакторів багато для такої газети, а К. Сабов не погоджувався прийняти на себе обов'язок редактора без Ігнаткова. Й. Чосина вдалося переконати, щоб він відмовився. В результаті відповідальним редактором став Юрій Юрійович Ігнатков, редактором-помічником — Кирило Сабов, обидва філологи. З них Ігнатков був вже на той час відомий як публіцист, що виступав на сторінках галицької преси, у віденському «Віснику», в словацькій та угорській періодиці, навіть, за свідченням кореспондента «Слова», й в сербській та грецькій пресі. Він володів кількома світовими мовами, знав добре літературу багатьох народів.⁶⁰

Недовго судилося газеті виходити під керівництвом Ігнаткова. За с, що він викрив у газеті брудні махінації урядової партії на виборах, його було переведено спочатку в Пешт, а потім в Лєвочу. Закулісся цього випадку описав згодом сучасник цих подій, закарпатський виходець у Росію Феєрчак-Матисов,⁶¹ 15 номерів газети вийшло під керівництвом Ю. Ігнаткова. В 15-му номері він з жалем попрощався зі своїми читачами: «Точно п'ятнадцять недель было нам решено судьбою посвящати труды наши обработке народной нивы, — пришла последняя минута, и произнесен над нами смертный приговор, по которому нам приходится, возможно навсегда, расстаться с нашею милою газетою, ее оставити и переселитися туда, где «не слышен родной звук».⁶²

Починаючи 16 номером 1867 року, відповідальність за газету перебрав бувший редактор-помічник Кирило Сабов, який обов'язки відповідального редактора виконував до середини 1869 року. Він один, без допомоги, ніс на своїх плечах цей нелегкий обов'язок, склавши його за своїм власним проханням. Сабова примусив відмовитись від редакторства єпископ С. Панкович, надісланий на Закарпаття з завданням задушити тут все живе, що стоїть на шляху асиміляції і експлуатації народу. Так після Ігнаткова повинен був, внаслідок натиску зверху, покинути редакцію «Света» також Сабов.⁶³ 15 (27)-го червня 1869 р. (№ 23) вийшла газета востанє під його іменем, починаючи 24-м номером,⁶⁴ (22-го червня — 4-го липня) відповідальним редактором газети став Віктор Федорович Кимак, редактором-помічником — В. А. Гебей. На початку липня того ж року В. Кимак виїхав на певний час з Ужгорода, в його відсутності відповідального редактора заступав в газеті В. А. Гебей, який, починаючи номером 27 і до номера 35 включно, наведений в газеті як відповідальний редактор. Починаючи номером 36 1869 року В. Кимак виконував обов'язки відповідального редактора в газеті до самого її припинення, тобто до січня 1871 року. Між тим він кілька разів звертався до комітету спілки з проханням призначити йому помічника в редакції. Комітет нарешті ухвалив О. Митрака помічником редактора, якому навіть було призначено квартиру в Ужгороді, але чомусь він не наведений в газеті як редактор, хоча деякі дослідники згадують про нього як про працівника редакції.

Кожний редактор надає газеті певні відмінні риси відповідно до власних зацікавлєнь, творчих уподобань і переконань. Період Ігнаткова характеризує підвищенє зацікавлєння мовними та історичними питаннями, К. Сабов як слозєсник-літератор відкриває широкий простір в газеті місцевим літературним силам, В. Кимак, цей запалений носій ідеї єднання з російською культурою, надає газеті більш виразного у порівнянні з попередніми роками літературно-художнього характеру, він за певною системою знайомить своїх читачів з російськими класиками та менше відомими російськими літераторами, друкуючи їх твори переважно під повними прізвищами. Разом з тим Кимак у газеті переходить на російську мову, між тим як його попередники писали близькою до «язичія» мовою. Також в ідейних наста-

новах та ставленні до об'єктивної дійсності є певні відмінності у згаданих редакторів. В основному газета має буржуазно-клерикальний характер з потягом до лібералізму. Відносно найбільш поміркованим як редактор постає у своїх поглядах К. Сабов, який друкує в газеті також суто церковно-релігійні матеріали. Ігнатков більш критичний до об'єктивної дійсності, ніж К. Сабов, більш виразно виступають в газеті в часі його редакторства демократичні настанови. В. Кимак радикальним і кригичним духом наснажує газету, під його редагуванням все більше наростає стихія протесту проти асиміляторської політики дуалістичної системи в країні, проти негативних суспільних явищ, пов'язаних з насильним впровадженням в життя антигуманних засад цієї системи. Газета під руками цього публіциста стає провісником і організатором боротьби проти церковної зверхності і проти політики Пешта, яку здійснювали її ставленники на Закарпатті. Найбільш поміркованим періодом діяльності газети є короткий період у 1869 році, коли В. Кимака заступав В. Гебей.

Рік виходу у світ газети «Свет» є роком зародження і поступового розвитку журналістики в Ужгороді. Першим заявив про себе на цьому полі «Учитель» Ріпаєва, який вийшов, як вже згадувалось, у квітні цього року. За ним побачила світ угорська газета «Ungvári Közlöny», яку редагував І. Ромжа, закарпатський українець за національністю, гро якого, як про знавця «місцевих відносин» й сродовану людину висловився кореспондент «Света» «От ужанского Бескида». Цей же кореспондент згадує як суперника газети «Ungvári Közlöny» іншу угорську газету «Ungvári Hírlap», яка вийшла тісною перед появою «Света» і яку редагував відомий історик Закарпаття К. Месарош. За цією газетою, як четвертий періодичний орган в Ужгороді, з'явився «Свет», на який читачі-болільники покладали немалі надії і в тому, що він «одержит над ними (угорськими газетами. — О. Р.) — как приходится — первенство».⁶⁶ І газета «Свет» на своєму шляху мала весь час на оці впроважений насампередним кореспондентом постулам публіки: бути на рівні угорської публіцистики, яка у зв'язку з встановленням дуалістичної системи отримала юридичну основу для свого розвитку і зазнала швидкого розмаху саме в роки існування «Света». Зразком для «Света» була й російська журналістика, яка різними шляхами надходила в даний період в Ужгород.

Офіційне визначення газети «Свет» як «літературной газеты» точно не виражало її змісту. Газета була скоріш літературно-суспільною. З 1870 року вона й стала «літературно-общественной газетой», змінила свій формат, своїм змістом, зовнішнім виглядом, структурою стала схожою на журнал. У 1870 році редакція газети мала приступити до видавання додатку для широких мас. Перешкодили цьому ті несприятливі обставини, наступ реакції, що обірвали життя й самої газети. Ще у 1869 році газета почала випускати серію видань «Народное чтение». Як перший випуск її вийшла книга «Аскольд, Пиявица. Повесть из угро-русской народной жизни.» Унгар, 1869

Підчас виходу газети зроблено кілька спроб заснувати політичну газету і паралельно з нею зробити газету «Свет» виключно літературною газетою. Однак, як і раніш, так і зараз всі ці спроби були безуспішними. У 1868 році мала появиться в Будапешті, де вже в тому часі виходила «Газета для народных учителей», паралельно з нею ще й інша газета, призначена для закарпатських українських читачів, а саме «Отечество». Її редактором мав стати Ю. Ю. Ігнатков, якого, як вже згадувалось, ще у 1867 році перевели сюди угорські власті, щоб відірвати від редагування «Света». Про появу газети писав угорський друкований орган «Budapesti Közlöny» і це повідомлення перебрав «Свет», який у своєму № 29 від 27-го липня (8 серпня) 1868 року повідомив про підготовку газети. Вона, очевидно, мала бути політичною газетою, мала «между русскими сынами отечества нашего развивать чувство любви к отечеству и всяким беззаконным и противящимся конституции отечества агитациям противодействовать». Правдоподібно, Ігнатков не погодився очолити видання з наведеною програмою, адже вона суперчила тим настановам, що їх він відстоював у газеті «Свет». Можє, саме з-за цієї причини було Ігнаткова з столиці знову переведено у Левочу.

Будучи органом Спілки св. Василя Великого, газета «Свет» вважала себе покликанною представляти та захищати «интересы русской народности на попріще літературного образovanja». Виражаючи ідею культурного єднання з Росією, газета закликала засвоювати російську культуру та вивчати російську мову, вважаючи її «разящим окружем» у боротьбі з асиміляторами. Газета її досить широко представляла на своїх сторінках, знайомила своїх читачів з історією та життям росій-

ського й українського народів. Газета займалася сучасністю та минулим свого рідного краю, зійомила своїх читачів з історією, мовою, літературою слов'ян. Вона прагнула зробити своїх читачів «искренніми любителями народа своего», щоб їх ця любов заставила «заниматися просвещением его».

Одним із важливих своїх завдань газета вважала сприяти створенню власної художньої літератури, тому вона надавала широкий простір на своїх сторінках молодим літераторам. На сторінках «Света» формувалась творча індивідуальність Є. Фенцика, І. Сильяка, А. Кралицького. Починали свій творчий шлях Ставорський-Попрадов, Злоцький, Азарій тощо. Література на сторінках «Света» стає поступово збрисою суспільної боротьби, двообою з реакцією, з асиміляторськими тенденціями урядової політики.

Заслуги «Света» у тому, що йому вдалось придбати широке коло співробітників, спрямувати їх увагу на актуальні національно-суспільні проблеми. Поряд з цитаннями сфери духовного життя народу вони піднімали також соціальні проблеми. Творчий доробок співробітників «Света» розкритий у поданні нижче бібліографії газети. Велика частина співробітників «Света» виступала на її сторінках під псевдонімами, підписувалась ініціалами тощо. Не в усіх випадках вдалось розкрити ці псевдоніми й ініціали.

Ще в початках свого шляху газета, міркуючи над основними своїми завданнями, ставила питання (устами свого співробітника І. Раковського): «Не вступає ли в боротьбу менша сила з більшою, и не случается ли, что по временам меншая сила берет верх над большею. По нашему мнению, непростительная трусливость была бы с нашей стороны, если бы мы, не испытав всех способов спасения нашей народности и не измерив своих сил с неприятельскими, склонили эту нашу подругу иноплемениной народности».⁶⁹ З цими засадами йшла газета у двобій з більшими: за свої сили при нарощуванні сили свого протесту та наступу на душителей народу. І загинула у нерівному бою. Більша сила виявилась нездоланною. Проте та відвага, з якою газета і група її співробітників відстоювали свою правду, особливо в останні місяці існування газети, гідна подиву й сьогодні.

Газета «Свет» займає помітне місце в закарпатоукраїнській журналістиці. Разом з журналом «Учитель» та з гумористичною газетою «Сова» (1871), яка стала продовженням «Света» у боротьбі з гнітом, вона репрезентує світську пресу закарпатських українців XIX століття, позначену прогресивними рисами, позитивними прикметами якої є боротьба і протест проти асиміляції, критичні настанови до продажного кліру та антинародної політики уряду, симпатії до Росії, намагання піднести народну культуру Закарпаття. Газета має неабияке пізнавальне значення. Її матеріали повністю не використані в науці, в розробці минулого закарпатських українців, особливо щодо питань освіти, шкільництва і культури взагалі. У зв'язку з історією газети на особливу увагу заслуговує постать В. Кимака як прогресивного закарпатоукраїнського журналіста, а поряд з ним кілька інших прогресивних журналістів Закарпаття минулого століття, передусім І. Раковський, А. Кралицький, О. Митрак, І. Сильяка, О. Павлович, Ю. Ігнатков та інші.

Історія газети пов'язана також з історією Спілки св. Василя Великого, в лоні якої вона розгортала свою діяльність, хоча користалась відносною незалежністю, якою у світлі наказу єпископа Панковича була нарешті знезацька припинена. Діяльність газети було припинено на третьому номері 1871 року. Раніш єпископ Панкович поклав анафему на газету і її редакцію, заборонивши кліру читати її.

Нагадаємо, що у той час, коли Панкович усіма засобами підкопував газету, здійснював натиск на своїх підлеглих, щоб не передплачували її, щоб не читали газети, прівшський єпископ Й. Гаганець всебічно підтримував газету. У грудні 1869 року, коли газета опинилась у скрутному матеріальному становищі, він, наприклад, видав циркуляр, в якому закликав не тільки підлеглих священників, але також учителів, сільські та церковні громади замовляти і читати газету.⁶⁷

Вже сучасники зрозуміли, що в газеті вміщено цінний матеріал, який шукатимуть нащадки. Редакція закликала своїх читачів: «воззвваем читателей скромного нашего «Света», чтобы они экземпляры свои бережно сохраняли и передали потомству в роду в полном объеме, переплетенном в книгу, бо это единственный и первый наш журнал, по истечении одного либо двух столетий он станет редким документом и свидетелем настоящих наших и бед, и желаний, и стремлений,

и все, что хотите».¹⁸ Зараз дуже важко знайти примірники «Света», і ще важче дістати його комплекти. Бібліографія, що її друкуємо, подає закінчений образ усього випуску. Вона тим потрібніша, що бібліографія газети ніде не друкувалась. Навіть найповніша українська бібліографія І. Левинького (Львів, 1895) подас лише бібліографічні дані про випуск, але не розробляє бібліографії матеріалів його.

ПРИМІТКИ

- ¹ Ja. Holovacký. Cesta po Halické a Uherské Rusi. Časopis českého Musea, 1942, sv. 1. стор. 48. Див.: О. Рудловчак. На подорожах з Я. Головацьким. — Дукля, 1964, № 4, стор. 82.
- ² Угорські дослідники це активне співробітництво Ужгорода з Будинською університетською друкарнею приписують спископу О. Почі, з підписом якого поступали пропозиції з Ужгорода в Будин. Але ж відомо, що Почі був вже в тому часі старий і немічний, він в усьому покладався на свого секретаря М. Лучкая, який розгорнув, як на дані умови, помітну видавничу діяльність. Бела Іранї та А. Гардонї у своїй монографії пишуть: „Найкраще наша друкарня (йдеться про Будинську університетську друкарню. — О. Р.) у справі слов'янських видань виходила з рутенами. Мукачівський єпископ Елек Почі у 1821 р. не тільки надіслав друкарні виправлені примірники книг, підготованих для друку, але подав також друкарні вичерпну інформацію про те, в якій черзі треба їх друкувати. Див.: Czako Elemér: Círilľbetűs könyvek Budán. Különlönyomat a Budapesti Szemle 1939 évi augusztusi fűzetéből. Budapest, 1939. стор. 203. Irányi Béla és Gárdonyi Albert: A Királyi Egyetem i nyomda története. 1577 — 1927. Budapest, 1927, стор. 140. Цю діяльність в наступних роках Лучкаї значно поширив, перш за все на літературу, призначену для освітніх потреб. Після повернення з Італії вступив у співробітництво з друкарнею у справі друкування власних робіт. Після видання граматики у 1830 році і двох збірників проповідей він збирався опублікувати дальші роботи літературного, філологічного, історичного характеру. Та його можливості пішли швидко на спад, і все написане залишилось у рукописах.
- ³ Наукові записки Товариства «Просвіта», VI. Ужгород, 1928, стор. 48.
- ⁴ Закарпатський обласний державний архів (далі ЗОДА), ф. 151, оп. 8, од. зб. 2437, л. 85. А. Попович пропонував таке ж видання заснувати й румунською мовою. Він навчався в румунському середовищі (М.-Сигот), де, очевидно, зацікавився питанням народної освіти.
- ⁵ ЗОДА, ф. 151, оп. 8, од. зб. 2437, л. 87.
- ⁶ K. Mészáros: A magyarországi oroszok története. Pest, 1850, стор. 129. Див. теж: Й. Перенї, Из истории закарпатских украинцев. Будапешт, 1957, стор. 54.
- ⁷ В деяких новіших працях помилково наводиться, що «до 1861 року в Ужгороді не було угорської... друкарні». (П. Лісовий. Журналістика Закарпаття 50—70-х років XIX ст. і її зв'язки з іншими українськими землями та Росією. Ужгород, 1969, стор. 23. Шляхом до цього. Нариси історії Закарпаття. Ужгород, 1973, стор. 152: «З 60-х років XIX ст. в Ужгороді, а пізніше в Мукачеві, почали діяти угорські та українські друкарні...»).
- ⁸ Зоря, Ужгород, 1942, № 3—4, стор. 282—284. Додатки до статті Я. Стрипського «Початки друкарства на Закарпатті».
- ⁹ Свет, 1869, № 22, стор. 2.
- ¹⁰ Див.: О. Рудловчак. Олександр Духнович. Життя і діяльність. В кн.: О. Духнович. Твори І. Пряшів, СПВ—ВУЛ, 1968, стор. 82—84.
- ¹¹ Перший номер газети побачив світ 15 травня 1848 р.
- ¹² M. Sekey. Životopis A. I Dobrianskeho. Михалівці, 1928, стор. 23.
- ¹³ Збірник МУК, VI/1, СПВ—ВУЛ, Пряшів, 1972, стор. 71. «Висланство русинов угорских в Вѣдни, перед Высоким Миністерством и Всесвѣтлым Его Величества тронном, ділана мѣсяца октобрія 1849». Опис подорожі і роботи депутації уклав її член Олександр Яницький, подавши також текст «Памятника». Свої нотатки він писав під свѣжим враженням від поїздки. Йому вдалось безпосередньо і широко передати атмосферу занотованих подій і ті ілюзії, з якими члени делегації повернулись додому. Нагадаємо, що згодом один з чільних членів делегації Віктор Добрянський, який виступав перед міністрами та імператором від імені делегації.

розчарувавшись в своїх ілюзіях щодо царської політики, розщавлений і принижений цинізмом її, покінчив життя самогубством.

¹⁴ Там же.

¹⁵ К. Месарош, цит. робота, стор. 140.

¹⁶ К. Месарош, цит. робота, стор. 141.

¹⁷ Ю. Гаджега. История «Общества св. Василия Великого». Ужгород, 1925, стор. 6.

¹⁸ Там же, стор. 7.

¹⁹ Там же.

²⁰ ЗОДА, ф. 151, оп. 10, од. зб. 52. (Предложение Павловича Лазаря, профессора Ужгородской духовной семинарии, об издании русской газеты для карпатских русинов). Павлович подав свої пропозиції з такою запискою: «Уклінна записка. На підставі усного доручення його преосвященства головного вікарія і заступника єпископа, доручення консисторії, уклінно і з повагою пред'являю прикладені до цього листа «Погляд» і «Заклик» з приводу заснування руської газети. В Унгварі, 7 грудня 1849 р. Лазар Павлович, професор біблійських наук, член консисторії». Як бачити з цієї записки, крім «Погляду», тобто проекту заснування газети, Павлович подав на обговорення консисторії також «Заклик». Очевидно, це було звернення до широкої публіки щодо передплати на газету і співробітництва з нею. Зміст «Погляду» опублікував Ю. Гаджега в цит. роботі, стор. 7—8.

²¹ П. Лісовий висвітлює причину справи так: «Мукачівський єпископат не підтримав пропозиції Лазаря Павловича про видання місцевого часопису, і не мав гадки порушувати таке питання перед вищими властями». (П. М. Лісовий, Журналістика Закарпаття 50—70-х років XIX ст. і її зв'язки з іншими українськими землями та Росією. Ужгород, 1969, стор. 9). Відомо ж, що єпископат разом з представником світської влади давали замовлення Павловичу на укладення пропозиції, так що тут десь інде треба шукати причину того, що пропозицію не було реалізовано.

²² П. М. Федченко. Матеріали з історії української журналістики. Випуск I. В-во Київського державного університету, 1959, стор. 153.

²³ Ю. Гаджега. Цит. твір, стор. 10.

²⁴ Йдеться про статтю «Состоянье русинов угорских». Зоря Галицкая, 1949, № 31.

²⁵ М. П. Федченко. Преса та її попередники. В-во «Наукова думка», Київ, 1969, стор. 280.

²⁶ Свет, 1869, № 22, с. 1—3.

²⁷ Там же

²⁸ Див.: О. Рудловчак. Олександр Духнович. Життя і діяльність. В кн.: Олександр Духнович. Твори. Том I. СПВ — ВУЛ, 1968, стор. 84.

²⁹ Свет, 1869, № 22, стор. 2.

³⁰ Перший номер газети вийшов 15 травня 1848 р. Повна назва газети «Зоря Галицка». Письмо повременное для справ народных, политических и церковных, словесности и господарства сельского, галицко-угорско, и буковинско-русского народа; від 1851 р. — «Зоря Галицкая»...; від 1853 р. — «Зоря Галицкая», лист повременный, посвященный литературному, общепользному и забавному чтению»; з 1855 р. — «Зоря Галицка»; з 1856 р. — «письмо, посвященное литературе и забаве»; з 1857 р. — «... господарству». Виходила тижнево раз або два рази. У 1853 — 1855 рр. — журнал, що друкувався «гражданкою», інакше видавався кирилівським шрифтом.

³¹ Останній номер (№ 13) вийшов 19 квітня 1857 р.

³² П. М. Федченко. Матеріали з історії української журналістики. Випуск I. В-во Київського державного університету, 1959, с. 149.

³³ Повна назва газети: «Вѣстник — повременное письмо, посвященное политическому и нравственному образованию русинов австрийской державы»; у 1852 р. — «Вѣстник для русинов австрийской державы»; у 1857 р. — «Вѣстник, часопись политическая для русинов австрийской державы»; з 1858 р. — «Вѣстник, часопись урядова для русинов австрийской державы», 1865 р. — «Вѣстник, часопись урядова, политична и литературна для русинов австрийской державы»; 1866 р. — «Вѣстник, часопись урядова для русинов австрийской державы». У роках 1850, 1851, 1861, 1862 — виходила три рази на тиждень; у 1852 — 1860 — два рази на тиждень; у 1866 р. щотижня. Припинила свою діяльність на 49-му номері 1866 року. Додатки: «Отечественный сборник», «Сборник», «Сіон, церковь, школа», «Домова школка».

³⁴ Slovenské poviny від 9 березня 1850 р. Див. теж: Ф. Заплетал. А. І. Dobřanský a naši rusíni. Praha, 1927, стор. 35.

- ³⁵ Цей псевдонім помилково приписується деякими дослідниками М. Нодю (К. Студинський, Ф. Тіхий). Навіть у «Словнику українських псевдонімів і криптонімів» (Київ, 1969) псевдонім Панноніанин приписано поред з І. Раковським М. Нодю.
- ³⁶ П. М. Федченко. Преса та її попередники. В-во «Наукова думка», Київ, 1969, стор. 280. «В цій газеті, — пише автор, — привертають до себе увагу лише публікації художніх творів М. Устияновича, С. (?) Духновича, Є. Гребінки та деякі статті з історії та культури українського та братніх слов'янських народів».
- ³⁷ К. Студинський. Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850—1862. Львів, 1905. Передмова.
- ³⁸ К. Студинський, цит. робота, стор. XIII.
- ³⁹ «Лада» — письмо поучительное, русским девицам и молодяцам в забаву и поучение». Тижневик. Вийшло всього 15 номерів. Перший номер — червень 1853 р.
- ⁴⁰ «Семейная библиотека», — сочинение, посвященное истории, литературе, общепользным сведениям и делам народным». Місячник. У 1856 р. виходив два рази на місяць. Останній номер вийшов у липні 1856 р.
- ⁴¹ П. М. Федченко. Матеріали з історії української журналістики. Випуск I. В-во Київського державного університету, 1969, стор. 153.
- ⁴² П. М. Федченко. Журналистика на Україні первой половины XIX столетия. Автореферат докторской диссертации. Київ, 1967, стор. 54.
- ⁴³ Н. С. Воскресенский. Начало журналистики в Закарпатье. В. кн.: Ученые записки УжГУ, т. VI, 1952, стор. 23.
- ⁴⁴ Лист І. Раковського до Я. Головацького від 1(13) червня 1858 р. В кн.: К. Студинський. Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850—1852. Львів, 1905, стор. 63—64.
- ⁴⁵ Див. Лист В. Войтковського до М. Раєвського від 19 жовтня 1860 р. Відділ писемних джерел Державного історичного музею СРСР, ф. 347, од. зб. 264/16.
- ^{45a} В Будині, 20 квітня 1861 р. Pešťbudínske vedomosti (далі PBV), 1861, № 11, стор. 1.
- ⁴⁶ П. М. Федченко. Преса та її попередники. Київ, 1969, стор. 280.
- ⁴⁷ В. А. Францев. К вопросу о литературном языке Подкарпатской Руси. Ужгород, 1924, стор. 6—8.
- ⁴⁸ «Felvidék», 1864, № 38, стор. 3.
- ⁴⁹ Вісник, 1864, № 95, стор. 379 — 380.
- ^{49a} Свет, 1869, № 16, с. 3—4.
- ⁵⁰ «Felvidék» від 5 березня 1865, № 19, стор. 2.
- ⁵¹ Ю. Гаджега, цит. робота, стор. 13.
- ⁵² Слово, 1866, № 48, стор. 4.
- ⁵³ Слово, 1866, № 52, с. 3.
- ⁵⁴ Месяцеслов на г. 1867 (редактор К. Сабов). Унгвар, 1866, стор. 77.
- ⁵⁵ Учитель, 1867, № 1, стор. 1.
- ⁵⁶ Учитель, 1867, № 26, стор. 101—102.
- ⁵⁷ Месяцеслов на г. 1868. Ужгород, 1867, стор. 81.
- ⁵⁸ Там же.
- ⁵⁹ Месяцеслов на г. 1868. Ужгород, 1867, стор. 81—82. Перший номер газети «Свет» вийшов 1/13/ липня 1867 р.
- ⁶⁰ Слово, 1866, № 48, с. 4.
- ⁶¹ Матисов, Движение народной жизни в Угорской Руси. Беседа, 1871, кн. III—VII, стор. 230 — 231.
- ⁶² Свет, 1867, № 15, стор. 1. Передова «К читателям».
- ⁶³ К. Сабова звільнено від посади відповідального редактора на позачерговому засіданні комітету Спілки Св. Василя Великого 5/17/ червня 1869 р./ «Свет», 1869, № 25, стор. 4/.
- ⁶⁴ Помилково наведено на газеті № 25.
- ⁶⁵ Свет, 1867, № 3, стор. 4. Стаття: «Критика публики разных газет».
- ⁶⁶ Свет, 1867, № 37, стор. 1—2.
- ⁶⁷ И. Сабов. Христоматия церковно-славянских и угро-русских литературных памятников. Унгвар, 1893, стор. 84—85. «Всякому русский свой род любящему священнику, певцу, учителю и всякой русской общине вручаю, чтоб обществу св. Василия Великого по возможности спомоществовати, на издаваемую газету предплатити, ее прилжно читати».
- ⁶⁸ Свет, 1869, № 16, стор. 3—4.

БІБЛІОГРАФІЯ
МАТЕРІАЛІВ ГАЗЕТИ «СВЕТ»

1867—1871

Бібліографія містить матеріали газети «Свет» за весь період існування газети, тобто за роки 1867—1871. Це перша спроба опрацювати бібліографічно закарпатоукраїнський періодичний друкований орган ХІХ ст. у такому широкому обсязі. Бібліографія охоплює весь публіцистичний та художній матеріал газети і документи, опубліковані в ній. Не включені в бібліографію різні запрошення, оголошення, конкурси, рахунки організацій, пошта редакції, вісті, матеріали рубрики «Разные известия».

Матеріал бібліографії наведено за прізвищами, псевдонімами або криптонімами авторів, розташованими в алфавітному порядку. Статті без автора включено в цей алфавітний порядок за їх назвою. Статті одного й того ж автора подаються в хронологічному порядку. Якщо відомі тільки криптоніми автора, остання буква вважається початком прізвища і за цією буквою вставлено криптонім в алфавітний порядок.

Прізвища авторів, назви статей або наведені в газеті пояснення до них подаються мовою оригіналу, тобто по-російськи, сучасною російською орфографією. Всі пояснення до статей, анотації, уточнення подаються українською мовою і в круглих дужках. У авторів, які виступали в газеті під різними псевдонімами, криптонімами, або по-різному підписували свої прізвища, всі ці форми написання прізвища, псевдоніми і криптоніми перераховуються.

Були значні утруднення з укомплектуванням «Света». Щира подяка належить львівському досліднику доценту Федору Івановичу Науменку, директору і вченому секретарю Львівської наукової бібліотеки АН УРСР Євгену Митрофановичу Стасюку і Аделі Дмитрівні Кутовій та мукачівському літератору Василю Васильовичу Пагірі, які допомогли у розшуках і сприяли придбанню джерельних матеріалів для цієї роботи.

- А. КАК ИМЕЕМ ПИСАТИ? (Передова. У продовженнях). Вимога писати народною мовою. — 1869, № 30, с. 1; № 32, с. 1—2; № 33, с. 1; № 34, с. 1—2; № 35, с. 1. — УНГВАР, ДНЯ 19 ИЮЛЯ 1869. Корреспонденция. — 1869, № 28, с. 3—4.
И. А. (к с а к о в). ЗАЧЕМ ДУША ТВОЯ СМИРНА? (Поезія). — 1870, № 9, с. 76—77.
— ДЕНЬ ВСТАЕТ. (Поезія). — 1870, № 14, с. 117.
К. А. . . (к с а к о в). СОНЕТЫ. (Поезія). — 1870, № 32, с. 260—261.
К. С. А. (к с а к о в). ЛЖЕ-ДУХ. (Поезія. Підвал). — 1869, № 43, с. 2.
— МЫ СТРАДАЕМ. (Поезія). — 1870, № 2, с. 12.

АВТОНОМИЧЕСКОЕ СОБРАНИЕ. (Щоденник засідань. Виступи та інтерпеляції закарпатських депутатів М. Молчана і Є. Поповича). — 1870, № 42, с. 338—340.

А + Г. ИЗ БЕРЕЖАВЫ. Корреспонденция. [З села Осой]. — 1870, № 26, с. 213 — 214.

Администратор бесприходного прихода. НАШИ МАЛЫЕ ПРИХОДЫ. (Передова). — 1869, № 12, с. 1—2.

АДРЕС ДОВЕРИЯ К НАШИМ АВТОНОМИЧЕСКИМ ПОСЛАМ СО СТОРОНЫ ЧИНА СВ. ВАСИЛИЯ ВЕЛИКОГО. Дано на Горе Чернецкой 25 ноября [7 декабря]

1870. (Адрес монахів Мукачівського і Мстичівського монастирів). — 1870, № 47, с. 377.

АДРЕС ... МИХАИЛУ В. МОЛЧАНУ. Месяца ноября 1870 года. (Подяка вбпорців своєму депутатів за діяльність на угорському кат. автономічному конгресі, вираз солідарності з його боротьбою за автономію угорської греко-католицької церкви). — 1870, № 45, с. 361—362.

АДРЕС, поднесенный из заседания комитета Общества св. Василия Великого, происходившего в Унгваре 10 [21] апреля 1869, преосвященному архипастырю епископу пряшевскому ... Иосифу Гаганцу ... — 1869, № 17, с. 1.

АДРЕС, поднесенный из заседания комитета Общества св. Василия Великого, происходившего в Унгваре 22-го мая [3-го июня] 1869 года, его преосвященству епископу епархии мукачевской — Стефану по случаю пожалования его средним крестом ордена св. Стефана царя. — 1869, № 21, с. 1.

АДРЕС, посланный из заседания комитета Общества св. Василия В., происходившего в Унгваре 12-го [24-го] декабря 1868 г., его высокопреосвященству ИОСИФУ по случаю произведения его в действительные тайные советники его величеством государем нашим. — 1868, № 51, с. 1.

АДРЕС, посланный из заседания комитета Общества св. Василия Великого, происходившего в Унгваре 16 [28] октября 1869 года, его преосвященству архипастырю мукачевскому Стефану Панковичу по случаю произведения его в действительные тайные советники его величеством государем нашим. — 1869, № 44, с. 1.

АДРЕСЫ ДОВЕРИЯ. ГОСПОДИНУ ... Е. ПОПОВИЧУ, как мирскому члену кат. автономического съезда. В Мараморош-Сиготе, 28-го декабря 1870 года. (Лист виборців Верховинського округу Марамороського комітату). — 1871, № 1, с. 2.

АДРЕСЫ ДОВЕРИЯ. ГОСПОДИНУ ЭММАНУИЛУ ГРАБАРИЮ, как мирскому члену кат. автономического съезда в Пеште. 28-го декабря 1870 г. (Лист виборців Верховинського округу Марамороського комітату). — 1871, № 1, с. 2.

АДРЕСЫ ДОВЕРИЯ ... МИХАИЛУ В. МОЛЧАНУ. а. В месяце декабре 1870 года. Члены благочиния бардиевского. б. 23 декабря 1870 г. Священники благочиния макавицкого. — 1871, № 3, с. 25—26.

Азарий, Петр. ОДА В ПАМЯТЬ ПОЖАЛОВАНИЯ ЕГО ПРЕОСВЯЩЕНСТВА СТЕФАНА ПАНКОВИЧА СРЕДНИМ КРЕСТОМ ОРДЕНА СВ. СТЕФАНА ЦАРЯ. Петр Азарий. — 1869, № 19, с. 1.

А. А — ий. ИЗ ПРЯШЕВСКОЙ ЕПАРХИИ. Корреспонденция. — 1868, № 44, с. 3.

М. Ч. Р. А. ИЗ БЕРЕГСКИХ СТОРОН. 1 [13] ноября т. г. Корреспонденция. — 1868, № 47, с. 4.

Андрейкович, Иван И. АРАД, 4 АПРЕЛЯ ПО НОВ. СТ. Корреспонденция. Иван И. Андрейкович, писмоводитель арадского литературного славянского общества. — 1870, № 13, с. 107—108.

АПЕКДОТ О ФУЛЬТОНЕ. — 1870, № 25, с. 207.

Антониевич, УЖГОРОД, 5 ЯНВАРЯ 1869. Корреспонденция. (Про виховання молоді в гуртожитку для сиріт). 1869, № 2, с. 4.

— УЖГОРОД, 3 [15] МАРТА 1869. Корреспонденция. (Зустріч молоді з бувшим наджапаном Ужанського комітату, міністерським радником Олександром Негребецьким). 1869, № 10, с. 2—3.

АМЯНСКИЙ ИСТОРИК. (Довідка про знайдени твори вірменського історика Лабубни). — 1870, № 44, с. 359.

Артим, Иоанн. РАДВАНЬ. 30-го ОКТ. 1867 г. Корреспонденция. (Лист-подяка «Свету» за його освітню роботу між народом). — 1867, № 19, с. 4.

— ИЗ ПРЯШЕВА [13] 25 января 1869. (Корреспонденция. Пряшівський єпископ іменованний імператором дійсним тайним радником. Може, зараз вороги менше будуть нас ображати. Оголошення: проповіді автора «Наука веры православно-христианская», видані в двох частинах, уже виходять і будуть зразу розіслані передплатникам. Прохання надсилати дальші замовлення). — 1869, № 3, с. 3—4.

А ч, Михаил Петрович. М(АЛЫЕ) КУМЯТЫ [УГОЧА] 20 АПР. 1868. Корреспонденция. Михаил Петрович А ч, учитель в М(алых) Кумятах. (Про народну освіту. Пропозиція заснувати читальні). — 1868, № 16, с. 3—4.

— НАШЕ НАРОДОВОСПИТАНИЕ. (Стаття). Михаил Петров А ч, м(адьярско)-к(оролевский) народоучитель. — 1868, № 24, с. 3—4.

— КАКИЕ КАЧЕСТВА ТРЕБУЮТСЯ ОТ НАРОДНОГО УЧИТЕЛЯ? (Стаття). Микола А. ч. — 1870, № 33, с. 266—267; № 34, с. 273—274; № 35, с. 281—282.

ИЗ БЕРЕЖАВЫ. Корреспонденция. — 1869, № 17, с. 3—4.

Б. Б. О КАТОЛИЧЕСКОЙ АВТОНОМИИ. (Передрук і коментування статті з газети «Szigeti Közlöny» про антинародну діяльність єпископа Панковича на кат. автономічному конгресі, заклик до боротьби за право обирати єпископа). — 1870, № 48, с. 387—388.

И. Н. Б. БЛАГОРОДНАЯ РЕДАКЦИЯ! Корреспонденция. (Привітання газети «Свет»). — 1867, № 1, с. 4.

— БЛАГОРОДНАЯ РЕДАКЦИЯ! Корреспонденция. — 1867, № 2, с. 4.

Байзат, Иван Д. УЙБАРИЕВ, 1870, ИЮЛИЯ 5. Корреспонденция. [Письмо к редактору] Иван Д. Байзат, учитель. — 1870, № 27, с. 221.

Бавани, Иван И. Г(АЙДУ) ДОРОГ, 4-ГО АВГУСТА. БЛАГОРОДНАЯ РЕДАКЦИЯ! Корреспонденция. (Пропозиція: згадувати ювілеї місцевих історичних подій). — 1867, № 6, с. 4.

Батьков. ПОЧТЕННЫЙ РЕДАКТОР! Корреспонденция. (Критика ужгородської «Руської Бесіди»). — 1868, № 12, с. 4.

Бачинский, Е. Е. (Ініціали: Е. Е. Б.). — О НАШИХ НАРОДНЫХ ШКОЛАХ. Е. Е. Бачинский. (Розвідка).

I. ОБ ЯЗЫКЕ, КАК ПРЕПОДАВАТЕЛЬНОМ И ПРЕПОДАВАЕМОМ В НАШИХ НАРОДНЫХ ШКОЛАХ.

II. О РЕЛИГИИ, КАК ПРЕДМЕТЕ НАРОДНЫХ ШКОЛ.

III. ОБ ОТНОШЕНИИ ШКОЛ К НАСТОЯТЕЛЯМ. — 1867, № 1, с. 3—4; № 2, с. 2; № 3, с. 2; № 4, с. 1—2; № 5, с. 1.

— АРАБСКИЕ БАСНИ. [Свободный перевод из оригинального арабского]. Е. Е. Б. Прим.: Басни эти, сколько нам известно, до сих пор не переведены еще ни на один из европейских языков. (Дві байки). — 1867, № 5, с. 4.

— В ИНТЕРЕСАХ МЕСТЫХ СВЕДЕНИЙ [этнографических и исторических]. Программа для составления этнографических и исторических сведений. Евгений Е. Бачинский. (Передова). — 1867, № 9, с. 1—2.

Бескид, Григорий. (Псевдонім: Быстрый Гриц).

— С БЕРЕГОВ БЫСТРОГО ПОПРАДА. Корреспонденция. Быстрый Гриц. (Архитектура церков на Спиші). — 1870, № 45, с. 365.

— С БЕРЕГОВ БЫСТРОГО ПОПРАДА. Корреспонденция. Григорий Бескид. (Про економічний стан населення Спиша, про боротьбу мас з поміщиками). — 1870, № 48, с. 390—391.

— ИЗ ПУТЕШЕСТВИЯ ПО УГРИИ ИМПЕРАТОРА АЛЕКСАНДРА I. Григорий Бескид. (Стаття. Перебування Олександра I-го у 1821 р. в Угорщині, в містах Ягер і Городна. За листуванням Ференца Казінці, опублікованим Палом Семере). — 1871, № 1, с. 5.

БОЛГАРСКАЯ ЖУРНАЛИСТИКА. (Довідка. Передрук з «Современных известий»).

Бора, Юра Юрьевич. ЛУГ, 13 [25] ОКТ. 1867. ПОЧТЕННАЯ РЕДАКЦИЯ! Корреспонденция. Юра Юрьевич Бора, педоучитель. (Про освітню роботу Андрія Поповича в Великій Копані). — 1867, № 17, с. 4.

Бора, Юрий — Крицкалюк, Иоанн. ЯВНОЕ БЛАГОДАРЕНИЕ. Юрий Бора, педоучитель лужанский. Иоанн Крицкалюк, педоучитель косово-полянский. (Подяка бичківському судді за покупку руських книг місцевим школам). — 1868, № 3, с. 4.

Боржавский. (Псевдонім, що приписується П. Азарю. Ініц.: ---Б).

— К ДРУЗЬЯМ. Боржавский. (Поезія. Підвал). — 1867, № 5, с. 2.

— НЕ ПРОШУ Я... Боржавский. (Поезія. Підвал). — 1867, № 5, с. 2.

— К ИДЕАЛУ. Боржавский. (Поезія. Підвал). — 1867, № 8, с. 2.

— К А...НИИ. Боржавский. (Поезія. Підвал). — 1867, № 10, с. 2.

— НА СМЕРТЬ. И. Боржавский. (Поезія. Підвал). — 1867, № 12, с. 2.

— ОТСТУПНИКАМ НАРОДНОСТИ. --- Б. (Поезія. Підвал). — 1868, № 8, с. 1.

— ДРУЗЬЯМ, ВДАЛИ НАХОДЯЩИМСЯ. Боржавский. (Поезія. Підвал). — 1868, № 22, с. 1.

БОРЬБА ЗА НЕЗАВИСИМОСТЬ ЕПАРХИИ МУКАЧЕВСКОЙ. (Історичний нарис. Гостра критика агресії латинізаторів). — 1870, № 36, с. 289—291.

БРИЛЛИАНТОВОЕ ПОЛЕ. (Передрук з російської газети «Современные известия»). — 1870, № 44, с. 358—359.

В. ИЗ БЕРЕЖАВЫ. Корреспонденция. (Закон про національність треба впровадити в життя. Користатися рідною мовою, культивувати її. Чому ще спимо?). — 1869, № 30, с. 3—4.

— СТАТИСТИЧЕСКИЙ ОБЗОР НАРОДНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В РАЗНЫХ ГОСУДАРСТВАХ. (Стаття. В продовженнях). — 1870, № 8, с. 66—68; № 9, с. 75—76.

... в. ВЕНА, 17-го [29-го] МАЯ. Корреспонденция. (Критика діяльності товариства «Січ»). — 1868, № 20, с. 3.

В...Ъ. УНГВАР, 16 [28] ЯНВАРЯ. Корреспонденция. Заседание школьного совета народных школ Унгского комитета дня 15 [27] января. (Повідомлення). — 1870, № 3, с. 19—20.

К. В. (або В.). ПРЕВОЗМОГИ ПЕЧАЛЬ СВОЮ. К. В. (Поезія. Підвал). — 1967, № 11, с. 2.

— НЕ СТРАШИТЬСЯ, МАТЬ... В. (Поезія. Підвал). — 1869, № 30, с. 2.

ВETERАНЫ ФРАНЦУЗСКОЙ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ ПАРТИИ. (Фейлетон. Передрук з «Noue Freie Presse»). — 1870, № 41, с. 330—332.

ВЕЧНО СМЕЮЩИЙСЯ. [Сочинение, помещенное в иллюстрированной газете]. (Передрук з російського джерела). — 1870, № 31, с. 253—255; № 32, с. 262—263; № 33, с. 269—271, № 34, с. 276—278; № 35, с. 284—286.

Верховинец, Николай. ОТВЕРТЫЙ ЛИСТ ДО РЕДАКЦИИ «СВЕТА». Верховинец. (За застосування народної мови). — 1868, № 1, с. 2—3.

— ИЗ СОВОРА ВЕЛИКО-БЕРЕЗНИЦКОГО. Корреспонденция. Почтенный редактор!.. Николай Верховинец. (Сервільне вихваляння діяльності еп. Панковича). — 1868, № 27, с. 4.

— ИЗ СОВОРА ВЕЛИКО-БЕРЕЗНИЦКОГО, МЕСЯЦА АВГУСТА. Корреспонденция Николай Верховинец. (Полеміка з кореспондентом «Многие» на церковні теми). — 1868, 34, с. 3—4.

ВИДИНИ В ИРЛАНДИИ. [Рассказ] (з російського джерела). — 1870, № 26, с. 214—216; № 27, с. 221—223; № 28, с. 229—231; № 29, с. 236—238; № 30, с. 245—247.

Благовский, Ф. УЖГОРОД, 25 МАЯ [6 ИЮНЯ]. Корреспонденция. Ф. Благовский. («Празник» в селі Руському). — 1868, № 21, с. 3.

Боленский, Андрей Васильевич. ЖИЗНЬ ОДНОГО СЕЛЬСКОГО СВЯЩЕННИКА. Андрей Васильевич Воленский. (Біографія Степана Васильовича Мустьяновича). — 1867, № 1, с. 4; № 2, с. 2—3; № 3, с. 2—4.

Валковский, Николай Иванович. МУКАЧЕВО, 10 МАЯ 1869. Корреспонденция. Николай Иванович Валковский. (Повідомлення про засідання церковних представників «Бережанского жупанства», на якому висувалась і ухвалювалась кандидатура депутатів на кат. автономічний собор. Ухвалено кандидатуру І. Раковського). — 1869, № 18, 3—4.

— МУКАЧЕВО. Корреспонденция. Николай И. Валковский. (Повідомлення про будівляння храму в Жукові). — 1868, № 18, с. 4.

— КАНОНИЧЕСКОЕ ОБОЗРЕНИЕ. Николай И. Валковский. (Стаття про питання церк. дисципліни і контролю). — 1867, № 7, с. 3; № 8, с. 3; № 9, с. 2; № 10, с. 3.

Волошин, Августин. ВОСПОМИНАНИЕ АВГУСТИНА ВОЛОШИНА, ЮРИСТЫ РУССКОГО. ПЕШТ, 30 ИЮЛЯ 1868. — 1868, № 22, с. 4.

Все воспитанники богоспасаемой Пряшевской епархии. ОТВЕТ СМЕЮЩЕМУСЯ ДЕМОКРИТУ. (Відповідь на статтю С. М. Ханата, надруковану у «Свете», 1867, №№ 25, 26, 27). — 1868, № 3, с. 2—3; № 4, с. 2—3.

Вуич, Иван М. АРАД, 15 [27] ДЕКАБРЯ. Корреспонденция. Иван М. Вуич, записчик. (Про літературний гурток руської і румунської молоді в Араді). — 1870, № 1, с. 3—4.

— АРАД, 23 ЯНВ. [4 ФЕБ.]. Корреспонденция. Иван М. Вуич, ученик VIII-го отдела. (Концерт, влаштований румунською і руською молоддю в Араді). — 1870, № 6, с. 43—44.

Д. И. Г. ИЗ-ЗА СВЕТА. Корреспонденция. (Етимологія імені Бела. Доповнення попередніх філологічних статей газети). — 1869, № 35, с. 4.

Гебей, В. А. УНГВАР, 26 ИЮЛЯ [7 АВГ.] 1870. Корреспонденция В. А. Гебей. (Вістка з наради про зустріч еп. Панковича, що повертався з Пешта). — 1870, № 29, с. 235—236.

Гебей, Дмитрий И. УНГВАР, 20 ИЮЛЯ [1 АВГ.] 1869. Корреспонденция. Дмитрий И. Гебей. (Іспити в Ужгородській гімназії). — 1869, № 29, с. 3—4.

— ВИД ЗЕМЛИ. Д. Гебей. (Стаття, зачитана на засіданні руської секції самоосвітнього гуртка Ужгородської гімназії). — 1870, № 18, с. 147—148; № 19, с. 153—154.

Геревич, Тит Ф. УНГВАР, 19 ІЮНЯ ПО НОВ. СТ. Корреспонденція. Тит Ф. Геревич. (Справа реорганізації Ужгородської руської учительської препа-рандії). — 1870, № 22, с. 178—179.

— УНГВАР 1869 ДЕКАБРЯ 14. (Замість передової). Тит Ф. Геревич как товарищ председателей Общества св. Василия В. (Для дальшої успішної роботи Спільки на користь народу, особливо видавничої діяльності, необхідні власні приміщення, потрібен «Народний дім». Заклик: жертвувати на фонд його спорудження). — 1869, № 47, с. 1—2.

Герстаккер, Фридрих. ОРИГИНАЛЬНАЯ ДУЭЛЬ. [Рассказ Фридриха Герстаккера]. (З російського джерела). — 1870, № 36, с. 292—294; № 37, с. 300—302; № 38, с. 307—310; № 39, с. 315—317; № 40, с. 324—325; № 41, с. 333—335; № 42, с. 340—343; № 43, с. 349—350; № 44, с. 356—358; № 45, с. 367—369; № 46, с. 373—374; № 47, с. 380—382.

Гладоник, Михаил. НИР-ПИЛИШ, ДНЯ 23 ДЕКАБРЯ 1868. Корреспонденція. Михаил Гладоник, сільський певен-учитель. (Жителі цього єдиного чисто руського села в Саболцькому комітаті заснували читацьке товариство, замовили періодику, також «Слово» і «Письмо до громади», просять надсилати «Свет». Подастся статут товариства). — 1869, № 2, с. 3—4.

Гоголь, Н. В. ПОРТРЕТ. [Повесть]. Сочинение Николая В. Гоголя. — 1870, № 13, с. 108—111; № 14, с. 117—119; № 15, с. 125—128; № 16, с. 133—135; № 17, с. 141—143; № 18, с. 149—151; № 19, с. 157—159; № 20, с. 165—167.

Гомичков, А. Ю. Різні прийоми підпису, ініціали: Александр Ю. Г., А. Ю. Г., Александр Гомичков, Г.

— РУССКАЯ БЕСЕДА [Касино] В УНГВАРЕ. Александр Ю. Г. (Передова. Роль Ужгородської «Руської Бесіди» у справі народної освіти). — 1867, № 3, с. 1—2.

— НАШЕ ПОЛОЖЕНИЕ И НАДЕЖДА. Александр Ю. Г. (Стаття. Програма громадської діяльності: література, народна освіта і соціальні стосунки). — 1867, № 4, с. 1.

— НАША ЛИТЕРАТУРНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ. Александр Ю. Г. (Передова. «В нас є готова, розвинена література, ми повинні тільки вивчати її»). — 1867, № 7, с. 1.

— НАША МОЛОДЕЖЬ В ОТНОШЕНИИ К НАРОДНОМУ ОБРАЗОВАНИЮ. Александр Ю. Г. (Передова. Роль молоді у боротьбі за піднесення народної освіти, перспективи руської молоді в суспільному житті Угорщини). — 1867, № 11, с. 1.

— НАШЕ ТОВАРИЩЕСКОЕ [СОЦИАЛЬНОЕ] ПОЛОЖЕНИЕ И СТРЕМЛЕНИЕ. I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII А. Ю. Г. (Передова в продовженнях). — 1867, № 14, с. 1; № 16, с. 1; № 17, с. 1; № 19, с. 1—2; № 22, с. 1—2; № 24, с. 1; № 25, с. 1—2; № 26, с. 1.

— РУССКИЙ НАРОД В УГОРЩИНЕ. «Nosce te ipsum». (Пізнай сам себе). Александр Ю. Г. [А. Введение. Б. Критическое извлечение из сочинения Г. Бидермана]. (А. Біографічні дані про Бідермана, дані про його наукову роботу, твір про русинів Угорщини. Б. Фрагменти з твору Бідермана).

I. РОЛЬ И ПРОИСХОЖДЕНИЕ РУССКОГО НАРОДА.

II. ВИД ЗЕМЛИ — ЕЕ СВОЙСТВА. — ПРОИЗВЕДЕНИЯ.

III. ПРИРОДНЫЕ СОКРОВИЩА НАШИХ СТОЛИЦ.

IV. ПРИРОДНЫЕ СОКРОВИЩА НАШИХ СТОЛИЦ. (Продолжение третьего раздела).

V. КАЧЕСТВО, ПРИЗНАКИ, ХАРАКТЕР РУССКОГО НАРОДА.

VI. ОКОНЧАНИЕ I-ОЙ ГЕОГРАФИЧНО-СТАТИСТИЧНО-ЭТНОГРАФИЧЕСКОЙ ЧАСТИ. — 1867, № 18, с. 2—3; № 21, с. 2—3; № 22, с. 2—3; № 23, с. 2—3; № 24, с. 1—2; № 25, с. 3; № 26, с. 2—3.

— ЯВНЫЙ ОТВЕТ НА «ОТВЕРТЫЙ ЛИСТ ДО РЕДАКЦИИ «СВЕТА» [помещенный в 1-ом числе сего года]. В согласии с редакцією: Александр Ю. Гомичков. (Передова. Відповідь на статтю псевдоніма Верховенець, в якій критикуються форма, зміст і напрям «Света». Гостра відсіч обвинуваченням Верховинця). — 1868, № 2, с. 1—2; № 3, с. 16; № 5, с. 1—2; № 7, с. 1—2; № 8, с. 1—2.

— НАША ДУХОВНАЯ СЕМИНАРИЯ В УЖГОРОДЕ. В отношении «самообразования» питомцев. А. Ю. Г. (Передова в продовженнях. Висунуто обов'язок для вихо-

ванців — вивчити досконало мову народу. Показано спосіб для цього). — 1868, № 4, с. 1—2; № 6, с. 1—2; № 9, с. 1—2.

— ЧИСЛО РУССКОГО НАРОДОНАСЕЛЕНИЯ В УГОРЩИНЕ. [По новейшей статистике Fényes Elek-a]. Г. (Стаття. Дані з роботи угорського статистика Е. Фенеша «A magyar birodalom nemzetiségei és ezek száma vármegyék és járáások szerint». — «Національності угорської держави та їх кількість в окремих жупах і округах». Критика источностей). — 1868, № 9, с. 3—4.

— ДАЛЬШИЕ ПРИМЕЧАНИЯ НА СТАТИСТИКУ НАРОДНОСТЕЙ В УГОРЩИНЕ, изданную госп. Fényes-ом 1867 года. Г. (Заперщення і виправлення окремих положень роботи Фенеша, зокрема щодо ставлення угорців та офіційної угорської політики до неугорських національностей). — 1868, № 10, с. 3—4.

— НАША АЗБУКА. [По изъяснению Николая Урицкого]. А. Ю. Г. (Передова стаття. Історія і значення азбуки для культури слівян, зокрема східних. Переказ роботи галицького автора Урицького, яка вийшла у Львові в 1850 році, «О древности писмен русскославянских»). — 1868, № 11, с. 1—2; № 12, с. 1—2.

— ДОМАШНЕЕ ВОСПИТАНИЕ. Из точки зрения наших собственных отношений. А. Ю. Г. (Передова стаття. Про патріотичне виховання в сім'ї, про вщеплювання молоді любові до свого народу, до його мови, до рідної літератури, до народних традицій). — 1868, № 16, с. 1—2.

— МНЕНИЕ О ДЕМОКРАЦИИ. Г. (Стаття. Підвал. Промова генерала Тюрра в Бачаті. Пропаганда культурницьких ідей). — 1868, № 21, с. 2—3.

— ОБ УГОРСКО-КРАЕВОМ РЕЛИГИЙНОМ И УЧЕБНОМ ФОНДЕ. А. Ю. Г. (Довідка про звіт міністра культури і освіти барона Етвеша про стан красвих фондів, якими керує дане міністерство). — 1868, № 25, с. 2—3.

— О КРАЕВОМ РЕЛИГИЙНОМ ФОНДЕ. А. Ю. Г. (Із звіту, згадуваному в попередній статті). — 1868, № 26, с. 4; № 27, с. 3—4.

— О ФОНДЕ НАУКОВОМ. (Fundus studiorum). А. Ю. Г. (Із звіту міністра культури і шкільництва барона Етвеша про стан красвих фондів, підпорядкованих його міністерству). — 1868, № 32, с. 3.

— УЖГОРОД, ДНЯ 3-ГО [15-ГО] ОКТЯБРЯ. Корреспонденція. Г. (Довідка про реорганізацію ужгородської гімназії на дев'ятирічну — 6 класів гімназії, 3 класи ліцею — і підготовка будинків для цього; про нараду, на якій буде встановлено вимоги до угорського автономічного конгресу). — 1868, № 39, с. 4.

— ВСЕУЧИЛИЩЕ В ПЕШТЕ. А. Ю. Г. (Інформація про обговорення в палаті депутатів в Пешті питання про виголошення пештянського університету державним учбовим закладом. Висловлено сподівання, що в державному університеті будуть визнані і потреби русинів, буде викладатись їх мова). — 1868, № 44, с. 2—3.

— УЖГОРОД, ДНЯ ПОСЛЕДНЕГО ФЕВРАЛЯ [12 МАРТА] ИЛИ: НЕЧТО О НАШЕЙ «РУССКОЙ БЕСЕДЕ». Корреспонденція. А. Ю. Гомичков. (Заперщення наклепів про крах «Бесіди»). — 1869, № 9, с. 3—4.

— ЦЕРКОВНАЯ АВТОНОМИЯ. I, II, III, Ю. А. Гомичков. (Стаття про проблеми, пов'язані з програмою угорського церковного конгресу і вимогами визнання автономії руської греко-католицької церкви Угорщини). — 1869, № 8, с. 1—2; № 11, с. 2—3; № 13, с. 2—3; № 14, с. 3; № 15, с. 2—3; № 17, с. 3; № 19, с. 3.

— УЖГОРОД, ДНЯ 1-ГО [13-ГО] АВГ. Корреспонденція. А. Ю. Гомичков. (Спростування фактів, що містила кореспонденція «Из села» в № 13 газети «Свет», опублікована за підписом «И е р е й»). — 1869, № 32, с. 2—3.

— ИЗ ТУРЯНСКОЙ ДОЛИНЫ. Корреспонденція. А. Ю. Гомичков. (Інспекція церков і шкіл сп. Панковичем на Турянській долині). — 1869, № 34, с. 2—3.

— УНГВАР, ДНЯ 1-ГО [13-ГО] СЕНТЯБРЯ. Корреспонденція. Г. (Продовження теми попередньої кореспонденції). — 1869, № 35, с. 3—4.

Гомичков, Николай Ю. РЕЧЬ, ГОВОРЕНА ЕГО ВЫСОКОПРЕПОДОБИЕМ НИКОЛАЕМ Ю. ГОМИЧКОВЫМ, председателем «Русской Беседы», 18 [30] июля, приликою второго общего собрания «Русской Беседы». — 1867, № 5, с. 2—3; № 6, с. 2—3.

— ДОСТОПОЧТЕННАЯ РЕДАКЦИЯ! Корреспонденція. Николай Ю. Гомичков, председатель «Русской Беседы» в Унгваре. (Пояснення, чому останні два збори «Бесіди» проводились на угорській мові). — 1867, № 24, с. 3.

М. Гр. ИВАНОВ ЖУК. Перевод из немецкого. (Оповідання. Підвал). — 1869, № 8, с. 2 — 3; № 9, с. 2 — 3.

Грабарь, Иван Иванович. ЖАЛКИЙ РУСИН. (Поезія. Підвал). — 1867, № 3, с. 1.

— ТЕМНАЯ НОЧЬ. (Поезія. Підвал). — 1867, № 5, с. 2.

Грабарь, Эммануил Иванович. ПЕШТ. Корреспонденция. Эммануил Иванович Грабарь, семейный посол из Марамороша. (Уточнення даних повідомлення, яке появилось у № 8, с. 71 «Света» від 26 лютого 1870. Автор подає точний текст свого виступу в сеймі). — 1870, № 10, с. 82—83.

— ВЫКАЗАНИЕ ДОХОДОВ МУЗЫКАЛЬНО-ТАНЦЕВАЛЬНОГО ВЕЧЕРА, происходившего 20-го февраля [4-го марта] 1869 года и устроенного М.-Сиготской «Русскою Беседами» в пользу воспиталища, учреждаемого для детей простонародных, к учению заоченных. Эммануил И. Грабарь, казначей и хозяин М.-Сиготской «Русской Беседы» и воспиталища. — 1869, № 11, с. 2 — 3.

— ПЕШТ, 10 [29] АПР. Корреспонденция. Письмо к товарищу председателя Общества св. Василия Великого. Эммануил Иванович Грабарь. (Надсилає 1000 гульденів у фонд «Народного дому»). — 1870, № 15, с. 124—125.

Грабарь Павел Иванович. ОТКРЫТОЕ ПИСЬМО К РУССКИМ ИЗБИРАТЕЛЯМ — ГРАЖДАНАМ ВЕЛИКОГО СЕВЛЮША. Пешт, 9-го декабря 1870 г. (Подяка за адрес довір'я, яким доведено, що він як депутат відстоює волю народу). — 1870, № 48, с. 385.

д. ОТ ИСТОКОВ ТИССЫ, 8 [20] ОКТЯБРЯ. Корреспонденция. (Про проблеми народної освіти. Заклик негайно взятись за конкретну роботу, встановити стан роботи шкіл посередництвом спеціальних комісій). — 1870, № 40, с. 323 — 324.

Д. Д. НЕТ, КАЖЕТСЯ, ТЕБЕ НЕ СУЖДЕНО... (Епіграма). — 1870, № 7, с. 63.

АНДРЕЙ ДЕШКО. [Краткий очерк жизни его] (Підвал). — 1868, № 25, с. 3.

Дешко, Иоанн. МУКАЧЕВО. ГОСПОДИН РЕДАКТОР! Корреспонденция. Иоанн Дешко, благочинный и приход. (Відповідь на статтю, вміщену в № 23 газети «Учитель», спростування тверджень редактора газети А. Ріпаса про безладдя в мукачівській школі). — 1867, № 12, с. 3.

— МНЕНИЕ, ОТНОСЯЩЕЕСЯ К ОРГАНИЗАЦИИ ОБРЯДОВЫХ НАРОДНЫХ ШКОЛ ЕПАРХИИ МУКАЧЕВСКОЙ. Мукачево, 1870, июля 15. Иоанн Дешко.

I. О зданиях училищных.

II. Об учителях вероисповедных школ.

III. О жаловании учителей народных школ.

IV. Об устройении комитетского совета вероисповедных школ.

V. Право и обязанности комитетского школьного совета вероисповедных школ. — 1870, № 27, с. 217—219.

Добрянский, Адольф Иванович. РЕЧЬ АДОЛЬФА ИВАНОВИЧА ДОБРЯНСКОГО на автономном предуготовительном кат. съезде. — 1869, № 25, с. 3.

Добра, Феодор. МСТИЧЕВО, АВГУСТА 7-ГО 1868. Корреспонденция. (Про успіх у навчанні дітей у Мстичеві). — 1868, № 33, с. 3—4.

Дочь Карпатов. ПРОСЛЕЗИСА, ГЕНИЙ РУССКИЙ. (Поезія). — 1870, № 28, с. 229.

Дулишкович, И. Ініціали: И. Д.

— ОБ УГРОРУССКИХ НАЗВАНИЯХ НАШИХ. И. Д. (Історико-філологічна розвідка). — 1867, № 4, с. 2—3; № 5, с. 2.

— ТОЛКИ ШАФАРИКА О НАЗВАНИЯХ ВСЕХ СЛАВЯН. И. Д.

I. Имена «Wind, Wend и Serb».

III. Budini, Neuri, Doulaues, Arsletae, Saboko, Piengitae, Bienssii и Stavani.

III. Откуда зашло у Русских и Сербов название «Славине», и откуда имена «Slowenja, Slowanja»? — 1867, № 14, с. 2; № 16, с. 3—4; № 17, с. 2—3.

— ЧЕРТЫ НАШИ. И. Дулишкович. (Стаття історико-етнографічного характеру). — 1868, № 50, с. 2—3; № 51, с. 2—3.

— НЕСКОЛЬКО СЛОВ К СТАТЬЕ «КАК ИМЕЕМ ПИСАТИ». И. Дулишкович. (Полеміка з автором статті, що появилась в №№ 30—35 «Света» за 1869 р. з підписом «А.» про літературну мову; захист «Света» від наклепів «А.», — 1869, № 37, с. 2—3.

ЗАМЕРЛЯ РУСЬ. (Поезія. Підвал). — 1868, № 17, с. 1.

Заречовский, Иреней. ЖИЗНЬ ИНОСТРАНСТВУЮЩЕГО. (Поезія). — 1868, № 42, с. 4.

Злоцкий, Феодосий Антонович. Підписи: Феодос. Ант. Злоцкий, Ф. А. Зл., Ф. А. З.

- К «СВЕТУ». Феодос. Ант. Злоцкий. (Поезія. Підвал). — 1867, № 12, с. 2.
- Я РУССКИЙ. Феодосий Ант. Злоцкий. (Поезія. Підвал). — 1867, № 12, с. 2.
- КОЕ-ЧТО О СКАЗКАХ РУССКОГО НАРОДА НА УГОРЩИНЕ. Феодосий А. Злоцкий. (Фольклористична розвідка. Підвал). — 1867, № 22, с. 2—3.
- ИСПОЛИНСКАЯ МОГИЛА И НАЧАЛО НАЙЛУЧШЕГО ИСТОЧНИКА В ДЕРЕВНЕ ВЛАГОВЕ. Феодосий А. Злоцкий. (Художньо оброблений фольклорний матеріал. Підвал). — 1867, № 22, с. 3; № 23, с. 1—2.
- ПОДКРЕПОСТНЫЙ ПОГРЕБ [ПИВНИЦА] ВО ВЕЛИКОМ СЕВЛЮШЕ. [На-родное сказание]. Сообщает Феодосий Ант. Злоцкий. (Літературно оброблений фольклорний матеріал. Підвал). — 1867/8, № 27, с. 2—3.
- ИЗ УЖГОРОДА, 9 ЯНВАРЯ; УЖГОРОД, 12 ЯНВАРЯ (продовження). Коррес-понденция. Феодосий Ант. Злоцкий. (Полеміка з «Верховинцем» про літератур-ну мову. Науково обґрунтоване заперечення його вимоги, що треба писати «просто-народною» мовою, тобто діалектом). — 1868, № 3, с. 3—4; № 4, с. 3—4.
- НА ДЕНЬ РОЖДЕСТВА. Ф. А. Зл. (Поезія. Підвал). — 1868, № 19, с. 1.
- ПЕСНЬ МОЯ. Ф. А. Зл. (Поезія. Підвал). — 1868, № 21, с. 1.
- УНГВАР МЕСЯЦА МАЯ. Корреспонденция. Ф. А. З. (Про зростання матеріаль-ного і культурного рівня мас. Пропозиція; використати монахів для реставрування архітектурних та інших пам'яток). — 1870, № 17, с. 140.
- УЖГОРОД, 29 ЛАТ[ИНСКОГО] МАЯ 1870. [ИЗЪЯВЛЕНИЕ БЛАГОДАРЕНИЯ] Корреспонденция. Ф. А. Злоцкий. (Подяка за подаровані вихованцям будинку сиріт гроші). — 1870, № 19, с. 156—157.
- ИЗ СУЕВЕРИЙ И ОБЫЧАЕВ, ОСОБЕННО КОМИТАТА УГОЧАНСКОГО. Ф. А. Злоцкий. (Цінний фольклорний матеріал). — 1870, № 24, с. 195—196; № 25, с. 203—205, № 26, с. 210—211; № 27, с. 219—220.
- УЖГОРОД, 29 ЛАТ[ИНСКОГО] ИЮЛЯ 1870. Корреспонденция. Ф. А. Злоц-кий. (Іспит вихованців будинку сиріт з французької мови). — 1870, № 28, с. 228—229.
- ЖИЗНЬ ВЕРХОВИНСКОГО ЗЕМЛЕДЕЛЬЦА. (Етнографічний нарис. Останнє продовження не надруковане, тому підпису під нарисом немає. Відомо, однак, що нарис належить Злоцькому. Він продовжує друкування його згодом в газеті «Kelet» і посилається на цей матеріал). — 1870, № 38, с. 305—306; № 43, с. 347—348; № 44, с. 354—355; № 46, с. 372—374..
- Зорич. САСФАЛВО. Корреспонденция. (Про місцеві події). — 1868, № 35, с. 4.
- Е. И. ...Ъ. УНГВАР, 6 ИЮЛЯ ПО НОВ[ОМУ] СТИЛЮ 1870. [Письмо к редак-тору]. Корреспонденция. (Критика господарювання з публічними фінансовими фон-дами). — 1870, № 24, с. 194.
- Иван Иванович. ИЗ МУКАЧЕВСКИХ СТОРОН. Корреспонденция. (Про-позиція щодо «Света»). — 1868, № 6, с. 3.
- Иванов. ПОЧТЕННЫЙ РЕДАКТОР! Корреспонденция. (Підписка на один пай акціонерного фонду для заснування політичної газети. Заклик підтримати цей важ-ливий почин, щоб внести в маси політичну грамотність). — 1868, № 25, с. 3—4.
- О БЕДНОСТИ РУССКОГО НАРОДА. (Стаття. Освітлення різних сторін мате-ріального і духовного життя народу, розгалужена програма підвищування його культурного і матеріального рівня). — 1868, № 26, с. 1—3; № 27, с. 1—3; № 28, с. 2—3; № 29, с. 2—3; № 30, с. 2—3; № 31, с. 2—4.
- ОТ НИРСКОЙ ПОДОЛИ. АПРЕЛЯ 11-ГО ПО НОВ. СТ. Корреспонденция. (Критика господарювання з громадськими фондами, якими керує капітул мукачів-ської спархії, вимога точного і публічного звітування про їх стан і використання). — 1869, № 18, с. 4.
- ЧТО НАДО ДЕЛАТЬ С МЕНЬШИМИ ПРИХОДАМИ? (Стаття. Пропозиція псе-днати обов'язки священника і вчителя, вводити раціоналізацію у сільське госпа-дарство малих бідних сіл). — 1869, № 23, с. 1; № 25, с. 2—3.
- О ПОЛИТИЧЕСКОЙ ГАЗЕТЕ. (План організації акціонерного фонду, ведення редакції, про напрям газети і її суспільне значення). — 1869, № 25, с. 3—4.
- КТО ДОЛЖЕН ОБУЧАТИ ЗАКОНУ БОЖИЮ? (Критика роботи священників на полі шкільної освіти). — 1871, № 1, с. 5—7; № 2, с. 21—24.
- Иванович. ИЗ МАРАМОРОША, 28 НОЯБРЯ. Корреспонденция. (Депутація Те-реблянського собору, що складалася з священників, учителів і селян, відвідала у Драгові нового головного шкільного інспектора Марамороської жупи русина Сте-

фана Сіладія, виразивши сподівання, що під його керівництвом руські школи будуть процвітати). — 1869, № 47, с. 4.

Игнатков, Юрий Юрьевич. Підписи: Ю. Ю. Игнатков, Юрий Ю. Игнатков, Ю. Ю. И. Статті без підпису.

— К ЧИТАТЕЛЯМ. (Передова. Без підпису. Огляд історії закарпатських українців від найдавніших часів до сучасності, тобто до «періоду їх національного відродження»). — 1867, № 1, с. 1.

— ОБЪЯВЛЕНИЯ ПОДКОМИТЕТА, составленного из членов комиссии, высланной 1865-го года угорским сеймом в деле народностей. (Передова. Без підпису) — 1867, № 2, с. 1—2.

— НЕСКОЛЬКО СЛОВ ОТНОСИТЕЛЬНО НАШЕЙ ГАЗЕТЫ. Ю. Ю. Игнатков (Передова Програма і завдання газети). — 1867, № 5, с. 1

— ВОЗЗВАНИЕ БАРОНА ИОСИФА ЕТВЕША относительно составления народо-образующих обществ. (Передова. Без підпису. Відозва і її коментування). — 1867, № 6, с. 1.

— ПРЕДВАРИТЕЛЬНЫЙ ПЛАН «НАРОДООБРАЗУЮЩИХ ОБЩЕСТВ», ПРЕПО-
рученных БАРОНОМ ИОСИФОМ ЕТВЕШЕМ.

I. Состояние и цель общества.

II. Устройство общества.

III. Дела общества. (Без підпису. Виклад пропозицій міністра Й. Етвеша). — 1867, № 6, с. 1—2; № 7, с. 1—2.

— МЫСЛИ В ПОЛЬЗУ НАРОДА НАШЕГО. [Прежде всего просвещение и хорошее материальное положение народа!] Ю. Ю. Игнатков. (Значення освіти Передумова для поширювання освіти — матеріальний стан народу). — 1867, № 10, с. 1.

— НЕСКОЛЬКО СЛОВ В ДЕЛЕ ОБЪЕДИНЕНИЯ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ Ю. Ю. Игнатков. (Передова. Значення літературної мови для розвитку культури. Необхідність прийняти на Закарпатті російську літературну мову). — 1867, № 12, с. 1.

— ДРЕВНИЕ ИСТОРИИ. Ю. Ю. И (Нарис про грецьких істориків). — 1867, № 13, с. 3—4.

— ОБОЗРЕНИЕ ИСТОРИИ РУССКОЙ СЛОВЕСНОСТИ. Юрий Юрьевич Игнатков. (Нарис історії російської словесності від найдавніших часів до половини XIX ст., історії літератури галицької від 1848 р., закарпатської — середини XIX ст.). — 1867, № 14, с. 2—3; № 15, с. 2—3; № 17, с. 3—4.

— К ЧИТАТЕЛЯМ. Юрий Ю. Игнатков как редактор. (Передова Підсумки пройденого шляху газети. Прощання з читачами). — 1867, № 15, с. 1.

Иерей.

— ИЗ УГОЧИ. Корреспонденция. (Про необхідність викладати деякі предмети в богословській семінарії по-руськи). — 1869, № 20, с. 4.

— ИЗ СЕЛА. Корреспонденция. (Повідомлення про засідання священників та учителів району Кумяцького в селі Великий Раковець. Згадка про хор школярів в цьому селі і їх успішний виступ. Критика на адресу священника, що виголосив проповідь на латинській мові). — 1869, № 27, с. 3—4.

— ПРОТЕСТЫ. (Фейлетон, в якому висміюються новопечені «католики» з русинів і запроданні народних інтересів). — 1871, № 3, с. 27—28.

— ИЗ БЕРЕГСАСКОГО СОБОРА 2-ГО ЧИСЛА. Корреспонденция. (Місцеві повідомлення). — 1870, № 23, с. 188.

— ИЗ БЕРЕЖСКОГО КОМИТАТА. Корреспонденция. Протокол заседания, состоящего из разных членов и держаного 23 июля 1867 в Ракошине, в Касоньском верхнем округе, Бережского комитета относительно преуспеяния народного образования. — 1867, № 8, с. 4.

— ИЗВЕСТИЯ О АВТОНОМНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ. (За угорськими газетами «Szabad Egyház» і «Pesti Napló»). — 1870, № 45, с. 364.

— ИЗВЕСТИЯ ИЗ ЗАСЕДАНИЯ КОМИТЕТА ОБЩЕСТВА Св. ВАСИЛИЯ ВЕЛИКОГО. 19 ноября, тридцать второе заседание. (Інформація). — 1870, № 46, с. 370—371.

— ИЗВЛЕЧЕНИЕ ИЗ ПРОТОКОЛА КОМИТЕТА ОБЩЕСТВА Св. ВАСИЛИЯ ВЕЛИКОГО, происходившего 27-го ноября [9-го декабря] о предложении и решении, относящихся к основанию Русского народного дома. — 1869, № 47, с. 1.

— ИЗВЛЕЧЕНИЕ ИЗ ПРОТОКОЛА СОБРАНИЯ СВЯЩЕННИКОВ МАРИИ-ПОВЧАНСКОГО БЛАГОЧИНИЯ, подержанного в Левелеку 1870 г. 8-го ноября. (Захист церковної автономії русинів). — 1871, № 3, с. 29—30.

ІЗ ВЕРХОВИНСКИХ ДОЛИН. Корреспонденція. Підпис: + — +. (Рецензія публікації Спілки св. Василя Великого, в тому числі й газети «Свет»). — 1870, № 50, с. 405—406.

ІЗ ЕПАРХИИ МУКАЧЕВСКОЙ. Корреспонденція. «Который народ не умест ценити заслуги своих великих людей, тот недостоиен того, чтоб ему родились такие люди. (Заклик вшанувати пам'ять єпископа В. Поповича. Культ Поповича як протест проти єпископа с. Панковича). — 1870, № 38, с. 307.

ІЗ ЗНАСТАССКОГО СОБОРА. Протокол всенного засідання священників собора Занастасского, держанного в приході Збой 10-го июня 1869 г. (Постанова: від 1870-го року вести церковну адміністративу і метрики в усіх селах цієї округи на руській мові. За звітами вчителів немає жодних успіхів на полі народної освіти). — 1869, № 37, с. 4.

ІЗ МАРАМОРОШСКОГО СИГОТА. Корреспонденція. (В Сиготі засновано «Руське касно», при ньому організується гуртожиток для бідних селянських дітей, які навчаються в місцевій гімназії та інших школах. В багатій програмі концерту, влаштованого на їх користь, були виконані руські пісні, О. Добрянска-Грабар виконала вірні О. Пушкіна «Погасло дневное светило»). — 1869, № 11, с. 3—4.

ІЗ МАРИЯ-ПОВЧАНСКОГО БЛАГОЧИНИЯ, 8 ФЕВР. Корреспонденція. (Місцеві повідомлення. Вибори депутатів на католицький автономний собор в Пірічі. Найбільш голосів одержав І. Раковський. Нарада в Марія-Повчанському монастирі про з'якнішення роботи сільських вчителів. Опрацьовано проект відповідних вказівок). — 1870, № 6, с. 44—46.

ІЗ МУКАЧЕВА. Корреспонденція. (Місцеві повідомлення). — 1868, № 20, с. 3—4.

ІЗ-ПОД МАРАМОРОШСКОГО КАРПАТА. Корреспонденція. (Треба впровадити в життя § 17 V-го розділу закону з 1868 р., за яким національності мають право здобути освіту рідною мовою в початкових і середніх школах). — 1869, № 47, с. 1.

ІЗ УЖГОРОДА. Корреспонденція. (Питання поширення освіти між масами. Кваліфікація учителів). — 1869, № 15, с. 3—4.

... и й. ПИСЬМА ИЗ ВЕНЫ. Корреспонденція. Картичка здешньої життя с точки зрення соціально-естетического. — 1867, № 20, с. 4.

— ПИСЬМА ИЗ ВЕНЫ. Корреспонденція. (Продовження попередньої теми). — 1867, № 22, с. 3—4.

— ИЗ ВЕНЫ. Корреспонденція. (Повідомлення про діяльність віденських слов'ян та про інші події в столиці Австрії). — 1867/8, № 27, с. 3.

ИМПЕРАТОР НАПОЛЕОН В ВИЛЬГЕЛЬМГЕГЕ. (Нарис. Зустріч з Наполеоном німецького лікаря. Передрук з газети «Times»). — 1870, № 42, с. 343—344.

ИНДЕЙСКИЕ ПОХОРОНЫ. (Нарис про смерть і звичай при похоронах раджі. Передрук з газети «Современные известия»). — 1871, № 3, с. 30—31.

Иосиф Епископ. ПРЕПОДОБНОМУ КЛИРУ ЕПАРХИИ ПРЯШЕВСКОЙ. № 1782. (Циркуляр). — 1870, № 1, с. 2.

Иосиф, єпископ прятвєвский. ОТВЕТ ЕГО ПРЕОСВЯЩЕНСТВА ЕПИСКОПА ИОСИФА на адрес, представлений ему Обществом св. Василия В. по поводу произведенія его в действительные тайные советники... Славное Общество! (Дякує і вітає Спілку з успішною роботою серед мас народу). — 1869, № 4, с. 1.

ИССЛЕДОВАНИЕ НАШЕЙ СТАРИНЫ. (Без підпису. Історико-єтнографічно-філологічне дослідження давніх слов'ян). — 1868, № 42, с. 2—3; № 43, с. 3—4; № 45, с. 3—4; № 46, с. 2; № 47, с. 2.

К. ИЗ БЕРЕЖАВЫ. Корреспонденція. (Думки з приводу вимог народу щодо боротьби за автономію закарпатської уніатської церкви на кат. автономічному соборі. Підкреслено необхідність стійкості і непохитності депутатів, виконання вимог своїх виборців: або добитись їх здійснення, або залишити зал засідань!) — 1870, № 7, с. 53—54.

— ИЗ БЕРЕЖАВЫ. Корреспонденція. (Розвідка. Про місцевий фольклор, його значення і записування). — 1870, № 20, с. 164.

И. А. К. ИЗ МАКОВИЦЫ 17 [29] ОКТЯБРЯ. Корреспонденція. (Продовження теми багатьох кореспонденцій про гострий заклад тим, що застрашують і намовляють людей не підписувати документу про вимоги русинів щодо автономії і визнання історичних прав їх церкви. На Маковиці документ сміливо підписується). — 1869, № 43, с. 2—3.

К.....й. ИЗ СТАРОГО ПЕЧИВА. Корреспонденція. (Кепкування з тих, що,

вислужуючись перед начальством, радять й іншим не боротись за свої давні права). — 1869, № 43, с. 3.

К и м а к, Виктор Федорович. Ініціали: В. Ф., К.

— ДЕЛА ОБЩЕСТВА СВ. ВАСИЛИЯ В(ЕЛИКОГО). Виктор Федорович К и м а к, письменодитель Общества св. В. В. (Повідомлення про діяльність і проблеми товариства). — 1867, № 9, с. 1.

— УНГВАР, ДНЯ 5 ИЮЛЯ 1869. UNITIS VIRIBUS. (Передова. Без підпису. При вступі до 3-го року існування газети. Її перспективи і завдання). — 1869, № 26, с. 1.

— УНГВАР, 12 ИЮЛЯ 1869. К работе ж, к работе, трудящийся люд, заря над тобой заалела. (Без підпису. Передова. Заклик до введення в життя закону про вільний розвиток культури всіх національностей Угорщини, до активізації загалу за культурне піднесення мас). — 1869, № 27, с. 1.

— УНГВАР 19 [31] ИЮЛЯ. «Воскреснем ли когда от чужевластья мод, чтоб умный, добрый наш народ хотя по языку нас не считал за . . . ь?» Грибоедов [«Горе от ума»]. (Без підпису. Передова. Про найважливішу, на думку редакції, проблему: про виховання молоді в рідній культурі). — 1869, № 28, с. 1—2.

— УНГВАР, 17 [29] СЕНТЯБРЯ 1869. «Ах ты, батюшка-светел месяц, Что ты светишь не по-старому, Не по-старому и не по-прежнему? Что со вечера не до полуночи, С полуночи не до света, Все ты прячешься за облаки, Укрываешься тучей темной?» Песнь русская. (Без підпису. Передова. Відповідь автору статті «ЯК ІМЕЕМ ПИСАТИ», «КРИТИКА «СВЕТА», «В НАВЕЧЕРИИ ОБЩЕГО СОБРАНИЯ ОБЩЕСТВА СВ. ВАСИЛИЯ ВЕЛИКОГО» і «УНГВАР, ДНЯ 11 [23] СЕНТЯБРЯ». Спростування його неправдивих і ворожих тверджень, критика його намагання кинути сім'я незгоди в ряди читачів «Света»). — 1869, № 37, с. 1—2.

— НА КОРРЕСПОНДЕНЦИЮ «ИЗ СЕЛА» . . . (Без підпису. Редакція стверджує дані кореспонденції «Из села», опублікованої у № 27 газети, які намагався спростувати А. Ю. Гомичков в № 32 газети). — 1869, № 37, с. 4.

— УНГВАР, 27 СЕНТЯБРЯ [9 ОКТ.] 1869. «Я узнаю в тебе черты родные, Я узнаю черты славянские». Н. Щ. (Без підпису. Передова. Підсумки загальних зборів Спілки св. Василя Великого, на яких узгоджено всі суперечки. Спростування статті про загальні збори, яка появилася в газеті «Унг». В спілці не різні партії, а різні напрямки. Відстоювання права на вільний обмін думками, акцентування протизаконності обмежування думок грубою силою). — 1869, № 38, с. 1—2.

— УНГВАР 4 [16] ОКТЯБРЯ 1869. (Без підпису. Передова. За освіту народних мас, але в дусі православному, за конфесійні школи, проти засновування т. зв. загальних шкіл). — 1869, № 39, с. 1—2.

— ЛАТИНСКИЙ ЯЗЫК В НАШЕМ БОГОСЛОВСКОМ ЛИЦЕЕ. (Без підпису. Намфлет, в якому гостро іронізується намагання єпископа Панковича проклатати шлях до латинізації закарпатської уніатської церкви). — 1869, № 39, с. 2.

— УНГВАР, 18 [30] ОКТЯБРЯ. (Без підпису. Передова, Проти роз'єднаності інтелігенції і мас, особливо проти відчуженості вищих шарів закарпатоукраїнського суспільства від мас, проти їх байдужості до мас). — 1869, № 41, с. 1—2.

— УНГВАР, 1 [13] НОЯБРЯ. (Без підпису. Передова. Спілка св. Василя Великого мала б більш тісно співробітничати з «Руською Бесідою». Спілка розквітає, мала б також «Бесіда» поширювати коло своїх співробітників). — 1869, № 43, с. 1.

— УНГВАР, 16 [28] НОЯБРЯ. (Без підпису. Передова. Зважаючи на багаточисленні листи читачів з приводу застрашування людей, що підписують подану Католіцькому автономічному конгресу петицію делегації русинів, редакція друкує її текст у перекладі з угорської мови і закликає сміливо боротись, не слухати боягузів та кар'єристів). — 1869, № 45, с. 1.

— УНГВАР, 1-ГО ЯНВАРЯ 1870. (Без підпису. Передова. Критичний погляд на пройденій за попередній рік шлях газети і суспільства Закарпаття). — 1870, № 1, с. 1—2.

— УНГВАР, 14 ЯНВАРЯ. (Без підпису. Передова. Реальний погляд на певні зрушення в культурному житті Закарпаття). — 1870, № 2, с. 1.

— УНГВАР, 22 ЯНВАРЯ. (Без підпису. Передова. Усвідомивши свої досягнення, треба певно триматись ґрунту і реально дивитись уперед). — 1870, № 3, с. 18—19.

— УНГВАР, 28 ЯНВАРЯ, В. Ф. К и м а к. (Передова. Вступ до статті І. І. М. ЗАМЕТКИ НА КОРРЕСПОНДЕНЦИЮ «ИЗ УНГВАРА», ПОМЕЩЕННУЮ В 1 НУМЕРЕ «СВЕТА» 1870. Полеміка з автором «Заметки»). — 1870, № 4, с. 26—27.

— УНГВАР, 4 ФЕВРАЛЯ 1870. В. Ф. Кима к. (Продовження попередньої передової статті). — 1870, № 5, с. 33—34.

— УНГВАР, 12 ФЕВРАЛЯ. В. Ф. Кима к. (Продовження теми двох попередніх передових статей). — 1870, № 6, с. 42—43.

— ЗАМЕТКА РЕДАКЦИИ. (Без підпису. Вступне слово до «ДОДАТКА К 7 ЧИСЛУ «СВЕТА», в якому опубліковано «СЛОВО К РЕДАКТОРУ» И. И. Мондока). — 1870, № 7, с. 63—64.

— УНГВАР, 25 ФЕВРАЛЯ. (Без підпису. Передова. Відповідь на кореспонденцію «Шарош-Патак місяця январа 1870». Нереспектування прав іншої національності є деспотизм. Але повагу до себе треба вибороти, вона сама собою не прийде). — 1870, № 8, с. 66.

— УНГВАР, 1 (13) АПРЕЛЯ. (Без підпису. Передова. Вирішується: жити нам або не жити. Треба гартувати характери і здатність для боротьби. Особливо в двох центрах культурного життя — Пряшеві і Ужгороді, з яких Пряшев йде вперед, а Ужгород вже три роки підупадає щодо уваги до народного життя). — 1870, № 13, с. 105—106.

— УНГВАР, 9 [21] АПРЕЛЯ. (Без підпису. Передова. При Ужгородській духовній семінарії відкрили юридичну кафедру. Кепкування з промови спископа Панковича, виголошеної з приводу відкриття кафедри). — 1870, № 14, с. 115.

— УНГВАР, 22 АПРЕЛЯ. (Без підпису. Передова. Справа «Народного дому» просувається вперед). — 1870, № 15, с. 121—122.

— УНГВАР, 29 АПРЕЛЯ. (Без підпису. Передова. Справа «Народного дому» треба довести до кінця). — 1870, № 16, с. 129.

— УНГВАР, 6 МАЯ. (Без підпису. Передова. Про щедрих патріотів, що жертвують на «Народний дім»). — 1870, № 17, с. 137.

— УНГВАР, 13 МАЯ. (Без підпису. Передова. На «Народний дім», підписуються й сільські громади). — 1870, № 18, с. 145.

— УНГВАР, 20 МАЯ. (Без підпису. Передова. Утворено комісію для спорудження «Народного дому»). — 1870, № 19, с. 153.

— УНГВАР, 17 ИЮНЯ. (Без підпису. Передова. Відгук на кореспонденцію з попереднього номера «УНГВАР, 19 ИЮНЯ ПО НОВ. СТ.» про реорганізацію ужгородської препаративі). — 1870, № 23, с. 186.

— УНГВАР, 8 ИЮЛЯ. (Без підпису. Передова. Заклик до всенародної підтримки справи «Народного дому»). — 1870, № 26, с. 209.

— УНГВАР, 3 АВГУСТА. (Без підпису. Передова. Пропозиція змін в статуті Спілки св. Василя Великого). — 1870, № 28, с. 226—228; № 29, с. 233—235.

— УНГВАР, 6 [18] АВГУСТА. (Без підпису. Передова. Перед п'ятьми загальними зборами Спілки св. Василя Великого). — 1870, № 30, с. 241.

— УНГВАР, 12 [24] АВГУСТА 1870. (Без підпису. Передова. Чому необхідно внести зміни в статут Спілки св. Василя Великого). — 1870, № 31, с. 249—251.

— ОБЩЕЕ СОБРАНИЕ ОБЩЕСТВА СВ. ВАСИЛИЯ ВЕЛИКОГО. (Без підпису. Передова. Про загальні збори Спілки св. Василя Великого. Треба двом напрямкам домовитись. Але не за ціну народної смерті. Треба вірити в силу народу, не сподіватись на владик). — 1870, № 33, с. 265—266.

— УНГВАР, 7 [19] ОКТЯБРЯ 1870. В. Ф. (Передова, присвячена 6-й річниці смерті спископа В. Поповича). — 1870, № 39, с. 313.

— УНГВАР, 14 (26) ОКТЯБРЯ. К. (Передова. Некролог В. І. Ляховича, члена-засновника Спілки св. Вас. Вел., заступника голови Спілки). — 1870, № 40, с. 321—322.

— КАТОЛИЧЕСКАЯ АВТОНОМИЯ. (Без підпису. Передова. За газетою «Pesti Napló» про діяльність комісії 27-ох. Коментарі до даних газети). — 1870, № 44, с. 353—354.

— УНГВАР, 18 [30] НОЯБРЯ. «Все это было бы смешно, когда бы не было так грустно». (Без підпису. Передова. Гостро критичний погляд на свою сучасність. Заклик до чесного виконання своїх обов'язків у відношенні до народу, прагнення свободи для нього). — 1870, № 45, с. 362.

— УНГВАР, 1-ГО ДЕКАБРЯ. (Без підпису. Передова на тему проблем освіти народних мас). — 1870, № 47, с. 378.

— КАЛЛОВСКИЙ СОБОР. [Протест против 7 наших представителей на католическом/ конгрессе]. (За газетою «Pesti Napló». Без підпису. Коментарі до подій і гост-

ра полеміка з зрадниками і обскурантами, сперта на історичні факти). — 1870, № 50, с. 401—403.

— К ГГ. ЖЕРТВОВАТЕЛЯМ НА «ДОМ НАРОДНЫЙ». Виктор Фед. Кимак. II товарищ председателя Общества св. Василия Великого. (Передова. Заклик активно підтримати справу «Народного дому»). — 1871, № 1, с. 1.

— УНГВАР, 6 ЯНВАРЯ. «То пленной мысли раздражень». (Без підпису. Передова). — 1870, № 1, с. 2—4.

— КОНФЕРЕНЦИЯ У МУКАЧЕВСКОГО КАТОЛИЧЕСКОГО ЕПИСКОПА и протест против 7-и наших автономических представителей. (Без підпису. За газетою «Ung»). — 1870, № 1, с. 4—5.

— УНГВАР, 13 января. Прибавление к 2 числу. (Без підпису. Відповідь на анафему сп. Панколича, виголошену на газету «Свет», і на заборону читати його священникам). — 1871, № 2, с. 19—21.

— УИГВАР, 20 ЯНВАРЯ 1871. (Без підпису. Стаття про терор в мукачівській епархії. Вступ до двох матеріалів у газеті, до фейлетону «ПРОТЕСТИ», підписаного псевдонімом Ісерей, і до «ПРОТОКОЛА ЧРЕЗВЫЧАЙНОГО СОБРАНИЯ СВЯЩЕННИКОВ БОБОВИЩАНСКОГО БЛАГОЧИНИЯ, ПОДЕРЖАННОГО В РУССКОМ ДНЯ 14 ЯНВАРЯ 1871 г.» — 1871, № 3, с. 26—27.

К «ИНОСТРАНСТВУЮЩЕМУ». [В малорусском наречии]. (Без підпису. Поезія). — 1868, № 50, с. 4.

К — п. СТЕФАН МОЙЗЕС. [Биографический очерк]. (Передова). — 1867, № 18, с. 1.

Ковач, Андрей Иванович. ИЗ СОБРАНСКОГО СОБОРА. Корреспонденция. Андрей Ив. Ковач, поростовский парох и собранского собора наместник. (Внески у фонд «Народноучебного русского уряда» в згаданому окрузі у 1864 р.). — 1869, № 14, с. 4.

Крайнянский, Николай. ИЗ БЕРЕЖАВСКОЙ КРАЙНЫ МЕСЯЦА ИЮНЯ. Корреспонденция. Крайнянский. (Про поганій стан шкільної справи в Крайнії. Пропозиція: церковні школи в бідних селах змінити на т. зв. загальні школи). — 1870, № 23, с. 188—190.

— ИЗ БЕРЕЖАВСКОЙ КРАЙНЫ МЕСЯЦА СЕНТЯБРЯ. Корреспонденция. Николай Крайнянский. (Полеміка з редакцією газети про загальні школи. Відстоювання потреби скорочення церковних шкіл і заснування загальних). — 1870, № 37, с. 300.

Кралицкий, Анатолий Федорович. Підписи: А. Кралицкий, А. Федорович К., А., А. К., А. Ф. К., А. Кр., Ф. Ф., Ф. Ф., Лаборчан, Фома Фомыч, Аскольд.

— ПОСЛЕДНИЕ ЧАСЫ ИМПЕРАТОРА МАКСИМИЛИАНА. А. Кралицкий. (Нарис. Опис смерті названого в Москві). — 1867, № 2, с. 3—4.

— О ПОЛЬСКИХ РЕВОЛЮЦИОННЫХ ГИМНАХ. Лаборчан. (Стаття. Підвал). — 1867, № 3, с. 1—2.

— ОТ МУКАЧЕВА. Корреспонденция. (Без підпису. Про роль польських і мадярських жінок в громадській діяльності. Закликає закарпатських жінок до культурно-громадської роботи. Про газету «Учитель» схвально і критично). — 1867, № 5, с. 3—4.

— ОТ МУКАЧЕВА. Корреспонденция. [Мої соображения насчет устройства общества св. Василия В.]. А. Кралицкий. — 1867, № 8, с. 3—4.

— НЫНЕШНЕЕ СОСТОЯНИЕ СЕРБИИ. А. Кралицкий. (Історико-політичний і культурно-літературний нарис). — 1867, № 10, с. 1—3.

— ИЗ-НАД ЛАТИЮРКИ. Корреспонденция. Фома Фомыч. (Пропозиції на загальні збори Спілки св. Василя Великого). — 1867, № 10, с. 3.

— ИЗ ГОРЫ ЧЕРНЕЦКОЙ. Корреспонденция. А. Федорович К. (Повідомлення про місцеві події). — 1867, № 11, с. 3.

— ИЗ БЕРЕЖАВЫ, 10 [22] СЕНТЯБРЯ. [Отпуст в Мстичеве]. Корреспонденция Фома Фомыч. (Повідомлення й історичні дані про Мстичевський монастир). — 1867, № 12, с. 3—4.

— ИЗ МСТИЧЕВА. Корреспонденция. А. Кралицкий. (Акти Мстичівського монастиря. Дані про похорон єпископа Іоаннікія (Зейкана) Мстичівського 1686 р.). — 1867, № 13, с. 4.

— ИЗ ПРОВИНЦИИ, 21-ГО СЕНТ. Корреспонденция. [Праздник воздвижения ч. креста в Густе]. (Дані про заснування монастиря та церкви). Фома Фомыч. — 1867, № 14, с. 3—4.

- ИЗ КОНЦА КРАЯ. Корреспонденция. К. А. (Думки про потребу поширення між населенням книг та журналів). — 1867, № 16, с. 4.
- К СТАТЬЕ «ОБ УГРО-РУССКИХ НАЗВАНИЯХ НАШИХ». «Статья писана русским священником Ильею Романьом из Марамороша еще 1861 года и носит заглавие «О прозвании Русских», помещена в «*Vasárnapi Ujság*» 10-го марта 1861 года, № 10». А. К. (Поряд з статтею і коментарями Кралицького наведена примітка до редактора газети «*Vasárnapi Ujság*» Адальберта Гака). — 1867, № 18, с. 3—4.
- КРЕМЛЬ. Выдержка из чешского журнала «*Květy*». Из чешского подлинника перевел А. Кралицкий. (Опис московського Кремля, його розташування, архітектура, опис пасхального церемоніалу). — 1867, № 19, с. 1—3; № 20, с. 2—3; № 21, с. 2—3.
- ВУК СТЕФАНОВИЧ КАРАДЖИЧ. [Биографический очерк]. Фома Фомыч. — 1867, № 20, с. 1—2; № 21, с. 1.
- ИЗ ОБЩЕСТВЕННОЙ ЖИЗНИ В РОССИИ. Фома Фомыч. (Историко-этнографический нарис. Заперечення твердженнь ворожих російському народу дослідників про варварський характер і спосіб життя росіян. Висока оцінка їх культури і наукових досягнень). — 1867, № 20, с. 2—3; № 21, с. 1—2; № 22, с. 2; № 23, с. 2; № 24, с. 1.
- ДЕЛО РУССКОГО МУЖИКА ЗИМОЙ. [Этнографический урывок]. Лаборчан. (Підвал). — 1867, № 25, с. 2—3; № 27, с. 1—2.
- ИСМАИЛ ИВАНОВИЧ СРЕЗНЕВСКИЙ. [Биографический очерк]. Фома Фомыч. — 1867/8, № 27, с. 2—3.
- ДРЕВНИЕ ИСТОРИЧЕСКИЕ ПАМЯТНИКИ И ЗАПИСКИ. [Из архива монастыря Мстичевского]. А. Кралицкий. (Чотири архівні документи з коментарями). — 1868, № 2, с. 2—3.
- ЭПИЗОДЫ ИЗ ЖИЗНИ МОСКОВСКОГО МИТРОПОЛИТА ФИЛАРЕТА (упокоившегося 19-го ноября 1867 г.). Ф. Фомыч. (Биографический нарис. Підвал). — 1868, № 6, с. 1.
- ДАРСТВЕННЫЕ ГРАМОТЫ МОНАСТЫРЯ ЗАРЕЧСКОГО. Сообщил А. Кралицкий. (Тексты трёх грамот с примечаниями). — 1868, № 8, с. 3—4.
- ВОСПОМИНАНИЕ О КРЫЛОВЕ. Фома Фомыч. (Биографическая довідка. Підвал). — 1868, № 9, с. 1—2.
- ПРОМЕФЕЙ. Мифологический рассказ Фомы Фомыча. — 1868, № 10, с. 1—3; № 11, с. 1—3.
- НАПОЛЕОН I В МОСКВЕ. Фома Фомыч. (Исторический нарис. Підвал). — 1868, № 12, с. 1—3; № 13, с. 1—3; № 15, с. 3; № 16, с. 2—3; № 17, с. 3; № 18, с. 1—3.
- ДИМИТРИЙ В. ГРИГОРОВИЧ. [Биографический очерк]. Лаборчан. — 1868, № 15, с. 1—2.
- КОЕ ЧТО О НЫНЕШНЕЙ БОЛГАРИИ. Лаборчан. (Нарис). — 1868, № 17, с. 2—3.
- ИВАН ЕРНЕСТ СМОЛЯР. [Биографический очерк]. Фома Фомыч. — 1868, № 19, с. 2—3.
- МИХАИЛ АЛЕКСАНДРОВИЧ БАЛУДЯНСКИЙ. [Жизнеописание]. Фома Фомыч. — 1868, № 20, с. 2—3; № 21, с. 2—3.
- КНЯЗЬ МИХАИЛ ОБРЕНОВИЧ III. [Некролог]. Фома Фомыч. (Підвал). — 1868, № 24, с. 2—3.
- СЕЛЬСКИЙ УЧИТЕЛЬ. [Повесть, писана после Генрика Цшокке]. Аскольд. (Підвал). — 1868, №№ 26—36, с. 1—3; № 37, с. 2—3; №№ 38—44, с. 1—3; № 45, с. 2—3; № 46, с. 2—3.
- КАРТИНА СЛАВЯНСКОГО МИРА. Ф. Ф. (Исторический нарис). — 1868, № 26, с. 3—4; № 27, с. 3; № 28, с. 3—4; № 29, с. 3—4.
- ЖИЗНЬ НА РУСИ. А. Кралицкий. (Исторический нарис). — 1868, № 31, с. 4; № 32, с. 2—3; № 33, с. 2; № 34, с. 2—3; № 39, с. 2—3; № 40, с. 2—4; № 41, с. 2—3.
- ЕВГРАФ САЛТЫКОВ (Sic!). [Биографический очерк]. Ф. Ф. — 1868, № 32, с. 3—4.
- О МАЛОРОССИЯНАХ И КОЗАКАХ. [Этнографическое описание]. А. К. — 1868, № 36, с. 2—3; № 37, с. 2—3.
- ИВАН СЕРГЕЕВИЧ АКСаКОВ. [Биографический очерк]. А. Ф. К. — 1868, № 37, с. 3—4.

- РУССКОЕ РАСКОЛЬНИЧЕСТВО. Мстичево, 2 сентября 1868. А. Кр. (Статья). — 1868, № 38, с. 2—3.
- ИВАН СУББОТИЧ. [Биографический очерк]. Ф. Ф. — 1868, № 38, с. 3—4.
- ПОСЛАНИЕ ЕГО СВЯТОСТИ ПАПЫ К ЕПИСКОПАМ ВОСТОЧНЫХ ЦЕРКВЕЙ, НЕ СОЕДИНЕННЫХ С РИМОМ. [Приглашающее их на Вселенский собор]. Сообщил А. К. — 1868, № 40, с. 2.
- SIC TRANSIT GLORIA MUNDI! А. К. (Повідомлення про детронізацію іспанської королеви Ізабелли). — 1868, № 40, с. 4.
- ПАМЯТЬ ПОКОЙНОГО ЕПИСКОПА МУКАЧЕВСКОГО ВАСИЛИЯ ПОПОВИЧА. А. К. (Биографічний нарис з приводу четвертої річниці смерті). — 1868, № 47, с. 1—3; № 48, с. 2—3; № 49, с. 2—3.
- ЧТЕНИЕ КНИГ И ГАЗЕТ. Афоризмы. Аскольд. (Ради, як підбирати і як читати книги та газети. Підвал). — 1868, № 50, с. 2—3.
- К ИСТОРИИ УСОВ И БОРОДЫ. Аскольд. (Історичний екскурс. Підвал). — 1868, № 51, с. 3.
- ИЗ ВПЕЧАТЛЕНИЙ, ВЫНЕСЕННЫХ СЛУЧАЕМ ДВУНЕДЕЛЬНОГО ПОБЫТИЯ МЕЖДУ УГОРСКИМИ СЛОВАКАМИ, 1863-ГО ГОДА. А. Кралицкий. (Дорожні нотатки. Пряшів—Жіліна—Нітра. Географічний опис країни, історичні дані, зустрічі з культурними діячами, акцентування любові до рідної культури). — 1869, № 1, с. 2—3; № 2, с. 2—3; № 3, с. 2.
- ПИЯВИЦА. Повесть из угро-русской народной жизни. Аскольд. (Підвал). — 1869, № 1, с. 1—3; № 2, с. 2—3; № 3, с. 1—2; № 4, с. 1—3; № 5, с. 1—3; № 6, с. 2—3; № 7, с. 2—3.
- ВЛАДИМИР ИВ(АНОВИЧ) ЛАМАНСКИЙ. Биографический очерк. А. К. — 1869, № 2, с. 1.
- СЛАВЯНСКАЯ БИБЛИОГРАФИЯ. «VIELE UHORSKO», historicko-politický zborník. Číslo 1. Redaktor a vydavateľ Jozef Hložanský, v Pešti, 1868 — 1869. Л а б о р ч а н. (Замість передової. Інформація про новий словацький журнал, про який Кралицький дізнався з газети «Pešťbudínske vedomosti». Зацікавившись його програмою, передплатив його. Особливий інтерес викликав в нього історичний матеріал журналу. Подасться рецензія першої книги. Позитивна оцінка дається й мові журналу, в якій вжито й російські слова). — 1869, № 5, с. 1.
- СОСТОЯНИЕ МОНАСТЫРЕЙ БОРОНЯВСКОГО И КРИЧОВСКОГО В 1756 году. [Пам'ятник старинной русской письменности]. Сообщил: А. Кралицкий. (Два оригінальні документи, укладені протоігуменом Іоннікієм Скрипкою при візиті до монастирів у 1756 р. Друкуючи їх, редакція закликала читачів вишукувати подібні історичні документи, надсилати їх копії редакції для друкування). — 1869, № 5, с. 1—2.
- ЯНКО КРАЛЬ. А. Кралицкий. (Замість передової. Рідкісні дані до біографії словацького поета). — 1869, № 8, с. 1.
- О КРЕСТЬЯНАХ [ХЛОПАХ] НА РУСИ. Ф. Ф о м и ч. (Життя російського хлібороба подано у певних порівняннях з життям закарпатського селянина. Російську общину пояснено, як «благородный коммунизм», гостро засуджено кріпосництво). — 1869, № 9, с. 1—3.
- ТЫСЯЧЕЛЕТНЕЕ СВЯТО-КИРИЛЛОВСКОЕ ПРАЗДНЕСТВО В МОСКВЕ 14-го ФЕВРАЛЯ Т. Г. (За даними «одної російської газети»). Ф. Ф. — 1869, № 9, с. 3.
- ЧТО О НАС ДРУГИЕ ГОВОРЯТ? А. К. (Переклад статті «A magyarországi Országok» з часопису «Hazánk és Külföld», в якій з симпатіями розповідається про закарпатських українців, література яких, на думку автора, досягає рівня російської). — 1869, № 10, с. 2.
- КОЛЫБЕЛЬНАЯ ПЕСНЯ КРИТЯНКИ: ЦАРЕВИЧУ ЭЛИНОВ, МЛАДЕНЦУ КОНСТАНТИНУ. [Перевод ново-греческого стихотворения, появившегося в одном из прошлогднейших номеров Афинской газеты «Истина»]. Сообщил Аскольд. — 1869, № 13, с. 2—3.
- СТАРАЯ ИСТОРИЯ. Сообщил Аскольд. (Спростування невірної вістки, що появилася у «Свете» та у «Слові» про авантюристку — витвір польських інтриг, яка мала завдання очорнити Росію). — 1869, № 13, с. 3—4.
- ИВАН. Повесть из народной жизни. А. Кралицкий. (Підвал). — 1869, № 14, с. 1—3; № 16, с. 2—3; № 17, с. 1—3; № 20, с. 2—3; № 22, с. 2—3; № 27, с. 2—3; № 28, с. 2—3; № 29, с. 3; № 30, с. 3; № 32, с. 1—3; № 34, с. 2—3; № 35, с. 2—3; № 36, с. 2—3; № 37, с. 2—3; № 39, с. 2—3; № 43, с. 2—3; № 45, с. 2—3; № 46, с.

2—3; № 47, с. 2—3; № 48, с. 2—3; № 49, с. 2—3; № 50, с. 4, додаток до № 50, с. 1—2.

— BIELE UHORSKO Nr. 2. [Журнальное обозрение]. Л а б о р ч а н. (Рецензия). — 1869, № 16, с. 4.

— АПОЛЛОНИЙ И. МАЙКОВ. Биографический очерк. А. К. — 1869, № 11, с. 2.

— СЕКТА РУССКИХ СКОПЦОВ И ЕЕ УЧЕНИЕ. После чешской газеты «Naše listy». (Нарис). — 1869, № 20, с. 2—3; № 21, с. 2—3; № 22, с. 3—4.

— ОТ МУКАЧЕВА, 16-ГО [28-ГО] АВГУСТА. Ф. Ф. (Повідомлення про місцеві події). — 1869, № 33, с. 3.

— МУКАЧЕВО. Корреспонденция. А. Кралицкий, игумен. (Про кражу давньої реліквії з монастирської церкви). — 1870, № 10, с. 83—84.

— ПАМЯТКИ СТАРИННО-РУССКОЙ ПИСЬМЕННОСТИ В УГОРЩИНЕ. Сообщил А. Кралицкий. Письмо протопругмена Макария Шугайды к земледельцам угорским [в Мараморше] из 1763 года. (Текст рукопису з коментарями). — 1870, № 15, с. 124; № 16, с. 132—133.

— СУЖДЕНИЕ ДЕЛЛИНГЕРА «О ПАПСКОЙ НЕПОГРЕШИМОСТИ». А. Кралицкий. (Розвідка). — 1870, № 19, с. 154—156; № 20, с. 163—164; № 21, с. 171—173; № 22, с. 178; № 23, с. 186—188.

— ЗАМЕТКА ФРАНЦУЗСКОГО ТУРИСТА ОБ ЕПИСКОПЕ ШТРОСМАЕРЕ. А. Кралицкий. (Художний портрет). — 1870, № 21, с. 169—170.

— ОТВЕТ ЕПИСКОПОВ ЦЕРКВИ РУССКОЙ К ПАРИЖСКОЙ СОРБОНСКОЙ АКАДЕМИИ ИЗ 1718 ГОДА О ПРИМИРЕНИИ ЦЕРКВИ РОССИЙСКОЙ С ЗАПАДНЕЮ. А. Кралицкий. (Рукописний документ, з архіву мукачівського монастиря). — 1870, № 30, с. 242—244.

— АКТ ОСНОВАНИЯ БИБЛИОТЕКИ КРАСНОБРОДСКО-МОНАСТЫРСКОЙ БЛАЖЕННОЙ ПАМЯТИ АЛЕКСАНДРОМ ДУХОВИЧЕМ, им самим 1859 г. написан и сберегаемый в архиве монастыря Горы Чернецкия. Сообщено А. Ф. Кралицким. (Документ з коментарями). — 1870, № 31, с. 252.

— СЛОВАЦКИЙ ИСТОРИК FR. V. SASINEK О НАШЕЙ УГОРСКОЙ РУСИ. А. Кралицкий. (Довідка і уривок з роботи Ф. Сасінка «DEJINY ROSIATKOV TERAJ-SIENO UHORSKA (1867)» в перекладі А. Кралицького). — 1870, № 33, с. 267—268.

— ВЗГЛЯД НА ПРОШЕДШЕЕ ЦЕРКОВНОЙ УНИИ. Ф. Ф. (Историчний огляд, поданий в аспекті гострої критики латинізаторських тенденцій католиків, передусім польської шляхти). — 1870, № 46, с. 371—372.

— РАИИ НА БАЛКАНСКОМ ПОЛУОСТРОВЕ. [Из путевых записок П. Лавронского]. О страждущей под мусульманским игом несчастной нашей славянской братии болгаров и сербов. Ф. — Ф. 1870, № 47, с. 382—383.

— ВОПЛЬ СЕМИГРАДСКИХ АРМЯН ПРОТИВО ЛАТИНИЗАЦИИ ИХ ОБРЯДА И ВЫНАРОДОВЛЕНИЯ. Ф. — Ф. (За розвідкою вірменського автора Христофора Лукачи «Adalékok az erdélyi őrmények történetéhez»). — 1870, № 48, с. 388—390.

— ХАРАКТЕРИСТИКА РИМСКОГО ДУХОВЕНСТВА IV и V. ВЕКА. [Выдержка из французского сочинения А. Тьерри «Récits de l'histoire Romanie aux IV. et V. siècles»]. Ф. — Ф. — 1870, № 49, с. 396—397.

«Критик «Света». КРИТИКА СВЕТА». (Критичні зауваження до ряду статей, вміщених у «Свете», з певними антиросійськими настановами. Редактор газети В. Кимах у № 37 газети за 1869 р. твердить, що «Критик «Света» належать ї невідомі статті «В НАВЕЧЕРИИ ОБЩЕГО СОБРАНИЯ ОБЩЕСТВА СВЯТОГО ВАСИЛИЯ ВЕЛИКОГО», «УНГВАР, ДНЯ 11 [23] СЕНТЯБРЯ» та підписана буквою А. стаття «КАК ИМЕЕМ ПИСАТИ», яку ми наводимо під А.). — 1869, № 31, с. 3—4; № 33, с. 3—4.

— В НАВЕЧЕРИИ ОБЩЕГО СОБРАНИЯ ОБЩЕСТВА СВ. ВАСИЛИЯ ВЕЛИКОГО. (Без підпису. Критичний погляд на становище Сплілки, в якій назріває криза з-за слабої моральної підтримки з боку загалу). — 1869, № 34, с. 1.

— УНГВАР, ДНЯ 11-ГО [23-ГО] СЕНТЯБРЯ. (Без підпису. Передова. Перед загальними зборами Сплілки святого Василя Великого. Зв'язок культурної діяльності з політикою. Висунуто гасло опортунізму). — 1869, № 36, с. 1.

Крицкалюк, Иоанн. ДОСТОЧЕННАЯ РЕДАКЦИЯ! Корреспонденция. Иоанн Крицкалюк, певчоучитель. (Подяка М. Качковському та І. Куліману за гроші, вислани ними на 10 номерів «Света» для бідних). — 1869, № 14, с. 3.

Кубек, Иосиф. ИЗ ЧИЧАРОВЕЦ, 30 НОЯБРЯ [10 ДЕК.] 1867. Иосиф Кубек, шарх Чичаровский. (Повідомлення про місцеві події). — 1867, № 24, с. 3.

- Кюхельбекер, В. К. ПОЛНОЧЬ С 31 ДЕКАБРЯ НА 1 ЯНВАРЯ. В. К. Кюхельбекер. (Поезія. Підвал). — 1867/8, № 27, с. 1.
- В КОНЦЕ НЕДЕЛИ. В. К. Кюхельбекер. (Поезія. Підвал). — 1867, № 19, с. 2.
- НОВЫЙ ГОД. Кюхельбекер. (Поезія. Підвал). — 1868, № 1, с. 1.
- Л. «BIELE UNORSKO» об имени «мадяр». — 1869, № 17, с. 2—3.
- Ладомирский, Виктор. ПРЯШЕВ, 30 ОКТ. 1870 [11 НОЯБРЯ]. Виктор Ладомирский. (Довідка про нові підручники і шкільні посібники, видані у Пришві). — 1870, № 43, с. 346—347.
- Легеца, В. Осипов/ич/. УНГВАР, 4 АПРЕЛЯ ПО НОВ. СТИЛЮ. Корреспонденция. В. Осипов Легеца, ученик VII кл. (Про самоосвітній гурток при ужгородській гімназії. Робота руської секції). — 1870, № 13, с. 106—107.
- ЛЕОНИНСКИЙ ГОРОД. (Без підпису. Історія одного з кварталів міста Рим. Уривок з «Історії міста Рим» Грегоровіуса). — 1870, № 39, с. 315.
- Ливчак, Иосиф. ПИСЬМО Г. ИОСИФА ЛИВЧАКА К РЕДАКТОРУ «СЛОВА». Иосиф Ливчак. (Передрук з «Слова»). — 1868, № 33, с. 2—3.
- ЛИПША В МАРАМОРОШЕ 27 ИЮЛЯ [8 АВГУСТА] 1869 ГОДА. Корреспонденция. (Без підпису. Місцеві повідомлення). — 1869, № 31, с. 4.
- Лозянський, УНГВАР, 18-ГО ИЮЛЯ 1868. Корреспонденция. (Про різні актуальні питання, про навчання співу в ужгородській учительській препарандії і необхідність реорганізування методів та програми навчання). — 1868, № 29, с. 4; № 31, с. 4; № 32, с. 4.
- М. ИЗ МАРАМОРОША, 6 [18] СЕНТЯБРЯ. Почт. Редакция! Корреспонденция. (Місцеві повідомлення). — 1867, № 11, с. 4.
- И. И. М. ЗАМЕТКИ НА КОРРЕСПОНДЕНЦИЮ «ИЗ УНГВАРА», ПОМЕЩЕННУЮ В ПЕРВОМ НУМЕРЕ «СВЕТА» 1870. — 1870, № 4, с. 27.
- М. М. СОВЕТЫ КАСАТЕЛЬНО СТРОЕНИЯ ЦЕРКВЕЙ. — 1869, № 45, с. 2—3.
- МАЛЫЙ СБОРНИК ПЕСНО-МОЛЕБНЫЙ. (Без підпису. Рецензія. Підвал). — 1868, № 14, с. 1—3; № 15, с. 2—3.
- Маркош, Михаил. Ініціали: М. М. УНГВАР, 13 [25] АВГУСТА. Корреспонденция. Михаил Маркош, собора Бововищанского наместник. (Лист до єпископа С. Панковича). — 1868, № 32, с. 4.
- В ЧИСЛЕ 12-ОМ МНОГОЦЕННОЙ ГАЗЕТЫ... М. М. (Передова. Актуальні питання побуту і обов'язків інтелігенції у справі освіти мас). — 1869, № 16, с. 1—3.
- Мереній, Иоанн — Сабов, Михаил А. МУКАЧЕВО, 29 МАРТА [6 АПРЕЛЯ]. Корреспонденция. Иоанн Мереній, уездный, судья, Михаил А. Сабов, присажный. (Місцеві повідомлення, переважно про шкільні справи). — 1870, № 14, с. 116—117.
- Микулич, Кирилл. ОТВЕТ НА СТАТЬЮ О. И. РАКОВСКОГО «О НАШЕМ ЧИНЕ СВ. ВАСИЛИЯ ВЕЛИКОГО» Кирилл Микулич, иеромонах. (Заперечення тверджень Раковського про бездіяльність монахів наведеного чину, виклад історії боротьби за організацію друкарні в одному з монастирів і наведення архівних матеріалів до цього питання). — 1869, № 22, с. 1—3; № 23, с. 2—4.
- Мионович, Корнилий О. ВЕНА, ДНЯ 24 МАЯ 1870. Корреспонденция. Корнилий О. Мионович. (З діяльності слов'янських організацій Відня. Святкування пам'яті Кирила і Мефодія). — 1870, № 19, с. 156.
- ВЕНА. Корреспонденция. Корнилий О. Мионович. (Доповнення до попередньої кореспонденції). — 1870, № 24, с. 197.
- Митрак, Александр М. Підписи: А. Митрак, Материн, А. М., А. М.
- НАРОДНОСТЬ И ОТЕЧЕСТВО. Александр М. Митрак. (Стаття. Про узгодження обов'язків до угорської вітчизни і до своєї народності. Висвітлення поняття патріотизм, який немислимий без любові до свого народу і поваги до всіх народів офіційної батьківщини). — 1867, № 1, с. 1—3.
- ИЗ МУКАЧЕВА, 7-ГО СЕНТ. Корреспонденция. А. Митрак. (Повідомлення місцевого характеру). — 1867, № 10, с. 4.
- СОТВОРЕНИЕ ЗЕМЛИ. [По народному сказанию около Мукачева]. Записал А. Митрак со слов г. Ивана Медведя, студента пештянского университета. (Народний переказ. Фольклорний запис). — 1867, № 12, с. 2.
- НА ВЕРХОВИНЕ. Посвящаю Николаю Л. Материн. (Поезія. Підвал). — 1867, № 12, с. 2.

— ПУТЕВЫЯ ВПЕЧАТЛЕНИЯ НА ВЕРХОВИНЕ. А. М. (Дорожні нотатки). — 1867, № 13, с. 3; № 14, с. 1; № 15, с. 1—2; № 16, с. 1—3.

— ИЗ МУКАЧЕВА, 9-ГО ОКТЯБРЯ 1867. Корреспонденция. А. М. «Пастырское послание епископа Андрея Бачинского, разосланное в 1806 году, в котором приказуется духовенству на счет каждой церкви купить экземпляры отпечатанной тогда в Будинге библии». (Публикация текста «послания»). — 1867, № 14, с. 4.

— ЦЕРКОВНЫЕ БРАТСТВА НА БЕРЕГСКОЙ ВЕРХОВИНЕ. А. М. (Передова. Про діяльність братств і їх завдання у справі поширення освіти серед мас). — 1867, № 23, с. 1—2.

— ОТКУДУ ПРОИСХОДИТ НАЗВАНИЕ «FIDIBUS»? А. (Стаття. Підвал). — 1868, № 24, с. 3.

— МУКАЧЕВО, 2 [14] АВГУСТА 1868. Корреспонденция. А. М. (Повідомлення про місцеві події). — 1868, № 31, с. 4.

— ДУМКА Материн. (Поезія. Підвал). — 1869, № 12, с. 1.

— МЫ УБОГИ. Материн. (Поезія. Підвал). — 1869, № 12, с. 1.

— ПРЕПОДАВАНИЕ ЗАКОНА БОЖИЯ В НАШИХ НАРОДНЫХ ШКОЛАХ. М. (Стаття. Критичний погляд на стан питання). — 1870, № 35, с. 282—283.

— УНГВАР, 1 НОЯБРЯ. М. (Передова. Звернення до громадськості з закликом до боротьби за права руської церкви і народності в Угорщині. Критика боягузства, необхідність організованого руху проти утиску). — 1870, № 43, с. 350—352.

— АВТОНОМИЯ. I, II, III. А. (Історичний екскурс у минуле з закликом до боротьби за свої історичні права). — 1870, № 45, с. 363—364; № 48, с. 386—387; № 49, с. 393—394.

МИТРОПОЛИТ ФИЛАРЕТ. [Из Крестного Календаря на 1868 год]. (Біографія. Підвал). — 1868, № 22, с. 1—3; № 23, с. 2—3.

Михалич, Николай. Иніціали: -й -ч. ИЗ НАД МАГУРЫ, 28-ГО НОЯБРЯ. Корреспонденция. -й -ч. (Повідомлення місцевого характеру). — 1868, № 50, с. 4.

Михалич, Б. Н. Иніціали: Б. Н. М. — ОБ ЯЗЫКЕ ПРИ ПРОПОВЕДЯХ.

I. Правильно проповедывать лъзя.

II. Правильно проповедывать надо. Б. Н. М. (Критика мови священників, шлях завоювання літературної мови і застосування її в контакті з масами). — 1869, № 18, с. 3; № 19, с. 3—4.

— В ДЕЛЕ РУССКОЙ ГИМНАЗИИ. Б. Н. М. (Стаття. Для виховання національної інтелігенції необхідно заснувати руську гімназію. Треба розгорнути широкий громадський рух за здійснення цієї справи). — 1869, № 26, с. 1—2.

— ОРЯБИНА, 3 СЕНТ. 1869. Благородный редактор! Корреспонденция. Б. Н. М. (Вимога критики на сторінки «Света», бо тільки через посередництво критики можливий розвиток. Обіцяє надсилати філологічні статті. Подаються етимологія і переклад імені Béla). — 1869, № 34, с. 3—4.

— О РУССКОМ ЯЗЫКЕ НА В(Ы)ШНЕМ) СПИШУ. Б. Н. М. (Характерні риси спиських руських говірок і причини їх відхиленя від руської літературної мови. Заклик вивчати і опублікувати прикмети інших говірок української етнічної території Угорщини). — 1869, № 44, с. 3.

— ВЕНА, 10 [23] ДЕКАБРЯ. Корреспонденция. Б. Н. М. Роздуми над етимологією слова Béla. З посиланнями на роботи славістів, зокрема «Историко Венгрии» Нила Попова, Полеміка з іншими кореспондентами). — 1869, № 50, с. 2—3.

— ВЕНА 13 [25] МАРТА. Корреспонденция. Б. Н. М. (Про справи «Народного дому»). — 1870, № 10, с. 91.

— РУССКАЯ ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ НА В. СПИШУ. Б. Н. М. (Нарис. Інтелігенція Спишу стає національно свідомою). — 1870, № 12, с. 99—100.

— ПРАВДУ СКАЗАТЬ НЕ ГРЕХ. [Народное присловие]. Б. Н. М. (Нарис. Три категорії руської інтелігенції щодо національної свідомості). — 1870, № 18, с. 147.

— УЧЕНИЕ СВЕТ. НЕВЕЖЕСТВО ТЪМА. Б. Н. М. (Стаття. Про систематичне вдосконалювання знань з рідної мови, вивчення літератури, витончування прийомів передачі своїх думок через постійне читання). — 1870, № 24, с. 194—195.

— ОБ ИМЕНИ СЛАВЯН. Б. Н. М. (Науково-популярний нарис. Етимологія слова «славянин», «славяне»). — 1870, № 25, с. 202—203.

— ОРЯБИНА, ДНЯ 27-ГО ИЮЛЯ 1870. Корреспонденция. Б. Н. М. (Повідомлення про місцеві події). — 1870, № 30, с. 244—245.

Многие с. ОТ СОБРАНЕЦ. Корреспонденция. (Відповідь на критику, висловлену

на адресу священиків в газеті «Учитель». Полеміка з її редактором Ріпасвим). — 1867, № 24, с. 4.

— ОТ СОБРАНЕЦ. Корреспонденция. (Полеміка з автором кореспонденції «Из Мукачевских сторон», вміщеної в № 6 «Света»). — 1868, № 8, с. 4.

— ОТ СОБРАНЕЦ. Корреспонденция. (Повідомлення місцевого характеру). — 1868, № 19, с. 4.

— ОТ СОБРАНЕЦ. ДОСТОПОЧТЕННЫЙ РЕДАКТОР! Корреспонденция. (Про засідання священиків і вчителів соборницької округи, яке відбулось 23-го травня 1868 р.). — 1868, № 22, с. 3—4.

— ОТ СОБРАНЕЦ. Корреспонденция. (Полеміка з псевдонімом «Верховинец». Проти друкування критики, спрямованої на вищих представників). — 1868, № 30, с. 3—4.

— ОТ СОБРАНЕЦ. Корреспонденция. (Повідомлення місцевого характеру. Продовження полеміки з «Верховинцем»). — 1868, № 36, с. 4.

— ОТ СОБРАНЕЦ. Корреспонденция. (Засідання священиків і вчителів соборницької округи). — 1869, № 25, с. 4.

— ОТ СОБРАНЕЦ. Корреспонденция. (За дальше піднесення рівня газети. Засідання священиків та учителів соборницького району. Вимоги: державну підтримку церковним школам, які народ не може фінансувати. Майбутні священики мають бути краще підготовлені для роботи між народом, знати його мову, тому треба реорганізувати навчання в ужгородській богословській семінарії: скасувати роковини, священикам дати державну зарплату, зрівняти їх з службовцями). — 1870, № 22, с. 173—174.

— ОТ СОБРАНЕЦ. Корреспонденция. (Відгук на кореспонденцію «Из Скалы», вміщену в № 41 «Света». Гроші, які були свого часу зібрані на «Народоучебный учред», передати фонду «Народного дому»). — 1870, № 43, с. 348—349.

Молчан, Иван Иванович. ПОСЛУЖНЫЙ СПИСОК СТАТСКОГО СОВЕТНИКА И КАВАЛЕРА ИВАНА СЕМЕНОВИЧА ОРЛАЯ ДЕ КАРВА. [1823 Г. СЕНТЯБРЯ ПЕРВОГО ДНЯ]. (Біографічні дані надіслані редакції ще у 1867 році з Москви другом І. С. Орлая). — 1870, № 12, с. 97—99.

Молчан, Степан Михайлович. Підписи. Степан Мих. Молчан, Степан М. Молчан, Стефан М. Молчан, С. М. М.

— ИЗ ПРЯШЕВСКИХ СТОРОН. Корреспонденция. С. М. М. (На нараді священиків в селі М. Ольшанах підписана заява до епископа, щоб вся адміністрація в спархії велася на руській мові). — 1867, № 21, с. 3.

— ИЗ ПРЯШЕВСКИХ СТОРОН. Корреспонденция. Степан М. Молчан. (Повідомлення місцевого характеру). — 1868, № 30, с. 3.

— ИЗ ОКР(ЕСТНОСТЕЙ) ПРЯШЕВА. Корреспонденция. Степан М. Молчан. (Про великий успіх «Света» між читачами. Бажання здоконாலюватись у вивченні літературної мови, вести до цього всю молодь. А хто не хоче, публічно критикувати. Відчувається брак книг. Просить публікувати у «Свете» зразки російської літератури, зокрема Гоголя, Пушкіна, Лермонтова, Державіна та ін.). — 1869, № 12, с. 4.

— КОРРЕСПОНДЕНЦИЯ. Степан Мих. Молчан. (Відповідь на примітки автора Іларіона Семеновича, опубліковані в № 20 «Света». Необхідність заснування в Прашеві руської читальні, щоб дешево можна руську книгу дістати. В Прашеві вже співацький гурток дорослих діє). — 1869, № 22, с. 4.

Мондок, И. И. Ініціали: И. И. М.

— УНГВАР, 6 [18] СЕНТЯБРЯ. БЛАГОР(ОДНЫЙ) ГОСП(ОДИН) РЕДАКТОР! Корреспонденция. И. И. М. (Відгук на кореспонденцію, вміщену в № 9 «Света» за 1867 р. за підписом «Справедливость». Заперечення критичних зауважень до методів, до змісту і форми навчання в ужгородській богословській семінарії). — 1867, № 11, с. 2.

— ЗАМЕТКИ НА КОРРЕСПОНДЕНЦИЮ «ИЗ УНГВАРА», ПОМЕЩЕННУЮ В 1 НУМЕРЕ «СВЕТА» 1870. В имени больше членов Общества св. Василия Великого. И. И. М. (Полеміка. Відгук на статтю, в якій було виражене гостре обурення з приводу латинізації і мадяризації єпископом Панковичем обрядів в ужгородському соборному храмі). — 1870, № 4, с. 27—29; № 5, с. 34—35.

— ПРИБАВЛЕНИЕ КО 7 ЧИСЛУ «СВЕТА» 1870 ГОДА. СЛОВО К РЕДАКТОРУ. И. И. Мондок. (Продовження попередньої статті і дальше розгортання полеміки

навколо піднятого питання, відстоювання недоторканості особи єпископа). — 1870, № 7, с. 57—63.

МУКАЧЕВО, В ПРАЗДНИК РОЖДІ. ХРИСТОВА Г. 1870. Nagy-Kallosviensis districtualis congregatio locuta, causa finita. (Відповідь надь-калловським священикам, що підписали протест проти діяльності 7-и депутатів на католицькому автономічному конгресі. У сатиричному тоні і з використанням історичних фактів ведеться гострий диспут з «калловськими волхвами». Протест проги антинародних постулів єпископа Панковича і його прислужників). — 1871, № 2, с. 9—19.

Н. УНГВАР, 15 [27] ДЕКАБРЯ. Корреспонденція. (Повернення єпископа Панковича із Пешта в Ужгород). — 1870, № 49, с. 397.

И. Н. СОВРЕМЕННЫЕ СТИХОТВОРЕНИЯ. (Поезія. Підвал). — 1869, № 40, с. 2.

М. Н. ИЗ ПОД БЕСКИДА, 2 [14] января 1869. (Корреспонденція. Думки про «Місяцеслов». Треба його скоріше видавати. Менше про церковні справи, більше про практичні, світські теми писати. Популярні історичні статті, вірші потрібні народів). — 1869, № 3, с. 3.

Немец, Михаил. ДУЛОВО, 31 АВГ. 1870. Корреспонденція. Письмо к редактору. Михаил Немец, довр(сменный) председатель общества. (Нарада учителів терелянського церковного району. Заснування, в згоді з вказівками міністерства, самоосвітнього гуртка учителів). — 1870, № 34, с. 275—276.

НЕЧТО О ТАТАРАХ НА РУСИ, БИТВА НА ПОЛЕ КУЛИКОВОМ. (Нарис, укладений за російськими джерелами). — 1869, № 30, с. 1—2; № 31, с. 2—3.

Николаевич. ОТ МСТИЧЕВА, 26-ГО ФЕВРАЛЯ. Корреспонденція. (Пропозиція відкрити в «Систе» рубрику для різних повідомлень мукачівської і прішівської єпархій). — 1868, № 11, с. 4.

НОВЕЙШИЕ СТАТИСТИЧЕСКИЕ ДАННЫЕ. (Дані щодо стану населення Угорщини 31 грудня 1869 р. З офіційного документу). — 1870, № 50, с. 406.

НОВОЕ ЖИЛИЩЕ, 12 (24) СЕНТ. 1870. Корреспонденція. (Місцеві повідомлення). — 1870, № 36, с. 291—292.

А. П. О... СЛАВЯНСКИЕ ДЕВЫ. [Поезія]. — 1870, № 31, с. 253.

ОБРАЗ ВЫБИРАНИЯ ЧЛЕНОВ СЕЙМА, УСТРАИВАЕМОГО АВТОНОМИЮ УГОРСКОЙ КАФОЛИЧЕСКОЙ ЦЕРКВИ. (Удобрен его ап(остольским) величеством 25 октября г. 1869 под ч. 20340. (Структура і завдання Конгресу католиків Угорщини, ключ для обрання делегатів). — 1869, № 44, с. 1—3.

Один иерей. ИЗ МУКАЧЕВСКОЙ ЕПАРХИИ. Корреспонденція. Один иерей, подписавший вышепомянутую петицию. (Про справи боротьби за автономію руської уніатської церкви Угорщини. Протест проти угорського листа, надісланого з Ужгорода священиками мукачівської єпархії, в якому брехливими твердженнями очорнюються як сама автономія, так і ті, що за її здійснення борються. З двох єпархій була ще раніш надіслана петиція голові католицького з'їзду у справі визнання автономії). — 1869, № 40, с. 3—4.

Один из Берегу. ИЗ БЕРЕЖАНСКОГО КОМИТАТА. Корреспонденція. (Спростування тверджень деяких ужгородських церковних сановників, ніби проти-законним було скликання нарад для укладення кандидати майбутніх депутатів на католицький автономічний з'їзд). — 1869, № 19, с. 4.

Один из жертвователей. ИНТЕРПЕЛЯЦИЯ СО СТОРОНЫ ПУБЛИКИ. (Вимоги публіки публікувати звіти про господарювання публічними фондами. Що з стипендієвим фондом О. Духновича, з фондом на спорудження надгробного пам'ятника К. Матезонському?). — 1870, № 24, с. 193—194.

Один из присутствовавших. ИЗ-ПОД МОГИЛКИ. Корреспонденція. (Про події місцевого характеру). — 1868, № 2, с. 3—4.

Один из Собора. МАРАМОРОШ. Корреспонденція. (Повідомлення про події місцевого характеру). — 1867, № 23, с. 3—4.

Один из сельских учителей. ИЗ ЗЕМПЛИНСКОЙ СТОЛИЦЫ. (Корреспонденція. Раніш автор отримував безплатно «Свет», який дуже полюбив. Просить і надалі надсилати йому газету даром). — 1869, № 3, с. 3.

Один из старцев. О НАШЕМ ЧИНЕ СВЯТОГО ВАСИЛИЯ ВЕЛИКОГО. Списал один из старцев чина ся. Василия Великого. (Відгук на статтю І. Раковського, вміщену в № 15 «Света». Згода з критичними зауваженнями і пропозиціями його щодо згадуваного чину. Доповнення до статті І. Раковського). — 1869, № 18, с. 1—3; № 19, с. 1—3.

Один прих(одский) священник. ИЗ РУССКИХ ОБЛАСТЕЙ, 3 МАЯ. Кор-

респонденція. (Критичний відгук на серію статей, що появились в ужгородській газеті «Ung» про питання неуспіху в справах поширення освіти серед мас руського населення Угорщини. Необхідність введення руської мови в місцеву адміністрацію, застосування її службовцями в контакті з народом). — 1870, № 17, с. 141.

Один читатель «Слова». ИЗ УЖГОРОДА. Корреспонденція. (Про боротьбу за автономію руської уніатської церкви Угорщини). — 1867, № 15, с. 3—4.

О НАРОДНОМ ОБРАЗОВАНИИ. (Передова. Стаття теоретичного характеру про суть народної освіти і шлях здійснювання її завдань). — 1869, № 40, с. 1—2; № 41, с. 2; № 42, с. 3.

ОО. — УНГВАР, 17 ФЕВРАЛЯ. Корреспонденція. (Ужгородський дяк Петро Герзавич за півстолітню службу отримав нагороду від міністра освіти. Урочисто відзначено його ювілей). — 1869, № 4, с. 3—4.

— О СОБРАТИЯХ МОНАШЕСТВУЮЩЕЙ БРАТИИ. (Стаття. З статуту чина св. Василя Великого). — 1869, № 32, с. 2.

О...ъ С...ъ. УНГВАР, 25 ДЕКАБРЯ 1869. Корреспонденція. (Гостра критика латинізаторських і мадьяризаторських тенденцій єпископа Панковича. Сміливий протест представника молоді). — 1870, № 1, с. 3.

ОТ БЕСКИДА. Корреспонденція. (Ужгородські враження. Питання виховання молоді в рідній культурі, особливу дівчат. Згадані хор гімназистів, який наспіб колишньої «Гармонії», що її вів К. Матезонський, співав у кафедральному храмі). — 1868, № 17, с. 3—4; № 18, с. 3—4.

ОТ БЕСКИДА. Корреспонденція. (Критика методів навчання і навчальної програми в Ужгородській учительській препарандії. Схвально про певні нові методи роботи в гуртожитку для сиріт). — 1868, № 23, с. 4; № 24, с. 4.

ОТ БЕСКИДА. Корреспонденція. (Критика ігнорування прав руського населення в Ужгороді). — 1868, № 35, с. 4.

ОТВЕТ ЕГО ВЫСОКОПРЕВОСХОДИТЕЛЬСТВА ЕПИСКОПА ИОСИФА НА АДРЕС, ПОДНЕСЕННЫЙ ЕМУ ОБЩЕСТВОМ СВ. ВАСИЛИЯ ВЕЛИКОГО по случаю произведенія его папою Пием IX в достоинство римского графа, в прелата и асистента при святом папском престоле. — 1869, № 20, с. 1.

ОТВЕТ его преосвященства Стефана с поводу поднесенного ему адреса обществом св. Василия Великого по случаю пожалования его средним крестом ордена св. Стефана царя. — 1869, № 22, с. 1.

ОТВЕТ его превосходительства архипастыря мукачевского Степана Панковича на адрес, посланный из заседания комитета Общества св. Василия Великого по случаю произведенія его в действительные тайные советники... — 1869, № 46, с. 1.

ОТВЕТ святейшего архиерея Пия IX папы римского с поводу поднесенного ему поздравительного письма его преосвященством Стефаном от имени своего и епархии своей по случаю празднования пятидесятилетнего юбилея рукоположения его в ереи. — 1869, № 22, с. 1.

ОТ ВИХОРЛЯТА 18 [30] НОЯБРЯ. Корреспонденція. (Повідомлення місцевого характеру). — 1868, № 46, с. 4.

ОТКРЫТИЕ АМЕРИКИ КИТАЙЦАМИ. (Стаття. За російськими джерелами). — 1870, № 25, с. 201—202.

ОТКРЫТОЕ ПИСЬМО. К высокородному господину Иоанну Пастелию как представителю нашему на ав(ономическом) конгрессе. (Протест виборців проти діяльності депутата І. Пастелія на угорському автономічному конгресі). — 1870, № 45, с. 361.

ОТ МИНИСТЕРСТВА РЕЛИГИИ И НАР(ОДНОГО) ПРОСВЕЩЕНИЯ. Число 3513. (Затвердження А. Добрянського та І. Раковського у функції голів Спільки св. Василя Великого). — 1870, № 15, с. 121.

ОТ МУКАЧЕВА МЕСЯЦА ИЮНЯ. Корреспонденція. (Питання народних шкіл. За церковні школи і православно-християнське виховання. Про нараду учителів у Великому/ Давидкові, в районі якого діти добре відвідують школи. Потреба підручників). — 1870, № 26, с. 211—213.

ОТ МУКАЧЕВА. Корреспонденція. (Про місцеві події). — 1870, № 32, с. 260.

А. П. ЛЖЕУЧИТЕЛЯМ. (Поезія. Підвал). — 1869, № 38, с. 2.

— ДВЕ ДОРОГИ. (Поезія. Підвал). 1869, № 38, с. 2.

— ПРИРОДА-МАТЬ. (Поезія. Підвал). — 1869, № 38, с. 2—3.

Е л и с а в е т а П... ЖИЗНЬ КОЗАКОВ НА КАВКАЗЕ. (Стаття. З російського джерела). — 1868, № 42, с. 3—4.

- К. П. СОВРЕМЕННЫЙ СТИХ. «Средь зол земных, средь суеты житейской...» (Поезія. Підвал). — 1869, № 39, с. 2.
- Т[арасий] П[єтрик]. КРАСНОБРОД 6 (18) МАРТА 1870. Корреспонденція. (Традиційні приятельські збори в краснобрідському монастирі. Проведено підписку на фонд «Народного дому»). — 1870, № 10, с. 83.
- Я. П. ... ОДНОМУ ИЗ УСТАЛЫХ... (Поезія). — 1870, № 30, с. 245.
- Павлович, А. И. Підписи: А. Павлович, А. П., + + +
- СЛАВА БОГУ, ПОКАЗАВШЕМУ НАМ СВЕТ! А. И. Павлович. (Поезія. Підвал). — 1867, № 1, с. 2.
- ДУМКИ, посвященные славянам, посетившим Этнографическую выставку. А. И. Павлович. (Поезія. Підвал). — 1867, № 4, с. 2.
- НОВАЯ ОДА К СТАРОЙ РЕВЕРЕНДЕ! + + + (Поезія. Підвал). — 1867, № 4, с. 2—3.
- ДУМКИ, посвященные любимому другу И. М. Б. А. Павлович. (Поезія. Підвал). — 1867, № 14, с. 2—3.
- ОПИСАНИЕ МАКОВИЦЫ. А. Павлович. (Історичний нарис). — 1868, № 1, с. 3—4.
- ПОЧТЕННАЯ РЕДАКЦИЯ! Корреспонденція. А. И. Павлович. (Інформація про книгу В. Рігера «О капитале и труде невестивенном и их значении и положении в политической экономии», що вийшла в С.-Петербурзі у 1868 р.). — 1869, № 1, с. 3—4.
- В ГОЛОС ПРЯШЕВСКОЙ ЕПАРХИИ. А. И. Павлович. (Посилаючись на слова Й. Заборського і показуючи на необхідність вивчення нашої давньої історії за першоджерелами, бо чужі історики фальшиво подають її, Павлович надсилає у Спілку св. Вас. Вел. 100 гульденів на фонд історичних досліджень, обіцяє допомогти історичними джерелами тим, що візьмуться за це дослідження). — 1869, № 48, с. 1—2.
- МАКОВИЦА. А. И. Павлович. (Історико-географічний нарис). — 1870, № 2, с. 10—11.
- ИЗ ПРЯШЕВСКОЙ ЕПАРХИИ. Корреспонденція. А. П. (Обрання А. Добрянського та А. Рубія депутатами на католицький автономічний конгрес. Лист прямицького єпископа до них з повідомленням про їх обрання). — 1870, № 13, с. 107.
- ПАМЯТЬ АНДРЕЯ БАЧИНСКОГО славного иногда мукачевского епископа. (Біографія). — 1868, № 11, с. 3—4; № 12, с. 2—3; № 18, с. 2—3; № 19, с. 3—4; № 22, с. 2—3; № 23, с. 1—3.
- ИВАН ПАЛАРИК. (Некролог). — 1870, № 50, с. 406—407.
- ПЕВЦО-УЧИТЕЛИ БЛАГОЧИНИЯ СВАЛЯВСКОГО... (Заява учителів сваявського району про надсилання їм «Света» з знижкою). — 1870, № 3, с. 17.
- Певцы катедрального храма. ДОЛГ ДОСТОДОЛЖНОГО БЛАГОДАРЕНИЯ. Ужгород, 8 (20) мая 1868. Корреспонденція. (Подяка мукачівському єпископу за грошову допомогу). — 1868, № 19, с. 4.
- ПЕРЕВОДЫ С РУССКОГО НА МАДЪЯРСКИЙ ЯЗЫК. (Огляд перекладів російських художніх творів на угорську мову, рецензії перекладених творів). — 1870, № 49, с. 397—398.
- ПЕРИОДИЧЕСКИЙ ОСТРОВ В ЛИФЛАНДИИ. (Остров посеред Ілзінського озера в Литві, який часом зникає, а потім з'являється). — 1869, № 8, с. 2.
- Песнолюбец. НЕЧТО О ПОЭЗИИ РУССКОЙ, а особенно о венгро-русской. (Стаття про постіку російської і місцевої поезії). — 1868, № 24, с. 2; № 25, с. 1—2.
- А. С. П(єт)рушев(и)ч). ЛЬВОВ, 14 ЯНВАРЯ 1870. Корреспонденція. (Про необхідність вивчати минуле місцевого населення. Збирати документи та дані іншого характеру, фольклор, вивчати діалекти. Бідерман як основоположник цього дослідження). — 1870, № 3, с. 20.
- Пистолити. РУССКИЙ НА ПОСТЕЛИ СМЕРТЕЛЬНОЙ. (Поезія. Підвал). — ИЗ ГОРОДА, 26 ФЕВРАЛЯ [10 МАРТА] 1869. Корреспонденція. (Згода з пропозицією «Сельского священника», щоб сільські учителі записували рідний фольклор, але Спілка св. Василя Вел. має з таким закликом звернутись до публіки. Будуть записувати не тільки вчителі, бо є велике бажання пізнати через фольклор свій народ). — 1869, № 9, с. 4.
- ИЗ БЕРЕЖАВЫ, 9-ОГО Д(НЯ) АВГУСТА 1869. Корреспонденція. — 1869, № 32, с. 3—4.

ПИСЬМО, ПОСЛАННОЕ УНГВАРСКИМИ РУССКИМИ СЕМИ ПРЕДСТАВИТЕЛЯМ РУССКОГО НАРОДА НА УГОРСКОМ КАФ. АВТОНОМИЧЕСКОМ СЕЙМЕ, ИМЕННО: ... А. И. Добрянскому, ... А. М. Рубию, ... Е. Поповичу, ... Э. Грабарю, ... П. Грабарю, ... Ю. Фаркашу, ... М. Молчану в знак преданности и полной признательности своей по поводу заявления их в пользу восстановления древней автономии греко-католической русской церкви в Угорщине ... в Унгваре, 1 [13] ноября 1870 г. — 1870, № 43, с. 346.

ПОГОДИН, М. П. РЕЧЬ ПРЕДСЕДАТЕЛЯ СЛАВЯНСКОГО КОМИТЕТА М. П. ПОГОДИНА, СКАЗАННАЯ В ЗАСЕДАНИИ 14-ГО ФЕВРАЛЯ. М. П. ПОГОДИН. — 1869, № 12, с. 2—4.

ПОЖИРАТЕЛИ ТРУПОВ И ПОХОРОНЫ. (Стаття. Звичай давніх народів). — 1869, № 37, с. 4.

Попович, Андрей, А. В. Попович.

— КОЛЮЧАЯ РОЗА. Литературная сказка, ночью вывита на долине В(елико)-Копанской с перевода Ж(уковского?) — А. В. Поповичем. — 1868, № 16, с. 1—2.

— О СЛАВЯНСКОМ ПЕРЕВОДЕ КНИГ СВЯЩЕННОГО ПИСАНИЯ. Андрей Попович в(елико) копанский. (Историко-филологический трактат). — 1870, № 10, с. 89—91.

— ВВЕДЕНИЕ ХРИСТ(ИАНСКОЙ) ВЕРЫ СРЕДИ РУССКИХ. [Из летописи Нестора]. Андрей Попович. — 1870, № 15, с. 122—124; № 16, с. 131—132.

Попович, Николай. МУКАЧЕВО. Корреспонденция. Николай Попович. (Бал у Мукачеви, влаштований на користь закупки підручники для верховинських шкіл). — 1870, № 10, с. 91—92.

Попп, Андрей. Почтенный государь редактор! Андрей Попп, учитель Горенецкой школы. (Лист з проханням купити за надіслані і подаровані ніколі гроші підручники для учнів). — 1869, № 5, с. 4.

ПОСЛОВИЦЫ О БОГЕ И НАБОЖЕНСТВЕ. — 1868, № 15, с. 4.

ПРЕДПОЛОЖЕНИЯ О НОВОМ ВСЕЛЕНСКОМ СОБОРЕ. (Из «Бирж(евых) вед(о-мостей)»). — 1870, № 37, с. 299—300.

ПРОКАЗЫ ПОЛЬСКОГО МАГНАТА ПОТОЦКОГО. [Из «Вестника». «Рассказ... из эпохи самодурств польских вельможей». (Підвал). — 1867, № 13, с. 2—3; № 14, с. 3; № 15, с. 2—3; № 16, с. 2—3; № 17, с. 2—3; № 18, с. 1—3.

ПРОКАЗЫ ПОЛЯКА ПАНЕ-КОХАНКУ. (Оповідання. Курьози з життя князя Радзівілла. Підвал). — 1868, № 1—2, с. 1—3; № 3, с. 2—3; № 4, с. 2; № 5, с. 1—3; № 8, с. 3; № 9, с. 2—3.

ПРОТОКОЛ второго общего собрания Общества св. Василия Великого, происходившего в Унгваре 19 сентября [1-го окт.] 1867. — 1867, № 21, с. 3—4; № 22, с. 4; № 23, с. 4.

ПРОТОКОЛ девятого заседания комитета Общества св. Василия Великого, происходившего в Унгваре 1 [13] ноября 1867. Виктор А. Гебей, письмоводитель общества. — 1867, № 24, с. 2—3.

ПРОТОКОЛ десятого заседания Комитета Общества св. Василия Великого, происходившего в Унгваре 28 ноября [10 декабря] 1867. Виктор А. Гебей. — 1868, № 1, с. 4; № 2, с. 4.

ПРОТОКОЛ одиннадцатого заседания комитета Общества св. Василия Великого, происходившего в Унгваре 2 [14] января 1868. Виктор А. Гебей, письмоводитель общества. — 1868, № 6, с. 4.

ПРОТОКОЛ двенадцатого заседания комитета Общества св. Василия Великого, происходившего в Унгваре 7-го [19] февраля 1868. Виктор А. Гебей. — 1868, № 14, с. 3.

ПРОТОКОЛ тринадцатого заседания комитета Общества св. Василия Великого, происходившего в Унгваре 21-м[арта] [2 апр.] 1868. Виктор А. Гебей, письмоводитель общества. — 1868, № 16, с. 4.

ПРОТОКОЛ четырнадцатого заседания комитета Общества св. Василия Великого, проходящего в Унгваре 27-го апреля [7 мая] 1868. Виктор Гебей, письмоводитель общества. — 1868, № 21, с. 3—4.

ПРОТОКОЛ заседания управляющего комитета «Русскою Беседою» в Унгваре, происходившего 5-го [17] июня 1868. А. Ф. Геревич. — 1868, № 23, с. 4; № 24, с. 4.

ПРОТОКОЛ VI-го общего собрания Общества св. Иоанна Крестителя, происшедшего 18-го [30-го] июля 1868. Иосиф Мих. Рубин. — 1868, № 30, с. 1—3.

ПРОТОКОЛ пятнадцатого заседания комитета Общества св. Василия Великого, происшедшего в Унгваре 29-го мая [10 июня] 1868. Виктор А. Гебей, письмоводитель общества. — 1868, № 28, с. 4.

ПРОТОКОЛ шестнадцатого заседания комитета Общества св. Василия Великого, происшедшего в Унгваре 18-го [30] июля 1868. Виктор А. Гебей, письмоводитель общества. — 1868, № 33, с. 4.

ПРОТОКОЛ весеннего заседания священников собора бобовищанского в приходе Кузmine 2-го июня 1868. Иоанн Каминский, письмоводитель собора бобовищанского. — 1868, № 37, с. 4.

ПРОТОКОЛ семнадцатого заседания комитета Общества св. Василия Великого, происшедшего в Унгваре 19-го [31] августа 1868. Виктор А. Гебей, письмоводитель общества. — 1868, № 38, с. 4.

ПРОТОКОЛ третьего общего собрания Общества св. Василия Великого, происшедшего в Унгваре 19 сентября [1 октября] 1868. — 1868, № 45, с. 1.

ПРОТОКОЛ восемнадцатого заседания комитета Общества св. Василия Великого, происшедшего в Унгваре 31-го октября [12-го ноября] 1868. — 1868, № 49, с. 4.

ПРОТОКОЛ девятнадцатого заседания комитета Общества св. Василия Великого, происшедшего в Унгваре 12 [24] декабря 1868. — 1869, № 7, с. 4.

ПРОТОКОЛ двадцатого заседания комитета Общества св. Василия Великого, происшедшего в Унгваре 13 (25) февраля 1869. — 1869, № 15, с. 3.

ПРОТОКОЛ двадцатьпервого заседания комитета Общества св. Василия Великого, происшедшего в Унгваре 10-го [22-го] апреля 1869. — 1869, № 20, с. 4.

ПРОТОКОЛ двадцатьвторого заседания комитета Общества св. Василия Великого, происшедшего в Унгваре 22 мая [3 июня] 1869 года. Виктор А. Гебей, секретарь общества. — 1869, № 25, с. 3.

ПРОТОКОЛ чрезвычайного заседания комитета Общества св. Василия Великого, происшедшего в Унгваре 5-го [17-го] июня 1869. Виктор А. Гебей, секретарь общества. — 1869, № 25, с. 4.

ПРОТОКОЛ двадцатьтретьего заседания комитета Общества св. Василия Великого, происшедшего в Унгваре 19 июня [1 июля] 1869. Виктор А. Гебей, секретарь общества. — 1869, № 29, с. 4.

ПРОТОКОЛ четвертого общего собрания Общества св. Василия Великого, происшедшего в Унгваре в зале «Русской Беседы» 18 [30] сентября 1869. — 1869, № 42, с. 1—3.

ПРОТОКОЛ заседания Общества св. Василия Великого, происшедшего 16 [28] октября в «Русской Бесede». — 1869, № 48, с. 4.

ПРОТОКОЛ двадцатьчетвертого заседания комитета Общества св. Василия Великого, происшедшего в Унгваре 18 [30] июля 1869 г. — 1870, № 3, с. 17.

ПРОТОКОЛ двадцатьшестого заседания комитета Общества св. Василия Великого, происшедшего в Унгваре 27 ноября [9 декабря] 1869 года. — 1870, № 4, с. 25—26.

ПРОТОКОЛ двадцатьседьмого заседания комитета Общества св. Василия Великого, происшедшего 15 [27] января 1870 — 1870, № 10, с. 81—82.

ПРОТОКОЛ двадцатьвосьмого заседания комитета Общества св. Василия Великого, происшедшего в Унгваре 12 [24] марта 1870. — 1870, № 20, с. 161—162.

ПРОТОКОЛ двадцатьдевятого заседания комитета Общества св. Василия Великого, происшедшего в Унгваре 11 [22] мая 1870. — 1870, № 28, с. 225—226.

ПРОТОКОЛ пятого общего собрания Общества св. Василия Великого, происшедшего в Унгваре в зале «Русской Беседы» 18 [30] августа 1870 г. — 1870, № 37, с. 297—299.

ПРОТОКОЛ тридцатого заседания комитета Общества св. Василия Великого, происшедшего в Унгваре 14 [26] июля 1870. — 1870, № 46, с. 369—370.

ПРОТОКОЛ тридцатьпервого заседания комитета Общества св. Василия Великого, происшедшего в Унгваре 21-го сентября в доме «Русской Беседы». — 1870, № 46, с. 370.

ПРОТОКОЛ чрезвычайного собрания священников бобовищанского благочиния, подержанного в Русском дня 14 января 1871 г. — 1871, № 3, с. 28.

ПРОЭКТ ИЕЗУИТА об уничтожении восточного обряда в древних русских краях Польши [который привести в исполнение некоторые домогались и на Угорщине],

изданный года 1717. (Передрук з російської газети «День»). — 1870, № 38, с. 306—307; № 39, с. 314—315; № 40, с. 322—323.

ПУСТЬ СГИБНЕТ ВСЕ... (Поезія російського автора). — 1870, № 6, с. 46.

Пушкин, А. С. БАРЫШНЯ-КРЕСТЬЯНКА [повість] от Александра С. Пушкина. — 1870, №№ 1—4, с. 5—6, 13—14, 21—23, 30—31.

— ПРИЯТЕЛЯМ. А. П. (Епіграма). — 1870, № 7, с. 63.

В. П-чъ. ПОЕЗДКА В ВИНОГРАДНИК. [Отрывок из рассказов моей матери. Болгарская повесть] — 1967, №№ 1—3, 5, с. 2—3; №№ 7—10, с. 3; №№ 11—12, с. 2—3.

Р. ПОЧТЕННАЯ РЕДАКЦИЯ! Корреспонденция. (Повідомлення про повернення єпископа Панковича в Ужгород, вітальна промова Яцковича). — 1867, № 4, с. 3—4.

Р... ЛЖЕПРОРОЧЕСТВО. (Поезія). — 1870, № 29, с. 236.

— ЛЕТ ТЫСЯЧА ТЕРПИТ УЖАСНО... (Поезія. Підвал). — 1869, № 4, с. 1.

— Р. — САМОЗВАНЕЦ НА ЦАРСКОМ ПРЕСТОЛЕ РОССИЙСКОМ. Исторический очерк. (За російськими джерелами). — 1870, № 30, с. 242; № 31, с. 251—252; № 32, с. 259—260.

П. Р. ИЗ САБОЛЧА Корреспонденция. (На зборах вчителів і священників у Марія-Повчі висловлено згоду з діяльністю депутата С. Поповича на католицькому автономічному конгресі. Висловлено вимогу, щоб ввели у школи навчання руської мови хоча б як предмета. Підтримка реорганізації ужгородської препарандії, пропозиція, щоб залишилась церковною. Методичні виступи учителів). — 1870, № 44, с. 355—356.

Л. Р. ПОЭЗИЯ ЭСКИМОСОВ. (Стаття). — 1870, № 21, с. 170—171.

М. Р... ОСВЯЩЕНИЕ КРАЕУГОЛЬИГО КАМНЯ В ЧУМАЛЕВЕ. Корреспонденция. — 1870, № 36, с. 292.

Р... к. ОТ РУССКИХ СЛОВЯКОВ. Корреспонденция. (З приводу скасування руської кафедри історії в Ужгородській гімназії критичний закид на адресу церковної зверхності Мукачівської єпархії, із згодою якої закрито кафедру. Гострий виступ проти священства. Пропозиція заснувати у Пряшеві приватну руську гімназію. Автор надіслав редакції перший внесок у фонд її побудови. Редакція бере на себе обов'язок збирання внесків у цей фонд). — 1869, № 44, с. 4.

Р — ь. НАШ ВЕК. «О грустно, грустно мне...» Хомяков. (Стаття. Про занепад Западу і визвольну місію Сходу). — 1870, № 49, с. 394—396; № 50, с. 403—405.

Раковский, Иоанн. Підпис: Иоанн Раковский, И. Раковский.

— ИЗА, 15 [27] ОКТЯБРЯ С. Г. Раковский, второй председатель Общества св. Василия Великого. (Про проблеми Спілки св. Василя Великого). — 1868, № 41, с. 3—4.

— РЕЧЬ, говоренна о Иоанном Раковским, вторым председателем литературного Общества св. Василия Великого по случаю открытия II-го общего собрания его, происходящего в Унгваре 19-го сентября [7 окт.] 1867 г. — 1868, № 43, с. 2—3.

— ИЗА, 3 [15] НОЯБРЯ С. Г. Корреспонденция. Иоанн Раковский. (Протест проти поганого господарювання з грішми Спілки св. Василя Великого, вимога суворих заходів і стягнень. Критика «Русской Беседы»). — 1868, № 44, с. 4.

— ИЗА, 30 ОКТЯБРЯ [11 НОЯБРЯ] С. Г. Корреспонденция. Иоанн Раковский. (Побудова шкільного будинку і будинку для священника в Ізі). — 1868, № 45, с. 4.

— ЕПИСКОПСКОЕ ОБОЗРЕВАНИЕ НАШЕЙ ЕПАРХИИ. Иоанн Раковский. (Інспекція єпископом Панковичем церквей в Мараморші). — 1868, № 46, с. 2—4; № 47, с. 2—4; № 48, с. 3—4.

— МЕСЯЦСЛОВ, ИЗДАНЫЙ ОБЩЕСТВОМ СВ. ВАСИЛИЯ ВЕЛИКОГО за 1868 г. И. Раковский. (Рекомендація використати це видання як посібник у школах і розповсюдити його між народом). — 1869, № 1, с. 1—2

— О «ГАЗЕТЕ ДЛЯ НАРОДНЫХ УЧИТЕЛЕЙ». И. Раковский. (Замість передової. Інформація про газету та її додаток «Хозяйственные наставления». Їх поява і зміст оцінюються позитивно, а також мова, близька до російської. Заклик до директорів шкіл, учителів, викладачів Ужгородського педагогічного інституту читати і розповсюджувати газету. Довести, що вона потрібна і русини заслуговують на те, щоб уряд для них видавав газету. Критикуються опечатки і мовні огріхи. Підкреслюється необхідність писати одну літературною мовою). — 1869, № 3, с. 1—2.

— О ЮЛИАНСКОМ И ГРЕГОРИАНСКОМ КАЛЕНДАРЯХ. И. Раковский.

(Полеміка з газетою Ф. Дсака «Нарб», яка назвала Росію варварського з-за введення у Польщі Юліанського календаря. Огляд спроб ввести у русинів Грегоріанський календар, залик — це відступати від Юліанського календаря, бо він нас пов'язує з Сходом). — 1869, № 4, с. 1—2.

— О ВОСТОЧНО-ЦЕРКОВНОЙ ХРОНОЛОГИИ. И. Раковскій. (Пояснення вираховування дат рухомих свят за календарем Східної церкви). — 1869, № 7, с. 2—3.

— О МЕТРИЧЕСКИХ КНИГАХ. И. Раковскій. (Роль метрики в суспільстві. Необхідність вести метричні записи рідною мовою народу. Слід ввести цю мову і в церковну адміністрацію). — 1869, № 9, с. 1.

— О НАШЕЙ РУССКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ. И. Раковскій. (Передова. Більшість нашої інтелігенції виховувалась у чужій мові і звичаях. Частина її знає діалект, але не володіє літературною мовою, без якої немає інтелігента. Треба злитись з народом і вірно служити йому). — 1869, № 10, с. 1—2.

— О СПОСОБАХ ОБРАЗОВАНИЯ У НАС РУССКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ. И. Раковскій. (Добитись державної субсидії для Сілки св. Василя Великого, щоб можна матеріально підтримати добрих культурних діячів. Заснувати власні руські учбові заклади, зокрема, гімназію, щоб виховати патріотичну молодь. Використати закордонні стипендії, зокрема в Петербурзі, де засновано спеціальний фонд для закордонних слов'янських студентів). — 1869, № 13, с. 1—2.

— О НАШЕМ ЧИНЕ СВ. ВАСИЛИЯ ВЕЛИКОГО. И. Раковскій. (Передова. Критично про діяльність монахів). — 1869, № 15, с. 1—2.

— О ВВЕДЕНИИ НЕКОТОРЫХ ПОЛЕЗНЫХ УСТАНОВЛЕНИЙ В НАШЕМ ЧИНЕ СВ. ВАСИЛИЯ ВЕЛИКОГО. И. Раковскій. (Продовження теми попередньої статті. Пропозиції на використання монахів на полі освіти. Питання заснування друкарні). — 1869, № 26, с. 2—4.

— УИГВАР ИЛИ УЖГОРОД. И. Раковскій. (Філологічна стаття. Виклад етимології назви Унгвар і міркування про слов'янське походження слова). — 1869, № 26, с. 4.

— ИЗА, 3 [15] ИЮЛЯ 1869 Г. Корреспонденция. И. Раковскій, в(торой) председатель Общества св. Василия Великого). (З позиції своєї функції автор з обуренням критикує зміст повідомлення, вміщеного в № 25 «Света», про іменування М. Лихварчика консисторіальним радником пряхівської консисторії). — 1869, № 27, с. 3.

— О ВАЖНОСТИ ЗНАЧЕНИЯ ЧИНА СВ. ВАСИЛИЯ ВЕЛИКОГО И О СТАТЬЯХ, НАПИСАННЫХ В ОТВЕТ НА СТАТЬЮ МОЮ О НАШЕМ ЧИНЕ СВ. ВАСИЛИЯ ВЕЛИКОГО. И. Раковскій. (Продовження полеміки про чин. Відповідь окремим авторам, що критикували попередні статті Раковського про василіян). — 1869, № 28, с. 2—3; № 29, с. 1—2.

— О МАТЕРИАЛЬНОМ СОСТОЯНИИ НАШЕГО СЕЛЬСКОГО ДУХОВЕНСТВА. И. Раковскій. (Передова стаття). — 1869, № 31, с. 1—2.

— РЕЧЬ, произнесенная о. Иоанном Раковским, вторым председателем Общества св. Василия Великого, по случаю открытия общего собрания его, происходившего в Унгваре 18 [30] сентября 1869. — 1869, № 38, с. 2—3.

— НЕЧТО О СПОСОБЕ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ ГРАМОТЕ. Иоанн Раковскій. (Стаття. Методика викладання предметів в початковій школі). — 1869, № 41, с. 2—3.

— ОТ 1868 ГОДА XLIV СТАТЬЯ ЗАКОНА О НАЦИОНАЛЬНОЙ РАВНОПРАВИЮСТИ. И. Раковскій. (В Угорщині, яка для себе виборолла політичні і національні права, не дано повні права національностям. Проте прийнятий у 1868 році закон дає певні можливості для їх культурного розвитку. Треба повністю використати дані можливості. В Березькій жупі вже подано жупному вибору петицію про введення в життя постанов закону. І в інших жупах треба це зробити). — 1869, № 46, с. 1—2.

— ИЗА, 8 [20] ДЕКАБРЯ 1869 Г. Корреспонденция. И. Раковскій. (Повідомлення місцевого характеру). — 1869, № 49, с. 3.

— О НАРОДНОЙ ПЕРЕПИСИ. И. Раковскій. (Стаття. Позитивно і критично про підготовку до народного перепису в Угорщині, який починається 3-го січня. Вказівки для правильного заповнення питальних листів). — 1870, № 1, с. 2—3.

— ОБ ОСНОВАНИИ НАРОДНОГО ДОМА ДЛЯ УГОРСКОЙ РУСИ. И. Раковскій. (Стаття. Майбутній «Народній дім» має стати справжнім вогнищем культу-

ри — з бібліотекою, з архівними приміщеннями, залами засідань, аудиторіями тощо). — 1870, № 7, с. 50—51.

— **ИЗА**, 9 [21] ФЕВРАЛЯ 1870 Г. Корреспонденция. И. Раковский. (Про церковну автономію, право на боротьбу за розвиток народності, обирання депутатів на католицькій автономній з'їзд, коментування з цього приводу статті, що появилася в газеті *Szigeti Közlöny*). — 1870, № 7, с. 51—53.

— **О ЦЕРКОВНЫХ АДВОКАТАХ**. И. Раковский. (Стаття. Про потребу відновлення посади церковних адвокатів, про їх обов'язки, про захист при комасації церковних земель і земель селян від намагань поміщиків захопити кращі землі). — 1870, № 14, с. 115—116.

— **НЕЧТО О НАШЕМ НАРОДНОМ ДОМЕ**. И. Раковский. (Обрано комісію для спорудження «Народного дому». Воля без Спілки св. Василя Великого, яка є ініціатором спорудження «Народного дому», не сміє нічого робити. Нсобхідний суворий контроль господарювання з грішми фонду «Народного дому»). — 1870, № 20, с. 162—163.

— **РЕЧЬ, ПРОИЗВЕСЕННАЯ ИОАННОМ РАКОВСКИМ**, вторым председателем Общества св. Василия Великого, по случаю открытия пятого общего собрания, происходившего в Унгваре 18 [30] августа 1870. — 1870, № 32, с. 257—259.

— **ИЗА**, 11 [23] НОЯБРЯ 1870. Корреспонденция. И. Раковский. (Настрої мараморської інтелігенції). — 1870, № 45, с. 366.

— **ИЗА**, 11 [23] НОЯБРЯ 1870. Корреспонденция. И. Раковский. (Відгук на видавання шкільних підручників у Пряшеві. Вимога не робити конкуренції Спілці св. Василя Великого, не розділявати сили. Видавати спільні підручники для всього руського населення Угорщини). — 1870, № 45, с. 366—367.

— **ИЗА**, 27 НОЯБРЯ [9 ДЕК.] С Г. Корреспонденция. И. Раковский. (Інспекція шкільного інспектора в ізянській школі, з історії ізянської школи). — 1870, № 47, с. 378—380.

Ревак, Михайл В. ПЕШТ, ДНЯ 1 [13] АПРЕЛЯ 1869. Благородный редактор! Корреспонденция. Михайл В. Ревак, пештський питомец спархії Пряшевской. (З життя уніатських богословів в пештській семінарії. Пряшівський єпископ дарував їм руські книги). — 1869, № 14, с. 4.

Рєпаєв, А. И. НЕСКОЛЬКО СЛОВ ОТНОСИТЕЛЬНО ПЕВЦОУЧИТЕЛЬСКОГО ФОНДА СИРОТ И ВДОВ. (Доручення вчителів здобути відомості про згаданий фонд опублікувати детальний звіт про його стан автор не виконав, бо передбачається свіжі всіх фондів мукачівської спархії і у зв'язку з цим скликання з'їзду священників та учителів).

РИМСЬКІЕ — ЛИ МЫ КАТОЛИКИ? (З статті «Válasz a Beregh-Komlóson kelt a «Szabad Egyház» f. é. 7-ik számában megjelent «Védelemre» — «Відповідь на поданий з Берєг-Комлошу і опублікований в № 7 газети «Szabad Egyház» «Захист»). — 1871, № 3, с. 28—29.

Рогач **Василий Юрьевич**. РАКОШИНО, 2 [14] МАРТА 1869. Корреспонденция. Василий Юрьевич Рогач, ракошинський учитель. (Грошова допомога кращим учителям бововищанського собору за наказом міністра культу і народної освіти Йосифа Етвеша). — 1869, № 10, с. 3.

Романий, Илья. Інціали: И. Р., Р.

— **ОБ ИГРАХ ВИФЛЕЕМСКИХ И О СКУДОСТИ ПЕСНЕЙ НАРОДНЫХ**. И. Р. (Про колядування і його недоліки. Пропозиції щодо боротьби з грубостями при колядуванні, з невідповідними текстами при вифлеємських іграх, запозичаєними з угорського. Подача власного тексту для бетлегема). — 1867/8, № 26, с. 3—4.

— **ЕЩЕ НЕСКОЛЬКО СЛОВ К СТАТЬЕ ОБ УГРО-РУССКИХ РАЗНЫХ НАЗВАНИЯХ НАШИХ**. — Илья Романий. (Про назви рус, русин, руснак). — 1868, № 5, с. 2—3.

— **О ШКОЛЬНЫХ ДЕЛАХ**. I. О катехизисе. II. О библейской истории. III. О песнопловных молитвенниках наших. IV. Которым и сколько песням надо учить в народных школах, итак, сколько надо вместили в издаваемый малый сборник? V. Как надобно обучати пению в наших народных школах? И. Р. (Розвідка). — 1868, № 6, с. 2—3; № 7, с. 2—3; № 8, с. 2—3; № 9, с. 2—3; № 10, с. 2—3; № 11, с. 2—3.

— **НА ПОЛЕ РУССКИЕ ДЕВИЦЫ**. Р. (Поезія. Підвал). — 1868, № 43, с. 1.

— **ЕЩЕ НЕЧТО О НАШЕМ ПИСЬМЕННОМ ЯЗЫКЕ**. Р. (Стаття. Проти поклонників і сіячів тьми, які гальмують впровадження літературної мови. Не від народу греба мови вчитись, а його вчити мови. Критика важкого і заплутаного стилю

десятих місцевих літературних творів. Народна освіта тільки на базі рідної літературної мови може розквітнути, як це в італ'янців, угорців і всюди. Отже, треба засвоїти літературну мову, — а вона може бути тільки та, яку зараз вживає «Свет», тобто російська, — і ввести її в широкий вжиток. Історія і характер російської літературної мови). — 1868, № 48, с. 2—3; № 49, с. 2—3.

— ОТ ТИСОВОЙ ПОДОЛИ. Илья Романий. (Передова. Про ренегатство інтелігенції. Необхідність патріотичного виховання молоді в руських школах). — 1869, № 18, с. 1.

Рубий, Иосиф Михайлович. Підписи: Иос. Мих. Рубий, И. М. Рубий, И. Рубий.

— ПРЯШЕВ. Корреспонденция. Иос. Мих. Рубий. (Відгук на кореспонденцію із Сускова, вміщену у № 5 «Света», в якій И. Сильвай закликає спорудити краєзнавчий музей, збирати для нього експонати з території мукачівської епархії. Рубий вимагає заснувати вснародний музей і пропонує для нього свою збірку експонатів). — 1867, № 7, с. 3—4.

— ПРЯШЕВ. Корреспонденция. И. М. Рубий, тайник общества и член выбора. (Повідомлення про п'ять загальні збори Спілки св. Иоанна в Пряшеві). — 1867, № 12, с. 2—3.

— ЮРИЙ ИВАНОВИЧ ВЕНЕЛИН. Сообщил И. М. Рубий. [Биография Ю. И. Венелина, написана И. И. Молнарком]. — 1868, № 4, с. 2—3; № 5, с. 3; № 6, с. 1—3; № 7, с. 1—3; № 8, с. 1—3.

— ПРЯШЕВ. Корреспонденция. (Без підпису. Про засідання Спілки св. Иоанна в Пряшеві). — 1868, № 30, с. 4.

— ИЗ ПРЯШЕВА. Корреспонденция. (Без підпису. Повідомлення місцевого характеру). — 1868, № 39, с. 3—4.

— ПРЯШЕВ. Корреспонденция. (Без підпису. Руська, словацька і сербська студентська молодь Пряшева заснувала співацький гурток. Найнято учителя, організовано легальну співацьку спілку, головою обрано М. Артима, секретар — М. В. Молчан). — 1868, № 50, с. 3—4.

— ПРЯШЕВ, 28 МАЯ [9-ГО] ИЮНЯ. Корреспонденция. (Без підпису. Обирання депутатів на католицький автономічний конгрес). — 1869, № 21, с. 4.

— ПРЯШЕВ. Корреспонденция. И. Рубий. (Відповідь І. Раковському у справі підручників, що видаються в Пряшеві. Пропозиції щодо координації роботи на цьому полі та швидкого їх публікування). — 1870, № 47, с. 380.

РЫЦАРСКИЙ ОРДЕН СВ. СТЕФАНА, УГОРСКОГО ЦАРЯ. (Стаття). — 1869, № 20, с. 1—2.

В. С. ДРАГОВО, 25 ОКТЯБРЯ [7 НОЯБРЯ] 1868. Корреспонденция. (Повідомлення місцевого характеру). — 1868, № 44, с. 3—4.

Ф. Ф. С. ИЗ ЗЕМПЛИНСКОГО КОМИТАТА 1 [13] ФЕВРАЛЯ. Корреспонденция. (Про видання збірника проповідей, продовження піднятої Уріілом Метеором теми в четвертому номері газети). — 1869, № 7, с. 3.

С а б а д, Антоний. НЕСКОЛЬКО СЛОВ із повода спора [vita, polemia] в 1—2 числах «Света» между Верховинцем и Редакцією о семи грехах головных. Антоний С а б а д, мараморощкий верховинец. (Схвалює мовний напрям газети, підкреслює необхідність вивчати літературну мову). — 1868, № 7, с. 3—4.

С а б о в, Кирилл А. Ініціали: К. А. С.

— О ЧИНОВСТВЕННОМ ЯЗЫКЕ В ЕПАРХИИ НАШЕЙ. К. А. С а б о в. (Передова. Про історію розвитку мови, яка вживалась в Мукачівській епархії). — 1867, № 8, с. 1—2.

— ВТОРОЕ ОБЩЕЕ СОБРАНИЕ ОБЩЕСТВА СВ. ВАСИЛИЯ ВЕЛИКОГО. К. А. С. (Передова. Про завдання Спілки). — 1867, № 13, с. 1—2.

— КАК НАДОБНО ПОДПИРАТИ ЛИТЕРАТУРНЫЕ ПОДВИГИ! (Без підпису. Про передплату М. Качковським 10 екземплярів «Света» для бідних читачів). — 1867, № 15, с. 1.

— О ПАМЯТНИКЕ КОНСТАНТИНА МАТЕЗОНСКОГО. (Без підпису. Стаття. Про зволікання справи побудови пам'ятника). — 1867, № 20, с. 3—4.

— С ЭТИМ ЧИСЛОМ КОНЧИТСЯ ПЕРВЫЙ — КРАТКИЙ ГОД ГАЗЕТЫ НАШЕЙ... Р е д. (Передова. Огляд пройденного шляху, висунуті завдання). — 1867, № 27, с. 1—2.

— НОВЫЙ ГОД. Р е д. (Передова. Медитації на порозі нового року про сучасні завдання). — 1868, № 1, с. 1—2.

- ХРИСТОС ВОСКРЕСЕ! (Без підпису. Передова з нагоди свята). — 1868, № 13, с. 1—2.
- НЕ БУДИ НЕВЕРЕН, НО ВЕРЕН! (Без підпису. Передова. Розтлумачення значення церковного свята). — 1868, № 14, с. 1.
- МАРИЯ. (Без підпису. Передова. Про народження принцеси Марії). — 1868, № 15, с. 1.
- БЕДНОСТЬ, НИЩЕТА, НЕИМУЩЕСТВО, УБОЖЕСТВО, СКУДНОСТЬ, НЕДОСТАТОК, ХУДОБСТВО или ТАК МЫ УБОГИ, КАК ГОВОРИТСЯ? (Без підпису. Передова. Про літературне і духовне життя руських Угорщини. Проти прибіднювання і недооцінювання власних сил та можливостей для успішної культурної праці). — 1868, № 17, с. 1—2; № 18, с. 1—2.
- ПЯТИДЕСЯТНИЦА. (Без підпису. Передова. Про церковне свято). — 1868, № 19, с. 1—2.
- СНОШЕНИЕ ЦЕРКОВНОЙ И ГРАЖДАНСКОЙ ВЛАСТИ В ДЕЛЕ НАРОДНЫХ ШКОЛ. (Без підпису. Передова. Критика світських і церковних властей за їх слабе піклування про народні школи. Необхідно розділити компетенцію і виконувати постанови міністерства. «Газета для народних учителів» не служить місцевим потребам). — 1868, № 20, с. 1—2.
- ВОЗВРАЩЕНИЕ К ПОДПИСКЕ НА «СВЕТ». (Без підпису. Передова). — 1868, № 21, с. 1—2.
- УЖГОРОД, 8-ГО [20-ГО] ИЮНЯ. (Без підпису. Передова. Проблеми народної освіти, літератури та політичної діяльності). — 1868, № 22, с. 1—2.
- УЖГОРОД, 14-ГО [26] ИЮНЯ 1868. (Без підпису. Передова. До річниці «Света». Перешкоди на шляху розвитку газети. Газета і читач). — 1868, № 23, с. 1.
- ВОСПИТАНИЕ ДЕВИЦ. (Без підпису. Передова. Про необхідність виховати майбутніх матерів в патріотичному дусі, у рідній культурі). — 1868, № 24, с. 1—2.
- В ДЕНЬ СВ. АПОСТОЛОВ ПЕТРА И ПАВЛА. (Без підпису. Передова. Одна газета не може задовольнити всі вимоги. Треба об'єднувати читачів, боротись проти ворогів культурного розвитку). — 1868, № 25, с. 1.
- УЖГОРОД, ДНЯ 5-ГО [17] ИЮЛЯ. (Без підпису. «Свет» подолав всі перешкоди, живе і буде жити. Довів свою правду тим, що сумнівались, підбадьорив тих, що горіли за газету). — 1868, № 26, с. 1.
- ЛИТЕРАТУРНАЯ МОРАЛЬНОСТЬ. (Без підпису. Передова. Про потребу релігійної основи для літератури, поєднання національних вимог з церковними). — 1868, № 27, с. 1.
- УЖГОРОД, 26 ИЮЛЯ [7 АВГУСТА] 1868. (Без підпису. Передова. Про «Руську Бесіду» і про причини її занепаду). — 1868, № 29, с. 1—2.
- ТОВАРИЩЕСКИЕ СПРАВЫ ИЗ ЛИТЕРАТУРНОГО ТОЧКИ ЗРЕНИЯ. I, II. (Без підпису. Передова. Місцева література повинна підняти на такий рівень, щоб завоювала загальне визнання у власному середовищі, щоб про неї заговорили інші народи). — 1868, № 30, с. 1—2.
- В ДЕНЬ ПРЕОБРАЖЕНИЯ. (Без підпису. Передова). — 1868, № 31, с. 1—2.
- УЖГОРОД, 16 [28] АВГУСТА 1868. (Без підпису. Передова. Ще раз про загальні збори «Руської Бесіди». Вона повинна стати руською!). — 1868, № 32, с. 1—2.
- ОБЩЕСТВО СВ. ВАСИЛИЯ ВЕЛИКОГО. (Без підпису. Передова. Про минуле, перспективи і завдання спілки перед загальними зборами). — 1868, № 34, с. 1—2; № 35, с. 1—2; № 36, с. 1—2.
- ТРЕТЬЕ ОБЩЕЕ СОБРАНИЕ ОБЩЕСТВА СВ. ВАСИЛИЯ ВЕЛИКОГО... (Без підпису. Передова. Інформація про збори). — 1868, № 37, с. 1—2.
- ЦЕРКОВНАЯ АВТОНОМИЯ [КАТОЛИКОВ В УГОРЩИНЕ]. (Без підпису. Передова. Про завдання конгресу католиків Угорщини). — 1868, № 38, с. 1—2.
- УЖГОРОД, ДНЯ 5-ГО [17-ГО] ОКТЯБРЯ. (Без підпису. Передова. Про необхідність писати газету так, щоб відповіла вимогам різних шарів читацької публіки. Немає змоги ні високонаукові статті, ні витончені літературні твори друкувати). — 1868, № 39, с. 1—2.
- НАША ДУХОВНАЯ СЕМИНАРИЯ В ОТНОШЕНИИ ЛИТЕРАТУРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ. (Без підпису. Передова. негайно організувати в духовній семінарії самоосвітній літературний гурток). — 1868, № 40, с. 1—2.
- УЖГОРОД, ДНЯ 18-ГО [30-ГО] ОКТЯБРЯ. «Necessitas artes docuit.» (Без підпису. Передова. Вирішується: бути чи не бути! Те, що вистачило для минулих поколінь,

не вистачає зараз. Треба високої освіченості, яку слід здобути і ціною жертв). — 1868, № 44, с. 1—2.

— **МОРАЛЬНАЯ ПРИНУЖДЕННОСТЬ.** (Без підпису. Передова. Треба мати почуття обов'язку. Підтримувати літературні починання, бути членом народних спілок, культурно зростати, вміти приносити жертви на користь громадських справ). — 1868, № 42, с. 1—2.

— **НАША ФИЛОСОФИЯ.** (Без підпису. Передова. Наша філософія — йти вперед, не впадати в розпач, не збочувати. Вести народ, якщо треба, й силою, до освіти і самовизнання). — 1868, № 43, с. 1—2.

— **ОБЩЕСТВО СВ. ВАСИЛИЯ ВЕЛИКОГО И РУССКАЯ БЕСЕДА. УЖГОРОД, ДНЯ 8-ГО [20-ГО] НОЯБРЯ.** (Без підпису. Передова. Взаємозв'язки, взаємні стосунки і співробітництво двох організацій). — 1868, № 44, с. 1—2.

— **СОГЛАСИЕ.** (Без підпису. Передова. Треба об'єднати сили, щоб бути міцними). — 1868, № 46, с. 1—2.

— **ЛИТЕРАТУРНАЯ ЗАКОННОСТЬ.** (Без підпису. Передова. Законність літератури — законність мови. Наша мова визнана законом. Треба довести, що ми гідні цього взаکنання, що доросли до нього, що відчувасмо відповідальність перед законом). — 1868, № 47, с. 1.

— **УЖГОРОД, ДНЯ 6-ГО [18-ГО] ДЕКАБРЯ 1868. ДЕНЬ СВ. ОТЦА НИКОЛАЯ.** (Без підпису. Передова. Наближається кінець року, треба дати звіт про річну працю. Щодо нового закону про національність, ми повинні узгодити вітчизняні інтереси з нашими літературними). — 1868, № 48, с. 1—2.

— **УНГВАР, ДНЯ 13-ГО [25-ГО] ДЕКАБРЯ 1868.** (Без підпису. Передова. Про невдачі у справі заснування політичної газети). — 1868, № 49, с. 1—2.

— **УНГВАР, ДНЯ 22-ГО ДЕКАБРЯ 1868.** (Без підпису. Передова. Недовіря народних мас до шкіл треба боротися доброю і якісною роботою. У добру школу не треба буде гнати народ). — 1868, № 50, с. 1—2.

— **УНГВАР, ДНЯ 29-ГО ДЕКАБРЯ 1868.** (Без підпису. Передова. Огляд минулого року. Досягнуто певного успіху в журналістичні, згоди, крім іншого, і в мові. «Верховинці» визнали наші аргументи про літературну мову). — 1868, № 51, с. 1—2.

— **К ЧИТАТЕЛЯМ.** (Без підпису. Передова. Без газети життя народу немислиме. Спілка буде «Свет» надалі видавати. Ми погодилися продовжувати його редагувати. Будемо його спрямовувати на питання духовного і матеріального життя народу). — 1869, № 1, с. 1.

— **УНГВАР, ДНЯ 28 ИЮНЯ 1869.** (Без підпису. Передова. До другої річниці виходу у світ газети. Підсумки і перспективи). — 1869, № 25, с. 1.

— **УНГВАР, ДНЯ 28 ИЮЛЯ 1869.** Кирилл А. Сабов, бывший редактор «Света». (Відповідь на критику, яку висловив І. Раковський у номері 27 на адресу передової статті, вміщеної в номері 25). — 1869, № 30, с. 4.

Саламон, Иосиф Корреспонденция. Иосиф Саламон, безевский гр. к. приходник. (Повідомлення місцевого характеру). — 1868, № 50 с. 4.

СВЕДЕНИЯ О ЧЕРНОГОРЦАХ. (Запозичене з російської газети «Современные известия»). — 1869, № 4, с. 2—4.

Сверчок. ИЗ ДАЛЕКОГО КРАЯ. Корреспонденция. (Фейлегон. Кенкування з положень «Верховинця» про мову, єпископа Панковича і його програми денационалізації). — 1868, № 5, с. 3.

СВ(ЯТОЙ) КИРИЛЛ. (З нагоди 1000-ліття з дня смерті Константина-Кирила. Почерпнуто з «Русских ведомостей»). — 1869, № 11, с. 1—2.

§. §. Северианин. ИЗ-ПОД ОСТРОИ. Корреспонденция. (Соціальна тематика. Ждєньовська долина під Бєсکیدом). — 1868, № 6, с. 3—4.

Северцов, Н. А. ОГРОМНЫЙ БАРАН И ГРИФ-ИСПОЛИИ. (Дорожні нотатки). — 1869, № 13, с. 4.

Сельский иерей. Інші псевдоніми: Сельський священник, без підпису; назва кореспонденції: ИЗ СЕЛА, ИЗ ДЕРЕВНИ тощо.

— ИЗ СЕЛА. Корреспонденция. (Критика публікацій Мукачівської єпархії. Шематизми треба випускати раз у три роки, руською мовою, замість них видавати інші популярні видання). — 1868, № 36, с. 3.

— ИЗ СЕЛА, 9-ГО СЕНТЯБРЯ. Корреспонденция. (Без підпису. Організована і гостра боротьба уніатів-румунів за автономію церкви — приклад для закарпатських українців). — 1868, № 36, с. 4.

— ИЗ-ПОД БЕСКИДА. 30-ГО ОКТАБРЯ Т. Г. Корреспонденция. Сельский

кереї. (Заклик усіма силами підтримати «Свет». Згадка про його ворогів — «Верховинців»). — 1868, № 43, с. 4.

— ИЗ СЕЛА, В ЯНВАРЕ Т. Г. Сельський священник. Корреспонденція. (Сільські вчителі з-за бідності не можуть замовляти «Свет». Могли б поповнити шкільну касу виступами школярів, колядуванням. Заклик до учителів збирати фольклор і надсилати в редакцію газети або Спілці св. Василя Вел.). — 1869, № 8, с. 2.

— ИЗ СЕЛА. Корреспонденція. (Без підпису. Вістка з «Московських ведомостей» про об'єднання уніатської церкви Галичини і Закарпаття під керівництвом митрополита, що мав би столицю у Пряшеві. Вітання такої можливості, але й сумніви щодо вірогідності повідомлення). — 1869, № 15, с. 4.

— ЖУРНАЛИСТИКА. Сельський священник. (Стаття про рукописну газету, що видавалась на початку 60-х років в ужгородській духовній семінарії. Звернення до публіки зберегти в оправі комплекти «Света» для нащадків). — 1869, № 16, с. 3—4.

— ИЗ СЕЛА, В М. МАЕ 1869 Г. Корреспонденція. Сельський священник (Відгук на кореспонденцію «Из Бережавы» в № 17 «Света». Необхідно вивчати руську мову, вже і тому, щоб розуміти й церковнослов'янську мову і розбиратись в церковній літературі). — 1869, № 21, с. 3.

— ИЗ ДЕРЕВНИ. Корреспонденція. (Без підпису. Протест проти латинізаторських тенденцій єпископа Пявковича). — 1870, № 45, с. 365—366.

Семенович Изарион. Корреспонденція. (Відгук на статтю С. Молчана з Пряшева, вміщену у № 12 «Света». Пропозиція: заснувати «Руську Бесіду» в Пряшеві з бібліотекою). — 1869, № 20, с. 3—4.

††СРЕДНЕЕ, 6 СЕНТЯБРЯ. Корреспонденція (Повідомлення про інспекцію прихдоїв єпископом Панковичем). — 1867, № 10, с. 4.

Сильвой (Сильвай), Иван. Псевдонім: Уриил Метеор

— СУСКОВО, 1 АВГУСТА. МОЙ ДРУГ! Корреспонденція. Иван Сильвой. (Пропозиція Спілці св. Василя Великого заснувати краєзнавчий музей в мукачівській спархії). — 1867, № 5, с. 4.

— НЕЧТО О ПЕРВОНАЧАЛЬНОМ ОБРЯДЕ ВЕРОИСПОВЕДАНИЯ ДРЕВНИХ МАДЬЯРОВ. Иван Сильвой. (Стаття). — 1867, № 11, с. 1—2.

— ИЗ СКАЛЫ. Корреспонденція. Уриил Метеор. (Фейлстон. Про походження і бідність русина, про злободенні питання його життя). — 1867/8, № 26, с. 4.

— ИЗ СКАЛЫ. ВЧЕРА. Корреспонденція. Уриил Метеор. (Фейлстон. Про бідність населення Карпат). — 1867/8, № 27, с. 3

— К ТЕБЕ, Уриил Метеор. (Поезія, Підвал). — 1868, № 9, с. 1.

— ПОД ГОРАМИ... Уриил Метеор. (Поезія, Підвал). — 1868, № 12, с. 1.

— СВЕТЛЫЙ ДЕНЬ ВОСКРЕСЕНИЯ. Арабеск. Писал: Уриил Метеор I. Великая седмица. II. Кольце. III. Обручение. IV. Скоро проходит время. V. С нами Бог. VI. Последний день. VII. Моя Ксения. — 1868, № 17, с. 1—3; № 19, с. 1—3; № 20, с. 1—3; № 21, с. 1—2.

— СЛАВА, Уриил Метеор. (Поезія, Підвал). — 1868, № 26, с. 1.

— К БОГИНЕ ПРАВДЕ. Уриил Метеор. (Поезія, Підвал). — 1868, № 28, с. 1.

— ЗОЛОТАЯ ЧАША... Уриил Метеор. (Поезія, Підвал). — 1868, № 41, с. 1.

— РАДУГА. Уриил Метеор. (Поезія, Підвал). — 1868, № 45, с. 1.

— ЖИД. Жанровая картина. Уриил Метеор. (Поезія, Підвал). — 1868, № 46, с. 1.

— ИЗ СКАЛЫ, 1 ДЕКАБРЯ. Корреспонденція. Уриил Метеор. (Боротьба з неправильним наголосом в літературній мові). — 1868, № 49, с. 3—4.

— ЖИЗНЬ. Уриил Метеор. (Поезія, Підвал). — 1868, № 50, с. 2

— ИЗ СКАЛЫ, 20 ДЕК. Корреспонденція. Уриил Метеор. (Про красу народної поезії. Текст давньої колядки. Думка про те, що слід би тим, які живуть між народами, записувати колядки). — 1868, № 51, с. 3—4.

— НОВЫЙ ГОД. Уриил Метеор. (Поезія, Підвал). — 1869, № 1, с. 1.

— ПРЕКРАСНОМУ ПОЛУ. Уриил Метеор. (Поезія, Підвал). — 1869, № 2, с. 2.

— ИЗ СКАЛЫ, м. ЯНВАРЯ. Корреспонденція. (Треба видати збірник проповідей. Вийшла давно вже граматика — мабуть, мається на увазі граматика І. Раковського, — але в угорській пресі ще не було про неї інформації). — 1869, № 4, с. 4.

— ЦИРЮЛЬНИК. Уриил Метеор. (Поезія, Підвал). — 1869, № 6, с. 2.

— ИЗ СКАЛЫ, 18 [30] ЯНВАРЯ. Уриил Метеор. Корреспонденція. (Виходячи з думок Карамзіна, автор засуджує багатіїв, аристократів, капіталістів, що живуть

за рахунок бідного народу. Треба допомогти масам збагатити, а саме через освіту. Треба піднімати культуру, заснувати політичну газету, театр — хоча б в Ужгороді та Пряшеві, працювати, а не скаржитись на інших). — 1869, № 6, с. 3—4.

— ИГРОКИ. Уриил Метеор. (Поезія. Підвал). — 1869, № 9, с. 2.

— НА ПОЛЕ ЖИЗНИ. Уриил Метеор. (Поезія. Підвал). — 1869, № 11, с. 1.

— ЛЮДИ В ЖЕЛЕЗНИХ ШЛЯПАХ. Картина не совсем ведля природы. Уриил Метеор. (Повість. Підвал). — 1869, №№ 10 — 12, с. 1—3.

— НАД СПЯЩИМ МАЛЮТКОЮ. Уриил Метеор. (Поезія. Підвал). — 1869, № 13, с. 3.

— ИЗ КАТИХИЗМА. Вера. Надежда. Любовь. Уриил Метеор. (Поезія. Підвал). — 1869, № 25, с. 2.

— ХИЖИНА МОЯ. УРИИЛ МЕТЕОР. (Поезія. Підвал). — 1869, № 25, с. 2—3.

— ЛЬВБОРЕЦ. Уриил Метеор. (Поезія. Підвал). — 1869, № 26, с. 2—3.

— СХИЗМА. Уриил Метеор. (Поезія. Підвал). — 1869, № 29, с. 2—3.

— ДОЧЬ ЦАРЯ КАРПАТА! Уриил Метеор. (Поезія. Підвал). — 1869, № 33, с. 2—3.

— ДЫГАНКА. Уриил Метеор. (Поезія. Підвал). — 1869, № 38, с. 3.

— ИЗ БЕРЕЖСКОЙ ЖУПЫ, м. ноября 15 [27] числа. Корреспонденция. Уриил Метеор. (На параді духовенства мукачівського округу замість І. Пастелія кандидовано за пропозицією мукачівського єпископа у депутати сейму Йосифа Лоняї. Депутация передасть йому прохання сприяти впровадженню в життя прав руської національності в Березькій жупі). — 1869, № 46, с. 3—4.

— СЛОВО, СКАЗАННОЕ ПО ПОВОДУ БЛАГОСЛОВЕНИЯ КОЛОКОЛОВ В ПРАЗДНИК СВ. НИКОЛАЯ 1869 Г. В БЕРЕЗОВЕ. — 1869, № 49, с. 4.

— ИЗ СКАЛЫ, 20 ДЕКАБРЯ — 1 ЯНВАРЯ. Корреспонденция. Уриил Метеор. (Про провокаційну статтю газети «Magyar Allam», ніби почерпнуту з «Московских ведомостей», про небажані контакти русинів з Росією). — 1870, № 1, с. 4—5.

— КРАЙЦАРОВАЯ КОМЕДИЯ. (Диковинка от Уриила Метеора). (Політичний памфлет-комедія) — 1870, № 34, с. 278—280; № 35, с. 286—288; № 36, с. 294—296; № 37, с. 302—304; № 38, с. 310—311; № 39, с. 317—319; № 40, с. 325—328.

— МЕРТВЫЕ СВИДЕТЕЛИ ИСТОРИИ. Уриил Метеор. (Передова. Історичний нарис. Про давню епоху історії Закарпаття). — 1870, № 41, с. 329—330; № 42, с. 337—338

— СКАЛА, МЕСЯЦ ОКТЯБРЬ. Корреспонденция. Уриил Метеор. (Пропозиція перенести свої внески з стипендійного фонду єпархіального у Фонд Народного дому, який теж буде видавати стипендії молодим людям). — 1870, № 41, с. 332.

— С БОКАЛОМ. Уриил Метеор. (Поезія). — 1870, № 44, с. 358.

— РОЗА. Уриил Метеор. (Поезія). — 1870, № 44, с. 358.

— БЕСНОВАТАЯ КОПЕЙКА. Уриил Метеор. (Поезія). — 1870, № 48, с. 391—392.

Сокол. VIDEANT CONSULES, NE QUID RESPUBLICA DETRIMENTI CARIAT! (Передова. Про питання інтелігенції, її зв'язків з народом, необхідність вивчити мову і засвоїти освіченість руську. Гостра критика середньовічних методів навчання в ужгородській духовній семінарії, яка готує не пастирів, а ворогів народу). — 1869, № 24 (на титульній сторони газети помилково написано № 25), с. 1—2; № 25, с. 1—3.

СОЛНЕЧНЫЕ ЛУННЫЕ ЗАТМЕНИЯ ПО НАРОДНЫМ ПРЕДАНИЯМ. (Стаття. Про забобони різних народів від давнини до сучасності). — 1869, № 39, с. 2—3.

Справедливость УНГВАР, 6-ГО АВГУСТА. ГОСПОДИН РЕДАКТОР. Корреспонденция. (Позитивно і критично про роботу редакції). — 1867, № 6, с. 3—4.

— УНГВАР, 11 [23] АВГУСТА. БЛАГОРОДНЫЙ РЕДАКТОР. Корреспонденция. (Про необхідність впливу громадян на церковні справи). — 1867, № 7, с. 4.

— УНГВАР, 6 СЕНТЯБРЯ. БЛАГОРОДНЫЙ РЕДАКТОР Корреспонденция. (Критика байдужості публіки до справ національного і соціального життя). — 1867, № 9, с. 2—3.

— УНГВАР, 8 [20] СЕНТЯБРЯ. Корреспонденция. (Необхідність заснування політичного органу, який підніме й рівень та вагу суспільної роботи). — 1867, № 11, с. 3—4.

Ставровский, Юлий Иванович. Ініціали: Ю. И. С., Ю. С., С. . . . й.

— СОН. Ю. И. С. (Поезія. Підвал). — 1868, № 25, с. 2—3.

— НАДЕЖДА. Ю. И. С. (Поезія. Підвал). — 1869, № 5, с. 2.

— Я РУССКИЙ. Ю. И. С. (Поезія. Підвал). — 1869, № 17, с. 1.

— О ДУХОВНОМ КРАСНОРЕЧИИ. Ю. С. (Про церковне ораторство). — 1869, № 33, с. 1—3.

— ВАЖНЕЙШИЕ СУЕВЕРИЯ У СПИШСКИХ РУССКИХ. Ю. И. С. (Описано 54 забобони, які торкаються побуту села, у значній мірі лікування хвороб). — 1869, № 47, с. 2—4.

— ПРЯШЕВ. Корреспонденция. С. . . . й. (Фейлетон. Відгук на статтю в першому номері «Света», гострий і сміливий засуд мадьяризаторських тенденцій єпископа Панковича). — 1870, № 4, с. 29.

— ПРЯШЕВ, 1 [13] ФЕВРАЛЯ. Корреспонденция. С. . . . й. (Про необхідність координації дій в двох спархях та у Спілці св. Василя Великого у справі видавання шкільних підручників. Вибори світських депутатів в пряшівській спархії на каф. автономічний собор). — 1870, № 5, с. 35—36.

— ОДНО ИЗ ПРЕПЯТСТВИЙ НАРОДНОГО ВОСПИТАНИЯ НА УГОРСКОЙ РУСII. Ю. И. С. (Треба створити всі умови для якнайширшого впровадження в життя «лихих шкільних законів, ухвалених Міністерством шкіл. Проблеми молоді взагалі. Економічні умови як головний фактор її неучаства та аморальності). — 1870, № 9, с. 73—74.

Станков, Федор Ф. ВОЛОВОЕ, ИЮЛЯ ПО НОВ. СТ., 1870 Г. Корреспонденция. Федор Ф. Станков, певцоучитель воловский. (Шкільні питання району. Існоти дітей у присутності головного інспектора народних шкіл Марамороського комітату). — 1870, № 27, с. 221.

СУЭЗСКИЙ КАНАЛ. (Из «Соврем(енной) летописи»). — 1869, № 14, с. 1—3.

Г. А. Т. ИСПОЛАТЬ ТЕБЕ, ЖИЗНЬ . . . (Поезія). — 1870, № 3, с. 21.

— ТУМАН ВСТАЕТ. (Поезія). — 1870, № 8, с. 69.

Ф. Т. НЕ ТО, ЧТО МНИТЕ ВЫ, ПРИРОДА. (Поезія). — 1870, № 8, с. 70.

Талапкович, Э. НЕСКОЛЬКО СЛОВ О РУКОВОДСТВЕ ДЛЯ ОБУЧАЮЩИХ ПЕНИЮ. [По школе А. Рожкова]. Э. Талапкович, учитель. (Методична вказівка). — 1869, № 23, с. 2.

ТЕЛЕГРАММЫ, ПОСЛАННЫЕ БЛ(АГОРОДНОМУ) ГОСПОДИНУ ЕВГЕНИУ ПОПОВИЧУ, представителю Сиготского избирательного округа на угорском каф. автономическом съезде, по поводу произнесенной речи и сделанных им заявлений 2-го ноября. (Подяка виборців за сміливий захист проекту автономії). — 1870, № 43, с. 345.

ТЕПЕРЕШНЯЯ ПАЛАТА ЛОРДОВ. — 1869, № 11, с. 3.

Тихонь. ИЗ ЗАКУТА. Корреспонденция. (Стан народної освіти в історичному аспекті. Критика «вождів народу», що мають на увазі тільки власні інтереси). — 1867, № 25, с. 3—4.

Трохимович, У. МАЙСКОЕ УТРО. (Поезія). — 1870, № 22, с. 182—183.

— ЖАТВА. [Поезія]. — 1870, № 22, с. 182—183.

Тургенев, И. С. АСЯ, РАССКАЗ Н. Н. [Сочинение И. С. Тургенева]. — 1870, № 5, с. 37—40; № 6, с. 46—47; № 7, с. 54—55; № 8, с. 70—71; № 9, с. 77—79; № 10, с. 84—87; № 11, с. 92—95; № 12, с. 100—103.

— УЕЗДНЫЙ ЛЕКАРЬ. [Из записок охотника]. Сочинение И. С. Тургенева. — 1870, № 24, с. 197—199; № 25, с. 205—207.

Турьянин. ОТ ТУРЬИ. Корреспонденция. (Питання виховання молоді в «ситоровоспиталищах». Вимога виховувати її в народному дусі). — 1868, № 25, с. 3.

— ОТ ТУРЬИ, 13 ИЮЛЯ. (Передова. З добрим знанням справи висвітлені шкільні проблеми на селах у світлі реорганізації угорської шкільної системи. Відповідь «Учителю» на його критику шкільного керівництва). — 1868, № 28, с. 1—2.

— ОТ ТУРЬИ, 6-ГО АВГУСТА. (Про шкільні проблеми. Законопроект про народні школи і можливості його реалізації в місцевих умовах. Добра обізнаність з шкільними проблемами Угорщини взагалі, а руських шкіл зокрема). — 1868, № 35, с. 2—4.

— ОТ ТУРЬИ, 22-ГО ОКТАБРЯ [3 НОЯБРЯ]. (Заклик: агітувати на різних зборах інтелігенцію, щоб вступала в ряди Спілки св. Василя Великого, щоб підписалась на «Свет». Статистика членів Спілки за районами. Найбільше — в районах Ставнянським, Вашаргельським і Дубовським та в місті Михалівцях; найменше — в Чинадіївському, Требішівському, Велико-Березнянському, Виннянському). — 1868, № 42, с. 2.

— ИЗ ТУРЬИ, 22 ФЕВРАЛЯ. Корреспонденция. (Префект ужанської царської доміві, русин Юрій Маркош, відвідав Тур'ю. Такі зустрічі сприяють зближенню з народом). — 1869, № 8, с. 3.

Угочанин. ВОСПОМИНАНИЯ. Писал: Угочанин. (Дорожні нотатки). — 1867, №№ 6, 7, 8, 10, с. 1—2.

— УТЕХА. (Поезія. Підвал). — 1867, № 7, с. 2.

— СТОЮ ПЕЧАЛЬНО... (Поезія. Підвал). — 1867, № 9, с. 2.

Умор. МЕСЯЦА ФЕВРАЛЯ. Корреспонденція. (Проти намагань представників Уйгурського і Требішівського Благочиній, які вимагають введення угорської мови в скаржальну адміністрацію. Посилається на конституційні закони і права меншин в Угорщині). — 1870, № 8, с. 68—69.

— ИЗ ИНДИИ ЗЕМПЛИНСКОЙ ЖУПЫ, 14 [26] ДЕКАБРЯ. Корреспонденція. (Саркастична критика священників, які подали пропозицію на зміну мови в церковній адміністрації. Вони, мабуть, не знають руської мови, руський обряд замість них виконують машини. Хай тоді передадуть свої місця молоді. Або мову знають і вислужуються перед владикою та світськими властями?) — 1869, № 50, с. 3.

Ученики. ИЗ НОВОГО МЕСТА. (Лист гімназистів до редакції з проханням надіслати їм газету безплатно, щоб вони з неї могли вивчати рідну мову). — 1869, № 5, с. 3—4.

М У...ший. ЗАГРЕБ. Корреспонденція. М. У...ший, руский питомец. (Про необхідність засвоєння літературної мови і рідної літератури, приклад більш розвинених народів). — 1868, № 14, с. 3.

Федорович, В. ОТГОЛОСОК на корреспонденцію „Из-под мараморошских Карпат“, помещенную в 5 числе „Света“. В. Федорович. (Про необхідність активної освітньої праці між народам, введення рідної мови у початкові школи і гімназії, впровадження в життя закону про національність). — 1869, № 6, с. 1—3.

Фендик, Евгений Андреевич. Підпис: Владимир, Евгений Андр. Ф.

— ПРИВЕТСТВОВАНИЕ. Владимир. (Поезія. Підвал). — 1867, № 2, с. 1.

— ГРЕШНИК. Владимир. (Поезія. Підвал). — 1867, № 6, с. 2.

— МИР, ВЛАДИМИР. (Поезія. Підвал). — 1867, № 9, с. 2.

— В ИСТУПЛЕНИИ. Владимир. (Поезія. Підвал). — 1867, № 11, с. 2.

— ИЗ УГОЧИ. Корреспонденція. Владимир. (Про засідання в Севлюші місцевої інтелігенції, про обрання комісії, яка має укласти пропозицію вимог щодо культурно-громадських потреб місцевого населення). — 1867, № 11, с. 2—3.

— ГРУСТЬ В ЧУЖИНЕ. Владимир. (Поезія. Підвал). — 1867, № 13, с. 2.

— МОЯ ТОСКА. Владимир. (Поезія. Підвал). — 1867, № 15, с. 2.

— ОСЕНЬ. Владимир. (Поезія. Підвал). — 1867, № 16, с. 2.

— НА БРАТСКОЙ МОГИЛЕ. Владимир. (Поезія. Підвал). — 1867, № 17, с. 1.

— КОЕ-ЧТО О НАШЕЙ НАРОДНОЙ ИСТОРИИ. Владимир. (Історичний нарис, в якому автор розглядає минуле свого народу в трьох розділах: період слов'янський — до 862 р.; період руський (862—1365) і період угро-руський). — 1867, № 17, с. 2; № 18, с. 2; № 19, с. 2—3; № 20, с. 2—3.

— ВЬЮГИ, МЕТЕЛЬ, ЗНОЙ. Владимир. (Поезія. Підвал). — 1867, № 18, с. 1.

— БЫЛ СЧАСТЛИВ И Я... Владимир. (Поезія. Підвал). — 1867, № 21, с. 2.

— СВИДАННИЕ. Владимир. (Поезія. Підвал). — 1867, № 22, с. 1.

— БДЕНИЕ. Владимир. (Поезія. Підвал). — 1867, № 23, с. 1.

— ВЕЧНОСТЬ. Владимир. (Поезія. Підвал). — 1867, № 24, с. 2.

— К НЕЙ. Владимир. (Поезія. Підвал). — 1867, № 25, с. 2.

— НА РОЖДЕСТВО ХРИСТОВО. Владимир. (Поезія. Підвал). — 1867/8, № 26, с. 2—3.

— ЗИМА. Владимир (Поезія. Підвал). — 1868, № 3, с. 2.

— ПРОЩАНИЕ КОРИЯТОВИЧА И ЕГО ДРУЖИНЫ С НОВГОРОДОМ. Владимир. (Поезія. Підвал). — 1868, № 4, с. 1.

— БЕСКИД. Владимир. (Поезія. Підвал). — 1868, № 10, с. 1.

— ЧАС. Владимир. (Поезія. Підвал). — 1868, № 11, с. 1.

— К КАРПАТАМ. Владимир. (Поезія. Підвал). — 1868, № 13, с. 1.

— О МИФАХ, СКАЗКАХ, ПЕСНЯХ ИЛИ О НАРОДНОЙ ПОЭЗИИ РУССКОГО НАРОДА. Владимир. (Про міфи, казки, народну поезію російську і українську, про її жанри, характер та історичний розвиток, доісторичний період за Карамзінім. Зразки народних пісень російських і українських. Пропозиція: в кожному номері друкувати одну пісню з нотами). — 1868, № 13, с. 3—4; № 14, с. 1—3; № 15, с. 2—3; № 16, с. 2—3.

— НА СМЕРТЬ МИХАИЛА Ф. МУДРОГО. (Посвящается его скорбящей вдове). Владимир. (Поезія. Підвал). — 1868, № 15, с. 1—2.

- В ЧУЖИНЕ. Владимир. (Поезія. Підвал). — 1868, № 16, с. 1.
- БЫЛ У МЕНЯ СОН... Владимир. (Поезія. Підвал). — 1868, № 18, с. 1.
- СОН И ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТЬ. Владимир. (Поезія. Підвал). — 1868, № 21, с. 1.
- МОНАСТЫРЬ АРКАДИОН. Владимир. (Поезія. Підвал). — 1869, № 24, с. 1—2.
- К УГОРСКОЙ РУСИ. Владимир. (Поезія. Підвал). — 1868, № 25, с. 2.
- НЕСЧАСТНЫ, ДА... Владимир. (Поезія. Підвал). — 1868, № 27, с. 1.
- КО ГРУДНОМУ МЛАДЕНЦУ. Владимир. (Поезія. Підвал). — 1868, № 29, с. 1.
- К НЕВЕРНОМУ. Владимир. (Поезія. Підвал). — 1868, № 33, с. 1.
- В НОЯБРЕ. Владимир. (Поезія. Підвал). — 1868, № 44, с. 1.
- В ПОТЕМКАХ. Владимир. (Поезія. Підвал). — 1868, № 47, с. 1.
- ЧТО НАИЗЫМНЕЕ. (Без підпису. Поезія. Підвал). — 1868, № 47, с. 1.
- ПЕСНЬ О ПЕСНИ. Владимир. (Поезія. Підвал). — 1868, № 48, с. 1—2.
- РУССКИЙ НАРОД. Владимир. (Поезія. Підвал). — 1868, № 51, с. 2—3.
- В УЕДИНЕНИИ. Владимир. (Поезія. Підвал). — 1869, № 3, с. 2.
- ПОЛНОЧНОЕ ВИДЕНИЕ. Владимир. (Поезія. Підвал). — 1869, № 5, с. 2—3.
- К РАБОТЕ, РУСС. Владимир. (Поезія. Підвал). — 1869, № 26, с. 2.
- О ПРОИСХОЖДЕНИИ ДУШ. Евгений Андр. Ф. (Богословський трактат). — 1869, № 27, с. 1—3.
- ЖИВУ, НО ЖИЗНЬ... Владимир. (Поезія. Підвал). — 1869, № 30, с. 2.
- ПОЛЯ, ДОЛИНЫ, ЛЕС... Владимир. (Поезія. Підвал). — 1869, № 30, с. 2.
- ЗДРАВСТВУЙ, ЛУГ... Владимир. (Поезія. Підвал). — 1869, № 30, с. 2—3.
- I. КРАТКАЯ ИСТОРИЯ СТАРО — ИЛИ ЦЕРКОВНО-СЛАВЯНСКОГО ЯЗЫКА И СЛОВЕСНОСТИ. Владимир. (Нарис, написаний за монографією пані Е. Талви «Uebersichtliches Handbuch einer Geschichte der Slavischen Sprachen und Literatur. Leipzig — 1852»). — 1869, № 35, с. 1—2; № 36, с. 1—4.
- II КРАТКАЯ ИСТОРИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА И СЛОВЕСНОСТИ. (Стаття, написана за джерелом попередньої статті. Мову ділить на три говірки — російську, малоруську і білоруську Літературу — на такі періоди: 1) до 1689, 2) 1689—1741; 3) 1741—1765; 4) 1765—1825; 5) 1825 — до сучасності автора). — 1869, № 40, с. 2—3; № 43, с. 1—2; № 44, с. 3—4; № 45, с. 3—4; № 46, с. 2—3; № 48, с. 2—4; № 49, с. 1—3; № 50, с. 1—2.
- НОЧЬ ВЕКОВАЯ УБЫВАЕТ. Владимир. (Поезія). — 1870, № 29, с. 236.
- Фесторий, Фома Мих(айлович). ШАТОР-АЛЬЯ-УЙГЕЛЬ, 5 [17] СЕНТЯБРЯ 1868. Корреспонденция. Фома Мих. Фесторий, благочинний церк. округа Ш. А. Уйгельского. (Про співробітництво угорців і русинів в м. Шатор-Алія-Уйгель). — 1868, № 36, с. 3—4.
- А. Х. ПОМНИШЬ. (Поезія). — 1870, № 3, с. 20—21.
- Ханат, С. М. «DEMOCRITUS RIDEUS CASTIGAT MORES». С. М. Ханат. (Проги пустого життя семінарської молоді в Ужгороді, яка нічим іншим не цікавиться, тільки майбутнім своїм одруженням. Хоча б читали Нестора, Шафарика тощо). — 1867, № 25, с. 2; № 26, с. 1—2; № 27, с. 2.
- Х-у. УЖГОРОД. Корреспонденция. (Про концерт вихованців Ужгородської семінарії 2 [14] березня. Виконано поезії і п'єсу руською, угорською, латинською, німецькою, французькою мовами, пісні угорські та руські, пісня „Я русин был" і твори Боршнянского глибоко схвильовали публіку). — 1869, № 10, с. 3—4.
- ЧЕТЫРЕ СТОЛИЦЫ ЗАПАДНОЙ ЕВРОПЫ. Статистический очерк. (За російськими джерелами). — 1870, № 16, с. 130—131; № 17, с. 138—140; № 18, с. 146—147.
- Чоддаков, Иван Ю. СОВОР ПЕВЦО-УЧИТЕЛЕЙ УЕЗДА СЕЧОВОСКОГО ЕПАРХИИ МУКАЧЕВСКОЙ, происходивший 19-го октября т. г. в Збегневе. Иван Ю. Чоддаков, письмоволитель певцоучителей уезда Сечовского. (Протокол засідання, вибори голови об'єднання учителів, промова про шкільні проблеми). — 1867, № 19, с. 3.
- Чучка, М. Ю. ИЗ В. ВАРАДА, 15 ЯНВАРЯ. Корреспонденция. М. Ю. Чучка, ученик VII отдела. (Про життя молоді у В. Варадині. При гімназії є самоосвітні гуртки румунські, німецькі, угорські. У гуртожитках виховання в народному дусі. Члени і своїх земляків в Ужгороді так організувати виховання руської молоді). — 1870, № 2, с. 11—12.
- ШАРОШ-ПАТАК, МЕСЯЦА ЯНВАРЯ 1870. Корреспонденция. (Відповідь на статтю

у третьому номері «Света», в якій критикується земплінський клір, що вимагає введення угорської мови в церковну адміністрацію. Автор іронічно заперечує твердження критики). — 1870, № 5, с. 36—37.

Шафранкович, Корнилий. О МОНАСТЫРЕ ДРАГОВСКОМ в МАРАМОРОШЕ. Сообщил Корнилий Шафранкович. (З нотаток ієромонаха Йоанникія Скрипки 1756 р.). — 1869, № 6, с. 3.

Шашш, В. М. БЛАГОРОДНАЯ РЕДАКЦИЯ! Корреспонденция. (Відгук на статтю А. Ю. Г. «О духовной семинарии нашей». Повідомлення про те, що у віденській богословській семінарії кілька років назад засновано літературну спілку ім. св. Кирила і Мефодія, яка успішно розвивалась, але церковна верхівка її чогось заборонила) — 1868, № 11, с. 4.

Шимша, К. М. Ініціали: К. Ш. — От Бач-Араньоша. Корреспонденция. К. М. Шимша. (Руський напис на давньому надгробному пам'ятнику). — 1868, № 33, с. 3.

— ИЗ БЕРЕЖАВЫ, 5-ГО СЕНТЯБРЯ. Корреспонденция. К. Ш. («Свет» мав би залишитись для інтелігенції, а для широких мас треба би видавати популярну газету, подібну до «Письма до громады», як це роблять німці, угорці, поляки). — 1868, № 34, с. 4.

— КОМЛОВШ, 4 [16] АВГУСТА 1869. Корреспонденция. К. М. Шимша. (Повідомлення про справу освітнього характеру. Про можливість використання літературної мови і в контактах з масами, якою Е. Фенцик виголошує свої проповіді). — 1869, № 32, с. 3.

Н. Ш. ГЛАДИАТОРУ В КАПИТОЛИИ. (Поезія). — 1870, № 13, с. 108.

П. Ш. ПОЭЗИЯ И ИСТОРИЯ. (Нарис. З російського джерела). — 1870, № 34, с. 274—275, № 35, с. 283—284.

— Ъ. УЖГОРОД, ДНЯ 10-ГО [22] ОКТЯБРЯ. Корреспонденция. (З діяльності «Русь. кон. Бесіди» в Ужгороді). — 1868, № 40, с. 4.

ЭСТЫ. (Нарис про есгонців, запозичений з «Современных известий»). — 1869, № 5, с. 2.

Ю ОТ УЖАНСКОГО БЕСКИДА. Корреспонденция. (Критика чотирьох газет: «Учителя», «Ungvári Közlöny», «Ungvári Hirlap» і «Света». Вимога, щоб «Свет» намагався випередити дві угорські газети). — 1867, № 3, с. 4.

— я —. О БЕДНОСТИ РУССКОГО НАРОДА НА УЖАНСКОЙ ВЕРХОВИНЕ. От Великого Березного. (Передова. Продовження піднятої в газеті «Ungvári Közlöny» проблеми голоду на Верховині, де до 80 000 населення залишилось без хліба внаслідок політики віденського міністерства до 1867 року. Народ втратив будь-яку можливість заробітку, бо припинено роботу в залізообробному заводі в Турья Реметах і в лісах. Страшно зміцнено експлуатацію мас. Захищас Г. Маркоша, управителя державних маєтків, що він не винний у визискуванні народу, як це твердить названа газета. Подас способи поліпшення долі селян). — 1868, № 10, с. 1—2; № 13, с. 2—3.

Я. Я. Я. ВЕНА. ПИСЬМО К РЕДАКТОРУ. Корреспонденция. (Свято заснування спілки «Русская Основа» у Відні. Доповнення статті іншого кореспондента з Відня). — 1870, № 22, с. 179—182.

Я в о р о в. (Псевдонім приписується П. Азарію). — ДОМОЙ... (Поезія. Підвал). — 1868, № 2, с. 1.

— ОБМАН. (Поезія. Підвал). — 1868, № 5, с. 1.

— ТОСКА ИЗГНАННИКА. (Поезія. Підвал). — 1868, № 9, с. 1.

— ВЕСНА. (Поезія. Підвал). — 1868, № 12, с. 1.

— ОДИН ВЕЧЕР. (Поезія. Підвал). — 1868, № 22, с. 1.

— ТЕМНЫЕ МГНОВЕНЬЯ. (Поезія. Підвал). — 1868, № 48, с. 2.

— ЗИМА. (Поезія. Підвал). — 1869, № 5, с. 2.

— ТОСКА. (Поезія. Підвал). — 1869, № 11, с. 1.

— СМИРЕННОСТЬ. (Поезія. Підвал). — 1869, № 25, с. 3.

— МОЯ. (Поезія. Підвал). — 1869, № 25, с. 3.

— ДОМОЙ... (Поезія. Підвал). — 1869, № 26, с. 3.

«ЯК БОГ ДАСТ, ТАК БУДЕТ». (Стаття. Прийнято закон про освіту мас. Не можна бездіяльно дивитись на дальший розвиток справ. Треба вимагати від уряду, щоб їй фінансово забезпечив розвиток шкільництва. І самим взятися теж за діло). — 1868, № 45, с. 2—3.

** Я НЕ РОЖДЕННЫЙ ПОЭТ. (Поезія. Підвал). — 1867, № 2, с. 1—2.

Helena Rudlovčáková, *Časopis Svet a jeho předchodcovia. Bibliografija materiálův časopisu Svet.*

Príspevok H. Rudlovčákovej obsahuje anotovanú bibliografiu materiálov prvého literárneho a neskôr literárno-spoločenského periodického orgánu Ukrajincov Československa, resp. zakarpatských Ukrajincov, časopisu Svet, ktorý vychádzal v Užhorode v rokoch 1867—1871. V úvode k bibliografii autorka podáva prehľad dejín periodického tlače zakarpatských Ukrajincov počnúc prvým pokusom o založenie tlačového orgánu na začiatku tridsiatych rokov 19. storočia po vznik a zastavenie časopisu Svet (1871). Líči ich ďalšie snahy v boji o periodickú tlač, podnecované z Prešova pokusy už v rámci obrodeneckého hnutia o založenie tlačového orgánu spolu s tlačiarňou v roku merušomom a v r. 1849, kladenie základov žurnalistiky v Prešove almanáchi a kalendármi A. Duchnoviča „Pozdravenije rusinov“ (1850—1852), založenie spoločného s halickými Ukrajincami tlačového orgánu „Vistnyk Rusynov Avstrijskoj deržavy“ (Vicdeň, 1850—1866), spoluprácu s ním a taktiež s halickými ukrajinskými periodikami zakarpatských dopisovateľov v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch minulého storočia. V rámci formovania vlastnej národnej periodiky autorka hodnotí prvý periodický tlačový orgán zakarpatských Ukrajincov „Cerkcvnaja gazeta“ a jej pokračovanie „Cerkovnyj vistnyk“ (Budín, 1856—1858), prvý svetový tlačový orgán zakarpatských Ukrajincov pedagogický časopis „Učitel“ (Užhorod 1867), napokon „Svet“, orgán Spolku sv. Vasila Velikého, činnosť redaktorov týchto tlačových orgánov. Zmieňuje sa o pokusoch založiť politický periodický orgán, po ktorom volala široká verejnosť a spoločné slovensko-ukrajinské tlačové orgány, poukazuje na to, že realizované v týchto intenciách Pešťbudínske vedomosti v prvých rokoch svojho pôsobenia (1861—1863) intenzívne sa venovali zakarpatskookrajinskej problematike, spolupracovali so zakarpatskoukrajinskými publicistami.

РЕЗЮМЕ

Олена Рудловчак, *Журнал «Свет» и его предшественники. Библиография материалов журнала «Свет»*

Статья О. Рудловчак содержит библиографию материалов первого литературного, а позже литературно-общественного периодического органа украинцев Чехословакии, или же закарпатских украинцев, журнала «Свет», который печатался в Ужгороде в 1867—1871 годах. В вступлении к библиографии автор предоставляет обзор истории периодической печати закарпатских украинцев, начиная первой попыткой создания печатного органа в начале тридцатых лет XIX столетия и заканчивая появлением и закрытием журнала «Свет» (1871). Описывает их другие стремления в борьбе за периодическую прессу, поддерживаемые с Прешова попытки уже в рамках просветительского движения за создание печатного органа вместе с типографией в сорок восьмом и в 1849 годах, заложение фундамента журналистики в Прешове альманахами и календарями А. Духновича «Поздравление русинов» (1850—1852), открытие совместно с галицкими украинцами печатного органа «Вестник русинов Австрийской державы» (Вена, 1850—1866), сотрудничество с ним и галицкими украинскими периодическими изданиями закарпатских корреспондентов в пятидесятых и шестидесятых годах прошлого столетия. В рамках формирования собственной национальной периодики автор статьи делает анализ первого периодического печатного органа закарпатских украинцев «Церковная газета» и его продолжателя «Церковный вистник» (Будин, 1856—1858), первого светского печатного органа закарпатских украинцев — педагогического журнала «Учитель» (Ужгород, 1867), далее журнала «Свет», органа общества св. Василия Великого и деятельности редакторов этих печатных органов. Упоминает попытки создать политический печатный орган, открытия которого требовала широкая общественность, и совместные словацко-украинские печатные органы, указывает на то, что созданная газета «Pešťbudínske vedomosti» в первые годы своего существования (1861—1863) интенсивно занималась закарпатоукраинской проблематикой и сотрудничала с закарпатоукраинскими публицистами.

Helena Rudlovčáková, *Die Zeitschrift „Svet“ und ihre Vorgänger. Die Bibliographie von Beiträgen der Zeitschrift „Svet“*

Der Beitrag von H. Rudlovčáková enthält eine Bibliographie von Materialien der ersten literarischen und später literarisch-gesellschaftlichen periodischen Organes der **Ukrainer in der Tschechoslowakei**, d. h. der Karpatenukrainer, der Zeitschrift „Svet“ (Welt), die man in Ushgorod in den Jahren 1867—1871 herausgegeben hat. In der Einleitung zur Bibliographie gibt die Autorin einen Überblick der Geschichte der periodischen Presse von Karpatenukrainern in der Periode vom ersten Versuch, am Anfang der 30-er Jahre des 19. Jahrhunderts ein periodisches Organ zu gründen, bis zur Öffnung und Schließung der Zeitschrift „Svet“ (1871). Sie beschreibt ihre weiteren Bestrebungen im Kampf um eine periodische Presse, die aus Prešov schon im Rahmen der Aufklärungsbewegung unterstützten Versuche, ein Presseorgan zusammen mit einer Druckerei in den Jahren 1848 — 1849 zu gründen, das Fundamentanlegen für die Journalistik in Prešov durch die Almanache und Kalender von A. Duchnovič „*Posdrawlenije rusinow*“ (Russienenglückwunsch) (1850 — 1852), die Gründung zusammen mit Galizienukrainern des gemeinsamen Presseorganes „*Wistnyk rusinow Avstrijskoj der-shawy*“ (Bulletin von Russinen des österreichischen Staates) (Wien, 1850 — 1866) und die Zusammenarbeit mit ihm sowie mit den galizien-ukrainischen periodisch erscheinenden Druckschriften der transkarpatischen Berichtersteller in der 50-er und 60-er Jahren der vergangenen Jahrhunderts. Im Rahmen der Bildung eines eigenen periodischen Organes analysiert die Autorin das erste periodische Organ von Karpatenukrainern „*Zerkownaja gaseta*“ (Kirchenzeitung) und seinen Fortsetzer „*Zerkownyj wistnyk*“ (Kirchenbulletin) (Budín, 1856 — 1858), das erste weltliche Presseorgan von Karpatenukrainern, die pädagogische Zeitschrift „*Utschitel*“ (Lehrer) (Ushgorod, 1867), dann die Zeitschrift „Svet“, das Organ von st. Wasil Weliki und die Tätigkeit der Redakteure dieser Presseorgane. Die Autorin erwähnt weiter die Versuche, ein politisches periodisches Organ zu gründen, was breite Öffentlichkeit gefordert hat, sowie das Streben nach der Schaffung von gemeinsamen slowakisch-ukrainischen Presseorganen; weist darauf hin, daß sich die gegründete Zeitung „*Pešt'budínske wedomosti*“ in den ersten Jahren ihrer Existenz (1861 — 1863) mit der karpaten-ukrainischen Problematik intensiv beschäftigt und mit karpaten-ukrainischen Publizisten zusammengearbeitet hat.

Высшая комиссия по Уставу у Высшего Суда... на Вас. Ка. Г. Иван. Борис. Михайлович. профессор.

Высшая комиссия по Судб. Уставу.

Вся на стр. 4 стр. 1 стр. 1. и на стр. 1 стр. 1.

ОБЪЕДЬ

ЛИТЕРАТУРНАЯ ГАЗЕТА, ИЗДАВАЕМАЯ ОБЩЕСТВОМ СР. ВАСИЛИИ ШЕНШИН

КЪ ЧИТАТЕЛЯМЪ.

Многие читатели, что Россия находится в Венгрии еще прежде... Давно и в Венгрии... Давно и в Венгрии...

Давно и в Венгрии... Давно и в Венгрии... Давно и в Венгрии... Давно и в Венгрии...

Тогда мыслям своим, переживающим... Давно и в Венгрии... Давно и в Венгрии...

Теперь мыслям своим... Давно и в Венгрии... Давно и в Венгрии...

столько чувствуешь, что бы пролетела... Давно и в Венгрии... Давно и в Венгрии...

Принимая, что и в эти сумные времена... Давно и в Венгрии... Давно и в Венгрии...

Но невольный и преледаний боя... Давно и в Венгрии... Давно и в Венгрии...

Серь была тверды, и в тверды... Давно и в Венгрии... Давно и в Венгрии...

Вот так и в Венгрии... Давно и в Венгрии... Давно и в Венгрии...

даже предвзвешивая по силе... Давно и в Венгрии... Давно и в Венгрии...

Взвешивая предвзвешивая... Давно и в Венгрии... Давно и в Венгрии...

Полночь предвзвешивая... Давно и в Венгрии... Давно и в Венгрии...

Вот так и в Венгрии... Давно и в Венгрии... Давно и в Венгрии...

НАВИДНОСТЬ И ОТВЕТНОСТЬ... Давно и в Венгрии... Давно и в Венгрии...

Вопросъ о... (Small text in the top left corner)

Вопросъ о... (Small text in the top right corner)

СВѢТЪ

ЛІТЕРАТУРНАЯ ГАЗЕТА, ПЕЧАТАЕМАЯ ОБЩЕСТВОМЪ СВ. ВАСИЛІИ КЕЛІСКОГО.

Комитетомъ доклада... (Text block in the left column)

На 20-мъ Мая 1865 г. (Text block in the left column)

О БЪДНОСТИ РУССКАГО НАРОДА НА УЖИНСКОМЪ ВЕЩОМЪ.

Отъ Н. В. Баранова.

Что такое наша бедность... (Text block in the left column)

Почему же... (Text block in the left column)

Даже... (Text block in the left column)

применяя... (Text block in the right column)

Именно... (Text block in the right column)

СЕРБИЯ

Нашъ... (Text block in the left column)

Чемъ... (Text block in the right column)

ПРОМЕЖЕР

— Князь... (Text block in the right column)

И.

Безъ... (Text block in the right column)

Безъ... (Text block in the right column)

или... (Text block in the right column)

Въ... (Text block in the right column)

Нашъ... (Text block in the right column)

Но... (Text block in the right column)

Кто... (Text block in the right column)

Темно... (Text block in the right column)

Въ... (Text block in the right column)

СВѢТЪ

ЛИТЕРАТУРНАЯ И ОБЩЕСТВЕННАЯ ГАЗЕТА, ИЗДАВАЕМАЯ ОБЩЕСТВОМЪ СВЯТАГО
ВАСИЛІЯ ВЕЛИКАГО.

Владѣть принимается въ Уг-
тварѣ у владельца общ. Св. Вас.
В. и въ Угт. на Вол. ул. ч. 517.

Ч. 46. Угтварь, дн. 26. ноября. (8. дек.) Г. IV.

Владѣть сменяемо по чет-
вергамъ. — Цѣна за годъ 4
рубли, а за полгода 2 рубля.

ОБЪЯВЛЕНІЕ

О ПОДПИСКѢ НА ГАЗЕТУ

„СВѢТЪ“.

„СВѢТЪ“ будетъ выходить въ 1871 году непрежнему еженедѣльно по Четвергадѣ.

При объявленіи семъ, видя ежегодно возрастающее число подписчиковъ, излишнимъ считаемъ распространяться о потребѣ нашего изданія, сего единственнаго печатнаго органа на Угорской Русѣ, безъ гласности котораго всѣ начатки нашей народной жизни овлѣтъ заглушались бы ираконъ смертоноснаго равнодушія.

Цѣна за годовое изданіе 4 рубля, за полугодное 2 рубля.

Пятикопечники обѣихъ скарій нашихъ, если они состоятъ членами Общества Святаго Василія Вел., будутъ получать газету за полуцѣну.

Подписка принимается въ Угтварѣ у кавченъ Общества Св. Василія Великаго, или въ Редакціи „Свѣта.“

Просимъ о скорой присылкѣ подписной цѣны, чтобы можно заранѣе распорядиться печатаніемъ адресовъ и нужнаго числа экземпляровъ.

КЪ ПОЧТЕННЫМЪ ЖЕРТВОВАТЕЛЯМЪ НА НАРОДНЫЙ ДОМЪ.

Почтительно просимъ щедроручныхъ жертвователей, не приславшихъ еще до сихъ поръ подписанными деньги въ пользу «Народнаго Дома», чтобы они позволили по крайней мѣрѣ половиною изъ подписанныхъ пожертвованій прислать въ скоромъ времени, такъ какъ доселѣ уплаченныя жертвы, почти совсѣмъ пошли — по извѣщенію 43 ч. «Свѣта» — на уплату купленнаго дома, а сверхъ того въ надеждѣ скораго сбора пожертвованій въ пользу Народнаго Дома, званиобразно взято 1,000 гульденовъ изъ кассы Общества свят. Вас. Вел. для той же цѣли, въ уплатѣ оставшей 1,000 гульдъ обязалось Общество Св. Вас. Вел. въ 1 числѣ января 1870.

Угтварь, 25. ноября 1870.

Викторъ Фед. Кишакъ,
II. Товар. Предсѣлат.

На основаніе Русскаго Народнаго Дома Жертвованія и уплатили:

О. Андрей Ковалевскій прех. Бех. 1 гульдъ.
О. Антоній Вислоцкій прех. Орз. 1 »

О. Іосифъ Павловичъ прех. Ком. 2 гульдъ.
О. Петръ Караванди прех. Бѣлов. 1 »
О. Іосифъ Фельохъ прех. Ник. 1 »
О. Іованъ Каршиинскій прех. Вар. 1 »

Итого: 7 »

И такъ до сихъ поръ пожертвовано и уплачено 1765 гульдовъ, 63 кр. Изъ этой суммы — какъ уже объявлено было въ 43 № „Свѣта“ — выдано на покупку Дома 1700, въ штевернѣхъ заличчево 46 гульдъ и 75. кр.

И такъ теперь въ наличности выходится 18 гульдъ и 88 кр.

Подписано, но еще не уплачено: 2435 гульдъ.

Пожертвовано въ стат. обавчичихъ: 1020 »

ПРОТОКОЛЫ.

Трѣднѣаго засѣданія комитета Общества Св. Василія Вел. происходившаго въ Угтварѣ, 14 (26) июля, 1870.

Предсѣдательствовалъ Г. Татъ Фед. Герловичъ, товарищъ предсѣдателя Общества; присутствовали: Пр. ОО. Михаилъ Марюсъ, Іоанъ Милдохъ, Александръ Яковлевъ, Эдвардъ Гутіа, Антоній Герсевичъ, Іоанъ Себова, Іоанъ Радига, Карлъ А. Себова, Викторъ А. Гебова, Эммануилъ Фельоръ; ГГ. Іоанъ И. Пограль, Юрій Новицкій, Петръ Азарій, Франкъ Мрозъ, Викторъ Ф. Кишакъ, и пр.

СВѢТЪ

ЛИТЕРАТУРНАЯ И ОБЩЕСТВЕННАЯ ГАЗЕТА, ИЗДАВАЕМАЯ ОБЩЕСТВОМЪ СВЯТАГО
*ВАСИЛИ ВЕЛИКАГО.

Въ числѣ 1870 года
№ 7.

Ч. 7.

1870.

Уггарь дон 19-февр. (3-Март.)

Г. IV.

Всѣхъ свѣдѣній по
первому — Цѣна за годъ 4
рубл. а за половину 2 рубля

Изъ сообщенія Русскаго Народнаго Дома Жертвоваши и уплатили.

Бл. Г. Михайл Медвѣдъ	100 гулд.
Вр. Г. Степанъ Салада	50
О. Юлианъ Ракоцскій изъ пожертв.	150 г. 50
Бл. Г. Тимъ Фед. Герцковъ изъ пожертвовавшихъ	100 гулд.
Бл. Г. Юлианъ П. Петричъ изъ пож.	100 г. 25
О. Кириллъ А. Сабовъ изъ пож.	50 г. 25
О. Викторъ А. Губовъ изъ пож.	50 г. 25
Г. Викторъ Ф. Кивакъ изъ пож.	50 г. 25
О. Михаилъ Стрѣльцъ изъ пож.	50 г. 10
Бл. Г. Юриъ Вѣгъ изъ пож.	20 г. 10
О. Михаилъ Вас. Могъ изъ секр. оп. прат.	10
Нѣкогда дух. сест. нашей пожертвовавшие	25
О. Юлианъ Пастель Архидiak.	5
О. Василий Сабовъ	4
О. Андрей Пашъ	3
О. Георгій Пашаевичъ	2
О. Михаилъ Дулинковъ	2
О. Юлианъ Головацъ	2
Бл. Г. Алексѣй Пашаевичъ	2
Николай Салада	2
Безименный	2
Степанъ Ринковъ	1
Юлианъ Свѣ	1
Андрей Даллошъ	1
Евгеній Пашаевичъ	1
О. Андрей Лещекъ	1
О. Михаилъ Медвѣдъ	1
О. Александръ Лавгалушъ	1
О. Венцель Фрошъ	1
Вр. Баронъ Менгерленъ	5
Бл. Г. Константины Березини	5
О. Антоній Ройковъ дух. вѣж.	5
О. Эдуардъ Ройковъ	5
Вр. Александръ Тутель каноникъ	1
Бл. Г. Юзефъ Березини похвѣд.	1
Рудольфъ Березини	1
Эдуардъ Березини	1
Дешевый К. поручикъ	1
Румишевъ пор. Вѣжеселъ	1
Баронини Павла Ройковъ	1
О. Андрей Мавковъ	1
О. Юриъ Андреевичъ	1
Г. Алексѣй Арентцъ	1
Владимиръ Ед. Ройковъ	1
О. Николай Киренюкъ	2

О. Витръ Петрановъ	1
О. Антоній Крашкисъ	5
О. Тарасъ Петричъ	2
О. Владимиръ Терещакъ	1
итого 478 *)	

Жертвоваши по еще неуплатили.

Сбору Селовскій 185 г. а именно:	
О. Николай Белозъ	20 гулд.
О. Юриъ Гуловъ	20
О. Степанъ Дубай	20
О. Стефанъ Кашинскій	10
О. Юлианъ Гегеденъ	10
О. Юлианъ Богдановъ	10
О. Юлианъ Оршутъ	10
О. Иванъ Ивановъ Волковскій	10
Г. Юлианъ Ватковскій	10
Б. Б. Елизавета Елеонора Ешия Марія	
Валъ ескимъ	10
Г. Елеонора Ортугелъ	5
Г. Матильда Пастельна	5
Г. Анна Капшинскія	5
О. Василий Пастель	5
О. Константина Пула	5
Г. Юлианъ Яковъ вѣщоу.	5
Г. Юлианъ Кивакъ вѣщоу.	5
Сбору Сабравскій 120 г. а именно:	
О. Августинъ Ивановъ Ясенчакъ	50
О. Александръ Митракъ	20
О. Юзефъ Павловъ Милъ	10
О. Иванъ Серенчикъ	10
О. Михаилъ Сикора	5
О. Андрей Ковачъ	5
О. Антоній Коселъ	5

Объ основаніи Народнаго Дома для Угорской Руси.

Наше новое Общество св. Василия Великаго ежедневно, но прѣвѣтно подвигается впередъ. Число членовъ его со дня на день увеличивается. Кругъ

) Къ числу 478 гулд. прибавлено еще прежде упомянутое 31 гульденовъ: Юзефъ Бенцель 5 гуль., Михайлъ Печъ 5, Корнетъ Шиванъ 5, Бар. Олга Пш. Ватковскія 5, Богданъ Длащикъ 5, Михайлъ Котрадовъ 2, Юлианъ Ватковскій 1, Михайлъ Хвалдовъ 1, Юриъ Грешушичъ 1, Габриэль Фесторъ 1, всего 509 гулд. а. и. козначей Общ. Св. Василия Великаго вѣжеселъ въ дѣйствию собираетельную кассу съ условіемъ получать отъ нихъ 5^{)}.

ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ

ІОНАШ ЗАБОРСЬКИЙ (1812 — 1876) ТА УКРАЇНЦІ

ФРАНТИШЕК ШТРАУС, ПРЯШІВСЬКА ДЕРЖАВНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

Проблематикою словацько-українських і українсько-словацьких літературних взаємозв'язків у ХІХ-му столітті займалося багато авторів. З них передусім Ервін Лазар, а пізніше Михайло Мольнар, найкомплектніше розібрали та фахово проаналізували нами досліджуваний матеріал.¹ Правда, не можна твердити, щоби дотепер були повністю зосереджені всі дані та був зроблений аналіз відомостей, які стосуються Йонаша Заборського, його особистих і літературних зв'язків з українськими представниками національного руху. Дружний контакт Заборського з А. І. Добрянським і О. Павловичем, як правило, документується двома віршами із «Жерг» (Žehry)², «Розмовою про поезію» (Rozmluva o básnictve)³ (перепрацьований варіант «Поети» (Básnici),⁴ декотрими спогадами про українських діячів у «Власній автобіографії» (Vlastný životopis)⁵ та кореспонденцією.⁶ Увагу собі заслуговує і Заборського характеристика літературного журналу, який вийшов під назвою «Галичанин і малоросійське бібліотекознавство» (Haličan a maloruská kniževnosť).⁷ Другорядний український мотив (крім історичної казки Мазерова «Любов») з локалізуванням до місцевого середовища появляється в «Знайді» (Najdúch) (Федір і Вашко, дрітарі з Магури, говорять місцевим українським діалектом).

А навіть дальні праці з цією проблематикою не розширюють округ дотепер відомих фактів.⁸

На підставі вивчення відомих, але насамперед нових і дотепер малодоступних джерел, підтверджується, що зв'язки Йонаша Заборського з українцями не були зумовлені лише особистими приятельськими контактами з «русинами» і східнославацьким середовищем, але в першу чергу тотожністю національної програми словаків, які жили в умовах Австро-Угорщини. Національно-культурна програма «русинів», сформульована в меморандумі «Пам'ятник русинів угорських»⁹ (з винятком деяких специфічних вимог), була по суті і національно-культурною програмою Заборського, яку він розпрацював вже в революційних роках 1848—49.

Особисті приятельські зв'язки Й. Заборського з українцями, одночасно

поєднані з народно-будительськими прагненнями, можна обмежити двома періодами: 1. 1849—1850(1852) роки і 2. 1853—1876 роки.

В 1848—1849 роках Й. Заборський, будучи капеланом в Кошицях з обов'язками проповідувати по-німецьки, а то як останній з п'яти капеланів, активно включився до революційних подій. В «Словенських народних новинах» Штура анонімно опублікував «Вимоги словацького народу» (Žiadosti slovenského národa), які стосувалися забезпечення мінімальних національних прав словаків. Заборський в семи пунктах вимагав для словаків словацькі народні школи, заведення словацької мови в усіх типах шкіл та включення до їх учительського складу викладачів словацької мови; вимагав, щоб в словацьких комітатах до урядів були прийняті словаки, а офіційною мовою щоб стала словацька. І нарешті вимагав, щоб назавжди була усунена насильна мадяризація словацького народу. Л. Штур, як встановив Д. Рапант, зміякшив, а в деяких місцях і змінив текст петиції Заборського.¹⁰ Пізніше деякі вимоги Заборського були включені до «Вимог словацького народу», які в 14 пунктах виражали цілонародну словацьку революційну програму, і були проголошені на нараді патріотів-«народовців» (národovcov) в Ліптовському Мікулаші 10-го травня 1848 року. А якраз вимоги були причиною арешту Заборського.

Вночі 21-го листопада 1848 р. міський капітан і поліцейський поручик прийшли за Й. Заборським, а на підставі результатів проведеного обшуку хворого Заборського взяли під арест. Разом з ним були затримані і єв. священник Юрай Секчік та учитель Ян Томашко. Обвинувачених поставили перед кримінальний суд і кинули до в'язниці на два тижні. На втручання принципіала Яна Киніга Й. Заборського випустили на волю.

Через декілька тижнів, у вечірніх годинах 24-го лютого 1848 р. в Кошицях перед парафією відбулася драматична зустріч Й. Заборського з Л. Штуром. Заборський вечеряв, коли відразу йому повідомили, що якийсь пан на білому коні стоїть перед воротами і хоче з ним говорити. В темряві Заборський спостеріг лиш те, що на конях було двоє і що коло них зібралися люди.

— Йонаш! Хіба не пізнаєш мене?

— Не маю те щастя, — відповів Заборський зі страхом, тому що людей, які оточували Штура, вважав за кошицьких угорських патріотів.

Штур засміявся, висловив своє ім'я і попросився на нічліг. Коли одержав відповідь, що мусить звернутися до священника, ображений скочив з коня і, не подавши Заборському ані руку, вибіг з великим гримотанням шаблі наверх по сходах за священником. Але той не хотів розуміти по-словацьки, запитував по-німецьки, по-латинськи, по-угорськи, що бажає собі Штур. Нарешті був змушений покликати перекладача. Потім наказав відкрити для Штура кімнату для гостей, яка знаходилась по сусідству із світлицею Заборського. Штур разом з Мікулашом Догнані поспівували собі. Десь біля півночі, коли Заборський був певний, що його зрадницькі колеги вже сплять, йому вдалось втиснути Л. Штура до своєї кімнати. Правда, Й. Заборському не вдалось переконати холодність Штура, але й незважаючи на це, вони добре порозмовляли. Заборський був переконаний, що словаки своєю антиугорською боротьбою громадянськи

понесуть втрати, але національно — не виграють нічого. Німці або залишать в Угорщині угорську мову, або для всіх заведуть німецьку. В свою чергу Штур гадав, що уряд, хоч якою мачухою їм був до цього часу, тепер, коли проти себе має угорців, італійців і німців буде шукати підтримку у словаків. А так в Кошицях Й. Заборський і Л. Штур розійшлися не лише в політичних поглядах, але і як друзі. Л. Штур більше ніколи не відвідав Заборського, навіть й коли в Кошицях стримувався, а більше того, до нього приєднався і Й. М. Гурбан. Розрив з Л. Штуром пізніше скінчився багатьма незгодами і з його прихильниками. Непрохідна пропасть між Заборським і ними виникла передусім після критики «Жегр».¹¹

Й. Заборський був 20-го січня 1850 р. призначений екстраординарним професором грецької мови в кошицькій Юридичній академії. А якраз шкільництво стало спільною платформою, на якій Й. Заборський зблизився з Віктором Добрянським.¹²

Йонаш Заборський повинен був особисто знатися з Віктором Добрянським ще перед його приходом до Кошиць. «Словенске новіни» 8-го січня 1850 р. опублікували повідомлення з 17-го грудня 1849 р. (його автором, цілком імовірно, був Й. Заборський, тому що під наведеною назвою були опубліковані й інші повідомлення), в якому говориться про призначення В. Добрянського інспектором шкіл: «Чудовий наш Віктор Добрянський стався з секретаря Русинського єпископа Пряшівського інспектором навколишніх шкіл в комітаті Мармарошському, Берегському і Унгарському, де його брат Адольф при панові Вілетцові посаду актуара займає».¹³ За обставинкою в новоствореному ужгородському наджупанстві, на чолі якого стали І. Вілетц і брати А. та В. Добрянські, Заборський слідкував з надзвичайною цікавістю. Насамперед його цікавили шкільні проблеми, яким приписував ключове значення в житті народу: «Тому що поки національність наша не завіриться, поки не будемо мати національних шкіл і національного управління, до тих пір ми про інші політичні питання ані лише говорити не будемо могли.»¹⁴ Тому в анонімному повідомленні з 1-го лютого 1850 р. Заборський оцінював заслуги І. Вілетца і братів А. та В. Добрянських, коли написав, що «Унгарська школа вже цього року є цілком русинською, справи громадянські всі в мові русинській ведуться».¹⁵ Не було, правда, треба ані довго чекати, щоб Й. Заборський висловив розчарування над тим, як швидко зупинилося це успішне національне життя русинів. Після зникнення ужгородського русинського дистрикту, який існував три місяці (був кінцем мнимої автономії Підкарпатської Русі), в квітні 1850 р. А. І. Добрянський переїхав до Кошиць, де почав працювати референтом міністерського комісара Ф. Свеченого. Тут потім працював і його брат В. Добрянський. Й. Заборський вже тоді правильно передбачав, що відходом братів Добрянських з Ужгороду неприємна доля спіткає українське шкільництво і громадянське українське управління. Він писав: «Школа русинська є такою покинутою, як її ті, цілого народу свого довір'я маючі мужі влаштували, але розвитку русинської національності, яка гарно розквітати почала, учинена перешкода» (виділив Ф. Ш.)¹⁶

В часі кошицької діяльності братів А. І. і В. Добрянських Й. Заборсь-

кий з ними не лише особисто зустрічався, але й близько потоваришував. Само собою зрозуміло, що центром їх уваги були передусім шкільні проблеми та розвиток національного життя словаків і українців. Подібно, як між ним і Добрянськими, так і між ним і кошицьким наджупаном Свеченим, який за походженням був чех, «... розвивалось якесь приятельство». А далі Заборський продовжує: «Частіше мене кликав до себе, радився зі мною про те й інше, ходив зі мною на прогулянку, заохочував мене до захисту прав народу словацького в газетах. Бідкався, що уряд так легко залишає мужів собі вірних, зневажає свої органи.»¹⁷

А. І. Добрянський «вилікував» Й. Заборського, коли той сумував з приводу відходу Свеченого з Кошиць. Якраз він звернув його увагу на те, якого «приятеля» мав Заборський в кошицькому наджупанстві. У «Власній автобіографії» він згадує: «Коли розходилося про референта з духовного стану, запропонував Добрянський мене. Свечений тупнув ногою, щоб не згадував йому того божевільника. А коли запропонували, щоб мене призначили до Вени за інспектора шкіл, Свечений висловив про мене несприятливу думку. Гордував мною, а все ж таки брехав мені до очі про приятельство».¹⁸

Політичні і національні умови не розвивались в державі так, як це хотіли словацькі і українські патріоти-«народовці». Вже в повідомленні з 26-го квітня 1850 р. Й. Заборський інформує читачів, що для кошицького військового округу були призначені нові шкільні інспектори шкіл: «... для евангелістів — пан професор Томашек в Левочі, а для католиків — пан проф. Ян Плат в Кошицях».¹⁹ Заборський вірить, що обидва призначені інспектори шкіл довірять їм функції будуть виконувати на користь словацького шкільництва, а далі продовжує: «Шкодою, що пан Віктор Добрянський з титулом шкільного радника відступить. Був би гріх, коли б цей дуже інтелігентний, довір'я свого народу маючий муж, із здібностями своїми кудись до віддаленого села на спокійне життя відійшов.»²⁰ Й. Заборський, правда, знав, що розходилося про усунення Добрянського з управління, але й наперекір цьому виразив співчуття з приводу його відходу.

І коли в тому часі (а це і незважаючи на застрашування з боку угорських властей) збільшувалась кількість прохань словацьких сіл на засіданнях окремих комітетів, в яких вимагали, щоб респектувалися права словаків, які їм гарантувала конституція, все ж такі знову сильнішали мадяризаційні спроби. Подібна ситуація виникла і у колишньому угорському комітеті. Заборський у повідомленні з 23-го червня 1850 р. міг хіба що констатувати неприємний факт: «Павол Табоді, урядний комісар берецький, а також і в Унгварі і Угочі владу представляючий, тримав в Унгварі, за старим звичаєм, угорську конгрегацію, а цілком всюди угорську мову в комітеті унгарському, в якому майже самі русини жили, завів.»²¹ І даремно Й. Заборський надіявся, що до Кошиць знову повернеться «міністеріальний комісар» Свечений та доб'ється поліпшення в національних справах, тому що «... мадяризація, передусім від часу відходу пана Свеченого, великі триумфи славить. В Пряшеві проходило на апеляційному суді все на угорській мові, тому що й присяжні самі чисті мадярони.»²² Не тривало навіть довго, щоби Заборський міг повідомити у «Словенських новинах», що колишній урядовий комісар Свеч-

чений не повернеться до Кошиць, тому що письмово попросив, аби його речі розпродали шляхом аукціону.²³ Після остаточного рішення, що Свещний більше не буде надзупаном кошицького дистрикту, з напруженням очікувалося, хто буде новим урядовим комісаром. Здається, що Й. Заборський хоча б частково знав закулісся навколо призначення нового надзупана, бо в «Словенських новінах» іронізував: «Словаки надіються на вік золотий і дні шовкові.(?) Вже до того й підготовка ведеться. Почуть, що про кошицьку академію шкільний сенат висловився, аби словацькою була, в якій всі науки будуть на німецькій мові викладатися. Надіймося, що декому з панів професорів титул професора мови і літератури словацької присвоєно буде, що то буде муж, який ані «а—b—с» словацьки не знає, а що жодних учнів мати не буде, це річ природня. Тому що це мусить зостати на віки правдою: 'що словацьку мову ніхто не розуміє.»²⁴

Й. Заборський не заспокоювався лише коментуванням подій та подаванням інформації про національне життя словаків і українців в кошицькому дистрикті, але шукав й причини, чому їх національні права, які їм гарантувала конституція, не дотримувалися і не запроваджувалися у практичному житті. Наприклад, про цілу катастрофу зникнення ужгородського дистрикту Й. Заборський, який, до речі, не зрозумів її цілу суть (уряд не розглядав рівноправність словаків і «русинів» серйозно), не лише повідомляв, але й спостеріг, що різні недорозуміння словаків з «братіями русинами» та незгуртованність слов'ян шкодять їх національним інтересам і ідуть на користь лиш їх спільного ворога. В інтригах угорського чиновництва і в незгуртованності слов'ян він бачив і зникнення «Русинського кругу».²⁵ Вихід шукав у мовному об'єднанні, в підкоренні меншості більшості в рамках окремих сіл. В іншій статті²⁶ — тоді Заборський вже був співредактором «Словенських новін» — він критично висловлюється на адресу тодішнього міністеріального комісара кошицького дистрикту Мелцера і шкільного інспектора Плата, які ані трохи не були зацікавлені в тому, аби розвивалось національне життя словаків і українців. Й. Заборський усвідомлював собі, що «... все від того залежить, в яких руках публічна влада знаходиться», як будуть розподілені місця в управліннях, особливо в тих вищих, чи місця в них займають люди, які б були гарантією конституційних прав словаків та українців, або неприятели їх національного життя. Тому до попередніх функцій в кошицькому дистрикті рекомендує «мужів», які мають найвище довір'я, «... які би й могли, і хотіли про словаків і русинів старатися» і від яких найбільше очікує в національних справах. Одним з «мужів», який був запорукою національних прав всіх національностей і до якого вкладалися надії словаків і українців, був тодішній референт кошицького дистрикту Адольф І. Добрянський. Заборський потім продовжує: «За інспектора-то шкільного, коли й в кошицькому дистрикті школи словацькі відкриті бути мають, про що наскрізь сумніватися не можемо, на шкільного, говорю, інспектора, ми б здібнішої особи запропонувати не могли, як колишнього, вже в надзупанстві унгарському, інспектора, пана Адольфа (правильно: Віктора, примітка — Ф. Ш.) Добрянського, тепер за каноника в Пряшеві призначеного, якому ніхто ані обширну ученість, ані знання мов, і іноземних, і домашніх, ані дотепність, ані

придатність до всього, а особливо досвід в справах шкільних, відняти не може.»²⁷ Жодному з українських будителів не дісталось з боку Й. Заборського, чи інших словацьких патріотів-народовців такої публічної оцінки і визнання, як якраз Вікторові Добрянському. Щире захоплення від «ученості» Добрянського Й. Заборський зберіг на протязі свого цілого життя.

Урядові кола добре усвідомлювали собі, яка небезпека їм загрожувала, коли б найвищі управління дистрикту в Кошицях зайняли такі «народовці», якими були А. І. Добрянський, В. Добрянський, Й. Заборський та деякі інші, які прикладали зусиль придбати державно-правові гарантії національної рівноправності словаків і закарпатських українців. Після однорічної діяльності в Кошицях А. І. Добрянський був переведений на намісництво до Будіна-Пешту. В. Добрянський, єпископський секретар, конзисторіальний нотаріус та дистриктний шкільний інспектор був від 24-го липня 1850 р. призначений «куштосом» (хранителем-кустомом) при пражівському греко-католицькому капітулі.²⁸ Залишився, правда, в Кошицях як шкільний радник.

Й діяльність Й. Заборського як екстраординарного професора грецької мови не тривала довго. Після відходу Андрія Радлінського з редакції «Словенських новин» на звільнене місце редактора був запропонований Й. Заборський, який, як ми вже документували, вже перед тим часто опубліковував свої внески в «Словенських новинах». Заборський після певного затримання («після трьох місяців переговорів»)²⁹ редакторське місце прийняв, а 7-го серпня 1850 р. залишив Кошиці й разом з А. Радлінським відправився у Відень, куди приїхав 13-го вересня 1850 р. У Відні Заборський поселився в будинку з адресою Jozerfstadt, Schmiedgasse, 62, 3. Stock, Tür N. 16. Пізніше, 29-го липня 1851 р. в «Словенських новинах» сновістив свою нову адресу: Josephstadt, Langegasse, Nro 84, 1. Stock. На цьому місці Заборський жив до кінця свого перебування у Відні.

Через декілька днів після приходу Заборського у Відень, 19-го вересня 1850 р., вийшла його перша стаття як співредактора «Словенських новин» під назвою «Зверення до публіки» (Příměluva k obecnstvu).³⁰ Починаючи цим номером газети (110) його ім'я наводилось разом з Данієлом Ліхардом як відповідального редактора.

Відходом Й. Заборського на місце редактора у Відень на довгий період припинились його особисті контакти з братами А. І. та В. Добрянськими і іншими українськими й словацькими «народовцями». Урядовим колам по суті хитрою маніпуляцією вдалось в ході декілька місяців дослівно «зліквідувати» головних східнославацьких представників національного руху словаків і закарпатських українців таким чином, що їм довірили завдання, які на перший погляд здавались бути кориснішими для справи народу, ніж їх попередня праця. Й. Заборський, як свідчить його журналістська активність, набув цього переконання. У «Зверненні до публіки» він так сформулював цілі своєї діяльності в «Словенських новинах»: «Головною метою моєю при тому буде: вірність трону і монархії, де є, розвивати, де не є, збуджувати; у відношенні національному відстоювати, аби те, що конституція з 4-го Березня всім гарантувала народам, стало і для нас ділом і правдою.»³¹ Але після двох «урядових поклонів» у міністра внутрішніх справ Олександра Баха і прелата Яна Сцітовсько-

го Заборський переконався, що словаки, по суті, зовсім не забезпечили собі національні права, а що він сам, як редактор «Словенських новін» не буде могли багато зробити на користь свого народу. О. Бах дав Й. Заборському прямо наказ, щоби нічого не писав про «коронну землю словацьку», а навіть ані про ніякі скарги, а коли щось все ж таки появиться, то треба це особисто представити органам влади.³² Й. Заборський повинен був мовчати навіть тоді, коли єпископи прийняли на Остригомській конференції протест проти словацької мови. Заборський не міг публічно виступати навіть проти поглядів Я. Сцітовського в питаннях мови, хоча й не погоджувався з тим, аби дійшло до дальшого роздріблення словаків і писалося по-ліптовськи, по-шариськи і т. п. Категорично захищав думку, щоб словаки і українці мали свої гімназії.

Виконуючи функцію редактора, від самого початку журналістська діяльність Й. Заборського була досить обширною. Відразу ж від II-го року видання (1850) в «Словенських новинах» опублікував цілу серію статей, які торкались передусім національних, мовних, літературних і культурних питань. Не обходив стороною й політичні, господарські, правові і фінансові теми.

Особливо потрібно звернути увагу на статтю Заборського «Про централізацію і федерацію»,³³ в якій від імені словаків та й «русинів» висловлюється за централізацію «Австрійської монархії», «... аби був створений сильний центральний уряд, який би, не дивлячись на, так сказати, історичні права та особливості розвитку окремих країн всі народи і країни одним законом, за однаковими принципами спрямовував.» А свій погляд обгрунтовує тим, що «... національності... дотепер пригнічувані, безправні, шукають порятунку свого в міцному централізованому уряді, тому що від нього, звичайно, на справедливість, захист і підтримку надіються».³⁴ Але і в цьому відношенні очікування Заборського не сповнились, хоча й формально все ж таки дещо робилося на користь пригнічуваних народів і національностей Австро-Угорщини. Напр., дописувач з Кошиць в грудні 1850 р. інформує про те, що в «абауйварському комітаті», який є «наполовину словацький» та в «шариському комітаті», який є «цілком словацький», все ж таки «по-угорськи всюди мовиться». На гімназії в Кошицях «навчальна мова» є також угорською. Для словацької національності учителем словацької мови був призначений «пенсійний» пан професор Мадяр, який викладає «в дев'яти годинах щотижня 131 слухачеві». Грецька мова теж «одержала професора, а саме пана Віктора Добрянського».³⁵ Через декілька тижнів пізніше «Словенске новіни» надрукували повідомлення пражівського автора Бб. про ситуацію в католицькому шкільництві у Пряшеві, в якому крім іншого говорить й про погане положення Віктора Добрянського в Кошицях: «Так почуємо, що і пан Добрянський, який за живу національну освіту бореться, має там, як шкільний радник, тверде положення, та що недруги його принципів релігійне божевілля проти нього, котрий так від серця церкви католицькій відданий, розпутують».³⁶ Сильніюча мадяризація, як видно не вибирала собі засоби. «Мадярони» та їх прислужники всілякими способами і фальшивими обвинуваченнями релігійного характеру намагались дискредитувати представників інших національностей. Габсбургські чиновники були рівнодушні до таких обвинувачень. А не є ніякою нагодою,

що вістря фальшивих нападів на Східній Словаччині було спрямовано якраз проти представників українців Австро-Угорської монархії, тому що «як на цілому Шариші взагалі, так і в самому Пряшеві найбільшу національну активність і діяльність проявляє милостиве русинське духовенство».³⁷ Але вже в тому часі й у самітньому Пряшеві наростав угорський натиск: «Тут взагалі, за винятком декілька 'народовців', панує такий 'мадяронський', антисловацький дух, що справжній словак ані на вулиці не може показатися без того, щоб не був ганьбою гонимий.»³⁸

Описану ситуацію Й. Заборський не тільки добре знав і усвідомлював собі, яка небезпека загрожує словакам і іншим слов'янським народам монархії, але знав й причини даного стану, а навіть намагався знайти вихід, який би вирішив питання слов'янства в Австро-Угорській монархії. Заборський в одній із статей зупиняється якраз над «великістю і слабкістю» слов'янських народів в Австро-Угорщині.³⁹ Слов'яни, хоча й кількістю творять половину населення в Австрії, все ж таки з погляду своєї територіальної роздрібленості, різної віри і політичних поглядів не представляють ніяку національну силу. Але найбільша причина їх слабості «лежить в розсіяності мовно і літературно». Німців і італійців об'єднує літературна мова та література, поки кожний слов'янський народ «вимагає бути чимось сам для себе», чим «роздріблена сила підкоряється силі об'єднаній». Заборський, правда, не пропонує, на основі якої літературної мови повинні об'єднатися «австрійські» слов'яни, але підкреслює: «Залишімо, ради бога, той блуд, що літературна мова мусить бути такою, якій не треба вчитися.»⁴⁰ Заборського не покидає думка про єдину мову для словаків, чехів і моравців. В іншій статті⁴¹ він прямо пропонує, на якій мовній платформі мали б об'єднатися словаки і чехи. Заборський, до кінця, зайшов ще далі, а в статті «Всеслов'янська літературна мова»⁴² міркує, як можна реалізувати думку єдиної слов'янської мови і літератури. Відхиляє можливість створення якоїсь нової мови переділом всіх слов'янських мов. Більш практичний шлях бачив у запровадженні одного з готових і культурних «діалектів». Вважав, що російська мова найбільше підходить для виконання цієї функції. Але коли ж в Австро-Угорщині проти неї мали застереження, Заборський робить висновок, що не залишається нічого іншого, як вивчати свою власну мову і засвоювати мови інших слов'янів. Орієнтацію Заборського в тому часі на російську мову як мову дорозуміння для всіх слов'ян можна оцінювати як позитивний момент його поглядів. А безумовно заслугу в цьому попри коларівської всеслов'янської думці мають і його приятельські контакти з українськими будителями.

Всі факти свідчать, що співпраця і особиста дружба Заборського з українцями не була випадковою, але випливала з його загальної концепції, передусім мовного і літературного об'єднання слов'ян. Але в тому часі, як сам Заборський констатує, «наша літературна ще лише власним рухається шляхом».⁴³ Тому після опублікування «Жегр» він намагався розпочати акцію у формі грошових пожертвувань для ученого словацького товариства. У вступі до твору Заборський публічно взяв на себе обов'язок, «що все, що тільки за твір назбирається, пожертвую ученому товариству словацькому, як тільки таке, під будь-якою назвою, виникне, так що цілий виторг з твору не буде моїм, але буде народа власність... Роз-

продання твору цього нехай вважається за збір для згаданого товариства». ⁴⁴ Йі Заборський включив до акції майже двадцять словацьких інтелігентів, які продавали твір в окремих містах. В Кошицях «Жегри» можна було купити у єв. священика Юрая Сскчіка і Віктора Добрянського. Із повідомлення про покупки «Жегр» знаємо, що, напр., Віктор Добрянський купив собі твір у Кошицях, а за один екземпляр заплатив 1 золотий, поки у Пряшєві «нан п. Духнович, капоник, за 1 екз. — 1 зол. 26 кр.» ⁴⁵

«Словенске новіни», правда, 19-го квітня 1851 р. надрукували позитивну критику на «Жегри» (1851) професора Людовита Шугайди, ⁴⁶ але вже 25-го червня 1851 р. «Словенске погляди» опублікували рецензію на «Жегри» М. Догнані. ⁴⁷ Рецензія ґрунційно відхилила класицистичне віршування Йі. Заборського. В тому ж самому номері вийшла і рецензія Я. Калінчяка. ⁴⁸ Оцінка «Жегр» Я. Калінчяком є полемічним внеском, який теоретично найрішучіше добивався перемоги літературного романтизму над класицизмом.

Йі Заборський відповідає на критику двома статтями, ⁴⁹ але обидві відповіді посунув до рівня особистих суперечок. До полеміки вмішався і Д. Ліхард, ⁵⁰ з яким полемізував Я. Калінчяк. ⁵¹ Але Ліхард не мав потрібних протиаргументів. Ані відповідь Йі. Заборського Я. Калінчякові не є суттєвою, але має суб'єктивний характер. Подібно і друга стаття М. Догнані ⁵² є повна натяків на декотрі моральні переконання Йі. Заборського.

В цій суперечці Йі. Заборський, правда, не зрозумів, що антика була суспільно-історично і літературно переконана. Після полеміки навколо «Жегр» Йі. Заборський в літературі замовчав. Розчарований, у «Власній автобіографії» він написав: «Замість грошей одержав я потім пасквілі, які жертву мою знищили, а мене морально задушили на ціле життя.» ⁵³

Йі коли міроприємство Заборського, яке почало розвиватися обіцяючи (крім українських будителів його підтримував, напр., з чеської сторони і Франтішек Палацький, який за один екземпляр «Жегр» дав 5 зол.) ⁵⁴ і продовжувалось й після опублікування негативної критики (останнє повідомлення про закуплення «Жегр» походить з 19-го серпня 1852 р.), ⁵⁵ все ж таки не закінчилось з очікуваним результатом. Нарешті Йі. Заборський навіть не мав можливості пожертвувати виручку від продажу «Жегр» «ученому словацькому товариству», тому що венські уряди 9-го березня 1852 р. відхилили заяву «венських словаків» з листопада 1851 р. про дозвіл заснування «Матице словенскей». Йі. Заборський, як незадоволеного інформував публіку, ⁵⁶ назбирані кошти використав для видання своїх проповідей «Мудрість життя» (*Múdrost života*) (1852).

Здається, що відразу ж після приходу на місце редактора, Йі. Заборський не пасував венським урядам. Поступово поглиблювались його протиріччя з начальниками, передусім з А. Бецком, а загострились після зникнення «Вінер тагесцайтунг» (початком січня 1852 р.), зокрема тоді, коли зникнення загрожувало і літературно-художньому журналу «Весна» (був підтримуваний з тайного фонду), а в результаті чого втратив би місце редактора і Герменелгільд Іречек.

В повідомленні про майбутній випуск «Весни», яке вийшло в «Словенських новинах» 13-го березня 1852 р., писалося, що її даліше видавання

зумовлюється достатньою кількістю передплатників. «Весна», правда, ще виходила до 30-го червня 1852 р. (разом вийшло 33 номери), але прожиткові проблеми її редактора були пекучі вже в кінці березня.

«Вже потім, по мірі того, яка занепадала («Весна», прим. Ф. Ш.), в такій мірі росла ворожість Бецка проти мене. Часто кликав мене до себе і закидав гіркими докорами: що я ані теплий, ані холодний; що про хліб уряду пишу проти уряду; що не поважаю нашу газету за орган уряду, але народу; що опозиція спокійніша є зі мною, ніж уряд; що придатний я лише для писання статей для конфіскації. З того я робив висновок, що мене хоче усунути і звільнити місце збанкрутованому Іречкові.

Коли ж вийшов останній номер «Весни», я повідомив йому, що охоче йому відступлю своє місце, лиш нехай Бецк мені інше місце підшукає. Те ж саме я повідомив і Бецкові.»⁵⁷

Якраз в тому часі суперечки між Бецком і Й. Заборським могли спричинити і загострити три статті національного характеру: про походження словацького феодалізму,⁵⁸ про його відношення до національності і люду,⁵⁹ який потребує вождів, коли ж від нього відвернувся феодалізм.⁶⁰

А. Я. Бецк в кінці листопада особисто повідомив Й. Заборського, що від нового року (1853) Заборський перестав бути редактором «Словенських новин». На першій сторінці 30-го грудня 1852 р. в «Словенських новинах» прямо під заголовком великими буквами було написано слідуюче повідомлення: «Цим номером закінчується діяльність в газеті цій, хоча й ще на деякий час у Відні залишусь. Йонаш Заборський.»

Відходом Йонаша Заборського з Відня починає розвиватися новий етап його відносин і особистих контактів з українцями.

Відень Й. Заборський, згідно запису в Кралицькій біблії, покинув 17-го лютого 1853 р. «Словенские новіни» опублікували в рубриці «Короткі вісті» цю інформацію: «Сьогодні має наш колишній колега, волебний пан Й. Заборський з Відня на місце попередньої діяльності побратися.»⁶¹ Дорогою до Кошиць Заборського спіткала дальша неприємність. В Пешті він ночував в одному трактирі, а вночі поліція зробила у нього обшук, чи не несе якусь зброю. Знайшли стилет, але не заарештували, бо доказав, що іде з Відня з державної служби. Але й так дістався перед військовий суд, який відбувся в Кошицях. Був засуджений на десять місяців тюрми, але генерал його помилував. Можна припустити, що ані ця подія не мусила бути випадковою.

Єпископ І. Фабрі обіцяв Заборському у Відні свою приязнь, але після повернення до єпархії «преміював» Заборського бідною жупчанською парафією.

До Жупчан Й. Заборський завітав 13-го березня 1853 р., а жупчанським священиком стався 15-го серпня 1854 р., майже рік після синодального іспиту.

Жупчани в часі, коли Й. Заборський в них починає свою діяльність, були одним з найбідніших і найвідсталіших сіл в околиці Пряшева. В них нараховувалося коло 400 жителів. Бідний і пригнічений люд не проявляв свою приязнь ані по відношенню до священика. Навпаки, від самого початку своїм бунтарством, а навіть жорстокостями, запричинив йому багато гіркості і особистого неспокою. Відштовхуваний, понижу-

ваний і непризнаний, Заборський не знайшов співчуття не лише від єпископа і духовенства, але й з боку своїх парафіян.

З перших днів свого призначення жупчанським священиком Й. Заборський почав приводити до порядку свої маєткові справи. З дотеперішніх літературних і архівних матеріалів відомо, що вже 24-го лютого 1854 р. Заборський обвинуватив Давида Енглендера, малошариського поміщика-орендаря, тому що він підбурював батраків і намовляв їх, щоб не працювали на церковних полях.⁶² Таким, значить, був початок довгих і часто складних багаторічних суперечок Й. Заборського з парафіянами. А не розходилося лише про звичайних, простих людей, але і про таких, які в суспільному житті знаходилися вище, а не боявся навіть виступати проти поміщиків. Безкомпромісно, а можна сказати аж скрупульозно дотримувався принципу, який проголосив перед парафіянами в своїй першій проповіді. «Я, правда, не буду від вас вимагати нічого, що від вас не вимагається, але на що маю право, від того відступити й на думці не маю.»

Твердження Заборського, що після відходу з Відня його життя мало чисто приватний характер, є лиш частково дійсне, а можна його обмежити періодом найбільше п'ять років, коли Заборський, після неуспіху в літературній творчості і редакторській праці, виключно присвятив себе господарюванню. Але ані в цьому відношенні він не мав багатого успіхів. Його пізніша національна і літературна діяльність ніяк немислима без політичних проблем епохи і життя мас.

Шість років Й. Заборський був вірний своєму заміру, з яким прийшов до Жупчан, а саме, що більше не напише ані слова. Але в 1858 р. він позбувся свого цілого господарства, так що обставини примусили його дати в оренду поле, продати корів і коней. Нічого іншого йому не залишалося, якщо не хотів грати карти і пити, ніж зайнятися «роздумуванням і писанням», як і сам про це згадує у «Власній автобіографії».⁶³

В листі Я. Вікторінові від 11-го листопада 1863 р. він писав: «Коли ж я дав газдівство моє в оренду, почав з нудьги писати, а відразу окунувся до того так, що за 5 років появилася все те, що я згадував.»⁶⁴ По суті розходиться про драми і прозові твори Заборського. Пізніше він майже виключно почав займатися угорською історією.

В самому Пряшеві Й. Заборський не підтримував великі зв'язки і не мав більший круг друзів. Знаємо, що був у контакті із «Словацьким товариством» праяшівської колегії і її молоддю. Багаторазово дарував бібліотечі «Словацького товариства» книги, які сам написав, але і від інших авторів. З протоколів «Словацького товариства» у Пряшеві довідуємось, «що волебний пан Йонаш Заборський послати зволив дар...», а ще, н-д, що в листопаді 1862 р. — 61 том різноманітних книг.⁶⁵

Словацька молодь праяшівської колегії поважала Й. Заборського. «Пештшбуди́нське ведомості» 4-го липня 1862 р. опублікували повідомлення про життя молоді в праяшівській колегії: «День 6-го червня святкувала словацька молодь в колегії у Пряшеві так, що відвідала в близькому селі Жупчани славного «народовця», відомого-го письменника, волебного п. Й. Заборського». Займалися розмовами про національні справи, співом і необмеженою щирістю у вільній природі.⁶⁶

Ані наступне покоління словацької молоді не обходило Й. Заборсько-

го. Його відвідувало багато студентів, дописувачів альманаху «Наперед». Історик Юліус Ботто в автобіографічному нарисі «Йонаш Заборський», який вийшов з друку з нагоди 100-ї річниці його пам'яті детально описав одні з відвідин в Жупчанах. При першій зустрічі з ним докладно описав його зовнішній вигляд: «В розмові я мав час спостерігати за ним з великою цікавістю. Був низького росту, повний, кремезний, з повними червоними лицями, волосся мав уже цілком біле. З великих голубих очей говорила якась меланхолія, але і розум, інтелігентність і брагородство. На перший погляд можна було в ньому бачити тип справжнього угорського феодала.

(...) Наступної суботи після обіду, за гарної осінньої погоди, йшли ми до католицької парафії жупчанської per pedes apostolorum.

В цьому селі жив Заборський від 1853 р., майже повністю відірваний від світу, приходячи й до Пряшева лише в часі великої потреби. Були поблизу й добрі 'народовці': в Сабинові єв. священик Богуш Носак, у Пряшеві славний руський каноник і письменник Олександр Духнович, на Маковиці руський священик-декан Олександр Павлович. Заборський усамінювався із своїм душевним болем у своїй жупчанській парафії, студював і писав постійно. Лиш Ружняк творив виняток, був йому найліпший; того час від часу прийшов відвідати.»⁶⁷

Дружні зв'язки Й. Заборського з українськими будителями, як ми вже згадували, в часі його жупчанського періоду життя зміцнюються. Продовжувались його дружні контакти з В. Добрянським, про вченість якого, знання мов (домашніх і чужих), дотепність і досвід в шкільних справах висловлювався з великою похвалою. В листі Гатталою, коли 18-го березня сталася та трагічна подія, високо його оцінює: «Руський каноник пряшівський Добрянський, якщо ти про нього деколи щось почув, вистрілює собі до лоба, але залишився, неборак, живий. Це був один з тих двох слов'янів, які в цілій пряшівській єпархії знаходяться, тому що решту всі — 'мадяромбори'. Взяв собі вчений муж, якого русини угорські собі не відразу так випестують, до серця, що недостойно з ним ободились з вищих місць. Давали йому завжди надію на шкільне інспекторство, потім його обернули на чистого 'діурніста' в Кошицях, а так й звітди усунули з ганьбою. Тепер дався до невисловного пороку, коли здоров'я, зору, честі лишився та життя все ж таки не позбувся.»⁶⁸

В дальшому періоді Й. Заборський теж жваво цікавився політичною долею А. І. Добрянського. В замітці «З Пряшева» інформував публіку в «Пештбудінських ведомостях», як на Маковиці проходить агітація і яких протикандидатів має А. І. Добрянський.⁶⁹

Заборський підтримував також дружні зв'язки з дальшим з двох слов'янів пряшівської єпархії — Олександром Духновичем. Регулярно повинен був з ним зустрічатися, бо, напр., його «Коберів Науковий словник» був адресований на ім'я О. Духновича. В 1864 р., коли Духнович серйозно захворів, Заборський просить М. Гаттала, який діяв у Празі, щоб книжковий магазин дальші бандеролі адресував на нього.⁷⁰ Після смерті Духновича (помер 30-го березня 1865 р.) Й. Заборський намагався, аби Духновичів «екземпляр» «Наукового словника» надалі передплачував пряшівський єпископ Гаганец. Пізніше, правда, виявилось, що єпископ відмовився передплачувати Коберів словник. В одному з дотепер не-

опублікованих листів М. Гатталові Заборський обширно описує цілу цю неприємну справу: «Після смерті каноника пряхівського, Олександра Духновича, який по одному екземпляру «Словник Науковий» передплачував і якому і мій екземпляр приходив аж до його смерті 1865 року, я звернувся до актуара, а разом їй бібліотекаря єпископського, Михайла Молчана, чи б єпископ Гаганец не був готовий нести дальші витрати за твір? Сказав я при цьому, що ми вже по 40 золотих кожний виплатили, а що вже не буде треба доплачувати, лиш коло 10 золотих. Молчан відповів, що єпископ виявив свою охоту нести дальші витрати, а я хотів представити йому рахунок аж із закінченням видавання твору. Але оскільки книжний магазин Коберовий якимось не признає дійсність моїх приміток, а оскільки й твір розширений є з 6 на 8 томів, вважав я потрібним, після одержання останньої посилки піти до єпископа, що скаже на такі витрати, які показуються? Послав йому рахунок. А єпископ що? Наказав відписати мені 17-го травня, що він до того ніколи згоду свою не дав, аби «Словник» на його витрати був посиланий; що Молчан, «якщо щось таке сказав», сказав те із своєї голови; аби я мав терпіння, аж з Москви повернеться. Справа в тому, що Молчан йшов на виставку, сам один із всіх угорських «русів». Можливо, не повернеться більше, щира і чесна душа, між людей, при яких учений Віктор Добрянський, каноник, за найкраще узнав застрілитися. Але й коли повернеться, вже бачу, що єпископ крейцера не дасть, «quia petre» він з 6000 золотих прибутків не може такі витрати нести, як священник — з 300 золотих. Переговори тоді, прошу тебе, завчасу з тим продавцем книг, який би мені мав давати за турботи і добру волю. Хай вимагає назад, скільки хоче тамку, посланих на ім'я Духновича, згідно рахунків нижче наведених я їх платити не буду. А про дальше посилання мені екземпляру єпископського ані слова більше, якщо інакше не відпишу.»⁷¹ В дальших листах М. Гатталові Й. Заборський лише підтверджує згаданий факт. В листі від 30-го липня 1867 р. він повідомляє Гатталові: «Єпископ Пряхівський Гаганец учинив дійсно так, як я тобі писав 24-го травня п. р. Скликав про «Словник Науковий» консисторіум, ніби розходилося про буття і небуття єпископства, досвідчив, що крейцера не дасть. Даремно переконував повернувшись з Москви актуар, Михайло Молчан, що єпископ йому казав, щоб «Словник» посилали до кінця.»⁷² Після дальших затримок ціла історія з «Науковим словником» закінчується тим, що М. Молчан нарешті Й. Заборському справку написав, «що він твір аж до кінця передплачувати буде, але в Петрограді».⁷³

Дальший особистий приятель Й. Заборського, Олександр Павлович, виступає як одна з постатей в прозовому трактаті Заборського «Поетів». Навіть коли розмова в такому складі осіб, як її представляє Заборський, ніколи не відбулася (окрім Й. Заборського тут виступають Ян і Адам Гловікові та О. Павлович), все ж таки зустріч Яна Гловіка (Адам Гловік помер вже в 1850 році), О. Павловича і, можливо, ще когось іншого могла відбутися у Заборського в парафії в Жупчанах. До уваги приходить також і те, що зустріч відбулась у згадуваного складі і в іншому часі, але Й. Заборський розмістив її до свого тодішнього середовища. Правда, нам не розходиться лише про достовірність «Поетів». Скоріше нас ціка-

виль, яким був в тому трактаті взаємозв'язок Й. Заборського і О. Павловича.

Й. Заборський представляє О. Павловича як людину високу, повну, з довгим, дозаду зачесаним, волоссям. Павлович, руський піп із Свидника, особисто довго знав Братошевича (Й. Заборського), а всім розповідав про його характер: «Зображав його як чоловіка панських нравів, достойної поведінки, мовчазного, лише при учених питаннях балакучого, строгого, часом, правда, і жартівливого, дотепного, але ущипливого. — Майже кожне його слово, — говорив, — несе приховане жало.»⁷⁴

Й. Заборський і О. Павлович, як це випливає з наведеної цитати, були давніші друзі, зустрічались і взаємно відвідувались, але навіть між ними не дійшло до літературної співпраці. Обидва проявляли один до одного взаємну повагу і взаємне розуміння своїх поглядів.

Павлович з розумінням приймав погляди Братошевича на поезію і драму. В розмові, зокрема прикладами з російської літератури, підтримує погляди Братошевича на цілий ряд літературних проблем. Погоджувався з ним і в мовних питаннях.

Розуміється, що Братошевич і Павлович жили в спосіб, до умов якої мусили пристосуватися, і що, нарешті, Павлович в «Поетах» є літературною постаттю, яка не мусить відповідати прототипу.

Взаємозв'язки Йонаша Заборського з українцями Східної Словаччини, як ми документували матеріалом, реалізувалися і розвивалися в двох напрямках:

- а) на рівні особистих контактів і
- б) в області національно-будительських зусиль.

Жаль, що не дасться говорити про літературну співпрацю, навіть й коли словацькі журнали публікували статті українських літераторів і діячів (О. Павловича, А. І. Добрянського).

170-річчя з дня народження Йонаша Заборського (3-го лютого 1812 р.), цього визначного словацького поета, письменника, драматика, журналіста, історика, культурно-освітнього діяча і «народовця»-патріота, було доброю нагодою для того, щоб пригадати собі хоча б декілька важливих фактів з його життя і діяльності, а одночасно вшанувати пам'ять цього щирого друга українців, з якими жив і співпрацював на протязі своєї майже ціложиттєвої діяльності на Східній Словаччині.

ПРИМІТКИ

¹ Дивись: Lazar, E., Príspevok k otázke o slovensko-ukrajinských literárnych vzťahoch v 19. storočí. In: Z dejín československo-ukrajinských vzťahov, Slovenské štúdie I, Bratislava, SAV 1957, s. 375—391. — Також: K slovensko-ukrajinským literárnym vzťahom v XIX. storočí. — Slovenské pohľady, r. 72, 1954, č. 11, s. 1161—1171. — Мольнар, М., Словаки і українці, Причинки до словацько-українських літературних взаємин з додатком документів, Пряшів, СПВ 1965, стор. 399—(4). Дивись бібліографію: Molnár, M., K slovensko-ukrajinským literárnym vzťahom do roku 1945, Martin, MS 1970, 41 s.

² Дивись вище: Dobránskemu, Žehry, Vídeň, s. 81 a Pavlovičovi, там же, стор. 95.

³ Sokol II, 1863, č. 19, s. 451—453; 451—453; s. 493—495; č. 22, s. 509—511; č. 23, s. 539—542.

⁴ Vyber z diela II, Bratislava, SVKL 1953, s. 133—173. Дивись: Ковач, Ф., Трактат Й. Заборського «Поети» і О. Павлович. — Дукля, р. в. 20, 1972, № 1, стор. 52—57.

⁵ Vyber z diela II, s. 241—292.

⁶ Lazar, E., c. d., s. 308 a n.; 1166 a n.

⁷ Sokol II, 1863, č. 6, s. 144.

⁸ Дивись напр.: Седлак, І., Йонаш Заборський — друг українського народу. — Друж-но вперед, р. в. 7, 1957, № 3, стор. 23.

⁹ Ближче дивись про це у книзі: Haraksim, L., K sociálnym a kultúrnym dejinám Ukra-jincov na Slovensku do roku 1867, Bratislava, SAV 1961, s. 153 a n.

¹⁰ Даниєл Рапант аж пізніше виявив згідно первинних актів, що автором тексту «Ви-мого словацького народу» є Йонаш Заборський. Порівняй: Rapant, D. Dejiny slo-venského povstania 1848—49, Diel druhý, Časť prvá, Turč. Martin, MS 1950, s. 310, rozp. 697.

¹¹ Порівняй: Záborský, J., Vlastný životopis, Výber z diela II, Bratislava 1953, s. 266—269.

¹² З дотеперішньої літератури (дивись і Енциклопедію Словащини I, стор. 529) впли-нас, що Віктор Добрянський народився в 1816 р. в с. Рудлов, округ Воронів, де його батько був священником. З архівних матеріалів ми, правда, встановили, що перший запис батько Віктора Ян Добрянський зробив в рудловській метричній книзі аж 27-го березня 1817 р. Офіційно і «Schematismus . . . , Prešoviensis . . . 1848», Пришів 1948, стор. 145 наводить, що Ян Добрянський працював в Рудлові в 1817—1823 рр. Перед тим був священником в Мукачівській єпархії. Тому, що наведені факти вилучили Рудлов як місце народження Віктора Добрянського, а його мати Кароліна Селенгазіова походить з Левочі, ми вважали, що Добрянський міг наро-дитися якраз в цьому місті. Метрика похрещених парафіяльної контори церкви рим.-кат. в Левочі, т. III I, стор. 399, 1816 р., підтвердила нашу догадку. Віктор Йосиф Ян Андрій Добрянський народився (в метриці наводиться лише дата хре-щення) дня 30-го березня 1816 р. в Левочі. Хрещеними батьками були Йосиф Лерх, художник, і Альжбета Райхова.

Підкреслимо далі, що у всіх метриках прізвище Добрянський пишеться як Доб-рянський.

¹³ (Анонімно): Od Hornáda a Torisy, d. 17. dec. 1849. — Slovenské noviny, 8. jan. 1850, č. 3, s. 11.

¹⁴ Záborský, Jonáš, Přimluva k obecnstvu. — Slovenské noviny, 19. septembra 1850, č. 110, s. 454.

¹⁵ (Анонімно): Od Hornáda a Torisy, d. 1. febr. — Slovenské noviny, 8. januára 1850, č. 17, s. 67.

¹⁶ Zz (= Záborský, J.), Od Hornáda a Torisy, d. 8. apr. — Slovenské noviny, 18. aprila 1850, č. 45, s. 181.

¹⁷ Záborský, J., Vlastný životopis. In: Výber z diela II, Bratislava 1953, s. 274.

¹⁸ Там же, стор. 274.

¹⁹ Zz (= Záborský, J.), Od Hornáda a Torisy, d. 26. apr. — Slovenské noviny, 4. mája 1850, č. 52, s. 213.

²⁰ Там же, стор. 213.

²¹ Zz (= Záborský, J.), Od Hornáda a Torisy, d. 23. jún. — Slovenské noviny, 6. júla 1850, č. 78, s. 323.

²² Там же, стор. 323.

²³ Zz (= Záborský, J.), Od Hornáda a Torisy, d. 30. júla. — Slovenské noviny, 8. augusta 1850, č. 92, s. 379.

²⁴ Zz (= Záborský, J.), Od Hornáda a Torisy, d. 7. aug. — Slovenské noviny, 17. augusta 1850, č. 96, s. 394.

²⁵ Zz (= Záborský, J.), Vysvětlení katastrofy ungvárské. — Slovenské noviny, 8. augusta 1850, č. 92, s. 377—378. Про зникнення ужгородського «русинського» кругу Й. За-борський дослівно пише: «Хай відомо буде газету (що читаючим землякам: як те, що перед коротким часом сталося в Ужгороді (Унгварі) і його околиці, так і що там діється тепер. Відразу, коли уряд нове тимчасове управління в країні ввів, був посланий до Ужгороду за надзюпана пан Вілетц, а по боці йому за референта при-дав пана Адольфа Добрянського, шкільним інспектором ж стався брат його, п. Віктор Добрянський. Останній відразу перемінив, з дозволом повноважного комі-сара, бар. Берінгера, гімназію ужгородську на русинську; перший же ввів: щоб урядувалося згідно з конституцією по-русинськи, а щоб так статися могло, руси-нів на службу прийняв.

Це все дуже добре розвивалося, коли ж раптом вдарив грім з ясного неба, а все, за винятком школи, знищив. Зрушений є цілий той цивільний округ; пан Вілетц

відійшов з громадського життя; пан Добрянський Адольф взятий є за референта до Кошиць, до канцелярії пана міністеріального комісара, де і брат його Віктор, коли ж управління його зрушилося, тимчасову зайнятість знайшов. Коли ж це сталося, посланий був до того краю п. Табоді, чоловік, ані по-русинськи, ані по-словацьки нічого незнаючий, який відразу мову русинську всюди повністю відхилив, а на її місці угорську ввів, так і все можливе конав, щоб русинів повністю з управління звільнив; що йому, правда, не вдалося. Такі вчині там справи, а читач питатись буде, чому і як це сталося? Ну ж, вдяка жартівній політиці противників і фатальній помилці слов'янів: незгуртованості.

Хто все те, що в газеті цій писалося, з увагою читав, може ще пригадати собі листи з ужгородського комітату, в яких референт з великою радістю розповідав, як там при якійсь нагоді великі пани, а саме граф Сатараї (говориться, що за походом русинів), по-словацьки забавлялися, а приязнь свою словакам проявляли. Ті цим тішились, думаючи, що лиш бог знає, як добре справи наші маютьесь, коли ж вже й висока шляхта до нас прививається і нашими ділами цікавиться. Це, але, була лиш хитра політика, аби словаки проти русинів повстали. Знаходиться там декілька сіл, в яких русини із словаками помішані проживають. Подекуди ж русинів є більшість: писалося на села ті по-русинськи. Це словакам неправдою здавалося, а згадані пани цю неспокойність у них всілякими способами будили. Говорилося їм, щоб не далися порусифікувати, але аби свою словацьку національність захищали; аби подали прохання, що вони словацькі листи вимагають і т. д.

В дійсності далися обаламутити. Один, ученістю і запалом національним відомий, але махінації угорського феодалізму, незнаючий учитель, за походом чех, який був душею цілого руху, ходив з села до села підмовляти людей й збирати підписи для прохання за мову словацьку до Ужгороду, а коли ж там задум їх не відразу сповнився, до Кошиць до міністеріального комісара, п. Швеєного. Лиш це сталося, відразу ж противники поставили проти русинського управління, вказуючи на те, що з ними не лише мадари, але й словаки неспокойні є; що неохота проти них є загальна; що іншого засобу для усунення нерозберихи не є, як введення всюди угорської мови. В цьому відношенні агітували всюди, де їм в дійсності не вдалося русинську мову в головному їх центрі повністю усунути. Коли ж це сталося, відразу і проти словаків іншу струнку натягнули. Насамперед їх самих підбурювали, щоб словацькі листи вимагали; коли ж виграли, потім не робили собі труднощі з людом словацьким, чи дійсно би розумів, коли б йому по-словацьки писалося. Читали йому, нібито, імперську конституцію з четвертого березня, а потім питалися дурних мужиків, чи цьому розуміють і вимагали об'яснення кожного слова в ній. Відповідь, правда, мусила випадати, як хотіли пани-інквізитори, оскільки людям такі речі читали, які далеко над розум бідного селянина були. Шкодою, що пани-інквізитори собі астрономію словацьку не роздобули; так би ще ліпше переконали мужика, що справді ця словацька мова якась китайська мова є.

Ну, але вони і з імперською конституцією свою ціль досягли і повністю словакам відкрили очі. А ті тепер і самі чудуються, як могли дати із себе сильний інструмент проти братнім русинам зробити, а, напевно, вже би й підписали той принцип: «Де в австрійській імперії який рід слов'янський є в меншості, хай відступить і до більшого плем'я слов'янського відносно мови приєднається».

²⁶ Zz. (= Záborský, J.), O stavě Slovanův v dištriktu košickém. — Slovenské noviny, 3. októbra 1850, č. 116, s. 479—480.

²⁷ Там же, стор. 480.

²⁸ «Jeho c. k. Veličerstvo...» — Slovenské noviny, 8. augusta 1850, č. 92, s. 377.

²⁹ Дивись: Vlastný životopis, c. d., s. 275.

³⁰ Záborský, J., Přímluva k obecenstvu. — Slovenské noviny, 19. septembra 1850, č. 110, s. 453—454.

³¹ Там же, стор. 454.

³² Порівняй: Vlastný životopis, c. d., s. 276 a n.

³³ Zz. (= Záborský, J.), O centralizácii a federácii. — Slovenské noviny, 28. novembra 1850, č. 140, s. 574.

³⁴ Там же, стор. 574.

³⁵ (+) Z Košic, dne 29. nov. — Slovenské noviny, 5. decembra 1850, č. 143, s. 587.

- ³⁶ Bb., Od Prešova, dne 2. apr. — Slovenské noviny, 10. apríla 1851, č. 42, s. 175.
- ³⁷ . . . Z Prešova, dne 23. jan. — Slovenské noviny, 30. januára 1851, č. 12, s. 49.
- ³⁸ x-y, Z Prešova, dne 3. júl. — Slovenské noviny, 10. júla 1851, č. 79, s. 323.
- ³⁹ Z. z. (= Záborský, J.), Velikost a slabost Slovanstva v Rakousích. — Slovenské noviny, 15. marca 1851, č. 31, s. 127.
- ⁴⁰ Tam же, стр. 127.
- ⁴¹ Záborský, Jonáš, Najvětší kamen úrazu při literárním spojení Slováků a Čechů. — Slovenské noviny, 8. novembra 1851, č. 131, s. 529—530.
- ⁴² Zz. (= Záborský, J.), Všeslovanská písemná řeč. — Slovenské noviny, 21. augusta 1851, č. 97, s. 393.
- ⁴³ Záborský, Jonáš, «Žehry» od Jonáše Záborského. — Slovenské noviny, 18. marca 1851, č. 32, s. 133.
- ⁴⁴ Там же, стр. 133.
- ⁴⁵ «Za Žehry' dali . . .» — Slovenské noviny, 19. júla 1851, č. 83, s. 340.
- ⁴⁶ Šuhajda, L. (udovit), Žehry. Básně a dvě řeči. — Slovenské noviny, 19. apríla 1851, č. 46, s. 189—190.
- ⁴⁷ Dohnány, M. (ikuláš), Žehry. Básně a dvě řeči . . . — Slovenskije pohľadi . . . , djel I, sv. 5, 5. júna 1851, s. 185—191.
- ⁴⁸ Kalinčiak, Ján, Žehry, Básně a dvě řeči od Jonáše Záborského, a akje «dojemi» oni na p. Prof. Šuhajdu urobili. — Slovenskije pohľadi . . . , djel I, sv. 5, 25. júna 1851, s. 191—198.
- ⁴⁹ Záborský, J., J. Záborský p. M. Dohnánymu. — Slovenské noviny, 8. júla 1851, č. 78, s. 317—318.
J. Záborský ku stránce v «Pohledech» zastoupené vůbec. — Slovenské noviny, 10. júla 1851, č. 79, s. 321—322.
- ⁵⁰ Lichard, Daniel, Slovenskije pohľadi na vedi, umeňja a literaturu. Djel 4, a 5. Red. a vyd. J. M. Hurban. — Slovenské noviny, 12. júla 1851, č. 80, s. 325—327; 17. júla 1851, č. 82, s. 333—334; 19. júla 1851, č. 83, s. 337—339; 22. júla 1851, č. 84, s. 341—342; 24. júla 1851, č. 85, s. 345—346; 26. júla 1851, č. 86, s. 349—351.
- ⁵¹ (Kalinčiak, J.), Slovo p. Lichardovi od J. Kalinčiaka. (Boj o slovenčinu.) — Slovenskije pohľadi . . . , Djel II, sv. 6, 25. decembra 1851, s. 203—212.
- ⁵² Visvetleňja recenzie na «Žehry». — Slovenskije pohľadi . . . , Djel II, sv. 1, 25. júla 1851, s. 34—36.
- ⁵³ Záborský, J., c. d., s. 280.
- ⁵⁴ «P. t. pán Frant. Palacký . . .» — Slovenské noviny, 27. mája 1851, č. 61, s. 252.
- ⁵⁵ «Za Žehry' dali . . .» — Slovenské noviny, 19. augusta 1852, č. 98, s. 392.
- ⁵⁶ Záborský, Jonáš, K vysvětlení stavu sbírky . . . — Slovenské noviny, 13. marca 1857, č. 39, s. 128—129.
- ⁵⁷ Záborský, J., c. d., s. 284.
- ⁵⁸ Zz. (= Záborský, J.), Je-li zemánstvo na Slovensku původu cizího? — Slovenské noviny, 20. marca 1852, č. 35, s. 137—138.
- ⁵⁹ Zz. (= Záborský, J.), Dlužno-li zemánstvo na Slovensku své cti, aby barvu národnosti slovenské ze sebe zetřelo? — Slovenské noviny, 25. marca 1852, č. 37, s. 145—146.
- ⁶⁰ Zz. (= Záborský, J.), Činí-li zemánstvo na Slovensku opatrně, že národním našim záležitostem zůstává cizím? — Slovenské noviny, 1. apríla 1852, č. 40, s. 157—158.
- ⁶¹ «Krátké zprávy». — Slovenské noviny, 19. februára 1853, č. 20, s. 80.
- ⁶² Lazar, E., Záborského soudne spory a ich literární odraz. — Nové obzory 4, 1962, s. 215—216.
- ⁶³ Záborský, J. c. d., s. 290.
- ⁶⁴ List J. Záborského J. Viktorinovi z 11. novembra 1863, rkp. orig., 4 s. — LAMS, Martin, sign. 25 C 66. Дивись також: Lazar, E., Jonáš Záborský, s. 266.
- ⁶⁵ Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešove (1862—1870), rkp. orig. 80. 227 s. — ŠA, Prešov, sign., inv. č. 372.
- ⁶⁶ M. V. Š., Z Prešova jún. — Pešťbudínske vedomosti, r. 2, 4. júla 1862, č. 53, s. 2.
- ⁶⁷ Botto, Július, Jonáš Záborský. Nákras životopisný. Martin 1912, s. 8.
- ⁶⁸ List J. Záborského M. Hattalovi z 5. mája 1860, rkp. orig., 4 s. — LA PNP, Praha, sign. Kor. 3 H 74. Дивись: Lazar, E., c. d., s. 237—238.
- ⁶⁹ Z Prešova. — Pešťbudínske vedomosti, 9. januára 1869, č. 3, s. 8.
- ⁷⁰ List J. Záborského M. Hattalovi z 8. decembra 1864, rkp. orig. 2 s. — LA PNP, Praha, sign. Kor. 3 H 74 (I 26/3 kór.). Дивись: Lazar, E., c. d., s. 240.

- ⁷¹ List J. Záborského M. Hattalovi z 24. mája 1867, rkp. orig. 4 s. — LA PNP, Praha, sign. Kor. 3 H 74 (I 26/3 kor.).
- ⁷² List J. Záborského M. Hattalovi z 30. júla 1867, rkp. orig. 3 s. — LA PNP, Praha, sign. Kor. 3 H 74 (I 26/3 kor.).
- ⁷³ List J. Záborského M. Hattalovi z 9. júla 1869, rkp. orig. 2 s. — LA PNP, Praha, sign. Kor. 3 H 74 (I 26/3 kor.).
- ⁷⁴ Záborský, J., Básnici. In: Výber z diela II, Bratislava 1953, s. 136.

REZUMÉ

František Štraus, *Jonás Záborský a Ukrajinci*

Autor v štúdií na základe archívneho materiálu a dobovej tlačie dokumentuje vzťahy Jonáša Záborského k Ukrajincom východného Slovenska, ktoré sa realizovali a rozvíjali v dvoch smeroch:

- a) v rovine osobných vzťahov a
- b) v oblasti národno-buditeľských snáh.

Za svojho košického pobytu udržiaval J. Záborský priateľské osobné vzťahy najmä s A. I. Dobrianskym a V. Dobrianskym. Za pôsobenia v Župčanoch utužujú sa jeho priateľské styky s V. Dobrianskem a A. Duchnovičom. Záborského dávny priateľom bol aj A. Pavlovič.

Osobné priateľské vzťahy J. Záborského k Ukrajincom zároveň sú späté s národno-buditeľskými snahami. Národno-kultúrny program „Rusínov“ až na niektoré špecifika bol v podstate aj Záborského národno-kultúrnym programom. V neposlednom rade J. Záborský ako novinár stal sa vášnivým obhájcom národných práv nielen Slovákov, ale aj Ukrajincov a ostatných Slovanov v Rakúsko-Uhorsku. Nástojčivo volal po ich zjednotení.

РЕЗЮМЕ

Франтишек Штраус, *Йонаш Заборский и украинцы*

Автор статьи на основании архивных материалов и тогдашней прессы документирует отношения Йонаша Заборского к украинцам Восточной Словакии, которые осуществлялись и развивались в двух направлениях:

- a) в сфере личных отношений и
- b) в области национально-просветительских стремлений.

Во время своего пребывания в Кошице Й. Заборский поддерживал дружеские личные отношения прежде всего с А. И. Добрянским и В. Добрянским. Во время его деятельности в Жупчанах укрепляются его дружеские контакты с В. Добрянским и А. Духновичем. Давнишним приятелем Заборского был и А. Павлович.

Личные приятельские связи Й. Заборского с украинцами вместе с тем связаны с национально-просветительскими стремлениями. Национально-культурная программа «руссинов», за исключением лишь некоторых специфических моментов, была по существу и национально-культурной программой Йонаша Заборского. Он как журналист был страстным защитником национальных прав не только словаков, но и украинцев и остальных славян в Австро-Венгрии. Настойчиво их призывал к объединению.

RESÜMEE

František Straus, *Jonáš Záborský und Ukrainer*

Der Autor dieser Studie dokumentiert auf der Grundlage der Archivmaterialien und der zeitigen Presse Beziehungen von Jonáš Záborský zu Ukrainern der Ostslowakei, die sich in zwei Richtungen realisiert und entwickelt haben, und zwar

- a) in der Sphäre persönlicher Beziehungen und
- b) auf dem Gebiet von nationalen Aufklärungsbestrebungen.

Während seines Aufenthaltes in Košice unterhielt J. Záborský freundschaftliche persönliche Beziehungen vor allem mit A. I. Dobriansky und V. Dobriansky. In der Zeit seiner Tätigkeit in Župčany wurden seine freundschaftlichen Kontakte mit V. Dobriansky und A. Duchnovič gefestigt. Ein alter Freund von Záborský war seit langem auch A. Pavlovič.

Persönliche freundschaftliche Beziehungen von J. Záborský zu Ukrainern sind zugleich mit nationalen Aufklärungsbestrebungen verbunden. Mit Ausnahme nur einiger spezifischer Punkte war das national-kulturelle Programm von „Russinen“ im Grunde genommen das gleiche wie das von Záborský. Nicht zuletzt war J. Záborský als Journalist ein begeisterter Verteidiger der Nationalrechte nicht nur von Slowaken, sondern auch von Ukrainern und anderen Slawem im österreich-ungarischen Monarchiestaat. Beharrlich rief er sie zur Vereinigung.

ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ

СЛОВАЦЬКЕ ЗАЦІКАВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЮ ТА РОСІЙСЬКОЮ ПОЕЗІЄЮ НА ФРОНТІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1914 — 1918)

РУДО БРТАНЬ, БРАТИСЛАВА

Kontakty a vzájomné vzťahy ukrajinskej a slovenskej literatúry sú dávne, ale ešte nepreskúmané. Na intenzite sa zvýšili už v prvej polovici 19. storočia, keď slovenských vzdelancov a študentov navštevovali v rokoch 1839 — 1848 medzi inými najmä O. M. Boďanskij¹ a Izmail Ivanovič Sreznjevskij². Neskôr ich však pokladali viac za Rusov, práve tak, ako N. V. Goľa a iných.

Štúrovské pokolenie však už reagovalo na ukrajinské dumy a piesne i na poéziu T. H. Ševčenku (S. B. Hroboň, J. Král, J. Botto a ďalší), mali záujem o kozácky svet, sprvu prostredníctvom M. Czajkowského kozáckych povestí (Kalinčák, Francisci, Krčméry a ďalší), alebo prekladali Týmku Tomáša Paduru (Dobšinský, St. Zoch) v porevolučnom období, písali ponášky na ukrajinské dumy a piesne.

Ohlasy melódií a rytmu ukrajinských proticárskych revolučných piesní zaúčinkovali na rytmiku (kolomyjky) štúrovských poetov pred aj po revolúcií. Aj prostredníctvom poľským, haličským sa k nám širili ukrajinské balady, dumy a piesne a boli početnejšie aj obľúbenejšie ako piesne ruské. To by si však vyžadovalo špeciálnej štúdie.

Prvú viditeľnú a propagačnú zmienku o T. H. Ševčenkovi čítame až vo Vajanského a Škultétyho Národných novinách (23. a 25. 8. 1881) ako o spevcovi Ukrajiny, kde prekladateľ Puškina Samo Bodický upozornil³ na baladu Katarinu a Hajdamákov, Perebendžu, Topoľu, Pidkovu, na Kaukaz a preložil úryvok z Jeretyka (venovaného Slovákov P. J. Šafárikovi a možno i Kollárovi) a z Dumy (Мынajúт дни . . .), ku ktorým pridal aj pieseň Večer. Porovnával Ševčenku s ruským sedliackym básnikom Koľcovom. Spomenutú Dumu (z 25. 12. 1845) z Kobzara preložil aj básnik a novinár Izidor Žiak Somolický o 15 rokov neskôr v martinských Škultétyho Slovenských pohľadoch (1896).⁴ Tretím prekladom⁵ Ševčenkovej Dumky, už korektným a dokonalejším bolo pretlmočenie estétom a básnikom mladej generácie (z vnukov štúrovcov), vnukom Daniela Mrahobora Maróthyho a synovcom Eleny

Maróthy-Šoltésovej Neresnickým (N-ý), mladým právníkom Dr. Jurajom Slávikom, ktorý sa už pred vojnou a štúdiách v Paríži stal propagátorom francúzskej a slovenskej poézie v Prúdoch, orgáne mládeže slovenskej, pokračovateľke družiny okolo Hlasu (hlasisti).

Neresnický preložil aj Závet (Zapovit), ktorý som sa znova pokúsil preložiť po oslobodení pri návšteve básnika Maksyma Ryľského⁶ (na jar 1945) a generálmajora Gundurova pri zakladaní Vseslovanského komitétu (výbo-ru) v Bratislave.

Medzi rokmi 1911 — 1945 upozornili na Ševčenka najmä po prevrate Rudolf Klačko (manžel Rusky zo Sibíra), ktorý citoval⁷ (1927) zo Ševčenkovo Jeretyka 16 veršov (o Šafárikovi) a Štefan Krčméry uvádzal 1922 a 1929 baladu Katarína ako prameň baladickéj piesne Ondreja Miloslava Bellu (Anna Danilovna).⁸ Tieto zmienky boli tak mocné, že (okrem iných vzťahov a citových dojmov) som po Puškinovi (1936 — 1947) venoval svoju zvýšenú pozornosť najmä Ševčenkovi a vúchytky aj Ivanovi Frankovi od roku 1947, keď som preložil Kobzara i Hajdamakov a iné drobné básne Ševčenkove, ktoré zaležali vo vydavateľstve a na Zväze slov. spisovateľov (na súťaži) a bez môjho vedomia si výdatne nimi poslužil nový prekladateľ M. Koka-vec. Ukážky z prekladov som publikoval v novinách a časopisoch pri jubileách básnika. Aj prepracovaná verzia leží bez osouh v mojich rukopisoch.

Keď sa však vraciam k Neresnickému, treba spomenúť, že záujem o ukra-jinskú poéziu prejavil (okrem bratov Ondreja Miloslava a Petra Dobros-la-va Bellovcov) aj u nás aklimatizovaný Čech Votruba (ktorý skúšal prekla-dať aj Stefanyka a Franka).

Za prvej svetovej vojny, keď Neresnický prestal redigovať Prúdy, jeho bratislavský priateľ Štefan Krčméry mu posielal na front rukopisné a vtipné ukážky svojej poézie, prekladov, estetických úvah a kritik pod vtipným názvom Trúdy — a jemu vice versa zas Neresnický rukopisného Invalida. Trúdy zanikli neskôr za II. svetovej vojny vo Warszawe, kde bol Dr. J. Slá-vik veľvyslancom, kým Invalida mám od matky Štefana Krčméryho aj s Ne-resnického listami od 7. 9. 1914 až do 3. 5. 1918. Prvé číslo Invalida (Vedo-mosti literného umeňá ... Tlačené v židovskom Rusku) je z 23. 9. 1915. Hneď po vybielenom mieste „Zabaveno“ a pred podobným označením je tento text Neresnického prekladu:

Ivan Franco:

Prológ k poematu „Mojžiš“

Ty národ môj, ty zmučený, ty ubitý,
jak paralytik, čo u cesty sedá,
čos sveta posmechmi, jak vredmi, husto krytý.

Tvoj prišlý lós mi dušu trapmi zjedá
a hanba, ktorá vnukov páliť bude
i pokolenia pozdné spať mi nedá.

Či tebe súdené je, drahý ľudc,
byť súdeným len roliam stále hnojom,
vždy fahať pluhy len po cudzej hrude?

Naveky azda platiť máš len znojom
a údelom ti zlosť i psia pokonnosť
ku každému, čo zradou abo bojom

Ťa skul i zaprisahal si na vernosť?
Či nemáš súdené Ty veľké dielo,
čo zjavilo by tvojich síl nezmernosť?

Či darmo plála znať ti verná vrelo
ku Tebe láskou, na poklady chudá
Ti v obeť niesla dušu preds' aj telo?

Či darmo borcov Tvojich krv tak rudá
kraj pokropila? Prečo nezakvitá
už krásou, voľným zdravím Tvoja hruda?

Či darmo v reči Tvojej sila skrytá
i syce iskry dôvtip, mäkkosť, krása
i všetko, čím sa duch vhor podňať pýta?

Či darmo v piesni zvonný chichot hrá sa
i lkajú túžby, plač znie lásky tichý
a preds'a svitá nádej a spása?

Oj, nie! Nie samé slzy, samé vzdychy
Ti sudbou sú: Ja verím v silu ducha
vo veľikú noc vstania, v úpad pýchy!

Ó, rád vy vzkriesiť deň, čo slová slúcha
a slovo najst', čo v blaženú tú chvíľu
Ti zdravie dá a živým ohňom búcha!

Ó, peľ by pieseň, vzpružujúcu silu,
(že milióny reťazou sa spoja!)
čo letom vedie v púť spasenia milú!

Ó, rád by súžbou zbitú mlad', však Tvoja
a duša naša rozšarpaná stydom,
my nemôžeme viesť ťa dnes do boja!

Však príde čas i s plamenným Ty vidom
sa zjaviš v národov slobodných kole
i strasieš Kavkaz, zhrmiš Beskýd štítom,

na More čierne vrhneš vlnu voľnú
i povieš vŕokol, jako svojský gazda
po chatách svojich, úrodu nad poľnú.

Ten príjmi spev, hoc sloka teskní každá,
však plná viery; horký, lež nezlomný
i budúcnosti závdavkom je azda

môj veselný — pre genij Tvoj — dar skromný.

Po preklade tejto Frankovej tercíny spomínal aj preklad Krčmérieho (Poeovho Havrana) a Kraskovu báseň, ale si pri prekladoch uvedomoval aj veľkosť Hviezdoslava a svoje zámerné preklady začal úvahou, že si neodležia sedemkrát sedem rokov, lebo vznikli bezprostredne na fronte a „na prvé napísanie“ s rytmom často „kľuckajúcim“, čo si správne a ako estét jemne uvedomoval, aj s falošne zvoniacim rýmom, ale nemal kedy vybrúsiť ich. Nepísal ich ani atramentom, súce sú len „pod pero“ (ceruzu) na zámenu s Trúdmi, kde redaktor bol legálnym otcom týchto „nepodarených dielok“. Prosil za odpustenie „druha Lermontova, Hrabovského — i žijúcich ukrajinských básnikov“, ktorých verše našiel v antológii a prekladom. do slovenčiny ich vraj znešváril. Učil sa rusky. Preložil do februára — marca 1915 M. J. Lermontova Zaveť, Pavla Hrabovského Rosy, O. Makoveja Sen a O. Olesa Lásku.

Ak pri Frankovi pod čiarou poznačil pre každý prípad: „ukrajinský básnik. Pre cenzúru poznamenávam, že protiruského, austrofilského smeru“, čím ho bránil voči eventuálnej cenzúre listovej, tak pri Lermontovovi skúša písať latinkou po rusky poznámku k Závetu: „v ktorom Lermontov vlagáet v ustá umirajúšcemu na vojnié, v čužóm krajú, rúskomu váinu to, čo dúmal i čúvstvoval sam“, — dokladá naša učebnica, z ktorej sa učíme gavarif pa ruskky“, pričom dáva udarenie (naznačené dlžňom) a pri preklade používa aj liptovský provincializmus (lekára — lekári).

Závet

Čo raz len s tebou, ľúby brat
by chcel som ešte byť:
na svete málo, vravia, hľaď,
mne dostane sa žif.

Odídeš skoro domov ty:
Nuž . . . Pozri! hľa, mňa siroty
lós, pravdu riecť, nehnete
nikoho na tom svete.

A jestli spýtal by sa preds'
ktos' (však nepýta sa!),
že ranený som, prosto rec,
v hruď guľka mi vrytá,

že umrel čestno za cára,
že zlí sú naši lekára:
nech príjme domovina
len drahý pozdrav syna.

Mať moju, otca sotva snáď
už nájdeš ty živých . . .
Nuž uznám, žiaľ by bolo, hľaď,
mi zarmútiť si ich;

no, jestli z nich kto i živý, —
som písať lenivý,
— že pluk na marš poslali,
žeby ma nečakali. —

Prekladateľ si uvedomoval pri tretej i piatej strofe poradie a kvalitu rýmov, vedel o rytmických nedostatkoch, ale zaznačil tieto „improvizované“ preklady ceruzou tak, ako vznikli. Poznal Krčmériho preklady Hviezdoslava do maďarčiny (v Trúdoch) a chystal do Pohľadov Frankov Prológ, lenže sa obával, že mu tam nič z ukrajinciny nezverejnčia, lebo Škultéty (sčasti aj Vajanský) boli rusofilskí a mali svoje stanovisko k ukrajinskej otázke. Inak si uvedomoval, že to cenzúra neprepustí a o rok (1916) sa Škultéty rozhodol prestať vydávať Slovenské pohľady. Tak ostali v rukopise podnes aj tri Nerresnického preklady z P. Hrabovského. O. Makoveja a O. Olesa spreď marca 1915:

Pavlo Hrabovskij:
(ukr. básnik)

Rosy

Škoda vás, vy chladné rosy,
že padáte,
bo my holi, bo my bosí,
chlad je v chate.

A snáď menej, ako treba,
plačú oči, že padáte striebrom z neba
v tichej noci?

Keby viacej naše polia
porosili
slzy tie, čo prekyp bôľa
vyliečili:
náhly strach ženca pojal by
vraz na nivách,
bo krvavé snopy mal by
na tých žnivách.

Hľadi slnce, lúče leje
na dolinu,
vpije rosy, obohreje
za hodinu.

More našich slz či môže
vsať do seba? . .
Zem na svete celú, Bože,
spáliť treba!

O. Makovej:
(ukr. básnik)

S e n

Tichý sen po horách chodí,
za ručenku šťastie vodí.
Šumia lesy čoraz tichšie,
malé kvietky sen kolíše.
Spite, moje zvonky siné,
divé ruže na planine.
Nešum, lesu môj zelený,
choď už, vetru, spať studený.

Spite zdravo, kvietky, trávy,
nech vás túli sen láskavý.
Až povstane svit ružový,
slnce zhreje drobné hlavy,
zahreje i poceluje,
svetom ďalej povandruje.
Tichý sen po horách chodí,
za ručenku šťastie vodí.

O. Oles:
(ukr. básnik)

Láska

Oj, nediv sa, že noc je tak blankytná,
že vyjdeš Ty, to táto nôcka zhádla
a preto ona taká aksamítina,
tak jasná, — preto nežné lúče spriadla.

Ó, nediv sa, že vôkol vôňa všade,
že mdlejú kvietky, kadiaľ kročíš biela, —
však noc Ti veniec z týchto kvietkov pradiť
a Tebe jednej ovinie kol čela.

Ó, nediv sa, že hviezdy hľadajú z neba,
že tak sa hmla tkanivom striebra zračí, —
tá jasná noc sa strojila pre Teba,
tým striebrom jednej Tebe len sa vďačím.

Prekladateľovi konvenovali vojnové nálady a prírodné motívy, sociálne i ľúbostne ladené. Možno v Rusku videl celok, vojnu proti bratom Rusom (a tak možno i proti cárovi) a Rusku odsudzoval na fronte, kde sa dostal do kon-

taktu s ukrajinským i ruským ľudom a s ruskými aj ukrajinskými knihami a tiež z tradičnej rusofilskej lásky prekladal a objavoval ukrajinskú poéziu.

Podstatné je, že Neresnický nestrácal kontakt s kontinuitou slovenskej predvojnovaj i teraz vojnovaj poézie, sledoval básne a preklady Krčméryho, Rázusovc básne a v druhom ročníku Invalida alebo už Invalida (č. 1, 1916) sa prezradil naplno už titulom Z našej antológie. Chystal zrejme celú antológiu ruskej a ukrajinskej poézie a teraz na jej čelo dal znova Ivana Franka:

Ivan Franko:

Kamenári

Sen divný mal som dnes, je pred mnou nemá, pustá
nesmierná pláň, len plochá, plná strašných hrôz
a prikutý ku reťazi železnej, ústa
zaseknuté, nad ňou pnice s' žula tvrdá, hustá
i tisíc vôkol, ktorí so mnou delia lós.

A čelo každému z nás život, žiale zryli
a každý má preds v očiach lásky svätej žiar,
i reťaze sťa hady každého obvil
a plecيا všetci oni stiahli, v zem schýlili,
bo všetkých tiaži jedna strašná farcha var'.

A všetci v rukách majú ťažké, veľké mlaty
i hlas nám silný znejc z výše jako hrom:
„Ta, lúpajte tú skalu, nedbajte o chlady,
ni žiar. Len neste tvrdú tiaž i smäd i hlady,
bo rozbiť skalu tú dal vám za údel som“.

I všetci jako jeden zodvihli sme ruky,
i tisíc mlatov durklo v kameň, jako bes,
i vôkol fíkali kamenia kusy-huky
sa rozlichali kol, my tikli jako v muky,
i dopadali mlaty, iskril blesku kres.

Sťa vodopádu rev, sťa bitky huk sa valí,
tak mlaty naše durkli raz čo raz,
i piad' za piad'ou priestor sme si zdobývali
a hoc i nejedného skaličili skalý,
my šli sme len a nič neodstrašilo nás.

I každý z nás to znal, že nedosiahne slávy,
i mená naše bude zapomnutie kryť,
že až my o to bralo roztrieskame hlavy,
to ľahko prejdú cestou touto ľudu davý,
keď naše kosti dávno pod ňou budú hniť.

My slávy ľudskej ovšem ani nežiadali,
bo herosovia, bohatieri nie sme var'.

Nie, my sme nevoľníci, dobrovoľne vzali
sme putá. Rabmi voľnosti my sme sa stali:
i každý pokroku je prostý kamenár.

I všetci verili sme: svojimi rukami
my roztrieskame skalú; cestu vtasám' v stred, —
že vlastnou krvou, z vlastných kostí predsa sami
vstavíme pevný dom a cestou tou za nami
sa vvalí nové žitie, nové šťastie v svet.

I znali sme, že v svete, v diaľke hmlistej kdesi,
kde dom sme nechali z prácu, ruky, pôt —
za nami plačú matky, ženy, deti; kričia: Kde si?,
že druhovia i vrah kydajú na nás besy
i kľajú nás i zámer náš i celý rod.

My znali to i neraz duša zabořela,
i srdce rvalo sa i hrud' nám stisol žiaľ,
však slzy, ani žiaľ, ni bôľ, čo žral nám telá,
ni kľatie besné nezahnali nás od diela, —
nik mlatu nepustil i v bralo ďalej tal.

A tak my všetci tiahnem', v reťaz skutí,
pomyslom jedným, v rukách máme mlat.
A nech nás nevšíma i kľaje svet ten ľúty,
my lomím' skalú, robíme na pravdy púti,
až z našich kostí zhnitých skvitne šťastia rad.

Za prekladom podal sebakritiku v Poznámke: „Do tohto brala sme sa už viac ráz zahnali naším prekladateľským mlatom, no vždy po niekoľkých rozmachoch mlat odskočil i vypadol z ruky. No teraz, ponač Invalída treba zaplniť aspoň poodfrkaným štrkom, presekali sme sa horko-ťažko posledným napružením síl cez tvrdé bralo. Trúd iste pobadá, že sme si mlatok poriadne roztrieskali, porisko sa nám neraz zlomilo a chodníček vysekaný je taký úraz, že sme sa museli neraz prevíjať ako had nerytmickými skoký. Budeme povďační Trúдови, jestli rozšíri cestičku i umožní rytmickejší, rovnomernejší chod aspoň čitateľom“. —

V tomto obraze, ktorý je v súlade so symbolikou básne, Neresnický si bol vedomý nielen rytmických, ale aj iných úskalí, hoci mu Krčméry mohol versologicky tu i tam niečo potom vybrúsiť a okresať. Ale i tento preklad ako nedotesaný balvan patrí k najsilnejším číslam prekladateľského výberu slovenského dôstojníka na fronte v končinách poľsko-ukrajinských, kam ho viedla svetová vojna a front. Sám sa dá inšpirovať ukrajinskou ľudovou piesňou v Piesni raneného vojačka, pričom sa znova ospravedlňoval: „Spáchal som túto zle rýmovanú prózu v prvý deň . . .“:

Pieseň raneného vojačka
(Ponáška na ukrajinskú pieseň)

Ležím, ležím doráňaný —
vôkol šire, cudzie lány:
nešťastný ja, hej!

Bolí duša, pália rany —
samotný že, dochrámaný,
nešťastný ja, hej!

Chrčia prsia, horí telo, —
tak by sa mi domov chcelo!
Nešťastný ja, hej!

Niet tu otca, niet tu matky,
niet tu milej poľub sladký:
nešťastný ja, hej!

Ležím; vôkol biele steny.
Zanedbaný, opustený,
nešťastný ja, hej!

Kebych mohol v naše strany —
ležať — a čo len u brány!
Nešťastný ja, hej!

Keby siahli mäkké ruky —
viem: by stíchli desné muky;
nešťastný ja, hej!

Keby poľub dotknul čelo —
viem, by všetko zacelelo!
Nešťastný ja, hej!

Však-len ležím doráňaný:
vôkol šire, cudzie lány . . .
Nešťastný ja, hej!

Pieseň zrejme zložil na známy text i melódiu a pokladal ohlas či ponášku na ukrajinskú pieseň za „zle rýmovanú prózu“, ktorú zložil v prvý deň po úraze, keď sa prehadzoval na lôžku a namýšľal si, čo môže cítiť ranený vojak. Nech mu vraj zato Krčméry (ktorý bol vtedy kaplánom v Krajnom u M. Bodického) udeli „rozhrášenie“ za tú ilúziu a výsledok. Neresnícký mal práve vtedy 26 rokov (28. 1. 1916), bol o dva roky starší ako Krčméry.

Medzitým mu Rusi vypovedali byť a na novom byte mal „Andrejeva, Dostojevského, Gogoľa“, venoval sa viacej ruskej próze, v júni 1916. Tak ako voľakedy ako bratislavský právnik študent sľedil za francúzskymi knihami „Dumasa starého i syna, Daudeta, Bourgeta . . . Revue des deux mondes, Theuriet, Maupassant »Feuillet« atď.“, tak teraz túžil po ruských. Cnelo sa mu za knihami, čo si nazbieral v Pešti, Berlíne, Paríži a Bratislave a ležali „na padláši“. Teraz, keď sa dostal do Ruska „a premoľol ťažkosti cyrili-

ce", zhaňal sa so „svätým besom za ruskou knihou“. Tak našiel „čizmami pošliapané zväzočky zbraných spisov Gogoľa, Čechova, Dostojevského, Andrejeva, Gorkého, Dobrilovského, Sellera-Michajlova, Saltykova-Ščedrina, Kuprina, Turgeneva, Veresajeva, Tiutčeva, ba i Nietzscheho, Wilde-a, Hauptmanna, Molièra, Shakespeara atď.“ Kým vraj iní ako vojenskú korisť „zabírali“ telce a kravy, kone a vozy, Slovák Neresnický-Slávik ruské knihy (aj Nivu a Probuždenije). Veľmi želel a banoval, že zanechal na starom byte 4 zväzky „básní Tetmajera v skvostnom vydaní“, **výber básní Franka, no-viel Stefanyka, ukrajinskú antológiu**, do ktorých sa už bol „zahryzol“. V tých knihách si už bol aj vyznačil, čo preloží, mal už aj „hotové preklady, niekde aspoň zlomky“ a nechal to povkladané do kníh. Všetko mu zahynulo a o tom spieval jeremiádu v Invalidovi.

Škoda, že neuvádza presné tituly a vročenia vydania a najmä ukrajinskej Antológie spred roku 1916, odkiaľ čerpal nami už citované texty prekladov. Krčmérymu chcel ako odpoveď na Trúdy Krčmérymu zaslať v Invalidovi alebo osobitne „niekoľkých predstaviteľov ruskej poézie“. Z nejakého židovského sklepa vylovil „Gogoľa, Tolstého, Andrejeva zväzok básní Ivana Bunina, dva moderné almanachy a — antológiu novej ruskej poézie.“ V antológii našiel vraj „perly, perlu za perlou“ a tak skúšal napochytre prekladať v prvom zápale, no nešlo to tak ľahko, iba „po dlhších prípravách a pokusoch“. Sľuboval redaktorovi Trúdom Krčmérymu podať v budúcich čís-
lach Invalida v druhom polroku 1916 nové „ukážky z Balmonta, Sologuba, Gippiusovej, Bunina, Bloka, Merežkovského, Bielého, Briusova“, čím predbehol Jesenského i Novomeského a prekladateľov po prevrate i po oslobodení (1918 — 1968). Uvedomoval si, že by to bolo i pre Krčméryho (ktorý nemal k ruskej poézii srdečnejší vzťah, okrem Sologuba, Jesenina atď. neskôr) iste „sčiasťky objavením modernej ruskej poézie“, čím predbehol po-
prevratový vývin a priklon. Správne si stvoril bilanciu, že Slováci „tuším v ruskej poézii ešte nezašli ďalej od Puškina, Lermontova — no snáď Ale-
xeja Tolstého. — Vederemo.—“

Uvedomil si Krčméryho zručnosť v prekladoch slovenských básnikov do maďarčiny, kde bol „tak výrazný ako pôvodina“, videl, že ho o tri roky mladší Krčméry prerástol „invenciou i zručnosťou pera“. Sám Neresnický mal jeden preklad Kukučína do maďarčiny na padláši či pôjde alebo povale na Dobrej Nive (od štúdií v Berlíne) a druhý mu zahynul. Krčmérymu na ukážku vpísal do Invalida (29. 6. 1916) dve básne v preklade (Na horách a Noc i deň).

Ivan Bunin:

Na horách

Až kým som šiel, tak malým zdal
som sám sa sebe jakým bol som,
keď chrbát veľkých diaľnych skál
pod mňou sa dvíhal, podriastol som.

Kde hrebeň siaha na najvyšš,
ja sám som štítom predsa ostal.
Zovôkol sňažná, pustá tiš,
a ja som silným duchom vzrastal.

Zem podnožím je mojím len,
jej hromada ma dvíha sivá —
mňa v iné žitíc nesie hen
a dušu jima radosť živá.

No bezdna strach — on preds tu var',
on tiesni ma i tu vysoko . . .
Či preto snáď, že moje oko
pohliadlo v nebies mračnú tvár?

A ešte jednu, ešte slabšie preloženú:

Noc i deň

Prastarú knihu som čítal ja dlhé cez noci
pri puste i ticho — blikotnej-žltavej svieci:
„Všetko sa pominie — i žiale, i radosť každá . . .
Večný je Boh iba, prítomný v každučkej veci.“

Jasneje nebo mi do okna ráno na svite,
slniečko vychodí, horou mi v diaľavy zneje:
„Prastarú knihu si nechaj na stole po západ.
Vtáctvo o radosti večného Boha už peje.“

Takto sa Neresnický na úzadí novej slovenskej poézie (čítanej v Sloven-
ských pohľadoch, Živene a iných časopisoch a novinách, ako Stráž na Sione
a Národné noviny) a Krčméryho rukopisnej poézie satiricky intonovanej
a jeho prekladov slovenských poetov do maďarčiny (antológia) chystá urobiť
antológiu ukrajinskej a ruskej poézie, ale nestálosť miesta, nepohodlie na
fronte (i keď len pri proviante ako „pekár“) mu nedovolia pracovať v takej
dedinskej a patriarchálnej idyle, ako žil Krčméry v Nitrianskej stolici na
fare v Krajnóm, kam o fronte a vojne dochádzali len slabé a zriedkavé
zvesti v listoch a novinách.

Neresnický sa usiluje vydávať „nový“ časopis Invalid Redivivus od 20.
mája 1916. Invalid zahynul v marci 1916. Bol „rodným bratom našim Prú-
dom, zaniknutým v prvom dýme svetového požiaru“. Neresnický ako redak-
tor Prúdom udržiaval rukopisnú redakčnú kontinuitu cez vojnu a Krčméry
sa Trúdmi a iným rodinným časopisom Servus, Milic! učil za budúceho re-
daktora Národných novín, Slovenských pohľadov a iných. Trúdy boli aj
so Servus Milic skôr na zasmiatie a gaudium, Invalid bol hlas z frontu. Keď
sa Neresnický dostal na dovolenku, prekladal cestou nazad z Tetmajera
z cyklu Qui amant a z Drobných veršov. Krčméry ho žiadal, aby mu napi-
sal úvod do antológie slovenských básnikov pre Maďarov, ale Neresnický
to odmietol, lebo nemal potrebných pomôcok. Sám mal z Kukučina prelo-
ženú gogofovskú satiru Keď báčik z Chochoľova umrie a Dedinský román —
chystal sa preložiť do maďarčiny aj Miša, Slepá kura a zrno, Veľkou lyžicou,
Na fade atď. a niektorú novielku zo života inteligencie, ale nevedel, kde to
vydať a súril Krčméryho antológiu. Sám čítal medzi iným aj Neumanna,
Schönherra a R. Rollandovho Jána Krištofa („odporúčam vrele!“). Chystal
sa prekladať za Franka a Stefanyka.

Neresnický opísal aj kraje, kde žil ako vojak. Tak ako Trúdy sa stratili

nenávratne, tak aj niektoré ďalšie čísla Invalida. Z týchto trosiek vzájomnej literárnej, pôvodnej poetickej, prekladateľskej a kritickej činnosti ostal fragment jedného Invalida, opravdového, lebo je bez hlavy (4 strany na začiatku). V stratených číslach a v tomto defekte mohli byť aj preklady ďalšej ruskej a ukrajinskej literatúry, najmä na tých predpokladaných najmenej štyroch stranách, ktoré sa končia dvoma strofami zrejme z ruštiny preloženej básne:

... V slasti veľkej celý plávam,
tralalalalalala,
Tuho zrána ju zbozkávam,
srdce láska pojala.

I rozlúčiac s ňou sa smieškom,
tralalalalalalala,
prepustím ju ku ovečkom
v sad do šumu topoľa.

Pod to podal trochu rezignovane, trochu sebakriticky svoje skúsenosti s prekladmi z ruštiny: „Sprepadene ťažko je prekladať týchto moderných ruských poetov. Oh, Baľmont, Blok, Bunin, Brjusov, Sologub, Gippiusová. Koľko razi som do Vašich horko-sladkých plodov zakúsnuť a koľko rás sa střípli zuby. Nie vo Vás je chyba, nie v ruskom prízvuku — len vo mne, vo mne slabom... Nenarodil som sa poetom.“

Tak si spravil bilanciu koncom roku 1917 asi v čase Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie. Recenzoval ešte Trúdy z 1. 10. 1917. V súvis s tým sa rozpísal o Hviezdoslavovi a Krčméryho návštevách u neho v Dolnom Kubíne, očakával knihu Rázusovych veršov a podal svoj náhľad na Kuprina a Dostojevského.

Z Kuprina čítal český preklad (Vilimkovo vydanie) Štábní kapitán Rybníkov a jiné povídky aj Sulamit a jiné povídky: „Priamy pokračovateľ veľkých ruských realistov: Tolstého, Dostojevského, Čechova — pridávajúci tomu veľkému pokoleniu vlastnú nádu, trochu eroticky prifarbenú. Je najsilnejším a najoriginálnejším z dnešných talentov Ruska, vymanivších sa z prílišne individualisticky sfarbenej školy ruských modernistov. Neštíti sa siahnuť i do prózy života, no tá (nie tak ako u Arcybaševa) mení sa u neho v prelestnú poéziu. Odporúčame vrele“.

Z Dostojevského prečítal humoresku Čužaja žena i muž pod krovatju, z prvých jeho próz, nie tak mohutnú ako neskoršie Dostojevského veľdiela. Vyvolá slzy do očí od smiechu a ľahké francúzske veselohry sa môžu pred ním skrýť. Šteklivú históriu podáva, bez okuňania ju možno dať i slovenskému obecnstvu. „V tom je práve majstrovstvo — v tomto presvedčivom a bez klzkosti podanom výsmechu žiarlivého manžela.“ Chcel si prečítať aj Idiota, ale mal iba prvú časť v nemčine a Krčméry mu mal obstaráť (Neresnický bol už zrejme v Budapešti) celého Idiota v nemeckom preklade. Pýtal sa Krčméryho, či čítal Biesov, Podrostka, Denník spisovateľa, Bratov Karamazových a Prestuplenie i nakazanie (tak vtedy uvádza ich tituly). V H. H. Eversovom zborníku Das Grauen uvádzal aj príspevky „Gogoľa, Turgenjeva atď., atď.“, pri čítaní francúzskeho románu La vague Rouge poznamenal: „No ťažko sa prebíjame týmito revolučionárno-socialistickými teóriami a nie sme veľmi oduševnení za ne“. Romaina Rolanda čítal už (1.

zvázok) v Rusku po nemecky, teraz druhý po nemecky. „Romain Rolland, ač teraz pre svoje „germanofilstvo“ doma napádaný, je predsa len najväčší francúzsky duch — románopisec — pobok snáď Anatola France-a“.

Čítal aj Novoje slovo (1909 — 1913), kde chválil literárne články Izmailova, tu našiel ukážky novej ruskej literatúry. Znova prekladal z ruštiny (koncom roku 1917): „V posledné časy som sa pustil do prekladania z ruštiny. Prekladám Potapenkovu rozprávku „Zo školských liet“. Chcem sa tým pocvičiť v reči. Posielam Ti do Živeny po kúskoch. Nič svetodejného. Nie, ale podané, ale keby bol poruke lepší výber, by som to sotva bol preložil“.

Ešte koncom februára (25. 2. 1918) poslal list Miesto Invalída, kde oznamoval, že poslal svoje pôvodné i preložené veršiky Krčmérymu (vypomáhal Šoltésovej pri redigovaní poézie v Živene), ktoré mal Krčméry prozodicky a štylisticky ponaprávať a vyhodiť, čo sa nedalo opraviť. Sám Slávik sa stal 3. 5. 1918 redaktorom Slovenského týždenníka (besedník) v Budapešti a žiadal o pomoc Krčméryho. Tu mohol zverejňovať podľa chuti svoje preklady z ruštiny. Stýkal sa s Jesenským a Kraskom, dopisoval si s Votrubom. Krčméry prešiel už dávnejšie (1916) z Krajného do Bratislavy za trojrečového kaplána. Slávik mu pomáhal chystať Čítanku pre slovenskú mládež. Ich literárne ambície prevrat prerušil u Slávika natrvalo, u Krčméryho naopak ztrojnásobnil, takže sa stal v novembri 1918 v Martine redaktorom Národných novín, od 5. 8. 1919 tajomníkom Maticce slovenskej a roku 1922 začal vydávať Slovenské pohľady, kde zverejňoval svoje (Sologub, Jesenin) i cudzie preklady z ruštiny a poukázal i na Ševčenkovu baladu Katarina (1922, 1929).

Akokoľvek, za prvej svetovej vojny vo vzájomnom literárnom záporení a podnecovaní začal Neresnický v Invalídovi a v Invalídovi Redivívovi systematicky a zámerne zostavovať antológiu ukrajinských a neskôr i ruských moderných poetov. Škoda, že jeho podnet ostal obmedzený na Krčméryho (a jeho priateľov) vo vojnových rokoch a že sa verejnosť o jeho záslužnej práci dozvedá až dnes po vyše 65 rokoch.

POZNÁMKY

¹ STANISLAV, J.: Z rusko-slovenských kultúrnych stykov v časoch Jána Hollého a Ludovíta Štúra. Bratislava SAV 1957, s. 24—38.

² BRTAŇ, R.: Slováci a Sreznevskij a Z Korešpondencie L. Štúra so Sreznevským. In: Slovanský sborník 1, 1947, č. 3—4, s. 119—161.

³ BODICKÝ, S.: Spevec Ukrajiny. In: Národnic noviny 1881, č. 98—99.

⁴ Slovenské pohľady 1896, s. 345.

⁵ Prúdy 2, 1910 — 1911, č. 8—9, s. 335 — 336.

⁶ Pravda č. 110 z 5. júna 1945.

⁷ Slovenské pohľady 1927, s. 340.

⁸ Tamže 1922, s. 352—374, 645—646, 1929, s. 308—309.

Ondrej Miloslav BELLA (8. 5. 1851 — 12. 10. 1903), básnik, ktorý v poézii napodobňoval ľudovú pieseň. Písal občiansku protimeštiacku lyriku a epiku. Antológia z jeho veršov vyšla pod názvom *Výber z básní* (1923).

Peter BELLA (12. 11. 1842 — 13. 6. 1919), pseud. Horal, spisovateľ a prekladateľ poézie z ruštiny (Koľcov, Majkov, Nekrasov, Puškin a i.) a poľštiny (Konopnicka, Przerwa-Tetmajer a i.). Viaceré jeho básne boli zhudobnené (J. L. Bella, E. Suchoň a i.). Posmrtno vyšiel výber z jeho poézie pod názvom *Piesne zďaleka a iné verše*.

Samuel BODICKÝ (9. 10. 1850 — 22. 8. 1919), spisovateľ a prekladateľ najmä z ruskej literatúry (Puškin a i.). Prózami i prekladmi uvedomele otváral cestu realistickému literatúre. Výber z jeho prác vyšiel pod názvom *Otcova kľatba* (1973).

Pavol DOBŠINSKÝ (16. 3. 1828 — 22. 10. 1885), pedagóg, spisovateľ, zberateľ a vydavateľ ľudových rozprávok, prekladateľ a publicista. Jeho celoživotným dielom sú *Prstonárodné slovenské povesti* (1880—83). Prekladal z francúzštiny, angličtiny a z literatúry slovanských národov (najmä z poľštiny).

HLAS — mesačník pre literatúru, politiku a sociálne otázky. Založil ho P. Blaho a V. Šrobár. Vychádzal v rokoch 1898—1902 a 1903—1904. Časopis bol orgánom skupiny mladej slovenskej buržoáznej inteligencie — hlasistov, ktorí kladli dôraz na ľudovovychovné a politické pôsobenie a drobnú prácu medzi prostým ľudom. Hnutie bolo pod vplyvom ideí T. G. Masaryka.

Samó Bohdan HROBŇ (24. 8. 1820 — 30. 7. 1894), štúrovský básnik. Neskôr sa odklonil od Štúrovej ideológie. Bol predstaviteľom slovenského mesianizmu. Básne uverejňoval v časopisoch a almanachoch. Väčšina jeho prác zostala v rukopise (príčinou bol ich literárne exkluzívny výraz).

Rudolf KLAČKO (12. 4. 1892 — 16. 2. 1975), pedagóg a prekladateľ z ruštiny a nemčiny. Asi 45 kníh preložil pre deti a mládež.

NÁRODNIE NOVINY — tlačový orgán slovenskej buržoázie. Začali vychádzať v Martine od 13. 3. 1870. Zanikli po roku 1948. Vydavateľmi pôvodne boli M. Ferienčík s M. Čulenom a potom i. V redakcii Národných novín ako redaktori sa vystriedali všetci významní slovenskí publicisti a literáti, ako napr. V. Pauliny-Tóth, A. Červenák, A. Pietor, S. H. Vajanský, J. Skultéty, Š. Krčméry a pod. Po vypuknutí SNP ako jediné legálne noviny pod vedením J. Barča-Ivana prešli na stranu povstalcov a stali sa orgánom Revol. ONV v Martine.

NERESNICKÝ, pozri dr. J. Slávik.

PRÚDY — revue mládeho Slovenska. Boli založené po porade slovenskej mládeže v Martine v auguste 1909. Vydavateľom a redaktormi boli členovia Výboru mládeže I. Markovič, B. Pavlú, V. Roj a i. V redakčnom výbore Prúdov v rokoch 1912/13 a 1913/14 bol aj dr. J. Slávik.

Dr. Juraj SLÁVIK (28. 1. 1890 — 20. 5. 1969), literát, právnik, buržoázny politik. Pred prevratom (do r. 1918) bol literárne činný (písal poéziu a prózu) pod pseudonymom Neresnický. Patril k mladej generácii hlasistov, zoskupenej okolo časopisu Prúdy (1912—1914 bol ich redaktorom). Prekladal najmä z poľštiny a francúzštiny. Vo vtedajšej oficiálnej tlači vyšli dva Slávikove preklady z ruštiny (J. M. Lermontov: *Otčina*. Prel. N.ý. Prúdy 1910/11, č. 6, s. 236—237; L. N. Andrejev: *Smiech. Živna*, 1918, č. 1, s. 6—8) a jeden z ukrajinčiny (Vasyl Pačovskij: *Tichá nôcka*. Slovenský denník, 22. sept. 1915, s. 1).

SLOVENSKÉ POHLADY — najstarší slovenský literárny časopis. V rokoch 1846—52 vychádzali pod názvom Slovenské pohľady na vedy, umeňja a literatúru. Vydával ich J. M. Hurban. Obnovené boli r. 1881 v Martine, do r. 1885 vychádzali v 6, od 1886 v 12

číslech ročne. Slovenské pohľady vydával P. Mudroň, A. Halaša, J. Škultéty, v rokoch 1922—1953 Matica slovenská, 1954—58 Zväz slovenských spisovateľov, od 1959 vydavateľstvo Slovenský spisovateľ. Slovenské pohľady redigovali najvýznamnejší slovenski literáti, akými boli: S. H. Vajanský, J. Škultéty, Š. Krčméry, A. Mráz, I. Kusý, K. Rosenbaum, A. Matuška, V. Mináč a i.

STANISLAV ZOCH (Cerovan) (31. 1. 1852 — 27. II. 1911) — syn významného literáta básnickej školy Štúrovej Ctibora Zocha (15. 3. 1815 — 15. 12. 1865). Učiteľ na Cerove, ľudovýhonný pracovník.

Izidor ŽIAK—SOMOLIKÝ (10. 2. 1863 — 25. 1. 1918), básnik a prekladateľ najmä z ruskej (Lermontov, Koľcov) a ukrajinskej literatúry (Ševčenko). Knižne vydal básne pod názvom *Na svite* (1905), *Popevky z hôr a potom Bájky*.

F. Š.

РЕЗЮМЕ

Рудольф Бртань, *Словацкий интерес к украинской и русской поэзии на фронте в годы первой мировой войны*

Автор статьи рассматривает некоторые словацкие переводы поэзии с украинского и русского языков, которые возникли во время первой мировой войны. Здесь он особое внимание обращает на малоизвестную до сего времени переводческую деятельность д-ра Юрая Славика, который под псевдонимом Нересницкий литературно активным был прежде всего на фронте в первую мировую войну. Нересницкий проявил живой интерес в первую очередь к поэзии И. Франко, но и других украинских и русских поэтов. В статье Р. Бртань помещает до сих пор еще не изданные переводы Нересницкого, но опубликованные ним на страницах рукописного журнала «Инвалид». Нересницкий даже начал систематически составлять антологию украинских, а позже и русских современных поэтов.

RESÜMEE

Rudolf Brtáň, *Das slowakische Interesse für ukrainische und russische Poesie an der Front während des ersten Weltkrieges*

Der Verfasser untersucht in seinem Beitrag einige slowakische Übersetzungen von ukrainischen und russischen Poesie, die im Laufe des ersten Weltkrieges entstanden sind. Besonders schenkt er hier bisher unbekannter Übersetzungstätigkeit von Dr. Juraj Slavík Aufmerksamkeit, der unter dem Pseudonym Neresnický vor allem während seines Aufenthaltes an der Front des ersten Weltkrieges literarisch aktiv gewesen ist. Ein lebendiges Interesse von Neresnický zeigte sich vor allem für die Poesie von I. Franko, aber auch für einige andere ukrainische und russische Poeten. In seinem Beitrag veröffentlicht R. Brtáň bis jetzt noch nicht ausgegebene Übersetzungen von Neresnický, die er aber auf den Seiten der Manuskriptzeitschrift unter dem Namen „Invalid“ [Invalide] vorher schon veröffentlicht hat. Neresnický fing sogar an, eine Antologie der modernen ukrainischen und später auch russischen Poeten systematisch abzufassen.

10/10/2023

10/10/2023

10/10/2023

10/10/2023

10/10/2023

10/10/2023

10/10/2023

10/10/2023

10/10/2023

ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ

ЛІТЕРАТУРНІ ВИТОКИ ТВОРЧОСТІ ОЛЕКСАНДРА ДУХНОВИЧА (1803 — 1865)

ЙОСИФ ШЕЛЕПЕЦЬ, КРАЙОВЕ УПРАВЛІННЯ «СЛОВАЦЬКОЇ КНИГИ» В ПРЯШЕВІ

Закарпатоукраїнський поет, письменник і організатор літературного і культурного життя Олександр Духнович вступав у літературу не в по-рожньому, замкненому від навколишнього світу просторі. Він є спадкоємцем ідейного і культурного руху як свого народу, так і тих ідей літературного розвитку, якими того часу презентувалися сусідні слов'янські і неслов'янські народи. Відчувши потребу писати та усвідомивши потребу літератури в середовищі закарпатських українців, він враховував і літературні здобутки своїх земляків, які тут у Карпатах зберігалися головню в рукописній традиції і результати розвитку літератури в сусідніх народів — у словацького, чеського, угорського, російського та німецького. Виявлялася в Олександра Духновича й тенденція спиратись на античне письменство,¹ яке діяло в його творчості як один із дуже важливих чинників. Та в загальному потоці діяння усіх цих літератур найвиразніше і найчіткіше відбилися в його поетичній творчості зразки російської поезії, досягнення російського літературного розвитку, які він не ототожнював із досягненнями свого власного народу, хоч і брав і сприймав їх як свої, руські.

З російською літературою Олександр Духнович ознайомлювався на основі книжок, що їх ті його земляки, які на початку ХІХ століття та в першій його половині виїхали в Росію, і звітдам надсилали їх у пряшівську та ужгородську єпархіальні бібліотеки. Він ці книжки перечитував, дещо з них переписував у свої зошити, наслідував їх і сам старався писати за їх зразками, розробляючи теми, які розроблювала російська поезія і піднімати питання, які піднімала вона.

Російські поезії, переписані Олександром Духновичем у зошити поряд із його власними віршами, довго не відрізнялись від його оригінальної творчості, видаючи їх за його твори. Щодо кількох таких віршів, приписуваних йому, засумнівалася вже упорядниця першого тому його творів Олена Рудловчак і подала їх у примітках до упорядкованих нею текстів цього тому його поезій.² У чотирьох віршах, визначених нею як сумнівні

щодо Духновича, нам вдалося встановити їх авторів — російських поетів XVIII — початку XIX сторіч.³ Проте коло російських віршів, переписаних Духновичем у його зошити і друкованих досі як його твори, дещо ширше. Ці вірші чітко виділяються на фоні поетичної творчості нашого земляка. Маючи російську, чужу Духновичу, не властиву іншим його творам, бездоганну російську мову та передпушкінську версифікацію, вони на фоні всього того, що написав Олександр Духнович, виступають у сильній опозиції до всього ним написаного.

До числа російських віршів, переписаних Духновичем, авторство яких поки що іще не виявлено, слід віднести вірш «Іулія», який складається із шістьох рядків:

Судьба хотела то оставить,
Чтоб мне тебя навек оставить,
И сам собой покинут был.
Я горестной судьбе вручаюсь,
В последний раз с тобой прощаюсь,
Прости, забудь, что я любил.⁴

Віршем російського поета, вписаним Духновичем між його твори, є й строфа, виділена ним як вірш «М. Г.»:

Ах, за что судьба карает,
И за что она разит?
И с любезной разлучает,
Жить с ней вместе не велит?⁵

Російському поетові належить і вірш Духновича, записаний ним із назвою «Т.»:

Бесполезна наша страсть,
Мысли все напрасны.
В том одну имея часть,
Оба мы несчастны.

Оба мы рожденны
Друг о друге рассуждать,
И за склонность осужденны
Бесполезно век страдать.⁶

Віршем російського поета є й вірш, який у першому томі творів Олександра Духновича має назву «Мысль в начале весны»:

Когда со славой день с небес снисходит вновь
И прелести всея природы пробуждает,
И травка, и цветок когда ко мне вещает:
Бог мудрость есть, он есть предвечная любовь.
Тогда, душа моя, о боге взвеселися.
О дух мой! вдалеке ты вечность ощути,
Во вечную весну проникни, к ней лети,

Неизглаголанним ты благом усладися,
Быстрее к вечности пари, пари, дух мой,
И в настоящем ты про будущее пой.⁷

Вище наведені вірші являють собою окремі строфи та уривки поезій російських поетів, що їх Олександр Духнович читав і залюбки, як гарні зразки поезії, вписував у свої папери. Вірші «Іулія», «М. Г.» і «Т.» Духнович присвятив і адресував особам, до яких плескав у своїй душі якісь інтимні почуття. Ці строфи та уривки віршів російських поетів найбільш відповідали його душевному стану, властивому йому в пору його молодості, коли він, не одружуючись, ставав на життєву дорогу церковного та культурно-освітнього діяча. Виражені в них настрої були співзвучні його настроям, які охоплювали його внаслідок реальних знайомств і зустрічей із реальними близькими його серцю людьми, як і внаслідок усвідомлення ним неможливості жити повним людським життям на духовній посаді. І так не було ніяких перешкод у тому, щоб ці російські вірші не опинились у його паперах поряд із його власними віршами.

Ознайомлення Олександра Духновича з російською поезією виявлялось і в наслідуванні, у перетоплюванні в собі її ідейних, виражальних і емоційних особливостей, які під його рукою змішувались із його думками і болями, муками і почуттями. Так він перетоплював і перетопив у собі вірш російського поета І. І. Дмитрієва, відомий під назвою «Разлука». В результаті цього появилась дифузія його власної творчості із творчістю російського поета. Вірш «Разлука»:

Без друга и без милой
Брожу я по лугам;
Брожу с душой унылой
Один по берегам.

Там те же все встречаю
Кусточки и цветки,
Но ах! не облегчаю
Ничем моей тоски!

Срываю я цветочек
И в мыслях говорю:
«Кому сплести венок?»
Кого им подарю?

Со вздохом тут катится
Из сердца слезный ток,
И из руки валится
Увядший в ней цветок.

Во времена счастливы
Бывало в жаркий день,
Развесистые ивы,
Иду я к вам под тень.

Пошлете ль днесь отраду
Вы сердцу моему?
Ах? сладко и прохладу
Вкушать мне одному!

Все, все постыло в мире!
И персты уж мои
Не движутся на лире,
Лишь слез текут струи.

Перестань же петь несчастный!
И лиру ты разбей;
Не слышен голос страстный
Душе души твоей.⁸

Цей вірш І. І. Дмитрієва, який уперше був надрукований 1793 р., Олександр Духнович абсорбував у своїй творчості шляхом прямого запозичення трьох початкових його строф. Наступні строфи свого вірша, т. є другу його половину, він намагався продовжувати в річниці запозиченого у Дмитрієва. Однак це його продовження не в'яжеться із першою його частиною, тою, що запозичена в Дмитрієва. Її ритмічна структура змінена, побудована інакше. Вона уже хореїчна, а не ямбічна. Свій вірш Олександр Духнович назвав «Самотність»:

Без друга и без милой
Сам ходжу по лугах,
Ходжу с душой уньлой
Єдин по берегах.
Хоть збераю кусторки
И цвѣтя зрываю,
Но сердечныя точки
Тем не облегчаю.

Зрываю я цветочек
И в мысли говорю;
Кому сплету венок,
Кого ним подарю?
И в мысли сей познаю,
Что всегда жалею,
Что самотный въздыхаю,
Друга не имею.

О уже я ныне вижу,
Что без друга нет утѣх,
Что покоя не нахожу.
Все мне мерзость, все мне грех.
Як нещастный пленник выю
Обрыдаю самотность,
Плачу, кричу, преклинаю
Убегшу мне свободу.⁹

Із співставлення вірша «Самотність» Олександра Духновича з віршем І. І. Дмитрієва «Разлука» випливає: «Самотність» Духновича написана на основі названого вірша Дмитрієва. В Дмитрієва прямо запозичена перша його половина — перша восьмирядкова строфа та половина другої восьмирядкової строфи, що являє собою три початкові строфи вірша Дмитрієва з незначними фонетичними, морфологічними та змінами в словопорядку, зробленими Духновичем. Друга половина вірша Духновича «Самотність» є його спробою передавати почуття і настрої, викликані віршем Дмитрієва. За тим, як Духнович використав вірш Дмитрієва у своїй творчості, його «Самотність» слід відносити до початків його літературних спроб. У пізнішій його поетичній творчості таких типів прямого запозичування в інших поетів у нього вже не знаходимо.

Пізніші вірші Олександра Духновича так само виказують його ознайомлення з творчістю російських поетів кінця XVIII — початку XIX сторіч. У нього видно сліди російських поетів у різноманітному їх вияві. Найпоширеніші сліди його ознайомлення з російською поезією — переспіви, створювання своїх віршів на основі російських поезій та поетичні відповіді на імпульси окремих російських творів.

В історично-генетичному плані від російської поезії беруть свій початок такі вірші Олександра Духновича:

1. Вірш «Казка»:

Стрітилися сліпий з хромим,
Стали розмовляти.
Ким способом собі в світі
Можна б помагати?
И вдруг заключился совет:
Взял слепый безнога,
А хромый ему показовал,
Куда есть дорога;
Сего глаза, того ноги
Купно ся слагают,
Так то бідні себе в нужді
Мудро помагат.¹⁰

У цьому вірші Олександр Духнович торкається теми, відомої вже з давніх часів. Тема про сліпця і хромця розроблювана вже в байках «Бідная», збірник яких на візантійському, а звідси на давньоруському, ґрунті одержав назву «Стефаніт і Інхилат» (на заході «Каліна і Димна»). Ця тема порушена і в греко-візантійській притчі про сліпця і хромця Христофора Олександрійського. У давньоруському письменстві знаходимо її в письменника Кирила Турівського. Та вірш Духновича не виказує зв'язку з ними, хоч не виключається можливість, що інтерес до цієї теми появився у нього внаслідок імпульсів, що йшли від притчі, яка містилась у церковноучительних проповідях.

Як і попередній вірш «Самотність», «Казка» Духновича генетично пов'язана з творчістю вже згаданого російського поета І. І. Дмитрієва. У Дмитрієва є байка «Слепец и расслабленный», написана 1805 року. Ця байка Дмитрієва є перекладом французької байки Жана П'єра Флоріа-

на „L' aveugle et La pauvalitigue“. Байка складається із 44 рядків. Духнович використав прикінцеву її частину від 28 її рядка включно:

Слепец случайно очутился
На том же месте, где расслабленный томился.
Он слышит стон его и сам пускает вздох.
«Товарищ! — говорит, — Несчастных сводит бог,
Нам должно побрататься,
Иметь одну суму
И вместе горевать. Не станем разлучаться!»
— «Согласен, — отвечал расслабленный ему, —
Но, добрая душа, какою мы подмогой
Друг другу можем быть? Ты слеп, а я безногий!
Что ж будем делать мы? Еще тебе скажу.»
— Как? — Подхватил слепец. — Ты зряч, а я хожу;
Так ты ссужай меня глазами,
А я с охотою ссужусь тебе ногами.
Ты за меня гляди, я за тебя пойду —
И будем каждый век служить в свою чреду.¹¹

Пишучи вірш на сюжет Флоріана — Дмитрієва, Олександр Духнович зняв діалог, який має місце у байці Дмитрієва та в якому сліпий і кривий домовляються, як їм жити і як взаємно допомагати собі. Замість цього діалогу у вірші Духновича виступає об'єктивна розповідь про те, що і як відбувалося, а саме «стрілися сліпий із хромим, стали розмовляти» тощо. У байці Дмитрієва чітка, доволі, тривала розмова, укладування угоди. Духнович скоротив усе і прямо повідомляє, що сліпий і кривий «вдруг заключили союз». Закінчення вірша Духновича — його власний коментарій, піднесення демократичних, гуманістичних властивостей народу — «так то бідні люди собі в нужді помагают».

Байка І. І. Дмитрієва «Слепец и расслабленный» була у виданнях його творів надрукована в розділі казок («Сказки»). Звідси Олександр Духнович запозичив і назву свого вірша «Казка».

2. Другим віршем Олександра Духновича, який виник у безпосередньому його контакті з російською поезією, є вірш «Піснь о придворной жизни».

У дотеперішніх роботах про Духновича цей його вірш зазнавав різко протилежних приміток та пояснень. Декотрі дослідники, а саме Іван Созанський вбачав у ньому автобіографічні риси автора і, розглядаючи їх на основі цього вірша, говорив про поета крайнє негативно.¹² Думка Івана Созанського про те, що у вірші Олександр Духнович розповідає про своє життя і свої громадянські позиції, лишилася жити і досі. В такому самому дусі сказано про нього й у примітках до нього у першому томі творів нашого поета.

Започаткована Іваном Созанським інтерпретація вірша Олександра Духновича «Піснь о придворной жизни» у наш час вимагає перегляду і виправлення. Цей твір не можна сприймати як автобіографічний твір Духновича і немає підстав говорити, що в ньому автор розповідає про свою службу в канцелярії єпископа Григорія Тарковича, якого справді

він не любив, але терпів і через якого справді зазнав багато лиха. На другому боці не можна виключити можливість, що деякі моменти із тої служби в єпископській канцелярії, ставлення єпископа до нього не подобались Духновичу, пригнічували його і що він був змушений зносити цю службу з великим зусиллям і волевиявленням. Правомірно припускати, що якісь поштовхи життєвої дійсності для написання цього вірша в Духновича були, але не вони обумовили те, що цей вірш Духновича виявився таким, яким він є.

«Піснь о придворной жизни» написана Духновичем на запозиченій основі, на ґрунті чужого вірша.

Основою «Пісні о придворной жизни» Олександра Духновича був вірш невідомого російського поета 1789 року «Придворная жизнь». Цей російський вірш, надрукований вказаного року в російському журналі «Беседующий гражданин», СПб, 1789, № 3, стор. 296, є сонетом:

Быть предан властям и оным лишь служить,
Зависеть от других и воли не иметь,
В местах тех обитать, где б не хотелось быть,
За несколько утех премного скул терпеть.
 Что в сердце чувствуешь, того не смей сказать,
 Любимцам следовать, притом их не любить,
 Надеждой богатеть, а в существе нищать,
 То, чем гнушаешься, из силы всей хвалить.
С вельможей лъстиву речь искусно продолжать,
Смеяться верности, пронырствовать, ласкать,
 Есть поздно всегда, день в ночь преобразить,
 Лобзати всякого, а друга не иметь,
Казать веселый вид, спокойствия не зреть, —
Вот кратко, при дворе как должно жить.¹³

Із цим сонетом невідомого російського автора Олександр Духнович ознайомився в єпархіальній бібліотеці в Ужгороді або й Пряшеві. Прочитавши його, він швидко побачив, що сонет містить багато співзвучного і подібного до того, що доводилося бачити і пережити йому самому. Сонет глибоко увійшов у його свідомість і став поштовхом до написання власного твору. Так виник вірш «Піснь о придворной жизни» Олександра Духновича.

Російський сонет «Придворная жизнь» безособовий. Його конструкції інфінітивні, але заряджені глибокою виражальною і викривальною силою. Вони у всій повності розкривають мораль, яка панує на дворах сильних світу. «Піснь о придворной жизни» Духновича є особовим віршем. Його героєм є я, не ідентичне з особою автора, але і не без деякого його життєвого досвіду. В російському вірші нанизана в сурядному розгортанні ціла система моралі придворного життя. В Духновича вірш побудований так, ніби все те довелось пережити герою-автору при дворі одного сильного світу його часу.

«Піснь о придворной жизни» Олександра Духновича має аж 29 строф. Із сонетом російського поета зв'язана перша його частина від першої до тринадцятої строфи:

В ніжних дворах я долго жил,
Горькую сладость вкусил,
Властям все подданий служил,
Злоє, добро іскусил.

Много раз високо сиділ,
Много раз бил потуплен,
Много мудрих, дурних виділ
І сам бил часто вплинен.

Не желал я что на світі,
Токмо достати власті,
Трудился во всім животі
Ради слави і честі.

О коль много ночей не спал,
Непрестанно трудился,
В іскушенія часто впал,
Но іним не журился:

Токмо милость владітеля
Получити і любов,
Токмо пишно властителя
Прельстити с нову в нов.

Я веселим показался,
Хотя дуже смутний бил.
Я покорно снизовался,
Хоть добрий дух мя будил.

Воля владітеля мого
Была і воля моя.
Я осторожно внимал того,
Не чувствовал покоя.

Коль владітель мой смутился,
Тогда я ся зажурил.
Коль он плясал, веселился,
Я с ним все ся веселил.

Коль владітель болезновал,
Я ему страстно сжаліл,
І хотя боль не чувствовал,
Тучею горко слезил.

Когда он брашно рассказал,
Я тогда голоден был.
Словом: что он мні показал,
Я сіе все повторил.

Если он мрак малий виділ,
Я громку бурю сказал.
Егда он тучу увиділ,
Я ему громи признал.

Словом: я всегда ему жил.
Ему спал, ставал і іл.
Ему духом, тілом служил,
Но я его не любил.

Бо то єсть став придворного,
Чтобы он свой не был,
Чтобы его покорного
Властитель виділ, любил.¹⁴

Дальші чотири строфи вірша Духновича (14—16) не торкаються безпосередньо теми придворного життя. Вони є відступом від оповіді про те, що слід видержати і винести людині, яка перебуває при дворі. 14 — 16 строфи є рефлексією про те, як пчїлка збирає мед у полі і, вибираючи соки, має з них користь. Пчїлка стає автору прикладом, як вести себе при дворі сильних. Наступна сімнадцята строфа вірша

Так я владіку почитал,
Не чтоб єму служил,
Но о сем лестно мудровал,
Что себї полезний был

є єдиною в усьому вірші, яка вказує на певний автобіографічний момент Олександра Духновича, використаний ним у вірші. Вона розкриває, які були стосунки між Духновичем і Тарковичем, яке було ставлення представника іяшого, нового покоління до старого єпископа-анахорета. Громадянські позиції автора тут є на другому місці.

У наступних строфах свого вірша (18 — 29) Олександр Духнович після короткого медитативного відступу знову повертається до теми придворного життя, його приписів, етикету, рис поведінки та принципів моралі, які там панують. Хто малий при дворі, той «повинен горьким сластям і мамоні жертвити», його позиція непевна при дворі, бо там людина «своей не чует . . . волі». При дворі «зависть з усіх стран». Там людина «кратку потіху познаєт, но сто раз ю претерпіла». При дворі людина «что в сердці, душі чувствует, то не смієт сказати». При дворі людина змушена «всегда господина супругу, хотя бритка, як чорт єсть, лобзати», «мальчику ся кланяти». При дворі мала людина повинна шанувати навіть «господнього песика». В додаток до всього того, живучи при дворі, людина повинна «неправедность похвалити», «врага полюбзати» а сама в житті залишатись самотньою, без друзів та без їх ogrіваючого тепла.

Як ми могли бачити, першу частину свого вірша — першу — тринадцяту строфу Олександр Духнович написав на основі російського сонета «Придворная жизнь», з якого запозичив систему ідей та образів і згодом її втілює у своєму творі. Сприяли цьому образи та ідеї російського твору, близькі до того, що самому Духновичу довелося пережити на службі в канцелярії свого єпископа. Після того, зробивши крок убік і вдавши у нескладні рефлексії, він у другій частині вірша, а саме в 18 — 29 його строфах знову повернувся до картин придворного життя. На відміну від першої частини вірша тут домінують такі риси придворної моралі і відносин при дворі, які впливали із багаторічного практичного досвіду народу, який узагальнював те, що приходилось витерпіти слугам і служанкам у багатих землевласників, державних урядовців та інших сановників у конкретних умовах в епоху, коли жив автор вірша.

«Піснь о придворной жизни» — це місцева закарпатоукраїнська відповідь на літературний імпульс, що шов від російського сонета «Придворная жизнь», а одночасно це і розчинення названого сонета в постичнім досвіді Олександра Духновича.

4. Російська поезія викликала появу й дальшого вірша Олександра Духновича — вірша «Орел». Цей вірш Духнович написав під безпосереднім враженням від однойменного вірша поета О. С. Хом'якова «Орел».

Із названим віршем О. С. Хом'якова Духнович ознайомився за таких обставин. 1841 року, подорожуючи по слов'янських землях, представник українського літературного романтизму, тоді вже російський вчений Ізмаїл Срезневський, у Загребі передав цей вірш словацькому постові і культурному діячеві Янові Коллару. Коллар узяв його і надрукував у своїй книзі „Cesta do horní Itálie,“ 1843 р. в оригіналі латинською транскрипцією. Цісарська цензура конфіскувала цей вірш, але кілька десятків примірників книжки із віршем Хом'якова усс-таки розійшлося і вірш поширювався серед хорватів і словаків у рокописах. Через їх руки із сердовища Будапешта він став відомим і закарпатським українцям.

Олександр Духнович як і всі прогресивно настроєні закарпатські українці напередодні подій 1848—1849 рр. інтенсивно жив проблемами дальшого розвитку своїх земляків. Він задумувався над питаннями дальшого існування і тоді, коли інші втрачали всяку віру і надію на краще, попав йому в руки вірш Хом'якова. Вірш полонив його своїми думками. Його текст:

Высоко ты гнездо поставил,
Славян полуночи орел!
Широко крылья ты расправил,
Далеко в небо ты ушел.
Летай, но в синем море света,
Где силой дышущая грудь
Разгульем вольности согрета,
Ты младших братьев не забудь.
На степь полуденного края,
На дальний запад оглянись:
Их много там, где шум Дуная,
Где Альпы тучей обвились;
В ущельях скал, в Карпатах темных,
В балканских дебрях и лесах,
В сетях тевтонов вероломных,
В стальных Османии цепях.
И ждут окованные братья,
Когда же зов услышат твой,
Когда ты крылья, как объятя,
Прострешь над слабой их главой.
О вспомни их, орел полночи!
Пошли им звонкий свой привет:
Пусть их утешит в рабской ночи
Твоей свободы яркий свет!

Питай их пищей сил духовных,
Питай надеждой лучших дней,
И хлад сердец единокровных
Любовью жаркою согрей!
Их час придет, окрепнут крылья,
Младые кости отрастут,
Взлетят орлы и цепь насилья
Железным клювом расклюют.¹⁵

не сходив у Духновича з пам'яті.

Ознайомившись із віршем Хом'якова, Духнович, як і цілий ряд поетів та інших культурних діячів слов'янських народів, відчув у ньому сильну допоміжну руку, здатну врятувати його народ. Він відчув, що все-таки хтось є у світі, якому не байдужа доля закарпатських українців, хто пам'ятає про своїх молодших братів і бере їх під свою захисну руку. Хом'яков згадав у своєму вірші молодших братів «в ущельях скал, в Карпатах темных», і Духнович сприйняв це як свідчення великої ваги, що далекий російський поет знає про життя його народу в Карпатах, про його таємні внутрішні сподівання на російський народ. У вірші Хом'якова він відчув не лише віру, але й пророцтво, що раз настане пора, коли буде розірвано ланцюги національного гноблення і закарпатські українці житимуть вільним життям. Все це сильно імпонувало його почуттям і прагненням, і вірш Хом'якова не міг залишитись без відгуків у його творчості. Так виник його вірш «Орел», назву якому було дано за Хом'яковим.

Пишучи вірш «Орел», Олександр Духнович осмислював національно-культурний рух закарпатських українців і вказував на дальші перспективи їх національного життя. Своім віршем землякам він пояснював, що перспектива їх майбутнього не така безрадісна, як здається внаслідок національного гноблення народу угорськими правлячими колами. Разом з тим своїм віршем російського поета О. С. Хом'якова він запевняв, що закарпатські українці споконвіку вірили в допоміжну руку свого старшого брата і вірять і тепер, шанують його, відчуваючи себе кровно зв'язаним із ним.

Орел Олександра Духновича такий же могутній і сильний, як у Хом'якова. В його описі Духнович переймає ряд образів російського поета. Наприклад, у Хом'якова стоїть:

Широко крылья ты расправил,
Далеко в небо ты ушел.

Цьому у Духновича відповідає: (орел)

розганяет воздух
крилами по волі.
Путь ему широкий
По-під всі небеса
.....
Желто-черны крылья
Распрострет широко...

Хом'яков у своєму вірші закликає орла гляннути на степи південного краю, гляннути на захід, а в Духновича він уже

Очами на запад
Внутрєнними сидит,
На сївер і восток,
І полудне видит.

Хом'яков закликає орла послати привіт слов'янам у рабській ночі,
а в Духновича він бачить усі їх кривди:

Не есть утаенна
Пред ним безчесть, злоба.

Свій вірш «Орел» О. С. Хом'яков адресував слов'янам, які перебували під владою угорців, німців і турків і сподівались на свою свободу з Росії. Сприймавши його, Олександр Духнович своїм віршем посилав далекому російському поетові відповідь, що орел завжди знайде підтримку у його земляків, що

Карпатські скали,
Бескидові гори
Суть его подпори.

Далі його уява малювала картину як закарпатські українці житимуть під опікою орла. Орел, за Духновичем, запорука їх безпечного життя, бо

Пера его тверди,
Могущї спасти
Бідного от жара,
От лютой напасти.
Под крилами его
Тишина ся снуєт,
Безопасний покой
Весело празднуєт.

За уявою Духновича закарпатські українці (його народ)

Под заціщенієм
Орла двоглавого
Достигнет довольно
До плода славнаго;
Возрастет силами,
Жарким духом, ніжним
Чувством распалится
Народу прилежным
І не устрашится
Іноплеменника,
Лестнаго власности
Своей заемника.¹⁶

Ця візія Духновича є його вільною переробкою останньої строфи «Орла» О. С. Хом'якова.

«Орел» Олександра Духновича є віршем із формального боку. З ідейного та змістовного боку його вірш є листом, віршованою відповіддю Хом'якову на його поезію «Орел», адресовану пригнобленим чужинцями слов'янам. У віршову форму він одягнений тому, що через брак друкованих органів у закарпатських українців така форма суспільно-політичного виступу була найзрілішою, найбільш доцільною для того, щоб висловлювати свої погляди і вносити їх до ширшого кола людей. Не було

б вірша О. С. Хом'якова, то «Орел» Олександра Духновича не появил-ся б.

Ознайомлення Олександра Духновича з російською поезією і на-магання наслідувати її, складати свої вірші в її тенденціях, виявляють і інші його поезії. До них належать його вірші «Наdejда»,¹⁷ «Солнце» і «Мeсяц».¹⁸ У цих віршах Духнович старався дати своє розуміння надії, сонця і місяця. До їх теми, як і в попередніх випадках він звернувся не без імпульсів російської поезії. У той час російськими поетами на згадані теми було написано по кілька віршів. Писали їх, як правило, поети — вихідці із дворянського середовища. Вірш «Наdejда» 1805 року написав І. І. Пнін,¹⁹ написав поезію «Наdejда» і М. М. Карамзін.²⁰ Є вірш «На-дежда» і в М. М. Батюшкова.²¹ Названої теми торкається і В. М. Жуков-ський у вірші в прозі «К надежде» та інші російські поети. Вірш «На-дежда» написав і Олександр Духнович. У ньому він намагався розроб-лювати цю тему в такому самому дусі, в якому її розроблювали росій-ські поети — у салонно-галантному її вияві.

В річищі російської поезії Олександр Духнович склав і вірші «Солнце» та «Мeсяц». Мав він їх зразки в російській літературі XVIII століття, яка у віршовій формі подавала їх тогочасне бачення. Можна припускати зв'язок цих віршів Духновича і з віршем К. С. Аксакова «Луна і солнце». Та справа в тому, що цей вірш Аксакова не був надрукований за життя автора. Спробу його видати зробив Аксаков із своїм другом і однодум-цем Черкаським 1852 р. але видати його не вдалось. Натомість наступ-ного року бачимо Черкаського у Відні. Чи не ознайомив Черкаський із цим недопущеним до друку в Росії віршем слов'ян Австро-Угорщини? Чи не ознайомився з ним і Олександр Духнович? Аджe незабаром у другому варіанті своєї автобіографії він висловить версію про своє по-ходження з роду російських князів Черкаських. Та незалежно від того його вірші «Солнце» і «Мeсяц» знову доводять, що писав він так, як бачив у російській літературі, яка хоч і обмежено, але все-таки доходила до закарпатських українців і ставала зразком у його власній поетичній творчості.

Як бачимо, російська поезія була дуже важливим, можна сказати, що й визначальним джерелом поетичної творчості Олександра Духновича. Вона вела його на протязі всього його життя від самих початків, коли він вписував її у свої зошити і далі, коли він переробляв її, створюючи дифузю свого твору із російським твором, далі до віршів, які писав він у дотуку з російською поезією аж до кінця життя, коли він запози-чував у ній теми, ідеї, образи та мотиви. На жаль, не була це тогочасна російська поезія, яка йшла в авангарді російського суспільного і куль-турного життя і здобувала у світі велич і славу, але поезія, представлена тими поетами, твори яких у міру можливостей попадали до закарпат-ських українців Австро-Угорщини.

РЕЗЮМЕ

Jozef Šelepec, *Literárne zdroje básnickej tvorby Alexandra Duchnoviča.*

V štúdií autor osvetľuje básnickú tvorbu Alexandra Duchnoviča vo vzťahu k iným literatúram, hlavne vo vzťahu k literatúre ruskej. Východiskom mu je istá časť Duchnovičovej básnickej pozostalosti jazykovo a formálne odlišnej od iných jeho veršov. Autor štúdie poukazuje, že tu ide o výpisky z ruskej poézie konca 18. a začiatku 19. storočia, o jej modifikáciu v ukrajinskom etniku bývalého Uhorska a ohlasy na jej literárne podnety. Básnickú tvorbu Alexandra Duchnoviča najviac ovplyvnil anonymný autor sonetu o dvornom živote konca 18. storočia, ďalej básnici I. Dmitrijev a A. Chomjakov.

RESUMÉ

Йозеф Шелепец, *Литературные источники поэтического творчества Александра Духновича*

В своей статье автор освещает поэтическое творчество Александра Духновича по отношению к иным литературам, но прежде всего к русской литературе. Исходным пунктом для него является определенная часть поэтического наследства Духновича, которая своим языком и формой отличается от других его стихотворений. Автор указывает на то, что здесь речь идет о выписках из русской поэзии конца XVIII-го и начала XIX-го столетия, о ее модификации в украинском этнике тогдашней Венгрии и откликах на ее литературные побуждения. На поэтическое творчество Александра Духновича наиболее повлиял анонимный автор сонета о жизни двора конца XVIII-го столетия и поэты И. Дмитриев и А. Хомяков.

RESÜMEE

Jozef Šelepec, *Literarische Quellen des Poetischen schaffens von Alexander Duchnovič.*

In seiner Studie beleuchtet der Autor das poetische Schaffen von Alexander Duchnovič in der Beziehung zu anderen Literaturen, aber vor allem zu der russischen Literatur. Der Ausgangspunkt ist für ihm ein Teil des poetischen Erbes von Duchnovič, der sich von seinen anderen Gedichten durch die Sprache und die Form unterscheidet. Der Autor weist darauf hin, daß es hier um Auszüge aus der russischen Poesie seit dem Ende des 18. und dem Anfang des 19. Jahrhunderts, ihre Modifikation im ukrainischen Ethnikum des ehemaligen Ungarn und Anklänge an ihre literarischen Antriebe geht. Das poetische Schaffen von Alexander Duchnovič beeinflusste am meisten ein anonymmer Autor des Sonetts vom Leben des Hofes am Ende des 18. Jahrhunderts und die Poeten I. Dmitrijew sowie A. Chomjakov.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО — ПЕРШОДЖЕРЕЛА

ІЗ НЕПУБЛІКОВАНОЇ ТВОРЧОСТІ ОЛЕКСАНДРА ПАВЛОВИЧА (1819 — 1900)

АНДРІЙ ШЛЕПЕЦЬКИЙ, ПРЯШІВСЬКИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ КОШИЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. П. Й. ШАФАРИКА

До першоджерельного матеріалу українського карпатознавства належить також досі неопублікована белетристична творчість представників закарпатоукраїнського літературного життя того чи іншого сторіччя, незалежно від мовних особливостей, що само по собі є теж документом незвидимого шляху до народної основи сучасної української літературної творчості на південних схилах Карпатських гір. Крім іншого, ці матеріали нерідко задокументовують відношення їхніх авторів до певного історичного факту чи осіб, які стали історичними. Вони найчастіше є документом власних поглядів автора на різні явища життя, що має значення для відтворення внутрішнього світу авторів минулих сторіч на тлі тодішніх подій.

Олександр Павлович сьогодні нам відомий як автор тих поезій, що увійшли у збірки «Вънец» (Ужгород 1920), «Барвінок» (Владимирова 1941), «Избранные сочинения А. И. Павловича» (Ужгород 1942) та «Избранные произведения» (КСУТ 1955). Багато поетичних творів Павловича, однак, залишається ще неопублікованими.

Архів Павловича після його смерті успадкував Ів. Анд. Поливка (1866—1930), педагог і освітній діяч на Свидниччині, який останні роки жив у с. Буковець, де й залишилися рукописи поета. Їх власником став С. Дм. Шлепецький, за яким була заможем сестра Поливки Ганна. Значна частина рукописів Павловича звідти потрапила до відомого закарпатоукраїнського літературознавця в Ужгороді Є. Л. Недзельського (1894—1961), що наприкінці 30-х рр. переселився у Прагу. Після нього власником цих рукописів став І. С. Шлепецький (1907—1976), який вже дотоді був власником майже цілої другої частини архіву Павловича. Нині цей архів зберігається в доцента Педагогічного факультету УПІШ в Пряшеві А. С. Шлепецького. За даними останнього, протягом 1920—1955 рр. було опубліковано тільки 256 віршів Павловича, поетична спадщина якого нараховує 481 поезію.

Виходячи з цього самого джерела інформації, рукописи цих поезій

зберігаються в Пряшеві, Львові, Ужгороді, Мукачеві та Празі, а частина також у деяких приватних осіб на Східній Словаччині. Таким чином майже 230 поезій Павловича досі ще неопубліковано.

На наше прохання А. С. Шлепецький підібрав із них 30 поезій, які тут вперше публікуємо, за що висловлюємо йому рівночасно свою подяку. Нижче вперше друкуємо передусім ті з них, що, на нашу думку, визначають чи далі уточнюють ставлення поета до відомих подій чи політичних діячів своєї доби, а не в останній мірі поширюють також наші відомості про тематичні тенденції поета, його зацікавлення історією тощо.

Редакція.

ЖЫД ЗА РАВОТОЙ

Кед велика бѣда мучит,
И жыд ся косити учит.

От Пагана волю взяли,
Зельман с Срулем го свозжали.

Сруль луку лем сам покосил,
Янкель с Хасей сѣно носил.

Ачей лѣпше в свѣтѣ буде,
Кед жыд робит так, як люде!

КРУТЫЙ БАРАН

Добры пастырь свои овцы мае дозирати,
А баранам, котры бодут, роги приризати.
Пастырь овцы добри пасет и от вовков хранит,
Крутый баран и доброго пастыря поранит.
Прочь с кошара двѣ овечки выбил бараниско,
А бечачи овцы ишли на чуже паствиско.
Он и другим овцам казал за сестрами ийти,
Не хотѣл бы крутый баран овцам дати жити.
Як одышли бѣдны овцы прочь с кошара свого,
Баран думал, же паствиско теперь цилком его.
Але хоть где-си во свѣтѣ овцы покапали,
Преци ся их ягнятчка домой повертали.
Пришли домой, а зачали жалостно бечати,
Крутый баран зачал на них очи вытрищати.
Зачинатся, як сбеснилый, докола кружити,
А хотѣл бы прочь с кошара ягнятка отбити.
Ягнятчка, невинятка, жалостно бечали:
— Что же мы ся от родины ту днесь дочекали?
С ягнятами вшитки овцы зачали бечати:
— Уж бы треба крутакови роги поламати,
Бо кед буде и надале остры роги мати,
Та нам буде треба вшитким с кошара втикати.
Крутый баран розмышлюе, перевертат очи,

Думат собѣ: — Я их вшитких мушу перемочи!
Але хоть он ноги сходит, потратит вовниско,
Преци мусит ягняточкам вернути паствиско.
Крутый баран блудил гев-там по другом хотари,
Глядал собѣ помочника на другом кошарѣ,
Не знам, яку крутакови там пораду дали,
Лем того знам, же там с него вовны наскубали.
Так заплатил за пораду, за подле паствиско,
Же там свою вовну лишил крутый бараниско.
Сова тыж ся раз к гавранам ходила радити,
Як бы могла вшитких пташков гет с лѣса выбити,
Гавраны в свои пазуры сову поимали,
А до своего гнѣзда пѣра с совы наскубали.
Дуже радо пастырь того бараниска хранил,
А он, крутак, и властного пастыря поранил.
Можут на него даколи вовци потрафити,
Не знам, ци го сѣчет пастырь от вовков хранили.
А так будут вовци его дерти, чвертовати,
Най го приде чужий пастырь тогды ратовати!
Скоре, скоре все зашкодит пастырь баранови,
Як и найрогатший баран своему пастыреви.
Сам не сбегне, что, где, коли, як ся може стати,
Же го пастырь добри може с пером вышвивати,
А кед буде овцы бости, до ягнят штыкати,
Покаже му при головѣ роги отрѣзати.

1857 р.

РУССКИЙ СОЛОВЕЙ

Иностранцы молодую птичку ухитили,
Ученіем своих пѣсней трапили, мучили.
Так, как ему пригравали, должен был спѣвати,
Врожденую пѣснь минуло кажет забывати.
Но случайно клѣтки двери время отворило,
А пташеня к родной мамѣ под Бескид парило.
Отец, матери, брат и сестра его обнимали
И для него торжественный они пир сдѣлали.
Всѣ родимцы любовью его привитали,
Голодного накормили и одежду дали.
Радость сердца совершити сродники желали,
Многая, благая лѣта усердно спѣвали.
Наш соловей, обманченный чужими нравами,
Начал непокой дѣлати между Русинами.
Он в чужинѣ не учился, как бы просвѣтити
Народ его воспитавший как бы возмездити?
В нем уже искра божества была придушена,
Желая, да бы и в народѣ была загашена.

Он чужіе нам, Русинам, пѣсни хотѣл пѣти,
 Як он глупо научился, так нам казал жити.
 Съдоглавы честны старцы с гнѣвом говорили:
 Правды ты не научился, но мы искусили.
 За хлѣб и одежду нашу ты нас оскорбляешь,
 Нам святые дѣдов нравы, ты их порощаешь.
 А когда ты недовольный нашими нравами,
 Иди, мѣста не имѣешь между Русинами!
 Без тебя мы обойдемся и будем мы жити,
 Вѣрь, не будем за тобою никогда тужити.
 Там, где тебя научили ругатись, хулити,
 Там можешь путь счастливости своей отворити.
 А мы будем под Бескидом счастливѣе искати,
 А что еще не имѣем, Бог нам может дати.
 Ты в чужинѣ надератись можешь, там кривчати,
 Мы будем сердечно пѣти, как нас учит мати.
 Увы! где мнѣ прибѣжище? что буду дѣлати?
 Я учасно остыдился, согрѣй меня, мати!

Бѣловежа. 1858 г.

ПѢСНЬ МАКОВИЧАНИНА

Мила Маковица,
 Моя родильница,
 Сластію мя кормила;
 Любовью купала,
 В чувства повивала,
 Сердечно люлюкала.

Свой клад мати мила
 Охотно носила,
 Нѣжно всегда ласкала;
 Как жизни звѣздою
 Величалась мною,
 Усердно цѣловала.

Тут в краю безплодном,
 Нуждном и голодном
 Трудолюбно питала,
 Днями и ночами
 Благими руками
 Жизни цвѣт развивала.

Русской народности,
 Чувством набожности
 Мое сердце поила;
 Ея грудь прекрасна,
 Как бы орган, гласна,
 Плач пѣніем коила.

В хладную чужину
 Мать меня — дитину
 С плачем сопровождала,
 Чистыми слезами,
 Как бы алмазами
 Напутное вручала.

Меня, обнимая
 И благословляя,
 Сердечно цѣловала;
 Мнѣ любовь вручала,
 Плакала и плакала.

Со мною ся прощая,
 Как птенец незрѣлый,
 С трепетом несмѣлый,
 Лечу с горы в долину;
 Ах, без тебя, мати,
 Что буду дѣлати?
 Я в чужинѣ загину.

В студеной чужинѣ
 Мнѣ, русской дитинѣ,
 Ах, трудно привыкати;
 Тут мой род ругают,
 Ганяют, высмѣвают,
 Дитя должно плакати.

Слѣпые не знают,
Сами что дѣлают . . .
Не журишь ты, дитина,
Бог нам допоможет,
Врагов переможет
Твоя русска родина!

Всегда надеждою
Кормя душу мою,
Она мнѣ сладость даст;
Она язвы гонит,
Жажущаго поит,
Блажен, кто уповает!

Я, живши в чужинѣ,
О милой родинѣ
Не престал премышляти;
Чувство народное
Грѣло сердце мое, —
Тое дала мнѣ мати.

Как в нуждѣ, немощи
Родинѣ вспомищи,
Русскій дух раздумовал;
Ожидая время,
Дабы свое племя
Обнимал и цѣловал.

Солнце засвѣтило . . .
Ах, как же мнѣ мило
Было домой детьи
Любезных сродников,
Братьев, сестры, стрыков
Уже лично любити!

Как меня вѣтали,
Сродники лобзали,
Мнѣ трудно начертати;
Но я им за тое
Давам сердце мое, —
Прійми жертву ты, Мати!

Бьловежа, 1858 г.

ДУМКИ,

напечатаны в «Галичанниѣ» 1863 года, III. и IV выпуск.

Славянски Карпаты,
Я вас ублажаю,
Вам пѣсни спѣвати
Бажаю, желаю.

Крѣпости, могилы
Нашей минулости,
Вы Славян хранили
Русскій дух и кости.

Вы Славян хранили
От чужеземщины,
Чтобы они жили
Духом своей жизни.

Вы нам сохранили
Предков вѣру, нравы.
Здравствуйте, могилы!
Вас любит сын Славы.

Любит, почитает
Прадѣдов кладбище,
Вѣрно охраняет
Народа огнище.

Любит, почитает
Свою родиноньку
И одушевляет
Милу дружиноньку.

Родиноньку милу
Сердцем обнимаю,
Ей сердечно пою,
Думу посвящаю.

Для ней хочу жити,
Для ней працювати,
Русской жизни цвѣти
Лишь ей посвящати.

Вселеныя Отче,
Міров челоуѣков,
Русь славити хочет
Тебя во вѣк вѣков.

Я в Бескидском краю
Думушки думая,
Я матушкѣ Руси
Пѣсенки спѣваю.

Прадсдная вѣра
Мня ободрает,
Моя русска лира
Вѣрно Руси грает.

Думаю, спѣваю
Мосму народу,
Да с ним поздравляю
Всѣх Славян свободу.

Бѣловежа, 1863 г.

УЖГОРОДСКІЙ РУССКО-НАРОДНЫЙ ПЛАМЕНЬ

— Отче Бескиде, ци ты о том знаешь,
Же в Ужгородѣ вѣрных сынов маешь,
Что за свой народ святы жертвы творят?
Видишь ли пламень? То их сердца горят!
Якій хорошой, прелестный, чудесный! . . . —
— Ах, то не земскій, то пламень небссный!
Ибо от вѣков я здѣсь завсе сидѣл,
Но такой пламень никогда'м не видѣл.
— Повидашь, отче, что такой не горѣл . . .
А тогда, як ты на умор похворѣл,
Коль дикій народ обыстя нам спалил,
Всѣ стѣны, муры побурял, розвалил,
В тых розвалинах одна искра мала
Народный попѣл посаль огрѣвала.
Нынѣ вѣтр благій дух равноправности
Разѣярил искру в пламень народности.
— Тѣшится во мнѣ серденько уныле . . .
Сыну дорогій, чадо мое миле!
В том-то пламени имѣю надежду,
Подай, свадебну облечу одежду!
Де елей! сиву бы'м помастил главу,
Бо вижу уж к нам вертатися Славу,
Котра одышла, в смуток ся завила,
Нас ту сироты в нуждѣ оставила.
Но нынѣ она уже ся вертает,
Ей к почетенію той пламень пылает,
И в Ужгородѣ сердца на пол-мертвы,
Руски дѣти ей приносят жертвы.
Лем, сыну милый, поздравь Славы сынов,
Всѣх ужгородских молодых Русинов!
Обнимай, цѣлуй, разом ся радуите,
Народный Славы-мамки дом будуйте!
Як придет наша старостлива мати,
Любви крилами будет нас вскрывати
И споит разом всю славску родину . . .
— Боже, дай скорей нам тую годину!
Друзья, солодки братья мои милы!
Понеже долги нас дѣлят предѣлы
Отцовску жадость лично исполнити,
Прото мнѣ, братья, рачьте изволити

Душой с вами завсе пребывати,
Ваши личенька сердечно лобзати,
С вами дѣлитесь в працах народности,
Участным быти смутку и радости,
Споити с вами духа, сердца руки,
Забыти на всѣ предошлы разлуки;
Божское Богу, царю его дати,
Свое хранити, чуже не жадати;
Ума, рук наших жертвовати дѣла,
Де нам покажет Слава-мамка мила;
Вѣра и любовь кед нас сильно спойт,
Надежда наши всѣ язвы загоит.

А Бог возвысит русскій рог,
Мы всѣ воспоем: С нами Бог!
Так, як вас любит, вы, братья, милуйте,
Солодки братья, с Богом мнѣ здравствуйте!

ПРОБУДИЛИСЯ НАРОДЫ

Пробудилися народы,
О жизни думают,
Духа истинной свободы
Сердечно витают.

Кипит, бульчит кровь народна
В каждом честном родѣ,
Кажда душа благородна
Мыслит о свободѣ.

Уже не спит сын Бескидов,
Стал думки думати,
Над могилами прадедов
Горечно вздыхати.

Невидима тайна сила
Его укрѣпляет,
В его душѣ божественну
Искру разъяряет.

Жизнедавец дал нам житья,
Мы должны дыхати,
Народности нашей цвѣтья
Облагородняти.

Мы должны жити народно,
Свой народ любить,
От напасти нам свободно
Нашу жизнь хранити.

Каждый народ хочет жити,
Съмя жизни развивати;
Наша должность, русски дѣти,
Свой род облагородняти.

Нас побуждает дух свят,
Чтоб братію любил брат;
Кто не любит, тот проклят!

Кто свое племя не любит,
Не челоуку ли он звѣрь?
Он, как чудовище, блудит
Да оскверняет Божій мір.

Чудовище — не наш брат,
Шкаредный, огидный гад,
Его отечество — ад.

Бодрствуй, любезна родино,
Дабы ты гад не перелѣстил,
Он подает тебѣ вино,
Чтоб ты с вином ад испил!

Презри ядовитый дар,
Отверни от врага тварь,
Святой крест на него шмарь!

Бодрствуй, родинонько мила,
На Господа уповай,
Укрѣпит тя Божья сила,
Перекрестись и ступай!...

Свое племя защищай!
Ура! Дупни и ступай,
Соперников покоряй!

Не пей!

Но бей!

Ступай!

Рубай!

Неба, земли творец,
Вседержитель Господь,
Вселенной всей Отец
Воззвал к жизни мой род.

Бог даст крепость людям своим,
Мужайся, роде мой!
Правда будет щитом твоим,
Истина победой.

Прекрестись да смѣло ступай!

Ура! Мечем правды рубай!

Ты побѣдишь в святом боѣ,
Исчезнут всѣ враги твои.

Ступай!...

Рубай!...

МИР — БОРЬБА

Был день прекрасный...
Солнца луч ясный
Освѣтил, согрѣл землю...
Мы pracowали,
Птички пискали,
Нараз узрѣли мы птицу:

— Ци одурѣла,
Что вылетѣла
С дудлы оката совище,
Страшило и чудовище?

За нею птички,
Пѣнки, синички
Гев-там, чипчачи, лѣтали,
А совище догоняли.

Воробель скаче,
Ворона кряче,
Сорока скрегоче,
А কাছে хоче
Сову кусати.
Что ту дѣлати?

Сова очи вытрищила,
Смѣло дальше полетѣла...
Як посмотрѣла,
Такой схватила

Жовтогрудку за голову.
— Бодай чорт взял тоту сову!

Слова не рекла,
До дудлы втекла,
И жовтогрудка пропала,
Як бы ей матери не мала.

А небожатка
Други пташатка
За ней плакали,
Смутно чипчали
И проклинали
Совище вдали.

Зас коло двора
Сова — потвора
Почала ся ту плянтати.
— Злс, добры люде,
Зас зима буде,
Сова зачала гучати...

— Най ся выгучит,
Перейдут тучи...
Сова будет в дуплѣ спати,
Мы будеме ярювати.

Черепоголовы
О головѣ совы,
Не знаю, что и как судят,
Ей мяжке пѣря,
Уха, пазуря
И прочиѣ свойства видят?

*

Весь мир состоит из борьбы.
— Братец, пусть боремся и мы
Оружием правды, любви,
Не так, как орлы да совы,
Вѣдь мы не звѣри, но люди,
Борьба наша частной буди!

ПАННОНІЯ

Славянство закрыла хмар от западу,
Рим розширил свою в Паннонії владу.
Дал ей до опѣки грозным чужоземцам:
Французам, Испанцам, Таліанам, Нѣмцам.
К братской ненависти люд подбужовали,
А святой свободы права поламали.
Потом пришли Жидаы и с ісзуитами,
А ту газдовали, як хотѣли сами.
Нашу исторію позагладжовали,
Байки, приповѣдки про нас написали.
Теперь мы мусиме очистити блато,
Абы сме вынашли наше чисте злато.

Наша краина ся Панноніей звала,
А своих славянских славных водцов мала.
Они грады, замки в краю муровали,
Замков околицу жупами назвали.
Наджупан, поджупан — паннонски панове
Славянского люду премудры судцове.
Они справедливо в краинѣ владѣли,
От неприятелией свой народ хранили.
Славной Паннонії поминула слава;
Смутно тече Дунай, Тиса, Драва, Сава.
Славянски племена думают, вздыхают,
Стародавны часы с плачем вспоминают.
— Не смутьтєся, братья, пріятсли, люде,
Вєра, же по плохой хвиля добра буде!
Майте терпєзливость, час вшитко отлучит,
Поминут гирмоты, громы, грады, тучи.
Нєбо выяснитєся, солнце нам засвѣтит,
Пан Бог пошле нам то, что нам свѣт не жичит.
Зашумит, загучит та Дуная вода,
Вєрабоже приде и про нас свобода!
То нам пріобицал Отец с высокости,
Жє ся розвє стром нашей народности.
Исторіи люде грозны попалили,
Они историцку правду прекрутили.
Нашу исторію с блатом замазали,
С своих мозгов свою нову написали.
Всягды описуют свою владу, панство,
С шитким бы хотѣли сгладити славянство.
Пан Бог дал нам житѣя, конче жити хочєм,
Жили сме, жієме, славно жити будєм.
Прочто нас Бог створил, мы преукажєме:
Богу и кралєви вѣрными будєме.
Милуєме нашу искренну краину
И вшитку славянску предрагу родину.

И наших сусѣдов в учтивости маме,
А от них учтивость про нас пожадаме. —

Шаришской столици небарз давне мено,
Прочто ся так зове, нам то не съявлено.
Пред тым она была Новоградом звана,
Коли славянского мала наджупана.
Русски люде жили в цѣлой той столицѣ,
А Зудар пановал ту, на Маковицѣ.
Ту с нами владѣли славны Зударове,
А судили права, як добры отцове.
Под градом народны соборы тримали,
А прото то мѣсто Сборовым назвали.
Перед тым Подградом ся то мѣсто звало,
И до днеська еще в памяти остало
Земельне, Земельне, як тя спотворили!
Чужоземцы с тебе Смильно учинили.
Прочто ся Земельным Смильно называло?
Русске племя на нем первый раз орало.
Земельне от русских людеи отобрали,
А латинской вѣры полякам отдали.
Русскій Мирослав нам Мирошов сбудовал,
А Владимірову Владимір основал.
Владимір мал сынов, хлопцов, яко буков,
А тоты сплodyли Владимірских внуков.
Над Брезником мали град свой Зударове,
Владимірски — каштель во Владиміровѣ.
Потомки славного Владимірских роду
Миловали народ и его свободу.
Вѣру своих отцов смѣнити не дали,
Православну русску вѣру миловали.
Тых предкове мали в давной минулости
В Угорской краинѣ значны маетности
Не лем ту, на нашей русской Маковицѣ,
Но на веце мѣстах в Землинской столицѣ.
С тыми Владимірцы мудро газдовали,
А кед треба было, и кровь проливали.
Владимір — муж славный уж там, во вѣчности,
Но в его потомках квитнут его цности.
С року тысяч шестьсто пятьдесят другого
Вспоминат дѣепись Лешка премудрого
Архи-діаконат нашей Маковицы,
Котрый послали письмо ко римской столицѣ,
Абы Парфенія подтвердити рачила,
Котрого народность русска выволила.
Тот Лешко (Алексей) за уніей прягнул,
От римского отца, что жадал, обсягнул.
Janos Ladomerský был учтивым паном.
Краль Леополд рачил зволить го земляном.

В року тысяч шестсто шестьдесят девятом
Он межи землянов был в краю принятым
Со женой, с сынами тремя и с доньками
Пятьма, нараз були вшитки землянами.
Он мал жену Анну с роду Рихвалского,
Мали восем дѣтей с манжелства своего;
Сынов: Владислава, Иоанна, Андрея,
Доньки: Марья, Феми, Настья, Анна, Ева.
Стефан Ладомерскій краину миловал,
Як школьный дозорца, школы барз пильновал.
А краль Йозеф узнал заслуги Стефана
И дал ему диплом придворного пана.
Янош Ладомерскій справедливость хвалил,
Йозеф краль с дипломом за того обдарил.
Выволил Яноша краль за радцу своего,
А с тым вынаградил справедливость его.
Тоту фамилию и Франц краль миловал,
Той маетнсть своим письмом подаровал.
Владислав миловал народну свободу,
Мал искренну жену с Тагпосі-го роду.
С роду Ладомерских была ту Сусанна,
Якаси барз смутна и искренна панна.
За Франц Малопуі — я она ся выдала;
Он умер, Сусанна вдовицей остала.
Потом Gabog Egbс взял ту вдову Суску,
Ладомерску пани, урожденну Русску.

. . .

Там, в дворѣ Максимилиана,
Второго, лукавый езуит
Осквернил серденько Ивана, —
Желал в нем к отцу любовь убить.

Ожесточенный езуитами
Напротив Руси стал враждовать,
Езуитскими интригами
Дух православія оскорблять.

Неблагодарный отрок проклят
Гнѣвом праведных отчих утроб —
Опсчалил отца ренегат,
Возненавидѣя отцем по гроб.

Скончался славный воєвода,
Усерднѣивъ наш князь Константинъ,
Защитникъ вѣры и народа.
По нем остался ренегат сын.

* * *

Измѣнник, потеряв души покой,
Его в латинствѣ искал даром,
Боролся по гроб с грѣшною душой,
Сердце его терзалось срамом.

Мучимый печальною скукою,
Скитался по горам и лѣсам —
На послѣд был он притащен судьбою
На Маковицу к нашим дѣдам.

Здѣсь он, приближаясь к русской бѣдной
Деревенкѣ Карпатороссовъ,
Замѣтив православный крест святой,
Вздвогнул: — Ах, церковь, моих отцов!

Почувствовалъ всѣми чувствами
Сердца и совѣсти своей,
Орошая лицо слезами,
Вздвохнул цѣлою душой.

Гдѣ ты, отецъ?! Гдѣ вы, могилы
Моих православныхъ дѣдовъ?
Всего, всего меня лишили
Езуиты — племя гадовъ.

Разбойники меня лишили,
Святыхъ чувствъ вѣры и любви,

Сердце дѣтское ограбили
Жесточайшіе гісны, львы.

О, вы — челоуѣкоубійцы,
Разорители покоя!
Вас, езуиты, и вас, Нѣмцы,
Проклинает душа моя.

Вы душу мою осквернили
Богопраздными началами,
Ядом, ядом бѣшенства отравили,
Чтоб свирѣпствовал я с вами.

Против братьев родных, кротких людей,
Против православной святой церкви,
Против отца и матери своей,
Проти врожденной моей любви.

Вы жесточайшіе тигры и львы,
Кровожаждущія чудовища,
Не щадя наших покойников, вы
Выброшиваете из кладбища. —

Вашею жертвою стался я.
Плачь, душа моя несчастная—
Плачьте нѣжныя чувства сердца!
Я измѣнил вѣрѣ Отца.

* * *

И что же дѣлать несчастному,
Чтоб приобрѣть души покой?!
— Ах, нѣт родительскаго дому!
Гдѣ ты? гдѣ ты, батюшка мой?!

Я обесчестил твое имя
Измѣною твоей церкви,
Опечалил русское племя
Измѣною родной любви!

Природа ужасает меня,
Вседержитель мстѣю грозит,
Благодарнос мое племя,
Сердьясь, праведно злословит.

Но кромѣ всѣх тѣх земных судей
Будет судить судья небес
Послѣ изтеченья моих дней.
Скажи душа, камо поидем?!

Ты, лишённая тепла любви,
Без вѣры несчастна будешь,
Не имѣя крыл молитвы,
В бездонной грязи пропадёшь.

Тогда не вспоможет езуит,
Ни польских шляхтичей палаш,
Когда Господь будет мир судить —
Отмстит за русскій Отченаш.

* * *

Князь Іоани, лицом прекрасный,
Плѣнял сердца своим видом
И он, как охотник страстный,
Был призван в Seredi-ew* дом.

Придворным людям понравился,
С ними гулял, ѣл и пил,
С Зузанною познакомился, —
К себѣ в ней любовь замѣтил.

И вот уже не было скуки.
Было вино, была любовь.
Забыв про душевные муки,
Волновалась юнная кровь.

В замкѣ жила Екатерина
Юрія Шереди, вдова,
Града бывшего властелина
У ней была польска мова.*

Очень хорошо эта вдова
Сообщалась с Ванюшкою,
Князь чрез нос произносил слова,
Он владѣл польской мовою.

Ródź no Zośa — сказал Зузаннѣ
И явилась красавица
С проницательным взором кани,
Настоящая лисица.

Расклонився, в кресно сѣдает
И о сем, о том говорит,
Маленька ей рѣчь одобряет:
Aгсу szlécznie, piéknie мовит,

Истинно хорошее дѣло,
Ванюшка хорошо понял,
Не обинуясь, сказал смѣло,
Чтоб Зузанну за жену взял.

Каспер Шереди соизволил
И Зузенька сказала: да.
Иван Константинович забыл
Про церковь русскаго рода.

Во град призвали езуитов,
Совершился брачный обряд,
С польской слилась русская кровь,
Дѣти по-польски говорят.

Сузанна польскою воспитанна
Осталась гордой полькою,
Януш принял жены начала,
Жил езуитов вѣрою.

Иван, повинуюсь Сузаннѣ,
Презрѣл отцев своих церковь,
Iaśniewielmożnej pani
Мучил наших русских отцов.

Он осквернил русскую кровь,
Измѣнил всѣм сердца чувствам,
Вѣрѣ и любви своих отцов,
Гдѣ, мог, повсюда вредил нам.

На Маковицу привел Ляхов,
В Сборовкѣ¹ костел построил,
В Земельнос² привел Поляков,
Русских людей здѣсь огорчил.

Но в тысячъ шестьсот первом году
Продад маковицки холмы,
Лѣсы, луки, поля и воду,
Его чорт взял — здѣсь живем мы.

И восемьдесят тысяч червонцов
За Маковицу получил,
Ушел — здѣсь стал жить дом Ракоцов
И был сто дванацать лѣт здѣсь жив.

В теченіи сто дванацать лѣт
Ракоци здѣсь господствовал —
Мужескій пол вымер, но живет
В женских наслѣдниках не мал.

Ракоцѣвы сном смерти спят,
Их наслѣдник Аспермонт был,
Перваго Франц Ракоція зять.
И тот род свою жизнь прожил.

На Аспермонтках женились
Ердыли, Сирмаи графове.

Маковницею дѣлились —
Вот подробенъли панове.

ФРАНЦУ ДЕАКУ

Здравствуй, денница прекрасна,
От твоих чистых лучей
Палата сеймова ясна
Несет целебный елей!

Здравствуй! Здравствуй, храбрый борец,
Правдой вѣнчанный старик.
Здравствуй, Деак — миротворец,
Честный совѣтник владык.

Муж от пристрастей свободный
Закон правды защищал,
Усмирив спор народный,
Оборот к добру подал.

Прими, вожатый маститый,
В Карпатах прозябшій цвѣт,
Кой Угорской Руси дѣтей
Благодарность приносит.

«Мир всѣм!» — сказал вождь
державный.
Пусть съезят правды свѣтъ!
И показал Деак славный,
Как отечество любит.

Мужайся, старик пречестный,
Подавай мира вѣтви,
Храни в душѣ дар небесный
Всеобъемлющей любви!

Свидник, 29-го Января 1872 г.

ФРАНЦУ ДЕАКУ

Прими наших сердец цвѣт,
За праведный твой совѣт,

Что в пештскаго сейма сердцах
Любовь обнаружилась к нам,

Пешт строго говорит с нами,
Наш дух народный молчал.
Деаковыми словами
Тронут — вот вѣщать начал:

Что батюшка Деак, мудрец,
Проникнутый правды чувством,
Громко вѣщал миротворец
Чувством любви, правды громом:

Наше сердце, наша вѣра,
Звуком любви говорит,
Русской народности лира
Благодарностью звенит.

Пусть защитим крылом любви
Братьев, людей разных племен,
Кротких горлиц да голубов!
Совѣсть велит сказать: Аминь!

Вот мы получили на днях
Весьма радостный телеграм

Свидник, 1872 г.

ВОЛОДИМИРУ

на его стихотвореніе в числѣ II Н. Свѣта 1873 «Улетает, быстро мчится». Два часа.

«Есть час блаженства для поэта,
Когда мгновенною мечтой
Душа внезапно в нем согрѣта,
Как будто огненной струей. —

Но есть поэту час страданья,
Когда восстанет в тѣмѣ ночной
Вся роскошь дивная созданья
Перед задумчивой душой».

Хомяков.

Слышу пѣснь Володиміра,
Русскаго брата пѣвца; —
Но уныло звенит лира —
Как бы дряхлаго старца,
Старца опечаленнаго
Коего грустливый вѣкъ
Лишен жара душевнаго
Пѣсню лепечет язык.

Звенит пѣснь Володиміра
Пѣсню своей юности.
Его сердечная лира
Исполненная грусти,
Как грудь дѣвушки влюбленной,
Скорбит, грустит пѣвца грудь,
Своей надежды лишенной,
Пѣснь поя, — слезы текут.

Скорбит грудь Володиміра
Под грузом забот, трудов
И не ощущает лира
Милых поэзии снов,
Разторглись надежды звена,
Не умѣет уповать,
Как над могилою сына,
Несчастливая вдова мать.

Подружися с надеждою,
Благородный сын Карпат!
Вдохновляйся истиною!
Бодрствуй! бодрствуй, русскій брат!
Пусть гинут игры прелестны,
Наслаждайся истиной!

Возвратятся красы весны!
Весны вѣчной пѣсни пой!

Пой пѣсни печальной груди,
Пусть отнесут тоску в даль
И в святынѣ твоей груди
Радость замѣнит печаль.
Пой пѣсни твоей родинь.
Володиміръ, воспой намъ,
Тебя любящей дружинѣ,
Живущей по Карпатам!

Пусть течет жизни рѣкою
Чувство вѣры и любви!
Питай дух свой надеждою,
Крѣпись силой молитвы!
Бог ниспошлет вдохновенья
Для твоей груди чистой,
В страданіях утѣшенья
Подаст дух твой безсмертный.

Пусть истлѣвает одежда
Тяжелая твоихъ дней,
Пусть процвѣтает надежда
В святынѣ души твоей!
Пусть сіяет над тобою
Солнце вѣры и любви!
Ополчайся надеждою,
Пой народу и церкви!

Напечатано в Мѣсяцословѣ 1873 года
в Ужгородѣ.

ВОСТОК

Слушай, трубы загремѣли,
Вѣет в раскатахъ барабанъ,
Сербы с гор текут, какъ рѣки,
Кроют поле, какъ туманъ.

Хомяков.

Потомки вѣрства Душана
Ощущаютъ его кровь,
Одушевляется страна
Геройствомъ древнихъ Сербовъ.

Славянскій міръ поздравляетъ
Святую борьбу сербовъ,

Ратоборцев обнимает
Всеславянская любовь.

Дрожат мечеты, луна поблѣднѣла,
Турком мучимый восстает Сербин,
Ужасается тѣни Славян тѣла
Кровожаждущій Могамсдянин.

О, куда дѣлась Мусульман побѣда!
Мы поражали Греков да Славян,
Волохов, Мадяр на Нѣмца сосѣда —
Для них законы давал алкоран.*

Турок стремленьям поспѣшенствовали
Раздоры, борьбы церкви Христіян,
Римскія церкви отцы помогли
В рабство низвергать Греков и Славян.

Мы поклонимся Риму и западу,
Чтоб помогли нам покорить Сербов,
И станем опять по прежнему ладу
Христіанскую сосать Славян кровь.

Запад запретит вся Руси Царю
Защищать своих соплеменников,
Будем убивать славянскую раю,
Истребим Славян язык и церковь.

Вот вам стремлєня грознаго палача!
Что христіанскій думает запад?
Вредить славянству — вот его задача.
Помози братьям ты, царствующій брат!

Измѣни братьев Славян отчаянье,
Тебя возмездит их вѣра, любовь!
О, Царь, исполни святое призванье,
Избави от бѣд страждущих Сербов!

Того требуют Германцы, Римляне,
Чтоб обезсилить могущих Славян.
Бодрствуйте братья, мужайтесь Славяне,
Чтоб не прельстил вас Бисмарк, пангерман.

Восток сіяет жаркими лучами,
Запада зимны ультрамонтанизм¹
Тщетно грозит нам дряхлыми руками,
Должен побѣдить Славян героизм.

Надо поразить сквернаго палача,
Вѣрную дружбу с Франціей начать,
Пусть ослабится Германцев задача,
Должен славянскій мір торжествовать.

Духом истины да теплом свободы
Мрачна запада будем прогонять,
Пусть несут из гор славянскія воды
Пожеланный мір любви, благодать!

Довольно уже Славян поглотили,
Обогатили нами свой народ,
На Славян хлѣб, себя просвѣтили,
Из наших улей похищают сот.
Свидник, 1875 г.

ЗДРАВСТВУЙ, РОДНАЯ ЗЕМЛЯ!

Здравствуй! Здравствуй, родная земля! Для того ли, что мы хотим
Здравствуйте, братья унылы! Вѣрными остаться себѣ
Здравствуй, о, любимое племя! И защищать правом тѣм,
Здравствуйте, отцов могилы! Кое созрѣло на небѣ?

Люблю тебя, русская земля, Подумай, брат!
Ущелія темных Карпат! Лишь хищный вор
Вы сохранили мое племя, Мог оправдать
Когда его гонил запад. Твой приговор!

Для того, что ощущало Нам не годится измѣною
Врожденную вѣру, любовь, Врагам Славянства угрожать,
Что свою жизнь защищало, Испортить, убить совѣсть свою,
Ястреб похищал голубов. Возненавидѣть отца, мать.

Нам ли ужасаться оков, Опечалить родителей,
Царей Римлян и Германцев, Вѣру, язык да обычай,
Свирѣпых гоненій врагов, Братьев, сестер, приятелей,
Духовно отсталых старцев? Родимый да любимый край.

Для того, что мы приговор Кто измѣнником сдѣлался,
Смерти не хотим подписать, Вот каков того приговор:
Название наших сел, рѣк, гор Он честных людей стыдался,
Чужим именем прозывать. Остался их подлец да вор.

Свидник, 1875 г.

НАРОД

В святилищѣ народа горит
Огонь вѣры, пламень языка,

Народный дух чуда творит
Крѣпостью вѣры и языка.

Непобѣдимый народа дух,
Его держава превелика
Да дѣйствія безпримѣрный круг,
Он самодержавец. владыка.

Ему повинуются земля
Да глубины морей и воздух.
Пред тобою благоговѣю я —
Всеславянства благодатный дух.

Народ властелин велик,
Большій царей и владык;
Его жизнь: вѣра язык,
Язык, вѣра да язык.¹

Тѣми он живет, управляет,
Господствует, повелѣвает
Да державы основывает,
Царей и владык вѣнчает.

Их на престолы поставляет,
Им свою власть повѣряет,
Правопращающих обожает,
Недостойных низвергает.

Кто народа нарушает
Достоинство божества,
Того Господь поражает
Клятвой челоуѣчества.

Не гордитесь, русофобы,
Ваших подвигов злобой,
Отрава вашей утробы
Не усмертит народ мой!

Не гордитесь, властелины,
Временною побѣдой,
Смирненные Карпат силы
Будущих времен ирой!

Не гордитесь, владыки,
Мздою ваших черных дѣл,
Тѣм не станется великим,
Кто народу измѣнил!

Смертным мраком покроется
Тѣмы кромѣшней покровом,
Его память разгложется
Ненасытимым червом.

Дух оружіем истины,
Народной вѣрой, мольбой
Славян кроткіе воины
Покорят народ гордый.

Мы не гордимся силою
Грубато могущества,
Соблюдаем вѣру свою
Да честь челоуѣчества.

Вѣра, язык, Славян знамя —
Прапор — народная честь.
Бодрствуй, славянское племя,
Храни православный крест!

Храни своих предков вѣру
Православну, их язык,
По их честному промѣру
Почитай своих владык!²

Жизни славянской основы
Храбро защищать ступай,
Мерзкіе рабства оковы
Духа силой сокрушай!

Нѣт, мы не отчаиваем,
Нас ободряет любовь;
Мы надежду ощущаем,
В народѣ струится кровь.

Нѣт народа без урода,
У нас тоже есть урод;
Ему понравилась мода
Презирать славянскій род.

Свидник, 1875 г.

¹Искать правду он привык.

²Почитай добрых владык.

ДУМА КАРПАТОБОРЦА

Родительница моя,
Сладчайшая мати,
Твоей души думу святу
Я буду думати.

Свѣтлость вѣры, тепло любви
Мой дух ободряет,
Бестрепетно своей души
Думоньку думает.

Пусть сердятся, негодуют
Римляне и Нѣмцы,
Мы для наших ратоборцев,
Станем вити вѣнцы.

Измѣнников, братьев наших,
Будем поражати,
Твою, мати сладчайшая,
Думушку думати.

Тщетно вѣско лает Мати:
Русскій человекче,
Твоя душа за собою
Нас к гибели кличет.

За тобою нельзя идти,
Возбраняет мати,
С родною мы хотим жити,
Для ней умирати.

Мы с нашею дружиною
Будем ратовати,
Вѣрой чести нашей жизни
Врагов поражати.

Мы гадали, что ты взлетѣл
На верхи Карпатов,
И там станешь поучати
Твоих родных братьов.

Мы думали, что обнял ты
Свой народ душою,
А ты его омрачаешь
Своей души тьмою.

Вот мы тщетно в тебѣ ищем
Искренняго брата,
Ты русскаго, но не русскій
Редактор «Карпата».

Ах, «Свѣт» погас, а твой «Карпат»
Томит народ тьмою
Ты, редактор мечт, осужден
Русскою душою.

Братья тебя осуждали, — зачем,
Ты сам знаешь,
Лицемирно редактора
Ты ролю играешь.

Ты не хочешь русскій народ
Искренно любить,
Русской душѣ ты изволил
Сердцем измѣнити.

Кто измѣнил святым чувствам
Своим природы,
Того накажет Бог правды,
Посрамлят народы.

У всѣх народов мнѣне
Бывало от вѣка:
Что измѣнник недостойн
Чести человекча.

Кто осквернил свою душу
Роду измѣною,
Уже на вѣки лишился
Совѣсти покою.

Его душа по стремнинам
Будет странствовать,
До измѣны ядом душу
Вѣчно огорчати.

Так думает да вѣщает
Моей думы мати:
За вѣру, за честь народа
Мило умирати.

Хотя враги убьют тѣло,
Не повредят духу;
Это чувство вдохновляет
Русскую пазуху.

Этим духом жити буду
Послѣ духа смерти,
Карати дух истины
Не позволит, вѣреть!

Свидник, 1875 г.

СТЕФАН ПАНКОВИЧ
Мукачевскій епископ,
скончался в 54 году жизни,
8 г. своего владычества,
17/29 Авг. 1875 г.

Бог освободил наш Сіон
Духовный, русской жизни храм,
Скончался Стефан — умер он,
Нанесши много вреда нам.

Томил вѣрных русских сынов,
Язвил любящія сердца;
Взволновалась в народъ кровь
На владыку — на лже — отца.

Панкович ѣл, пил, веселился
И в морѣ сластей утопился.

Увлескаясь суютою,
Повсюду блистать желал;
Надмиваясь пустотою,
Высоко паря — упал.

Умер, умер архіерей;
Церковь наша молит Творца,
Чтоб у вѣчности дверей
Разрѣшил от грѣхов слѣпца.

Церковь наша молит Творца,
Чтоб ся язвы исцѣлил,
К терпѣнію кривд до конца
Силою вѣры укрѣпил;

Чтоб Бог защищал наш Сіон
От свирѣпствующих бурей
И дабы вѣры, любви закон
Управлял сердцами людей.

Мы на Господа уповасм
И Господь придет в помощь нам.
Нѣтъ, мы не отчаивасм,
Господь ведет нас к побѣдам.

Ты, народ опечаленный,
Моли Создателя міров,
Чтоб нам был опредѣленный
Святитель, любящій сынов;

Чтоб его одушевляла
Вѣра, надежда, любовь,
Чтоб вѣчной правды начала
Хранил в душах русских сынов;

Чтоб не прельщался владыка
Ничтожных отличій блеском,
Но глядѣл на челоуѣка
Честной души правым оком;

Чтоб сердце распространилось
К объятіям братьев-людей,
Себѣ блаженства искал
В непорочной душѣ своей;

Чтоб вѣра, любовь согрѣла
Остуденныя сердца,
Душа владыки преисполнилась
Добродѣтелями отца;

Чтоб он жизнь свою посвящал
В пользу народа своего,
Его сыновей просвѣщал,
Жил и умирал для него.

И тогда челоуѣчество
Воздаст ему должную честь,
Хотя бы и отечество
Праведника распло на крест.

Когда плоть распадется,
Душа в небеса вспарит;
Дух безсмертным останется,
Новым житьем будет жить.

Моли, народ утѣшенный,
Моли Бога, любви Творца,
Чтоб тебѣ был опредѣленный
Святитель с любовью отца;

Чтоб твои язвы глубоки
Лескарством любви исцѣлил,
Истреблял твои пороки,
Свѣтом истины просвѣщал.

Свидник, 1875 г.

Он никогда не был великим,
 Как же нам его величать?!
 Влюбившись в чужіи языки,
 «Он был для Русских супостат.
 Возненавидя родную мать,
 Свою братію огорчал —
 Да въру нашу, язык, обряд
 Он безсовѣстно испорчал.
 За деньги продать он был готов
 Достоянье русских отцов.
 Возможно ли нам величать
 Тебя, измѣнник, русскій брат?!
 Стефан, невѣрный архіерей,
 За отличія, золото
 Томил, гонил русских людей,
 Кидал на народ болото.
 Очень свирѣпым для нас был он,
 Опечалил русскій Сіон.
 Может ли его величать
 Церковь святая, наша мать?!
 Но и о сынѣ Каинѣ
 Церковь святая, добрая мать,
 Молится, пост нынѣ:
 «Вѣчная ему память!»

*
 * *

У нас он не удостоился
 Ни братних слез, ни похвал,
 Ибо по гроб он остался
 Врагом народных начал.
 В нашем народѣ Стефан мал,
 Без памятника, без похвал.
 Пусть воздадут ему честь
 Мишколец, Дебрецин, Будапешт —
 Своим нельзя его величать,
 Он бо оскорбил родную мать,
 На Русских нанес много бѣд —
 Потому сердится Бескид —
 И на могилу бросив скалу,
 Тѣм окончил всю похвалу. —
 И молит Вседержителя Творца,
 Чтоб нам дал лучшаго отца

*
 * *

Стефан сдѣлал много зол,
 Привел русскій род в раскол.

Вздил, ѣл, пил, веселился,
 В море страстей утопился.
 Вот здѣсь опис его жизни,
 Что он сдѣлал для отчизны.
 Карпат похоронил Стефана. —
 Как о нѣм толкует страна?
 Вот о нѣм у народа слух:
 Стефан томил наш русскій дух.
 Руководясь прелестями,
 Наших врагов клеветами,
 В народѣ дѣлал раскол,
 Нанес на него много зол.
 Русь-матушку не любил он,
 Оскорбляя ея Сіон.

Звонит русскій колокол,
 Он не был наш апостол.
 Чужим паром был надменный,
 Презирал свой род смиренный,
 Ненавидя его кровь,
 Оскорбляя русских сынов,
 Каин братьев Авелов.

Тот несчастный архіерей,
 Борясь с совѣстію своею,
 И по гроб не покаялся,
 Он врагом Руси остался.

Умер, скончался Стефан,
 В Унгарь его курган.
 Смертным сном он уже спит,
 Уже народ не томит.
 Карпат, бросив на него скалу,
 Окончил его похвалу;
 С отвращеніем вѣщал
 Да на скалѣ написал:
 — «Здѣсь погребен измѣнник,
 Изверг карпатских владык».

*
 * *

Безсмертным он останется,
 Дух к небесам воспарит;
 Когда тѣло распадется,
 Его любовь будет жить.

Его память в родной странѣ
Вѣрный народ прославил
Да на могильном курганѣ
Благодарность посвятит.

На курганѣ праведника
Воткнет православный крест,
Вѣчно жить будет владыка,
Хранившій народа честь.

*
* *
«Лежащего не бьют».

Умер. — Лежащаго не бьют;
Пусть покойник сном смерти спит.
Лишь то о Стефанѣ помнем,
Что о нем народ говорит:
— По гроб Стефан оставался
Соперником моих начал, —
И для того погребался
Без моих слез, без похвал —
Народ властелин велик,
Большій всѣх царей и владык,
Его сила: вѣра, язык.
Вѣра, язык повселивают,
Да царства основывают,
В гнѣвъ грады разоряют,
Народа вѣра, язык
Вѣнчает царей, владык, —
Но власть лишь тому дает,
Кто вѣру, язык почитает.
Вѣры, языка врагов
Народ погубить готов.

Врага вѣры и языка
Ненавидит народа дух.
Вѣдай, преемник владыка,
Строгий судьбы народный слух.

Желаем для преемника,
Чтоб понял народа дух,
Чтоб русский наш владыка
Был народа вѣрный друг.

Чтоб, ополчась доблестями
Народнаго мудреца,
Владѣл нашими умами
Да плѣнял наши сердца.

Боголюбивый владыка,
Чтоб нашу церковь любил,
Против врага, клеветника,
Щитом правды защитил.

Чтоб в народѣ огонь вѣры
Воспламенял он любви духом,
Святым звуком русской лиры
Вѣщал, пѣл, гремѣл громом.

Чтоб в народном святилищѣ
Первенства достойным был,
У богатых и у нищих
Святителем добрым слыл;

Чтоб его не похваляли
Недрузья церкви нашей,
Но свои чтоб то сказали:
Добрый наш архіерей!

Благій учитель, святитель,
Пастырь словесных овец,
Наш совѣтник, покровитель
Добрый владыка, отец.

Он добро в нас похваляет,
Порок наказует в нас;
Свои овцы пастырь знает,
Овцы знают его глас.

Он стадо бережет зорко,
Сердечную пѣснь поет,
Прогоняет хищных волков,
Пастырскою палкой бьет.

Он ненавидит хищников,
Ссущих его стада кровь,
Любит честных человекѣв,
Как отец добрых сынов.

Любовію управляет
На землѣ свою паству,
Путь ей предуготовляет
К вѣчным жизни царству.

Положив во гроб Стефана,
Очунулася церковь,
В храм госпожден зовет страна
Благолюбивых сынов.

Услышав звон колокола,
Вседержителя молим,
Дабы послал апостола
Нам, вѣрным рабам своим.

Премудрости учителя,
Чтоб наш народ просвѣщал,
Русской жизни пріятеля,
Чтоб нас любил, защищал,

Истиннаго святителя
В православный русскій храм,
Владыку — утѣшителя
Вѣдным русским сиротам,

Чтоб наши язвы глубоки
Владыка-врач исцѣлял,
Истреблял наши пороки,
Свѣтом правды нам сіял.

Свидник, 1975 г.

ДУМЫ МОИ, ДУМЫ

Ребята, ребята, ребята миленьки,
Посѣщайте друзей серденька тепленьки,
Посѣщайте каждую русскую хатоньку,
Поздоровьте нашу милу родиноньку!

Руси сыны, доньки, Славы правнучата
Притулят вас к сердцу. Руси любовь свята
К сердцу вас притулит, согрѣет, вскормит,
Свои милы чада слезами оросит.

Блага русска мати слезы выливает,
Теплыми крылами птенцов покрывает,
Чадца согрѣзает, молится Господу,
Чтоб был милостивым русскому народу.

Добра русска мати просит благодати,
Чтоб русски дѣтоньки возмогли орати,
Орати, съяти народную ниву,
Угѣшати родну мамку несчастливу.

Русь — несчастна мати молит благодати,
Чтоб ей милы дѣти могли працювати,
Своим русским плугом поорати ниву,
Утышати свою семью несчастливу.

Святая Русь-мати молится Господу
За русское житье, народну свободу,
Чтоб духа русскаго чадца просвѣщали,
Родиноньку свою облагородняли.

С матушкою чадца Создателя міра
Просят, чтоб любила христіанска вѣра,
Молят, чтоб вселену любовь помирила,
Чтоб надежда наши горя солодила.

Любезная мати, мы будем орати,
Подателя всѣх благ в помощь призывати,
Бога призывати, на хлѣб працювати,
Род человеческій сердцем обнимати.

Людей, наших ближних, желаем любить,
Жадному народу кривды не чинити.
Люди, ближни, братья, племена, народы,
Позвольте и нам ужити свободы!

Як люди свободны жити хочем с вами,
Русины желают быти Русинами,
Свою церковь, язык, обычай хранити,
Чѣм нас Бог сотворил, тым хочеме быти.

Народным языком Бога прославляти,
В народном языке житє розвивати,
В народном языке правду голосити,
Свое милувати, чужос учтити.

Поляки, мадьяры, нѣмцы и римляне,
Всѣ турки нам ближни, хоть не христiane,
Подайте нам руки, в згодѣ хочем жити,
Любите нас, братья, — будем вас любить!

Люди, братья, ближним не ставляйте сѣти,
Русски птенцы любят во свободѣ жити!
И золота клѣтка не мила птахови,
А пута золоты не милы рабови.

Откиньте нечисты, брудны рукавицы,
Подайте Славянам теплые десницы!
Уж не могут быти чужим подлым слугом,
Если заслужите, будем вашим другом.

Мы свѣтло любиме, — прочь от нас темницы!
Не куйте оковы, долой висѣльницы!
Нам того не нужно, мы не разбойници,
Отворьте Славянам палаты, свѣтлицы!

Мы молодой народ, а вы уже стары,
Исторія скажет: Вы были варвары!
Вы славянскій народ худо просвѣщали,
Из свободных людей вы рабов сдѣлали.

Вѣра ваша ближних любви велила,
Скажите: Ци она нас, Славян, любила?
Нѣт, вы не хотѣли нас соединяти,
Но природной любви союзы торгати.

Корыстолюбіе вами управляло,
Оно просвѣтити Славянъ возбраняло.
Где ваша культура, где народны школы?
Чужинцы панове, а Славяне волю.

МАДЬЯРАМ,
желающим истребить
Азбуку.

Соотчии! Гордые Мадьяры,
Ненавидящие нас, Славян!
Дерзостным ревом нашей Фуяры
Вы волнуете наш океан.

В оскорбленных сердцах вскипѣла кровь
Притѣсняемых вами людей
У Хорват, Словаков да у Сербов,
Протерпѣвших столь обидных дней.

До сих пор Угрососы молчали —
Вы принуждаете нас роптать,
Вы бо церковь святую стали
Посредством владыки осквернять.

Да, мы, вѣрные сыны отчизны,
Столь опечалены вами,
Объявляем наши укоризны,
Сердьясь, скрежечем зубами.

Мадьяры, руководясь вѣтранным
Владыкою, для нас поганным,
Грозят славянским буквам священным,
Апостолом Славян созданным.

Мадьяры! Европа не знала вас,
Когда Славян вѣщая лира
Над Дунаем азбучный лила глас,
С азбукою срослась наша вѣра.

Азбука: завѣщанье прадедов,
Святая драгоценность церкви,
Нею прониклась вся наша кровь,
Ковчег: вѣры, надежды, любви.

Да, дѣвственный дух русской азбуки
Невѣрием не осквернился.
И Богу угодны азбучны звуки,
Ими наш народ просвѣтился.

Не прикасайтесь русской азбуки,
Не оскверняйте священный дар,
Ея защитят славянски руки
И Дух — наш державный государь.

Вот мы коснулись благороднѣйших
Чувствованій души и сердца,
Народно-церковных, нам святѣйших,
Даров, полученных от Творца.

Постой Мадьяр — сирота-народец!
Счисли своих храбрых воинов
Призадумайся немножко, братец,
Сирота среди морей — остров!

Нельзя, нельзя уж господствовать
Духу азіатской свободы,
А если станет он свирепствовать,
Вдруг потушат его народы.

Мадьяры! Маломальски мало вас.
Не надо вам народы дразнить,
У вас прадедный огонь уже погас,
Ваш дух потушил Нѣмец-Жид.

Дух древних Мадьяр изнемог,
Прельщаем хитростію Жидов.
Где ваш Isten? Золотий телец бог.
Еврей испортил всю вашу кровь.

Мадьяры, подружився с Жидами,
По примѣру сосѣд Поляков
И, как тѣ, — они стали рабами,
Исполняя службы вояков.

Проворством еврейскаго племени
Уничтожен наш весь добробыт.
И кто же от тяжелаго бремени
Тебя, Угрія, освободит!?

Свидник, 1881 г.

ЗДРАВСТВУЙ, КАРПАТСКАЯ ЗЕМЛЯ!

Удостоившись народной чести,
По стариков обычаю,
Простосердечно, без всякой лести,
Байки баять начинаю!

Здравствуй, Карпатская земля,
Колыбель славных сынов,
Пробудися, мое племя,
Ощущай братскую любовь!

Здравствуй, почтенный владыка,
Дух русскаго народа,
Ты научай человека,
В тѣм состоит свобода!

Здравствуй, церковь, ангел Божій,
Принеси нам благодать!
Вот уж на трупа похожій
Твой стародавній обряд!

Здравствуйте, всечестяны отцы,
Любезные матушки,
Здравствуйте, братья, молодцы,
Сестры, милы дѣвушки!

Здравствуй негордый дворянин,
Здравствуй, житель городов,
Здравствуй, прилежный селянин,
Хлѣбороб, пастух скотов!

Здравствуйте всѣ ревнители
За народ да за церковь,
Русской жизни хранители.
Поздравляет вас любовь!

Поздравляет вас вѣщатель
Русско-народных мыслей,
Баенки бает пріятель
Для добрых русских дѣтей.

Если будут вам угодны,
Байки стану продолжать,
Кои будет дух народный
Моему сердцу внушать.

1886 г.

МОЛЧАЛЬНИК

Под Бескидом я в закутѣ
мышлю и думаю:
Молчать ли я и далѣе,
иль вѣщать? — не знаю!
Здѣсь, в чуланѣ, как пустынный,
борюсь с природою,
Печальную душу мою
кормлю надеждою,
Задумчивый стою, плачущу
между березами,
Души весну орошаю
Теплыми слезами.
По временам сердце мое
восторжно дышает,
Скорбей туман разбивая,
духа утѣшает.
Умывавши многократно
лицо током слезным,

Я искусил, что для сердца
мой плач был полезным,
Ибо когда скорбь излишну
глаза изливали,
Утѣшныя чувства мѣсто
горьких слез заняли.
А так нашу пословицу
мой плач утверждает,
Что тот сам, кто нас засмутил,
нас и утѣшает.
Каждый, кто важное дѣло
начинать желает,
В уединеніи долго
мыслит, рассуждает,
Постом тѣло, молитвою
духа очищает
А плоть свою похотную
духу подчиняет.

Пустынника дух Господен
кормит, укрѣпляет,
Да так его самовидцем,
въщунном дѣлат.
Не польза, не слава дух мой
нынѣ ободрят,
Глас совѣсти, а чрез совѣсть
Бог повелѣвает.
Да б всякое дыханіе
Господа хвалило,
А по своей возможности
жизни цвѣт развило.

Создатель мой! Я с тобою
дѣло начинаю,
Русским гласом врожденную
мою пѣснь спѣваю.

Сивилла Маковицка меня породила,
Всѣ чувства своей души в мою положила.
Душу духа и сердце буду отвирати,
Сивиллы святыи закон А/з/, Б/уки/
спѣвати.

МОЛЧАЛИВОСТЬ

Я в закуть под Бескидом
счуленный думаю:
Что дѣлати? Плакати ли?
иль пѣсни пѣть маю?
Или, як твердая скала,
на час замочтати
И на волненіе времен
цѣлком не внимати?!
Умывавши много раза
лице током слезным,
Я искусил, что плач сердцу
бывает полезным,
Ибо с плачем скорбь и горесть,
из сердца отходит,
А за плачем сердце наше
потѣху на родит.

Веселая пѣснь счастливых
обвеселит уха,
Пѣснь весела несчастливых
засмущает духа.
Несчастливы всегда тую
привычку имѣют,
Когда жалостно спѣвают,
то и слезы діют.

Каждый, кто важное дѣло
желал започати,
В уединеніи напред
звук был помолчати.
Каждый плод природы людям
полезный и милый,

Но едино тогда уже,
когда он дозрѣлый.

Много раза мы овощи
незрѣли кушаем,
Но за тое оскомину
на зубы достаем.
Что хочеме, мы можеме
мыслити, думати,
Но в теплотѣ сердца думки
должны призывати.

Любя себя, не для себя
должен токмо жити,
Но, в чѣм может, людям, братьям
помощи радити.
Я в карпатской закутинѣ
задуманныи стою,
В слабом челнѣ в бурливый мір
пустити ся бою.

Любил бы я от карпатской
пристани плынути,
Но боюся, ибо челн мой
мог бы утонути.
О, рад бы я воздвигнуться,
соколом летѣти
Там, где живут счастливиши
земнородны дѣти.

Меня к себѣ привязали
смутныя березы
И не могу осушити
из ланиты слезы.

Хотѣл бы я веселиться,
дальше не журитись,
Но не могу в сердцѣ моем
радость сотворити.

Хотя хочу веселиться,
радошно спѣвати,
Но смутное сердце велит
смутиться, плакати.
Ах, плачуся и рыдаю,
як скорбна горлица,

От ей бока когда друга
порвет хищна птица!

Насиліе хочу себѣ
много раз дѣлати,
Но не могу чувствам сердца
ніяк рады дати.
Так моего духа сердце
тепленкое грѣст,
А дух своих мыслей вѣнец
для серденька вѣст.

МОЯ ЖИЗНЬ

Счуленный в кутку Бескида
Я думку думаю
Что чинити, плакати ли
Иль пѣсни пѣть маю?
Или, як твердая скала,
На час замолчати,
А на бури саго свѣта
Цѣлком не внимати?
Умывавши много раза
Лице током слезным,
Искусил я, что плач сердцу
Бывает полезным,
Слезным током скорбь и горесть
Из сердца выходит,
А за тыми благодарна
Покойность ся родит

Счастливы веселым пѣсням
Открывают уха,
Но несчастным весела пѣснь
Засмущает духа.
А прото смутящѣся
Смутны пѣсни нутят,
В их очесах болестныя
Слезоньки ся крутят.

Каждый, кто важное дѣло
Желал започати,
Ишол вперед во пустыню,
Бы там помолчати,
Ибо в святом молчаніи
Мысли дозрѣвают,
Много раза малу искру
В пожар раздувают.

Я в карпатской закутинѣ
Задуманный стою,
Слабым челном в бурливый свѣтъ
Пустити ся бою.
Любил бы я от карпатской
Пристани ся гнути,
Но боюся, бо бы'м могол
Легко утонути
О, рад бы я поплынути,
Соколом летѣти
В тоты краи, в котрых живут
Славы вѣрны дѣти!
О, желал бы'м оставити
Смутныя березы,
А жалкія осушити
Из ланиты слезы!

О, любил б'ым жаворонком
Возвыситись горѣ,
Кебы'м видѣл зеленитись
Народный стром вскорѣ!
Жаждет дух мой сполнитися
Со вѣми родимцы,
Но драгу му заставляю
Проклятыя Нѣмцы.

Хотѣл бы я веселитись,
Дале не журитись,
Але, дармо, не мож в сердцѣ
Радость сотворити.
Аж тогда мнѣ можно будет
Радостно плясати,
Кед почую, же воскресла
Слава — наша мати.

Теперь але кед радостно
Заспѣвати хочу,
Понимаю, же лем смутно
Якоси щечбечу,
Як скорбная нарѣкаст
На буку горлица,
Когда порвет ей супруга
Страшна хищна птица.

Мало пою, больше тихо
В закутинѣ сижу,

Ибо страшну двоглавую
Хищну птицу вижу.
Хотят себѣ насиліе
Хочу учинити,
Вшитко дармо, — невозможно
Миѣ радостно пѣти.

Сам с собою смагаюся,
Хочу ся смѣлити,
Все на дармо, — что чувствую,
То на вольно пѣти...

ДУМА

Как дым, пара, громов пламень
Жизнь наша исчезает,
Тлѣнную плоть груди, камень
Во гробѣ покрывает.

Непобѣдимое время
Животных побѣждает,
Да одно за другим племя
В мрачный гроб полагает.

Ах! жизни свѣт погасает...
Как молнія, вкликнет прочь;
Во вѣчности ожидает
Нас вѣчный день или ночи!

Но что люди, что животны
Во сем мірѣ дѣлают?
Роскошницы беззаботны
Бороться не престають.

Духовны и плотски силы,
Себя уничтожают,
Преждевременно могилы
Собою наполняют.

Земля цѣла ведет войну,
Воюет непрестанно;

Тут, на землѣ, нам покойно
Жити не общанно.

Тут борется свѣт со тьмою,
Солнце ночь побѣждает;
Теплота бьется с зимою,
Вода мерзнет и тает.

Что дѣлают братья, люди?
Род христіан, иль поган?
Человѣк человеком будет,
Между людьми будет брань.

Несчастное «мое», «твое»
Раздѣляет, ссорит нас,
А блаженство внутреннее
Выдирает сатанас.

Без внутреннего блаженства
Злополучны остаем;
Мы приходим до шаленства,
Себя пытку предаем.

Хищные орлы клювами
Раздирают сердце птиц,
Волки острыми зубами
Берут житѣе от агниці.

СЪДОЙ БАТЬКО

Когда прозвали меня батьком,
— Шутят, — про себя я подумал.
Но позже стал думать об этом,
Что я уже старѣться начал.

И кивал долго головой
Да серіозно подумал:
Вот, вот посѣдѣл волос мой!
Я взял перо, думки писал,
Чтоб скорѣе забыть о том,
Что я стался съдым батьком.

RESUMÉ

Andrej Šlepeckij, *Z nepublikovanej básnickej tvorby Alexandra Pavloviča (1819—1900)*.

Ide o prvopramenný materiál. Terajším vlastníkom rukopisov básní známeho zakarpátoukrajinského buditeľa minulého storočia Alexandra Pavloviča je docent Pedagogickej fakulty UPJŠ v Prešove dr. Andrej Šlepeckij. Podľa jeho zistenia Pavlovičova básnická tvorba má 481 jednotiek, z ktorých 256 básní doteraz nebolo publikovaných. Aj keď literárna hodnota tejto doposiaľ neuverejnenej Pavlovičovej básnickej tvorby nie je vždy na patričnej úrovni, má však význam ako prvopramenný materiál k štúdiu kultúrno-politického diania medzi zakarpatskými Ukrajincami v druhej polovici minulého storočia. Táto jeho tvorba medzi iným dokumentuje vzťah národne uvedomelej časti inteligencie, (predovšetkým samotného básnika) k takým vtedajším historickým udalostiam a postavám minulosti, akými boli biskup Štefan Pankovič (1820—1867—1874), Ferenc Deák (1803—1876) a pod.

РЕЗЮМЕ

Андрей Шлепский, *Из неопубликованного поэтического творчества Александра Павловича (1819 — 1900)*

Речь идет о первоисточнике. Теперешним владельцем рукописных стихотворений известного закарпатского украинского просветителя прошлого столетия Александра Павловича является доцент Прешовского педагогического факультета Университета им. П. Й. Шафарика д-р Андрей Шлепский. За его исследованиями, поэтическое творчество Павловича состоит из 481 стихотворения, из которых 256 до сего времени не были напечатаны. Хотя и литературное достоинство неопубликованного поэтического творчества Павловича не всегда находится на соответствующем уровне, оно имеет все же значение как первоосновной материал для изучения культурно-политической жизни закарпатских украинцев во второй половине прошлого столетия. Это его творчество документирует тоже отношения национально сознательной части интеллигенции (прежде всего самого автора) к тогдашним событиям и таким историческим личностям прошлого, какими были епископ Стефан Панкович (1820—1867—1874), Ференц Деак (1803—1876) и др.

RESÜMEE

Andrej Slepeckij, *Aus dem unveröffentlichten poetischen Schaffen von Alexander Pavlovič (1819—1900)*.

Es handelt sich hier um eine Urquelle. Der jetzige Besitzer der Manuskriptgedichte vom bekannten Aufklärer der Karpatenukrainer des vergangenen Jahrhunderts Alexander Pavlovič ist der Dozent der Prešover Fakultät für Pädagogie der P. J. Šafárik-Universität Dr. Andrej Slepeckij. Seiner Forschung nach besteht das poetische Schaffen von Pavlovič aus 481 Einheiten, von denen 256 Gedichte bisher noch nicht herausgebracht wurden. Obwohl der literarische Wert dieses unveröffentlichten poetischen Schaffens von Pavlovič nicht immer ein entsprechendes Niveau hat, ist es aber als Urquelle für das Studium des kulturell-poetischen Leben von Karpatenukrainern in der zweiten Hälfte des vergangenen Jahrhunderts von Bedeutung. Dieses Schaffen des Poeten dokumentiert auch die Beziehungen der bewußten Nationalintelligenz (vor allem des Poeten) zu damaligen Ereignissen und zu solchen historischen Persönlichkeiten, wie der Bischof Štefan Pankovič (1820 — 1867 — 1874), Ferenc Deák (1803 — 1876) und andere.

ЕТНОГРАФІЯ ТА ФОЛЬКЛОРИСТИКА

ЧОЛОВІК-ДЕМОН В НАРОДНОМУ ПОВІР'І УКРАЇНЦІВ СХІДНОЇ СЛОВАЧЧИНИ

НАДІЯ ВАРХОЛ, МУЗЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У СВИДНИКУ

Народна демонологія — невід'ємна частина духовної культури слов'ян. Своім корінням сягає сивої давнини, у древніх слов'ян вона широко побутувала. Відбитки народної демонології знаходимо в наш час у фольклорних проявах — народних казках, легендах, переказах, піснях, демонологічних оповідях і т. п.

Демонологічні оповіді охоплюють широкий діапазон сюжетів. Одним з них є чоловічі демонічні істоти — хмарники, водяники, домовики, упирі, перелесники, чорти, які стояли в центрі уваги нашого дослідження в українському етніку Східної Словаччини. Наша стаття безпосередньо нав'язує на попередню статтю «Жінка-демон в народному повір'ї українців Східної Словаччини».¹

Своєрідне місце в народній демонології українців Східної Словаччини займають х м а р н и к и, тобто люди або надприродні істоти, які володіють хмарами. В даній уяві збереглися прадавні елементи, що своїм корінням сягають дохристиянського періоду слов'ян.

Первісна людина із-за обмеженого світогляду не вміла пояснити явища природи і часом їх одухотворювала. Залежність від природи, страх про власне існування були одною з причин виникнення релігії. Релігія на своєму ранньому початку містила в собі три основні елементи: анімізм (духи, які управляють усім матеріальним світом — природою), магімізм (духи покійних предків) та магію. «Магія полягає в уявленні, що кожний об'єкт має певні характерні властивості, які за певними принципами можна перенести на інший об'єкт. Паралельно з магією розвивались демонологічні уявлення».²

Стародавньою релігією слов'ян був язичеський політеїзм — поклоніння багатьом богам. Більшість науковців в області слов'янської міфології є того погляду, що найбільшим слов'янським богом був Перун — бог дощу, блискавки, грому.³

За віруванням язичеських слов'ян Перун був добрий бог, але розсердившись, він карав. В часі бурі насилав на землю блискавки та громотиття. Люди побоювались всесильного Перуна і намагались втихомирити його жертвоприношенням.

При нашому дослідженні у фольклорних проявах українців Східної Словаччини нам не довелося зустрітись із прямим персонажем Перуна. Назва Перун збереглась як синонім блискавки та грому, від яких люди з давних давен оберегались різноманітними магічними прийомами. Ще до недавнього часу селяни проти бурі та грому палили в печі освячене зілля та котики, дим яких — жертва богу — мав запобігти стихійному лиху.

З цією ж метою палили ще й окрайці з пасхи, шкаралупу з великодних яєць та запалювали грімничні свічки.

В Остурні Попрадського округу, *«кед дакий блеск присол, вельки бурки»* жінки виносили на лопаті *«цо ше гліб до пеца давав»* котики, які надворі запалювали. Хліб, на відвертання бурі, вживали гуцули: *«На Гуцульщині пекли із страв, зварених на святий вечір, прісний хліб, який, за віруванням горян, міг відвернути бурю і град»*.⁴

В Уличу, від нападення блискавки в хату, клали в кімнату за сволок тріски з дерева, в яке *«перун ударив»*. На противагу вищезгаданій дії в інших місцевостях (область Високих Татрів) вірилось, що такі тріски притягують блискавку.⁵

В Старинській долині (с. Руське), *«як гырміло та свічку палили на столі з тов трісков, шо перун до строма вдарив, же то такой спомочной»*.

Тріски з дерева, в які *«стрілив перун»*, т. зв. *«перунові тріскы»*, за законами імітативної магії, вживались на ворожіння. Окурювали ними бджоли, *«жебы были быстри як перун»* та були складовою частиною суміші, яку, для точної стрільби, клали в патрон (Руський Потік).

На Снинщині вірилось, що хазяїн помре, коли блискавка вдарить в дерево на його земельній ділянці. В досліджуваному етніку під час громобиття апотропайну функцію виконували кочерги, лопати, помела, топори, *«мотики»* (з вістрям вгору), які виносили на подвір'я, що було загальнопоширеним явищем і в інших народів. На Україні жінки виносили з хати кочергу, лопату й помело, щоб удобрити відьми, які, нібито, на згадуваних предметах літали і були, крім іншого, носіями граду.⁶

Бурю звичайно розганяли дзвонами. *«Дзвун був неплатный, кедь вішанцові дзвонять на погріб, а потум, кедь є буря, уж не розожене бурю»* — говориться в народі.

Під впливом християнства ознаки язичеського бога Перуна перейшли на святого Ілія. Перун став дуже *«недоброю істотою»*, який нібито верховодив *«нечистими силами»* — хмарниками. Від хмарників залежало, чи насунуться чорні хмари на поля і каменець знищить врожай, або ні. Розсердившись на когось, хмарник розкаже хмарам: *«Через того поле са перенес а на того донес»* (Улич-Криве).

У випадку хмарника помітний дуалістичний принцип. З одного боку це були звичайні землянини, які із здатністю володіти над хмарами народжувались, і з якими частіше зустрічаємось в усній словесній творчості, ніж із хмарниками — надприродними істотами з другого боку.

Хмарник-землянин *«знал на граници заставити град, што там збило, а ту дале не пустило; по меджах бил град а по рылях не»* (Якуб'яни). За уличським повір'ям обличчя у такого чоловіка було без заросту. В де-

яких місцевостях вважалось, що хмарник змушений поїдати живих пташечок, жаб, каміння:

«В Кленовій був еден хмарник. Худобу гонив. Кедь са хмарило, фурт лем позерав до хмар. Кедь му дали їсти, бо валалску худобу пас, та тото не їв, але їмив жабу або шо, а то їв. І гарні потята, кедь нашов в гнізді, дакой живой з пїрїєм зів. Кедь пригнав худобу ід воді, та дрібної каміня наметав до себе, як волоскы орїхы. Даколи і клинці поїв. Єден са просив, же чом тото їсть. Тото ми наказане — повів. А кедь їмив ящурку та бавився з ньов, бавив а вигрїб ямку, а там ю поховав живу, а співав так, як пуп над мертвим. А хрещик зробив.

Кедь пришла бурка, така, шо світ мало забрати, вун собі лем став а колегові, шо з ним пас, повів:

— Ту стань под мою руку, — ани еден дощ на нього не впав, обидвой были сухы, а світ мало забрати, шо такый дощ падав».⁷

Хмарник-землянин розганяв чорні хмари — тучи на лїс, куди падав град, чим захоронив свою царину від шкоди, внаслідок чого у нього було досить зерна. В Грабовій Розтоці розказується про такого хмарника, який зерно роздавав селянам, в яких була нестача, а коли вже і в нього стало менше зерна, то ділив його односельчанам з «курчаком» (мала міра об'єму), за що його прозвали Курчак.⁸

За народним повір'ям хмарник-землянин був в силі зупинити бурю, тучу чи градобиття. За словами інформатора Михайла Бандурича із Стриговця Гуменського округу, робилось це слїдуючим способом: коли на село насувалась туча, потрібно було вийти надвір, зняти з голови капелюх і тричі ним помахати на всі світові сторони — «на виход, на север, на запад, на юх».

І як стверджує згадуваний інформатор, таким способом (дізнався його від селянина на ярмарку у Великому Березному) припинив бурю. Хоч і досягнувши «бажаного» результату, однак більше того не пробував, побоюючись, що «може бы даколи і почкодило чоловіку».⁹

У гуцулів існували спеціальні примовки, якими користувався хмарник на відвернення тучи.¹⁰

Тим, що хмарник-землянин зумів зупинити бурю і розігнати тучи, володів одночасно над міфологічним хмарником, якого інколи називають Гонихмарник і який нібито «гнав чорні хмари»:

«Мій дідо знав наперед, же коли прийде така туча. Раз він пішов до корчмы на єднім селі, розказав собі пиво і гварить людям, же, чекайте, дораз прийде велика туча. Но і дораз такой зачало гучати — іде велика буря, гучить, як кїдьбы небо ся хотїло заломити. Але тот мій дідо видів, же туча їде, вышов із корчмы і заставив єй, жебы далше не ішла. Як він заставив тоту бурю — нараз з'явився перед ним еден чоловік. Нихто не знав, же што він за єден, лем мій дідо го познав, же то Гонихмарник, котрый гонив хмари — приводив бурі. Навколо них повно люда, а тот Гонихмарник просить мого діда:

— Прошу тя, мій златый, пусть мене, най пережену свої баранкы чезрез тот хотарь.

А дідо засміявся і гварить:

— Ты знаш, же я ту, та чого ты тадыль пхашся?!

А тот Гонихмарник зась йому каже:

— *Пусть мене, бо я загину.*

— *Я тя не кликав та можеш загинути.*

— *А з боку слухать староста, як бісідіють і гварить мому дідові:*

— *Та чом не хочеш того чоловіка перепустити із своїми баранками?*

Він думав, же то досправды баранкы хоче перегнати через поле. І тот староста каже:

— *Я ту староста, я розказію.*

Дідо попозерав на старосту, засміявся і каже:

— *Кідь ты староста, а хочеш пустити його баранків та пусть свойов земельов, але другов не сміють іти.*

А тому Гонихмарникові не треба было указувати, же котра то старостова земля. І тот Гонихмарник перегнав своїх «баранків» старостовов ишеницьов так, же ани єдного колоска не остало — шытко примастив градом так, што за два тижні там лід лежав.¹¹

Міфологічна постать — хмарник, Гонихмарник, звичайно перебувала у хмарах. В народних казках Гонихмарник живе на землі; має тотожні ознаки чарівника-чорникнижника. З описом житла Гонихмарника зустрічаємось в казці «Гонихмарник і його віщий слуга», яка своєю композицією наближається казковому сюжету Ученик чародійника (AaTh — 325):

«Гонихмарник пообіцяв йому добру плацу, показав дім свій: дванадцять хижок, дванадцять тарілок на столі і дванадцять страв варених і печених».¹² Вміння «гонити хмарами» дістав Гонихмарник із чотирьох чарівних золотих букв, виготовлених з чарівної золотої масті, і «кебы собі з тої масті ще такі букви справив і другий, то би міг гонити хмарами, як і той Гонихмарник».¹³

Селяни східної частини Снинської області вірили в те, що хмарники, які перебували у хмарах, спустились із хмар, ходячи поміж людей «як жебраки, пудраны . . . голі, туюко, шо їм была закрыта тота ганьба» — статевий орган (Іновець) або у «сивуй гуни, великуй, а мокрый був, цяпкала з нього вода» (Пудгородь) — аналогія до водяника — причому просили від селян «синяк» — кисле молоко, або молоко від чорної корови або чорної кози. Хто не дав кисле молоко «та град пустили на нього, що збили уроду» (Пудгородь).

Вважалось, що хмарники із хмар охоронятимуть врожай того, хто своє поле означить віткою. На Старолюбовнянщині ще й сьогодні напередодні свята Івана Купала встромлюють в землю із городиною т. зв. «Янову ліщину» — зелену вітку з ліщини, як охоронний засіб проти бурі. Ліщині приписувалось певне магічне значення, їхніми гілками завітчували «маїли» хати під час русальних свят.

Охорона сіл перед бурею та градобиттям дзвонінням збереглася в наших селах до наших днів. Дзвонити потрібно в часі, коли чорні хмари ще здалеку наближались на село, про що говорить автентичний запис з Пудгородя:

«А в нас была єдна жона, у Вонятині оддана за вдовця. Такой старый був. А її газда був дзвунник. А дзвонив, а дзвонив фурт. А дощ заливав тот хотар. А вун са насердив та гварить:

— *Туюко дзвоню, а хмары, туча, все іде лем до Вонятины.*

А як дзвонив у дзвониці, стояв на турни а пришов ід ньому еден хлоп та гварить:

— Шо ты робиш?

— Дзвоню.

— Та чом дзвониш?

— Та бо на наш хотар дуже туча валуе а нищить нам уроду, дуже заливать.

— А чом ты теперька дзвониш?

— Та і теперька ту є.

— Но, слухай ту. Буде велика вода, а в середині буде сухой місто малой. А ты там пуйдеш до тої середини, там зустанеш у воді а будеш мати вуз. Ци ты будеш годен у малум місті вобернути тим возом?

— Не, тото вже негоден єм, жебым обернув, бо то малой місто. А як з тим возом оберну?

— Но, слухай, так і мы. Коли, — гварить, — ты дзвониш а мы вже над хотаром, мы вже тоти хмары вобернути назад не можеме. Втоды дзвонь, коли ші здалеку видиш хмары чорны, бурка іде, втоды дзвонь а мы почуєме та вернеме са. А як мы над хотаром — ты дзвониш, а зато хотар заливать.

А вун потому все так робив та вецей бурка не застигла хотар».¹⁴

Хмарників інколи ототожнювали з чортами, яких було 12 і лід на град вони виготовлювали в лісі на потоці, причому радились, на чие поле його понести (Руський Потік).

В Ублі існує повір'я, що лід на град рубають попи в ризах — чорти. Людина, яка їх побачить при даній роботі, мусить вмерти.

На Спиші та Бардівщині побутує назва чорнокнижник. Дана назва знана і в словацьких селах, а на Снинщині ми з нею зустрілись лише в одного інформатора з Руського.

В народних казках, легендах виступає чорнокнижник як чаклун, який вміє перетворити людей на молодших, вродливіших або перетворює їх в різні предмети, тварини. В демонології він має ознаки хмарника — володіє над хмарами, причому літає на зміях:

«Чоловік вийшов орати з вулми, восени, з хлопчиском. Хлопчиско мав дванадцять року. Заноскы деревяні были у ярмах, зломив вул заноску, тай шо тепер? Взяв чоловік соқыру тай пушов до ліса заноску робити. То був Суртянський ліс, шо тягавса од Чопу, а живане в нюм перебували. А вун ішов так, а позерав, де бы з котрого конаря заноска была. Раз понав на якусь пропасть, пропав навікы амін до ямы у лісі! Тепер нихто не знав, де вун. Дітвак цілий день там був з вулми. Навечір вийшли матір, сусіда:

— Де няньо?

— Пушов до ліса глядати заноску, воли зломили єдну заноску у ярмі.

— Та лем го живане забили.

Тай пришли дому. Тай вна, бідна, за ним жалобу тримала, бо вмер тай вмер, забили живане, нигде сліду не є.

А вун як до той пропасти впав, там — три гады. Єден мав шість гол-
лов, а другый три, а третій лем єдну голову. Йой, тепер вже конец,

зідать ня! А еден огонь там горів. А диямант мали, що лизали го тоти змії.

Нализавса еден, вдарив другого хвостом, пушов лизати і тот тройглавник. Нализався, той вдарив єдноголовника. А тот як са нализав, вдарив чоловіка. Чоловік за сім року з нима там був. Шматя з нього впало, бо погнило. А яма тристо, може штиристо метрова была. І нараз у сім року чує шось такой, як молитва, хтось собі бісїдує. Вун позерать горі тов діров, а хлоп стоїть, а книгу якусь читать. Тот гад са зняв, шо мав шість голов, взяв диямант до єдної головы до пыска, і пушов уго-ру, полетів, крила мали. Далє читать, пушов другый, тот тройглавый. Далє читать, полетів третій. А я ту зустану? Поїмався того третього. Кєдь я був тулько з вами, а сте ня не зіли! Вилетів. А тот:

— Чоловіке, де ты са ту взяв?

— Не знаву. Так а так, — розповів му, шо са стало. Жив зо зміями, гадами.

— Коли то было?

— Тоды а тоды.

Вирахував — сім року.

— Но, кєдь ты був сім року з нима, та сїдай на того єдинака.

А кантаре на каждом єдном (змієві); тот шо шість глав мав — та шість кантару, тот шо три — три, а тот лем еден. А вун тот чернокнижник, хмарник, сів на того з шістьома кантарями. І пушли до весміру, пушли до хмар. Але до зими зашли, вмерзне са чоловік, та гварить:

— Вмерзнуса.

— Хотів бысь назад быти на землі?

— Гей.

— Простерну там єдної простерадло, еден паплан. Ляж собі ту на тот сніг.

Вун ліг, задрімав, пробудитьса — вун на туй землі, выдкы пушов! Тай пришов до валалу. Та синове са поженили, діти.

Тай розповів їм, як было.

У Сурти то было, ту, ады, ниже Чопу».¹⁵

У Гельцманівцях Списьконововєського округу вірилось, шо чернокнижник володіє хмарами, причому літає на «шаркані», який робив блискавки і «чарнокняжник» ним володів. Щоб цілком не знищити село, він, летівши понад лісом, попередив «шарканя», шо це є село, і «потум там перу-ни били».

Чернокнижник ходив поміж людей, жадаючи молоко від чорної корови, кози або яйце від чорної курки (Лівів). У кого воно знайшлось, того карав.

Емілія Горватова припускає, шо деякі моменти вказують на зв'язок чернокнижника з Перуном. Розходитьса про профілактичні жертви на охорону хати перед блискавкою та вогнем (на Словаччині розбудований дім поливали молоком, молоко лляли і у вогонь в часі пожежі¹⁶; кладення яйця від чорної курки у «hálku» — корунку; шанування четверга, який був присвячений Перунові) та діяльність чернокнижника (ходив поміж людей і просив молоко або яйце від чорної курки; карав жінок, які прядли в четвер).¹⁷

Правда, для можливого намічення певних зв'язків хмарника, який

побуває в усній словесності українців Східної Словаччини, з Перуном, потрібний глибокий аналіз.

В річках перебував злий дух — водяник.¹⁸ Оповіді про водяника в досліджуваному регіоні побутують в меншій мірі (здебільшого бувають відповіді: «Чув єм за потопнику, але в нас того не було» і т. п.). Народна назва «потопник», «потопленик» — етимологія слова ПОТОПНИСЯ.

Водяника уособлювали в образі чоловіка маленького росту і довгою бородою, який сидів на вербі біля води й курич довжезну люльку, що сягала аж у воду (Видрань).

За повір'ям у Великому Липнику водяник — гола дитина з жовтим кучерявим волоссям, яка плаче біля річки. Аналогічна уява існує в Снинській області: «Потопник сидів на березу. Вийшов з води а там дуже плакав. Не знати, же чому. А потому, як наплакавса, назад са стратив до воды. Далеко го було чути, як плакав» (Новоселиця). В тому ж самому селі «потоплеником» вважають сильний вітер, який втягує людину в річку і людина топиться.

Іноді водяник з'являється у вигляді лісника, із слідів якого витікає вода,¹⁹ і який втягує людину у ріку, накинувши їй на ногу золотий ланцюг:

«Ходили давно на листя на маляр. Набрал листя та несе еден ту, Дзвотикув Дзурьюо. В Ужгороді, вже приходить ід воді, а видить, еден горар іде з ним. Позерать, вун як крочить, так вода му выдтам іде. Гварить:

— Шось за еден?

— Та я ходив на маляр на листя. А ты?

— Будеш видіти, шо я за еден!

Пришли ід воді — не є нич. Пушов до воды. То був потопник.

А веде кочиш панський коні парадні мити. Порозбирал, сів на коня. Пушов до воды. До воды го затыгло, коні стали плавати, йому потопник верг на ногу золотый ланц, та го стяг з коня. Але коні пушли та вирвали ланц. Позерать кочиш — ланц золотый. О, то моя смерть мала быти. То потопник.

Так пришов дому а одложив до куфрика собі там до машталні. Вночи в дванацять годин пришов тот потопник:

— Дай мой ланц, шом тя так а так!

— Не дам ти, кебы то моя смерть.

— Не даш? Мы допустиме таку воду, шо Ужгород затопиме і тебе, а ланц я возьму.

Пушов кочиш до пана, зогнав, повів, же яка робота. Пан гварить:

— Знаєш шо, дай йому ланц ай двасто корун, — дав му пан двасто корун.

Вун дав потопникові ланц ай двасто корун.

— А ты будь тихо, не гвар нич, — наказав му потопник.

І пушов потопник. Вун з ланцом затігав, топив людей.²⁰

«Потопника» уявляли і в зооморфному образі — «грубой паця, шо спало у воді пуд брылов; у туй воді, шо з югу, Ужгородська вода, шо іде з Верховини, з Великого і Малого Березного» і завжди «там купали са вояци в літі, а все еден був затоплений. Імив потопник, а затыг го.

А топило са дуже». Водяника (порося) перемогли, накинувши на нього ґрубу линуу і витягнувши його з води «тай потопник не є вецей». (Убля).

Як відомо з літературних джерел, слов'яни, як і багато інших народів обожнювали воду. Жертвоприношення та поклоніння слов'янських племен воді, як плодотворній, очищувальній та цілющій силі відмічалось багатьма дослідниками. Без сумніву, що численні звичаї та заборони, пов'язані з водою, які дійшли до наших днів, а також розповіді про водяника, своїм корінням сягають в дохристиянський період культa води.²¹

Покроєителем роду, богом домівки і майна був до м о в и к. Розповсюджені повір'я про домовика, як і варіабільність їхніх народних назв («чорт», «чортик», «хованець», «ворожець», «нйитко», «вінклюс», «топелець», «джміль») вже від самого початку спричинило широку термінологічну різновидність. Також сам характер даної фольклорної істоти не є суцільний. Розходиться передусім про те, що язичеські забобонні вірування переплітаються з пізнішим християнським нашаруванням.

Під впливом християнства домовик стався якимось забороненим елементом, якого зберігає і годує у себе лише той, хто спілкує з чортом. Свідченням цього є факт, що в багатьох місцевостях домовика називають прямо чортом, чортиком, який набирає властивості цього, інколи поганого, нечистого духа.

Поширеною уявою було, що такого чортика виведе собі людина, яка носить «зносок», «запорток», «чортяче яйце» (малесеньке яечко без жовтка, перше або останнє, яке курка знесе) під лівим плечем протягом дев'яти днів, під час яких людина не мнється, не молиться, а спати може лише взутою. В Чирчу та Ганигівцях «зносок» мусив бути лише від чорної курки. Після дев'яти днів вийшов маленький хлопчик (чортик) і зразу просив (жадав) якусь роботу. За наказом хазяїна носив йому гроші, харчові продукти, рубав дрова, гонив і пас худобу, будував хату тощо. Просто, хто вивів такого «спомочника», той мав багате майно. Правда, лише до того часу, поки хтось чортику не зловредив.

В Руському Грабовці вірилось, що коли «чортик» виходить із «зноска», людина не сміє заснути, «бо вун (чортик) як выйде з яйця та роботу просить», а коли її зразу не дістане, то «завідує» над тою людиною — «чудо робить велике, худобу помече до ясел».

«Чортика» ніхто не бачив, лише хатні або лише той, хто його вивів — «видів го лем тот, хто з ним рунує» (Дара). Здержувався він на горищі («на поді за спліим комином сидів») або десь у «сусику».

Хазяйка мусила строго дотримуватись певних принципів у харчовому раціоні «чортика»: неперεблагословити та несолити їжу (сіль вважалась охоронним засобом від нечистих сил у всіх слов'ян) та зварити сім пирогів на святій вечір. При порушенні даних принципів «чортик» розсердився, знищивши все навколо себе. Подібно, як хтось йому зловредив, він став дуже злорадним — худобу зав'язав за хвости, дусив її, задавив хазяїна чи хазяйку.

У Великій Полянї розповідається про одного чоловіка, який за порадою відомо чарівним способом придбав собі такого «хлопчика» — нечистого духа:

«Быв еден богач в Польші, а не мав свої діти. А босоркы му наповіли,

як має робити, жебы мав дівчака подобной до чоловіка, котрой бы му гонило худобу пасти. Як того уж зістив з босорками на границі (я не знаву як), му са вказав такой хлопчише маленький. А лем на поді го тримав, там му носили їсти, але не смів соленої їсти. Нечистый не потребує суль. А кедь са му раз жона замилила, посолила му, а вун з тим горчико́м так вдарив — аж з пода до кухні летів. Зачав по поді гук великий робити, тріскати, ламати, а жона кричала:

— Не роб чудо, я ти вецей не дам соленої, я забула.

А каждый день гонив коровы на поле через ходник і три кілометри. Через зерно гонив, по пішнику, кады люде ходили, аж до пасвиська, а коровы не порушали зерно нич.

Тот хлопчише був такой страшный, малый, пядесят центлику мав, товстый був. Тот газда потому са хотів збити, бо са бояв, же як буде цалком старый, та не буде мати про нього роботы, же са потому їмьть до нього дусити. Тоти босоркы му то повіли.

Не знав шо робити, та босоркы му так повіли, жебы хыжу розберав одзаду, а на девять возу жебы порозвожав, вецей не, на другый валал, а там жебы са збудував. На полы одорвати хыжу, половичку йому вхабити, вхабити го на поді, а тоту свою половичку порозвожати на девять возох на другый валал. Вун як того повозив на другый валал, та са дузнав од людей, выдкы пушов з того валалу, же тот хлопчише зо злости половичку хыжы поламав, розбив.

А так са го газда збавив. А ту на тум місці фурт потум пуджало. Хто шов вночі в дванадцать годин, та кричало, йойкало там. Потому люде перестали там ходити.

Я того чув од газды Гелени Баликовой з Руського. (Вун уже не жие).²²

Подібно в Уличу побутує персказ про газду, з якого чортик, розсердившись на домашніх, задусив господиню. Чоловік, щоб захоронитись, так само розібрав хату і перевіз на інше місце. На останне хатне дерево, що віз, сіло чорне куря. Перевезлось з ним. І так нечистий дух залишився з хазяїном далі.

Уособлення домовика в образі чорного куряти поширене передусім на Свидниччині, Бардівщині та Старолюбовнянщині. Народ називає його «хованец» (Белеівці, Грабске); «ворожец» (Чирч); «нйитко» (Страньяни);²³ «топелец» (Орябина).

Придбати його можна так само з яечка способом вищезгаданим. В Ганигівцях нечистого духа — чорта, який вийде з яйця, називають «джмиль». Він так само допомагає господареві і взагалі має вплив на хід господарства. Знову за ольчанським віруванням, людині, за її бажанням, приносить різні речі мокре гусеня, знайдене десь в дорозі:

«Ішли бабы зоз поля, жито жали, а то жали до цми, бо то далеко было. Но пришли ту під Ставлінец, а там ходить гуся по млаці. І фівчить, і фівчить, як гуся у воді, ходить і фівчить. А една гварить:

— Та бачу взяти гуся. Мусили ту гускы быти, та ся гуся стратило.

Баба взяла гуся під плече, тай принесла, дала го на пец. Положила, закрила, тай гуся стихло, бо ся загірло. Но, повечеряли, полігали спати, а оно пришло гу постелі, повідать:

— Газдынь, та што вам за то принести, же сте ня так осушили?

А баба розроблена была, розоспата, та повідать:

— Но што бысь мі принесло, та хыбаль говно, та што бысь мі там принесло.

Раз встануть рано — повна хыжа говен. Но та і газда ей біду робив, каждый, но што ту робити. Уж ся пак баба ходила по валалі радити. Та їй так порадили:

— Ніч не зроби, лем як ші прийде гу тобі, дай му сито і решето, а зазень го на млинську гать, най ті принесе в ситі і в решеті воды.

Як вечур гуся пришло гу бабі, она му повіла, жебы ей принесло в ситі і решеті воды. І як пішло гуся, та вецей не пришло. Ани решета не было, ани сита».²⁶

За народним віруванням хазяїн (-ка), якому вже надоїв чортик (бо завжди просив роботу), міг позбутись його тим способом, що велів виконати таку роботу, яку б не спроможний був виконати: прати черну вонну, щоб стала білою; носити в решеті воду; зашивати діравий дерев'яний пліт. В Руському Грабовці жінка, яка хотіла позбутись «чортика», взула «бочкоры» навпаки: «тото, що наперед та ввернула назад, а тото, що назад та наперед. А пак вун не знав, де іти, йшов за тим слідом та ей не найшов веце».

Інколи кликали й попа освятити хату, але «пуп сятив а вун (чорт — Н. В.) са сховав до цівкы, пуп посятив а йому нич». (Стриговець). В Стриговці зафіксований нами переказ про одного чоловіка, який позбувся чортика лише тоді, коли побудував йому хатинку на межі трьох хотарів: грабівському, розтоцькому, дубравському — «каміння там назберав, наносив на громадку, же його (чорта — Н. В.) до того запре. Я видів того, пецьку таку, камінюм обложеною, там є такой комин».

Аналогічний був звичай, пов'язаний з побудовою хати — з першого бука, який зрізали на хату, брали тріски, з яких прямо на пні «будували» хатинки про блощиці, блихи, воши та інших комах, примовляючи: «Ту маєте хыжку, жебы сьте са до моєї хыжы не пхали» (Руське).

В Ганигівцях та Чирчу чорне куря, коли вже його не хотіли, закручували в білу носову хустинку і залишали десь на пішнику, причому воно причепилось до того подорожного, який підняв носову хустинку.

Народ вірив, що господареві, якому добре велось, допомагає надприродна істота, тому все процвітання господарства приписувались їй: «кедь дахто мал дачого вельо та гварили — та ті хованец наносил» (Шашова). «чортик носив газдови, що поставив го за богача великого» (Пудгородь), «дрытар, што мав тепельца, так мав щестя, зарабляя» (Орябина).

Тому часто в народних оповіданнях про домовика головною дійовою особою буває місцевий сільський багач, який своїм майном перебільшував останніх селян. Так в с. Убля існує повір'я, що тамтешній колишній багатий газда Мальчак, «шо мав тристо овец, козы і газдував» лише через те, що допоміг йому в цьому «вінклюс» (чорт), якого вивів з яйця. Сидів він за «сліпим комином» на горищі, куди йому хазяїн носив їжу. Після смерті хазяїна «вінклюс» дусив худобу. «Випудили» його звідси «три рабины жыдувськы, три наші попы руськы» і він; у вигляді червоного півня вилетів з комина і перейшов до багатого єврея, якому задавив худобу.

В даному випадку в образі червоного півня уособлено вогонь. Уява про домовика, який за народною уявою входить або виходить з хати

через комин у вигляді вогню, виникла під впливом вогневих явищ небесних каменів — метеоритів, які у фольклорних проявах часто виступають у персонафікованій постаті вогневого змія.²⁵

З вогнищем в українському фольклорі пов'язано і місце перебування домовика (дідка, дідька), яким, крім іншого, був і запічок та припічок. При наших дослідженнях ми зустрілись з повір'ям, що у «запецьку» та «прыпецьку» — «там шьмітя было, што дерева метали» перебував нечистий дух «нетух», який прилягав людину під час сна (Шашова).

Домашнім покровителем вважався і вуж, т. зв. домашній вуж («гад»), в народній основі якого лежать маністичні уявлення — дух померлого предка роду. Домашні вужі охороняли малих дітей, з якими часто пили молоко з однієї миски і т. п. Фольклорні записи з тією ж тематикою в досліджуваному регіоні є рідкісні.

Найпопулярнішим персонажем демонології українців Східної Словаччини буває чорт. В різних фольклорних проявах чорт часто поєднується з водяником, хмарником, домовиком чи іншими демонічними істотами. «В образі чорта народ поєднував первісні старі уявлення про шкідливих демонів, з уявленнями, які офіційно пропагувались в середньовіччі.»²⁶

В українському етніку українців Східної Словаччини чорт називається «сатан», «дябол», «нечистый», «пропасник», «вінклюс».²⁷ Інформатори старшого віку часто не називають чорта прямою назвою, але описовою — «пропав бы са», «щез бы од нас хрещеных», «крест бы го забил», «пропав бы вод нас, вод вобыстя», що є залишком старого забобону, за яким заборонено прямо називати певні істоти, предмети, хвороби і т. п., щоб не навести на людину, тварину, сім'ю та господарство нещастя.

В усній словесній творчості характерною ознакою чорта є червоний колір: хлопець в червоних штанах і в червоній шапочці (Великий Липник),²⁸ «вояк у червоному одінню» (Литманова),²⁹ солдат в червоних штанах та шапочці (Убля), «в червенум шатю, піпку в зубах тримать» (Стриговець), чорт, схований у червоному «хущати» (Улич). За свідченням Мошинського, червоний одяг найбільш характерний для демонів, а деколи червоною буває лише шапка демона. Червона шапка домовика, який носить гроші, відома й західним слов'янам на Балкані.³⁰

Влучний опис вигляду чорта знаходиться в народній баладі про грішну дівчину, яку чорт віднесе в пекло:

*Ішло дівча на воду
През попову заграду.
Стретнув ей там младенец
Дай ту, дівча, свой вінец.
Не дам я ті свой вінец,
Бо ты з пекла младенец.
По чим ты мя спознала,
Жесь мя з пекла назвала.
По качацій ножочці,
По крученой палічці,
По червеній чапочці.*

*Як ю хопив, так ю ніс,
Понад камінь, понад ліс.
Пришов він з ньов над пекло,
Боже, боже, як тепло . . .»³¹*

Чорт з качачими ногами знаний і на Свидниччині (с. Белеївці); в чеському фольклорі дана ознака властива водянику.³² Поширені прикмети чорта, універсального християнського поганого духа — це кудлатість, роги, кінське копито та хвіст. Зображення чорта з рогами, хвостом, бере свій початок не пізніше, ніж у 12 ст., кінське копито стало улюбленим мотивом середньовічних картин, іконографія на початку 15 ст. зображувала чорта з кігтями хижого птаха.³³

Хоч в народних легендах, казках, демонологічних оповіданнях, баладах часто виступає у вигляді молодого, гарного парубка, все ж таки за певними ознаками (копито, кудлатість, роги . . .) його впізнають, оскільки дані прикмети він тяжко може приховати.

Багатий фольклорний матеріал, з цілою низкою варіантів, говорить про дівчину, яка не має коханого, а всі подруги на вечорницях мають. З відчаю вона каже: *«хыба ай чорт бы пришов та уж»*, внаслідок чого з'явиться привабливий парубок — чорт. Дівчина, яка з часом встановлює його тотожність, вмирає і переміняється на гарну квітку, яку зірве пан і одружується з нею.³⁴ Інколи ознаки чорта переплітаються з ознаками мерця: *«копыта мал, потім ту лем соха, ту де очі, та мал лем ямы, і де ніс . . .»* (Вишня Полянка).

На Межилабірщині (Олька, Видрань) розповідається про солдата-чорта: *«выпарадженный вояк, в білих рукавичках, в скірньох, пазоры мав, підковы мав . . .»* який так само з'явиться дівчині, яка бажає вийти заміж. Випадково їй виказав секрет рослини із синіми квітками «самозраду»: *«кедь собі оторгне а хыжу си выкурить, та ніяки чорти там не прийдуть»*. Дівчина використовує силу даного зілля, чим чорт втрачає над нею міць і обманутий співає:

*Самозрад, самозрад,
Сам ем ся прозрадив,
Сам ем си од себе,
Дівчатко одрадив.*

З даною рослиною зустрічаємось також у збірнику пісень Головацького:

*Самозрад, самозрад,
Сама'м са зрадила,
Коли'м до гаїчку
На траву ходила.»³⁵*

«Самозрад», на нашу думку, це материнка звичайна (*Origanum vulgare*), яка в давню давнину вживали, як рослину, що відганяла «нечисті сили».³⁶

В автентичному записі з Руського чорт виступає у вигляді молодого жениха «у покрейді, рушником запасаний на криж» і кличе старосту на весілля. Староста не відмовляється, гоститься на весіллі. Вранці ви-

явилось, що він був у чортів на весіллі, де пився «кунський січ», а ілись «курячки».

В інших фольклорних записах чорт має вигляд теляти (Руське), оленя (Руський Потік), пастуха худоби «воляра» (Чирч), чорної собаки з іскривими очима (Свидник), «копыляти» (Улич) — «то не треба брати завергнуту дітину, бо якась взяла так завергнуту дітину, дала ей ціцку та вецей з рота не могла ей вытягнути, то дьябол са зробить на дітину».

В демонологічних розповідях чорт є носієм всього злого, а деякі ворожіння тісно пов'язані з диявольською діяльністю. В с. Стриговець псбувувала ворожба на точну стрільбу:

«Кедь ішов са сповідати до церкви та того приїмання, що пак пуп давав, но та котрий то хотів зробити, та тото взяв, та пушов на поле, та положив дагде на строма а до того стрілив. Та тому вже звіри йшли дость. Бо то з того са чорт робив потум. З того, що стрілив до того, бо то сяченой. Ту на Розтоці то было тото. Чорт потум так наганяв звіри, шо газда вышов з хыжы до двора — вже волені там!

То Казяный був ту горі, той, що стрілив до того. А пак го радили, же як са має того збіти, вже не хотів. Бже так вибив звіри, шо в цілому хотарі не было ани одного звіря.

Та еден чоловік го порадив, дагде на ярмарку то было в Березнум, бо там тиж такі великі ворожылі были по туй Верховині. Гварить:

— Знаеш шо, як пуйдеш з пушков до ліса, выйди на Пашкова а таку березу собі глядай криву, а выйди на березу а си ноги звяж, а як будеш видіти, же чорт уж буде гнати, вун си дагде найде воленя, та буде гнати, а ты зыйдь, пусть голову доловка а са завісиш за ногами. А пушку шмар там.

Вун так зробив, чорт прийшов там, та са позерать на нього а вун вже ани не дихав. А гварить:

— Я тя не так годен вішати, я лем за шию тя годен вішати, а не за ногами.

Тай охабив го тай пушов тай вецей не прийшов нигда.»³⁷

Серед розповідей про чорта виділяється сюжет, в якому фігурує чорт, переіменений у «попивай»:

«Чорт са зробив на попивай а газда го завязав до хвоста коньови і продав коні на ярмарку. Другий газда купив коні, парадні коні, привів дому, но тай увязав до хліва, дав коньом їсти, тай выйшов до хыжы, тай мав сына та гварить:

— Оле, ідь сину, попозерай, шо коні роблять, ци са не кусавуть там у хліві.

Вун выйде, попозерать — а чорт перед нима сидить в червенум шатю, піпку в зубах тримать, курить собі. Тай хлопчише выйде, тай са напудив. Выйде до хыжы:

— Йой, няньку, перед куньми сидить такой червенной, а піпку курить таку червену, має в роті, в зубах тримать та курить з тої піпкы.

Газда выйде попозерати, гварить:

— Шо ты ту робиш?

— Я, — гварить, — кочиш твуй. Мене са не буй. Я за тебе не маву муц. Я тебе не зроблю нич. Але ті коні мої. Я їх буду годувати, а їх бу-

ду водити на нуч пасти, а кады будеш ты з куньми іти, і я буду іти. Але мене завяжи до хвоста, заз са зроблю на попивай.

Но, тай кедь упряг коні до воза, кить ім пуд хвоста увязав попивай, та коні так ішли як шаркані, аж летіли!

Вечур, начим сонце одпочило, вже коні з хліва пушли. По полю, по царині, по команицах, по зернах — чорт їх водив. Такі були як іскри коні. Ту уж люде коні імати — коні ніхто не годеи поіматі. Кунь іде там на заднуї бок за село. Там пуйде за нима — коні вже ту! Та не могли ради дати. Та за рук їх тримав, тот газда. А потум вже хотів са гет збыти, хотів продати, вже са пак бояв.»²⁶

Місцем перебування чортів, подібно як і інших демонів (перелесниць, упирів), були межі 2—3 хотарів. В с. Лівів Бардієського округу розповідається про чоловіка, який п'яний ліг на межі двох хотарів — лівівського і крижанського, перехрестивши дане місце, чим закляв чорта. По чорта прийшов його друг, кличучи його на «кермеш», на «музыку»: «Гыбай, нахліпаме шы крві тераз. Бо я єдному скрил піпку за клата а уж шы лапают бити». Чорт кричить з-під сп'ячого чоловіка: «Не можу, бо на мі лежат три млинскы камені, не можу шы погнути».

Хрест, хрещення та взагалі освячені речі, як і освячена вода, вважались невід'ємними атрибутами охорони проти чорта.

Чорти, подібно, як упирі, духи Варвари, Сави, карали жінок, які порушувати строгі заборони, пов'язані з виконуванням жіночих робіт:

«Лушла єдна жона в суботу вечур коноплі метати а мочила, а вже приходила неділя. Як уже са темніло, вже у валалі лампы світили, бо електрикы так не было, як тепер. Вона так потум гварила:

— Світили лампы, а я коноплі мечу. А туйко іде чорту, як листя на стромі. Виділам їх. І старі, і молоді. Та старі кричать: «Вже в валалі світять, вже в валалі світять» а молоді: «взе цвітять, взе цвітять, взе цвітять...»

Як я того вчула, вхабилам і коноплі, і кабат зо ся вергла, вшиткой там вхабилам, а втікалам дому, бом са тих чорту бояла. Але я їх вскутлү виділа. Виділам ім ружкы, такы чорны были чорты. Такы были як люди і як діти».

І так ішли на ню. Вна недалеко од валалу была, та гварила, же зато на ню чорти шли, же в суботу коноплі метала, увечері, а то вже неділя. Вдень мож робити вшитко, лем вечур ні».²⁹

Багато демонологічних оповідей пов'язує чортів з відьмами. Відьми, які спілкувались з чортами, діставали від них чародійні предмети. Так, наприклад, в Ольці розповідається про подорожнього, який вкрав чародійну річ від баби «босоркы», яку клала в масельничку, коли коломила масло. Вдома він з нею так само почав колотити масло і прийшли три чорти і «як го хопили, так го збили, што аж яйця му розбили, што пак мусив іти на операцію. І мусив того пак донести там, одкале то взяв, а пак дакой до немоцниці пішов. Повідали, же кылы достав, а то йому чорти яйця розбили».

В Грабовій Розтоці «босорканя» на урочисті свята (святий вечір, Різдво, Благівіщія) для ворожільних цілей брала воду з місця, де зливаються дві річки і одного разу зачерпнула з водою чорта, властивості якого були споріднені з домовиком. Він так само був зловредний, як

і домовик. На святій вечір заліз у «цівку» і до святкової страви насипав сажу; хазяйці вліз у гребінь, і коли вона ним щасалась, то дуже смердів. Позбулась його читанням Псалтиря від кінця.

На відміну від демонологічних оповідей, де чорт виступає як підступна погана істота, в народних казках звичайно являється в комічних ситуаціях. Його обдурює солдат, але найчастіше хитра баба, звідки і походить прислів'я «Баба і чорта переведе». Казки з даною тематикою чорт-баба були проаналізовані І. Полівкою з наведенням багатьох варіантів у відомій праці «Баба гірше чорта». ⁴⁰ З комічною постаттю чорта зустрічаємось також в народних анекдотах.

В апокрифічних легендах частою темою є розповідь про походження чортів та їх боротьбу з богом:

«Ангел хцел тримати войну з богом. Повідат:

— Як будеме тримати войну, кедь я лем сам.

Бог му повідат:

— Идь до тамтой студенки а намоч пальци а за себе шмар.

Пішол, пальци до студенки намочил а за себе шмарил а все шыя му зробили два воякы. Та і фурт так метал, метал, метал, повно войска наметал за себе. Та гварит:

— Но, боже, уж можеме войну тримати.

Але зачало гырміти, так барз далеко. Ангел гварит:

— Боже, што то?

А він гварит:

— Но та мої каноны идут, приходжают.

А зас загырміло, уж ближче, блискало. Ангел заз:

— Боже, што то?

— Мої каноны идут и шыя рыхтуют на войну.

Пришли ближче, а зачало гырміти, ангел гварит:

— Боже, я уж не хцем войну.

— Мусиш, як ес повіл, та мусиш тримати войну.

— Йой, я уж не хочу. Най не буде вецей война.

— Та мусиш тримати, бо мої каноны зрихтованы, мое войско иде а то мусит быти уж война.

Идут, пришли близко, а страшні зачало блискати а гырміти. Ангел тото нігда не виділ а не чул, же так блискат і гырміт. Барс шы боял. Та просил, жебы бог перестал, жебы лем не была война.

— Но, то уж мусит быти, бо ты так хотіл та мусит быти война.

Ангел гварит:

— Кедь буде та най уж буде, а як буде дале до кінце?

— Та будеш виділ, што шы стане.

Раз заблисло — та третю часть войска му побило, ангелові. Та кричит:

— Боже, уж не хочу войну!

— То мусит быти уж война.

Другы раз загырміло, заблисло — друга часть войска побита. Та ешчі треті раз загырміло, заблисло — тай шытко войско побило. Уж не остал лем ангел. То Луцифір был. Жял бог, поімал го з неба та го шмарил. Та зато по земли сут дябли». ⁴¹

На основі апокрифічних легенд, які по-народному трактують біблійні

теми, виникло повір'я, що «бог жене грум до дябла; кедь дябол са іміть чоловіка та чоловіка заб'є перун. Лем там іде перун, де є дябл: ці то в стромі, ці в худобі, ці в чоловікові» (Улич). Від влучення в чорта зістає з нього лише коломазь або смола.

В усній словесній творчості в образі чорта уособлені уявлення про «нечисті сили» взагалі. Це один із складних образів у фольклорі, який легко асимілюється з різноманітними сюжетами, входить в різні жанрові системи (народні казки, легенди, народні анекдоти, демонологічні оповіді), підпорядкуючись їхнім законам.¹²

Значну групу в народній демонології творять оповіді про мертвих, які нібито здатні повертатися в життя. Дане уявлення поширене у всіх народів світу. Полягає воно в тому, що деякі мерці виходять з домовини і мучать людину, внаслідок чого вона хворіє і вмирає: «Кедь ходить мертвий на дакого та тот чоловік са дотрапить а вмере» (Улич). Розходиться про звичайних мертвих, без ознак, властивих вампірам, тобто вони не ссуть кров ні в людини, ні у тварин.

За народним повір'ям мертвий виходить з могили тоді, коли після смерті не має спокою. Причини бувають різні: коли мертвому («газдови», «газдыні») не дають у труну «шо си нагаздував» — гроші, одержу і т. п., «то, шо вун си зладив» (Руський Грабовець); забули покласти у труну його найулюбленішу річ (люльку, горілку і т. п.); часте думання на покійника та його згадування; коли в людині, яка померла, не була чиста совість. У Смутьнику розповідають про жінку, яка ходила після смерті зате, що не сказала чоловікові, куди сховала гроші. Подібно люди недоброї вдачі, заздрісні, скупі, лукаві не мали після смерті спокою: «лукава баба ходила по смерті на капусту, хотіла від невісти заслуженого» (Тополя), «завистливый ходит, котрый помсту робит дедыні, котрый граници на рылях прекладат» (Якуб'яни).

Недотримання охоронного ритуалу також вважалось причиною ходіння мерця. В с. Руське згадують випадок, коли одна жінка, далека рідня покійника, в часі похорону ткала, за що її мордував дух мертвого. Щоб від нього захоронитись, вона мусила дати з витканого полотна жебракові на сорочку.

Загальнопоширеною є уява, коли людина, яку «мучить» мертвець, викаже його, то зазнаватиме від нього ще страшніших мук. Змучена від покійника людина починає сохнути, хворіє і часом вмирає: «мертвий бие, за волосы скубе, што пак человек ходит счорнітый...» (Свидник); «мертва мати ходила на дівку — скубла ей, тот дівка ціла жовта была, так ю мукарила» (Шарбів); «кедь ходить мертвий на дакого та тот чоловік са дотрапить а вмере» (Улич).

Даний забобон виник на основі невротичних захворювань, основними симптомами яких були апатія, анорексія (відсутність апетита). Згадувані невротичні симптоми по певному часі під впливом сновидіння (снів ся мертвий) та всугерування певних уявлень переходили в галюцинації, які людина сприймала як світ реальний. Дані ознаки часто були характерні людині, яка втратила близьку особу (матір, сестру, чоловіка тощо, і не могла з даною ситуацією примиритись та під впливом вищезгадуваних явищ почала в'янути, сохнути, хворіти тощо. Подібні симптоми прояв-

лялись при нещасливому безнадійному коханні, особливо у занадто чутливих дівчат, жінок. Дане явище в народній демонології приписували діянню «нечистої сили» — «перелесника», який в демонологічних оповідях виступає як спокусник жінок, дівчат. Він нібито літає в повітрі, а жінці, дівчині появлявся ночами у постаті коханого: «Кедь са дівка або жона до дакого залюбить а забанує са за ним а кедь са ей три раз присние вночі, та потум ю біда трапить. Вун потум, той перелесник, ходить ід ній вечур, спить з ньов, все. А тота дівка, жона, потум така страпена, хвора. В Колбасові е така жона, живий перелесник ходить на ню, вна го видить, вецей ніхто. Та жона так хворіє, дихать як коза, а помочи ей ніт» (Улич). Перелесник «хопив са так дівкы, же зачав ей щипати і бити» (Красний Брід).

Тоді з броду, ще до сходу сонця, приносили воду у відрі, в яку кидали «дев'яторакє залізо»: стару підкову, цвях, іглу, кусник «бляшкы», дрiт і т. п. Воду з даними предметами кип'ятили і вмивали нею хворого (Красний Брід). Застосування залізних предметів в магії базувалось на вірі в його охоронну функцію від «нечистих сил».

Щоб запобігти ходінню мерця, існував цілий ряд магичних практик. Слід було виконувати такі дії:

— після його появи вести з ним діалог, обдурюючи його, нібито збирасмось на весілля «сестра виходить замуж за брата» (Звала);⁴³

— дати під горшок запалену свічку — мертвий питатиме: «Як то може быти, же свічка на столі горить з горчіком прикрита?» Йому відповідають: «А як то може быти, же мертвий гу живому ходить!» — і втогды забравса, одишов і всеей не прийшов» (Улич);

— покласти за «трага» квітку «жовту нетою» (Страняни) — пижмо звичайне (*Tanacetum vulgare*)⁴⁴.

— прясти, причому верстено обертати навпаки і з недопрядженою ниткою дев'ять разів обмотати хату, в яку ходить мертвець (Страняни);
— носити сорочку «наруби та не припустит» (Гавранець)

— опівночі взяти глину з тієї могили, з якої виходить мертвий і нести її неоглядаючись, вмити нею хворого, читаючи при цьому Псалитир, а залишок глини віднести назад (Шарбів).

Слід підкреслити, що частина тіла покійника та предмети, пов'язані з ним (вже згадувана глина із цвинтаря, потім тріски або цвяхи з трупи. різні предмети, знайдені на могилі і т. п.) живились однак в лікувальній магії, однак і в шкідливому замовлянні, оскільки магичні властивості приписувались всім предметам, що безпосередньо чи посередньо приходили до контакту з покійником. Так, наприклад, в лікувальній магії з даними атрибутами лікували мертво кістку — натирали її з кісткою мерця, знайдену опівночі на цвинтарі (Свидник, Ганигівці). Подібно лікувались бородавки: в часі, коли покійникові дзвонять, бородавки натирали ганчіркою, примовляючи: «Дзвонять мертовому, але не знам кому, так бы і я не знав, як ми бородавкы зыйдуть долу» (Гуменне); П'яниці давали випити горілку, куплену за гроші, які цілу ніч були біля мертвого, кажучи: «Як не може пити палінку тот мертвий, так бы і ты ей не міг пити» (Чабалівці) і т. п.

У шкідливому замовлянні поширений був спосіб класти кістку з мер-

ця або цвях, тріски з труни і т. п. під хатні або хлівні пороги, що за законами імітативної магії мало пошкодити людині або худобі.

З тієї ж самої причини вживали і воду, в якій умивали мертвого.⁴⁵

Мертвець появлювався і в зооморфному виді — собака, кішка, кінська голова. «Кунська голова» з'являлась живій людині тоді, коли покійнику ніхто не дав «на службу божу» т. зв. «намити» (Іновець). В Улич-Кривому вважали, що мертвець не ходить, але скаче як горобець; в Уличу вірилось, що він появляється в білій або чорній одежі.

За якуб'янським повір'ям найбільше мертвих бачить така людина, яка народилась із суботи на неділю. Стенан Полянський, інформатор з Якуб'ян, стверджує, що він є такою людиною і тому бачив багато духів покійників. При зустрічі з ними не можна «през плече шы озирати, лем збоку, бо лапит свистати мертвий, а уж достават право до вас».

На Снинщині побутує старовинне повір'я, що мертвець ходить після смерті до своєї дружини і допомагає їй в господарстві (луки покосить, дрова навозить...) і навіть з дружиною має статеві стосунки, внаслідок чого народиться дитя «нечистой, нелапшой, такой чудной!» (Смульник). Аналогічне повір'я поширене на Україні.⁴⁶

Найбільш небезпечними мерцями в народному повір'ї являються упири. В демонології українського етніка Східної Словаччини у пир, в ампір — «упирь», «упірь», «нелапшый»⁴⁷ «двойдушный» (Снинська область), «двойдушник» (Старолюбівнянщина) є досить складною демонічною істотою.

Загальнопоширеною є уява, що упирі родяться з двома серцями — правим і лівим — і після смерті ліве серце зістає живим. Тому упир після смерті «не скріпне, а такий є, шо як живі руки має, не суть скріпнуті, лем такі, ля, м'які» (Новоселиця); «умре, а червоный на тварь» (Дара).

На Снинщині не менш розповсюджене повір'я про те, що людина народжується з двома серцями тоді, коли чоловік підтримує статеві стосунки із жінкою, яка має менструацію: «з такой крві са завяже дітина, дві серця са завяжуть з тої крві» (Дара); «коли жона нечиста, має свуй час, а же товды са чоловік дупхать ід нюй та дітина потум нечиста» (Збой). Уява виникла внаслідок того, що жінку в часі менструації вважали нечистою з магічного боку.⁴⁸

Упир після смерті завдає великої шкоди людям, худобі, «двойдушный робить пак баламуту» (Руське).

Крім загальнопоширеної уяви, що упир ссе кров худобі, людині, робить він і інші «пакості»: «упірь людей подтынатъ, шо люде мруть або худоба здыше, або діти мруть» (Улич-Криве); «інколи старі люде знали гварити, же упирица або упирь шкодили людям або худобі так, же худоба пырската, здыхала...» (Новоселиця).

Вірилось, що упирі є носіями пошесних хвороб. Запис у сільській хроніці с. Бехерів Бардіївського округу з 1933 р. говорить, що перед сто роками в селі люди хворіли на холеру. Покликали прославлених «бачів» із Кечковець, які ходили по цвинтарі, шукаючи могилу з дірою (від киртиці або мишей), що нібито з такої могили виходить мертвець у вигляді білої, чорної або рябої кішки і ссе кров людям, що спричинює

пошесть. Такого мерця потім викопали, намастили його червоною фарбою, обернули обличчям вниз і цвяхами прибили до спідньої дошки труни.

Вампірів, як носіїв пошесних хвороб або стихійного лиха наводять і інші дослідники.⁴⁹

Живого упиря впізнати за каламутними очима та за двома «затрубками» (закручене волосся у виді трубки), які має по обох боках тімені голови (Руське).⁵⁰ Обличчя та статеві органи у нього без заросту (Новоселиця).⁵¹

Найнебезпечнішим вважався мертвий упир, зате, коли він після смерті не скріп, сипали за труною мак або сіль. Мак, як охоронний засіб від душей померлих, тобто і упирів, вживався також у північних та південних слов'ян.⁵²

Щоб упир не ходив після смерті, клали йому різні речі в труну, які мали заборонити йому повернутися в життя, тобто виконували апотропайну функцію:

— клали йому у труну газети «повно новинок, жебы то перечитав» (Новоселиця);

— «новинкы давуць німецкы», що ніколи в них не розбереться (Улич);

— «платок з чиноватини до зубу», щоб зубами всі нитки викусав (Улич-Криве);

— «кантарь на ноги, бы не муг ходити» (Улич-Криве);

— різні терня (Збой);

— між ноги та під ноги клали йому ножі, щоб не міг встати із труни (Збой);

— викопували його з могили, розрізували або пробивали серце, відірвали голову і назад поклали в могилу (Улич);

— «до серця нуж ударили — як отворили ладу, кров текла вон» (Іновець); — упир ссе кров, тому в його труні є повно крові.

— «голову удинали, упхали меджи ноги» (Іновець);

— проб'яють йому шию (Улич-Криве);

— забивають у п'яти дерев'яні цвяхи (Улич-Криве);⁵³

— «пудкову му прибили, таку, ля, шо з боганчи, на п'яту му прибили, на ліву ногу, бо вун має серце неспокойной такой» (Улич);

— викопали його з могили і обернули «долом гембом» і поклали назад в могилу (Страняни).

Не менш розповсюдженим було запихати голку без «вушка» — «вобут» — в ліву п'яту упиря; така голка внаслідок циркуляції крові легко дістанеться в серце (Снинська область).

Якщо не допомогли завживані охоронні засоби, то «кликали таких, шо знали ворожыти таким умертим, шо са не скріпнуть» (Стриговець). Про такий випадок згадує один з інформаторів:

«Нелапшы́й — то лем шо са не скріпне, як умре. Має дві серця. Ту на Шмигівцу еден був такий хлоп, вун вже вмер. Але то все був червеньый такий, йой! як вгепь! А як вмер та са не скріп. Та една баба, жие ші теперька ту, вна є з Вулича, там на Шмиговец са оддала. Та ю закликали, вна знає тиж так ворожыти таким умертим, шо са не скріпне. Бо то пак ходить із цинтаря — або людей давить, або худобу. Та пак юй закликали, но але з хыжы вшыткы пушли люде, кулько лем были

люди в хыжі, ани еден тварий дух не зустан в хыжі. Лем на ключову дірку якось там са позерали, шо виділи, шо вна робить.

Та зболокла са чисто догола, та трич коло нього обышла, коло тої лады, за нус го імала, тягала, ай за ноги, за пальці великі го тягала, а пак до пяты му забила іглу без вушка — вобут.»⁵⁴

В с. Видрань, коли мертвий «не закочанів» знахарка сідала йому голим задком на голову, примовляючи: «Як мі негідно, неподібно тобі на тім світі ходити». Після того тричі дотулилась до уст мертвого, кажучи: «Печатую тя раз, другы раз і третій раз». Злізши з мертвого, знахарка «задгусь» йде до дверей а від дверей до ніг покійника і намацавши йому великі пальці на ногах, тричі їх тягає і каже: «Не тягай ты мене, не буду я тебе». Коли вже покійник «закочанів», знахарка кладе йому під язик «невертаный» дрелих (форма тканиня до одного боку), «капчі з лайбика» і стручок часнику, причому говорить: «Кідь тот дрелих выплетеш, розплетеш, а з нього вытчеш дванацять шмеців полотна, жебысь тодыль став!». Під кінець знахарка кладе мертвому під ноги чорну вовну з праником і каже: «Як выпереш тоту вовну на білу, жебысь тодыль встав!».⁵⁵

Селяни, шукаючи порятунку від «нечистих сил» (перелесника, упиря) нераз використовували як магичний охоронний засіб й такі огидні засоби, як людський кал. Вірилось, що поглядом на кал, враховуючи при цьому неприємний запах, викликаються змішані почуття огиди не лише в людині, але й в демона — перелесника, упиря. За свідченням Мошинського дана уява поширена і в інших слов'ян. В Македонії напередодні свята Юрія селяни людським калом охороняють свої житла від відьом; людський кал, як магичну зброю, вживають також неслов'янські народи — фіни, германи і т. п.⁵⁶

Дане явище охоплено в автентичному записі з Новоселиці:

«Мы ходили раз двое до Чорноголов'я. Чорноголов'я — то є за Великим Березним — та така стара бабка гварила, же як сына вженила, а ходив ід невісті упирь мертвий. Сын пушов до войска а тот упирь ходив каждую нуч ід невісті, нелем уночи, але і на полудне, і рано, і навсчур, фурт за ньов до стайні ходив, а ништо не видів, але вна, невіста, го виділа. Та тота стара баба гварить невісті:

— Шо тобі є? Ты така усхла.

— А, — гварить, — я са ганблю повісти, бо мене Зульо (так было ім'я упиря) трапить, уже-м не годна ани нигде пуйти, бо ми не дає покою усягди.

— Та ты, — гварить стара, — не знала повісти скорей.

Гварить (стара баба): «Пушла-м, пребачте, зачерла-м до заходу до відра, а унесла-м до хыж, а прустерла-м воколот, снуп житный, і її (невісту — Н. В.) там на того положила-м. Зболокла-м ей цалком догола, як са уродила, а її обмастила-м (калом — Н. В.) цалком, цалком — цілою тіло, ани тичку не лишила-м. Сама-м сиділа за кошом з кочергою.

А опувночи вун, упирь, іде та гварить:

— Йой, як ты смердиш, як ты смердиш.

А баба з кочергом за ним, гварить:

— Я ти укажу, ци смердить ти!

Як го одогнала, нігда веце не прийшов.

Та тота баба повідала моєю жоні:

— Кедь ти са буде снити, же з дакимсь есь, з хлопом, кедь са ганьбиш повісти так меджи людми, лем коло дев'ятого кола в плоті са сповісти — «аби веце ми са тото не снило». А веце са не буде снити і шкодити не буде. Кедь буде але дашо, та де са три плоты сходять двох газдів та треба са умити у хыжі, а тоту воду вынести — з того плота выняти еден кул а тоту воду вылляти до тої діры. Кул не забити так, шо був, лем другим кунцём. Кедь бы дашо шкодило хрестянови, дакий нечистый, або нечиста хвороба, та тото хыбити не буде».⁵⁷

В досліджуваному регіоні існує ціла низка варіантів демонологічних оповідей про боротьбу ворожбита, чарівника, знахаря — «бачу» з вампірем на його могилі. Звичайно такий ворожбит «босорош» кличе на допомогу селян, озброєних вилами, топорами, «бігарями». Ворожбит викличе упиря з могили і починає з ним битись. Коли він є горілиць, то селяни мають по ньому бити; коли долініц то не мали нічого робити (Улич-Криве).

Інформатор з Пчолинного згадує стащинського «бачу», який брав із собою ще спідне залізо з плуга, з яким відрізав упиреві голову. Спочатку вампіра не міг подолати, бо був занадто дужий, тому кликав на допомогу якусь «нечисту силу»: «Сейка з-за Дунаю, гев бігай, помагай!». Ще перед боем з упирем, «бача» наказав селянам «каждый жебы собі, докы сонце упочине, вечерю ізладив, а огонь так залляв, загасив, жебы іскры вогня шигде на валалі не было».

У Пудгороді «босор закликав дванацять хлопуп і пушли на циптарь. Казав босор, шо увидять два поломені — белавый і червеный. Кедь увидите зверха белавый — то буду я, то втогды не бийте. Я кедь буду на споді та буде червеный полумень — втогды бийте коликом» (червоне полум'я в даному випадку представляє упиря).

Розглянули ми упиря, як істоту шкідливу. Але в окремих місцевостях Снинської області водночас побутує і уява про живого упиря з добрими властивостями: «Вун знав віщувати або що, же вун, з нечистими духами! вночи са ходить бити» (Руське).

Зенон Кузеля вважає «ворожене і чароване» за дві основні прикмети, зв'язані з іменем упиря і наводить, що «в староруських співаниках об'ясовано навіть ім'я упиря словом чарівник».⁵⁸

На думку Афанасьєва упирі — це зловісні мерці, що були за життя чарівниками.⁵⁹ На Українні спорадично згадують упиря і в доброму відношенні до людей: «він мав приміром з любові до людей відкрити ім тайну оживляти померших».⁶⁰

Оповіді про упирів, добрих і злих, побутують в с. Дара, де розрізняють два види упирів — добрих і злих:

«То знавуть быти нескріплені такі люди, шо віщі, шо знавуть дашо — суть едні на людей, другі за людей. Тому, шо на людей, та кличуть упір, а шо за людей, та му здоровя просять усе. У Старині то было у 1918 році. Вышла дівка уночи вон, а виділа гуску, а думала, же то їх гуска та ей хотіла нагнати до будинка їх. Потому уже гуска са десь заділа а дівка ішла до хыж, тай упала а до рана спухла, не могла са рушити нич.

Рано з ньов ішов няньо до Ковтуна — до того доброго чоловіка, шо

быв за людей, шо выздоровлював од того. На возі юй привезли, а вже дівка выдтам ішла сама. Та тот Ковтун гварив:

— Чекай, я дам тому, шо там був!

Тота гуска, то був тот упірь, то са зробіть, чим лем хоче».⁶¹

Дуалістичне розуміння одного і того ж самого демона, на нашу думку, є відбитком давніх язичеських вірувань та їх переплітання з пізнішими християнськими нашаруваннями, які часто протиставляли добро і зло.

В деяких демонологічних оповідях упирам, подібно як відьмам, дана властивість літати в повітрі на кочерзі, мітлі, терлиці і т. п. Літали вони в певні визначні дні на свої сходи:

— В давні роки было то, шо были хмарники. Ай такі были, шо в лусфті літали — упирі. То памятаву, шо ми една жона повідала, вна са кликала Лабанцова, з Улича. А вночи вна стала а ішла вонка, бо то не были заходы, як днеска в хыжі та ішла вонка із газдом. Гварить:

— Подь, подь, бо боюса та ідеме двой.

А вийшли вонка а мали такый ганочок, а вна стоить пуд ганочком а слухать та гварить:

— Газдо, шо то за люде ідуть?

А вун гварить:

— Та легко ярмарок, — бо був ярмарок у Березнум, — та може ідуть на ярмарок.

А вна гварить:

— А то пятница та який ярмарок! — ярмарок лем в уторок все був.

А вни са позеравуть так спуд ганочка а їх летіло девять. Ші їх полічив. Летіли понад хыжу девять, але не розуміли тоту реч, шо вни бісідовали, лем гимотіли так. Бісідовали дуже так голосно, але вни їх не розуміли, яка та реч была.

Тай вун гварить:

— Тікаймо до хыж, бо нас ту побють! Бо то суть упирі!

І вни втікли до хыж. Як вбігли до хыж, але туюлько зачули, же якийсь позаду ішов, а на чум ішов, та не знаю, бо тріснув до хыжы, до даху а дуже спрацав дах та са дуже напудив.

Тот упірь, як летів та завадив до хыжы. Гварили, же знали летіти на кочерзі, або інколи люде мали терлицю, шо терли коноплі, та на терлиці летіли, або собі справив даку таку мітлу, та на тум летіли.

Вун їх видів. Гварив, же так визерали як люде — і хлопы, і жоны ішли, бо місячок світив, визерали як люде, але не розумів бісиду жадну.

Гварив, же летіли, дагде на границу. Же вни са там сходили а там мали свою схуду, на границі. Вшыткы упирі, котрый був упир, та вни са знали. Вун са народив упирьом і так жив і вшыткы познавали, котрі суть упирі. Мали свого ведуцого. Свою реч мали. Їх чоловік не розумів, же як то вни бісидувать».⁶²

Місцем їхніх сходи́н була межа трьох хотарів: березницького, забрудського, уличського. Упирі на своїх сходи́нах міряли між собою силу: «котрой слабшой та го заб'ють, а кедь дужой та не дасть са ім забити. Годно са стати, же і го доб'ють, прийде до дому, тай умре. І подля того може познати, хто упірь» (Новоселиця).

В с. Руське упиря вважають як «такой дашо нечистой, недоброй, злой,

як *даякий злий дух*». Він карав тих жінок, які не респектували строги заклази і виконували жіночі праці в заборонений час. Розповідається, що троє упірів йшли проти течії потічка. Біля води стояла хата, в якій жінка шила плаття для дітей, хоч було *«із суботи на неділю»*, тобто час, коли заборонялось шити, ткати тощо. З освітленого хатнього вікна світло відбивалось у воді. На дане місце плюнув один із упірів, внаслідок чого жінка захворіла.

В демонології українців, білорусів, болгар ясно відрізняється образ упиря від вовкулака.⁴³ На відміну від словацької демонології, де назва вовкулак відноситься і на упиря.⁴⁴

Вовкулак в народній уяві українців Східної Словаччини — це звичайна людина, яку закляв чарівник, відьма і вона на сім років перетворилась на вовка. Звичайно такому вовкові приходило зазнавати великих знущань від справжніх вовків, які його скубли, кусали, заїдали (Руське).

В усній словесності знаходимо міжнародний матеріал викликання покійника з домовини — це т. зв. лєнорський цикл.

В баладах даного виду вжита імітативна магія: кохана поливає суху грушку, яка зацвіте на біло, що оживлює мертвого коханого.⁶⁵

У словацькому фольклорі, особливо в народній прозі, для даного акту використовується чарувальне зілля та варіння кістки або черепа з мерця.⁶⁶

Дані магичні прийоми транспонувались в нових умовах та ситуаціях, випливаючих із масового відходу населення в пошуках за роботою. Жінці, чоловік якої відійшов за заробітком *«за море»*, приходилось самій виконувати всі господарські роботи, щоб прогодувати сім'ю, і так виникла потреба прискорити чимось повернення чоловіка додому, а це найкоротшою дорогою — в повітрі.

З другого боку, чоловік, відійшовши в далеку країну, опинився в чужому, незнайомому середовищі, нудьгував за сім'єю, яку залишив *«в краю»*. Також він намагався побачити чим скоріше дружину.

В обох випадках вживалась магична дія — т. зв. *«кручення»*, *«прикручення»*, а самий акт — *«крутити»*, *«прикрутити»* когось до себе в повітрі.

«Кручення» найбільш поширене в селах Снинщини, знане воно і в області Межилаборець; на Старолюбовнянщині з даним явищем ми зустрілися в с. Якуб'яни, де його називають *«притягнути во въздуху»*; даний акт не помітний на Свидничині та Бардіївщині.

«Кручення» проводила *«ворожыля»*, *«ворожыль»* або сама жінка (чоловік) за порадою ворожбитів, чарівників, знахарів: *«То поеден хлоп крутить зо жону, жебы ю ід собі притяг, або поедна жона, кедь любила мужа, то пішла за тим, що крутити знає»* (Дара). В деяких місцевостях Снинської області (Дара) особу, яка вмє *«крутити»* називають прямо *«крутильник»*.

Для згадуваного акту (здійснювався він за законами імітативної магії, інколи підсиленої ще парціальною магією) була потрібна спідня частина одягу (спідні штани, *«опліча»*, *«онучкы»* тощо) з тієї особи, яку хотіли *«прикрутити»*.

Існувало декілька способів *«кручення»*. В народних баладах дівчина варить зілля, яке має *«притягнути»* коханого:

*А на горі шівета, шівета,
Пасло дівча ягнята, ягнята,
Накопало кореня, кореня,
З-під сивого каменя, каменя.*

*Копало го в толоці, в толоці,
Варило го в молоці, в молоці,
Іші корінь не скипів, не скипів,
Уж младенец прилетів, прилетів.⁶⁷*

Інші способи «кручення» детальніше описав Аарне Манн.⁶⁸ Найрозовсюдженіший був спосіб кип'ятіння частини одягу («опліча», «онуч-кы») в горці, причому говорилося: «Подь, подь, подь . . .».

Оскільки вважалось, що самим обертаням («крученням») установлювалась висота польоту в повітрі, то обертати («крутити») потрібно було дуже обережно, помалу: «бо кедь високо здвигне дуже — не добрі, бо перемерзне в вздуху, а кедь низко — заз недобрі, бо по лісах розоб'є, по стромах. Мусить так даяк середину найти, жебы і лісом не шкодило, по лісі не хопило чоловіка і високо до вздуху жебы не выйшов» (Стриговець).

Летючого було чути в повітрі, як йойкав «йой, йой, йой . . .» (Дар, Красний Брід, Іновець) або божекав «боже мый, боже мый, боже мый . . .» (Якуб'яни). Міг його зупинити знахар або хтось йому подібний, хто помалу встромлював ніж у землю. Летюча жінка (або чоловік) присіла на землі, знахар накормив її, добре вдягнув, оскільки не була приготовлена на далеку дорогу і знову таким самим способом її повернув у повітря, щоб могла продовжувати в польоті (Пудгород, Якуб'яни).

Здебільшого людину «крутили» несподівано, коли виконувала якусь роботу і взагалі не була підготовлена на дорогу. Звичайно так «прикрутив» чоловік жінку з рідного краю до Америки: з двома «гаргалами», коли йшла на воду (Убля); з постіллям (Пудгородь); з дитиною (Пудгородь); з «опалачкою», коли «опалала» хліб (Стриговець).

Людина, яка не хотіла летіти, оберігалась так, що замість себе висила-ла предмети (знову за порадою «ворожылі») — решето (Пудгородь); «клат», «ковбицю», на яку накинула із себе сорочку (Улич). Даний випадок базувався на уяві, що людина зможе обергетись від «нечистих сил» тим, що кине їй частину свого одягу.⁶⁹

В Якуб'янах парубок не хотів йти за дівчиною до Америки, тому вона хотіла його «притягнути во вздуху», і він «нашол даку бабу», з якою «увзяли якіси железа, што были на каляі, якімси повереслам: А як пришла тота година, што го мало притягнути во вздуху до Америки та пришол шум, хватил тоти железа, пришикувало аж там».

Як вже намітив А. Манн в своїй роботі, акт «кручення» в повітрі з формального боку має спільні елементи з варіантами ленорського циклу: «чарування проводиться за порадою ворожки; повернення бажаної істоти реалізується варінням предмету, який заступає дану істоту (мерця заступає кість, череп з кладовища; живу істоту — частина його спіднього одягу). Магічну примовку «подь, подь, подь . . .» говорить той,

хто чарує, в замітках ленорського циклу її каже кість, з якою мішається, варена голова або голос озивається прямо з котла».⁷⁰

Викликати мерця з гробу було можливо і за допомоги чарувального зілля. В записі з Іновця вариться чарувальне зілля з метою «прикручення» живої істоти, але «прикручується» мертвець; дане явище лише підкреслює спільні елементи акту «кручення» з варіантами ленорського циклу:

«Такі камаратя файні были. Тай еден са забрав та ішов до войска, а другый зузаст дома. Та гварив:

— Я іду до войска, а як са будеш жении та жебысь ня покликав.

Пушов до войска.

Раз вхабили тому, шо зузаст дома, якесь зіля та гварили:

— Тото зіля, як будеш варити, та гварь — подь, подь, подь . . .

Но, вун, як вже женивса, а тамтот вмер на войні. А вун, як свадьба вечур стояла, са здогадав на камарата, а пушов, а взяв тото зіля, та приставив, почав варити, та:

— Камарате подь, подь, подь . . . , — не знав, же камарат вмер.

А камарат пришов вечур на кони та го взяв. Взяв го, тай го поніс на кони. А де приніс. Та на груб. Отворився груб та гварить:

— Иди, иди доднука.

— Не знам як.

Вун го спорадив.

— Но, ты мене не гостив, а я тя теперька погощу.

Та лем маленько. Та лем бер ня гет. Бер ня, та лем маленько ту побути.

А вун побув довше, а як го выдтам привіз та вже не было нигде нико-го, вже на тому місці копрыва была. Бо там минута — а ту рук» .⁷¹

Як свідчить численний зібраний польовий матеріал, уявлення про чоловічі демонічні істоти та їх походження (подібно як і про інші демони) взаємно персплітаються, піддаючись різноманітним зовнішнім впливам. Тому має деякі спільні ознаки або дії лемових з чортом (зловредність, піклування про худобу); чорт з водяником (перебування в річці); перелесник з упирем (спокусник дівчат, жінок) тощо. В українському стніку Східної Словаччини (Снищчина) картографічно можна визначити кінцеві межі демонологічних оповідей про перелесника, який побутував на Україні здебільшого як спокусник жінок. Крім спокусника жінок, дівчат в українському фольклорі Східної Словаччини виступає як «нечистый дух», який «убиває людей, був на людей» — вбивав людей з поліном («копачом») навіть на великі відстані (Старина). Жіноча паралель — «перелесница» так само знана лише на Снищині.⁷²

Особливо стійкою була і є уява про вампіризм на Снищині, де на відміну від інших районів досліджуваного стніка, під упирем не уявляють лише мерця, який нібито виходить з домовини і ссе кров людині, худобі, але уособлювали в ньому «нечисту силу» в ширшому розумінні слова, яка карала жінок, убивала людей, була носіями хвороб. Вірилось, що упирі літають в повітрі і людині, оповитої таким вітром паралізують частину тіла:

«Мій небіщик отец умерли на таку порашку, цалком еден бік був,

една страна чорна, а друга біла. Вышов вон на малу страну вымочити са, як вошов до хыжы, же гварив так:

— Йой, стара, такый вітор протяг коло ня, а мене моцно голова заболіла.

То было уночи а до рана вже не бісідували, вже стратили реч.

Та так у Яловій матери мойой сестры дівка гварила, же то ішли в тім вітрі упірі, же то упірі якось вздухом летять та же тоты упірі го заразили. Но та тотя тютчина дівка пришла на погріб та моцно кричала на мою матір, так гварила:

— Лем кебы съте діда вывели рано, як са розцмило, так на такое місто, жебы міг са схылити, а сподом помеджи ногы попозерати на церков, на турню три раз. Хоць бы на якім хотарі были тоти упірі, а був бы тим зраком здігонив їх, а было му нич не было, був не вмер.

Но та так, же тоти упірі тоту порашку зробили.»⁷³

Частим сюжетом в народній демонології є покарання жінок чоловічою демонічною істотою, які порушували підтримувані заборони, пов'язані з виконанням жіночої праці у визначені дні, час (прання, шиття, мочення коноплів і т. п. із суботи на неділю). Ці забобонні вірування глибоко увійшли в свідомість людини. На території досліджуваного етніка ще й сьогодні не раз з ними зустрічаємось у найстаршої генерації. Страх перед згадуваними «нечистими силами» — демонами примушував жінок суворо дотримуватись встановленого часу для виконання тих або інших робіт. Вірилось, що в разі порушення вищезгаданих заборон, жінка не буде мати спокою навіть після смерті, і за «покуту» буде прати (Якуб'яни).

Даний відрізок часу, тобто із суботи на неділю, встановлював людині, народженій в даний період певний спосіб спілкування з духами мертвих. Напевно якийсь час, дія, встановлювала народження хмарника-землянина, який, за народним повір'ям, із здатністю володіти над хмарами, народжувався. Слід згадати, що в зібраних польових матеріалах північно-східної області Снинщини, долю людини встановлює казкава істота *минутник*. *Минутник* — це старий дідусь з довгою сивою бородою (живе він в хатиньці у лісі), який, сидючи на срібному, дерев'яному та кам'яному стільці, встановлює долю в момент народження тої чи іншої людини: срібний стілець — щаслива доля; дерев'яний стілець — менш щаслива доля; а кам'яний стілець — нещаслива доля (Пудгородь, Іновець).⁷⁴

Розглянуті нами демонологічні оповіді про чоловічі демонічні істоти, їх тривале побутування серед жителів найстаршої, частково середньої генерації, як і відсутність раціонального ядра є свідченням глибокої відсталості території Східної Словаччини в минулому, особливо північно-східних районів, від інших, більш розвинutih в економічному та культурному відношенні областей, одночасно становлять цікавий і привабливий матеріал для дослідників народної духовної культури.

Носіями даних вірувань бувають люди найстаршого (старшого) покоління, які свої розповіді наводять, як особисті переживання або переживання близького, далекого родича чи іншої знайомої особи, причому наводяться такі деталі, як точне місце дії, точний опис поодиноких осіб і т. п., що є основною характеристикою демонологічних оповідей.

Дана проблематика вимагає дальшого дослідження та глибшого теоретичного осмислення, в якому будемо продовжувати і в майбутньому.

ПРИМІТКИ

- ¹ ВАРХОЛ Надя: Жінка-демон в народному повір'ї українців Східної Словаччини. Науковий збірник Музею української культури у Свиднику за редакцією Івана Русника, № 10, 1982.
- ² HORVÁTHOVÁ Emília: Zvykoslovie a poverý. Slovensko, Ľud — II, časť, Obzor, Bratislava, 1975, s. 1022.
- ³ GAŠPÁRIKOVÁ Viera, MELICHERČÍK Andrej: Slovanská mytológia a démonológia. Doslov. in.: ROMÁN Jozsef: Mýty starého sveta. Obzor, Bratislava, 1968.
- ⁴ ГОНТАР Т. О.: Народне харчування українців Карпат. Київ, «Наукова думка», 1979, стор. 97.
- ⁵ OLEJNÍK Ján: Príspevok k poverčivosti Ľudu v oblasti Vysokých Tatier. Nové obzory, Spoločenskovedný zborník východného Slovenska, 5, Prešov, 1963, s. 269.
- ⁶ ЧУБИНСКИЙ П. П.: Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, т. I., СПб., 1872, стор. 25.
- ⁷ Записано 30. 3. 1976 в с. Кальна Розтока Гуменського округу від Андрія Доди (1899).
- ⁸ Варіант: ГНАТЮК Володимир: Знадоби до української демонології, Етнографічний збірник Наукового товариства ім. Шевченка, т. 34, Львів 1912, стор. 224.
- ⁹ Докладніший опис діяльності шмарника-земляника подає Анна Кіселєвська — Anna KISIELEWSKA: Płanetnik Wojciech Rachwał z Przysietnicy (próba analizy reliktu kulturowego). Materiały Muzeum budownictwa ludowego w Sanoku, Grudzień 1970 — nr 12.
- ¹⁰ ФРАНКО Іван: Гуцульські примовки. ЕЗНТШ, т. У, Львів 1898, стор. 67—69.
- ¹¹ ШУХЕВИЧ Володимир: Гуцульщина, п'ята часть, Львів 1908, стор. 220—225.
- ¹² ШМАЙДА Михайло: «З народної пам'яті». Додаток журналу «Дукля», Пряшів 1970, стор. 34.
Варіанти: ГНАТЮК В., Знадоби..., т. 15, Львів 1907, стор. 207. ГНАТЮК В., Знадоби..., т. 34. Львів 1912, стор. 221—223.
- ¹³ Казку «Гонихмарник і його віщий слуга» записав В. Гнатюк від Михайла Пустая у 1896 р. в селі Збой Гуменського округу. Див. ГНАТЮК Володимир: Етнографічні матеріали з Угорської Русі, ЕЗНТШ, т. 4, Львів 1898, стор. 30.
- ¹⁴ Там же.
- ¹⁵ Записано 31. 7. 1980 в с. Пудгородь Михалівського округу від Марії Калянін (1898).
- ¹⁶ Записано 19. 5. 1977 в с. Руське Гуменського округу від Юрія Павця (1899).
- ¹⁷ На Україні, коли від блискавки горіла хата, вогонь не гасили водою, але молоком або «сироваткою». Див. ЧУБИНСКИЙ П. П.: Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, т. III, СПб., 1972, с. 224.
Доречно згадати, що аналогічні прийоми були знані у західних, східних та південних слов'ян. Див. MOSZYŃSKI Kazimierz: Kultura ludowa słowian, tom II, kultura duchowa, część 1, Książka i Wiedza, Warszawa 1967, s. 486.
- ¹⁸ HORVÁTHOVÁ Emília: Duchovná kultúra, Norechronie, SAV, Bratislava 1974, s. 337.
- ¹⁹ Водяник є центральною постаттю в чеській демонології, про нього ґрунтовну статтю написала Дагмар Клімова — KLIMOVA D.: Vodník v českém lidovém podání. (Aktuální problémy jeho historického studia). Český lid, 1972, s. 130—153.
- ²⁰ Народ уособлював водяника в образі маленького мужчини, якому із зеленого волосся завжди струмінцем тече вода. Див. MACHAL H.: Nákras slovanského bájesloví. Praha 1891, s. 146.
- ²¹ Записано 11. 4. 1979 в с. Убля Гуменського округу від Михайла Савки (1890).
- ²² ПОМАРАНЦЕВА Э. В.: Мифологические персонажи в русском фольклоре. «Наука», Москва 1975, стор. 52.
- ²³ Записано 17. 8. 1978 р. в с. Велика Поляна Гуменського округу від Юрія Минни (1919).
- ²⁴ Назва нітка побуває на Україні; нітко — це нечистий дух, який приляже сплячу людину і ссе її груди. — КОЛЕССА Ф.: Людові вірування на Підгір'ю. ЗНТШ т. 5, Львів 1898, с. 94.

- ²⁴ Записано 5. 4. 1978 в с. Оляка Гуменського округу від Марії Швигар (1911).
Варіант: MELICHERČIK A.: Slovenský folklór. Chrestomatia, SAV, Bratislava 1959, s. 186.
- ²⁵ KLÍMOVÁ D.: Hospodářik v českém lidovém podání. Český lid, 1980, č. 4, s. 215.
- ²⁶ HORVÁTHOVÁ E.: Zvykoslovie a poverý. Slovensko, Lud — II. časť, Obzor, Bratislava, 1975, s. 1030.
- ²⁷ В народному повір'ї Західної України «вінклюс» — це незмінна монета; чоловік заплатить за щось, а гроші повертаються до нього назад. — КОЛЕССА Ф.: Людові вірування на Підгір'ю, ЕЗНТШ, т. 5, Львів, 1898, стор. 97.
- ²⁸ Українські народні казки Східної Словаччини. Упорядкування, післямова та коментарі Михайло Гиряк, т. 1, СПВ, Пряшів 1965, стор. 154.
- ²⁹ Там же, стор. 160.
- ³⁰ MOSZYŃSKI K.: Kultura ludowa slowian, tom II, kultura duchowa, część 1, Książka i Wiedza, Warszawa 1967, s. 623.
- ³¹ Записав Михайло Шмайда в 1962 році в с. Машківці (тепер Вишній Грушов) Гуменського округу від Олени Федорчак (1912). Варіанти: Українські народні пісні Пряшівського краю, книга перша, упорядкував Юрій Костюк, Словацьке видавництво художньої літератури, 1958, стор. 30.
- ³² ZILYŇSKYJ Orest: Slovenská ľudová balada v internetnom kontexte, Veda, SAV, 1978, s. 107—112.
- ³³ KLÍMOVÁ D.: Vodník v českém lidovém podání, Český lid, 1972, s. 142.
- ³⁴ RÖHRICH Luttz: Čert v pohádce a pověsti, Český lid, č. 1, 1966, s. 18.
- ³⁵ АлТh 407 (мотив дівчина перемінена на квіток, який уторгне пан — шлюбу); SSR IV, 85 Ф. Укр. нар. казки Схід. Словаччини, том 3, 1969, СПВ, стор. 21.
Яколіи замість чорта виступає упир: АФАНАСЬЕВ А. Н.: Народные русские сказки, т. 3, Москва 1957, с. 124; ГНАТЮК Б.: Знадоби..., т. 15, Львів 1904, стор. 169; ГНАТЮК В.: Знадоби..., т. 34, Львів 1912, стор. 82.
- ³⁶ Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси. Собранныя Я. О. Головацким, часть II, Москва 1878, с. 218.
- ³⁷ SÍZMĀŘ Jozef: Lidové lékařství v Československu. Brno 1946, s. 186.
- ³⁸ Записано 21. 10. 1981 р. в с. Стриговець Гуменського округу від Михайла Бандурича (1904).
- ³⁹ Там же.
- ⁴⁰ Записано 26. 4. 1978 р. в с. Улич-Криве Гуменського округу від Яна Грицька (1912).
- ⁴¹ ПОМАРАНЦЕВА Э. В.: Мифологические..., с. 144.
- ⁴² Записано 23. 5. 1978 р. в с. Вишня Полянка Бардіївського округу від Марії Дулей (1908).
- ⁴³ ПОМАРАНЦЕВА Э. В.: Мифологические..., с. 148.
- ⁴⁴ Пор. КУЗЕЛЯ Зенон: Причинки до народних вірувань з початком XIX ст., Упири і розношене зарази. Записки Наукового товариства ім. Шевченка, т. 80, Львів 1907, стор. 115.
- ⁴⁵ Бойки під назвою «нетоя» розуміють рослину аконіт (*Aconitum div. sp.*). Див. БОЛТАРОВИЧ З. Є.: Народне лікування українців кінця XIX — початку XX століття. Київ «Наукова думка», 1980, с. 67.
- ⁴⁶ ВАРХОЛ Н.: Жінка-демон..., с. 293.
- ⁴⁷ КУЗЕЛЯ З.: Причинки..., стор. 115.
- ⁴⁸ Назва «нелашпый» — «*nelapši*» відома і в словацьких селах Земплина. Див. MJARTAN Ján: Vampirske poverý v Zemplíne. Slovenský národopis, SAV, Bratislava 1953, s. 111.
- ⁴⁹ Див. ВАРХОЛ Н.: Жінка-демон... с. 296.
- ⁵⁰ КУЗЕЛЯ З.: Причинки..., стор. 119, MJARTAN J.: Vampirske... s. 113.
- ⁵¹ У словацьких селах Земплина це були «zakrutky». Див. MJARTAN J.: Vampirske..., s. 113.
- ⁵² Гуцули вважали, що «опир то мушчинин, а значно его по тім, що ни має ні вусів ні природжія». — ШУХЕВИЧ В.: Гуцульщина, п'ята часть, Львів 1908, стор. 205.
- ⁵³ MOSZYŃSKI K.: Kultura... s. 330—331.
- ⁵⁴ На Україні пробивали вампіра осиковим колом (КУЗЕЛЯ З.: Причинки..., стор. 118), на Земплині його серце пробивали глодовим колом (MJARTAN J.: Vampirske..., s. 119).
- ⁵⁵ Записано 21. 10. 1981 р. в с. Стриговець Гуменського округу від Михайла Бандурича (1904).

- ⁵⁵ Записав М. Шмайда в 1960 році в с. Видрань Гуменського округу від Юлії Сопири (1880).
- ⁵⁶ MOSZYŃSKI K.: *Kultura...*, s. 316.
- ⁵⁷ Записано 2. 2. 1979 р. в с. Новоселиця Гуменського округу від Василя Зимовчак (1897).
- ⁵⁸ КУЗЕЛЯ З.: *Причинки...*, стор. 114.
- ⁵⁹ Там же, стор. 116.
- ⁶⁰ Там же, стор. 115.
- ⁶¹ Записано 19. 7. 1979 в с. Дара Гуменського окр. від Марії Сорінчак (1905).
- ⁶² Записано 12. 9. 1980 р. в с. Улич Гуменського округу від Анни Малиняк (1910).
- ⁶³ КУЗЕЛЯ З.: *Причинки...*, стор. 111.
- ⁶⁴ Характеризуючи словацький матеріал про упирів М'яртан наводить, що «nastalo zmätenie predstáv o upírovi a vlkolakovi a názov vlkolak prešiel aj na bytosti upirovité, čo konštatoval už aj Chorvát» (MJARTAN J.: *Vampírske...*, s. 108.).
- ⁶⁵ Українські народні пісні Східної Словаччини. Упорядкував Юрій Цимбора, книга друга, СПВ Пряшів 1963. 413: Поп. MANN Aarne. *Magické spôsoby prívolańania mańželského partnera v období masového vystaĥovalectva do zámoria. Slovenský národopis*, 30/1982, č. 2. s. 352.
- ⁶⁶ MANN A. *Magické...*, s. 352.
- ⁶⁷ Українські народні пісні Східної Словаччини... , книга друга... , стор. 400.
- ⁶⁸ MANN A.: *Magické...*, s. 350.
- ⁶⁹ Там же, стор. 352
- ⁷⁰ Там же.
- ⁷¹ Записано 30. 7. 1980 р. в с. Іновець Махалівського округу від Катерини Капітули (1898).
- ⁷² Див. ВАРХОЛ Н.: *Жінка...* с. 277.
- ⁷³ Записано 20. 7. 1979 р. в с. Пчолинне Гуменського округу від Івана Станка (1901).
Повітря, взагалі, вважалось місцем, в якому нібито перебували різні «нечисті сили».
Про персоніфікований вітер, який спричинює й поширює хвороби див. ВАРХОЛ Надя: *Жінка-демон...*, с. 283—284.
- ⁷⁴ Варіант: ЧУБИНСКИЙ П. И.: *Труды...*, том 2, Малорусскія сказки, отдель 1, сказки мифическія, СПб. 1878, с. 423—424.

СПИСОК ОБ'ЄКТІВ ЗАПИСУ

- 1 Бандурич Михайло (1904) — Стриговець, окр. Гуменне
- 2 Бережна Марія (1901) — Свидник
- 3 Березний Михайло (1901) — Свидник
- 4 Біга Михайло (1902) — Новоселиця, окр. Гуменне
- 5 Білогушчин Анна (1905) — Іновець, окр. Михалівці
- 6 Васичак Іван (1911) — Остурня, окр. Попрад
- 7 Гвізд Олена (1909) — Белеївці, окр. Свидник
- 8 Гіда Ян (1901) — Смутьник, окр. Гуменне
- 9 Гошані Людвик (1900) — Гуменне (із записів М. Шмайди)
- 10 Грицько Іван (1912) — Улич-Криве, окр. Гуменне
- 11 Данко Анна (1904) — Старина, окр. Гуменне
- 12 Данчишин Іван (1901) — Шашова, окр. Бардіїв
- 13 Дзян Олена (1900) — Красний Врід, окр. Гуменне (із записів М. Шмайди)
- 14 Дода Андрій (1899) — Кальна Розтока, окр. Гуменне
- 15 Дудлак Марія (1898) — Великий Липник, окр. Стара Любовня
- 16 Дупей Марія (1908) — Вишня Полянка, окр. Бардіїв
- 17 Зимовчак Анна (1903) — Новоселиця, окр. Гуменне
- 18 Зимовчак Василь (1897) — Новоселиця, окр. Гуменне
- 19 Калянін Марія (1898) — Пудгородь, окр. Михалівці
- 20 Капітула Катерина (1898) — Іновець, окр. Михалівці
- 21 Капко Юрій (1903) — Звала, окр. Гуменне
- 22 Карафа Іван (1900) — Лівів, окр. Бардіїв
- 23 Ковальчик Анна (1914) — Орябина, окр. Стара Любовня
- 24 Кокоч Іван (1894) — Дара, окр. Гуменне
- 25 Кузм'як Анна (1903) — Страняни, окр. Стара Любовня

26. Лельо Йосиф (1909) — Гавранець, окр. Свидник
27. Лендяк Степан (1908) — Гельцманівці, окр. Списька Нова Весь
28. Ленько Михайло (1913) — Тополя, окр. Гуменне
29. Майдак Анна (1909) — Чирч, окр. Стара Любовня
30. Майдак Петро (1911) — Чирч, окр. Стара Любовня
31. Макарович Михайло (1905) — Улич, окр. Гуменне
32. Малиняк Анна (1910) — Улич, окр. Гуменне
33. Мина Юрій (1919) — Велика Поляна, окр. Гуменне
34. Орловський Андрій (1901) — Шарбів, окр. Свидник
35. Павцьо Юрій (1899) — Руське, окр. Гуменне
36. Папіях Олена (1900) — Красний Брід, окр. Гуменне (із записів М. Шмайди.)
37. Петришак Іван (1901) — Грабське, окр. Бардіїв
38. Пірош-Лаврувська Марія (1921) — Руське
39. Полянська Єва (1904) — Якуб'яни, окр. Стара Любовня
40. Полянський Степан (1903) — Якуб'яни, окр. Стара Любовня
41. Ружанський Василь (1898) — Руський Потік, окр. Гуменне
42. Савка Михайло (1890) — Убля, окр. Гуменне
43. Смоляр Василь (1902) — Ялова, окр. Гуменне
44. Сопира Юлія (1880) — Видрань, окр. Гуменне (із записів М. Шмайди)
45. Сополіга Андрій (1909) — Белеівці, окр. Свидник
46. Сорінчак Марія (1905) — Дара, окр. Гуменне
47. Станко Іван (1901) — Пчолинне, окр. Гуменне
48. Строган Зузана (1909) — Збой, окр. Гуменне
49. Федич Михайло (1909) — Руський Грабовець, окр. Михалівці
50. Федич Юлія (1908) — Руський Грабовець, окр. Михалівці
51. Хавцьо Марія (1919) — Велика Поляна, окр. Гуменне
52. Чекан Михайло (1900) — Ганигівці, окр. Пряшів
53. Швигар Марія (1911) — Олька, окр. Гуменне
54. Штенко Іван (1903) — Видрань, окр. Гуменне (із записів М. Шмайди)
55. Штих Андрій (1901) — Пудгородь, окр. Михалівці
56. Шукаль Юлія (1921) — Руський Грабовець, окр. Михалівці
57. Ющик Юрій (1917) — Улич, окр. Гуменне

Словничок малозрозумілих діалектних слів

баламута — біда	гаргала — дерев'яне відро
бігарь — палиця	гыбай — рушай
боганча — черевик	горар — лісник
босорка — відьма	
бочкори — постолі	дедына — село
	доган — тютюн
валал — село	
валувати — в розумінні обволікати, за- носити	живан — розбійник, опришок
вельо — багато	завистливый — заздрісний
вздух — повітря	задгусь — йти задом навколішки
весмір — всевіт	закочаніти — захолонути
випудити — вигнати	заноска — заноза
виход — схід	запад — захід
выпарадженный — святково вдягнений	зладити — приготувати
вояци — солдати	зрак — погляд
вскутку — дійсно	
	кабат — спідниця
гамба — рот	камарат — друг, товариш

капча — пряжка
кормеш — храмове свято
кылы — грижа
клат — колода
клинці — цвяхи
ковбиця — колода
коляі — рейки
копыля — безбатченко
кочиш — фурман
курячка — курячий кал
куфрик — чемоданчик

лада — труна
лапит — в розумінні почне
лем — тільки
луфт — повітря

младенец — парубчак
музыка — сільське гуляння
мур — стіна

напудив са — злякався
нарубы — навиворіт
немоцниця — лікарня
няньо — батько

опалачка — коритце на хліб
опліча — ляна коротка сорочка

паплан — ковдра, укривало
паця — порося
під — корище
піпка — люлька
погнути — рушити
покрейда — пірце молодого
поломень — полум'я

попивай — залізний предмет (закруче-
ний дріт), яким чистили люльку
потята — пташенята
приїмання — причащення
простераadlo — покривало

розроблена — перепрацьована
рєч — мова
рунувати — завідувати

север — північ
скірні — чоботи
скріпнути — захопнути
сліпий комин — устаткування для від-
воду диму в сїни або корище
соха — скелет
strom — дерево
сусік — засік

траґар — сволок
тримати войну — воювати
турня — дзвінниця

файні — добрі
фурт — все

центлик — сантиметр
цівка — устаткування для відводу диму
з печі
цма — тьма

шаркань — дракон, змії
шмарити — кинути

юх — південь

Nadija Varcholová, *Démonický muž v ľudových poverách Ukrajincov východného Slovenska.*

Poverové poviedky o mužských démonických bytostiach dodnes sa živo tradujú v ukrajinskom etniku východného Slovenska. Hovorí sa v nich o „chmarnykoch“, vodníkoch, zmokoch, čertoch, „perelesnykoch“, upíroch.

V predstavách o „chmarnykoch“ je badaateľný dualistický princíp. Jednak sú to nadprirodzené bytosti, jednak sú to obyčajní pozemšťania, ktorí sa s nadprirodzenou schopnosťou — vládnúť nad búrkou, narodili.

O prosperitu hospodárstva dbal zmok, ktorý sa zdržiaval na pôjde. Zadóvážil si ho ten, kto nosil za deväť dní pod ľavou pazuchou „znosok“, maličké vajíčko bez žltka. Zmok neustále žiadal prácu od hospodára, svojho pána, ak ju nedostal alebo mu niekto v niečom nevyhovel, zúril, pričom hrdúsil dobytok aj domácich.

K populárnym postavám poverových poviedok v skúmanom regióne patria čerti. Na rozdiel od ľudových rozprávok, čert v poverových poviedkach javí sa ako bytosť zlá, škodlivá. Časť trestá tie ženy, ktoré pracujú v zakázané časť dňa. V ľudovom podaní charakteristickými prvkami čerta sú kačacie nohy alebo kopytá, chlpatosť, rohy a niektorá časť odevu červenej farby.

„Perelesnyk“ — pokušiteľ dievčat a žien je známy iba v oblasti Sniny; podľa ľudovej predstavy zjavuje sa dievčatám alebo ženám najčastejšie v noci v podobe milovanej csoby.

Silná a živá je viera vo vampirizmus. Zvlášť v Sninskej oblasti, kde pod termínom upír rozumejú „zlú silu“ v širšom slova zmysle. Okrem rozšírenej predstavy, že upír vychádza zo svojho hrobu a cicie krv ľuďom a dobytku, považujú ho aj za pôvodcu chchrôb — keď vietor, v ktorom letia upíri, ofúkne človeka, ten ochrne; upír zabíja ľudí a trestá tie ženy, ktoré aj napriek zákazom, pracujú v určitý čas dňa, napríklad, sijaú zo soboty na nedeľu a pod. Podľa iných predstáv upíri javia sa ako bytosti s dobrými vlastnosťami, obyčajne ako veštcí.

Proti upírom a „perelesnykom“, praktizovali rôzne magické úkony. Ako ochranné prostriedky používali o. i. aj ľudský kaľ, železné predmety a pod.

Poverové predstavy o mužských démonických bytostiach navzájom sa prelínajú a podávajú sa rôznym vonkajším vplyvom, čo spričiňuje, že démonické mužské bytosti majú niektoré spoločné črty činnosti (čert so zmokom, „chmarnyk“ s upírom, „perelesnyk“ s upírom a pod.).

Poverové poviedky o mužských démonických bytostiach vyznačujú sa veľkou variabilitou. V skúmanom regióne dodnes sa ústne tradujú formou osobného zážitku alebo zážitku blízkej či príbuznej osoby.

РЕЗЮМЕ

Надя Вархол, *Демонический мужчина в народных суевериях украинцев Восточной Словакии*

Суеверные рассказы о мужских демонических существах живо передаются в украинском этнике Восточной Словакии. Они содержат много представлений о таких существах, как «хмарник», водяной, домовый, черт, «перелесник», вампир.

В представлениях о «хмарниках» заметный дуалистический принцип. Отчасти это сверхъестественные существа, отчасти — простые земляне, которые родились, имея сверхъестественную силу управлять бурей.

Процветанием хозяйства занимался домовый, который засиживался на чердаке. Ним обзаводился тот, кто девять дней носил с левой стороны под мышкой так называемый «znosok», т. е. маленькое яйцо без желтка. Домовый постоянно требовал от хозяина, своего господина, работу. Если не получил ее или кто-либо ему не угодил, он свирепствовал, причем душил скот и домашних.

К популярным существам суеврных рассказов в исследуемом регионе принадлежат черти. В отличие от народных сказок, черт в суеврных рассказах выступает как существо злое и вредное. Часто наказывает тех женщин, которые работают в запрещенное время дня. В народных преданиях характерными признаками черта являются утиные ноги или копыта, лохматость, рога, а некоторые части его одежды были красного цвета.

«Перелесник» — соблазнитель девушек и женщин известен лишь в области Снины. За народными представлениями он появляется перед девушками или женщинами чаще всего ночью в облике любимого человека.

Силька и жива тоже вера в существование вампиров. Особенно в области Снины, где под словом «вампир» подразумевают «нечистую силу» в более широком значении. Кроме распространенного представления, что вампир покидает свой гроб и пьет кровь людей и скота, его считают и виновником болезни: если вестер, в котором летать вампиры, подует на человека, тот останется парализован; вампир убивает людей и наказывает тех женщин, которые и вопреки запрету работают в определенный час дня, например, шьют из субботы на воскресенье и т. д. За иными представлениями вампиры появляются как существа с хорошими свойствами, обычно как ясновидцы.

Против вампиров и «перелесников» практиковали различные магические приемы. Как защитные средства применялись, например, людской кал, железные предметы и прочее.

Суеврные представления о мужских существах взаимно переплетаются и поддаются различным внешним воздействиям, а это причиняет то, что демонические мужские существа имеют некоторые общие черты деятельности (домовой с чертом, вампир с «хмарником», «перелесник» с вампиром и прочее).

Суеврные рассказы о мужских демонических существах отличаются большой изменчивостью. В исследуемом регионе они до сих пор устно передаются во форме личного переживания или переживания близкого человека или родственника.

RESÜMEE

Nadja Varchol, *Der dämonische Mann im Aberglauben der ostslowakischen Ukrainer*

Abergläubische Erzählungen von männlichen dämonischen Wesen werden im ukrainischen Ethnikum der Ostslowakei bis heute überliefert. Sie enthalten viele Vorstellungen von solchen Wesen wie „chmaryk“, Wassergeist, Hausgeist, Teufel, „perelesnyk“, Vampir.

In der Vorstellungen von „chmaryky“ ist das dualistische Prinzip bemerkbar. Teilweise sind es übernatürliche Wesen, teilweise einfache Leute, die mit der übernatürlichen Kraft, den Sturm zu beherrschen, geboren sind.

Um das Wirtschaftsgedeihen kümmerte sich der Hausgeist, der sich auf dem Dachboden aufhielt. Ihm schaffte sich derjenige an, wer ein kleines Ei ohne Eigelb neun Tage unter dem Arm getragen hatte. Der Hausgeist forderte ständig vom Wirt, seinem Herren, irgendwelche Arbeit. Im Falle, daß er sie nicht bekam oder daß jemand ihm etwas zu Gefallen nicht tat, tobte er und erwürgte das Vier und die Angehörigen.

Zu beliebten Wesen der abergläubischen Erzählungen gehören im erforschten Gebiet Teufel. Zum Unterschied von Volksmärchen, tritt der Teufel in abergläubischen Erzählungen als ein böses und schädliches Wesen auf. Er bestraft oft diejenigen Frauen, die in einer verbotenen Tageszeit arbeiten. In Volksüberlieferungen sind die charakteristischen Züge des Teufels Entepfoten oder Hufe, lange Haare und Hörner. Einige Stücke seiner Kleidung haben eine rote Farbe.

„Perelesnyk“ als Verführer von Mädchen und Frauen ist bloß im Starinagebiet bekannt. Abergläubischen Vorstellungen nach erscheint er vor Mädchen und Frauen am häufigsten nachts in der Gestalt eines geliebten Menschen.

Stark und lebendig ist auch der Glaube an die Existenz von Vampiren. Besonders im Gebiet von Snina, wo man unter dem Wort „upir“ (Vampir) eine böse Kraft in einer breiteren Bedeutung versteht. Außer der verbreiteten Vorstellung davon, daß der

Vampir sein Grab verläßt und das Blut von Menschen und des Viehes saugt, hält man ihm auch für einen Urheber der Krankheiten. Wenn der Wind, in dem Vampire fliegen, jemandem umweht, wird er lahmegelegt. Der Vampir tötet Menschen und bestraft diejenigen Frauen, die sogar trotz dem Verbot in einer bestimmten Zeit des Tages arbeiten, z. B. sie nähen in der Nacht von Sonnabend an Sonntag usw. Anderen Vorstellungen nach erscheinen Vampire als Wesen mit guten Eigenschaften, meistens als Helseher.

Gegen Vampire und „perelesnyky“ wurden verschiedene magische Methoden verwendet. Als ein Schutzmittel gebrauchte man z. B. menschliche Exkremente, eiserne Gegenstände u. a. m.

Die obergläubischen Vorstellungen von männlichen dämonischen Wesen verschlingen sich gegenseitig und lassen sich durch verschiedene äußerliche Einwirkungen ergreifen, was verursacht, daß die männlichen dämonischen Wesen einige gemeinsame Tätigkeitsmerkmale haben (der Hausgeist mit dem Teufel, der Vampir mit dem „chmarnyk“, der „perelesnyk“ mit dem Vampir usw.).

Die abergläubischen Erzählungen von männlichen dämonischen Wesen werden durch eine große Veränderlichkeit unterscheidet. Im erforschten Gebiet werden sie bis jetzt in Form von einem persönlichen Erlebnis oder einem Erlebnis des nahen Menschen oder eines Verwandten mündlich überliefert.

ЛИСТУВАННЯ, ТВОРЧА СПАДЩИНА, ОБГОВОРЕННЯ

МАТЕРІАЛИ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАЛЕКТОЛОГІЇ

У зв'язку з помітним посиленням останнім часом інтересу до вивчення історії українського мовознавства ми б хотіли звернути увагу на необхідність значно ширшого залучення при таких дослідженнях багатого архівного, зокрема епістолярного матеріалу, який зберігається по різних архівах та в приватних колекціях. У першу чергу, гадаємо, варто було б опублікувати (зрозуміло, з відповідними коментарями) такі матеріали, що переховуються в рукописних відділах Центральної наукової бібліотеки АН УРСР, Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника, в ААН СРСР, в архіві В. Ягіча (у національній та університетській бібліотеці в Загребі) тощо.

Пропонуємо увазі 9 листів К. П. Михальчука до О. О. Шахматова, 11 його ж листів до П. К. Сімоні та 4 листи І. А. Панькевича до В. Ягіча.

ЛИСТУВАННЯ І. ПАНЬКЕВИЧА З В. ЯГІЧЕМ

Перші два учбові роки І. Панькевич навчався в Львівському університеті, а останні п'ять семестрів (1910—1912 рр.) продовжував у Відні. У цей час В. Ягіч у Віденському університеті лекцій уже не читав, бо в 1908 р. відійшов на пенсію. Проте В. Ягіч продовжував підтримувати жваві і тісні зв'язки з молодими славістами, допомагав і скеровував їх наукові інтереси; молодь горнулася до нього, глибоко шанувала не лише його високий авторитет визначного вченого, а й душевну щедрість, доброзичливість, готовність підтримати, дати добру пораду.

І. Панькевич після закінчення університету в 1912 р. аж до вересня 1919 р. працював викладачем консулярної академії у Відні і в зв'язку з цим мав добру можливість безпосередньо підтримувати контакти з В. Ягічем, якого він уважав своїм учителем.¹

В архіві В. Ягіча (Загребська національна і університетська бібліотека) виявлено чотири листи І. Панькевича до В. Ягіча. Писані вони

німецькою мовою і відносяться до періоду 1918—1921 рр. Листи містять нові цікаві відомості про життя та діяльність визначного дослідника писаних пам'яток, говорів, фольклору та етнографії Закарпаття. Зокрема з цих листів довідуюся, що І. Панькевич зібрався зайнятися ґрунтовним дослідженням волинських говорів, вивчав фонетику говірок району Золочева, що В. Ягіч турбувався про одержання І. Панькевичем від Віденської АН спеціальної стипендії для проведення діалектологічних досліджень на Волині тощо.

П. О. Дзєндзєлівський

I.

EUER HOCHWOHLGEBOREN
SEHR GEEHRTER HERR FRAT!

Herr Professor Rešetar war so liebenswürdig mir mitzuteilen, das die Kaiserliche Akademie der Wissenschaften über Antrag des Hoch Geehrten Herrn Hofrats geneigt wäre, mir eine Subvention für die Studienreise nach Wolhynien zu gewähren. Mit dieser Nachricht bin ich sehr erfreut und erlaube ich mir hiemit dem Hochgeehrten Herrn Hofrat meinen innigsten Dank auszusprechen. Da es mir leider nicht möglich sein wird nächsten Mittwoch den Hoch Geehrten Herr Hofrat persönlich zu sprechen, so möchte ich hier einige Fragen, die mit meiner Reise im Zusammenhang stehen, erörtern.

Es wird sich demnächst darum handeln, das ich die erforderlichen Bewilligungen zur Bereisung einiger Gebiete Wolhyniens erhalte. Die Zeit ist kurz, der Weg aber lang.

Meines Wissens mus die Erlaubnis auserbei der Polizeidirektion noch beim Ministerium des Aeussern, Armeekommando und deutschen Armeekommando „Ost“ eingeholt werden. Mir wäre sehr angenehm, wenn die Akademie der Wissenschaft mir in dieser Angelegenheit gehilflich sein möchte, da ich sonst überall auf Schwierigkeiten stossen werde. Ich werde mir erlauben den Hochgeehrten Herr Hofrat nochmals zu bitten auch in dieser Angelegenheit bei der Akademie vorzusprechen und mich zu unterstützen.

Ich beabsichtige Ende Juli l. J. die Reise anzutreten und Anfang September zurückzukehren. Vorher aber gehe ich auf Erholung nach Galizien, von wo ich mich nach Wolhynien begeben werde.

Bevor ich abreise, hoffe ich den Hoch Geehrten Herrn Hofrat noch persönlich sprechen zu können, um für das warme Eintreten um meine Sache den innigsten Dank auszusprechen.

Genehtigen Euer Hochwohlgeboren den Ausdruck meiner ausgezeichneten Hochachtung womit ich mich zeichne.

Ihr Ergebenster
D. Iwan Pankiewicz

Wien, den 9. juni 1918

Ваше високоблагородіє,
високошановний пане надвірний радник!

Пан професор Решеґар² був таким люб'язним повідомити мені, що цесарська академія наук за пропозицією високошановного папа надвірного радника

була б схильна дати мені допомогу для наукового відрядження на Волинь. Ця звістка мене дуже порадувала, і я дозволю собі висловити високошановному панові надвірному радникові свою сердечну подяку. Оскільки наступної середи, на жаль, я не зможу особисто говорити з високошановним паном надвірним радником, то я хотів би тут з'ясувати деякі питання, що стосуються моєї по-дорожжі.

Мова йтиме про те, щоб я одержав необхідний дозвіл для відвідування деяких районів Волині. Час короткий, але дорога довга.

Крім дозволу начальника поліції і міністерства закордонних справ, як мені відомо, необхідно одержати дозвіл верховного командування німецького військового командування „Схід”. Мені було б дуже приємно, якби академія наук змогла допомогти мені у цій справі, тому що я везуди наптовхнувся на труднощі. Я дозволю собі ще раз попросити високошановного пана надвірного радника також у цій справі поклопотатися в академії і підтримати мене.

Я маю намір у кінці липня цього року поїхати і на початку вересня повернутися. Але спочатку я йду на відпочинок у Галиччину, звідки відправлюсь на Волинь.

Сподіваюся, що перед від'їздом зможу особисто поговорити з високошановним паном надвірним радником, щоб висловити сердечну подяку за таку теплу турботу мою справою.

Вам найвіздатніший

Д. Іван Панькевич.

Відень, 9 червня 1918.

II.

Złoczów, den 10. August 1918.

**EUER HOCHWOHLGEBOREN, HOCHGEEHRTEN
HERR HOFRAT!**

Bezüglich meiner Studienreise in das Wolhynische Polesie habe ich endlich vor kurzem die Entscheidung der deutschen Regierung und des deutschen AOK erhalten. Leider ist sie im negativen Sinne ausgefallen. Sie lautet: Es wird die Zustimmung der deutschen Regierung und des deutschen AOK derzeit versagt. Es bleibt nun nichts übrig als auf bessere Zeiten zu warten. Eine andere Gegend zu wählen, wo die Zustimmung der deutschen Behörden nicht notwendig wäre, ist leider zu spät. Ich werde daher den Aufenthalt in Złoczów ausnützen und dialektologische Untersuchungen in der Umgebung vornehmen.

Über die negativ Entscheidung der deutschen Regierung setz ich gleichzeitig die Kaiserliche Akademie der Wissenschaften in Kenntnis.

Genehmigen Euer Hochwohlgeboren Hochgeehrter Herr Hofrat den Ausdruck meiner vorzüglichsten Hochachtung.

Ergebenster

D. Iwan Pankiewicz

Золочів, 10 серпня 1918

Ваше високоблагородіє, високошановний пане надвірний радник!

Я недавно одержав рішення німецького уряду та німецького верховного

військового командування щодо мого наукового відрядження у Волинське Полісся. На жаль, воно негативне. Воно звучить: німецький уряд і німецьке військове верховне командування тепер не погоджується. Не залишається нічого іншого, як чекати кращих часів. Вибрати іншу місцевість, де не потрібна була б згода німецьких властей, на жаль, уже пізно. Тому я використаю перебування в Золочеві і займусь діалектологічними дослідженнями в околиці.

Про негативне рішення німецького уряду я одночасно повідомляю кайзерівську академію наук.

Дозвольте, Ваше високоблагородіс, високошановний пане надвірний радник, висловити Вам мою найщирішу повагу.

Найвідданіший

Д. Іван Пап'юквич.

Armeeoberkommando.

III.

Złoczów, den 9. September 1918

EUER HOCHWOHLGEBOREN, HOCHGEEHRTEN
HERR HOFRAT!

Gestern bin ich nach der zweiwöchigen Abwesenheit wieder nach Złoczów gekommen und habe mich sehr gefreut, den Brief vom Hochgeehrten Herr Hofrat gefunden zu haben. Ich danke herzlichst für die warmen Worte, die Hochgeehrter Herr Hofrat an mich gerichtet haben. Wir Jungen stehen voll Bewunderung vor den Leistungen, die Hochgeehrten Herr Hofrat trotz aller Entbehrungen und hohem Alter im Stande sind zu liefern.

Infolge des Misslingens meiner Mission nach der Ukraina bin ich hilf — und ratlos geworden. Weit entfernt von meiner Bibliothek musste ich die begonnen Arbeiten unterbrechen. Nur hie und da fahre ich nach Lemberg und hole paar Bücher, um meine phoentischen Studien fortsatzten zu können. Ich habe mich bemüht aus dieser Lage einen Ausweg zu finden und nach der Vorsprache mit dem D Swiencickij beschloss ich nach Kijev zu reisen und von dort irgendwo aufs Land zu fahren. Ich hoffte bei einer intelligenten Familie Aufenthalt zu nehmen, um erstens meine russischen Kenntnisse zu erfrischen und bei dieser Gelegenheit den Dialekt der Umgebung studieren zu können. Zu diesem Zwecke habe ich Mitte August an das AOK in Baden um einen Passierschein eingereicht, aber leider bis jetzt keine Antwort erhalten. Sollte jene bis Ende dieser Woche nicht gelangen, so werde ich gezwungen auch diesen Plan aufzugeben. Es wird nichts übrig bleiben, als nach Werchobuz 18 km nordöstlich von Złocz w mich zu begeben und dort die Sprache des Dorfes und der Umgebung zu studieren. Gelingt mir das, so werde ich reines Gewissen haben, das ich die teure Zeit nicht vergeudet hatte.

Ich lebe hier in viel besseren Verhältnissen wie Hochgeehrter Herr Hofrat. Ich war gröstenteils am Lande, wo die Approvisionierung keinen Mangel leidet. In Złoczów kann mann auch nicht schlecht leben, aber die Preise sind riesig hoch. Nun habe ich Angst vor Wien. Viel Lebensmittel kann man nicht mitnehmen, andererseits l uft man der Gefa r, das auch kleinere Mengen unterwegs konfisziert werden. Ich gedenke erst anfangs Oktober nach Wien zurückzukehren und g rffe den Hoch-

geehrten Herrn Hofrat wohl erhalten zu finden. Genehmigen Hochgeehrter Herr Hofrat den Ausdruck meiner ausgezeichneten Hochachtung.

Euer Ergebenster.

D. Pankiewicz

Золочів, 9 вересня 1918.

Ваше благородіє високошановний пане надвірний радник!

Після двотижневої відсутності я вчора знову повернувся з Золочів і дуже зрадів, знаювши листа високошановного пана надвірного радника. Щиро дякую за теплі слова, адресовані мені високошановним паном надвірним радником. Ми, юнаки, захоплені роботою, яку високошановний пан надвірний радник, незважаючи на всякі нестатки та похилий вік, у статі виконувати.

Із-за невдачі моєї місії на Україну я став безпомічним і безрадним. Будучи віддаленим від своєї бібліотеки, я змушений був перервати початі роботи. Я тільки інколи їздив до Львова і привожу кілька книжок, щоб мати змогу продовжувати свої фонетичні студії. Я намагався знайти якийсь вихід з цього становища і після розмови з доктором Свєцицьким³ вирішив поїхати в Київ, а звідти кудись на село. Я думав зупинитися в якійсь інтелігентній сім'ї, щоб по-перше, освіжити свої знання російської мови і при цій нагоді мати змогу вивчати діалект околиці.

У середині серпня з цією метою я звернувся до військового верховного командування в Бадені за пропуском, але, на жаль, досі не одержав ніякої відповіді. Якщо вона до кінця цього тижня не прийде, то я змушений буду відмовитися також і від цього плану. Мені не залишиться нічого іншого, як податися у Верхобуж, що 18 км на північний схід від Золочева, і там вивчати мову села і околиці⁴. Якщо це мені вдасться, то в мене буде чиста совість, що я дорогий час не марнував.

Тут я живу в набагато кращих умовах, ніж високошановний пан надвірний радник. Я здебільшого був на селі, де в забезпеченні продуктами немає нестачі. У Золочеві можна непогано жити, але ціни занадто високі. Тепер я боюся Відня. Багато продуктів брати з собою не можна, з другого боку, небезпечно, що в дорозі також певначну кількість можуть конфіскувати.

Я думаю лише на початку жовтня повернутися до Відня і сподіваюся, що високошановного пана надвірного радника застану здоровим.

Прийміть мої найкращі пошанування, високошановний пане надвірний радник.

Ваш найвідданіший

Д. Панькевич.

IV.

UŽHOROD, den 23. XII. 1921

Hochgeehrter Herr Hofrat.

Noch vor kurzem dachte ich, das es mir möglich sein wird zu Weihnachten nach Wien zu kommen und bei dieser Gelegenheit mich persönlich um das Befinden des Herrn Hofrats zu erkundigen. Leider meine Reise nach Wien musste ich bis zu Ostern

verschieben. Herr Hofrat werden mir gestarren, auf diese Weise meine herzlichsten Glückwünsche zu Weihnachten sowie zum Neujahr dem Herrn Hofrat entgegen zubringen.

Gott möge dem Herrn Hofrat noch genug Kräfte geben die Schwierigkeiten des harten Wienerlebens zu überwinden und uns den jungen Slavisten noch lange als unser Meister zu gelten. Gerade vor einigen Tagen habe ich einen Artikel von Fleišhans in *Národní listy* gelesen, worin erinnert wird, das die Slavistik gerade jetzt mit dem Erscheinen des Studuims des Herrn Hofrats über den sl. Apostel III ihr hundertjähriges Jubiläum feiert. — Gott sei Dank sieht man wiederum eine lebhaftige Tätigkeit auf dem Gebiete der Slavistik. Es soll in Prag „Slavia“ erscheinen. In Belgrad und in Paris sollten eine solche erschienen haben. Leider nach Uzhorod kommt nur nur ein Echo davon. Nur aus Petrograd kommt fast keine Nachricht zu uns. Wenn die Zeitung was bringen, so hören wir von dem Hinscheiden eines bekannten Names. Aus einer Liste der verstorbenen Professoren erfahre ich, das Wjačeslav Ščepkin nicht mehr lebt. Wann wird einmal diesen Leiden ein Ende kommen?

Wie geht es den Herrn Hofrat in diesen schweren Zeiten? Hoffentlich bewahrt Gott den Herrn Hofrat noch in vollsten Kräften.

Wie geht es dem Herrn Professor Résetar. Ich habe jede Verbindung mit ihm verloren. Nun werde ich versuchen nach Agram zu schreiben.

Es ist mir bis jetzt schon gelungen durch Exkursionen die Hälfte des Territoriums von Podkarpatska Rus durchzuforschen. Im Frühling denke ich das Studium zu beenden. Auf Grund des vorliegenden Materials sehe ich, das die hiesigen Dialekte mit jenen in Galizien bis zur Dnjestrlinie ein ganzes bilden. Genehmigen Herr Hofrat den Ausdruck meiner vorzüglichsten Hochachtung.

Ihr ergebenster

D. Ivan Pankiewicz

Ужгород. 23. XII. 1921 р.

Високошановний пане надвірний радник!

Ще недавно я думав, що зможу приїхати на різдво до Відня і при цій нагоді особисто дізнатися про стан здоров'я пана надвірного радника. На жаль, я змушений був свою подорож до Відня перервати до пашки. Таким чином, пан надвірний радник хай дозволить мені сердечно привітати їх з різдвом, а також з новим роком.

Нехай бог дасть панові надвірному радникові досить сил, щоб подолати труднощі важкого віденського життя і нам, молодим славістам, ще довго бути нашим учителем. Якраз декілька днів тому в „*Národní listy*“⁵ я прочитав статтю фляшганса,⁶ в якій згадується, що якраз тепер з появою дослідження пана надвірного радника про слов'янського) апостола III,⁷ славістика відзначає свій сторічний ювілей. Слава богу, знову видно пожвавлену діяльність у галузі славістики. У Празі повинна з'явитися „*Slavia*“⁸. Кажуть, що в Белграді та Парижі⁹ з'явився такий же (журнал). На жаль, в Ужгород про те доходить лише відголос. Тільки з Петрограда до нас не доходить жодні вісті. Коли газета щось приносить, то ми дізнаємося скоріше про смерть відомого імені. Із списку покійних професорів я дізнався, що Вячеслава Щенкіна¹⁰ уже немає в живих. Коли ж, нарешті, настане кінець цим стражданням?

Як живеться панові надвірному радникові в ці важкі часи? Сподіваюся, що бог береже пана надвірного ще в новших силах.

Як живеться панові професору Решетарю? Я втратив з ним всякий зв'язок. Тепер я спробую написати в Загреб.

Завдяки екскурсіям дотепер мені вже вдалося обстежити половину території Підкарпатської Русі. Весною думаю завершити обстеження. На основі наявного матеріалу я бачу, що тутешні діалекти утворюють одне ціле з тими, що в Галичині аж до лінії Дністра.

Дозвольте, пане надвірний раднику, виразити моє найкраще пошанування.
Ваш найвірніший

Д. Іван Пацькевич.

ПРИМІТКИ

¹ Див. Пацькевич І. Мій життєпис. Науковий збірник Музею української культури в Свиднику, т. 4, кн. I, Пришів, 1969, с. 32.

² Решетар Мілан (Rešetar Milan) (1860 - - 1942) - славіст, професор Віденського університету, член-кореспондент Петербурзької АН, зять В. Ягіча.

³ Свєніціцький Іларіон Семенович (1876 - - 1956) - український радянський філолог і мистецтвознавець. З 1913 р. - приват-доцент Львівського університету по кафедрі слов'янської філології, а з 1939 р. - професор цього ж університету.

⁴ Наскільки відомо, І. Пацькевич якихось праць про фонетику цих говорів не публікував.

⁵ „Národní listy" - щоденна газета, що виходила в Празі 1861 - 1941 рр., орган молодочеського крила чеської буржуазії, в часи буржуазної ЧСР - орган чехословацької народної демократії, а з 1935 р. репрезентувала інтереси крупного капіталу. В 1941 р. заборонена німецькими окупаційними властями.

⁶ Фляйшманс Вацлав (Flajšmans Václav) (1866 - - 1950) - чеський філолог, історик чеської мови і давньочеської літератури, професор Празького університету. Видав „Nejstarší památky jazyka i písemnictví českého" (1903), „Česká příslovi" - 1911 - 1913). Тут йдеться про статтю В. Фляйшманса „Sto let Slovenska a slovanovědy". Див. Národní listy від 18. XII. 1921 (Vzdělávací příloha Národních listů, č. 347, с. 9). Стаття В. Фляйшманса присвячена 100-літтю слов'янознавства, початок якого він датує працею П. Добровського „Institutiones linguae slavicae dialecti veteris prae primum apud Russos, Serbos, aliosque ritus Graeci, tum apud Dalmatas glagolitas ritus latini Slavos in libris sacris obtinet" (Відень, 1821, хоч в інших джерелах рік видання цієї праці 1822). В. Фляйшманс подає коротку характеристику найвизначніших славістів ХІХ та початку ХХ століття, у тому числі В. Ягіча. У зв'язку з цим він згадує його монографію „Zum altkirchenslawischen Apostolus", що вийшла в трьох випусках у 1919 - 1920 рр.: „I. Grammaticisches und Kritisches.-Akademie der Wissenschaften in Wien. Philosophisch-historische Klasse Sitzungsberichte. 191 Band, 2. Abhandlung. Wien, 1919, S. 1-100; „II. Lexikalisches. Die Physiognomie der slawischen Übersetzung (I) - там же. 193 Band, I. Abhandlung. 1919, S. 1-128; „III. Lexikalisches (2). Die Physiognomie der slawischen Übersetzung (2) - там же. 197 Band, I. Abhandlung, 1920, S. 1-133.

⁷ Див. попередню виписку.

⁸ Перший зошит першого річника „Slavia, časopis pro slovanskou filologii" вийшов 1922 року за редакцією О. Гусра та М. Мурка.

⁹ Французький славістичний журнал „Revue des études slaves" почав виходити в Парижі, починаючи з 1921 року.

¹⁰ Щєпкін Владислав Миколайович (1863 - 1920) - визначний російський філолог-славіст, палеограф, історик; член-кореспондент Петербурзької АН.

ЛИСТУВАННЯ К. П. МИХАЛЬЧУКА З О. О. ШАХМАТОВИМ ТА П. К. СІМОНІ

До середини 90-их років XIX ст. було уже чимало зроблено в галузі дослідження російських, а також білоруських та українських говорів. Зібраний фактичний матеріал і здобуті на підставі його вивчення теоретичні узагальнення давали можливість ставити питання про розширення і налагодження більш систематичних, планомірних і організованих досліджень у цій галузі. У зв'язку з цим акад. О. О. Шахматов готує і в 1896 р. публікує спеціалізовані програми для збирання діалектологічних особливостей північноросійського¹ та південноросійського наріч. За дорученням Відділу російської мови та словесності Петербурзької АН Ю. Ф. Карський укладає аналогічну програму для дослідження білоруських говорів³. Щоб забезпечити паралельне вивчення і українських говорів, П. К. Сімоні⁴ від імені Відділу російської мови та словесності Петербурзької АН за вказівкою О. О. Шахматова звернувся до відомого українського діалектолога і взагалі дослідника української мови К. П. Михальчука з пропозицією укласти четверту програму — програму для збирання українських діалектологічних матеріалів. К. П. Михальчук приймає пропозицію і розпочинає роботу над підготовкою цієї програми. У зв'язку з роботою над „Програмою...” між К. П. Михальчуком і акад. О. О. Шахматовим та проф. П. К. Сімоні зав'язується жваве дружнє ділове листування. У своїх листах К. П. Михальчук радиться з О. О. Шахматовим, висловлює деякі теоретичні міркування щодо вивчення українських говорів, щодо окремих явищ української мови, побудови і змісту підготовленої „Програми...” тощо. Окремі листи К. П. Михальчука, власне, є короткими науковими статтями (див., наприклад, №№ 1, 2). Взагалі листи К. П. Михальчука мають певне значення для вивчення розвитку лінгвістичної думки на Україні кінця XIX — початку XX ст., для вивчення історії української діалектології та українсько-російських наукових взаємозв'язків.

Нами виявлено 9 листів К. П. Михальчука до О. О. Шахматова, знаходяться вони в Ленінградському відділенні ААН СРСР (Фонд 134, опис 3, № 990). Листи всі датовані, охоплюють період від березня 1897 р. по березень 1900 р.

11 знайдених листів К. П. Михальчука до П. К. Сімоні зберігаються у Відділі письмових джерел Державного історичного музею (Москва) (фонд 37, № 861). Всі вони датовані і відносяться на період від травня 1896 р. по серпень 1902 р. Листи публікуються сучасною російською орфографією. Скорочення розкриваються в квадратних дужках, коментарі подаються у виносках. *П. О. Дзендзелівський*

І. ЛИСТИ ДО О. О. ШАХМАТОВА

№1.

Киев. Кирилловская ул., д. № 43

5 марта 1897 г.

Глубокоуважаемый Алексей Александрович!

По Вашему предложению II Отделение Имп. Академии наук решило поручить мне составление IV программы для собирания особенностей малорусского наречия. О сказанном решении я имел удовольствие получить извещение от

ЕВПр. г. председательствующего в Отделении и 24 прошлого февраля м[еся]ца ответить полным согласием принять на себя означенный труд и выполнить его по мере своих сил и знаний. За сим считаю приятным долгом обратиться к Вам с обязательными заявлениями по сему поводу. — Понимая всю важность принятого на себя труда и высоко ценя сделанное мне по Вашей инициативе предложение заняться им, я со своей стороны, разумеется, употреблю всяческие старания к усиленному оправданию Вашего лестного доверия ко мне и рекомендации, хотя и не скрываю от себя тех трудностей, какие придется преодолевать мне при выполнении своей задачи. Так как Отделение предоставило при этом моему усмотрению или составить одну общую программу, или же разбить ее на части, указав главным образом на возможность выделения, напр., малорусских говоров в пределах России в одну часть, а вне ее — в другую, то я полагал бы вообще достаточным ограничиться одной общей программой для всего м[а]л[о]р[у]сского наречия. В своей переписке по этому предмету с многоуважаемым П. К. Симони я имел случай указать вкратце на те основания, по которым пришел к такому заключению, а так как мне известно, что о них уже сообщено Вам, то я не буду утруждать Вас повторением сказанного⁵. Что же касается собственно вопроса о составлении двух специальных программ для м[а]л[о]р[у]сских говоров в России и в Австро-Венгрии, то и он, по моему мнению, может вызываться скорее внешними обстоятельствами, чем существом дела, так как известно, что пограничные м[а]л[о]р[у]сские говоры Люблинщины, Волыни, Подолья, Бессарабии с одной стороны, Галичины и Буковины — с другой, имеют столько общих особенностей, что при составлении двух предположительных программ, пришлось бы, по необходимости, включить в обе массу одних и тех же общих и частных вопросов. Мне неизвестно, может быть Отделение рассчитывает каким-либо путем, при посредстве предположенной особой программы для галицких и угрорусских говоров, добыть желательные сведения о них на месте в пределах самой Австро-Венгрии. Но если на этот счет существует какой-либо определенный план, то и для сказанной цели, по моему мнению, могла бы все-таки пригодиться одна общая программа. Только для надлежащего применения ее в данном случае понадобились бы некоторые изменения в редакции, вызываемые местными условиями и требованиями. Таким образом, я позволяю себе думать, что вообще для намеченных Отделением целей могла бы в достаточной мере отвечать, — как в отношении чисто научном, так и в практическом, — одна общая программа, и при том, в редакции, приуроченной пока лишь к нашим собственным условиям и требованиям. Ввиду этого, я и решился, не теряя свободного времени, которого у меня очень мало, приступить уже к изготвлению такой именно программы, предполагая ввести в нее также и все вопросы, касающиеся особенностей, свойственных преимущественно галицким и угрорусским говорам, так как варианты этих особенностей, в том или ином виде и числе, могут попадаться спорадически также и в некоторых говорах, находящихся в пределах России. Затем, что касается самого изложения программы, то я, конечно, считаю обязательным для себя придерживаться, по возможности, общей системы и главнейших приемов, принятых в изложении трех изданных уже программ. Но, вместе с тем, позволяю себе, однако, думать, что это не составит особенного отступления от принятых правил, если мне придется, по некоторым методологическим соображениям, внушаемым особенностями м[а]л[о]р[у]сской речи, несколько в ином порядке та расположить надлежащие вопросы в отделе, напр. фонетики, морфологии, а отчасти и в других, а также несколько видоиз-

менить редакцию вопросов, когда это окажется необходимым, в силу иных отношений м[а]д[о]р[усского] наречия к русскому низшему языку. — как отправному пункту в популярной формулировке вопросов. — чем отношения к нему в[елико] русских, а отчасти также и б[ело]руч[ских] наречий. Во всяком случае мне весьма важно было бы знать, на этот счет Ваше мнение, чтобы утвердиться в уверенности, что, поступая таким образом, я не нарушу основных и обязательных для меня, правил. Вообще, я беру на себя смелость покорнейше просить Вас, не отказать мне в своих советах и указаниях в тех случаях, когда и буду затрудняться относительно надлежащего понимания требований как Ваших, так и Отделения в порученном мне деле.

Прошу принять заверение в глубоком уважении и совершенной преданности.
Готовый к услугам

К. Михальчук.

№ 2

Глубокоуважаемый Алексей Александрович!

Прошу прощения, что так опоздал с ответом на Ваше письмо от 12 марта с. г. Я был в отлучке из Киева, когда оно получилось здесь, и возвратился только к праздникам, а затем имел столько разных хлопот со своими делами, что из-за них собственно и погрешил такой неаккуратностью. Не смотря, однако, на мои отлучки и разные хлопоты, я непрерывно занимаюсь подготовкой материала и заметок для программы и их накопилось у меня уже порядочное количество. Пришлось Вам живейшую благодарность за разъяснения относительно условий составления программы и за предоставление мне свободы в этом деле, которой я воспользуюсь, конечно, по мере моего разумения, исключительно в интересах этого дела.

Разъяснить значение букв, употребленных для выражения звуков, как Вы советуете мне, я считаю необходимым, тем более, что я вынужден буду употребить по несколько разных букв для передачи особых оттенков некоторых гласных одного типа, в особенности гласных типов *и* — *ы* и *е* — *э*, как то: *і* или *ѣ* (для слов вроде *ніс* — нос, *сый* — сильные), *і* или *ѣ* (для *ніс* — нос, *повні* — полный и т. п.), *ы* (для слов вроде *лысий*, *ныва*, *кыдати*), согласно произношению этого звука в одних говорах, и для звука среднего между *і* и *ы*, или *ѣ* и *ы*. — согласно произношению его в других говорах (в тех же словах *лысий*, *ныва*, *кыдати* и т. п.); а также *е* или *є* (для *сыне*, *трээ* и т. п. *э* (для *тэбэ*, *зелэный*, *чесный*, *кээ* и т. п.) и *с* для звука среднего между *с* и *э* в некоторых говорах (*зелэный*, *чесный*, *кэтэ* и т. п.). Затем, я также вполне разделяю Ваше мнение, что писать вступительную статью по-малорусски было бы излишне, — оно и не особенно практично, и неудобно отчасти: да я и не думал об этом, тем более, что пришлось бы поместить ту же статью в русском переводе, а весь текст программы, все равно, писать только по-русски. Что касается разборки, разработки и приготовления для печати будущих материалов, то дело это возможно устроить именно так, как Вы предлагаете. Я надеюсь, что здесь найдутся специалисты из филологов, которые охотно примут участие в этом труде, я же со своей стороны постараюсь заблаговременно пригласить их к участию в нем и о последствиях сообщу Вам. Печатающие же обработанные материалы возможно, конечно, только в изданиях Академии, предпринявшей этот почтенный и капитальный труд, по истине достойный ее высокого научного призвания. В заключение, позволю чувствительно поблагодарить Вас за разрешение писать Вам об интересующем нас общем деле. Я, ра-

зумеется, не премину воспользоваться этим ценным для меня правом во всех необходимых случаях. Между прочим, теперь же, не взирая на недосуг, и позволю себе сказать Вам несколько слов относительно некоторых терминов, какие мне вероятно придется употребить в программе.

Во-первых, я намерен придерживаться в некотором роде старой ереси и сохранить за известными категориями гласных их прежнее наименование — мягких⁶ и твердых (за исключением пока более подходящих и популярных терминов). Впрочем, термины эти я считаю пригодными не ради одной лишь популярности их, а по другим соображениям. Явившиеся на смену их определения сказанных гласных, как смягчающих или несмягчающих предыдущие согласные, представляются в сущности неудачным обходом прямой характеристики тех и других гласных, при чем, косвенно предполагая безразличие последних в этом отношении, они разходятся как с действительными фактами языка (ср., напр., м[a]л[о]р[усские] слова *лэй*, при *лэйка*, восточноукр. *лывый* при западноукр. *лысий*; ю. в. рус. *птицье* при б[ело]рус. *цебе*; а также самостоятельные вокалы, в роде в. рус. *е* при редком э. франц. *и* при *ои* и т. п.), так и с основными физиологическими условиями произношения артикулированных звуков речи вообще, в силу которых, смею утверждать, в действительности не только не возможно изолированное воспроизведение элементарного тембра какого-либо консонанта, напр., *л*, а по необходимости вместо его должны являться или звуки типа *lu*, или звуки типа *li*; но едва ли также возможно и чистое воспроизведение элементарного тембра какого-либо вокала, напр. *е*, а не более или менее осложненных разнохарактерными „придыханиями“ звуков типа *ie* или типа *ié*.

Другой вопрос касается наименования тех или других отдельных единиц лингвистической классификации речи, все равно, по какой бы схеме и по каким бы принципам они не устанавливались и не определялись — по принципам ли теории чисто спонтанического разложения языков, т. е. теории „генеалогического древа“ или „теории волн“, или же по принципам общезволюционной теории, допускающей чрезвычайно сложный род моментов в образовании неделимых индивидуальностей организованной речи и участия разных внутренних и внешних факторов в процессе их дифференциации и обособлений в родовые и видовые группы. — Во всяком случае, принятая для разных таких единиц ходячая номенклатура, в роде терминов говор, наречие, язык и т. п., может быть рассматриваемая в двойном значении — в относительном и безотносительном. В первом своем значении термины эти лишены определенного внутреннего содержания и служат лишь условными показателями известных количественных соотношений между однородными единицами речи разной величины; при чем, одна и та же любая единица может менять эти названия, смотря по тому, с какой из других единиц она сравнивается, — с более ли ее общими, как часть с данными своими целыми, или — с менее ее общими, как то или другое целое со своими частями. В сказанном смысле, напр., малорусская речь может быть называема и говором общеславянской речи, и наречием общерусской речи, и языком — по отношению к собственным ее наречиям и говорам. Во втором своем значении термины эти могут иметь более устойчивый и определенный смысл, смотря по тому, к какой собственно единице речи условно применяется тот или другой из них, т. е. какой из этих терминов stiamo присваивать специально конкретной единице и какие — разным отвлеченным единицам. Под первой (не принимая, конечно, в счет аномалий, в роде

стихийных или искусственных механических жаргонов) подразумеваю ту простейшую и неделимую единицу организующей речи, какая и возможна только в живом употреблении (в качестве определенного в своем составе, строения и функции орудия мысли) и какой обыкновенно говорит в данный момент известная группа людей и ее отдельные индивидуумы. Такова единица действительно всегда едина по своей количественной природе и организации: но их бесчисленное множество и все они представляют бесконечное качественное разнообразие: при чем та или другая из них может являться также не только в своем естественном, но и культурном виде. В первом своем состоянии такая единица известна преимущественно под именем „живого говора“, в последнем — под названием „письменного или литературного языка“. (Замечу, кстати, что здесь речь идет, как сказано выше, о „языке“ конкретном, который, благодаря своей регламентации и дисциплине в употреблении, в некоторых отношениях единообразнее даже соответствующего ему „говора“, а не о „языке“ общем, каким его называют иногда по недоразумению, придавая такой эпитет литературной речи для обозначения ее господствующего положения в обществе и распространенности далее пределов своего живого говора, а затем, понимая этот эпитет еще и в таком значении, какого он, очевидно, в приложении к литературному („языку“) иметь не может, т. е. в значении показателя внутренней его природы, которая однако не может быть общей ни в смысле известной диалектической сложности; ее, ни в смысле соединения в нем всех тысячесных особенностей данной группы говоров*). Под отвлеченными единицами речи подразумеваю ту или иную совокупность однородных говоров, представляющую род величин разного объема и разной внутренней, генетической связи между их составными элементами. Такие единицы, разумеется, не могут быть в живом употреблении (никто не говорит, напр., одновременно даже на так называемых „поднаречиях“, представляющих наименее сложную совокупность тех или иных говоров), и составляют лишь продукт теоретического обобщения и последовательной генерификации конкретных организмов речи. На первых ступенях означенной генерификации стоят такие, наиболее компактные и самостоятельные по своему словарному материалу, грамматике и общим фонетическим законам отвлеченные единицы речи, каким чаще всего присваивается название диалектов или наречий (с их частными подразделениями на поднаречия). На следующих ступенях идут разные группы наречий или так называемые общие языки (с их общими подъязыками), а затем — целые отдельные семейства языков (с разными их разветвлениями), имевших, надо полагать, в своем первоначальном основании того или иного лингвистического эмбриона, в виде данного конкретного праязыка или праговора.

Признаки, объединяющие данную группу говоров в самостоятельные наречия, благодаря их сложности, изменчивости и разнообразию, не легко поддаются точному и краткому определению. Тем не менее, по наиболее общей схеме, они заключаются прежде всего в преобладающем единстве словарного материала у данных говоров (в отношении его подбора, образования и значения); затем, в столь же преобладающем единстве категорий и форм грамматического построения у этих речи и в специфических особенностях их фразеологии и, наконец, — в общей системе фонетических законов, объединяющих в принципе все разнообразие частных звуковых явлений по данным говорам. Общая совокупность всех этих единств в основных чертах организации и функций всех говоров данного наречия, представляющая нечто цельное и органическое, является

вместе с тем существенным признаком отличия последнего от других ближайших к нему наречий, у которых имеются уже иные совокупности их материальных и формальных единиц и, вообще, действуют иные частные законы организации и функции речи. Те же признаки по существу, но только в постепенно уменьшающемся объеме их, при ослабевающем характере синтетических связей между ними, служат также для группировки наречий в общем подъязыки, последних опять в общие языки и т. д., а равно — и для отличий друг от друга этих омонимных единиц.

С изложенной здесь точки зрения на разные лингвистические единицы речи я полагаю, что вся совокупность малорусских или, точнее, южнорусских говоров образует такую единицу ее, которой по всем основаниям принадлежит термин наречие, в его безотносительном значении. В таком именно смысле я и присваиваю ей озаглавленный термин; о чем, однако, в программе не представляется надобности давать какие-либо пояснения. Впрочем, в последней мне, вероятно, придется иногда называть м[а]л[о]р[усское] „наречие“, безразлично, также и языком и речью вообще в обыденном значении этих слов. Здесь же мне хотелось только высказаться перед Вами, — в виду существующих на этот счет разных мнений, — как я понимаю собственно термин „наречие“ в приложении его к м[а]л[о]р[усской] речи и почему называть ее „языком“ в том или ином безотносительном значении этого термина, в каких он представляется мне, и не нахожу надлежащих оснований. Последнее наименование, в разных его значениях, принадлежит по праву лишь двум другим величинам, именующим непосредственные отношения к м[а]л[о]р[усскому] наречию. „Языком“ конкретным в области самого м[а]л[о]р[усского] наречия, в качестве его литературного органа, стремится, повидимому, сделаться „среднеукраинский“ говор; а общим „языком“ по отношению к этому наречию является вся группа (включительно с ним) русских наречий, представляющая, впрочем, собственно один из общих „подъязыков“ славянских, наряду с такими же „подъязыками“ — линским (или польско-лужицким), чехословацким и иллиро-болгарским. Не знаю, удалось ли мне в желаемой степени выразить сущность изложенных здесь мыслей, но подробнее развить и обосновать их я не мог в этом письме. Если бы Вы, однако, пожелали сделать на них какие-либо замечания, то таковые, во всяком случае, я принял бы от Вас с живейшей благодарностью.

Прошу принять заверение в моем глубоком уважении и искренней преданности.

Готовый к услугам

К. Михальчук.

29 апреля 1897 г.

Киев. Кирилловская. № 43.

№ 3

Глубокоуважаемый Алексей Александрович!

Выражая Вам глубокую и живейшую благодарность за то лестное внимание, каким Вы удостоиваете меня, и от всей души желая Вам ознаменовать наступивший год новыми, столь же ценными, как и предыдущие, изысканиями Вашими по русской диалектологии, которые, несомненно, внесут еще более яркий свет в эту темную доселе область славянского языкознания, в то же время прошу Вас простить мне великодушно, что так занозал я со своей работой. Прошу

верить, что в этом виновата буквально физическая невозможность исполнить эту работу в предположенное время. Я ей уделяю безусловно каждую минуту свободную от моих служебных занятий, но, к несчастью, эти занятия по разным непредвиденным обстоятельствам, осложнились и усилились в последнее время до такой степени, что не оставляют мне иногда ни одной свободной минуты. Кроме того, эти непомерные труды сломили также мое слабое здоровье, так что много времени поглощают даром периодически повторяющиеся болезни. Тем не менее, я успел уже покончить вчера с фонетикой и акцентологией; остается морфология, синтаксис, с которыми надеюсь непременно покончить в этом году во что бы то не стало. Я не нахожу слов для выражения того, как мне совестно сознавать себя виноватым перед Вами и оправдываться перед Вами в своей неаккуратности, которая, при том, случилась далеко не по моей вине. Правда, если бы я относился иначе к своей задаче, может быть, моя программа была бы готова уже в прошлом году. Но я не могу решиться на более или менее небрежное и недостаточно добросовестное, по моему крайнему разумению, выполнение своей работы, которая требует, кроме научной необходимой дисциплины, возможной полноты содержания и систематичности — я уже вперед знал, что это не легкая работа; однако, признаться, я не рассчитал тогда вполне той трудности и сложности ее, которые обнаружились только тогда, когда я принялся за нее. Составление программы для целого наречия, во всем разнообразии его говоров, потребовало, с одной стороны, возможно полного подбора характерных конкретных данных о таковом его разнообразии, а с другой — возможно осторожной группировки и правильного обобщения этих данных, и, наконец, возможно систематического и, при том, популярного изложения, вытекающего из означенного обобщения принципиальных вопросов, с их частными подразделениями. Затем, в частности, как известно, источников и пособий по изучению м[а]л[о]-р[усского] наречия в его целом очень мало и очень много приходится черпать непосредственно из сырого материала, а, кроме того, я не мог также свободно воспользоваться при популярной редакции вопросов своей программы тем удобным и упрощающим дело приемом, какой оказывается вполне целесообразным в применении к программам по сев[ерно]русским наречиям, а именно — постановкой вопросов о тех или иных отступлениях в говорах от общеизвестных норм русской литературной речи. Для сев[ерно]русских наречий, и в особенности для в[елико]русских, этот практический прием сам напрашивается в программу и вполне приложим к делу. — как потому, что правила нашего рус[ского] лит[ературного] языка всем более или менее известны, так и потому, что этот язык основан органически на одном из живых в[елико]русских говоров и сосредоточивает в себе характерные черты индивидуальности в[елико]русской речи. Совсем иное положение занимают правила этого языка по отношению как к частным, так и к общим особенностям малорусской речи, а правила малорусского литературного языка хотя и годились бы для такой же роли, но у нас, можно сказать, никто не знает еще вообще малорусской грамматики, да и самый малорусский литературный язык еще настоящая диковинка для значительного большинства наших грамотных людей. Все это требовало употребления несколько иных практических приемов при популярной постановке вопросов моей программы, что также не мало затрудняло ход моей работы. Во всяком случае, повторяю, я употребляю все усилия, чтобы ее все-таки окончить поскорее, хоть, может быть, и не в таком виде, в каком бы желалось. А там останется лишь просить еще Вас не быть слишком взыскательным, если она, по всей вероятности,

далеко не оправдает Ваших надежд, будучи выполнена при стольких неблагоприятных условиях и обстоятельствах.

Прошу принять заверение в моем глубоком уважении и истинной преданности.

Готовый к услугам

К. Михальчук

18 января(18)99 года
Киев, Кирилловская № 41.

№ 4

Киев, 18 мая (18)99 г.

Глубокоуважаемый Алексей Александрович!

Сейчас возвратился с продолжительных поездок по делам службы и застал дома Ваш дорогой подарок — статью об образовании русских наречий и народностей?. Спешу от всей души поблагодарить Вас за нее. Сюжет этот крайне интересовал меня и, несмотря на сильную усталость с дороги, я сейчас же с жадностью набросился на Ваше исследование и не мог оторваться от него, пока не пробежал всего. Но чувствую, что так читать его не подобает. Такие вещи надо прочесть с сосредоточенным вниманием, а для этого необходимо отдохнуть и успокоиться. Теперь же пишу под первым впечатлением прочитанного и, простите мне старческую болтливость, но я искренно уверен, что именно Вам суждено ближе всех подойти к надлежащему решению этого на столько же важного, на сколько сложного и трудного вопроса. Хотя необходимый запас историко-этнографических и лингвистических исследований и данных далеко недостаточен еще для этого, но и то, что уже имеется, дает возможность приступить к должной постановке и уяснению данного вопроса. Но ученые, принимавшие за решение его, по свойству своих талантов, или торопились чересчур с обобщениями, или же терялись в анализе мелочей. Между тем, чтобы справиться с имеющимся материалом по этому вопросу, по моему мнению, необходимо счастливое сочетание равносильных способностей к глубокому и тончайшему анализу и к широким к прочно обоснованным обобщениям, что вообще встречается очень редко. Зная Ваш метод и манеру исследований по предыдущим работам и находя то же самое и в этом последнем труде, я и позволяю себе высказать твердую уверенность, что раз заинтересовал Вас этот вопрос, он непременно получит у Вас такое освещение, какого он не мог получить по сие время. Еще раз приношу Вам глубокую благодарность за Ваш подарок и благосклонное внимание ко мне. Над программю работаю урывками, по мере возможности, но как обещал Вам, концу в этом году непременно — во что бы-то ни стало — этот долг страшно бременит мою совесть. Прошу принять заверение в глубоком уважении и преданности.

Готовый к услугам

К. Михальчук.

№ 5

26 ноября [18]99 г. Ялта. Климатический
пансионат д-ра Вебера, кв. № 6.

Глубокоуважаемый Алексей Александрович!

Ното прогонис, — Deut ditronis. Этой весной я писал Вам, что в конце сего года окончу свою „Программу“ во что бы то ни стало. Между тем, в мае тяжелая

болезнь неожиданно свалила меня с ног. Волей-неволей, надо было отказаться от всякой работы и удалиться в сосновый лес, где я пробыл 2,5 месяца и, повидимому, достаточно был оправился. Однако переезд в город все испортил. В конце октября я занемог опять и моя болезнь (грудная и горловая) усклалась до того, что я едва способен был пройти по комнате от слабости. В виду этого, доктора усадили меня на всю зиму в Ялту, где я и сижу уже 3-тью неделями, но улучшения в здоровье пока не замечаю. Лишенный возможности заниматься теперь какой бы то ни было работой письменной и не зная, скоро ли поправлюсь на столько, что опять стану способным к труду, да и не поправлюсь когда-либо вообще, я решил поступить с „Программой“ следующим образом. От окончания ее я не отказываюсь, но бог весть, придется ли мне опять заняться ею. В виду этого, уезжая из дому, я поручил переписать все мои черновые наброски по „Программе“, в том необработанном виде, в каком они находятся пока на доскушках, так как редактировать их я, к крайшему огорчению моему, не способен теперь. Чертежи эти обнимают фонетику и часть акцентологии. В таком виде они, конечно, не годятся для печатной „Программы“, но могут, полагаю, послужить материалом для последней, если мне не суждено будет окончить и выправить „Программу“ как следует. Все переписанное будет переслано в академию и если оно пригодится к чему-либо, прошу покорнейше распорядиться им по своему усмотрению. Больно мне, что постигшее меня несчастье лишило меня возможности довести до конца начатое мною любимое дело и исполнить добросовестно взятое на себя поручение. Но бог свидетель, что не моя вина в этом. Простите, что плохо пишу и ограничусь написанным. — слабость лишает духа и больше писать.

Глубокоуважающий и истинно преданный Вам

К. Михальчук.

№ 6

17 декабря [18]99 г.

Ялта. Климатический пансионат д-ра Вебера, кв. № 6

Глубокоуважаемый Алексей Александрович!

Простите, что запоздал с ответом. В течение двух последних недель мне сильно нездоровилось (схватил простуду) и все это время я провалялся в постели. Теперь стало легче и болезнь моя начинает, повидимому, терять свой острый характер. Ваше милостивое письмо глубоко меня тронуло и пригласило истинное утешение в настоящем моем горе. Великое спасибо Вам за Ваше теплое участие и великодушную готовность помочь мне, а также за Ваше благосклонное мнение обо мне, которое, поистине, дороже мне всего, особенно в настоящий момент, когда я подвергаюсь неожиданным нападкам (в „Киевлянин“)⁸ за мою последнюю статью,⁹ отчасти, повидимому, по недоразумению, отчасти и по другим причинам, не совсем, повидимому, хорошего качества. Что касается моего материального положения, то, благодаря поддержке, оказываемой мне учреждением, в котором я служу больше 26 лет, оно достаточно обеспечено, так что средств необходимых на мое содержание и лечение здесь в течение назначенных врачами 6-ти месяцев, должно быть, станет. Обращаться поэтому за помощью в названную Вами комиссию при Академии и беспокоить Вас просьбой ходатайствовать об этом я, слава богу, пока не имею нужды. О будущем же теперь не решаюсь загадывать. Во всяком случае, я бы решился воспользоваться Вашим великодушным предложением помочь мне только в крайности, так как, ведь,

ученые заслуги мои незначительные, а перед Академией и Вами я останусь лишь, к сожалению, в неоплатном долгу. Здоровье мое, как я сказал уже, как будто, начинает поправляться понемногу, хотя все еще чувствую себя очень слабым. На беду, и зима здесь в этом году выдала довольно суровая: ночью доходит иногда до 6,5⁰ мороза, при бурном ветре. При всем том, врачи здешние все таки обещают вылечить меня. Их бы устами да мед пить. Но беда в том, что на лечение уйдет много времени, в течение которого мне строгаissime запрещено работать, а затем я боюсь, что и вылечившись, я останусь до известной степени инвалидом, неспособным трудиться по прежнему, тем более, что и возраст берет свое (мне 60-й год). В виду этого, как ни желательна было бы мне самому докончить свою работу (программу), я сомневаюсь, удастся ли мне это, да и проволочек дальнейших опасуюсь. Хотелось бы по крайней мере, чтобы работа завершена была при моем носильном содействии. К сожалению, сейчас я не могу указать Вам лица, которому бы я находил возможным и желательным поручить это дело. Одновременно с тем я пишу своим друзьям и знакомым, прося их ответа на этот счет и содействия в присказании такого лица. Если оно найдется, я немедленно известю Вас. Из Вашего письма заключаю, что список с моих черновых набросков по программе еще не доставлен в Академию. В этом виноваты мои домашние в Киеве, но они, верно, скоро отошлют его, -- боюсь только, как бы они не напутали чего при переписке.

Если мне суждено будет самому завершить начатую программу, то отправка списка с нее несколько не мешает моей работе, тем более, что к то, что сделано уже, требует, как я писал Вам, тщательной обработки.

Еще раз приношу Вам извещенную благодарность за Ваше сердечное письмо и прошу принять заверение в глубоком уважении и истинной преданности.

Готовый к услугам

К. Михальчук.

№ 7

Глубокоуважаемый Алексей Александрович!

Из Киева известили меня, что мои наброски программы для собирання сведений о мадорусских говорах давно уже переписаны и отосланы в академию наук. Я уже предупреждал Вас, что наброски эти нуждаются в обработке, да, кроме того, не знаю еще хорошо ли они переписаны. Простите, что осмелюсь побеспокоить Вас моей покорнейшей просьбой, если это не затруднит Вас, не отказать мне в сообщении, получены ли Вами эти наброски и имеют ли они, по Вашему мнению, какую-либо научную цену?

Мои знакомые до сих пор еще не успели присказать лицо, которому бы можно было поручить окончание „программы“ и общую обработку ее, при самом усердном, по мере сил, содействии с моей стороны. Однако, никак не продолжаются и надеюсь, что они таки увенчаются успехом.

Здоровье мое понемногу поправляется, но очень медленно, благодаря осложнению грудной болезни нейрастенией. Ходить пока могу еще мало очень, а работать и совсем не могу, — сейчас устаю и температура быстро подымается. А между тем бездействие томит меня страшно, и неотвязная тоска и скука значительно ослабляют целебное действие здешнего воздуха и лечения.

Прошу принять заверение в моем глубоком уважении и преданности.

К. Михальчук.

Ялта. Дача д-ра Вебера 30 января 1900 г.

Глубокоуважаемый Алексей Александрович!

Я очень польщен любезным отзывом Вашим о моей работе, но Вы сами, однако, видите, что она страдает некоторыми существенными недостатками, настоятельно требующими исправления, о чем я и предварял Вас. Так как эта работа не больше как черновые наброски программы, сделанные при том отрывочно и одновременно, то в нее, несомненно, вкралось много лишнего, непоследовательного и недостаточно обдуманного. Что касается принятого мною способа передачи мягкости и твердости согласных перед гласными через *ь* и *ы*, то я приурочивал его к тем лишь случаям, когда твердые согласные сочетаются с небными гласными, имеющими характер „мягкости“, или мягкие согласные комбинируются с гортанными гласными, представляющими оттенки „твердости“, что имеет место в м[a]т[о]р[усском] яз[ыке], напр., в словах в роде *далеко*, *лыхо* и т. п., которые в одних говорах произносятся как *да́лько* (daľeko), *лѣхо* (lĕcho), а в других как *дальцо* (daleko), *льцо* (ľcho). при более обычном произношении их как *далэко* (daľko), *лыхо* (ľcho). Весьма возможно, что эти тонкие различия произношения не легко уловимы для наблюдателей и не всегда даже доступны сознанию говорящих тем или иным способом, но они существуют в действительности и представляют значительный научный интерес, почему мне и не хотелось оставлять этот любопытный факт речи без попытки разъяснения его. С другой стороны, надо заметить, что существует еще особый род подобных этим звуко-сочетаний, отличия в произношении коих столь резки в некоторых говорах; что они отчетливо слышимы для всякого наблюдателя и вполне сознательно уже отличаются самими говорящими, как, напр., в словах, в роде *нос* и *нёс* (*нёс*), *ток* и *тёк* (*тёк*), *лоз* и *лез* (*лез*) и т. п. В указанных случаях можно бы, пожалуй, ставить *і* вм[есто] *ѣ* и *ї* вм[есто] *ы*; но для непривычных к подобным графическим тонкостям, даже при пояснении им различия в произношении написаний *ліз* и *лїз*, последние не представляются столь наглядно выражающие означенных различий, как более грубый способ изображения их посредством *лѣз* и *лѣз*. Впрочем, я не настаиваю непременно на подобной транскрипции и охотно согласен отказаться от нее в пользу более удачной в научном и практическом отношении. Что касается замеченного Вами у меня аналогичного написания слов *здоровье*, *бурье*, то это, конечно, одна из случайно вкравшихся непоследовательностей, так как в подобных случаях, по принятому мною правилу, следовало бы написать, смотря по произношению, *здоровѣе*, *бурѣе*, или *здоровьѣе*, *бурьѣе*, или даже, наконец, *здоровс*, *бурс*. . . Затем на вопрос Ваш относительно г. Крымского я считаю долгом ответить следующее. Одновременно с Вашим письмом я получил письмо от моих знакомых, в котором также рекомендуется г. Крымский, как единственное лицо, могущее, по их мнению, выполнить надлежащим образом предложенную ему работу по программе. На этом в особенности настаивает П. И. Житецкий, бывший учителем г. Крымского. Я лично, к сожалению, не знаком с г. Крымским, но мне приходилось вступать в спор с ним на страницах „Киевской старины“ по поводу одной его филологической заметки в том же журнале.¹⁰ Признаться, мне кажется во многом неудовлетворительной также и его полемика с проф. Соболевским там же.¹¹

Тем не менее, я готов согласиться с моими знакомыми, что в такой солидной

работе, как м[а]л[о]р[усская] программа, г. Крымский окажется осторожнее и дисциплинированнее, чем в своих полемических статьях. Принимая при этом в расчет замечательное трудолюбие г. Крымского и значительную эрудицию этого молодого ученого, можно надеяться, что он, в самом деле, оправдает возлагаемые на него надежды. Ввиду сказанного, я очень рад Вашему предложению передать окончание программы г. Крымскому, которому я, со своей стороны, готов оказывать, по мере сил, всяческое содействие своими заметками, разъяснениями и советами, если таковые ему понадобятся. Вы вероятно заметили, что глава об ударении не закончена еще, и необходимо дополнить ее вопросами о переходах ударения в некоторых случаях словообразования, словосочетаниях, склонении и спряжении. Затем остается составить вопросы по склонению, спряжению, синтаксису и словарю и, в заключение подвергнуть всю программу окончательной редакции и обработке. О вопросах по словарю Вы говорите в скобках, предположительно лишь. Разумеется, в популярной программе нельзя исчерпать систематически всего, что представляется более или менее оригинальным и характерным в лексике отдельного наречия, включительно со всеми его разноречиями и говорами. Но мне кажется, что есть несколько категорий лексических особенностей, весьма характерных в диалектологическом отношении и легко поддающихся определенной регламентации, о которых и необходимо поставить надлежащие вопросы. К таковым я отношу, между прочим, вопросы словообразовательного характера, напр[имер]: а) о м[а]л[о]р[усских] словах, образуемых иными корнями, чем их в[елико]рус[ские] синонимы, в роде *ли-вити́ся* (смотреть), *бач-ити* (видеть), *роб-ити* (делать или работать), *гарний* (красивый) и т. п., с их видоизменениями и соотносителями по говорам; б) о мало-рус[ских] словах, образуемых иными суффиксами, чем соответствующие им в[елико]рус[ские] слова, в роде *лі-в-ень* (петух), *з[в]ороб-ець* и *вороб-єнь* (воробей), *руб-ати* (рубить) и т. п., и вариациями по говорам; в) о так назыв[аемых] частицах, в особенности о наречиях, представляющих в большинстве случаев, как известно, окостенелые ф[ормы] склонения и спряжения, и характерных для м[а]л[о]р[усского] наречия, в роде *рачки* (раком), *зги́ці* (ничком), *навсидячки* (сидя), *навстоячки* (стоя), *навдогінці* (в погоне), *верхи* (верхом), *долі* (вниз, в низу), *вночі* (ночью), *вдень* (днем), *влітку* (летом), *взимку* (зимой), *двічі* (дважды) и т. п., а также и другие категории слов, о которых я не могу здесь распространяться. Характерные также слова с несколькими префиксами, в роде *попоходити* (походить много), *понавиходити* (выйти во множестве), *поповыслуговувати* (выслушать во множ.) и т. п. К стати, при этом я позволяю себе заметить, что в склонении и в спряжении необходимо было бы также, по моему мнению, оттенить те звуковые явления, которые не относятся собственно к фонетике, в роде *солі*, -с и *солы́* (род. ед.), *вказіте*, -те и *вказі́йте*, *ходю*, *ходжу* и *хожу* и т. п.; а в синтаксисе обратить, между прочим, внимание на характерные случаи управления предлогов несколькими падежами, в связи со смещением падежей в склонении, в роде *на бєрегу*, *на бєрегові* и *на бєрєзі*, *по полю*, *полєві* и *по полі*, *по полям* и *по полях* и т. п.

Но я чересчур уже расписался... Простите, глубокоуважаемый Алексей Александрович, что я отнимаю у Вас дорогое время, каждая минута коего посвящена у Вас ценным научным трудам. Это ведь я так расхотелся на прощанье, некоторым образом, с моим излюбленным детищем. Дай бог, чтобы г. Крымский оказался счастливец меня и успешно окончил начатую мною работу в возможно скором времени. Если он согласится припятать на себя эти труды, в чем

я не сомневаюсь, то я заведу с ним переписку по этому предмету. Но заметки мои по разным вопросам программы я могу послать ему не раньше конца апреля, когда возвращусь в Киев. Сегодня пишу П. П. Житецкому, извещая его, что и Вам угодно было предложить передачу программы г. Крымскому и что я, со своей стороны, изъявил уже на это полное согласие. Это, я знаю, порадует П. П. Житецкого. К сожалению, я не имею адреса г. Крымского, а то к нему бы написал об этом. Сердечное спасибо Вам, что изволили интересоваться моим здоровьем, но, к сожалению, я не могу сказать, о нем ничего определенного, ибо один день как-будто лучше, а другой хуже.

Душевно преданный и глубоко уважающий Вас

К. Михальчук.

24 февраля 1900 г.

Ялта. Дача д-ра Вебера, кв. № 6.

№ 9

Глубокоуважаемый Алексей Александрович!

Покорнейше прошу распорядиться моей рукописью по Вашему усмотрению. Она, конечно, необходима теперь г. Крымскому как для ознакомления с тем, что и как сделано уже по программе, так и для того, чтобы к сделанному уже пригнать свою дальнейшую работу. При этом я надеюсь, что он, во 1-х, охотно согласится с замечаниями Вашими относительно транскрипции и всего прочего, касающегося программы, а во 2-х, ничего не будет иметь также против моего предложения участвовать, хотя отчасти, по мере сил, в окончательной редакции программы, если я, конечно, доживу до ее окончания. Я лично, к сожалению, не знаком с г. Крымским, но отношусь к нему с полным доверием, и, в интересах дела, завяжу с ним переписку по разным вопросам, касающимся предстоящей ему работы, возможно скорейшего и благополучного окончания которой я очень желал бы дождаться. Спасибо за Ваше благосклонное внимание ко мне; здоровье мое теперь не важно, — весна влияет на него не особенно хорошо.

Душевно преданный и глубоко уважающий Вас

К. Михальчук.

27 марта 1900 г.

Ялта. Дача Вебера, № 6.

II. ЛИСТИ ДО П. К. СИМОНІ

10¹²

Милостивый государь Павел Константинович!

Редактор „Киевской старины“ В. П. Науменко¹³ сообщил мне о Вашем желании узнать мой постоянный адрес. С удовольствием исполняю Ваше желание, вместе с сим присовокупляю, что я охотно готов во всякое время к посильным услугам, какие Вам от меня понадобятся, считая однако долгом предупредить Вас, что особенными сведениями по части библиографии я, к сожалению, не могу похвалиться. По разным обстоятельствам я ограничиваюсь одной узкой специальностью, — наблюдениями и исследованиями в области живой южно-русской речи, посвящая свои небольшие досуги сравнительному изучению

диалектических разновидностей этой речи в их настоящем и, по мере возможности, в прошедшем состоянии. По этому специальному предмету своих занятий и с кетинным удовольствием готов поделиться имеющимися у меня сведениями, если таковые окажутся сколько-нибудь пригодными для Ваших научных изысканий и буду очень рад, если мне удастся хоть немного быть полезным Вам в этом отношении.

Постоянный адрес мой: Киев, Кирпилловская ул. д. № 43. Константину Петровичу Михальчику.

Вместе с тем позволяю себе препроводить Вам особым багдерольным отправлением две мои брошюры (оттиски из „Киев[ская] стар[ина]“).

С совершенным почтением
готовый к услугам

К. Михальчик

Киев, 25 мая [18]96 г.

14 июля 1896 г.

Киев, Кирпилловская, ул. № 43

1111.

Многоуважаемый Павел Константинович!

Ваше любезное письмо от 25 июня я получал только сегодня, возвратившись домой из своей поездки по делам службы, и крайне сожалею, что обстоятельство это помешало мне дать Вам своевременный ответ, согласно Вашему желанию. Вашу интересную заметку о мнении митр. Болховитинова¹⁵ касательно русских наречий¹⁶, а также три академические программы для собирания сведений о [велико]русских и [бело]русских наречиях¹⁷ я получил и приношу Вам за них свою глубокую благодарность. Что же касается сделанных мне Вами предложений, то они столь лестны и заманчивы для меня, что я не нахожу слов для выражения Вам своей признательности за них. Но, вместе с тем, я должен сознаться также, что они поставили меня в весьма затруднительное положение.

Хотя свою скромную научную деятельность я далеко не считаю заслуживающей той высокой оценки, какой Вы ее удостоиваете, но с делом, которое Вы мне предлагаете, я все таки настолько ознакомлен и оно столько меня всегда интересовало, что я бы с величайшей охотой взялся за посильное выполнение его теперь же, если бы этому не препятствовало одно непреодолимое обстоятельство — именно полное отсутствие у меня свободного времени. Чтобы Вам не показалось, что в моих словах может скрываться какая-либо доля преувеличения, мне приходится, — для пояснения их, — ознакомить Вас с своим положением. Волею судеб я много лет уже несу бремя служебных обязанностей, ничего общего не имеющих с наукой, но поглощающих все мое время. Я служу гл[авным] бухгалтером и заведывающим делами одного обширного акционерного промышленного предприятия, которого дела в последнее время особенно осложнились, увеличив в соответственной мере и мои занятия ими, так что для работы научного характера у меня иной раз не остается буквально ни одной минуты. Тем не менее, не желая терять напрасно и тех свободных минут, какие мне все-таки удается выгадывать, я их всецело посвятил теперь одной довольно большой и трудной филологической работе, обещанной мною в этом году для одного заграничного научного издания.¹⁸ Эта работа окончательно отняла у меня

теперь все оставшиеся небольшие досуги. Но отказываться от нее для других работ я не считаю себя вправе. Кончить же эту работу я надеюсь. — если что либо неожиданно не помешает ей. — не ранее весны будущего года. Вот главная причина моих затруднений и моего смущения, ибо, благодаря ей, я не только не могу приняться теперь за предложенное мне составление систематической программы для собирания данных о ю[жно]русских говорах, но не в состоянии заняться даже наброском краткого ее очерка. Более того, — даже на просмотр присланных мне программ у меня не хватает времени. Вы не поверите, до какой степени все это огорчает меня, но изменить обстоятельства не в моей власти. Приняться же за составление ю[жно]русской программы я бы мог только с мая будущего года, при чем на предварительное изготовление краткого очерка ее понадобилось бы употребить не менее трех месяцев. Вы совершенно правы, замечая в своем письме, что при составлении этой программы „придется преодолеть невероятные трудности“. Главная трудность заключается в том, что ее необходимо создавать, как нечто совершенно новое и самостоятельное, пользуясь лишь сырым или недостаточно обработанным материалом, так как до сих пор нет ни одной порядочной грамматики даже общерешитого литературного м[а]л[о]-рус[ского] языка, — хотя бы даже такой, какая составлена по системе Миклошича проф. Карским для б[ело]русского наречия.¹⁹ Галицкие же грамматики, равно как и Миклошичевская (в его „Verg[eichende] Gram[matik] d[er] sta[atischen] Sprachen“)²⁰, дают очень не многое и требующее критического и крайне осторожного к себе отношения. Специальные монографии по отдельным вопросам ю[жно]рус[ского] языка также весьма скудны. В этом отношении можно, пожалуй, пользоваться трудами П. И. Житецкого, Е. Огоновского и проф. Соболевского, но они далеко не исчерпывают всех этих вопросов. Наиболее дельные замечания о ю[жно]рус[ском] яз[ыке] можно встретить в работах Потебни, но они у него большей частью в разбросанном виде. Что же касается предшествовавших попыток по составлению такого рода программы, то мне известны пока только две: краткая программа Новицкого,²¹ составленная для экспедиции Чубинского²² и, основанная на ней, программа упраздненного Киев[ского] отдела Географического общества.²³ Первая напечатана целиком в VII т. Трудов Экспедиции в ю[го]з[ападный] край как приложение к моей статье о ю[жно]русских наречиях,²⁴ а последняя вышла особым изданием, но ее уже нигде нельзя найти здесь, и у меня ее тоже нет. Впрочем, обе эти программы имеют отрывочный характер и мало отвечают научным требованиям. (Кстати, Вы пишете, что у меня остались материалы по м[а]л[о]р[усскому] языку, собранные Чубинским. Очевидно, Вы основывались на примечании Чубинского к моей статье, в котором сказано, что эти матер[иалы] были переданы мне. Действительно, я ими пользовался, но затем возвратил Чубинскому и, по моему настоянию, они напечатаны целиком, как приложение к моей статье, в том же VII т. Трудов Экспедиции).²⁵ Не мудрено, таким образом, что при указанных условиях составление м[а]л[о]р[усской] программы является своего рода подвигом, и что оно, во всяком случае, сопряжено с такими затруднениями, с какими совсем не приходилось считаться составителям в[ел]ико[русских] программ. По тем же, очевидно, причинам, — сколько я мог заметить при беглом просмотре присланных мне программ, в[ел]ико[русские] вышли гораздо лучше б[ело]русской; в особенности удачнее всех показалась мне сев[ерно]в[ел]ико[русская] программа. Но этим еще не исчерпываются затруднения при составлении ю[жно]рус[ской] программы. Хотя я и не разделяю того мнения, что система научных

положений, принимаемых в основание популярных программ для двух в[е]л[и]ко-русских и б[е]ло-русских наречий, может быть общей; но все таки в числе обобщений ее положений многие могут оказаться одинаково отвечающими существу явлений в этих наречиях, хотя несомненно многое также из этих явлений или совсем ускользает из виду, или они получают неправильное освещение. Вообще пока наука лишена твердых оснований для диалектологических обобщений, до тех пор только частные программы для собирания данных об отдельных говорах наиболее бы соответствовали цели. Но, в виду скудных и неопределенных сведений о говорах, приходится поневоле вести дело сперва дедуктивным способом: авось собранные данные об устанавливаемых а priori наречиях дадут достаточный материал и для определения числа и места отдельных говоров. Тогда наступит пора и для самостоятельного исследования последних. Однако, если эти соображения позволяют мириться, до известной степени, с допущением некоторых общих положений для особенностей, характеризующих все три с[е]верно-русские наречия, как близко родственные друг другу диалектические разновидности одного целого, с допущением при этом особых вариантов таковых положений для особенностей, еще более близких друг к другу, наречий с[е]веро-в[е]л[и]ко-рус[ского] и ю[ж]но-в[е]л[и]ко-рус[ского], с одной стороны, а последнего и б[е]ло-русского с другой; то едва ли можно примириться с попытками подразделения под какие либо из всех сказанных принципиальных положений особенностей ю[ж]но-русского наречия, тем более, что, как Вы правильно заметили, оно, в свою очередь, не чуждо также диалектических подразделений, основанных однако совсем уже на иных началах, чем подразделение северно-русских наречий. Генетических оснований древнейшего единства всех русских наречий — немного, хотя они и весьма типичны; но затем исторический ход развития ю[ж]но-русского и с[е]веро-русских наречий направился совсем иными путями. Совпадение некоторых особенностей ю[ж]но-русского и б[е]ло-русского наречий объясняется лишь их ближайшим взаимодействием и общностью влияния на них внешних факторов. В настоящее время основные признаки единства всего ю[ж]но-русского наречия (в особенности фонетические), по которым сводятся специфические особенности всех поднаречий и говоров, не имеют уже по существу ничего общего не только с теми основными признаками единства, к которым — и без натяжек однако — сводятся все разнообразия с[е]веро-русских наречий; но и с специальными признаками единства каждого из этих наречий в отдельности. Следовательно программа ю[ж]но-русского наречия должна вытекать совсем из иного рода научных положений чем те, какие приняты в основание программ с[е]веро-русских наречий. В этом-то и заключается главная трудность задачи, предстоящей составителю ю[ж]но-русской программы. Вышеупомянутая работа, которой я занят теперь, имеет именно своей целью усиленное разрешение этой задачи путем установления основных принципов единства и классификации ю[ж]но-русского наречия; и если мне удастся довести ее до конца, то она бы могла послужить мне самому руководящей нитью при составлении требуемой программы.

Вот все, что я в состоянии теперь ответить на Ваши в высшей степени лестные и скромничные для меня предложения.

Простите ввиду этого, если сказанное здесь не соответствует Вашим ожиданиям. Я сам душевно рад бы был дать Вам совсем иной ответ. Могу только добавить, что если бы кто другой взялся теперь за составление м[а]л[о]-русской программы, я бы с удовольствием готов был оказать ему свое усиленное содей-

стве — просмотром и замечаниями на нее: но только в том случае, если бы мне был доставлен готовый набросок ее. Из известных мне лиц, я бы мог порекомендовать только троих. Это Александра Александровича Руссова²⁶ (адрес: Чернигов, Всеволодская ул. д. Шкурин), Павла Игнатьевича Житенцова (Киев, Обсерваторный переул. д. Хрисонцевского) и Владимира Павловича Науменка (Киев, Ред[акция] „Киевской старины“). — хотя знаю, что все они заняты не менее меня, а Житенцов, сверх того, разбит параличом и работает только левой рукой пополам с горем. Впрочем, я постараюсь снестись с ними и сообщить Вам их ответы. Не вздыхайте, пожалуйста, что пишу Вам безобразно: я с лихорадочной поспешностью тороплюсь дать Вам ответ, желая сколько-нибудь наверстать его опоздание, и боюсь, чтобы мои служебные дела не завладели мною и не помешали мне сейчас же Вам отвечать. Вместе с тем посылаю Вам особо мою последнюю статью в „Киевской старине“²⁷ и прошу принять завершение в моем глубоком уважении и преданности. Готов к услугам

Ваш Н. Михальчук.

1928

18 декабря [18]96 г.

Киев, Кирпичовская ул. № 43.

Глубокоуважаемый Павел Константинович!

Ваше любезное письмо от 14 с. м. я только что получил и сейчас же спешу ответить на него с Вашего разрешения, по возможности, кратко. Все перечисленные Ваши книги я своевременно получил и приношу за них Вам и уважаемому Отделению рус. яз. и слов. Имп. Ак. Наук свою глубокую благодарность, прося, вместе с тем, великодушного прощения, что до сих пор не извещал Вам об этом. Со мной случилось неприятное приключение, которое, впрочем, несколько лет уже подряд повторяется, идя crescendo каждую осень. В половине октября я заболел инфлюэнцей и провалялся до ноября, а в конце ноября болезнь опять возобновилась и продержала меня в постели около двух недель, так что и по сей время я не совсем еще от нее оправился. Обстоятельство это помешало мне быть аккуратным во всех моих делах. Мало того, затормозив начатые мною научные работы, оно спутало и расстроило все мои предначертания и планы на полгода. Теперь не знаю, как всему этому быть и за что взяться, так как прежде всего я обязан наверстать все то, что запущено мною по службе, а для этого понадобится масса труда и времени. Досаднее всего, что мне не удастся уже закончить к весне свою работу (о которой и Вам говорил) для заграничного журнала (о м[а]л[о]р[усском] вокализме) и даже придется отложить ее в долгий ящик. А это двойной ущерб для меня, во 1-х — не сдержу своего обещания, а во 2-х, лишусь возможности дополнить и узаконить ее выводы, к которым привела бы меня эта работа, так как к своим теоретическим построениям я не могу отнестись с доверием, пока они не будут подтверждены и обоснованы всею совокупностью надлежащих данных, а также выражены в определенной форме, непосредственно вытекающей из существа изучаемого предмета. А без того критерия, какой давали бы мне твердо обоснованные общие положения о характере и ходе развития такой важной стороны в природе южнорусского наречия, какой представляется мне его вокализм, я не могу смело наметить той систематической схемы принципиальных вопросов, какую желательно было бы положить в основание изучения всех индивидуальных особенностей южнорусского наречия.

с разными видоизменениями их по говорам его. И это также одна из причин, почему я не осмеливаюсь принять на себя выполнение столь лестного и скромничного для меня предложения, какими удостоивает меня, по Вашей благосклонной инициативе Отд[еленде] рус[ского] языка] г; слов[есности]. Но теперь, вследствие повторения этого предложения, и в виду его мотивов, а также соображаясь со всем сказанным мною, я могу ответить лишь одно: если угодно, я готов взяться за составление м[а]д[о]р[усской] программы, но только под одним непременным условием, вытекаемым неустрашимыми обстоятельствами, а именно, что проект ее может быть изготовлен мною не раньше, как в конце следующего года²⁹, — просто по физической невозможности, при моих занятиях, изготовить ее в более краткий срок, при том, однако предупреждая, что программа моя будет все так: страдать многими несовершенствами. Она, по необходимости, может быть составлена по той же системе, как и 3 предыдущие, — с незначительными лишь отклонениями в группировке вопросов и в некоторых деталях. По моему мнению, нет нужды в составлении нескольких программ, тем более, что и точное разграничение (по местностям) южно[русских] диалектов и говоров далеко еще не установлено.

Программа может быть общей для всего южно[русского] наречия, так как резких принципиальных отличий в характере и направлении развития разных фонетических особенностей южно[русских] говоров, при всем внешнем разнообразии этих особенностей, — не замечается. Вся задача состоит в правильном их обобщении и классификации. Что же касается неорганических особенностей, свойственных переходным говорам (к словацк[им], польск[им], бело[русским] и отчасти к южно[велико]русскому наречию) и неподдающихся таин обобщениям, то вопросы о них могут быть приурочены к вопросам об органических (специально — м[а]д[о]р[усских] корреспондентах их в языке, как об отступлениях от последних. То же можно сказать и о разных местных морфологических особенностях. Вот все, что я могу пока сказать на этот счет. Остальное будет зависеть от усмотрения и соображений Ваших и почтенных руководителей этого дела в Отделении. Затем еще несколько ответов на Ваше письмо. В. П. Антонович³⁰ не менее Вас сожалеет, что ему не удалось познакомиться с Вами. Он с величайшей охотой готов поделиться с Вами своими сведениями об интересующем Вас предмете. Теперь он уезжает за границу для лечения и возвратиться только в мае б[удущего] г[ода]. С нетерпением ожидаю 4 кн. „Известий“ с крайне интересными для меня статьями. Диссертацию почтенного проф. А. А. Шахматова я тщательно штудировал в „Русском филологическом Вестнике“³¹ по особому экз[емпляру] ее не имею. Жена и дочка мои выражают Вам глубокую признательность за любезную память о них, и, в свою очередь, свидетельствуют Вам свое искреннее почтение и сердечный привет. В ожидании ответа, остаюсь с истинным уважением и преданностью

готовый к услугам

К. Михайчук.

№ 13³²

Киев, Кирилловская № 43

7 января [18]97 г.

Глубокоуважаемый Павел Константинович!

Я, моя жена и дочка просим Вас принять сердечные поздравления с наступившим новым годом и пожелания всяческих благополучий и успехов в Ваших делах!

4-ю кн. „Известий Отделения” я имел удовольствие получить и приношу Вам за нее искреннюю благодарность. Это настоящий святочный подарок для меня. Ст[атью] Потемки³³ я прочел с большим интересом, хотя, признаюсь, ожидал от нее большего. Тем не менее, я считаю в ней весьма важными указания на необходимость более осмотрительного пользования приемами неограмматизма (теория влияния аналогий и т. п.) при объяснении фонетических явлений в языке, необъяснимых, на первый взгляд, с чисто фонетической точки зрения, так как, действительно, во многих случаях, они кажутся иногда таковыми только по недостатку более глубокого исследования всех подробностей их эволюционного развития. Лучшим доказательством этой мысли служит превосходная работа проф. А. А. Шахматова „К истории звуков рус[ского] языка”,³⁴ отличающаяся чрезвычайно глубоким и тонким анализом подобных явлений, получивших у него, благодаря этому, чисто фонетическое обоснование. Чтение этой статьи доставило мне высокое научно-художественное наслаждение, и мне кажется, что, по своим достоинствам, она превосходит даже известную докторскую диссертацию автора, свидетельствуя о прогрессивном совершенствовании его блестящего таланта. Под впечатлением прочитанного в этой статье мне хочется сказать, несколько, повидимому, не преувеличивая действительности, что в проф. А. А. Шахматове рус[ская] филологическая наука обрела ученого, у которого, на ряду с громадной эрудицией и наблюдательностью, особенно ценным является то счастливое и весьма редкое сочетание равносильных способностей по анализу и синтезу наблюдаемых явлений, какого не доставало даже первоклассным светилам нашей науки. А теперь еще о другом. Получили ли Вы своевременно мое ответное письмо от 18 дек[абря] прош[лого] г[ода] на Ваше от 14 ч[исла] т[ого] м[есяца]? У меня закрадывается сомнение в этом, так как, судя по некоторым известным мне фактам, почта отличилась перед праздниками особенною несправностью. Несколько моих писем и писем моих корреспондентов даже совсем куда-то затерялись. Чего доброго, может быть та же участь постигла и мое письмо к Вам. Предположение это сильно меня беспокоит, между прочим и потому, чтобы Вы, в случае неполучения его, не сочли меня виновным в неаккуратности. В виду этого настоящее письмо посылаю уже заказным. Но если мое ответное письмо получено Вами, то считаю долгом прибавить к нему то, что уже после отправки его пришло мне в голову. Весьма возможно, что срок, какой я считал необходимым для изготовления IV программы Вы нашли слишком продолжительным и не отвечающим соображениям и планам II Отделения или лиц, удостоивших меня предложением исполнить это лестное и заманчивое для меня поручение. П. И. Житецкий, которому, как оказалось, Вы писали также о сделанном мне предложении, неяет меня за назначение такого срока,³⁵ хотя ему прекрасно известно как вся трудность этого дела, так и мои обстоятельства, лишающие исполнить его в более краткий срок, и всячески уговаривал меня не отказываться от сокращения его, если это потребует со стороны лиц предложивших мне сказанную работу. Все это крайне смущает меня и потому я нахожу возможным добавить к сказанному раньше, что если „Отделению” угодно будет остаться при своем предложении, то я готов принять все зависящие от меня меры, чтобы программа была подготовлена раньше конца этого года и приму на себя обязательство извещать о ходе работы, а засим, смотря по тому, как она будет у меня подвигаться, сообщить в свое время и о ближайшем сроке выполнения ее.

Прошу принять завершение в глубоком уважении и преданности моей. Готовый к услугам

К. Михальчук.

P. S. Простите, что скверно пишу — страшно тороплюсь за недосугом.

№ 14

Киев. Кирилловская № 43

6 февраля²⁶ [18]97 г.

Глубокоуважаемый Павел Константинович!

Простите великодушно, что на письмо Ваше от 27 января с[его] г[ода] только теперь отвечаю. Истинный месяц — это самая страдная для меня пора. В это время у нас бывает так называемые „контракты“, т. е. традиционная киевская ярмарка, к которой приурочиваются все деловые расчеты и общие собрания наймиков разных акционерных предприятий, а в том числе и нашего. И в этом году я особенно много имел хлопот и занятий в это время, что и помешало мне главным образом ответить Вам своевременно. Вся моя семья — жена и дочка сердечию тронуты Вашим благосклонным вниманием к ним и, в свою очередь, озабочены тем, что не имели случая заслужить у Вас на это, как бы желали. Мои молодые пребывают теперь в Туле, — там мой зять поступил на должность в окружной суд. Ваше известие о новой диссертации г. Шамаковского³⁷ очень меня заинтересовало ее сюжетом, но, к крайнему сожалению, я не могу ее нигде достать. Статью г. П. Каринского я прочел с удовольствием и нахожу ее весьма обстоятельной и интересной³⁸. Судя по ней, можно ожидать, что предпринятое автором исследование о языке древних киевских памятник будет отличаться солидными достоинствами; при чем оно является весьма и весьма желательным и давно ожидаемым. Только, как бы усвоение по отношению к ним несколько поспешной и, очевидно, предвзятой теории, не помешало автору проследить все особенности языка этих памятников с одинаковым вниманием к ним и объективностью. III программу³⁹ я уже получил и принишу за нее живейшую благодарность. Отзыва ак. И. В. Ягича о диссертации проф. Филевича и ответ последнего своим рецензентам я не видел; но, признаться, более бы полюбопытствовал ознакомиться с первым, чем последним.⁴⁰ Теперь о том, что составляло, как говорится, гвоздь нашей переписки с Вами. Как Вам, конечно, известно, я уже получил от ЕВПр. г. председательствующего в Отделении предложение принять на себя труд по составлению IV программы, и 24 февраля ответил полным согласием на это; а вчерашнего числа написал о том же глубокоуважаемому А. А. Шамакову⁴¹, и сообщил также о своем решении составить одну общую программу для всего м[а]л[о]р[усского] наречия, позволив себе при этом сослаться на мотивы такого решения, упомянутые в моей переписке с Вами по этому предмету, которые, как Вы мне писали, уже переданы ему Вами. Кроме того, я объяснил также, почему нахожу излишним и предположенное Отделением составление двух специальных программ для м[а]л[о]р[усских] говоров в России и в Австро-Венгрии, и, вместе с тем, счел необходимым спросить, позволительны ли некоторые незначительные отступления от способа изложения, принятого в трех издавшихся уже программах, которые, по моему мнению, вызываются существенными потребностями. И так, глубокоуважаемый Павел Константинович, я решился таки вздрючить на себя то, о чем Вы с такою настоятельностью хлопотали, не взирая на все трудности, с какими сопряжено для меня это дело. Тем не менее я сознаю, что оно дорого мне и что я сердечно благодарен Вам за предоставление мне

его, и только все еще озабочиваюсь одним, — сумею ли в должной мере оправдать возлагаемые на меня надежды. Во всяком случае, я горячо уже принялся за это дело и решил посвятить ему все крохи моего досуга; не знаю только, будет ли оно у меня спориться, как бы желалось. У Вас проскользнуло невольное, очевидно, признание о тяжести того огромного труда, который Вы несете, и, однако-же, Вы еще извиняетесь в замедлении со своими ответами. По некоторым данным, я давно уже догадывался, какое Вы взвалили на себя бремя, ибо из одних отчетов Отделения легко уже заметить, какая масса работы выпадает на долю Вашу, да еще А. А. Шахматова. И, поверьте, что я способен вполне понять и оценить все значение и силу этого невольного признания Вашего, при чем считал бы просто бессовестным претендовать на Вас за несвоевременные ответы, когда, напротив, мне приходится удивляться Вашей щепетильной аккуратности в том, при такой бездне занятий. Между прочим Вы упомянули также и о своем нездоровьи. Но мудроно и не заболеть от такой работы, да еще в Вашем петербургском климате. Кажется, Вам полагается каникулярный отдых; не воспользовались бы Вы им, чтобы провести несколько времени, для поправки своего здоровья, в нашем богоспасаемом Киеве? Ведь он Вам, повидимому, понравился; а нам бы это доставило истинное удовольствие видеть Вас у себя и встретить желанного гостя с чувством живейшего участия и признательности за сделанное нам удовольствие. Все мои свидетельствуют Вам свое истинное почтение.

Глубокоуважающий и душевно преданный Вам Ваш покорнейший слуга

К. Михайчук.

31 августа [18]97 г.

№ 15

Глубокоуважаемый Павел Константинович!

Спешу по Вашему желанию дать не полный ответ на Ваше любезное письмо от 24 числа [его] м[есяца], откладывая остальное на позже, когда буду иметь возможность дополнить его. Жена и дочки глубоко признательны Вам за Ваше благосклонное внимание и память о них и с своей стороны шлют Вам сердечный привет, вместе со мной сожалея при этом, что лишены были удовольствия приветствовать Вас лично у нас, как ожидали этого. Старшая дочка с мужем навещали нас летом и жили некоторое время у родных ее мужа на даче. Жена же моя и остальные дочери вынуждены были все лето провести в городе, так как по разным, неожиданно сложившимся для меня служебным обстоятельствам, я не имел возможности заняться ни приисканием для них дачи, ни перевозкой их туда. Вообще, этот год выпал для меня какой-то особенный по тем непомерным трудам, какие приходится нести мне по сие время и каким и конца еще не предвидится. Вследствие вызванных казенной продажей вина разных новых распоряжений Министрства финансов, сильно стеснивших пивную торговлю, у нас явилась необходимость по возможности быстро произвести в ней коренные изменения, с чем я имел бездну хлопот и вынужден был, оставляя свои постоянные и требующие много усидчивого труда конторские занятия, часто отлучаться из города, а потом по возможности навестовать запущенное. К этому присоединились еще и другие обстоятельства, потребовавшие не мало хлопот и экстраординарных занятий: это — выставка у нас в этом году, на которой нужно было нашему предприятию заявить себя надлежащим образом, и, наконец,

исполнившись в этом году 25-летие нашего предприятия, по поводу которого акционеры потребовали от меня составления и напечатания к концу года историческо-статистического очерка деятельности нашей фирмы за все сказанное время. Были еще и разные другие, менее важные неожиданности, которые, однако, не мало отняли у меня и без того уже целиком занятого времени. Между тем, лета и здоровье мое далеко не таковы, чтобы справиться с таким непосильным бременем работы, вследствие чего пришлось еще серьезно прихворнуть несколько раз. Все это было поводом к тому, что я, совсем почти лишившись свободного времени и потеряв голову в сутолоке всяческих хлопот, не имел возможности отвечать за это время на некоторые письма, требовавшие даже немедленного ответа. Простите поэтому великодушно, что Вам долго не писал ничего, тем более, что не знал, в Петербурге ли Вы и ожидал Вашего приезда к нам. Что касается „Программы“, то, невзирая на тот каторжный труд, какой несусь весь этот год, я все таки выгадывал поемному времени заниматься и ею то за едой и чаем, то, в случае поездок, на ночлегах в дороге. Но, к крайнему моему огорчению, работа моя при таких условиях подвигается чрезвычайно медленно, тем более, что моя „Программа“ задумана и выполняется; как я предвещал уже, по несколько иной системе, чем 3 предыдущие, и требует разных справок и массы выборов по некоторым отделам необходимых данных из сырого материала, равно как и надлежащей обработки их. Многого по этой части сделано уже мною, — хотя и не все еще, а то, что сделано, требует проверки и дополнения. Однако выбранный материал я начал уже приводить в порядок и одновременно составлять несколько отделов „Программы“ разом. Но во всяком случае, я уже и теперь вижу, что изготовить „Программу“ к концу этого года, как я предполагал, едва мне удастся, — и это повергает меня в совершенное отчаяние. А помочь беде я бессилён, так как вплоть до марта будущего года я не только не продвину никакой возможности увеличить ничтожное время, выгадываемое мною для занятий „Программой“, но даже боюсь, чтобы оно еще не сократилось. Между тем, если это дело затормозится, что кажется неминуемым, то поверите ли мне вполне Вы и А. А. Шахматов, что случилось это отнюдь не по моей вине? А если даже и поверите, то заноздание этой работы не поставит ли Вас в неловкое положение перед Отделением и не причинит ли какого либо вреда самому делу? Эти мысли положительно не дают мне покоя и убивают даже всякую энергию и я бы бесконечно благодарен был Вам и А. А. Шахматову за снисходительность ко мне в этом затруднительном моем положении, насколько она возможна. Само собой разумеется, что благодаря сказанному положению, я совсем оставил все другие свои научные работы, о которых Вы спрашиваете меня в своем письме. Что касается книжки Шимановского, то я ее не только видел, но и по настоянию редакции „Киевской старины“ должен был дать о ней библиографическую заметку, помещенную в майской книжке за этот год.⁴² Вещь эта, по моему мнению, крайне слабая, хотя я и воздержался от такой аттестации ее в своей заметке; но удивляюсь, как автор решился представить ее в качестве диссертации, если верно, что она действительно таковая. Чувствительно благодарен Вам за присланные и обещанные издания Отделения, а также за сообщенные сведения о новых книгах. Я с нетерпением ожидал в дальнейших книжках „Известий“ продолжения капитальной статьи А. А. Шахматова по фонетике славянских наречий,⁴³ но, к сожалению, его там не оказалось. Не дожидусь также и отдела Вашей работы по истории диалектологических исследований о м[а]л[о]р[усском] наречии, в котором, я уверен, найду много нового и поучительного для себя.

Отчета о присуждении Ломоносовской [овской] премии в 1895 г., где помещен разбор диссертации Г. К. Ульянова⁴¹, составленный Ф. Ф. Фортунатовым⁴², я не получил, но он меня много интересует и я бы очень благодарен был Вам за присылку его. Будут ли напечатаны в изданиях Академии песни, собранные г. Коробкой в Овручском и других полесских уездах?⁴³ Если они записаны фонетически — то должны представлять большой интерес. Меня, по истине, пугает та кипучая энергия, с какой Вы предпринимаете целый ряд все новых и крайне важных исследований, представляющих столько трудностей для выполнения их. Помогите же Вам бог! К несчастью я лично не могу Вам сообщить никаких сведений, касающихся старинных сборников малорусских пословиц и т. п. В этом я большой невежда. Но приму все меры, чтобы как можно скорее и обстоятельнее разведать все, что можно узнать об этом у людей, более меня сведущих, и немедленно сообщу Вам о результатах своих расспросов.⁴⁴ За этим обращаюсь к В. В. Антоновичу, А. М. Лазаревскому, П. П. Китейскому, В. П. Науменку и О. П. Левинскому. Если окажутся у кого либо налицо такие сборники, то кроме общих сведений о них, похлопочу и о выписке из них хотя по несколько пословиц на каждую букву, как Вы этого желаете, спрошу также и о судьбе сборника, принадлежащего А. Маркевичу. Истории м[а]л[о]р[усской] литературы Огоновского⁴⁵ и у меня нет; но я постараюсь разыскать ее здесь и если там окажется подходящие сведения, то также сообщу Вам. А пока что, простите, что ограничусь сказанным, и не взъимайте, что дурно пишу — тороплюсь странно. От всей души желая Вам успехов во всех начинаниях Ваших, покорнейше прошу принять заверение в моем глубоком уважении и неизменной преданности. Всегда готовый к услугам К. Михальчук.

У нас летом был А. Н. Пыпин и посещением своим доставил истинное удовольствие братии нашей.

№ 16

26 декабря 1897 г.

Киев

Глубокоуважаемый Павел Константинович!

Пользуясь свободными минутами праздничного отдыха, спешу написать Вам несколько слов. Последнее письмо мое я писал Вам, кажется, в конце августа или в начале сентября. С того момента прошло уже 4 месяца, а мне они кажутся чуть не одним мгновением; — так за моими непрерывными занятиями стремительно уходит время — я не пытаюсь даже изображать Вам, до какой степени бедна выпавшего на мою долю труда поглощает всего меня и все мое время. Описать это невозможно; а при том я чувствую себя до того усталым и физически и умственно, что нет охоты даже приниматься за это — я несколько бы не удивился, если бы сказанное здесь показалось Вам невероятным или преувеличенным. В полной справедливости моих слов можно было бы убедиться, только бы очевидцем того, в каком я нахожусь теперь омуте труда и что делаю. Поверите ли, что, страдая от усталости бессонницей, я все-таки имею в сутки не больше 4 часов для сна и что работаю даже за едой? Обессилен до чрезвычайности, я просто недоумеваю, каким это чудом я все еще держусь кое-как и не слег совсем до сих пор, хотя и чувствую, что этим должно кончиться неизбежно. Представьте себе, что за эти несколько месяцев я не имел времени повидаться даже со своими здешними друзьями. Они, зная насколько я занят, не решаются

посещать меня и только ради экстренных случаев мне удалось с двумя-тремя из них свидеться на несколько минут. Такие каторжные занятия протянутся у меня вероятно до марта, если, конечно, не заболеть и не свалюсь с ног от них, а потом — надо будет, все равно, лечиться или, по меньшей мере, совсем отказаться от великого дела, хоть на недельку, чтобы прийти в себя немного.

Простите, что позволяю себе столько писать Вам обо всем этом. Но я, ведь, в долгу у Вас и обязан объяснить причину, почему, во 1-х, за все это время ничего не писал Вам, а, во 2-х, что в течении этого времени я совсем ничего не делал для „Программы“ и надеюсь прийтись за нее снова только в марте. Казните, если угодно; я и сам себя казню за это; но ради бога, не сердитесь на меня, ибо он свидетель, что я не повинен в этом ни капли.

Великое спасибо Вам за присланные книги; но я, право, не знаю, как мне Вам отплатить за них, и совестью мне перед Вами ужасно.

Пришлю Вам, глубокоуважаемый Павел Константинович, сердечные поздравления от себя и от моей семьи с праздниками и наступающим новым годом и искренние пожелания велических благ и успехов в Ваших делах.

Еще раз прошу милостивого прощения за все.

Душевно преданный и глубокоуважающий Вас

К. Михальчук.

№ 17⁴⁹

4 июля [18]98 г.

Глубокоуважаемый Павел Константинович!

Возвращаю печатные листы Вашего издания и прилагаю понадобившийся Вам список, сделанный мною возможно точно из указанной Вами рукописи. Ваше письмо от 22 мая с[его] г[ода] я получил 26 числа и сейчас же приступил к делу. Но оно немного замедлилось. Мне нужно было получить рекомендацию к Н. И. Петрову⁵⁰ от общих наших знакомых (я лично не знаком был с ним); затем трудно было застать дома г. Петрова (у него теперь экзамены) и наконец оказалось, что нужная нам книга (как и все другие рукописи) переданы из архива в духовно-академическую библиотеку, находящуюся в ведении другого лица, к которому я и обратился за ней. Все это заняло несколько дней, а потому, при всем желании, я не мог скорее исполнить Вашего поручения. Я очень рад, что представился случай оказать Вам хоть эту незначительную услугу за массу сделанных мне Вами одолжений. Вы пишете, что давно не имели от меня известий; но я два раза писал Вам заказными (31 сентября⁵¹ и 26 декабря 97 г.) и известал о ходе работы по „Программе“ и о причинах задержек с выполнением ее. Неужели затерялись эти письма? Составление „Программы“ идет у меня чрезвычайно медленно, хотя я буквально уделяю ей каждую свободную минуту от своих служебных занятий. Главная причина в том, что у меня этих минут до невероятности мало; а затем самое дело, исполняемое по принятой мною системе (о которой я сообщал Вам), оказалось гораздо сложнее и кропотливее, чем я предполагал. „Программа“ для всего м[а]л[о]р[усского] наречия выйдет поеволе очень обширной. — Не менее объема 2-х программ по в[елико]рус[ским] наречиям. От усмотрения Академии будет, конечно, зависеть (если угодно) сократить ее потом; но я считаю долгом представить ее не иначе, как по возможности в полном виде, сгруппировав и обобщив все характерные особенности по говорам м[а]л[о]р[усские] наречия. Но подобная работа требует много времени и труда, а последнего у меня чрезвычайно мало. По моему расчету, работу свою

я успею окончить никак не раньше конца этого года, если, конечно, не помешают при этом какие либо новые экстренные служебные занятия или болезнь, так как непосильные труды страшно подорвали мое здоровье. Вы не можете представить себе, как мне совсемно, что мое дело так затягивается; но я совершенно невинен в этом. Все посланные мне книги я получил своевременно и приплюшу Вам глубокую благодарность за них. П. П. Житецкий, сколько мне известно, тоже получает Ваши посылки исправно. Адрес его верен. С ним я не виделся более 2-х м[еся]цев, — все некогда. Вся семья моя принесит Вам искреннюю благодарность за память о ней и свидетельствует Вам свое глубокое почтение и сердечные пожелания всяческих успехов в Ваших делах. Кстати, расскажу Вам одно странное обстоятельство. Проф. Черновицкого университета (в Буковине) г. Смаль-Стоцкий передавал мне чрез общих знакомых, что он послал в конце прошедшего года на имя А. А. Шахматова свою м[а]л[о]р[усскую] грамматику⁵² и несколько других м[а]л[о]р[усских] сочинений по филологии; но петербургская цензура почему то отослала их обратно автору. Подробности дела я не знаю, но г. С. — Стоцкий недоумевает, как это могло случиться, что цензура не допускает к получению научных сочинений, адресованных даже на имя академика? Я также не понимаю, как это могло случиться. Не откажите сообщить о получении сего письма и простите, что список мой вышел немного грязноватый: при снешной работе трудно было сделать это лучше. Боюсь, что глубокоуважаемый А. А. Шахматов не поверил, что замедление с моей работой случилось не по моей вине. Надо быть очевидцем моих каторжных занятий, чтобы этому поверить.

Сердечно преданный и глубокоуважающий Вас

К. Михальчук.

№ 18⁵³

Глубокоуважаемый Павел Константинович!

Жена, дочка и я искренно благодарим Вас за память о нас и просим принять сердечные поздравления с праздниками и наступающим новым годом. Я в особенности рад, что Вы не забыли обо мне, ибо не имея от Вас известия о получении моего заказного пакета, посланного Вам еще летом, со списком понадобившейся Вам рукописи, я имел повод немного усомниться в этом. Опасения мои на счет шаткости моего здоровья, о котором я писал Вам тогда, к несчастью, оправдались. Тяжелые труды свалили меня с ног и я проболел около двух месяцев. Теперь, слава Богу, я немного оправился и хотя чувствую себя очень слабым, но поневоле принялся навестовать массу запущенного в моих делах. Обстоятельство это опять задержало, к моему крайнему огорчению, окончание „Программы“ по м[а]л[о]р[усскому] языку, которую я надеялся дописать к концу этого года. Тем не менее, самое трудное уже сделано, а именно закончен фонетический отдел (занимающий около 35 листов писанных) и глава об ударении (около 11 листов). Остается еще морфология и синтаксис, за которые я немедленно примусь, как только отделаюсь сколько нибудь от самых неотложных занятий моих по должности. Во всяком случае, в наступающем году надеюсь уже совсем покончить с „Программой“, хотя бы даже ради этого пришлось несколько менее полно обработать две последние ее части, сравнительно с первыми. Простите великодушно за мою невольную неак[к]уратность и не поминайте ляхом. Искренне преданный и глубокоуважающий Вас готовый к услугам

К. Михальчук.

29 декабря [18]98 г.

Киев, Кирилловская № 41.

Глубокоуважаемый Павел Константинович!

В печати прошел слух, что срок для представления в академию малорусского словаря⁵⁴ на Костомаровскую премию отложен до 1 января 1905 года. Заинтересованные в этом здешние Ваши знакомые поручили мне обратиться к Вам с покорнейшей просьбой не отказать нам в сообщении, действительно ли последовала сказанная отсрочка? Вместе с сим мы бы очень желали знать, обязательно ли для словаря официальное великорусское (так называемое „общерусское“) правописание, крайне неудачно в разных отношениях, применяемое к малорусской речи, или словарь мог бы быть представлен и в малорусской транскрипции, принятой в Галичине (усовершенствованная „кулишовка“) и употребляемой также самой Академией в ее изданиях (напр., в Русском словаре для малорусских слов)⁵⁵? Вы крайне обязали бы нас ответами на эти вопросы, если только они, конечно, не затруднят Вас. Низжайший поклон Вам от П. И. Житецкого и В. Науменка.

Прошу принять заверение в моем всегдашнем глубоком уважении к Вам

К. Мизальчук.

Не откажите передать мой низжайший поклон и выражения искренней преданности глубокоуважаемому Алексею Александровичу Шахматову.

30 августа 1902.

Киев. Кирилловская 41.

Глубокоуважаемый Павел Константинович!

Приняшу Вам сердечную благодарность за ответ и присылку правил о присуждении премий Костомарова⁵⁶, а также за Ваше благосклонное внимание к моей семье. Моя жена и дочери искренно тронуты Вашей памятью о них и шлют Вам свой душевный привет и пожелания всего лучшего. П. И. Житецкий и В. П. Науменко благодарят Вас также за поклон и со своей стороны низко кланяются Вам. Сожаление Ваше о передаче П. И. Житецким собранных ним материалов для исторического словаря м[а]л[о]р[усского] яз[ыка]⁵⁷ все мы тут вместе разделяем; да и он сам, повидимому, раскаивается в этом, хотя, по понятным причинам, обходит этот вопрос молчанием. Признаться, я тоже беспокоюсь о судьбе начатой мною и переданной, по рекомендации П. И. Житецкого, тому же лицу⁵⁸ для окончания, программы для собирания данных о м[а]л[о]р[усском] языке. Ведь со времени передачи ее истекает скоро три года, а до сих пор нет никаких известий о том, в каком положении находится эта работа. П. И. Житецкий почему-то отказывается спросить от себя об этом упомянутое лицо, а я сам лично не знаком с последним и, в виду сказанной уклончивости П. И. Житецкого, тем паче стесняюсь писать ему подобный запрос. Не известно ли что либо Академии по этому делу?⁵⁹ Большое спасибо Вам от редакции „Киевской старины“ за ценные советы относительно словаря.

Я не имею повода скрывать этого перед Вами, да Вам и без того вероятно известно уже, что редакция этого журнала намерена представить на конкурс

изготавливаемый ее сотрудниками словарь, потребовавший многолетних трудов и не малого числа лиц и значительных затрат на его составление. Хотя этот словарь далеко еще не может претендовать на желательную полноту и другие совершенства, но во всяком случае он несравненно полнее и лучше словаря Желиховского⁶⁰ и может, по-видимому, выдержать даже до известной степени довольно взыскательную критику.

В предисловии предлагается изложить между прочим главнейшие правила, какими руководились составители словаря в отношении графики, орфографии и разных технических приемов, а равно в отношении подбора и объяснения самого лексического материала и данных его грамматических форм. „Правописание“ избрано то, какое практикуется галицким ученым обществом имени Шевченка в его изданиях (усовершенствованная „кулишовка“), как наиболее научное и популярное, но только с более последовательным проведением некоторых его правил. Конечно, придется заявить официально при представлении словаря, что переделывать правописание и переписывать для этого весь словарь оказалось крайне затруднительным для составителей его. Это заявление, однако, мы полагаем, удобнее может быть было бы сделать особо и приложить к словарю, чем включить его в предисловие.

Душевно признателен Вам за вопрос о моем здоровье. К моему прискорбию, похвалиться им не могу, так как мой недуг неизлечим; но все же бог милостив ко мне на этот счет. Ведь я собственно ездил умирать в Ялту в 1899 г. (во исполнение такового приговора наших авторитетных врачей); а вот, однако же, пробив полгода в этой благодатной стране и отдохнув немного от трудов и забот, ухитрился не только ожить, но и протянуть дальше свое земное существование, хотя бы, как говорится, и пополам с бедой. И если бы не обязательные служебные занятия без скольконибудь достаточного отдыха и притом в довольно таки антигигиенических условиях, то, пожалуй, я бы потянул еще и еще, хоть мне уже и 62-ой год. Но ради куска хлеба для семьи надо со всем мириться и оставить всякие мечты о более благоприятных условиях жизни. Если это не затруднит Вас, будьте любезны, не откажите передать мой сердечный привет глубокоуважаемому Алексею Александровичу Шахматову, а также, если представится случай, Александру Николаевичу Пыпину⁶¹, которым я обязан глубокою благодарностью за многое и в особенности за испытанное мною от них во время болезни участливое и полное великодушия отношение ко мне.

Еще раз чувствительно благодарю Вас за ответ. Прошу принять пожелания и сердечные пожелания Вам здоровья и благополучия и искренние заверения в глубоком уважении, преданности и благодарности от готового к услугам Вашим

К. Михальчука.

12 сентября 1902.

Киев, Кирилловская № 41.

¹ А. А. Шахматов, Программа для собирання особенностей говоров северно-великорусского наречия. — Известия ОРЯС, т. 1, кн. 1, СПб., 1896, с. 179 — 234.

² А. А. Шахматов, Программа для собирання особенностей говоров южно-великорусского наречия. — Известия ОРЯС, т. 1, кн. 3, СПб., 1896, с. 593 — 646.

³ Е. Ф. Карский, Программа для собирання особенностей говоров великорусского наречия. — Известия ОРЯС, т. 2, СПб., 1897, с. 501 — 560.

⁴ Сімоні Павло Костянтинович (1854 — 1939) видавець пам'яток давньоруської писемності, бібліограф; з 1892 р. діловод Відділу російської мови і словесності Петербурзької АН; з 1921 р. член-кореспондент АН.

⁵ Див. Лист К. П. Михальчука до П. К. Сімоні від 18. XII. 1896 р.

⁶ Тут і далі виділення К. П. Михальчука.

⁷ Другими словами — ни в смысле механического конгломерата, ни в смысле цельного экстракта всех этих говоров.

⁸ Іде мова про статтю О. О. Шахматова „К вопросу об образовании русских наречий и русских народностей“. — Журнал министерства народного просвещения, ч. СССXXII, СПб., 1899, Отдел наук, с. 324 — 384.

⁹ Ідеться про нападки Т. Флоринського у його великій статті „Несколько слов о малорусском языке (наречии) и новейших попытках усвоить ему роль органа науки и высшей образованности“, що почала друкуватися майже через півтора місяця після закінчення XI археологічного з'їзду, який проходив у Києві з 1 по 18 серпня 1899 р. Справжньою метою цієї статті, очевидно, було якоюсь мірою розвіяти той передз'їздивський настрій, який створився у зв'язку з відмовою українським вченим виголошувати доповіді українською мовою (і „науково“ обгрунтувати цю відмову): див. газету „Киевлянин“, №№ 271, 272, 281, 287, 304, 317, 331, 332 (I X — I, XII 1899). Нападки на К. Михальчука, зокрема с у підрозділах статті „Что такое малорусское наречие?“ (№№ 271, 272), „Племенное единство великоруссов, малоруссов и белоруссов и общерусский литературный язык“ (№ 281) та „Действительно ли заграничная Русь (Галицкая, Буковинская и Угорская) имеет надобность в создании своего особого научного и образованного языка взамен существующего общерусского?“ (№ 304). Цю статтю з невеликими виправленнями і доповненнями та додатком глави „Чем и как помочь зарубежной Руси в переживаемой ею культурной борьбе?“ Т. Флоринський у 1900 р. в Санктпетербурзі видав окремою брошурою.

¹⁰ Мова йде про статтю „Что такое малорусская (южнорусская) речь?“; див. Киевская старина, т. 67, Київ, 1899, с. 135 — 145; с і окремий відбиток.

¹¹ Мова йде про статтю К. Михальчука „Филологическое недоразумение (о форме им. п. мн. ч. прилагательных в малорусском яз. на -ое и т. п.)“ (Киевская старина, т. LIII, Київ, 1896, стор. 102 — 105), в якій він критично оцінив думки про цю форму А. Кримського, висловлені останім у замітці (див. Киевская старина, т. LII, Київ, 1896, стор. 38—42) на рецензію С. „Іяцького, що була поміщена в журналі „Этнографическое обозрение“ (кн. XXVI, стор. 153—160) на „Белорусское Полесье. Сборник этнографических материалов, собранных М. Довгаром-Занольским. Вып. I. Песни ничуцков. С приложением карты северной части уезда и статьи о говоре“ (Київ, 1895).

¹² Очевидно, К. Михальчук має на увазі критику поглядів О. Соболевського, яку дає А. Кримський у своїй праці „Филология и годопишская гипотеза“ (див. „Киевская старина“, тт. LXI—LXVI (1898—1899)).

¹³ Зверху сирава П. Сімоні помітив: „Получено 27-го мая 1896 г.“, а в лівому вуглі зліва — „Ответ 8 июня 1(8)96 г.“.

¹⁴ Науменко Володимир Павлович (1852 — 1919) літературознавець, етнограф, мовознавець, редактор (1893 — 1907 рр.) журналу „Киевская старина“.

¹⁵ У верхньому лівому вуглі павскіє рукою П. Сімоні надписано „Получил в Одессе 21 июля 1896 г. (воскресение)“. А. А. Шахматову писав относительно ответа К. П. Михальчука 22 июля (18)96 г. „П. Симионі“.

¹⁶ Митрополит київський Євгеній (Єфим Болховітін) (1767 — 1837) відомий історик.

¹⁷ Ідеться про публікацію Сімоні П. К. листа Болховітінова до П. І. Кеппена від 1. X. 1820 р., в якому висловлюються міркування відносно давньоруських діалектів. Див. Сімоні П. К., Мнение митрополита Евгения (Болховитинова)

о русских наречиях, изложенных в частном письме к пок. академику П. И. Кеппену (1 октября 1820 г.). — ПУРЯС. т. I. СПб., 1896, с. 396—399.

¹⁷ Див. виноски 1, 2, 3.

¹⁸ Наскільки відомо, праці К. Михальчука про український вокалізм в якомусь закордонному (і не закордонному) журналі не з'являлися. Очевидно, йдеться про статтю, яка пізніше була озаглавлена „До питання про українську літературну мову”, над якою в той час працював автор, але яка з'явилася лише аж у 1929 р.; див. Український діалектологічний збірник. кн. II, Київ, 1929, с. 1—42.

¹⁹ Очевидно, йдеться про працю Ю. Ф. Карської „Обзор звуков и форм белорусской речи”, Москва, 1885.

²⁰ Тт. 1—4. Відень. 1852 — 1875. У томах, присвячених фонетичі та морфології. Ф. Міклошич окремими главами (як і про інші слов'янські мови — старослов'янську, словенську, болгарську, сербохорватську, російську, чеську, польську, верхньолужицьку та нижньолужицьку) дав нариси фонетичної системи (т. 1 (1852), с. 340 — 370; друге видання (1879), с. 425 — 459) та словозміни (т. III, друге видання (1876), с. 249 — 285) української мови. К. П. Михальчук й має на увазі ці нариси.

²¹ Новицький Іван Петрович (1844 — 1890), український історик, фольклорист і етнограф. Складена ним діалектологічна програма називається „Програма для указання особенностей местных народных говоров в Южной России”; див. Труды этнографическо-статистической экспедиции в западно-русский край, снаряженной Императорским русским географическим обществом. Юго-западный отдел. Материалы и исследования, собранные П. П. Чубинским, т. VII, Петербург, 1877, с. 527—536).

²² Чубинський Павло Платонович (1839—1884) — український етнограф; у 1869 — 1870 рр. очолював етнографічну експедицію на Україні, а також у Білорусії та Молдавії.

²³ Йдеться про „Програму Юго-западного отдела Императорского русского географического общества для собирания сведений по этнографии, 4-го июня 1873 года правитель дел отдела А. Русов. В типографии М. П. Фрица, возле памятника св. Ирины, (Київ), 1873. Діалектологічній частині тут присвячено п'яту главу „Програма по языку” (с. 33—45). Друге видання цієї програми вийшло в 1875 р. До речі, ця діалектологічна програма досі чомусь взагалі залишалася невідомою. Не згадує її А. А. Москаленко в своєму „Нарисі історії української діалектології” (Одеса, 1961), невідома вона й авторам, які спеціально писали про українські діалектологічні програми; див. Orbis, t. I, № 2, Louvain 1952, с. 418—422; Orbis, t. III, № 1 (1954), с. 289.

²⁴ Йдеться про статтю „Наречия, поднаречия и говоры Южной России в связи с наречиями Галичины”. — Труды этнограф. — стат. экспед., т. VII, с. 453—512.

²⁵ Див. там же, с. 538—600.

²⁶ Русов О. О. (1847 — 1915) — український земський статистик, етнограф, фольклорист і громадський діяч.

²⁷ Мова йде, очевидно, про статтю „Филологическое недоразумение (О форме им. п. мн. ч. прилагательных в малорусском языке на -ое и т. п.)”, що вийшла в квітневій книжці журналу „Киевская старина”, т. LIII, Київ, 1896, стор. 102—125; с і окремим відбитком.

²⁸ Зверху справа П. Сімоні зробив помітку: „Получено вечером 21 декабря 1896 г.”

²⁹ Про це П. К. Сімоні повідомив О. О. Шахматова, пославши йому цього листа К. П. Михальчука. О. О. Шахматов у листі від 22. XII. 1896 р. писав до П. К. Сімоні: „Очень жаль, что Михальчук не может приготовить программу раньше, как через год. но во всяком случае следует остановиться на нем и в январе мы офф [ициально] обратимся к нему. Возвращаю его письмом” (ОПИ ГИМ, ф. 37, № 91, л. 157).

Про своє занепокоєння, що закінчення діалектологічної програми К. П. Михальчук відкладає ще на рік, П. К. Сімоні, очевидно, писав П. Г. Житецькому. На це в листі від 25. XII. 1896 р. до П. К. Сімоні П. Г. Житецький писав: „Много раз говорил с К. П. Михальчуком о программе по малорусской диалектологии. По моему мнению, это единственный человек в России, который мог бы написать

эту программу наилучшим образом. Беда только, что служба у него адская и поглощает все его время, а по натуре своей он перфекционист и не любит скоро-спелой работы. После многих колебаний он дал Вам положительный ответ. Не смущайтесь тем, что он назначил Вам годовой срок. Я не отстану от него и надеюсь, что он представит Вам программу летом, раньше назначенного Вам времени" (ОПИ ГИМ, ф. 37, № 46, л. 45—45 зв.).

³⁰ Антонович Володимир Бонифатійович (1834—1908) — український історик, археолог, етнограф.

³¹ Йдеться про дослідження „Исследования в области русской фонетики“, яке було представлено історико-філологічному ф-ту Московського університету як магістерська дисертація і за захист якого О. О. Шахматов одержав академічний ступінь доктора наук. Опубліковано цю працю в 1893—1894 р., див. Русский филологический вестник, т. XXIX, Варшава, 1893, с. 1—50; 229—307; т. XXX (1893), с. 86—149; 193—251; т. XXXI (1894), с. 1—54; с і окремий відбиток (Варшава, 1893).

³² Зверху справа зроблено помітку: „Получ[ено] 9 января 1897 года“.

³³ Мова йде про помертню опублікований відгук О. О. Потебні на представле-ну О. І. Соболевським на захист у Харківський університет докторську дисертацію „Отзыв о сочинении А. Соболевского „Очерки из истории русского языка, ч. I-ая, (Киев), 1884““. — Известия ОРЯС, т. I, СПб., 1896, с. 804—831. Відгук цей до друку підготував учень О. О. Потебні Б. М. Ляпунов.

³⁴ Див. Известия ОРЯС, т. I, СПб., 1896, с. 695—743.

³⁵ Див. виписку 29.

³⁶ Очевидно, помилка: не 6 февраля, а 6 марта; див. цього листа нижче я. . . 24 февраля ответил полным согласием на это“, а також лист до О. О. Шахматова від 5. III. 1897 (№ 1).

³⁷ В. Шимаповський, Звуковые и формальные особенности народных говоров Холмогор Русии. Обзор, с приложением образцов народных говоров, Варшава, 1897. Невдовзі К. Михальчук на цю книгу написав рецензію, див. „Киевская старина“, т. LVII, 1897, с. 71—74 (бібліографічний відділ).

³⁸ Каринський Микола Михайлович (1873 — 1935) — мовознавець, діалектолог, налегограф; з 1921 р. член-кореспондент АН СРСР.

³⁹ Див. виписку 3.

⁴⁰ Філевич Іван Порфирівич (1856 — 1913) — професор Варшавського уні-верситету (кафедра російської історії); йдеться про його докторську дисертацію „История древней Руси. Территория и население“, Варшава, 1896. У 1896 році на цю монографію І. П. Філевича відгукнулися рецензіями Д. І. Іловайський („Русский архив“, 1895, № 10, с. 275—282; В. Е. Данилевич) „Киевская старина“, т. 54, с. 69—79; Н. М. (там же, с. 79—93), журнали (без підписів авторів рецензій) „Русская мысль“ 1896, VII, с. 312—313; „Новое слово“ 1896, октябрь, с. 109—111. Відзив акад. В. Ягіча на цю книгу поміщено в журналі „Archiv für slavische Philologie“, т. XIX (1897), с. 230 — 240. І. П. Філевич відповідь Д. І. Іловайському та В. Е. Данилевичеві надрукував у журналі „Варшавские университетские известия“, 1896, IX, с. 1—28.

⁴¹ Див. лист № 1.

⁴² Див. виписку 31.

⁴³ Мова йде, очевидно, про працю „К истории звуков русского языка“. — Известия ОРЯС, т. 1, 1896, с. 695—743.

⁴⁴ Йдеться про працю професора Варшавського унів-ту Ульянова Г. К. (1859—1912) „Значение глагольных основ в литовско-славянском языке, ч. 1. Основы, обозначающие различия по залагам“ (Варшава, 1891), ч. II „Основы, обозначающие различия по видам“ (Варшава, 1895).

⁴⁵ Див. „Отчет о присуждении Ломоносовской премии в 1895 г. — Сборник ОРЯС, т. LVIV, № 11, СПб., 1897 і окремий відбиток.

⁴⁶ Коробка Микола Іванович (1872 — 1921) — український і російський фольклорист, історик літератури та літературний критик. Збірник українських пісень, про якіні записує. К. Михальчук, залишений ненадрукованим; тепер зберігається у рукописному відділі бібліотеки АН СРСР у Ленінграді під шифром 33. 17. 3 (Нов.).

⁴⁷ Матеріали ці були потрібні П. Сімоні у зв'язку з його роботою в цей час над книгою „Старинные сборники русских послов, поговорок, загадок и проч.“

XVII—XIX столетий”, в. 1, СПб., 1899 (окремий відбиток з т. LXVI збірника ОРЯС).

⁴⁸ Мова йде про працю Огоновського О. М. „Історія літератури руської: I—IV, Львів, 1887 — 1894; первісно друкувалася в журналі „Зоря”, 1886 — 1894.

⁴⁹ Зверху зліва помітка: „Получ[ено] 6 июня (18)98 г.”.

⁵⁰ Петров Микола Іванович (1840 — 1921) — український літературознавець, історик, етнограф, член-кореспондент Петроградської АН (з 1916 р.), академік АН УРСР (з 1919 р.).

⁵¹ Очевидно, помилка: не 31 сентября, а 31 августа; див. лист. № XV.

⁵² Ідеться про книгу С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер, Граматика руської мови, Львів, 1893. Друге видання цієї граматики вийшло в 1897 р. (Львів), третє — 1914 р. (Відень), четверте — в 1928 р.

⁵³ Зверху зліва помітка: „Получ[ено] 2 января 1899 года.”

⁵⁴ Ідеться про словник за редакцією Б. Д. Грінченка, 14 лютого 1902 р. між редакцією журналу „Київська старина” і Б. Д. Грінченком було укладено і підписано угоду про редагування зібраних редакцією журналу матеріалів для українсько-російського словника. Згідно з цією угодою Б. Д. Грінченко мав закінчити редагування словника до 1. XI. 1903 р., проте у зв'язку з тим, що редактор внісив чимало нових матеріалів, строк підготовки рукопису було продовжено, але з умовою подати його не пізніше, як до 1. XI. 1904. Повністю відредагований рукопис разом з написаною передмовою Б. Д. Грінченко передав представникові редакції журналу „Київская старина” Е. Трегубову 30. XI. 1904 р. К. Михальчук (як і В. Науменко, П. Житецький, Е. Чикаленко, Е. Трегубов, В. Беренштан) брав безпосередню участь в організації роботи над словником. К. Михальчук та П. Житецький у 1902 р. рецензували попередню редакцію частини словника (букву К).

⁵⁵ Про те, як вирішувалося і було вирішено питання, яким правописом друкувати підготовлений Б. Д. Грінченком словник, див. нашу публікацію „Заходи Петербурзької Академії наук щодо впорядкування українського правопису” (Мовознавство, 1971, № 1, с. 68—80).

⁵⁶ „Правила о присуждении премии Н. П. Костомарова за лучший Малорусский Словарь” опубліковані в Сборнике ОРЯС, т. 66, СПб., 1900, с. XXIII - XXVI. З точки зору історії українського правопису цікаво буде відзначити побажання М. І. Костомарова відносно орфографічних правил, які слід би застосувати в українському словнику, що подаватиметься на здобуття цієї премії. У спеціальній примітці з приводу цього М. І. Костомаров писав: „Пока малорусское правописание не определится прочным образом, желательно, чтобы соблюдались следующие правила: 1) мягкое и изображать через і; 2) там, где мягкий звук и не есть первоначальный или постоянный, а образовался из о или е, употреблять, по примеру Максимовича, ѓ, и, ѓ, напр. конь, кони, пѣе, пѣеу; летал, лечу; 3) не писать вовсе буквы ъ; равным образом не писать ы, употребляя безразлично и в тех случаях, когда по-русски слышатся звуки и и ы, так как буквы ы и и произносятся малоруссами одинаково; 4) букву ъ также исключить из употребления, мягкий же звук е означать буквой е”, там же, с. XXIV—XXV. З поданого видно, що тут М. І. Костомаров не був послідовним. Відстоюючи по суті фонетичний принцип українського правопису, він же не наважувався повністю поривати (ѓ, и, ѓ) з етимологічним правописом Макевича.

⁵⁷ Важко уже хворий П. Г. Житецький для продовження роботи передав ці матеріали А. Кримському. Незабаром після організації АН УРСР А. Кримський зібраний П. Г. Житецьким матеріали в кількості 10—12 тисяч шматок (вибраних з Іпатівського літопису, віршів Кліментія, творів Галатовського, З. Копистенського та ін.) передав Постійній комісії для складання історичного словника української мови, що була закладена при історично-філологічному відділі; див. Історичний словник українського язика, т. 1, зошит 1, Харків-Київ, 1930, Передмова, с. IV.

⁵⁸ Мова йде про А. Кримського; див. листи №№ 8,9.

⁵⁹ Програма вийшла аж через 8 років: К. Михальчук і А. Кримський, Програма для собирання особенностей малорусских говоров. — Сборник ОРЯС,

т. I.XXXVII. СПб., 1910 і окремим відбитком Паралельно українською мовою програму доопрацював Є. Тимченко, який дописав розділи з морфології, синтаксису та лексики (варіант, який доопрацював А. Кримський, охоплює лише фонетику та акцентологію, тобто ту частину, яку уклав сам К. Михальчук; див. листи №№ 5, 18). Українською мовою програма друкувалася у додатках „Записок наукового товариства в Києві”, тт. V—VIII (Київ, 1909—1911); є і окремий відбиток: К. Михальчук і Є. Тимченко, Програма до збирання діалектологічних одмін, Київ, 1911.

⁶⁰ Йдеться про працю Євгена Желехівського „Малорусско-німецкий словарь”, Львів, 1882 — 1886.

⁶¹ Пилип Олександр Миколайович (1833 — 1904) — російський історик літератури, фольклорист, академік, з 1898) Петербурзької АН. Третій том його фундаментальної чотиритомної праці „История русской этнографии” (СПб., 1890 — 1892) присвячений Україні.

REZUMÉ

J. O. Dzendzelivskyj, *Dopisovanie J. Paňkeviča s V. Jagičom a K. P. Michaľčuka s A. A. Šachmatovom a K. P. Simonim*

Zverejňované listy K. P. Michaľčuka A. A. Šachmatovovi a K. P. Simonimu obsahujú nové dôležité údaje o dejinách ukrajinskej teoretickej dialektológie, zvlášť o príprave Programu pre zber zvláštností maloruských nárečí [K. Michaľčuk, A. Krymskyj, 1910], Programu pre zber dialektických rozdielov ukrajinského jazyka [K. Michaľčuk, E. Timčenko, 1911] a ukrajinsko-ruských vzťahoch z konca XIX. a začiatku XX. storočia.

Listy I. A. Paňkeviča V. Jagičovi prinášajú nové zaujímavé údaje o živote a diele popredného výskumníka nárečí, písomných pamiatok, folklóre a etnografii Zakarpatska.

РЕЗЮМЕ

Й. О. Дзэндзелівський, *Переписка Й. Панькевича с В. Ягичом и К. П. Михальчука с А. А. Шахматовым и К. П. Симоном*

Публикуемые письма К. П. Михальчука к А. А. Шахматову и К. П. Симоны содержат новые важные сведения по истории украинской теоретической диалектологии, в частности по истории подготовки «Программы для собирания особенностей малорусских говоров» (К. Михальчук, А. Крымский, 1910), «Программы для собирания диалектических различий украинского языка» (К. Михальчук, Е. Тимченко, 1911), украинско-русских научных связей конца XIX — начала XX века.

Письма И. А. Панькевича к В. Ягичу сообщают новые интересные данные о жизни и деятельности видного исследователя говоров, письменных памятников, фольклора и этнографии Закарпатья.

RESÜMEE

J. O. Dzendzelivskyj, *Der Briefwechsel von I. Pankewitsch mit V. Jagitsch und von K. P. Michaltschuk mit A. A. Schachmatow und K. P. Simon*

Publizierte Briefe von K. P. Michaltschuk an A. A. Schachmatow und K. P. Simon enthalten neue wichtige Angaben über die Geschichte der ukrainischen theoretischen Dialektologie, insbesondere über die Geschichte der Vorbereitung des „Programms für die Sammlung der Besonderheiten der ukrainischen Mundarten“ (K. Michaltschuk, A. Krymskyj, 1910), des „Programms für die Sammlung von mundartlichen Unterschieden der ukrainischen Sprache“ (K. Michaltschuk, E. Timtschenko, 1911) und über die ukrainisch-russischen wissenschaftlichen Beziehungen am Ende des 19. und am Anfang des 20. Jahrhunderts.

Briefe von I. Pankewitsch an V. Jagitsch berichten neue interessante Angaben über das Leben und die Tätigkeit eines bekannten Forschers von Mundarten, Schriftdenkmälern, der Folklore und Ethnographie der Karpatenukraine.

ЛИСТУВАННЯ, ТВОРЧА СПАДЩИНА, ОБГОВОРЕННЯ

ДВІ НЕДРУКОВАНІ ПРАЦІ ЄВГЕНА ПЕРФЕЦЬКОГО

Архів історика Євгена Юліановича Перфецького (11. 4. 1888 в с. Носові на Холмщині — 18. 8. 1947 під час лікування в Бардієві) через ряд причин побутового та ін. характеру не зберігся. З ним також пропала більша частина кореспонденції вченого, про що ми свого часу писали (*Slavica Slovaca* 1967, 3). Незадовго до своєї смерті Є. Перфецький закінчив свою капітальну працю з історії Східної Європи, яка ще й до сьогодні не вийшла друком. За свідченням його родини рукопис її начислює понад 600 стор. і знаходиться в архіві університету ім. Я. А. Коменського в Братіславі. Немає сумніву, що в цій праці знайдеться чимало цікавого матеріалу. На кожну проблему дослідник, що сирійняв найкращі традиції класичної російської славістики, мав свій власний погляд.

Незавидна була також доля особистої бібліотеки Є. Перфецького, який повних 25 років був професором, а потім деканом філософського факультету Братіславського університету. Основний її фонд був після смерті вченого проданий братіславським букіністам. В ньому були переважно історичні книжки, пов'язані найчастіше з історією Східної Європи і Закарпаття, де молодий випускник Петроградського університету (його вчителями там були О. Шахматов, П. Лавров, М. Ястребов та ін. визначні російські славісти) ще в 1912—14 рр. досліджував архівні матеріали. Одержавши 1919 р. на Київському університеті (у акад. А. Лободи) *venia docendi* з історії Східної Європи, Є. Перфецький залишився цій дисципліні вірний до кінця свого життя.¹ На рекомендацію В. Ягіча й Л. Нідерле іменують його 1921 р. асистентом

історичного семінара щойнозаснованого Братіславського університету, де він 1922 р. вдруге габілітується (у проф. Д. Рапанта з історії Східної Європи „із особливим углядженням на історію Підкарпатської Русі“). Сумна доля архіву й бібліотеки Є. Перфецького подібна до долі тих вчених, найближче середовище яких недооцінювало їх самих і нерозуміло суспільної ваги їхньої наукової праці. Історія науки, особливо української, знає таких випадків більше.

Найповніший досі перелік праць Є. Ю. Перфецького охоплює майже 50 позицій — це все книжки й студії „з першої руки“.² В ньому шукані публікованих праць вченого не знаходимо. Першу працю — **Кі** *почалам идеологии русских славянофилов* (неповних 10 стор. машинопису А-4) він готував, здається, як доповідь на якийсь міжнародний науковий форум. Свідченням цього є передовсім російська мова цієї праці, вільні в ній пропуски, а також те, що вона була розмножена ротарпринтом. Словацьким науковцям вона, можливо, знайома, але тільки з прилюдного її прочитання. Деякі джерела в ній залишилися не зазначені, їх довелося нам доповнити. Праця була написана після 1945 р., тобто після визволення Чехословаччини славною ЧА. Доказом цього є слова зі вступу до неї: „... вследствие величайшей победы главным образом советской славянской армии“ (тут треба уточнити, що в радянській армії були й є також бійці інших національностей СРСР). Праця кидає світло на еволюцію поглядів історика щодо генези й діяльності російських слав'янофілів. В ній його оцінка цієї течії російської суспільної думки першої половини ХІХ ст. досить відмінна від тієї, що він її дав у своїх попередніх працях на цю тему.³ Як погляд вченого, що студіював у Росії й докладно пізнав російське минуле й все те, що формувало російську духовність, ця праця досить цікава й не втрачає своєї наукової ваги й до нині.

Друга публікована тут праця Є. Перфецького — **Z dejin obrodenia Juhoslovanov** (неповних 6 стор. машинопису А-4). Вона, як бачимо, написана по-словацьки, а тому й була, можливо, прочитана в якомусь словацькому науковому товаристві в Братіславі або в якомусь іншому місті на Словаччині (за даними проф. Д. Рапанта⁴ український вчений на протязі 1922—31 рр. оголосив в різних словацьких містах понад 40 доповідей). Прикметна вченому ерудитія і сумлінне відношення до наукового апарату свідчать, що цю працю готував Є. Перфецький також для друку в якомусь словацькому науковому органі. Написана вона правдоподібно перед 1947 р., бо після прізвища її автора дописано іншою машинкою *Dekan Filozofickej fakulty* (ним був обраний Є. Ю. Перфецький на початку 1947 р.). В цій невеличкій, виразно філіаційній праці підкреслюється вплив Ренесансу на розмах середньовічної Далматинської республіки, яка відіграла визначну роль в культурному розвитку південних слов'ян. Одночасно тут висвітлюються найдавніші слов'янсько-італійські й також російсько-південнослов'янські зв'язки, простежується пробудження балканських слов'ян та вклад слов'янських народів до культурної скарбниці інших народів. Пробудження ідеї слов'янської єдності в південній Слов'янщині Є. Перфецький слушно пов'язує з розквітом дубровницької літератури.⁵ Важливо в праці є теж генеза культурного й політичного панславізму,

який був і дошні залишається страховищем для західноєвропейського буржуа. Обидві праці, що їх тут нижче публікуємо, збагатять історичну славістику, поглиблють круг наших відомостей з порушених в них питань та доповнять бібліографію праць їх автора.

Братіслава, 22. 8. 1981 р.

Микола Неврлі

*Евгений Перфецкий,
орд. профессор Словацкого университета.*

К НАЧАЛАМ ИДЕОЛОГИИ РУССКИХ СЛАВЯНОФИЛОВ

В настоящее время, когда идея не только культурного и духовного, но прежде всего и политического единения славянских народов, вследствие величайшей победы главным образом советской славянской армии, идет быстрыми шагами к своему осуществлению, — недурно вспомнить о тех исторических условиях и той духовной борьбе, при которых создавались первые прочные основания славянской идеологии на почве русской, — прочные основания единения славянской мысли.

Провозглашения права славян играть роль во всемирной цивилизации, утверждения превосходства культурных начал славянского мира над таковыми же началами мира романо-германского, представленное законоположениями славянской идеи, — первыми русскими славянофилами, — находят свои исходные начала, свои первоначальные принципы — в западно-европейской философской мысли — хотя все это идеологическое движение славянофильское, от начала до конца, создавалось и конструировалось, облеклось плотью и кровью на чисто русской, славянской почве, — в борьбе с их противниками т. наз. западниками, которые дословно принимали основную формулу западно-европейской философии о роли словянства в истории.

Противники славянофилов, т. е. русские западники, идя по пятам западно-европейской философской мысли, доходили до крайних результатов своей мысли, когда видели все просветительные начала, т. е. начала, способные образовать человека, в цивилизации романо-германской. Народы, в которых не было именно этих начал признавались западниками некультурными народами. Такие народы, по их мнению, могли приобщиться к цивилизации только путем заимствования прав, учреждений, методов и т. д. от народов просвещенных. При этом рекомендовалось таким народам не только внешнее заимствование. Заимствованное начало должно было войти в плоть и кровь народа.

Это настроение этой группы русской интеллигенции имело, конечно, свои понятные основания.

В то время почти 88 % всего русского народа, — русское крестьянство, находилось в страшной крепостной зависимости. Своего крепостного крестьянина русский феодал-помещик мог продать без земли, мог продать его в розницу, отделив его от его собственной семьи. К крестьянам применялись жесточайшие телесные наказания, — за разные, и малые провинки, часто по прихоти помещика они отдавались в солдаты и ссылались в Сибирь и т. д.

Это порабощение народа казалось ужасным.

Русское правительство за разработку вопроса об освобождении крестьян бралось тогда вяло, вело это дело медленно. Русский интеллигент поэтому не доверял этим „добрым“ начинаниям правительства. — как равно, не верил и в то, чтобы угнетенный, забитый и безграмотный русский народ, в случае его освобождения от его зависимости, нашел самодовлеющие в себе силы и подпымался к высотам западно-европейской цивилизации. И здесь, казалось, имела свое понятное основание мысль западнического течения русской интеллигенции, что заимствованное русским народом у запада начало цивилизующее, должно войти в плоть и кровь его. — следовательно, по законам физики, как бы вытеснит известные природные особенности его.

Цивилизовавшийся путем заимствований человек должен был, по мнению западников, обновиться, сделаться новым человеком, каким — это все равно. Отсюда (у западников) критическое и часто даже враждебное отношение ко всему, что составляет особенность народа, подлежащего цивилизации. То, что в глазах славянофила было началом самостоятельной культуры, — в глазах западника казалось помехою истинной цивилизации.

Нас, в данную минуту, не занимает вопрос о том, кто из двух противников был прав и кто виноват. Важно то, на какой почве стояли противники, откуда шел их спор.

Интересно то, что обе эти школы идеологические имели одинаковое воззрение на цивилизацию. Разница между ними была только в том, — какое место суждено занять славянскому племени в этой цивилизации.

Немецкая философия, более чем какая-нибудь другая, установила понятие общечеловеческой цивилизации, и это понятие было принято как славянофилами, так и западниками. И славянофилы были воспитаны на западной формуле о цивилизации, только старались ее иначе интерпретировать. Оба направления — славянофильское и западническое — одинаково приняли формулу у великого философа Гегеля (1770 — 1831), который говорит, что в истории являются народы, в которых как вы воплощается всемирно-историческая идея. Такой народ, говорит Гегель, дает общий характер своей эпохе, поэтому он и является господствующим народом между всеми другими. Народ этот имеет безусловное право владеть (над) духом иных народов, дух которых является безправным (*rechtlos*). Эти народы не считаются более во всемирной истории.

Четыре государства до настоящего времени имели такое господствующее значение во всемирной истории: древне-восточное, греческое, римское и германское. Последнее завершает собою всемирную историю: оно есть последнее слово саморазвивающегося духа. Эта формула особенно ясно представлена в работе Гегеля «Феноменология духа», (1807).

Такие народы, которые не воплощают в себе саморазвивающегося духа, — являются безправными пред господствующим народом.

Что немецкая философия избранным народом считала не целый германский народ (не все германские народы), а только один немецкий народ, — видим из слов другого немецкого философа — Фихте, высказанным в его «Речах к немецкой нации», (1808).

Фихте здесь говорит, что немцы сохранили самый чистый тип германский, что немцы имеют самые первоначальные черты германского племени, ибо только немецкий народ является здесь не испорченным (этнически) народом. Фихте называет здесь немецкий народ *Herrenvolk*.

Русская интеллигенция поняла формулу Гегеля дословно, думала, что каждой эпохой владеет один особенный народ, сосредотачивая в себе идею мировой культуры. Поэтому такой избранный народ должен считаться господствующим, а остальные народы должны ему подчиниться духовно и политически.

Славянофилы тоже верили, что избранным был германский (немецкий) народ. Но славянофилы, основываясь на словах самого Гегеля, что „эпоха превозмогает эпоху“, — думали, что миссия немецкого народа уж кончена, что на сцену выступает славянский народ, что теперь только славянский народ будет господствовать в истории. Они утверждали, что германский народ прожил свое время, что вообще запад Европы есть гиблой и ветхий, что свежие силы человеческой цивилизации сохранились только у славян, в народе здоровом и талантливом.

Русские западники не верили в силы своего народа, не признавали в достаточной степени в своем народе самостоятельную культурную ценность и часто свое родное, как явление позитивное, отрицали.

Это особенно ярко воплотилось в „Философическом письме“ П. Я. Чаадаева.

Чаадаев сомневался в способности русского народа к культуре вообще. Приведем в доказательство следующие замечательные места „Философического письма“ (Телескоп 1836, с. 283 и след.):

„В самом начале у нас дикое варварство, потом грубое суеверие, затем жестокое, унижительное владычество завоевателей. — владычество, следы которого в нашем образе жизни не изгладились до настоящего времени. Вот горестная история нашей юности. Мы совсем не имели этой безмерной деятельности, этой поэтической игры нравственных сил народа. Эпоха нашей общественной жизни, соответствующая этому возрасту, наполняется существовавшим темным, без силы, и без энергии. Нет в памяти чарующих воспоминаний, нет сильных настоятельных примеров в народных преданиях. Пробежите взором все века, нами прожитые, все пространство земли, нами занимаемое, вы не найдете ни одного воспоминания, которое бы вас остановило, ни одного памятного, который бы высказал вам прошедшее сильно, картинно, живо. Мы живем в каком-то равнодушии ко всему, в самом тесном горизонте, без прошедшего и без будущего. Если же иногда и принимаем в чем участие, то не от желанья, не с целью достигнуть истинного, существенного нужного и приличного нам блага, а по детскому легкомыслию ребенка, который подымается и протягивает руки к гремушке, которую завидит в чужих руках, неопытная ни смысла ее, ни употребления. . . .“

„Первые годы нашего существования, проведенные в неподвижном невежестве, не оставили никакого следа в умах наших. Мы не имеем ничего индивидуального, на что могла бы опереться мысль наша. . . .“

„Не знаю, в крови у нас что-то отталкивающее, враждебное совершенствованию“.

„После этого, скажите, справедливо ли у нас почти общее предположение, что мы можем усвоить европейское просвещение. . . .“

Вот, следовательно, корень вопроса.

Представим себе молодых, пылких юношей, которым говорят, что абсолютная идея абсолютной цивилизации воплотилась в германском народе, что цивилизация этого народа и есть последнее слово разума, что славянство призвано к подражанию и к духовному плену.

Конечно, до такой крайности мысли приведенному человеку тяжело было что-то советовать. Но такая крайность мысли имела свою позитивную сторону, а именно в том, что возбуждала все более и более в русском интеллигентном

обществе реакцию против такого грустного национального самоощущения, которое проявилось у Чаадаева и у людей близких ему по направлению.

* * *

Гегель видел наиболее совершенное выражение мирового духа в германском народе. Остальным народам он предоставлял незавидную роль подражания германской цивилизации. В сборнике, изданном в 1848 году, Гегель вспоминает и о славянах. „Славяне, — говорит он, — это темная масса народов, лишенная энергии. Когда бы наш век принадлежал славянам — был бы это ужасный век.” Далее Гегель замечает, что „Славяне являются как бы средним звеном между европейским и азиатским духом, а поэтому их влияние на развитие духа не является достаточно активным и значительным, несмотря на то, что их история очень вяжется с историей народов западно-европейских”.

Среди представителей западной мысли были и такие замечательные люди, как В. Г. Белинский, М. А. Бакунин, Н. В. Станкевич, Н. Т. Брановский и т. д. Все они были гегельянцы, верили слову великого философа. Многие из них думали, что для того, чтобы Россия культурно возросла, должна повторить, пройти все те этапы развития, которые были пережиты западной Европой.

Для славянофилов было самым важным в единичном человеке, как и в народе, его идеалы, которые выработало его свободное творчество. Это объяснялось у них евангельской мыслью: „Какая польза человеку, если бы он приобрел целый мир, но душу свою погубил”, т. е. если бы он за внешнее величие и материальные блага продал свой нравственный идеал.

Как индивидуум, индивидуальная личность имеет свою нравственную идею, так и народ, то есть коллективная личность имеет свою нравственную идею. Этой нравственной идеей славянофилы считают — веру. Вера дает народу значение как единице сознательной а не механически стадной. Эта нравственная идея выражается постепенно в народной истории. Как все нравственное, эта нравственная идея только тогда имеет значение, когда представляет нечто свободно понимаемое и принимаемое народом. Каждая мысль, искусственно внушенная народу, не даст, не родит в нем плодов. Поэтому история народа должна быть делом самого народа.

Этот взгляд на историю народа принадлежит гл. обр. К. С. Аксакову, который был развит им особенно в его работе „О древнем быте у славян вообще и у русских в особенности”.

Славянофилы задавали вопрос: кто же принуждает народ принимать все чужое, — и замечали, что это была начиная от Петра I., власть государственная. Славянофилы полагали, поэтому, в государстве внешнюю принудительную силу, которая только тогда может положительно действовать, когда она ведена народной мыслью, нравственной идеей. Историческое развитие является только тогда правильным, когда согласно и в народе и в государстве развивается.

Славянофилы протестовали против заимствований самого содержания чужой национальной культуры, которой придано было значение культуры абсолютной, т. е. общечеловеческой. Мы вообразили, что самое содержание жизни шведской или немецкой или французской, должно быть пересажено к нам и вытеснить начала нашей культуры, т. е. убить нашу самостоятельность. Вот сторона реформы Петра Великого, вызвавшая их протест. Против этой стороны реформы его возставал К. Аксаков: „Петр стал принимать все от иностранцев, не только полезное и общечеловеческое, но и частное и национальное, самую жизнь ин-

странную, со всеми случайными ее подробностями: он переменял всю систему управления государственного и весь образ жизни, он изменил на иностранный лад русский язык, он принудил переменить самую русскую одежду на иностранную. Переломлен был весь строй русской жизни, переменена была самая система. Таким образом, даже самое полезное, что принимали в России и до Петра, непременно стало не свободным заимствованием. К этому присоединилось еще другое обстоятельство: именно насилие, неотъемлемая принадлежность действий Петра”.

Замечательно в этом отношении подает им руку *Ж. Ж. Руссо*. Вот что говорит он в своем Общественном договоре (1762): „Петр захотел делать немцев, англичан, когда нужно было делать русских: он помешал своим подданным навсегда сделаться тем, чем они могли бы быть, уверив их, что они то, чем они не были” (II, VIII).

„Все, говорит Аксаков, имеет только цену, на сколько что делается искренне и свободно”. Славянофилы несколько не восставали против заимствований от других народов. Они восставали против принудительного проведения разных заимствований, которым отличается период петербургский, который поэтому и не мог создать ничего прочного, — не мог, говоря словами *Хомякова*, перевести своих законов в обычай.

Признавая необходимость и пользу заимствования, они восставали против слепой подражательности. Заимствование не убивает человеческой самостоятельности.

Но не все же можно заимствовать. Современная Европа, говорит *Иван Куреевский*, сама „находится в какой то окаменелости: политическое и нравственные направления ей жизни остановились”. Он видит там „заполздалые мнения, устаревшие формы; — жизнь западной Европы видит „без прочного основания, — она не есть проникнута никаким сильным убеждением”, ибо западный человек, по его мнению, — вследствие исключительного развития своего абстрактного ума, потерял веру во все свои убеждения.

Мечтание славянофилов о том, что запад погибает, а на развалинах сего Вавилона заиграет новая жизнь славянских народов, была естественным, законным протестом против беспощадной теории божественного права западных народов. Их теория о гибели запада и абсолютности восточной культуры, хотя теперь и отжила свой век, но имеет и имела свое громадное значение.

Явившись в качестве реакции безусловному космополитизму, славянофильство, само собою, логически, должно было прийти к признанию национального принципа в теории и жизни. В этом заключалось его громадное преимущество пред противной партией, которая не могла, в большинстве случаев, изменить своего направления и оставалась на почве чистого космополитизма.

Наиболее дальновидные славянофилы скоро почувствовали, куда влечет их начало ими противодействие господствующим мнениям. Так, *А. С. Хомяков*, в котором вообще, „крайности” славянофильств чувствовались меньше, прежде других признал народность общечеловеческим, философским принципом.

„Народность,—говорит он,—есть начало общечеловеческое, облеченное в живые формы народа: с одной стороны, как общечеловеческое, она собою богатит все человечество, выражаясь то в Фидии и Платоне, то в Рафаэле и Вико, то в Беконе или Вальтер-Скотте, то в Гегеле и Гете; с другой стороны, как живое, а не отвлеченно е проявление человечества, она живет и строит ум человека. В то же время, она, по своему общечеловеческому началу, принимает на себя все чело-

веческое, отстраняя чужезарное своею неподкупною критикою, тогда как отдельному лицу нельзя не поддаваться самым формам чужезарности и не смешивать их с тою общечеловеческою стихиею, которая в них таится”.

K takomu vysokomu a istinnomu pojmaniu narodnosti zovet nas ožni iz zamечателнейших первых русских славянофилов.

*Dr. Eugen Perfekij,
riadny profesor Slovenskej
univerzity. Dekan Filozofickej fakulty.*

Z dejín obrodenia Juhoslovanov

Jadranské pobrežie bolo pôvodne romanské, najmä staré prístavné mestá. Avšak slovanský živel v stredoveku postupne preniká i sem. V XIV. stor., kedy sa v Taliansku rozširuje humanizmus (renaissance), dalmátske mestá boli už slovanské.

Prirodzene, že dalmátsky breh, ležiaci oproti brehom Talianska, ako prvý bol zasiahnutý týmto novým myšlienkovým hnutím. Zvlášť vtedy, keď začiatkom XV-stor. Benátky začínajú prenikať až sem, aby neskoršie úplne ovládli Dalmáciu. Na tento vplyv Benátok poukazuje i fakt, že tu vydané hlaholské a cyrilské pamiatky boli koncom XV. a začiatkom XVI. storočia vytlačené v Benátkach.

Prístavné dalmátske mestá, hlavne Zadar a Split, ako i ostrov Hvar, osobitne však **Dubrovnícka republika** stali sa strediskami slovansko-talianskych vzťahov. Zvlášť zámožný Dubrovník v období XV.—XVII. stor. bol ohniskom slovanskej kultúry a literatúry. Slovanská história, filológia, poézia a dráma rozkvitli tu pod vplyvom renesancie.

Štúdium klasických latinských pamiatok ako i renesančných talianskych diel rozšírili duchovné znalosti v Dalmátsku a povzniesli na najvyššiu duševnú výšku popredných ľudí Dalmácie. Tiež rozsiahle obchodné styky a časté cesty Dubrovčanov sprostredkovali širším ľudovým vrstvám dôkladné vedomosti o susedných národoch a vôbec o cudzine. A tak v dôsledku týchto okolností rastie medzi juhoslovanovou inteligenciou silné slovanské povedomie. O tom svedčia aj spisy vtedajších juhoslovanových historikov, filológov a básnikov.

Historik, katolícky opát z Dubrovníka, **Mauro Orbini**, vo svojej veľkej historickej kompilácii „Il regno degli Slavi, hoggi corrottamente detti Schiavoni“ (Pesaro, 1601) lutoval, že Slovania nie sú v dejinách tak slávni, ako by si zaslúžili podľa svojej početnosti a významnosti. Orbini, snažiac sa uviesť do svojej histórie čo najviac správ, ktoré by svedčili o významnosti Slovanov v starej a staršej dobe, uvádza i také správy, ktoré majú ráz čiste legendárny. Napr. Orbini v uvedenom diele hovorí, že starí Slovania bojovali s Alexandrom Veľkým, že sv. Jeronym vynašiel hlaholské písmo atď. Orbiniho história je ranný pokus napísať **všeslovanuskú** históriu a píše ju s najväčšou láskou „k môjmu národu slovanskému“ (alla mia nazione slava). Spis Orbiniho neskoršie vyšiel v skrátenej forme (úprave), a to roku 1638 v hexametri. Toto dielo Orbiniho sa dostalo do rúk ruského cára **Petra Veľkého** ktorý ho dal preložiť do ruštiny, takže tento ruský preklad Orbiniho diela zohral výnimočnú úlohu v dejinách slovanskej vzájomnosti, a to nielen rozšírením znalostí o Slovanoch v samotnom Rusku, ale neskôr tento ruský preklad Orbiniho diela sa dostal späť na Balkán k Srbom a Bulharom. Na Balkáne tento preklad pomáhal budiť národné povedomie utlačaných Srbov a Bulharov. Pod vplyvom tohto Orbiniho

spisu, v jeho ruskom preklade a čiastočne i na základe jeho originálu, napísal mních Palsij „Историю Славяноболгарскую“, vydanú r. 1762, ktorá mala pre Bulharov ohromný buditeľský význam.

Faustus Vrančić (Verantius), Chorvát pôvodom zo Šibeniku, vydal r. 1595 v Benátkach päťjazyčný slovník „Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, latinae, italicae, germanicae, dalmaticae et ungaricae“. Podľa neho „dalmátsky“ jazyk je juhoslovanským jazykom. V úvode hovorí, že slovanský jazyk je široko-ďaleko rozšírený, — po celej Európe od Jadranského mora až do Ázie a po neznáme severné brehy (quae kate per totam Europam ramos snons pandena a mari Adriatico in Asiam ad incognita septentrionis usque littora extenditur). Vrančić pristavuje sa pri maďarskom jazyku a zisťuje, že Maďari prevzali mnohé slová od Slovanov. V prilohe uvádza zoznam týchto Maďarmi prevzatých slovanských slov (vocabulary dalmatica, quae Ungari sibi usurpant).

Vrančićov slovník niekoľko rokov po svojom vydaní poslúžil ako vzor českému benediktínovi Petrovi Loderekerovi, ktorý v Prahe r. 1603 vydal sedemjazyčný slovník a pridal k nemu češtinu a poľštinu.

V tejto dobe toto slovanské čtenie najviac však mohla vyjadriť dubrovnícka literatúra.

Napríklad najlepšie dielo dubrovníckej literatúry, hrdinský epos Ivana Gunduliča (1588—1638) „Osman“, už svojím vznikom a obsahom je výjavom slovanskej vzájomnosti, a to hlavne juhoslovansko-poľskej vzájomnosti. Práve na začiatku XVII. stor. Poliaci vstúpili do vojny s Turkami. Ale Poliaci už v XVI. stor. rozšírili svoje panstvo na Ukrajinu, lebo ich ideálom bolo dosiahnuť Čierne more a v tom im však prekážali Turci, ktorí už v XV. stor. po opanovaní Balkánu prenikli na sever cez Dunaj až na Ukrajinu a Krym (medzi Tatarov). Roku 1621 nad riekou Dnister Poliaci porazili Turkov. Keď sa po porážke turecké vojsko vracalo domov, medzi janičarmi vypukla vzbura, pri ktorej bol zajatý a zavraždený sultán Osman II. Táto správa rýchle sa rozšírila medzi Slovanmi, osobitne na Balkáne, preto Juhoslovanom sa zdalo, že opadáva turecká sila. Na tieto udalosti priamo nadväzuje Gundulič: zostavuje si dej víťazného boja proti Osmanovi: ospevuje poľských hrdinov od najstarších čias až po svoju dobu; vebí krásu juhoslovanských krajín a ich poéziu, o ktorej smelo hovorí, že pochádza od starogréckeho Orfea; nadšene apostrofuje poľského kráľoviča Vladislava, ktorý — podľa mienky Gunduliča — má v budúcnosti oslobodiť Srbov a Bulharov od tureckej poroby. Novorí o ňom:

Sivi sokole od sjevera,
koji letiš sunca više (III., 149).

Gundulič ďalej prosí Vladislava, aby prijal ruskú korunu, ktorú mu ponúkli po vymretí Rurikovcov počas moskovských neporiadkov:

Moskovsko je knešto glavu
pod tve noge poklonilo,
kad se u boju u krvavu
od tve ruke pridobilo...
Rasti, rasti Vladislave
svi narodi tvoj glas čuju
i za jedne tvoje glave
sto koruna (korun) ti odsad kiju (III., 193).

Keď Gundulič písal tieto riadky vo svojom „Osmane“, bolo už po Bielej hore. Gundulič má tu na zreteli porážku Čechov, a preto volá po politickom panslavizme.

V Gunduličovom duchu hlásal panslavizmus i druhý významný dubrovnický básnik **Junie Palmotić** (1606—1657), ktorý vo svojich drámach, vychádzajúc zo spomenutého historického diela Orbiniho, predkladá hrdinské deje zo slávnej slovanskej minulosti.

V dráme „Captislava“, ktorá je oslavou básnikovho rodiska, Palmotić popisuje, ako sa všetci Slovania spojili pod vládu jediného kráľa (vymysleného Krunoslava) — prirodzene — dubrovnického kráľa.

V duchovnom epose „Kristijada“ velebí úprimné kresťanstvo Slovanov, ktorí sídlia od Adrie po Ladový oceán:

„Slovinski jezik, koji
od Adrie moru redom
svu koliku zemlju svoji
do pučine mrazne ledom.“

Slovanská myšlienka sa vtedy uplatňuje nielen v Dalmácii. U Kajkavcoch, chorvátskych a slovinských, začal sa literárny život pôsobením reformácie a tiež pod vplyvom humanizmu. Významný kajkavský filológ, historik a básnik **Pavao Vitezović** už koncom XVII. stor. podrobne vykladá, aký je rozľahlý slovanský kmeň a velebí krásu slovanského (slovinského) jazyka („Kronika aliti spomen svega svieta vikov“).

Ale v tomto čase čím viac slovanská myšlienka dostávala silu k vzletu, tým naliehavejšie sa pociťovalo, že k tomu musí mať oporu a pomoc. Čím viac Juhošlovania trpeli pod cudzou tureckou nadvládou, tým s väčšou nádejou sa ich oči obracali na východ k jedinému silnému slovanskému štátu, k ruskému národu.

Ruskí cári, jediní panovníci pravoslávnej viery, dosiahli vážnosť na východe vôbec, ale u pravoslávnych Juhošlovánov osobitne, a to najmä po dobytí mohamedánskych chánstiev: Kazanského, Astrachánskeho a Sibirského (XVI. stor.).

Už Chorvát **Juraj Križanić** vo svojom diele o ruskom cárstve vyzýva cára Alexeja, aby im poskytol bratskú pomoc: K tebe jedinému, vyzýva Križanić, o, preveliký cáre, hľadí všetok slovanský národ. Ty, ako otec, ráč ochraňovať a starať sa o roztrúsené deti, aby si ich zozbieral. . . . Ty, o, cáre, jediný nám daný od Boha, pomaj zadunajským Slovanom, ktorí — a to Bulhari, Srbi a Chorváti — už dávno stratili nielen samostatnosť, ale aj všetku silu a jazyk, ba i všetok rozum, takže ani nepoznajú, čo je česť a dôstojnosť a nemyslia na ňu, — a sami od seba si nijako nemôžu pomôcť, ale potrebujú vnútornú silu, aby sa znovu mohli na nohy postaviť. . . . O, cár, . . . pomsti (krivdy naše) . . . (a dosiahneš u slovanského národa večné požehnanie. . . .

Do uských služieb **Petra Veľkého** vstupovali mnohí Juhošlovania. Peter na začiatku vojny s Turkami roku 1711 pomýšľal podnieť k vzbure všetkých Juhošlovánov a vyzýval ich, aby po príklade svojich slávnych predkov „slovanského jazyka povstali proti Turkom“ . . . Dubrovčania **Gradić** (r. 1710) a **Ružić** (r. 1717) nadšenými ódami oslavujú Petra, vyzývajú ho, aby oslobodil kresťanov z poroby tureckej zmije. V tomto čase tiež Černohorec **Miloradović** v jednej z piesní vyzýva Černohorcov do boja:

„Da hristjanski narod izbavimo
I slavanske ime proslavimo“.

a pripomína im, že sú

„s Rusma i jedinoga roda
Jedne vere, jednoga jazyka“.

Vzájomné vzťahy Juhošlovánov s Rusmi takmer vždy jestvovali.

Suzdalský biskup Symeon, ktorý sprevádzal moskovského metropolitu do Florencie, pri popisovaní tejto cesty (r. 1437) poznamenáva o Chorvátoch („о Хорватяныхъ“, že je u nich „jazyk s Rusmi a viera latinská“ a porovnávajú nárečie, ktoré bol počul v severnom a južnom Nemecku, hovorí, že sa odlišuje „ako Rus od Srba“. Na praktickú stránku tejto vzájomnosti medzi Rusmi a Juhoslovanmi upozornil aj **Sigmund, barón Herberstein**, pôvodom Krajinec z Vpavy (bol dvakrát — r. 1517 a 1526 — s diplomatickým poslaním v Moskve). Vo svojom spise píše, že mu znalosť slovinského jazyka, ktorý sa učil v mladosti, a to i napriek výsmechu známych, v mnohom prospela v samotnom Rusku; došiel k záveru, že vraj slovinský jazyk je jeden a ten istý s ruským a moskovským jazykom. Iný Krajinec — **Valvasor** (r. 1689) — uvádza, že ruský jazyk je veľmi podobný, ba takmer celkom ten istý ako slovinský (krajinský) jazyk.

ПРИМІТКИ

¹ Докладніше про вченого та його наукову діяльність в ж. Наша Культура № 18 (112), Варшава 1967. 14—15.

² Československé práce o jazyce, dějinách a kultuře slovanských národů. SPN. Praha 1972, 375—376.

³ Порів. напр. його праці: Рuské slavianoфілство. — Průdy 1923; Slaviofil K. Aksakov ako historik. — Průdy 1926; Dva ideologické směry v Rusku na počátku XIX. stor. (Ibidem); M. Bakunin a Slovanstvo (Ibidem); Ruské slaviofilstvo a náboženstvo (Ibidem).

⁴ З його рукописної характеристики для іменування С. Ю. Перфецького „надзвичайним професором східноєвропейської (слов'янської) історії на філософ. фак-ті університету ім. Я. А. Коменського в 1934 р.

⁵ Тут слід порівняти ряд цінних праць Фр. Волльмана, присвячених південнослов'янським літературам (гл. збірник під прім. 2). Погляди обох вчених на дане питання вповні сходяться.

RESUMĚ

Mikuláš Nevrlý, *Dve neznáme práce Eugena Perfeckého*

Obidve nižšie uverejnené práce E. Perfeckého [1888—1947], býv. profesora dejín východnej Európy na univerzite J. A. Komenského v Bratislave, pochádzajú z posledného obdobia jeho vedeckej činnosti. Publikujú sa v pôvodnom znení a prvýkrát. Autor úvodu si ich vypožičal od nedávno zosnulej manželky bádateľa a z jej súhlasom ich aj publikuje. V prvej práci [K začiatkom ideológií ruských slavjanofilov — spolu stroj. str. 10, A4] ide o domáce a západoeurópske pramene ruských slavjanofilov. V druhej [Z dejín obrodenia Juhoslovánov — spolu stroj. str. 6, A4] sa vysvetľujú najstaršie slovansko-taliánske kultúrne vzťahy, prízvukuje sa najmä vplyv taliánskej renesancie na rozkvet dejín, filológie a literatúry v stredovekej Dubrovníckej republike. Osobitnú pozornosť tu bádateľ venuje významu slovanskej myšlienky v obrodení južných Slovanov ako aj rusko-juhoslávanským vzťahom tých čias.

РЕЗЮМЕ

Николай Неврли, *Две неизвестныя работы Евгения Перфецкого*

Обе выше опубликованные работы Е. Перфецкого (1888 — 1947), бывшего профессора истории Восточной Европы в Братиславском университете им. Я. А. Комenskого, восходят к последнему периоду его научной деятельности. Они печатаются в подлинном тексте и впервые. Автор введения позаимствовал их у недавно усопшей супруги исследователя и с ее согласием их опубликовывает. В первой работе («К началу идеологии русских славянофилов», вместе 10 машиноп. стр., А4) говорится о отечественных и западно-европейских источниках русских славянофилов. Во второй («Из истории возрождения югославов», вместе 6 машиноп. стр., А4) объясняются давние славяно-итальянские культурные отношения, подчеркивается прежде всего влияние итальянского возрождения на расцвет истории, филологии и литературы в средневековой Дубровницкой республике. Особое внимание исследователь уделяет значению славянской идеи у возрожденных южных славян и русско-югославских отношений того времени.

RESUMEE

Mikuláš Nevrlý, *Zwei unbekannte Arbeiten von Eugen Perfecký*

Zwei oben veröffentlichte Arbeiten von E. Perfecký (1888 — 1947), dem ehemaligen Professor für Mitteleuropageschichte an der Comenius-Universität zu Bratislava, stammen aus der letzten Periode seiner wissenschaftlichen Tätigkeit. Sie werden im Original und zum ersten Mal veröffentlicht. Der Autor der Einleitung entlieh sie bei der vor kurzem seligen Gemahlin des Erforschers und bringt sie mit ihrer Genehmigung heraus. In der ersten Arbeit [Zu Anfängen der Ideologie von russischen Slawofilen, zusammen 10 gedruckte Seiten, A4] ist die Rede von einheimischen und westeuropäischen Quellen von russischen Slawofilen. In der zweiten Arbeit [Aus der Geschichte der Wiedergeburt von Jugoslawen, zusammen 6 gedruckte Seiten, A4] werden alte slawisch-italienische Kulturbeziehungen ausgelegt und der Einfluß vor allem der italienischen Wiedergeburt auf die Aufschwung der Geschichte, der Philologie und der Literatur in der mittelalterlichen Dubrovnický-Republik betont. Eine besondere Aufmerksamkeit schenkt der Erforscher der Bedeutung der slawischen Idee bei den wiedergeborenen südlichen Slawen und der russisch-jugoslawischen Beziehungen jener Zeit.

ЛИСТУВАННЯ, ТВОРЧА СПАДЩИНА, ОБГОВОРЕННЯ, ІНФОРМАЦІЯ, РІЧНИЦІ, ЮВІЛЕЇ

МЕТА І ДОТЕПЕРІШНІ РЕЗУЛЬТАТИ ЕТНОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ УКРАЇНСЬКОЇ ОБЛАСТІ НА СХІДНІЙ СЛОВАЧЧИНІ

ЯН ПОДОЛАК, ФІЛОСОФСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ БРАТИСЛАВСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. Я. А. КОМЕНСЬКОГО

Свидницький Музей української культури відзначив 25-ту річницю свого заснування. Саме виникнення музею і перші роки його існування супроводжували певні труднощі. Заслугою цілеспрямованої і систематичної діяльності керівництва і цілого колективу працівників музею були досягнуті результати, значенням яких цей музей сьогодні перевищив рівень звичайної регіональної установи. В цьому визначному центрі чехословацької україністики вже третє десятиріччя досліджують, збирають, фахово опрацьовують і зберігають культурні вартості, які документують минуле і сучасне життя українського населення Східної Словаччини. Результати дослідницької і збиральницької праці МУК представляються широкій громадськості як формою актуальних виставок і постійних експозицій, так і формою лекційної діяльності, а не в останню чергу й формою багатьох публікацій чи то вже чисто наукового, або культурно-освітнього характеру. Нарешті результати діяльності МУК служать і практичним потребам національної політики в ЧССР, а передусім вирішенню проблем сучасного етно-культурного процесу українців Східної Словаччини. Побудова музею не була б можливою без допомоги Комуністичної партії Чехословаччини, яка й шляхом розширення мережі культурних установ сприяє рівноправному розвитку всіх народів і національностей нашої соціалістичної Батьківщини.

Круглий ювілей МУК був доброю нагодою для того, щоб зупинитись не лише над результатами діяльності музею, але й разом з тим оцінити загальні результати досліджень української етнічної області Східної Словаччини. На цьому місці пригадаймо хоча б декотрі з них. Етнографічне дослідження українського населення у післявоєнні роки знаходилось під впливом багатьох факторів. Таке дослідження вимагали передусім актуальні потреби культурного розвитку української національності в рамках соціалістичної Чехословаччини. Інтенсивніше дослід-

ження гірських областей Східної Словаччини було пов'язане й з цілковим розвитком словацької регіоналістики. Врешті цій проблематиці зверталася підвищена увага і в рамках загальнословацьких досліджень, метою яких було придбати яву про культурний розвиток на словацькій території як цілому, тобто не лише областей, заселених словацьким населенням. В умовах капіталізму етнографічне дослідження Словаччини відставало; для виконання такого вимогливого завдання словацька наука ще не була підготовлена. А навіть напередодні зникнення капіталізму в Чехословаччині, в часі передмюнхенської республіки, коли почали виникати перші більші установи краєзнавчого характеру, словацька територія залишалася у відношенні історичних, філологічних і мистецькознавчих дисциплін не досліджена, а території, заселені не словацькими етнічними меншостями досліджувалися ще менше, ніж словацька етнічна територія. Аж після визволення нашої Батьківщини перед словацькою наукою стало настійне завдання прискореними темпами дослідити всесторонній політичний, господарський, соціальний і культурний розвиток Словаччини. Зрозуміло, що найбільше значення мало дослідження тих явищ і тих регіонів, які буржуазною наукою були досліджені найменше. Таким чином приступилося й до систематичного дослідження народної культури українців, правда, адекватно можливостям і умовам марксистської словацької етнографії, яка лише починала формуватися.

Вже на початку 50-х років, коли починали виникати центральні етнографічні установи під егідою Словацької Академії Наук, Словацького народного музею та Братиславського університету ім. Я. А. Коменського, пам'яталося й про дослідження областей, заселених українцями. Дослідження українського населення почало розвиватися у двох напрямках: в рамках етнографічних досліджень загальнословацького масштабу та в рамках спеціальних завдань, спрямованих лише на проблеми народної культури українців.

Від початку 50-х років у словацькій етнографії існувало декілька завдань із загальнословацьким спрямуванням. Після заснування Інституту етнографії САН увага зосередилася на дослідження традиційної народної культури та способу життя населення. Систематично досліджувалися всі головні компоненти народної культури (на цій території Словаччини), а одержані матеріали спочатку опрацьовувалися лише документально, потім поступово вони підготовлялися й для публікації. Ось так почали досліджуватись і області з українським населенням, представників якого до того часу називали русинами. Особливо цікавими з погляду досліджень традиційної культури були гірські області Східної Словаччини. До половини 20-го століття в Карпатах збереглося багато архаїчних проявів культури, які мали своє походження в слов'янському правіку. Створенням картини про традиційну культуру повинна була виникнути перша уява про етнічні процеси на Словаччині, а зокрема мав виявитися стан специфічних проявів у культурі окремих етнічних областей на території Словаччини. Від дослідження традиційної культури очікувався й матеріал, на підставі якого в етнічно-змішаних областях повинні були вирішитися проблеми національного шкільництва та питання культурного розвитку. Конкретно у випадку української ет-

нічної області ці дослідження сприяли й декотрим політичним цілям; виявлення прогресивних елементів у традиційній народній культурі українців було одним із засобів для зміцнення (а подекуди й для пробудження) почуття етнічної приналежності і почуття національної гордості.

Дальшим загальнословацьким завданням етнографії від початку 50-х років було виявлення змін в культурі і способі життя населення (передусім з рядів селянства). В рамках цього завдання дослідження орієнтувалося на соціалістичну колективізацію сільського господарства та на вплив цього революційного процесу на господарське, соціальне і культурне життя кооперативного села на Словаччині. Це завдання з одного боку сприяло виявленню прогресивних проявів традиційної культури, що мають перспективи для дальшого існування в кооперативному селі, а з другого боку виявляло сповільнюючі моменти, які стримували розвиток соціалізму в словацькому селі. Зрозуміло, що таким чином орієнтоване дослідження уможливлювало виявлення спільних рис у розвитку культури на селі, незважаючи на етнічну структуру населення. Іншими словами, перестало підкреслюватися, чим окремі етнічні області відрізняються, а більше вказувалося на ті сторони розвитку, якими вони зближуються в умовах соціалізму. Розвиток дослідницької діяльності в рамках цього завдання стимулювали і приклади з радянської науки, де велика увага зверталася етнографічному дослідженню колгоспного села. Отже, в рамках цього завдання досліджувались і кооперативні села на Східній Словаччині, в яких проживає українське населення.

Від початку 60-х років почалось дослідження української етнічної області у нас й в рамках інтеретнічних відносин. Цьому сприяло і утворення в 1959 році Міжнародної комісії по вивченню народної культури в Карпатах, яка працює при Інституті етнографії САН й понині. В рамках цієї міжнародної наукової організації почалось дослідження етнокультурних процесів в Карпатах (а поступово і на Балканах) в широкому територіальному контексті. Для етнографічного дослідження українців Східної Словаччини в рамках цього завдання появилася можливість дослідити їх культуру (чи вже традиційну, або сучасну) з погляду взаємовідносин між українською і сусідніми етнічними групами. Використання історично-компаративного методу почалось вирішення декотрих питань міжетнічних контактів і взаємозв'язків в народній культурі, проблем міграції і колонізації в Карпатах, а передусім виявлення впливів міграційних процесів на економічний, соціальний, культурний і етнічний розвиток в Карпатах. Потрібно сказати, що у вирішенні цього завдання етнографів активну участь бере і МУК, чим вносить вклад не лише до поширення знань про українську культуру, але й до відображення культурного розвитку в області Карпат взагалі.

В останньому десятилітті до згаданих завдань словацької етнографії добавилась й підготовка Етнографічного атласу Словаччини. В рамках цього завдання послідовно запроваджується принцип рівномірного дослідження явищ народної культури на цілій території Словацької Соціалістичної Республіки; в територіальній мережі досліджуваних областей відповідно представлені й села з українським населенням. Дані,

одержані в рамках цієї обширної акції-дослідження, вказують на те, що завдяки цим дослідженням дотепер нагромадились, напевно, найповніші дані про характер народної культури українців Східної Словаччини. Нарешті можна згадати дальше міроприємство із замірянням на цілу словацьку територію. Йдеться про будівництво Музею словацького села (етнографічного скансена) в Словацькому народному музеї в Мартині. Обширне дослідження народного будівництва на цілій Словаччині принесло багато конкретних відомостей і про народне будівництво і побут українців Східної Словаччини.

Згадувані головні завдання словацької етнографії в період після виволонення Чехословаччини не охоплюють всі ділянки краєзнавчого дослідження, яке сприяло поширенню знань про культурний розвиток українців Східної Словаччини. Адже окрім центральних етнографічних закладів українську етнічну територію досліджували й етнографічні установи крайового, регіонального і окружного характеру. Маємо на увазі передусім колишній Крайовий музей у Пряшеві (тепер Музей Словацької Республіки Рад), Східнославацький музей в Кошицях, музеї в Бардієві, Левочі, Попрадї та поступово створювані музеї в Гумennomу, Старій Любовні і у Воронові-на-Топлі. Кожна з названих установ досліджувала в рамках своєї територіальної діяльності й села з українським населенням. Але найбільшу заслугу на систематичному етнографічному дослідженні української етнічної області на Східній Словаччині має Свидницький Музей української культури, заснований в 1956 році.

З дотеперішнього короткого огляду досліджень української етнічної області Східної Словаччини випливає, що при всіх визначніших дослідницьких міроприємствах словацького краєзнавства в період соціалізму належна увага зверталася і українцям (русинам) Східної Словаччини. Допомогало цьому передусім монотематичне замірянням досліджень, в узгоді з яким окремі явища народної культури досліджувалися на ширшій території, це означає, що не обмежувалися тільки територією однієї етнічної області. Таким чином в гірських районах Східної Словаччини (заселених українським населенням) були досліджені всі головні теми, які стосувалися матеріальної і духовної культури людей. Результати територіально ширше замірянних досліджень надали можливість порівняти розвиток народної культури в окремих регіонах Словаччини; таким чином стало можливим порівняння культурного розвитку українців і словаків, що живуть у спільній соціалістичній Батьківщині. Вже дотепер одержані дані підтверджують, що передусім в період соціалізму доходить до постійного зближення словацького народу і національностей Словаччини. Конкретні форми процесу зближення словацького і українського населення являються предметом дальшого дослідження.

Крім дослідницьких робіт загальнословацького значення, або із замірянням на окремі регіони незважаючи на етнічні межі, за останніх тридцять років було здійснено більшість досліджень, які охоплювали лише українську етнічну територію Східної Словаччини. Вже від початку 50-х років почала формуватися група етнографів, які замірялись на вивчення української культури. А вже на III-й загальнодержавній конференції етнографів в Лїблїцях в 1953 році говорилося про перші результати «української етнографічної експедиції» на Східну Словаччину,

метою якої було «на підставі діалектологічного, етнографічного і фольклористичного дослідження відтворити якнайгрунтовнішу картину про життя і культуру українців на Східній Словаччині». В смислі резолюції цієї конференції координацію подібних досліджень української етнічної області перебрав на себе Інститут етнографії САН, який для виконання цього завдання був найкраще підготовлений у фаховому відношенні. Таким чином українське населення на Словаччині систематично почало досліджуватись не лише в рамках загальнословацьких завдань, але і в рамках спеціального, точніше визначеного завдання, якому вже тоді приділялося наукове і політичне значення. Результати етнографічних досліджень служили актуальним потребам національної політики. Крім цього одержані відомості служили як основа для порівняння народної культури українців в цілих Карпатах (а таким чином наші дослідження відповідали дослідженням радянських дослідників на Закарпатській Україні).

З досліджень, заміряних лише на області, заселені українським населенням, або на області, в яких жили крім словаків і українці, можна навести хоча б декотрі. Найбільшою дослідницькою акцією Інституту етнографії САН було дослідження округу Бардіїв в 1957 році, де 16 працівників інституту досліджувало 24 села. Менші колективи дослідників здійснили в 50-х роках декілька досліджень в області верхнього Земпліна і на північному Спиші. В 1954—59 роках лише під керівництвом Інституту етнографії САН на українській етнічній території Східної Словаччини було організовано до 30 етнографічних досліджень, в яких разом взяло участь біля 50 працівників.

Новий ступінь в дослідженні українців Східної Словаччини означало створення Кабінету етнології при Філософському факультеті Братиславського університету ім. Я. А. Коменського в 1968 році. Ця установа відразу ж після свого виникнення взяла на себе координацію декотрих дослідницьких акцій в українській етнічній області. З визначніших можна згадати хоча б декотрі. В кінці 60-х — на початку 70-х років було проведено обширне дослідження Замагур'я (північний Спиш). В цій області були досліджені й три найзахідніші українські села (Остружня, Великий Липник і Страняни). Результати дослідження спрацювалися у формі обласної монографії, яка під назвою «Замагур'я» вийшла з друку в 1972 році. Поступово в наступних роках дослідження із Замагур'я пересунулося на цілу територію округу Стара Любовня, де частину населення творять українці. Це дослідження було припинене, але ще в цій п'ятирічці воно буде продовжуватись, щоб було можна підготувати збірник наукових статей і заміток. Нарешті найбільшою акцією у відношенні до української етнічної області в останньому періоді є дослідження народної культури в області верхньої Цирохи. Дослідження зараз знаходяться у стадії завершення. В сучасному готується до публікації обширна монографія під назвою «Верхня Цироха».

У всіх згаданих дослідницьких працях, чи то вже заміряних на конкретніші теми, але на цілій території Словаччини, або на дослідження народної культури комплексно, але на конкретніше визначеній території з українським населенням, брали участь українські установи та установи, які теж займаються питаннями україністики, передусім Кошицький

університет ім. П. Й. Шафарика, Свидницький Музей української культури та Культурний союз українських трудящих. Найбільшою в етнографічних дослідженнях є участь Свидницького МУК. Цей музей відразу ж після свого заснування організував збірку трирозмірних предметів, яких за понад 25 років вже нагромадилося біля 50 тисяч. Сім тисяч з них має чисто етнографічний характер. Паралельно із збиранням предметів, які відносяться до краєзнавства, проводились і дослідження народної культури, результати яких поступово опрацьовувались і використовувались для потреб музеологічної праці і для потреб науки. Заслугу на досягнутих результатах має цілий дослідницький колектив під керівництвом директора музею Івана Русинка. На ділянці матеріальної культури найкраще є досліджене народне будівництво і побут. Цією проблематикою успішно займається д-р Мирослав Сополіга, канд. наук. Побудова етнографічної експозиції просто неба МУК (український скансен) викликає вже сьогодні захоплення і визнання чехословацьких етнографів. Варті уваги результати досягнено в дослідженні традиційних народних занять, враховуючи сільське господарство, домашнє виробництво і ремесла. Музей володіє й цінними експонатами народного одягу та народного образотворчого мистецтва. Систематична увага звертається й дослідженню духовної культури і фольклору (відповідальна Надія Вархол). Всім членам натхненного колективу працівників МУК потрібно з нагоди ювілею музею подякувати за досягнуті результати. Одержані в ході досліджень матеріали опрацьовуються не лише з погляду музеології, але вони використовуються і для потреб ширшої культурно-виховної та освітньої роботи. Позитивно потрібно оцінити видавничу діяльність МУК, адже з друку вже вийшло одинадцять номерів «Наукового збірника» МУК та декілька книжкових монографій. Більшість наукових статей і заміток було опубліковано й в інших збірниках і спеціальних журналах нашої країни.

В цій статті неможливо перерахувати всі дослідницькі міроприємства етнографічного характеру, які проводились на українській етнічній території, однаково неможливо зробити детальну оцінку етнографічної діяльності МУК, що, правда, й не було метою цього реферату, тому що це робиться на іншому місці. Але коротко можна сказати, що завдяки умовам і можливостям, які створило соціалістичне суспільство, на полі етнографічних досліджень українського населення Східної Словаччини за останні три десятиріччя було зроблено більше, ніж за всі попередні роки разом взяті. Справді, сьогодні вже не можна говорити про український регіон, щоб з дослідницького боку був занедбаний і обійдений словацькою етнографією. Про позитивні результати свідчать не тільки численні збірки трирозмірних предметів, текстових записів, картин та іншої документації, але й багата публікаційна діяльність, а на решті і саме існування Музею української культури, який є визначним центром чехословацької україністики.

Двадцять п'ять років в житті людини, але й установи, представляє період, за який можна виконати досить корисної праці. На полі етнографічних досліджень українського населення на Словаччині досягнуті результати, які вже сьогодні було б можна комплексно спрацювати у формі повної картини про народну культуру і спосіб життя українців

у нас. Ювілей МУК використовуємо як нагоду для того, щоб була внесена пропозиція для підготовки етнографічного синтезу про українців Східної Словаччини. Комплексна праця вміщала б характеристику всіх явищ матеріальної і духовної культури українського населення: як з боку старших етапів культурного розвитку, так і у відношенні змін, які настали в умовах соціалізму. Підготовка етнографічного синтезу про українське населення Східної Словаччини зумовлює виконання деяких часткових завдань, в реалізації яких взяли б участь не лише українські установи, але й центральні науково-дослідницькі заклади. У цій п'ятирічці праця мала б замірятися на опис всіх рукописних і картинних фондів, які документують розвиток народної культури українців Східної Словаччини, опис всіх предметів матеріальної культури (трирозмірних предметів), що знаходяться в музеях, а також на виотовлення бібліографії з проблематикою народної культури у відношенні до українського регіону і, нарешті, мала б зкартографуватися дослідженість окремих складових частин народної культури в областях, заселених українцями. На підставі цих праць мав би прискореним темпом розпочатися завершальний етап дослідження тих явищ народної культури, про дотеперішній розвиток яких, або про їх стан, ще не маємо повне уявлення (особливо із спрямуванням на області і мікрорегіони, про які ще не маємо даних). Багато відомостей можна було б одержати і в результаті закінчення комплексних етнографічних досліджень, які були розпочаті давніше. Після закінчення досліджень на верхній Циросі увага б перенеслася на округи Стара Любовня і Бардіїв. Працівники МУК могли б зосередити свої зусилля на завершальний етап дослідження округу Свидник і околиці Межилабірців. Приблизно в 1985 році настало б розділення окремих тем серед членів авторського колективу. Етнографічний синтез в об'ємі одного тому міг би бути закінчений до 1990 року. Цей том творив би частину обширної етнографічної праці про українців Східної Словаччини. Розпочати це потрібно якнайскоріше. Така праця могла б вміщати частини: історичну, етнографічно-фольклористичну і культурну (література, мова, мистецтво).

Кожне покоління наукових працівників мало б залишити після себе, що б документувало можливості науки даної епохи. Наше покоління етнографів могло би спрямувати свої зусилля на створення запропонованої синтезуючої праці, яка б документувала етно-культурний розвиток українців Східної Словаччини від найдавніших часів до сучасності. Реалізація цього проекту була би цінним подарунком українським трудящим ЧССР і нашій соціалістичній Батьківщині.

REZUMÉ

Ján Podolák, Cieľ a doterajšie výsledky etnografických výskumov ukrajinskej etnickej oblasti na východnom Slovensku

Pri príležitosti 25. výročia vzniku Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku sa autor referátu, vychádzajúc z rozvoja slovenskej etnografie predovšetkým v období socialistickej spoločnosti, vracia k uskutočneným etnografickým výskumom Ukrajincov východného Slovenska.

Začiatkom 50. rokov výskumy Ukrajincov sa začali rozvíjať dvomi smermi: v rámci etnografických výskumov celoslovenského zamerania a v rámci špeciálnych úloh zameraných len na problémy ľudovej kultúry Ukrajincov. Po založení Národopisného ústavu SAV sa pozornosť sústredila predovšetkým na výskum tradičnej ľudovej kultúry a spôsobu života ľudu na území celého Slovenska, teda aj ukrajinského etnika. V rámci ďalšej celoslovenskej úlohy v tomto období sa výskum orientoval na socialistickú kolektivizáciu poľnohospodárstva a dôsledky tohto procesu v hospodárskom, sociálnom a kultúrnom živote dediny na celom Slovensku.

Od začiatku 60. rokov sa začalo skúmať ukrajinské etnikum aj v rámci interetnických vzťahov. Na riešení tejto úlohy sa aktívne podieľa aj MUK.

V poslednom desaťročí k spomínaným úlohám slovenskej etnografie pribudla príprava Etnografického atlasu Slovenska. V územnej sieti skúmaných lokalít sú primerane zastúpené aj obce s ukrajinským obyvateľstvom.

Z výskumov, ktoré boli orientované len na ukrajinské etnické územie východného Slovenska, autor spomína výskum okresu Bardejov roku 1957, výskum v oblasti horného Zemplína a severného Spiša (Zamaguria). Výsledky posledného z nich boli spracované formou oblastnej monografie, ktorá pod názvom Zamagurie vyšla roku 1972. Najväčšou akciou v posledných rokoch vo vzťahu k ukrajinskému etniku je výskum ľudovej kultúry v oblasti hornej Cirochy. V súvislosti s týmto sa pripravuje obsiahla monografia pod názvom Horná Cirocha.

V závere autor referátu hodnotí činnosť kolektívu MUK vedeného jeho riaditeľom Ivanom Rusinkom, hovorí o fondoch múzea, v ktorých sa za vyše 25 rokov existencie múzea nahromadilo okolo 50 tisíc exponátov (okrem úseku duchovnej kultúry).

Stručne možno povedať, že vďaka podmienkam a možnostiam, ktoré vytvorila socialistická spoločnosť, vykonalo sa na poli etnografických výskumov východoslovenských Ukrajincov za posledné tri desaťročia viac ako za všetky predchádzajúce obdobia spolu. Na poli etnografického výskumu Ukrajincov na Slovensku sa dosiahli výsledky, ktoré by už podľa dnešného stavu bolo možné súhrne spracovať vo forme uceleného obrazu o ľudovej kultúre a spôsobe života Ukrajincov v ČSSR.

Na záver autor podáva návrh na prípravu etnografickej syntézy o východoslovenských Ukrajincoch. Súhrnné dielo by obsahovalo spracovanie všetkých javov hmotnej a duchovnej kultúry ukrajinského ľudu, a to tak z hľadiska starších etáp kultúrneho vývinu ako aj z hľadiska zmien, ku ktorým došlo v podmienkach socializmu. Takéto vlastivedné dielo by obsahovalo časti historickú, etnograficko-folkloristickú a kultúrnu (literatúra, jazyk, umenie) a mohlo by byť ukončené do roku 1990. Realizácia tohto projektu by bola hodnotným darom ukrajinským pracujúcim ČSSR a našej socialistickej vlasti.

РЕЗЮМЕ

Ян Подолак, Цель и дотеперешние результаты этнографических исследований украинской этнической области в Восточной Словакии

По случаю 25-летия создания Музея украинской культуры в Свиднице автор реферата, исходя из развития словацкой этнографии прежде всего в период строительства социалистического общества, возвращается к осуществленным этнографическим исследованиям украинской этнической области в Восточной Словакии.

Вначале 50-х лет эти исследования начали развиваться в двух направлениях: в рам-

ках этнографических исследований целословацкого значения и в рамках специальных заданий, направленных только на исследование народной культуры украинцев. После создания Института этнографии САН внимание было сконцентрировано прежде всего на исследование традиционной народной культуры и способа жизни людей на территории целой Словакии, в том числе и украинской этнической области. В рамках дальнейшего целословацкого задания в этом периоде исследование ориентировалось на социалистическую коллективизацию сельского хозяйства и влияние этого процесса на экономическую, социальную и культурную жизнь деревни в целой Словакии.

От начала 60-х лет началось исследование украинской этнической области и в рамках интерэтнических связей. В осуществлении этого задания активное участие принимает и МУК.

В последнем десятилетии к перечисленным заданиям словацкой этнографии прибавилась подготовка Этнографического атласа Словакии. В территориальной сети исследуемых областей соответственно представлены и села с украинским населением.

С исследований, которые ориентировались только на украинскую этническую территорию Восточной Словакии, автор называет исследование Бардейовского района в 1957 году, исследование в области верхнего Земплина и северного Спиша (Замагурья). Результаты последнего из них были разработаны во форме областной монографии, которая под названием «Замагурьс» вышла из печати в 1972 году. Наибольшим мероприятием в последние годы по отношению к украинской этнической области является исследование народной культуры в области верхней Цирохи. В связи с этим готовится к печати обширная монография под названием «Верхняя Цироха».

В заключении автор реферата оценивает деятельность коллектива МУК, возглавляемого его директором Иваном Русинком, говорит о фондах музея, в которых за более 25 лет существования музея накопилось около 50 тысяч экспонатов (не считая области духовной культуры).

Коротко можно сказать, что благодаря условиям и возможностям, которые создало социалистическое общество, в области этнографических исследований украинского населения Восточной Словакии за три последние десятилетия было сделано больше, чем за все предыдущие периоды вместе взятые. Были достигнуты результаты, которые согласно теперешнего состояния уже сегодня было бы возможно обработать в сжатой форме в виде комплексной картины о народной культуре и способе жизни украинцев ЧССР.

В заключение автор вносит предложение для создания этнографического синтеза о украинцах Восточной Словакии. Это произведение содержало бы все проявления материальной и духовной культуры украинского населения как в отношении старших этапов культурного развития, так и в отношении перемен, которые произошли в условиях социализма. Такое краеведческое произведение содержало бы историческую, этнографически-фольклористическую и культурную части (литература, язык, искусство), и могло бы быть закончено до 1990 года. Реализация такого проекта была бы ценным даром для украинских трудящихся ЧССР и нашей социалистической Родины.

RESÜMEE

Ján Podolák, *Das Ziel und bisherige Ergebnisse der ethnographischen Forschungen des ukrainischen ethnischen Gebietes in der Ostslowakei*

Aus Anlaß des 25. Jahrestages der Gründung des Museums der ukrainischen Kultur in Svidník weist der Autor des Referates, ausgehend von der Entwicklung der slowakischen Ethnographie vor allem in der Zeit des sozialistischen Aufbaus, auf die verwirklichten ethnographischen Forschungen von Ukrainern der Ostslowakei hin.

Am Anfang der 50-er Jahre entwickelten sich diese Untersuchungen in zwei Richtungen, und zwar im Rahmen ethnographischer Forschungen von gesamtslowakischer Bedeutung und im Rahmen spezieller Aufgaben, die nur auf die Volkskultur von Ukrai-

nen gerichtet wurden. Nach der Gründung des Instituts für Ethnographie der Slowakischen Akademie der Wissenschaften wurde die Aufmerksamkeit vor allem auf die Forschung der traditionellen Volkskultur und Lebensweise der Menschen auf dem ganzen Territorium der Slowakei gelenkt, d. h. auch auf das ukrainische ethnische Gebiet. Im Rahmen einer weiteren gesamtslowakischen Aufgabe in dieser Periode war die Forschung, die sich auf die sozialistische Kollektivierung der Landwirtschaft und den Einfluß dieses Prozesses auf das wirtschaftliche, soziale und kulturelle Leben auf dem Lande in der ganzen Slowakei orientierte.

Vom Beginn der 60-er Jahre fing eine Forschung des ukrainischen ethnischen Gebietes auch im Rahmen interethnischer Beziehungen an. An der Verwirklichung dieser Aufgabe nimmt auch das Museum der ukrainischen Kultur aktiv teil.

Im letzten Jahrzehnt kam zu den oben genannten Aufgaben der slowakischen Ethnographie noch die Vorbereitung eines ethnographischer Atlas der Slowakei hinzu. Im territorialen Netz der erforschenden Gebiete sind auch Dörfer mit ukrainischen Bevölkerung gemäß vertreten.

Von den Untersuchungen, die sich nur auf das ukrainische ethnische Territorium der Ostslowakei orientiert haben, nennt der Autor die Forschung im Kreis Bardejov im Jahre 1957, die Forschungen im Gebiet des oberen Zemplíns und des nördlichen Spiš (Zamagurie). Die Ergebnisse der letzten von ihnen waren in Form einer Gebietsmonographie „Zamagurie“ bearbeitet worden, die man dann im Jahre 1972 veröffentlichte. Das größte Unternehmen in den letzten Jahren bezüglich des ukrainischen ethnischen Gebietes ist die Forschung der Volkskultur im Oberlauf von Čirocha.

Am Ende des Referates schätzt der Autor die Tätigkeit vom Kollektiv des Museums unter der Leitung seines Direktors Ivan Rusinko ein, schreibt über die Fonds des Museums, die aus ungefähr 50 Tausend im Laufe von über 25 Jahren gesammelten Exponaten bestehen. (Außer dem Gebiet der geistigen Kultur.)

Kürzlich könnte man sagen, daß es dank den Bedingungen und Möglichkeiten, die die sozialistische Gesellschaft geschafft hat, auf dem Gebiet der ethnographischen Forschungen der ukrainischen Bevölkerung in der Ostslowakei im Laufe der letzten drei Jahrzehnten mehr getan wurde, als im Laufe aller vorhergehenden Periode zusammengenommen. Es waren Ergebnisse erzielt, gemäß denen heutigen Zustand es möglich wäre, sie kurz in Form eines komplexen Bildes von der Volkskultur und Lebensweise der Ukrainer in der ČSSR zu bearbeiten.

Zum Schluß macht der Autor einen Vorschlag für die Schaffung einer ethnographischen Synthese über die Ukrainer der Ostslowakei. Dieses Werk könnte alle Erscheinungen der materiellen und geistigen Kultur der ukrainischen Bevölkerung sowohl bezüglich älterer Etappen der Kulturentwicklung, als auch bezüglich der Veränderungen, die unter den Bedingungen des Sozialismus geschehen sind, enthalten. Solch ein landeskundliches Werk könnte ein historisches, ethnographisch-folkloristisches und kulturelles Teil (Literatur, Sprache, Kunst) haben und bis zum Jahre 1990 fertig sein. Die Realisierung dieses Vorhabens kann ein Wertgeschenk für die ukrainischen Werktätigen der ČSSR und für unsere sozialistische Heimat sein.

ЛИСТУВАННЯ, ТВОРЧА СПАДЩИНА, ОБГОВОРЕННЯ, ІНФОРМАЦІЯ, РІЧНИЦІ, ЮВІЛЕЇ

РОЗВИТОК ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ МОВОЗНАВЧОЇ УКРАЇНІС- ТИКИ ЗА 35 РОКІВ (1948 — 1983)

ЗУЗАНА ГАНУДЕЛЬ, ПРЯШІВСЬКИЙ ФІЛОСОФСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КОШИЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. П. Й. ШАФАРИКА

Розвиток чехословацької україністики за післярволюційний період зумовлений великими досягненнями в галузі політичного, економічного, наукового і культурного будівництва в нашій країні. Перемога Лютневої революції у 1948 році розкриває та намічає нові перспективи і для українського населення в єдиній сім'ї з чехами і словаками — Чехословацькій Соціалістичній Республіці. Згадаймо хоч би такі факти, як-от: заснування Української Народної Ради Пряшівщини (1945 р.), відкриття російських та українських шкіл в округах, де живе українське населення, заснування Реферату для українських шкіл при Уповноваженому представництві СНР, заснування друкованих органів — газети «Нове життя», журналу «Дружно вперед» та альманаху «Дукля», відкриття Українського національного театру тощо. Та, недивлячись на перші позитивні кроки, зроблені партійними та урядовими органами, культурне українське життя розвивається в цей період у дуже складних умовах. Мовний дуалізм, який офіційно панував на Східній Словаччині аж до червня 1949 року, взагалі сковував розвиток чехословацької наукової думки. Складна проблема українців Східної Словаччини розв'язалася аж у 1952 році, коли відбувся перехід на українську літературну мову усього їхнього культурного життя. Розв'язання одних проблем викликало складність інших. Потрібно було укласти нові підручники, підготувати власні кадри, створити основні передумови для застосування української мови в шкільному і позашкільному житті.

В той час чехословацьку наукову україністику уже репрезентували такі науковці, як О. Брех, І. Верхратський, В. Гнатюк, І. Паньківич, Г. Геровський. Ще в довоєнний період І. А. Паньківич прославився своєю капітальною синтетичною працею «Українські говори Підкарпат-

ської Русі і суміжних областей. Частина I. Звучня і морфологія» (Прага, 1938), яка була одним з найдокладніших і найгрунтовніших досліджень у слов'янській діалектологічній літературі.

Праць, присвячених аналізу мовознавчих робіт, що друкувались за післявоєнний період, досі майже зовсім не з'явились. Як виняток можна згадати статтю В. Барнета, З. Генік-Березовської, Я. Моравця, В. Жідлицького «Česká ukrajinistika a bielorusistika v letech 1945—1960» (Československá rusistika. 1960, 3, 140—150), розвідку М. Неврлі «Ukrajínistika na Slovensku za uplynulých pätnásť rokov» (там же, с. 150—155) та статті Й. О. Дзєндзелівського «Іван Панькевич як діалектолог» (НЗ МУК. П., 1969, 4, кн. 1) та «Василь Петрович Латта» (НЗ КСУТ. П., 1979—1981, 8—9), у яких подається аналіз робіт цих науковців.

У 1948 році хронологічно вийшла перша стаття Г. І. Геровського «Народная речь Пряшевщины», яка була надрукована в історико-літературному збірнику «Пряшевщина» (Прага, 1948, с. 95). У цій статті Геровський на підставі окремих фонетичних, морфологічних та деяких лексичних рис виділяє на Пряшівщині п'ять груп говорів: 1) східноземплінські; 2) західноземплінські; 3) маковицькі; 4) шариські; 5) спиські. Погляди Геровського щодо класифікації і генези українських говорів тенденційні. Чимало важливих фактів Г. І. Геровський недооцінював і закарпатські говори класифікував як зовсім окрему діалектну групу.

Повоєнні роки в розгортанні чехословацької лінгвістичної україністики визначаються шуканням оптимальних можливостей для записів діалектних матеріалів. І. А. Панькевич у 1952 році в журналі «Дружно вперед» № 2—8 публікує серію статей «Словник українських південнокарпатських говорів», у яких друкує питальник різних шарів лексики і дає поради як записувати матеріал для наведеного словника. Як впливає із статті, Панькевич на той час мав уже біля 60 тисяч слів.

У 1953 році кафедри української та російської мов Пряшівського педагогічного інституту у співробітництві з Культурним союзом українських трудящих організує з 7—25 серпня «Комплексну бригаду» по збиранню діалектних матеріалів. Зібраний матеріал було плановано монографічно опрацювати у такому порядку: Синтаксис і фразеологія українських говорів Спиша (М. М. Затоканюк), Діалект села Звала (Я. Моравець), Діалект села Паригузівці і Пчолине (В. П. Латта), Діалект Маковиці (Г. І. Геровський). Цій роботі мали сприяти організовані курси для вчителів української та російської мов у середніх школах, а також відкритий при Пряшівському педагогічному інституті спеціальний курс по діалектології. До 1955 року намічено було зібрати записи з 100—120 населених пунктів. До цієї роботи були залучені студенти та вчителі, які проходили підготовчі курси з української мови. Про підсумки цієї експедиції писав В. П. Латта у 1954 році в замітці «До проблеми наукового дослідження культури, побуту і мови українського населення у Східній Словаччині» (ДВ., П., 1954, 11, 25—26).

В 60-х рр. ряд авторів знову повертається до загальних проблем чехословацької україністики. У статті «Актуальні завдання чехословацької лінгвістичної україністики» (НЗ МУК. П., 1965, 1, 247—258) А. Куримський та О. Лешка висувають завдання паралельного дослідження україністики, богемістики та словакістики. На думку цих авторів актуальним

завданням є вивчення взаємовідношення між місцевими говірками та українськими говорами і діалектами з одного боку та українською літературною мовою — з другого боку. Важливим завданням вони вважають створення елементарної порівняльної граматики для українських шкіл, перекладних словників — українсько-словацького та словацько-українського, запровадження мовних консультацій в радіо і пресі, виховання спеціалістів-україністів, тісне співробітництво між суміжними дисциплінами та інституціями.

П. П. Бунганич у доповіді «До узгодження досліджень українських говорів Східної Словаччини» (Bulletin celoštátneho dialektologického seminára KUJAL. P., 1963, 10—23), яка була зачитана на першому загальнодержавному діалектологічному семінарі в Пряшеві у 1963 році, першорядним завданням вважає монографічне дослідження лексики, укладання діалектологічних словників, узгодження планів досліджень окремих науковців та інституцій, визначення мережі населених пунктів, укладання спеціальних питальників для монографічного опису говірки певного села.

Розглядові загальної проблематики дослідження українських говорів Східної Словаччини присвятив свої праці Й. О. Дзензелівський «Стан і проблеми дослідження українських говорів Закарпатської області УРСР та Східної Словаччини» (Жовтень і українська культура. П., 1968, 255—283) та «Niektoré úlohy výskumu ukrajinských nářečí na území východného Slovenska» (Nové obzory. P., 1969, 11, 419—425). В них автор наголошує на потребі дослідження південно-лемківських говорів за окремими тематичними шарами, що може мати позитивне значення для дослідження мовних контактів суміжних говорів (словацьких, польських, угорських), для дослідження поширення ізоглос окремих мовних явищ. Необхідним завданням автор вважає збирання лексичного і фразеологічного матеріалів, укладання невеличких діалектних словничків специфічної лексики окремих територій — Снинщини, Свидниччини, Старолюбівнянщини, Бардіївщини, що має велике значення для історичної лексикології, питань міжмовних та міждіалектних контактів і для генези досліджуваних говорів.

Й. О. Дзензелівський висуває питання заснування діалектологічного архіву, публікування текстів народно-розмовної мови, дослідження сучасних процесів у розвитку говорів у зв'язку з соціалістичними перетвореннями в УРСР та ЧССР, розробки методики вивчення української літературної мови в умовах діалектного і словацького мовного оточення.

Питання видавання діалектних матеріалів порушує у своїй статті також А. Куримський «До видання діалектних матеріалів» (НЗ МУК. П., 1967, 3, 321—326), у якій дає пропозиції стосовно підготовки текстів до друку, призначених для лінгвістів.

В кінці 60-х і початку 70-х рр. панували тенденції наближення літературної мови до місцевої народної мови. На це реагував М. М. Штець статтю «Невідкладні завдання чехословацької україністики» (НЗ КСУТ. П., 1975, 3, 7—12), у якій говорить, що «Позитивне ставлення до української літературної мови слід забезпечити не втручанням у фонетичну чи граматичну будову української літературної мови, а роз'яснювальною політико-виховною роботою серед місцевого населення» (с. 8).

З погляду автора статті важливим завданням чехословацької лінгвістичної україністики є наукове дослідження історії мови українців Чехословаччини, її контактів з сусідніми мовами, вивчення діалектної мови і мови художніх творів місцевих українських письменників, укладання двомовних словників та розв'язання окремих теоретичних питань українського мовознавства. У статті підкреслюється вимога дослідження мови підручників, преси і радіомовлення, ознайомлення місцевого і словацького та чеського читача з україністичними працями.

В післявоєнний період було досягнуто значних успіхів у галузі дослідження історії української літературної мови. Цінним внеском для розгортання цієї проблематики є праці І. А. Панькевича. У статті «Острожницькі пергаменні листки XI—XII століття» (JZ SAVU. B., 1951, V.) Панькевич аналізує мову двох знайдених в Острожниці на Сниниці уривків. На підставі аналізу цих листків автор доходить висновку, що вони могли бути написані в західних українських землях.

Розглядові спірного питання походження двох історичних пісень І. А. Панькевич присвятив статтю «Dvě ukrajinské historické písně o dívkách zajatých z okolí Medzilaborců na východním Slovensku» (Narodopisný věstník Československý XXXII. P., 1951, 1—2, 73—96), де висвітлює походження цих пісень. Автор статті підтримує погляд І. Франка, який висловився, що перша пісня виникла в Карпатах, на галицько-угорському пограниччі, а друга — в Галичині, звідки були перенесені на Лабірчину.

Помітне місце серед праць з історичною тематикою посідає монографія І. А. Панькевича «Нарис історії українських говорів» (AUS. Ph. I. P. 1958), яку підготували уже помертню до друку його учні А. Жидлицький та М. Лубинецький. У праці подається опис мови пам'яток, висвітлюються питання історії заселення Закарпаття, характеризуються найважливіші праці з історії закарпатських говорів.

Панькевич, спираючись на широкі архівні матеріали та дослідження сучасних закарпатських говорів, характеризує в історико-порівняльному плані розвиток фонетичної системи закарпатських говорів. В історії розвитку згаданих говорів автор виділяє три періоди: «Доба найстаріша від XI—XIV ст.», «доба формування лемківських і бойківських говорів XIV—XVI ст.» і «доба завершення сьогоднішніх діалектних формацій XIV—XIX ст.»

Важливі дані містить у собі стаття І. Панькевича «До питання генези українських лемківських говорів» (Славянская филология. Сборник статей II. М., 1958, 164—199). Цю роботу І. А. Панькевич написав на основі архівних історичних матеріалів і північнолемківських пам'яток XVI—XVIII ст., у якій розглядає питання походження північних лемків. Спираючись на історичні дані, автор виділяє два погляди щодо їх походження: 1) північні лемки за походженням є зрушенням західні слов'яни — поляки та словаки; 2) північні лемки за походженням є східними слов'янами, мова яких зазнала сильного впливу сусідніх польських та словацьких діалектів.

У роботі автор розглядає слова лемківського діалекту, які виникли під впливом словацької та польської мов.

На невідкладні завдання дослідження історичних пам'яток вказує у

статті «Латинські документи як матеріал до історії українських говорів Східної Словаччини» (Дукля. П., 1969, 1) Й. Шелспець. Він підкреслює значення латинських документів, які зберігаються в архівах районних центрів Східної Словаччини (Кошиці, Пряшів, Бардіїв, Гумсене, Кежмарок, Левоча), для вивчення української топонімики та ономастики.

Заслужують всякого схвалення вдумливо виконані статті М. М. Штеця з питань становлення української літературної мови на Закарпатті і в Східній Словаччині. Його праці «Розвиток українського правопису на Закарпатті і в Східній Словаччині» (НЗ МУК. П., 1964, 279—292), «З історії боротьби за літературну мову в Східній Словаччині» (1919—1938 рр.)» (НЗ МУК. П., 1965, 1, 264—278), «Газета «Слово народа» в боротьбі за українську мову в Східній Словаччині на початку 30-х рр.» (НЗ МУК. П., 1967, 3, 329—342) та «Боротьба за літературну мову українців Східної Словаччини в 1919—1945 рр.» (Жовтень і українська культура. П., 1969, 284—291) є цінним внеском у висвітлення складних умов творення єдиних граматичних і правописних норм української мови.

Ширше коло проблем, пов'язаних із становленням української літературної мови на Закарпатті і в Східній Словаччині, розкриває М. М. Штець у монографії «Літературна мова українців Закарпаття і Східної Словаччини (після 1918 р.)» (Педагогічний збірник 1. Серія мовознавч.: СПВ., Б., 1969), яка є синтезом попередніх досліджень. На багатому архівному матеріалі в монографії досліджуються специфічні умови розвитку української літературної мови на Закарпатті — з одного боку і в Східній Словаччині — з другого боку. Автор докладно обґрунтовує своєрідність і складність шляхів розвитку української мови на Закарпатті в умовах зростання революційного руху трудящих за своє соціальне і національне визволення. Разом з тим автор розкриває погляди окремих науковців (Г. Стрипського, І. Панькевича, О. Огоновського та ін.) на мовні питання, докладно описує роль газети «Карпатська правда» у розвитку правописної нормалізації, подає оцінку концепції та мови першої української газети на Пряшівщині «Слово народа» (виходила з 14. XII. 1931 — 1. VII. 1932), яка пробуджувала національну свідомість місцевих українців і приділяла велику увагу правильній назві цього населення на тогочасному станові його мови. Крім того, М. Штець подає оцінку перших шкільних підручників, написаних новим правописом на фонетично-морфологічних засадах, як: «Жива мова» Ф. Агія (1936 р.), «Граматика і правопис української мови» Я. Неврли (1937 р.), «Короткі правила українського правопису для вжитку Пряшівщини» І. Панькевича, які видав КСУТ (П., 1952 р.), що значно сприяли розвитку літературної мови на території Закарпаття і в Східній Словаччині.

Належну увагу автор монографії приділяє викриттю політики чехословацької буржуазії щодо словакізації місцевого українського населення, дає обґрунтування різних тенденцій і висловлює до них своє ставлення, аналізує зовнішні і внутрішні фактори впливу словацької мови на українську, визначає характерні зрушення в системі української мови внаслідок її контактування із словацькою. Ця проблематика досліджувалась і в кандидатській дисертації М. М. Штеця — «Розвиток української літературної мови на Закарпатті і в Східній Словаччині в 1919—1939 рр.» (КДУ, 1964).

Цікаві спостереження містять у собі статті Й. Шелепця «Історія дослідження південнокарпатських українських говорів» (НЗ МУК. П., 1969, 4, 271—278). Автор розвідки подає огляд перших мовознавчих праць-граматик XVIII—XX ст. (А. Коцака, М. Лучкая, І. Фогарашій-Бережанина, Я. Головацького, О. Митрака, Л. Чопея, В. Гнатюка). Цей період Й. Шелепець називає мовознавчим романтизмом і робить висновок, що «Постаттю В. Гнатюка завершується період мовознавчого романтизму у вивченні південнокарпатських українських говорів» (с. 277). На думку автора, цей період визначається тим, що названими говорами цікавились передусім з культурно-історичного і суспільно-політичного мотивів (с. 278).

Важливе значення для вивчення історії української мови має перекладна рукописна пам'ятка XVIII ст. з села Малий Липник «Слово иже естъ разумно и свѣтлости дар» (НЗ МУК. П., 1969, 4, 350—369), яку опублікував А. Шлепецький.

Багатством зібраних матеріалів, повнотою висвітлення їх визначаються «Покрайні» записи на сторінках друківаних і рукописних церковних богослужбових книг XVII—XVIII ст. (НЗ МУК, кн. II. П., 1970, 4) І. Панькевича, які посмертно підготував до друку А. Куримський. Ці матеріали І. Панькевич зібрав і записав під час своїх експедицій на Східну Словаччину. Крім «Покрайних» записав, у книзі надруковані зразки ділової (актової) літературної мови українців Чехословаччини у XVII—XVIII ст., уривки матрикальних записів, а також написів на різних предметах. Ці матеріали можуть бути джерелом вивчення топонімики та ономастики українського регіону Східної Словаччини.

Всякого визнання заслугове подана самим І. Панькевичем оцінка зібраного матеріалу, який він розглянув у плані культурно-історичному. Цей матеріал, як зауважує сам автор, був використаний при написанні праці «Нарис історії українських закарпатських говорів».

В післявоєнний період найбільше уваги приділялось вивченню українських східнославацьких говорів. Певні успіхи були досягнені в галузі дослідження фонетики і морфології згаданих говорів, зроблені перші кроки в монографічному описі лексики в плані лінгвогеографії, у дослідженні міжмовних і міждіалектних контактів, у дослідженні діалектного синтаксису. Появились розвідки з питань діалектної акцентології, зроблені початки у вивченні топонімики, норм культури усного мовлення і писемної української літературної мови. Вийшли друком численні розвідки, статті і монографії з методики викладання української мови в середніх школах і гімназіях, підручники для середніх шкіл і гімназій, навчальні посібники для вищих учбових закладів тощо. На жаль, зовсім поза увагою дослідників чехословацької лінгвістичної україністики залишилися питання говіркового словотвору, діалектної фразеології і лексикографії, питання мовно-стилістичних особливостей художніх творів місцевих українських авторів, дослідження сучасних процесів у розвиткові говорів у зв'язку з соціалістичними перетвореннями нашого сучасного села.

Серед праць, присвячених вивченню українських говорів Східної Словаччини, найчисленнішими є дослідження В. П. Латти, який, за висловом Й. О. Дзендзелівського, «розпочав якісно новий етап у дослідженні

українських говорів Східної Словаччини». Його роботи написані на багатому фонетичному матеріалі при широкому застосуванні лінгвогеографічного методу. Майже всі його роботи, які зараз доступні широкому колу читачів, стосуються дослідження фонетичної системи згаданих говорів.

Хронологічно перша за післявоєнний період його друкована теоретична праця присвячена повноголосю «Полноголосие в українских говорах Восточной Словакии» (Sb. FFUK. Ph. r. X. V., 1958, 108—119). В ній автор з'ясовує давнє сполучення *tort, *tolt, *tert, *telt, які передаються в українських говорах через східнослов'янські повноголосні звукосполучення. Разом з тим Латта наводить значну кількість слів без повноголосся, що, як вважає автор, є словацькими та польськими запозиченнями, а також церковнослов'янськими.

Відбиття праслов'янських а, е, в, у, а В. П. Латта розглядає у статті «Рефлексы носовых в українських говорах Восточной Словакии» (Sb. FFUK, r. XI—XII. V., 1959—1960. 57—65). Крім того, автор пояснює й інші українські рефлекси на місці праслов'янських носових, які характерні для окремих слів, запозичених із сусідньої польської та словацької мов, а також угорської, німецької та румунської. Останні, як правило, нестабільні і не утворюють ізголос.

Для чехословацької лінгвістичної україністики роботи В. П. Латти цінні тим, що в них автор, спираючись на власні дослідження, з'ясовує теоретичні питання в плані лінгвогеографії.

Питання переходу у>і у досліджуваних говорах знайшло своє висвітлення в статті «Рефлексы общеславянского ě и изменение у>і в українських говорах Восточной Словакии» (ЖС, r. XIII. V., 1962, 1, 63—69). В. П. Латта доводить, що перехід у>і в українських говорах Східної Словаччини є наслідком спонтанного розвитку — «влияние мягкого консонантического окружения на гласный у при содействии аналогии с рефлексами о в новозакрытых слогах». Це явище спостерігається у суфіксі — іj — теперішнього часу та наказовому способі дієслів на -ова/-ува: kurlju, kurijete; ratiješ, ratij, а також в основі деяких іменників: kľič, brich, rofidne, rofidenok; прикметників: tična, brichata.

Тим він заперечує погляд І. Панькевича, який вважав, що перехід у>і є результатом чеського впливу часів «искровских колонистов на Спише». У своїх поясненнях автор спирається також на дані словацьких гемерських та іпельських говорів.

Не менш важливою з порушеної проблематики є стаття «Отражение восточнославянских рефлексов некоторых общеславянских фонетических групп в українських говорах Восточной Словакии» (Sb. FFUK. Ph, r. XVII. V., 1963, 83—83). У ній В. П. Латта в лінгвогеографічному плані розглядає відбиття загальнослов'янських сполучень: 1. *ort-; *olt-; 2. *je; 3. *gv, *kv; 4. *dl, *tl, *dm; 5. *dj; *tj; 6. *gt, *kt; 7. губноий + j. Стаття ілюстрована двома картами, на яких визначені ізголоси традиційних фонетичних рис і пізніші словацькі та польські лексикалізовані нашірвання.

Як фонетист і фонолог В. П. Латта перший досліджує українські говори Східної Словаччини методом лінгвогеографії і на фонологічному рівні. У статті «Фонологические системы українських говорів Восточной

Словакии» (Дукля. П., 1961, 1, 104—110) за законами фонології Латта уклад п'ять систем інвентаря голосних фонем і їх варіантів.

Перша система — і (и), ў, ы, у, е, о, а характерна для горівки Звала, а також для старшого покоління сіл Кобильниця (Бардіївщина) та Ольшавиці (Спиш).

Друга система — і, и, ы, у, е, о, а властива більшій частині закарпатських українських говорів, у якій голосні и, ы, фонологічно с релевантними. На досліджуваній діалектній області — це говори, які поширені на схід від Вишнього та Нижнього Тварождя (Бардіївщина) до вододілу Цірохи і Пчолинки (Снинщина).

Третя система — і, ы, у, е, о, а, на думку автора, двоякого походження. Вона являє собою давнішу стадію розвитку вокалізму досліджуваних говорів, або може бути продуктом новішого розвитку їх фонологічної системи. Хронологічно ця система найбільш архаїчна. Одночасно показує на процес розвитку и. Ця система властива говорам на схід від вододілу Пчолинки та Цірохи.

Четверта система — і, и, у, е, о, а властива говору села Остурні, у якому під впливом польського горальського говору відбувся перехід ы > і.

П'ята система — і, у, е, о, а характеризується найменшим числом голосних. Вона властива тим українським говорам, які підлягають найбільшому впливу словацьких говорів (Жатківці, Геральт, Городисько, Завадка, Дреніця, Ганігівці, Висланка, Ряшів, Ренчишів, Порац, Вишні та Нижні Словінки, Гельцманівці та ін.).

Пізніше В. П. Латта у статті «Фонетическое взаимоотношение гласных і—и—ы в украинских говорах Восточной Словакии» (Дружба братских университетов, вид. Київ. унів. К. 1966, 181—190) розглядає взаємовідношення і—и—ы і виділяє шосту систему голосних -і, (и), ы, у, е, о, а.

В. П. Латта добре орієнтується і в теоретичних питаннях періодизації розвитку фонологічних систем східнослов'янських мов. У короткій, але дуже змістовній статті «Periodizácia vývinu fonologických systémov vo východoslovanských jazykoch» (Zb. «Československé přednášky pro V. mezinárodní jезд slavistů v Sofii». P. Academia, 1963, 95—97 автор послідовно вказує на зміни у розвитковій вокалічній системі східнослов'янських мов, а також на найдавніші зміни консонантизму цих же мов, як, наприклад, кореляція твердості /' м'якості приголосних фонем, поява нових фонем ф, ф' в російській мові, ствердіння м'яких приголосних у південностароруських говорах після занепаду ерів, асиміляція м'яких т', д' в білоруській мові і м'які кореляти твердих фонем т, д у суміжних західних і середньоросійських говорах, поява довгих м'яких приголосних у білоруській та українській мовах.

Відповідно до вказаних фонологічних змін автор виділяє п'ять періодів розвитку вокалізму та консонантизму східнослов'янських мов: 1) первісний староруський період; 2) ранній староруський період; 3) пізній староруський період; 4) старий період східнослов'янських мов; 5) період стабілізації фонологічних систем сучасних східнослов'янських мов.

Ізоглоси рефлексів о, е у новоутворених закритих складах В. П. Латта розглядає у статті «К вопросу икавизма в украинских говорах Восточной Словакии» (Sb. FFUK. Ph. г. XV. В., 1963, 89—101). На цілому

ряді слів автор доходить висновку, що у досліджуваних говорах рефлекс у засвідчено на схід від ріки Ціроха, а також в переважній більшості в діалектних острівцях; рефлекс ы — у північноспиській області; рефлекс у — в Звалі, Ольшавиці та в колишньому говорі села Кобильниці; и — в Банській (Воронівський округ), яке являє собою передостанню стадію українського ікавізму, що артикуляційно найбільш наближено до і. У переважній більшості сіл засвідчено і.

Під впливом горальських діалектів у говірці села Остурні і в Стотинцях у вказаних позиціях засвідчено дуже закриті ô.

Що торкається рефлексів етимологічного е у новоутворених закритих складах, то вони, щодо географічного поширення, відмінні від рефлексів о. На схід від Бардіївщини та Свидниччини, а також в південноспиських діалектних острівцях засвідчено рефлeksi і (н'іс, віў(-л), заміў(-л); на схід від ріки Ціроха — рефлекс у: н'ус, пйук, вйус.

Варіанти закритих ô, ê, рефлeksi початкового *йь-, лабіовеляризацію е>о та зміну е>а В. П. Латта розглядає у статті «Из вокализма украинских говоров Восточной Словакии» (НЗ МУК. П., 1965, 1, 280—288). Автор статті доходить висновку, що оскільки немає чіткого переходу між східним і західним районами щодо вживання ô, ê, то на досліджуваній території немає і загальної ізоглоси. Крім того, вказує і на перехідну область, де ô, ê виступають лише в окремих словах.

Важливе теоретичне значення для дослідження ствердіння приголосних в українській мові має стаття В. П. Латти, яка вийшла посмертно, «К вопросу диспалатализации согласных перед стим. е, і в украинских говорах Восточной Словакии» (Zb. FFUK, г. XVI. Ph. V., 1964, 141—146). Дане явище автор досліджує в плані лінгвогеографії і доходить висновку, що процес диспалаталізації перед етимологічним е закінчився раніше, ніж перед етимологічним і. Тим він заперечує погляд А. А. Шахматова про одночасне ствердіння приголосних перед е та і, висловлює думку, що це явище «нуждается в проверке на более широком диалектном материале на основании фонологической его конкретизации».

Докладна характеристика фонологічної системи вокалізму і консонантизму послужила критерієм для класифікації українських говорів Східної Словаччини, якій В. П. Латта присвятив окрему статтю «О классификации украинских говоров (Бюлетень загальнодержавного діалектологічного семінару КУМЛ Пряшівського ФФ. П., 1969, 57—76). В ній автор дав докладний історичний огляд класифікації карпатських говорів, аналізує погляди щодо класифікації українських говорів таких науковців, як-от: К. Михальчика, Е. Огоновського, Н. Дурново, І. Зелінського, А. Шахматова, І. Панькевича, Г. Геровського та ін.

Основними критеріями класифікації українських східнославацьких говорів Латта вважав: по-перше, фонологічні системи; по-друге, граматичну структуру; по-третє, важливіші історико-фонетичні і морфологічні ознаки: по-четверте, лексичні відмінності; по-п'яте, систематичні іншомовні впливи. Домінуючими вважав перші три фактори.

На підставі цих критеріїв виділяє три групи говорів: 1) укаючі говори; 2) говори ікаючі з наявністю відтинка и та ікаючі говори з відсутністю відтинка и; 3) говори північно-спиські або говори з рефлексом ы. Говір діалектних острівців на Спиші Латта вважає самостійним говором, який

являє собою «неповрежденный» говор граматической и фонетической української системи».

Південнопідчергівські і південночергівські говори стоять на межі перехідних. Вони характеризуються більш-менш однорідною класифікацією, ввідсутністю кореляції твердості//м'якості, палатальності//непалатальності.

Крім того, виділяє ще е-говор (Банське), та у-говор (Звала, Ольшавиця, Кобильниці).

У цій же статті автор торкається питання виникнення українських говорів Східної Словаччини. Він доводить, що ці говори виникли двояким способом. По-перше, заселення проходило на протязі п'яти століть, тому в них наявні і своєрідні особливості, відбитки тощо; по-друге, ці говори за своєю фонологічною структурою творять єдине ціле за наявністю *ы*, за фонологічною структурою консонантизму, за наявністю закритого *ô*, *ê* тощо).

Важливе наукове значення має стаття В. П. Латти «Словацько-українська мова межа» (Діалектологічний бюлетень ІМ ім. О. О. Потебні АН УРСР, К., 1962, 15—30), у якій автор виділяє 23 фонетичні, 20 морфологічних, 14 лексичних та 1 синтаксичну риси. Вони є дуже важливим лінгвістичним критерієм для визначення словацько-української мовної межі. В. П. Латта українськими селами вважав «лише ті, усе населення яких у своєму домашньому сімейному вжитку і між собою користується виключно місцевою українською говіркою. Селами зі змішаним словацько-українським населенням є, за нашим визначенням, такі, одна частина населення яких у домашньому побуті користується українською, друга словацькою говіркою.

Говірки деяких сіл, що знаходяться в близькому сусідстві з словацькими, внаслідок значного насичення словацькими фонетичними, морфологічними і лексичними запозиченнями починають зазнавати поступової мовної асиміляції, причому вони або зберігають в основному українську мовну структуру, або ж український характер їх порушується такою мірою, що виникає нова мішана, а також перехідна говірка» (с. 27).

Стаття ілюстрована картою, на якій визначено: 1) українські села; 2) села із змішаним українським і словацьким населенням; 3) населені пункти з повним переходом населення з української говірки на словацьку; 4) населені пункти з переходом частини населення з української говірки на словацьку; 5) села з частковою утратою української говірки в змішаних українсько-словацьких населених пунктах; 6) села з повною утратою української говірки в змішаних українсько-словацьких населених пунктах.

На відміну від своїх попередників Латта у визначенні словацько-української мовної межі виходив з характеру говірок сіл, з їх реального стану, «а не з офіційних статистичних даних, які на лінії етнічних кордонів не точно вказують на справжнє становище і які привели б нас до безпідставних висновків» (с. 28). Це ще раз підтверджує його мовний критерій як основний і щодо класифікації українських говорів. В. П. Латта написав і дисертацію з діалектології українських говорів Східної Словаччини.

Помітне місце серед діалектологічних праць посідає монографія О. Лешки «Govor sela Ublja Vostočnoj Slovakii (Etjud po ukrajinskoj dialektologii, 1. P. 1973).

Автор монографії в синхронному плані досліджує структуру звукової та граматичної системи говірки села Убля, побічно торкається словотвору та синтаксису. Поза увагою автора зовсім лишається лексика. На матеріалі, зібраному науковцями Кабінету іноземних мов Інституту мов і літератур ЧСАН, О. Лешка планував цією монографією відкрити серію етидів з української діалектології. Як додаток друкує тексти зразків народної мови села.

У першій половині 60-х і 70-х рр. в плані інтерференції порушувались акцентологічні та лексичні питання українських східнославацьких говорів. Серед робіт, присвячених цій проблематиці, найвидатнішою є розвідка «Система наголосу українських говорів Східної Словаччини» (Українська діалектологія і ономастика. К., 1964, 108—116) В. П. Латти. На підставі карт свого атласу автор визначає критерії розмежування говорів щодо акцентології. На території говорів з вільним наголосом характеризує пасма ізоглос парокситонічного, ініціального та окситонічного наголосу. Критерієм, що визначає належність говірки до тієї чи іншої акцентологічної системи, автор вважає «суму акцентологічних типів, що становлять систему наголосу, а не випадкові, які не характеризують, а лише доповнюють загальну систему».

В плані порівняльно-історичному веде свої дослідження на слов'янському мовному арелі в галузі акцентології і довготи Я. Моравець. В його статті «Izoglosy přízvuku a kvantity ve východoslovenském jazykovém areálu na pozadí slovanském» (НЗ КСУТ П., 1973, 2, 77—89) визначається локалізація кардинальних ізоглос просодичних засобів у лексиці слов'янського мовного ареалу. Разом з тим автор вказує на умови, від яких залежить можливість або неможливість перекривання і поширення деяких просодичних структур у мовній області із специфічними просодичними засобами. Відношення між просодичними структурами автор детальніше описує на матеріалі українських говорів словацько-угорського мовного ареалу Східної Словаччини. Моравець встановлює кардинальні ізоглоси, які проходять по західній межі, що відокремлює східнославацькі говори від сусідніх говорів, і з'єднуються з ізоглосю, яка відділяє українські лемківські говори з пенульним наголосом від середньокарпатських говорів з динамічним наголосом. Цінним внеском у розгортання дослідження цього тематичного кола є розвідка Я. Моравця «K akcentologii pářečí ukrajinsko-slovenského pomezí (Periferní přízvuková schémata substantiv F — a)» (НЗ КСУТ П., 1975, 3, 37—50). Автор вказує на акцентологічну систему іменників у суміжних українських та словацьких говорах з рухомим наголосом, позначених цілим рядом рис, схожих на українську та російську літературну мови. Під впливом східнославацького наголосу на передостанньому складі в українських говорах від заходу на схід автор засвідчує баритонію, яка характерна і для новіших нашарувань досліджуваних ним словацьких говорів, головним чином говорів сіл під Вигорлатом, що формуються на основі майже зниклого шокаючого діалекту. Моравець доводить, що окситонія у досліджуваних ним говорах витісняє змішану акцентуацію

передусім у словацьких сотацьких говорах колишнього Собранецького округу. Все це є результатом процесу спрощування змішаних акцентуаційних схем, що обумовлено різноманітністю типів мовних контактів.

Розглядові питання діалектної інтерференції присвячено статтю З. Ганудель «З лексики посуду і кухонного начиння в українських говорах Східної Словаччини та її відношення до словацьких говорів» (DZ I. AF PhUŠ B., 1975, 135—140). У ній досліджується поширення семантично тотожних і нетотожних фоно-морфологічних варіантів діалектної лексики в українських говорах, вказується на відношення різноманітності значень назв реалій досліджуваних говорів у виявленні кількості варіантів ділення мікрополя, описується багато назв діалектної побутової лексики з адекватною функцією в обох мовах, але різною фонетичною оболонкою тощо.

Питання діалектної інтерференції, подібно як і питання діалектної акцентології чехословацької україністики, недостатньо розроблено.

Про взаємодію між українськими і східнославацькими діалектами, українськими діалектами і словацькою літературною мовою, літературною словацькою й українською мовами пише у статті «Деякі питання словацько-українських мовних контактів» (JZ. AF PhUŠ. P., 1969, 2, 103—109) М. М. Штець. Йому ж належить: «Konfrontácia spisovnej slovenčiny a spisovnej ukrajinčiny» 1976), «До питання контрастивного вивчення числівника української та словацької мов» (ДВ, ШЖ. П., 1981, 12), у яких вказує в плані фонетично-морфологічному на найсуттєвіші мовні явища української і словацької літературних мов.

Питанням мовної інтерференції займається також М. М. Затоканюк в статті «Інтерференція в мовленні українців Східної Словаччини» (ЗНТ КСУТ. П., 1977, 4—5), у якій порушує проблему інтерференції, пов'язаної з лінгвістичним та лінгвістично-психологічним «мікроаналізом» мовних явищ — міжмовною омонімією цитованих слів, міжмовною полісемією, внутрімовною паронімією, внутрімовною синонімією, міжмовною афіксацією, схрещуванням морфологічної та синтаксичної парадигматики.

Мовною інтерференцією займається також М. Бліха, П. П. Бунганич та інші. Згадані статті є лише початком дуже важливого завдання, яке стоїть як перед українськими, так і словацькими дослідниками.

Важливе теоретичне значення мають дві розвідки В. П. Латти, присвячені питанням лінгвогеографії. У першій «К вопросу диалектических атласов областного типа» (JČ, r. XIV. B., 1963, 20—29) автор говорить, що «Целью всякого атласа, тем более областного, является выявить силу, прочность и, вообще, характер законов и цепи явлений определенной языковой системы путем их умелого подбора и распределения».

В. П. Латта описав загальний атлас, тобто «Особый вид областного диалектологического атласа», який має на меті детальне відбиття диференційованих ознак сусідніх говорів споріднених мов, суміжних з етнічними і лінгвістичними межами або говорів однієї і тієї ж мови.

У цій же статті автор характеризує різні типи атласів: загальнонаціональний, регіональний, обласний (монотематичний та політематичний), описує хід роботи над виготовленням ключа і коментарів лінгвістичних карт тощо.

Якщо в першій розвідці Латта подає загальну характеристику різних типів атласів, то у другій — «Принципи картографування і побудова атласу українських говірок Східної Словаччини» (Зб. «Українська лінгвістична географія», АН УРСР, К., 1966, 76—86) викладає принципи побудови атласу українських говірок Східної Словаччини, над яким автор працював майже десять років.

В. П. Латта свій атлас будував на максимально густій мережі, яка охоплювала 270 населених пунктів (біля 92 %), з яких 262 — українські, 12 пунктів словацькі та 2 польські. Останні, словацькі та польські, Латта навів з метою порівняння.

Матеріал атласу записаний транскрипцією, близькою до міжнародної. Його атлас складається із трьох типів карт: 1) допоміжні; 2) карти мовних явищ; 3) зведені карти. Коментарі до карт складаються з двох частин: із загальної, порівняльно-історичної інформації та вказівок, які допомагають теоретично і практично користуватися картами.

Картографічний матеріал подає за допомогою знакового (пунктуаційного) методу. Цей метод, як вважає автор, «дає більшу можливість найточнішої картографічної проєкції не тільки основних (головних, першорядних), але також і додаткових (другорядних) протиставлень мовних явищ» — це по-перше, і, по-друге, «при цьому можливо без зниження наочності виготовити також синтетичні карти мовного факту (слова або морфеми) і наочно відмітити окремі протиставлення в певній взаємній градації.»

Найвідповідальнішим етапом при виготовленні карти автор вважає укладання ключа, а на його підставі — легенди карти. Стаття ілюстрована системою знаків, за допомогою яких можна відбити мовні риси з ряду репрезентантів або інші аналогічні явища.

В 70-х рр. значна увага зверталась дослідженню діалектної лексики. Хоч дослідження ці поки ще надто скромні, цінним, однак, є те, що вони проводяться за окремими лексичними шарами із застосуванням методу лінгвогеографії. Цікаві матеріали до наукового вжитку вводить своїми розвідками Ю. Ю. Муличак «Сільськогосподарська лексика українських говірок на схід від ріки Лаборець» (НЗ КСУТ. П., 1973, 2, 91—111), де автор на діалектному матеріалі, зібраному з 27-и сіл українського мовного ареалу у порівняльному плані аналізує лексику сільськогосподарських знарядь для обробітку ґрунту та збирання врожаю. У розвідці «До питання лексики комунікації і традиційного транспорту в частині українських говірок Східної Словаччини» (НЗ КСУТ. П., 1977, 4—5, 177—192) Ю. Муличак аналізує матеріал із 19-и сіл, який відноситься до різних видів транспорту — давнього і сучасного, а також засобів комунікації, порівнюючи їх зі словацькими назвами.

У статті «Мікологічні назви в частині українських говірок Східної Словаччини» (DZ I. SPN, В., 1980, 145—148) та «Як називаються гриби в частині українських говірок Східної Словаччини» (ДВ, ШЖ. П., 1975, 8, 8) Ю. Муличак дає лексико-семантичну класифікацію грибів в українських говірках поодиноких сіл Снинщини, Лабірщини та Свидниччини.

Цінні спостереження містять у собі статті А. І. Кундрат — «З метрологічної термінології українців Східної Словаччини» (НЗ МУК. П., 1976, 7, 529—559) та «До питання метрологічної термінології в діалектологіч-

ному словнику» (Dialektologický zborník I. SPN, B., 1980, 141—144). Авторка статей на матеріалі села Чабини систематизовано дає дані про формування метрологічних понять і доводить, що лексичні ресурси були основою назв лінійних, шляхових і поземельних вимірів, а також одиниць об'єму, місткості і ваги.

Не менш важливою є розвідка згаданої авторки «K sémantickej charakteristike pomenovaní farieb hovädzieho dobytka a koní» (Etnografický výskum zátopovej oblasti Hornej Cirochy v okrese Humenné. Východoslovenské múzeum. K., 1980, 99—102). В ній А. Кундрат виділяє три семантичні групи мотивованих і немотивованих назв масті великої рогатої худоби, які творять певну систему і є результатом історичного розвитку мови.

Свіжістю зібраних матеріалів, повнотою їх висвітлення визначаються розвідки і статті З. Т. Ганудель «Названия посуды и кухонной утвари в украинских говорах Восточной Словакии» (В сб. Сообщения по общеславянскому лингвистическому атласу. М., 1975), «Назви посуду і кухонного начиння в українських говорах Східної Словаччини. (+ 16 карт.)» (НЗ МУК. П., 1978, 8, 249—192) та монографічне дослідження «Назви посуду і кухонного начиння у говорах українців Східної Словаччини (+ 50 карт.)» (НЗ МУК., П., 1980, 9, кн. 1), у якому подається лексикологічний та лінгвогеографічний аналіз назв кухонного посуду і начиння в їх зв'язку з сусідніми українськими, словацькими, чеськими, польськими та іншими слов'янськими і сусідніми неслов'янськими діалектами та українською літературною мовою. Крім того, в роботі показується на відношення досліджуваних говорів до сусідніх північнолемківських, закарпатських, бойківських та інших діалектів української мови, встановлюється об'єм і склад традиційних елементів аналізованої групи, характеризуються специфічні діалектні утворення на власній основі, виявляються загальні і паралельні українсько-словацькі, українсько-словацько-чеські, українсько-словацько-польські та інші утворення досліджуваної лексики.

На підставі проведеного аналізу авторка визначає важливіші діалектні групи в межах досліджуваного континууму та показує в загальних рисах характер і загальні тенденції змін у досліджуваній лексичній групі, які відбулись на протязі 20—30 років у зв'язку з соціалістичними перетвореннями села.

У такому ж плані написана згаданою авторкою стаття «Лексика хліба в українських говорах Східної Словаччини» (НЗ КСУТ., П., 1978, 6, 127—138) та розвідки «Із спостережень над побутовою лексикою» (ДВ, ШЖ. П., 1978, 1) і «Z výskumu názvov ľudových jedál» (Etnografický výskum zátopovej oblasti hornej Cirochy v okrese Humenné. K., 1980, 107—108), у яких вона аналізує цю лексичну групу в плані лексико-семантичному та лексико-словотворчому, засвідчує нівеляцію старого і появу нового як єдиного процесу мови.

Вагомим внеском у дослідження чехословацької україністики є «Лінгвістичний атлас українських говорів Східної Словаччини I.» (Б., СПВ, 1981) З. Ганудель. Хронологічно це перший друкований атлас говорів нашого регіону, який охоплює масив усіх українських говорів Східної Словаччини, включно діалектних острівців. У ньому скартографовано

на рівні лексичному, афіксально-словотворчому та фонетичному дві важливі лексичні групи:

1) назви страв і частково лексика, пов'язана із споживанням їжі та 2) лексика посуду і кухонного начиння. Мережа карт — 125 населених пунктів. Атлас містить три типи карт: а) допоміжні; б) карти мовних явищ; в) зведені карти. В останніх пасма ізоглос відбивають членування українських говорів описуваного регіону за даними досліджуваних лексичних груп.

Важливе значення має і подана в атласі розсягла бібліографія україністичних праць.

Багатий лексичний матеріал можна почеркнути із 7-томної збірки «Українських казок Східної Словаччини» (1965—1979) М. Гиряка, «Народної прози старинської долини» того ж автора (НЗ МУК. П., 1979, 9, кн. II.) та «Дрібних фольклорних жанрів в старинській долині» Н. Вар'ян.

На матеріалі діалектної лексики була написана одна ригорозна праця «Народна метронімія в українських говорах Східної Словаччини» (А. І. Кундрат, П., 1978) та дві кандидатські дисертації: Ю. Муличак «Сільсько-господарська лексика в українських говорах на схід від ріки Лаборець» (ФФ УК. Б., 1980) та «Побутова лексика українських говорів Східної Словаччини» З. Т. Ганудель (УЖДУ, 1980).

Членами кафедри української мови Пряшівського філософського факультету зібрані такі шари лексики, як-от: лексика, пов'язана з годівлею великої рогатої худоби, лексика одягу (М. М. Штець), ткацька лексика, експресивна лексика, медичинська й анатомічна лексика (З. Т. Ганудель), лексика кольорів (А. І. Кундрат).

Під керівництвом членів кафедри були написані численні дипломні роботи з різноманітних шарів діалектної лексики. Наприклад, лексика, пов'язана з годівлею великої рогатої худоби, зоонімічна лексика, назви страв і кухонного посуду, лексика спорідненості і стояцтва, побутова лексика, ткацька лексика, лексика пов'язана з внутрішніми та зовнішніми особливостями людини, анатомічна лексика, медичинська лексика, назви кольорів, лексика народних промислів, метронімічна лексика, сільськогосподарська лексика тощо.

Предметом дослідження дипломної роботи стала і фразеологія.

У чехословацькій мовознавчій україністиці засвідчено перші спроби дослідження і діалектного синтаксису.

На матеріалі творів класиків української літератури та сучасних письменників, мови газет, ділових паперів архіву Білоцерківської середньої школи № 3 — з одного боку та матеріалів мови народних пісень, переказів, казок, розповідей, записів весільного обряду сіл Курів, Кружльова, Баєрівці, Шариське Ястраб'є, Свидник та Ондавка — з другого боку А. І. Кундрат у статті «Підрядне речення мети української літературної мови та лемківського діалекту Східної Словаччини» (Bulletin celoštátneho dialektologického seminára KUJL. P., 1963, 25—41) робить спробу огляду складнопідрядного речення з підрядним мети української літературної мови у порівнянні з лемківським діалектом українців Східної Словаччини. Праця за своїм змістом, як говорить авторка, «має чисто практичну мету: допомогти студентам, що вивчають українську мову,

скласти уявлення хоча б про одну з синтаксичних особливостей лемківського діалекту української мови, показати дотеперішній стан в галузі дослідження синтаксису діалектів української мови та, зацікавивши цим студентів, підвести і їх самих до активного дослідження синтаксису рідної мови» (с. 27).

Синтаксис простого речення з'ясовано у розвідці М. М. Штеця «Деякі особливості синтаксису простого речення говірок північної Лабірщини (Східна Словаччина)» (З минулого і сучасного українців Чехословаччини. Педагогічний збірник 3. П., 1973, 231—247). Автор розглядає такі риси діалектного синтаксису простого речення, які становлять значні відмінності і відхилення від літературної мови і, як вважає автор, є «залишками давнини, або результатом інтерференції суміжних мов».

Способи вживання зв'язки бути в іменному складеному присудку українських говірок Бардіївського округу описує Ю. Ванько у розвідці «Іменний складений присудок із зв'язкою бути в говірках сіл Бардіївського округу» (НЗ КСУТ, П., 1975, 3, 13—18). Зв'язка бути у діалектах Бардіївщини вживається, на відміну від літературної мови, у всіх трьох формах одними і множини (йем, йес, йе, зме, сте, сут). Автор розвідки доходить висновку, що для українських говірок Бардіївщини типовим є майже абсолютне вживання називного предикативного типу **йа на валалі дохтор, бо тамта гора є зак'ата** і рідко вживаного орудного предикативного іменників у конструкціях із зв'язкою **бути** в минулому і майбутньому часі та в інфінітивній формі.

Дослідження діалектного синтаксису відбиті в кандидатській дисертації Ю. Ванька «Синтаксис українських говірок Бардіївського округу».

70-і рр. приносять успіхи і в дослідженні топонімики. Перша розвідка «До питань складених назв населених пунктів» (НЗ КСУТ, П., 1972, 1, 81—89) належить перу двох авторів М. Дуйчаку та О. Лазорику. Вони на топонімічному матеріалі з'ясовують в плані структурнограматичному питання складних топонімічних назв типу Нова Седлиця, Красний Брід, Пусте Поле, Біловежа, Доброслава, Меджилабірці, Пудгородь, співставляючи усномовні (народні) топоваріанти і похідні від них апелятиви з офіційними словацькими назвами. Аналіз матеріалу проведено на результатах власних досліджень, а також на основі найновішої чехословацької та російської і української наукової літератури. Стаття ілюстрована таблицями описуваних топоваріантів і похідних апелятивів, які мають практичне значення.

Аналізу назв населених пунктів присвячено і дальші статті цих авторів «До питань топонімики. (Із спостережень над назвою села Рунина)» (З минулого і сучасного українців Чехословаччини. Педагогічний збірник. Пряшів, 1973, 3, 248—263) та «Розбіжності в граматичному роді і числі офіційних і діалектних назв сіл Пряшівщини» (там же). У першій М. Дуйчак та О. Лазорик в плані історичному з'ясовують етимологію ойконіма Рунина, наводять діалектні варіанти в порівнянні з цілим рядом мікротопонімів, у яких настали зміни давніх рефлексів **и** < **о** в новоутворених закритих складах, показує на його східнослов'янський рефлекс ***огъпъ** (ровный), який при становленні офіційного найменування не був врахований, в результаті чого виникла штучна назва Рунина.

У другій розвідці згадані автори розглядають розбіжності у граматич-

нім роді і числі деяких офіційних і діалектних місцевих назв і наголошують, що при становленні офіційних і діалектних місцевих назв перш за все потрібно враховувати і народні варіанти назв.

М. Дуйчак та О. Лазорик у розвідці «Шануймо надбання народу» (ДВ. П., 1971, 8, 22—23) задумуються над творенням і вимовою відтопонімічних прикметників типу пчолинчане, пихончане, зубинчане, калняне, крив'яне, воловці тощо. Ці питання сьогодні дуже актуальні, бо досі не з'явилось жодної наукової розробки творення відтопонімічних прикметників, з якими ми щоденно у своєму практичному житті зустрічаємось. Це одна з найпекучіших проблем, яка чекає свого дослідника.

У 1973 році згадані автори друкують на сторінках журналу «Дружно вперед» додаток «Школа і життя» серію розвідок із спостережень над назвами сіл.

Повноголосні топоніми М. Дуйчак та О. Лазорик досліджують у статті «Із спостережень над топонімами з повноголоссям» (НЗ МУК. П., 1976, 7, 509—527), які ще й досі функціонують, особливо в розмовно-побутовому вжитку в українських острівцях, в селах з переходом української говірки на словацьку. Ці форми, як свідчать про це історичні дані, існували тут і в минулому, однак співставлення сучасних офіційно-ділових назв з живими розмовно-побутовими відповідниками не завжди дають повну яву про наявність повноголосся в цих назвах.

Ім належить стаття «Із спостережень над мікротопонімами українських сіл Східної Словаччини (Лексико-семантичні групи і словотворча будова)» (НЗ МУК, П., 1977, 8, 293—343), у якій визначають окремі лексико-семантичні групи мікротопонімів, досліджують процес їх формування, розкривають їх структурно-морфологічні особливості, а також встановлюють географічне поширення деяких із них. До статті прикладемо сім карт з поширенням таких мікротопонімів, як чертеж, па-сіка, мікротопоніми з основами барь, пань, жидь, поп, дяк, церкоу, фар, кошары, млин тощо. На жаль, у статті відсутній список скорочень, що спричиняє утруднення читати карти.

З області топоніміки була написана одна ригорозна праця «Словник відтопонімних прикметників і назв жителів українців Східної Словаччини» (О. Лазорик, 1979), та одна дисертація. (М. Дуйчак, 1982).

В галузі сучасної української літературної мови розроблялись питання, пов'язані з усною і писемною мовою, яка в умовах двомовності була і є складною і нерозв'язаною проблемою. Лишається чимало питань, пов'язаних із взаємодією, що потребують пильної уваги мовознавців. Ступінь і характер цієї взаємодії залежить від багатьох факторів, головним чином соціолінгвістичних. Тому сьогодні, як ніколи раніше, створені усі необхідні передумови для глибокого і всебічного вивчення проблеми функціонування української мови в умовах двомовності в різних сферах спілкування.

На цій ділянці важливе практичне значення мав «Українсько-словацький словник» (СПВ Б., 1960) І. Попеля, який уже два десятиліття служить учителям, студентам, редакторам тощо. Наша громадськість чекає з друку дуже важливої і потрібної лексикографічної праці «Словацько-українського словника» П. П. Бунганича, над яким він працював понад двадцять років. Його вихід з друку значно полегшить роботу не лише

науковців, але й редакторів, культурних діячів, учителів-практиків, студентів, учнів тощо.

Цінними з питань сучасної української мови є розвідки М. М. Затовкнюка «До проблематики українського вокатива» (НЗ КСУТ, П., 1973, 2, 71—76), «Інтерференція в мовленні українців Східної Словащини» (НЗ КСУТ, П., 1977, 4—5), розвідки П. П. Бунганича «Про місцеві прикметникові форми від географічних назв» (ДВ, ШЖ, П., 1976, 1), «Як передавати на письмі українське скорочення назви чехословацької грошової одиниці» (ДВ, ШЖ, П., 1976, 6), «Спостереження над іменниковою категорією роду в зіставленні з словацьким відповідником (НЗ МУК, П., 1980, № 9, кн. 1, 289—301), розвідки М. М. Штеця «Про переклад словацьких словосполучень з прийменником «культурний» на українську мову» (ДВ, ШЖ, П., 1972, 11), «Про назви установ і закладів ЦК КСУТ» (ДВ, ШЖ, П., 1974, 2), «Правопис і вживання академічних та наукових звань в українській мові» (ДВ, ШЖ, П., 1972, 12), розвідки з питань правописної нормалізації української мови З. Т. Ганудель, Ю. Железника, А. І. Кундрат, О. Лазорика, М. І. Новака.

Важливе практичне значення мають мовні консультації на сторінках журналу газети «Нове життя» М. М. Штеця, М. І. Новака, А. І. Кундрат, Ю. Железника та ін.

Питанням аналізу художнього слова займалися П. П. Бунганич, А. І. Кундрат, М. М. Штець, А. Пестременко.

З питань культури мови і правописної нормалізації української мови написано чимало статей і розвідок. Невирішеними залишаються і надалі проблеми написання різних словацьких і чеських географічних назв, творення відтопонімічних прикметників, написання назв різних установ тощо.

З сучасної української літературної мови написав доцентську дисертацію П. П. Бунганич.

Цінним з погляду впровадження нових методів навчання української мови в середніх школах і гімназіях є роботи М. І. Новака, З. Т. Ганудель, Ю. Железника, О. Лазорика. Такі монографічні праці, як «Методика викладання української мови у 2—5 класах ОДШ» (Б., 1962), «Методика викладання української мови у 1—5 класах ОДШ» (Б., 1966), «Методичний посібник з української мови для 7 класу ОШ з українською мовою навчання» (Б., 1981), «Методичний провідник до книги в картинах I для навчання української мови в 1 та 2 класах ОДШ з словацькою мовою навчання» (Б., 1979) та інші М. І. Новака, «Методика паралельного викладання української, словацької та російської мов в ОДШ» (Б., 1968) З. Т. Ганудель, «Комуністичне виховання на уроках української мови у 6—9 класах ОДШ» (Б., 1966) та «Навчально-виховний процес на уроках мови» (Б., 1974) Ю. Железника є значним внеском у теорію і практику викладання мови в середніх школах та гімназіях. Вони сприяли вдосконаленню грамотності учнів, збагаченню активного словника, засвоєнню норм літературної мови, розвитку усного і писемного мовлення, взаємозв'язку у викладанні братніх української, словацької та російської мов, формуванню в учнів комуністичного світогляду в процесі викладання української мови.

З методики викладання української мови була написана одна доцент-

ська дисертація (М. І. Новак, 1961 р.), дві ригорозні роботи (З. Ганудель, 1968, Ю. Железник, 1979) та численні дипломні роботи.

Для вчителів і студентів філософського і педагогічного факультетів було підготовлені під керівництвом М. І. Новака та З. Т. Ганудель два методичні посібники «Методика викладання української мови і літератури (для вчителів ОДШ)» (Б., 1973) і «Методика викладання української мови і літератури (для вчителів гімназій)» (Б., 1973), якими користуються студенти і вчителі позадиплотного навчання.

За останні три десятиліття було написано десятки цінних статей, розвідок і заміток, які напомагали вчителям розв'язувати складні проблеми навчально-виховного процесу.

Вагомий внесок у розвиток теорії і практики викладання української мови в наших умовах зробили працівники Пряшівського науково-дослідного інституту та Пряшівського крайового педагогічного інституту, викладачі кафедр української мови Пряшівського філологічного та педагогічного факультетів.

Робота над удосконаленням змісту навчання мови в середніх школах і гімназіях пройшла за 35 років кілька етапів, які досі не знайшли своєї оцінки.

На ділянці методики викладання української мови багато чого зроблено. Попереду стоять нові завдання. Мається на увазі розроблення таких важливих проблем, як формування в учнів марксистсько-ленінського світогляду в процесі викладання мови, проблема сучасного уроку, ефективність методів і прийомів навчання, наочність і технічні засоби навчання, методика розвитку усного і писемного мовлення учнів, взаємозв'язок у викладачі української, словацької та російської мов, координація наукових досліджень, що проводяться працівниками Науково-дослідного та Пряшівського крайового педагогічного інститутів і викладачами кафедр української мови з учителями-практиками.

Поліпшенню навчання української мови у вищих учбових закладах, середніх школах і гімназіях сприяло укладення підручкової літератури з української мови. Викладачами-науковцями Празького Карлового університету був підготовлений навчальний посібник „Ukrajiniština pro Čechy a Slováky (SPN. P., 1972). Останнім часом вийшли з друку навчальні посібники «Вступ до вивчення української мови» (К., 1982) З. Ганудель та «Практичні вправи з української мови для 1 курсу» (К., 1983), які уклали А. Кундрат та З. Ганудель і «Практичні вправи з української мови для 2 курсу» (К., 1983) — З. Ганудель, А. Кундрат.

Викладачам кафедр української мови Пряшівського філософського та педагогічного факультетів, а також працівникам науково-дослідного інституту та крайового педагогічного інституту і вчителями-практиками були написані численні підручники української мови, різні посібники, методичні розробки уроків з української мови для початкових і середніх шкіл та гімназій.

Поряд з успіхами в чехословацькій лінгвістичній україністиці є ряд проблем. Колектив науковців і викладачів у майбутньому мав би зосередити більшу увагу на: вивчення міжмовних і міждіалектних контактів, зокрема зв'язків між українськими і словацькими говорами та говорами інших слов'янських і неслов'янських мов в плані синхронії та

діахронії; розборку морфологічних категорій в українських говорах Східної Словаччини; вивчення говіркового словотвору та синтаксису; глибше дослідження діалектної акцентології, особливо говорів на схід від ріки Лаборець; вивчення питання ритмомелодики діалектної мови із застосуванням методів експериментально-лабораторних досліджень в галузі діалектології; докладне вивчення окремих шарів діалектної лексики; дослідження діалектної фразеології; укладання діалектологічних словників; дослідження мови творів окремих українських чехословацьких письменників і поетів; вивчення мови фольклорних видань; аналіз мови преси і радіомовлення; аналіз мови підручників. Проблемаю залишається і координація плану досліджень окремих науковців та інституцій.

Підсумовуючи, можна сказати, що наша наукова громадськість своїми успіхами гідно зустріла славний ювілей — 35-річчя Лютневої перемоги.

Скорочення

AUC — Acta Universitatis Carolinae
AFPhUŠ — Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae
B — Bratislava
Б — Братислава
ДВ — Дружно вперед
ДВ ШЖ — «Дружно вперед» додаток «Школа і життя»
Zb. — Zborník
DZ — Dialektologický zborník
КУМЛ — Кафедра української мови і літератури
К — Київ
КДУ — Київський державний університет
КСУТ — Культурний союз українських трудящих
М — Москва
НЗ МУК — Науковий збірник Музею української культури
НЗ КСУТ — Наукові записки Культурного союзу українських трудящих
NVČ — Národopisný věstník Československý
P — Praha
П — Пряшів
Ph — Philologika
r. — ročník
SAVU — Slovenská Akadémia vied a umení
Sb — Sborník
СПВ — Словацьке педагогічне видавництво
УжДУ — Ужгородський державний університет
SPN — Státní pedagogické nakladatelství
FFUK — Filozofická fakulta Univerzity Komenského
FFKU — Filozofická fakulta Karlovej univerzity
JČ — Jazykovedný časopis

RESUMÉ

Z. Hanuďefov, 35 rokov vývoja eskoslovenskej lingvistickej ukrajnistiky

Priaznivé podmienky pre výskum eskoslovenskej ukrajnistiky nastali a po Februarovom vitazstve naho pracujúceho ľudu, kedy sa vytvorili základné predpoklady pre vsestranny rozvoj ukrajinského obyvateľstva v spoločnej SSR.

V jazykovedných prácach eskoslovenskych ukrajnistov sa rieili predovšetkym aktuálne otázky kultúry spisovnej ukrajinjiny na východnom Slovensku. Ťaiskom prác eskoslovenskej jazykovednej ukrajnistiky je výskum juhokarpatskych nareci, dejin spisovnej ukrajinjiny, jazyková interferencia, vedecko-didaktické práce súvisiace so skolskou praxou a práca jazykovej kultúry spisovnej ukrajinjiny.

Veľký význam pre eskoslovensku ukrajnistiku v predvojnovom období mali práce O. Brocha, I. Verchratskeho, V. Hnatuka, I. Paņkevia a iných.

V sucasnom období — práce V. P. Lattu, J. Moravca, A. Kurymskeho, P. Bungania, M. Šteca, Z. Hanuďefovej, J. Muliaka, O. Leku, A. Kundratovej a iných.

Vyli hodnotné práce aj z toponymiky M. Dujaka a O. Lazorika.

Pre potreby skolskej praxe publikovali svoje monografické práce a štúdie M. Novák, J. Źeleznik, Z. Hanuďefov, O. Lazorik a ali. Napísané boli pocetne stredoskolske uebnice a vysokoskolske skriptá.

Z oblasti ukrajinských nareci východného Slovenska bolo obhájených sedem kandidatskych dizertaci, viacero rigoroznych a diplomových prác.

Aktuálnou úlohou aj naalej zostáva spracovanie nareoveho materiálu podľa jednotlivých tematických celkov, otázky interferencie ukrajinského a slovenského jazyka, frazeológie, jazyka umeleckých diel ukrajinských eskoslovenskych spisovateľov, nareovej syntaxe a kultúry spisovnej ukrajinjiny.

РЕЗЮМЕ

Зузана Ганудель. Развитие чехословацкой лингвистической украинистики за тридцать пять лет (1948 — 1983)

Благоприятные условия для исследования чехословацкой украинистики были созданы лишь после Февральской победы наших трудящихся, когда возникли основные предпосылки для всестороннего развития украинского населения в общей ЧССР.

В лингвистических работах чехословацких украинистов решались прежде всего актуальные вопросы культуры украинского литературного языка в Восточной Словакии. Основной частью работ чехословацкой языковедческой украинистики являются исследования южно-карпатских наречий, истории украинского литературного языка, языковая интерференция, научно-дидактические работы, которые связаны с школьной практикой, и работы по языковой культуре украинского литературного языка.

Большое значение для чехословацкой украинистики в довоенный период имели работы О. Броча, И. Верхратского, В. Гнатюка, И. Панкевича и других.

В современном периоде — работы В. П. Латты, И. Моравца, А. Куримского, П. Бунганича, Н. Штеца, З. Ганудель, И. Муличака, О. Лешки, А. Кундрат и других.

Были написаны ценные работы и о топонимике М. Дуйчака и О. Лazorика.

Для нужд школьной практики опубликовали свои монографические работы и научные статьи М. Новак, Ю. Железник, З. Ганудель, О. Лazorик и другие. Были написаны многие учебники для средних школ и литографированные курсы лекций для высших учебных заведений.

В области исследований украинских наречий Восточной Словакии было защищено семь кандидатских диссертаций, много работ на соискание звания доктора наук и дипломных работ.

Актуальным заданием и впредь остается разработка диалектных материалов за отдельными тематическими областями, вопросы интерференции украинского

и словацкого языков, фразеологии, языка художественных произведений чехословацких украинских писателей, диалектного синтаксиса и культуры украинского литературного языка.

RESÜMEE

Zuzana Hanušová. *Die Entwicklung der tschechoslowakischen linguistischen Ukrainistik im Laufe von 35 Jahren (1948 — 1983).*

Günstige Bedingungen für die Forschung der tschechoslowakischen Ukrainistik wurden erst nach dem Februarsieg unserer Werktätigen geschaffen, als Grundvoraussetzungen für eine allseitige Entwicklung der ukrainischen Bevölkerung in der gemeinsamen ČSSR entstanden sind.

In den linguistischen Arbeiten tschechoslowakischer Ukrainisten wurden vor allem aktuelle Fragen der Kultur der ukrainischen Schriftsprache in der Ostslowakei gelöst. Der Schwerpunkt von Arbeiten der tschechoslowakischen linguistischen Ukrainistik sind die Forschung der südkarpatischen Mundarten, der Geschichte der ukrainischen Schriftsprache, die sprachliche Indifferenz, wissenschaftlich-didaktische Arbeiten, die mit der Schulpraxis verbunden sind, und die Arbeiten zur Frage der Sprachkultur der ukrainischen Schriftsprache.

Eine große Bedeutung für die tschechoslowakische Ukrainistik in der Vorkriegszeit hatten Arbeiten von O. Broch, I. Verchratský, V. Hnatuk, I. Paňkevič und anderen.

In der Gegenwart haben eine große Bedeutung Arbeiten von V. P. Latta, J. Moravec, A. Kurymský, P. Bunganič, M. Štec, Z. Hanušová, J. Muličák, O. Leška, A. Kundratová und anderen.

Es wurden auch wertvolle Arbeiten zur Frage der Toponymik von M. Dujčák und O. Lazorik veröffentlicht.

Für Bedürfnisse der Schulpraxis haben ihre monographischen Arbeiten und Studien M. Novák, J. Železník, Z. Hanušová, O. Lazorik und andere erscheinen lassen. Es wurden auch viele Mittelschullehrbücher und Hochschulschriften geschrieben.

Auf dem Gebiet der ukrainischen Mundarten der Ostslowakei wurden sieben Dissertationen zum Kandidaten der philologischen Wissenschaften, mehrere Rigorosa und Diplomarbeiten verteidigt.

Eine aktuelle Frage bleibt auch weiterhin eine Erarbeitung des mundartlichen Materials nach einzelnen thematischen Einheiten, Fragen der Interferenz der ukrainischen und slowakischen Sprache, der Phraseologie, der Sprache der Kunstwerke von tschechoslowakischen ukrainischen Schriftstellern, der Mundartensyntax und der Kultur der ukrainischen Schriftsprache.

РІЧНИЦІ, ЛИСТУВАННЯ, ТВОРЧА СПАДЩИНА, ЮВІЛЕІ, ІНФОРМАЦІЯ

65 РОКІВ ОРЕСТА ДУБАЯ ТА СОНЯЧНИЙ СВІТ ЙОГО ГРАФІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ

ІВАН МАЦИНСЬКИЙ, ПРЯШІВСЬКЕ УКРАЇНСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ БРАТИСЛАВСЬКОГО СЛОВАЦЬКОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ВИДАВНИЦТВА

Народний художник ЧССР, професор Орест Дубай, у свої 65 років повний творчих сил і планів. Його творчий шлях схожий на стобарвну райдугу, яка виросла несподівано з певного місця землі і перекинулася через цілий світ, а перевисаючи над світом, стала окрасою Землі. Усвідомлюємо собі, що це порівняння хоч і говорить дещо, але, власне, зовсім мало, бо кожен художній вчинок можна важити тільки його змістом. Гуманний зміст творчості Ореста Дубая, поряд з її формальною неповторністю, у зв'язку з якою поняття реалістичної простоти вживаємо як вищу міру оригінальності художника, є тим, що Орестові Дубаю як графікові забезпечило тривке місце в історії цього виду образотворчого мистецтва. «У простоті є щось складне!» — десь у якомусь вірші, вже й не пам'ятаю де, довелось мені сказати. Саме у зв'язку з графічними листами Ореста Дубая цей вираз набуває найбільшої повноти. Не тільки тому, що сама дорога художника до творчої знахідки, яка згодом поширилась у вищій мірі вдало на всю його творчість, ізовсім не була прямолінійною, але й тому, бо в дубаївській манері відтворення навколишнього світу є всеохоплюючий, а тим і складний зміст людського життя. Всеохоплюючість тут виступає як максимальна конденсованість ідейного спільного знаменника людського життя і діяльності.

Для нас, які Ореста Дубая знали ще в добі його перших кроків на широкому полі образотворчого мистецтва, порівняння з райдугою стосується передусім його тихого, але цілеспрямованого руху за знайденням самого себе в безмежному царстві ліній, фарб і незліченої кількості їхніх можливих сполук.

Якби скласти цю райдугу з чорно-білої графіки Ореста Дубая, то фільм про наше людське післявоєнне життя і кожен кадр у нім передають стільки глибинності про смак землі, що після баченого важко собі уявити, якими такими фарбами олії, темпері чи акварелі можна б передати те, що всесвітньо відомий майстер графіки так щедро передав одним скупим чорним кольором на натуральному білому тлі паперу. Таких фарб зовсім немає. Психічно на тих листах, залитих на 90% яс-

кравим сонцем, наявності чорної фарби ніби й зовсім не усвідомлюєш, передусім тому, бо в графіках Ореста Дубая завжди домінує і полонить висока ідея людської гуманності. Вона при погляді на лист першою якось несподівано вривається в душу. Орест Дубай перш за все ідеограф смислу життя. Він на ґрунті життєвого драматизму будує можливості нічим не затьмареного сонячного світу. Ідея соціалізму наскрізна в його творчості, і Орест Дубай у своїй графічній творчості виступає саме борцем за соціалістичні ідеали людства.

Людина може дати тільки те, що в ній є.

Першооснови духовних скарбів художника закладені ще в дитинстві. Тоді набуті враження і знання створюють якийсь флюїд смислу подальшого життя людини-художника. Тим більше це стосується незвичайних талантів, до яких належить також наш земляк. Дитинство як константний складник психіки художника присутнє в його мисленні, може, й підсвідомо, протягом усього життя. У великій кількості оглядів і розглядів творчості Ореста Дубая, з яких заслуговують на окрему увагу передусім ті, що в них подається спроба глибокого аналізу його творчості, для дитинства і молодості художника бракує звичайно місця. Тому в нашій спробі психічно-соціальної розвідки трохи більше уваги приділимо передусім тому середовищу, з якого Орест Дубай вийшов і яке першим формувало його людську свідомість.

Орест Дезидерійович Дубай народився 15-ого серпня 1919 р. у закутковому селі Велика Поляна на Снинщині. Він був наймолодшим в багатодітній сім'ї сільського священика східного обряду, для якого це село було вже другою парафією. Першою фарою була Гачава у Молдавському окрузі, що являє собою український острівець лісорубського населення, де натуральне добриво ще в наш час виносилося жінками на круті схили навколишніх пагорбів. Тут народилося двоє найстарших братів майбутнього визначного графіка — Михайло (10. VII. 1910) та Дезидерій (21. IX. 1911 — 1956). У Великій Полянці потім народилося решта братів та сестер художника, а також він сам: Марта (4. II. 1913), Павло (9. XI. 1916), Василь (31. III. 1916—2. V. 1978) і Ганна (11. II. 1918 — 26. I. 1981). Таким чином роки першої світової війни (1914—1918) вся сім'я прожила у Великій Полянці, де наприкінці війни найстаршій дитині було 8, а наймолодшій Ганні — півроку.

Снинщина населена переважно українським населенням, яке ніколи не приховувало своєї етнічної і національної єдності із східними слов'янами, а таким чином і своїх симпатій до Росії. Під час першої світової війни вона зазнала переслідувань з боку угорсько-австрійських воєнних властей, зокрема після того, як на початку війни село на короткий час зайняли російські війська, які потім відступили, щоб вже назад не повернутися. Село Велика Поляна під час війни вигоріло аж двічі. У зв'язку з цим, мимохіть пригадуються дві поеми народного поета Старинської долини (цього краю) Юрка Колинчака, перша з яких («Юрко Куцер») стосується першої, а друга («Руська рота») другої світових війн. Обидві вони побудовані на дійсних фактах, і «Юрко Куцер» безпосередньо стосується Великої Поляни. У ній австроугорська воєнщина страчує великополянського селянина, який корчував під ораницю лісовий поріст і під час випалювання вирубаного хмизу був схоплений військом, яке звину-

ватило його в подаванні сигналу російським військам поблизу оборонної лінії австро-німецьких військ. Бідного селянина й насправді було прилюдно страчено, хоч в селі ніхто ніколи не знав чи йшлося про випадковість, або селянин насправді цим виявляв свій антигабсбурзький патріотизм. Просто кажучи, тоді весь край, населений українським населенням, був під підозрою, що переховує глибокі симпатії до однокровних братів на Сході. І це, звісно, відповідало правді. Тінь підозри в русофільстві не безпричинно падала також на великопольняського пароха та його багатодітне обійстя, але до переслідування тут безпосередньої причини не було завдано. Підкреслимо ще, що місцеві селяни часто й добре не розбиралися в тому, чого їх переслідувано, бо в атмосфері русофільської національної свідомості їхнє життя протікало вже традиційно цілі сторіччя. Ця атмосфера тут для населення була природною атмосферою їхнього національного мислення, їхніх національних сподівань. З другого боку, угорські власті вже переховували недовіру до одної руської мови і віри цього населення.

На перший погляд, Ореста Дубая вся перша світова війна ще не могла стосуватися, бо він народився аж першого року після війни, вже в умовах становлення першої буржуазної Чехословацької республіки. Однак, стосується, бо виховувався весь час в тій атмосфері. Зокрема в спогадах матері ці воєнні роки довго жили, а згадки, які точилися в українському середовищі на ті роки майже до самої другої світової війни, Орест не міг не чути.

Життя на Снинщині, тим більше у двічі випаленій Великій Поляні, після війни було дуже скрутне. Скрута не обминала ані бідну фару, в якій вже було семеро дітей. Матеріальні потреби сім'ї в тій ситуації не можна було заспокоїти. Таким чином, після кількох родинних нарад із тестем Михайлом Калиняком, вчителем у Вишньому Мирошові на Маковиці (Свидниччині), було домовлено, що голова сім'ї на певний час виїде у США, куди його запрошувала на посаду пароха група краянів. У пригоді тут став також шурин Вислоцький, що виїхав у США ще до війни і став там дрібним підприємцем. Він допоміг коштами на виїзд. Було це 1922 року. Після цього мати з сімома дітьми зараз же переїхала на життя у Вишній Мирошів до свого батька Михайла Калиняка. Післявоєнний Мирошів, подібно до Великої Поляни, звідки сім'я тільки що приїхала, був теж зовсім зруйнований війною. І це село було на початку війни зайняте російськими військами, після відступлення яких зазнало переслідування з боку відновленої австро-угорської воєнної влади. Воно теж довго-довго жило спогадами на ту добу. Скрута теж його ніколи не покидала.

Як мати, так і діти, протягом усього життя згадували і згадують діда Калиняка найщирішими словами як розсудливу і розумну людину. Під його доглядом та зусиллями дуже врівноваженої і гуманної матері дітям тут дісталася дбайливого виховання. Старанна мати не забувала ані про те, щоб через певний час жити у Пряшеві — місті середньошкільних закладів, бо дітям належалося дати також середню освіту. А оскільки в Пряшеві тоді ще руської гімназії не було, то розважлива і національно свідома жінка склала план, за яким її діти нижчі класи гімназії (1—5) повинні були відвідувати в Пряшеві, що було пов'язане переду-

сім з матеріальними вигодами, які випливали з невідлучення дітей від домівки; вищі класи гімназії в тій системі всі діти відвідували в Мукачеві, де працювала гімназія з російською мовою навчання (6—8).

Сам рід Калиняків походив із Маковиці. З цією родиною утримував, наприклад, дружні взаємини також Олександр Павлович (1819—1900), який з Іваном Калиняком, що теж виїхав у Америку, навіть листувався. Прізвище Калиняків теж фігурує між тими, які 2. V. 1861 р., під час виборів депутатів угорського сейму, підтримували кандидатури Добрянського, через що всіх було переслідувано місцевими угорськими органами. І нині на Свидниччині це прізвище стрічається дуже часто. Орестові Дубаю у 1922 р., коли батько покинув Старий край, було усього 3 роки, і він батька зовсім не пам'ятав. Сім'я до 1926 року живе у Мирошові, де мамі була знайома кожна стежка в хотарі — кожен закуток цього краю.

Вона на свій час дістала в батьківському домі найкраще виховання і закінчила навіть Руську горожанську школу (при Руській вчительській семінарії) в Пряшеві, що теж є добрим свідченням про батька Михайла Калиняка, бо в ту добу навіть в українських сім'ях цього типу дбалось більше про шкільну освіту хлопців, а дівчатам надавалася перспектива добре вийти заміж. Ганна була в родині найстаршою серед дітей і, крім двох братів (один помер передчасно, другого замучило гестапо), мала ще й дві сестри, які теж набули нижчу середню освіту. Мати Ореста Дубая померла зовсім недавно на 89 році життя. Сам художник, згадуючи її, каже, що «мама ще у 80 років бралася за пензель, щоб малювати аквареллю». Любила теж співати та вишивати. В молодості малювала і співала дуже часто. Очевидно, вона й привила любов до малювання найстаршому синові Михайлу, завдяки якому це мистецтво утримувалося в родині досить активно. На запитання автора цих рядків відносно початків захоплення образотворчим мистецтвом, Орест Дубай мені відповів досить недвозначно і, мабуть, ухильно: «Я грав на скрипці. Втрюх з братом Василем та сестрою Ганною ми любили грати тріо на скрипках». Але в родині найбільшою любов'ю користалася література. З того часу, як перші діти стали відвідувати Мукачівську російську гімназію, російська література посіла в родині найповажніше місце. Діти між собою говорили тільки по-російськи, з мамою розмовляли на українському лемківському діалекті. Зокрема всі з великою повагою ставилися до російської поезії і літератури взагалі. Портрети Пушкіна, Толстого, Гоголя були окрасою їхніх тісних кімнат, заповнених російськими книжками, зокрема повними виданнями творів російських класиків. Частина дітей навіть обрала своєю професією викладання російської мови та літератури в середніх шкільних закладах (Марта, Ганна). Проте й ті з них, які обрала своєю професією щось інше, наприклад, юридичні науки (Дезидерій, Павло) чи професію вченого-медика (Василь), і вони ніколи не поривали з російською літературою. А Василь Дубай навіть чисав і частково публікував вірші російською мовою під псевдонімом «Вася Бобьль», зокрема під час навчання на Медичному факультеті Братіславського університету. Подібне активне ставлення до російської мови та літератури задокументоване також за Мартою та Ганною. Автор цих рядків, навчаючись у Російській вчительській семінарії в Пряшеві, де словацьку мову викладала також Марта Дубай, завдяки їй користався

цією бібліотекою, позичаючи з неї десятки книжок. У ті дні 1937 чи 1938 рр. спадає також мое знайомство і зближення з наймолодшим Дубаєм — Орестом Дубаєм, тоді вже учнем гімназії в Мукачеві. Це й була атмосфера, в якій проходило формування майбутнього великого художника передусім як людини, бо «Поетом можеш ты не быть, но гражданином быть обязан!» Цей вислів Нєкрасова був Орестові Дубаєві з молодості близький і можна б його поставити епіграфом до всієї його послїдуєчої творчості. Цю атмосферу ще докреслює й той факт, що живучи з 1926 року в Пряшеві у власному тісному будиночкові по Яркової вулиці ном. 16, голова сім'ї мати Ганна Дубай (21. IX. 1890 — 15. IV. 1979), теж не жила осторонь від громадського життя. Вона, наприклад, була членом керівництва кількох тодішніх українських освітніх товариств, очолювала Спільку руських жінок, працювала також в новониклому сиротинці тощо. Пряшів в ту добу був центром українського східнославацького культурного життя. Тут працювала передусім Руська вчительська семінарія, яка випускала вчителів для всього Південно-Західного Закарпаття, а при ній довгий час єдина на Східній Словащині Українська горожанська школа. Разом з тим, велась підготовка до заснування Руської гімназії (відкрито аж 1936 р.), до відкриття монументального пам'ятника О. В. Духновичу (відкрито 1933 р.), регулярно відбувалися Дні руської культури, які збирали тисячі учасників із всієї української етнічної території Східної Словащини.

У добі переїзду родини на постійне життя у Пряшів деякі з дітей вже відвідували Пряшівську гімназію, інші кінчали навчання теж у Пряшівській руській народній школі, а Орест ще залишився у Мирошові, щоб там закінчити перший клас народної школи (проте закінчив його чомусь у сусідньому Вирлиху). 2—5 класи цієї школи він вже відвідує в Пряшеві при сім'ї, а з 1930 до 1936 р. тут закінчив також 5 класів гімназії. Починаючи 1936—1937 навчальним роком, він вже відвідує Державну руську гімназію в Мукачеві, як і всі старші діти цієї родини. Йдеться якраз про роки, які були для дом'юнхенської республіки початком кінця її існування. Окраїни цієї республіки, а передусім територія нинішнього Радянського Закарпаття ще й в ту добу не позбулася нищівного тягару світової господарської кризи 1929—1933 рр., наслідки якої, врешті-решт, не були в буржуазній республіці подолані до самого її зануку. Орест Дубай, навчаючись у Мукачеві і своєю чутливою душею вникаючи у проблеми тодішнього закарпато-українського життя, зростав на базі відчайдушного опору зубожілого народу проти неменш впертої експлуатації несправедливим буржуазним ладом. Здавалось тоді, що на цій відсталій і невеличкій території раптом схрестились інтереси всієї світової буржуазії. Разом з тим, вражала і єдина воля трудящих бідних мас Закарпатської України захистити республіку-мачуху від посягання на неї гітлерівської Німеччини. Здається, і це формувало виразну гуманність і прогресивність майбутньої визначної і розсяглої творчості художника. Цьому тискові буржуазного світу на клаптик закарпатоукраїнської землі, здавалось, не було кінця-краю і він, власне, виповнив весь період тутешнього навчання художника (1936—1939), за який проникливий молодій людині не уникла ані зрадливості власної буржуазії всіх політичних відтінків. Єдиною силою, яка рішучо вказувала орієнтацію, правиль-

ність якої засвідчила також найближча історія, була КПЧ і закарпатоукраїнські комуністи. Ця партія правом мала серед простого народу Закарпаття найміцніші позиції. Проте тимчасово перемагали сили реакції, всупереч тому, що на VII з'їзді КПЧ (1936) було розпрацьовано програму народної оборони республіки, а наступного 1937 року висунуто потребу спільного виступу соціалістичних партій у виборах, внаслідок чого 1 травня дійшло до спільних масових демонстрацій, а 21 травня до вірцевої часткової мобілізації. Вже 29 жовтня 1938 року імпералістичні держави на Мюнхенській конференції віддали гітлерівській Німеччині Чеське Прикордоння, а Віденським арбітражем (2. 11. 1938) словацькі та закарпатоукраїнські рівнинні території — Угорщині. В число закарпатоукраїнських міст, які Чехословаччина за Мюнхенським диктатом повинна була відступити хортіївській Угорщині, було і Мукачево, де навчався також Орест Дубай. Майбутній художник внаслідок цього, разом з тою частиною гімназистів, що не мирилася з хортіївською фашистською окупацією, подається у Сваляву, а потім у Рахів (бо у Сваляві шукали притулку й інші школи і для всіх у малому містечку не було місця). Проте й Рахів не став останнім притулком цієї частини мукачівських гімназистів, бо в березні 1939 р., після виголошення словацькими клерофашистами незалежності Словаччини та зайняття гітлерівцями формально ще незалежних рештків Чехії і Моравії, хортіївці одержали від Гітлера згоду зайняти також другу — північну половину Закарпаття. В умовах повної окупації недавньої чехословоцької Підкарпатської Русі, яку стали називати Угорською Руссю, гімназія знову зішлася в Мукачеві, де майбутній художник і формально закінчив гімназіальне навчання. Самі заключні іспити проходили в атмосфері неабиякого терору хортіївського фашизму, що негайно став висувати відомі гасла «Великої Угорщини». Щодня надходили повідомлення і чутки про криваві розправи реваншистів над тими, хто опирався фашистській окупації Закарпаття. Серед них було багато середньошкільної молоді. Йшлося про розстрілювання, гонити на антифашистів, ув'язнювання і беслідне щезання у застінках. Склавши заключні іспити, Орест Дубай зараз же виїхав на Словаччину, де в Пряшеві жила мати з дітьми, з яких одні вже проживали поза Пряшів, але часом сходилися тут усі. Ще 1937 р. повернувся також батько із США і працював у Чарному на Свидниччині, потім у Сабинові, а згодом у Кремпасі на Спиші. (Помер у квітні 1945 р. у лікарні в Спиській Суботі). В ту добу вже на Словаччині заводились «нові порядки», запозичені в гітлерівській Німеччині. Їхньою видимістю в містах було галасливе усунування всього, що донині визначало державну спільність чехів і словаків. Вулицями сновигали чорно-сірі гардистські уніформи представників нової політичної влади; групи збаламученої молоді до хрипоті ревли нові гардистські і глінківські марші, що, як правило, вихваляли крелофашистських вождів, грубо нападали чехів, погрозували євреям.

Після закінчення середньої освіти одне для кожної дитини численної дубаївської родини було ясне, а саме, що треба поступити на навчання в університет. Така була програма матері, а вона була в родині майже законом. Тим більше, що ця програма залюбки сприймалася також дітьми. Місто, куди старші діти поступали на навчання у вуз, була Прага зі своїм славним Карловим університетом. Правда, після розбиття

буржуазної Чехословаччини навчання в Празі вже не приходило до уваги і всі з дітей, які розпочинали там набувати вищу освіту, закінчували її вже у Братиславі. Орест у Братиславі її і розпочинав, хоча в Мукачеві ще мріяв про Прагу як визначний центр світової культури, де досі набували вищі знання теж закарпатські українці. Нарешті із спроби молодого і недобровільного громадянина клерофашистської т. зв. Словацької держави поступити на чеський вуз в ту добу все одне нічого б не вийшло, бо цього не дозволяла ані протичеська орієнтація новоутвореної «республіки», не кажучи вже про те, що гітлерівці 17 листопада 1939 р. всі чеські вищі учбові заклади закрили, забороняючи таким чином навіть чеській молоді доступ до вищої освіти. 1939 р. на всій території бувшої домюнхенської республіки встановився період затхлої атмосфери, який тривав до виникнення Словацького національного повстання влітку 1944 р. Саме в ті роки Орест Дубай набував і кінчав у Братиславі вищу освіту.

Спочатку його наміри були дуже скромні: набутти тут кваліфікацію викладача середньої школи, у зв'язку з чим обрав комбінацію географії, картографії, рисування. Це, хоч і дуже невизначно, свідчить про потяг до образотворчого мистецтва, який очевидно успадкував від матері і брата Михайла. Проте цей свій первісний намір невдовзі змінив під впливом нової ситуації.

Словацьчина, внаслідок Мюнхенського диктату 29—30 вересня і наступного Віденського арбітражу 2 листопада 1938 р., втратила (подібно до закарпатоукраїнських міст Ужгорода, Мукачева тощо) також Кошиці та цілий ряд інших міст на півдні. Засноване в Кошицях 1937 р. Словацьке вище технічне училище поспіхом перейшло у Мартин, але в 1939 р. вже натривало влаштувалося у Братиславі. Тут серед молодих художників точилася вже мова навколо планованого відкриття Відділення рисування та малювання при цьому технічному вузі. Як тільки це сталося дійсністю, Орест Дубай, разом з майбутніми визначними словацькими художниками Яном Новаком (1921—1944), Вілямом Хмелем (1917—1961), Ладіславом Гудерною (нар. 1921), Йозефом Штурдіком (нар. 1920), Ервіном Семіаном (1921—1965) та ін., став слухачем цього Відділення, чим докорінно було змінено первісне рішення, хоч така зміна і вимагала також певної мужності.

Справа в тому, що вступити на такий шлях ще в добу буржуазного чехословацького ладу, зокрема на Словацьчині, а тим більше під час сепаратного клеро-фашистського «Словацького штату», значило значну сміливість, бо після закінчення навчання це не обіцяло нічого доброго: важко було з таким дипломом прожити за фахом, тобто вільним художником. Здається, також старший брат Михайло, полюбляючи малювання, саме з цих причин обрав більш надійну професію викладача середньої школи. І Орест Дубай після закінчення школи, як побачимо далі, зараз відчув весь драматизм свого нового становища.

В цей, другий період розвитку художника Ореста Дубая, теж менш доля звела з ним досить таки тісно. Це було літо 1944 р. Я тоді відбував у Братиславі військову службу в казармах на Тегельному полі і неділями відвідував художника в його ательє, що правило для холостого художника разом і за кухню та спальню. Це було просторе приміщення на другім чи третім

поверсі розсяглого блоку по вул. Трнавській. Орест Дубай вже рік був випускником наведеного вузу і відділення. Жив із праці власних рук, але не за фахом. Дослідник про цей період його творчості каже, що це було в добу темних років фашизму і перших партизанських вогнів на горах і О. Дубай поєднував тоді художню працю із зайняттям робітника землеміра чи працівника складу. Тоді ще в нас на цю тему не було розмови. З цих кількох моїх відвідин його майстерні в моїй пам'яті увічлів передусім творчий нелад і величезна наполеглива праця надміру скромного господаря цього неладу. Впереміжку купчилося все, чим визначається майстерня художника: дерево, гіпс, камінь, картони, темпера, олія тощо. Розпочаті скульптурні твори, акти на зовсім простому папері. Взагалі тематично переважала фігуралістика, потяг до якої в Ореста Дубая на початку його творчості безумовно переважав. Те саме стосується скульптури як виду образотворчого мистецтва і дерева як матеріалу. Звичайно початки графіки художника поєднують з рельєфом «Дівчата». Відбиток цієї дерев'яної дощечки дав дереворит «Дівчата». У каталозі художніх праць Дубая і рельєф і його відбиток на папері датовано 1945 роком. Я ж не можу позбутися враження, що щось подібне до рельєфу «Дівчата» бачив у молодого художника вже тоді влітку. Ще запам'яталось, що в ту добу він, крім іншого, чомусь копіював графічні ілюстрації з російського видання великого формату «Божественної комедії» Данте Аліг'єрі, котру книжку я навіть позичив почитати.

Згодом той факт, що художник працював у складі на будівництві тунелю попід замок, мені навіть став у пригоді. У перших числах вересня 1944 р. мені вдалось втекти з осаджених гітлерівцями казарм без будь-яких особистих документів, що залишилися в казармах. Я не знав, куди дітися, бо Братіславу тільки впізнавав, і врятував мене Орест Дубай. Не тільки дав притулок, але й навіть без потрібних документів оформив на працю канцелярійським слугою в просторому адміністративному бараці фірми, що містився поряд з баракоскладом, яким художник завідував. Цитований вже мистецтвознавець наводить, що офіційна будочка-склад Ореста Дубая містилася коло «старого братіславського єврейського кладовища». За якісь два тижні нашої спільної праці на будівництві братіславського тунелю ми одного разу після роботи пройшлись цим цвинтарем. Поміж надгробки, з яких деякі були оздоблені скульптурними витворами. З наведеного випливає, що молодий художник, за натурою досить замкнений, часто блукав цими місцями самотньо. Справді, чи щось могло його цікавити на цьому будівництві, крім мінімуму заробітку на скромне прожиття? Тоді, на тому цвинтарі, він раз у раз зупинився біля могил, розглядаючи певні витвори мистецтва, щось пояснював, але про що ми тоді розмовляли, вже не пригадується. Найбільш ймовірно, що тоді я не міг зосередитися на подібні речі, бо голову забивали інші проблеми: із Братіслави потрібно було пробиватися кудись на схід, бо тут не можна було залишатися. Я ждав приятеля, що теж збіжав із тих самих казарм і шукав можливості дістатися на Бардівщину. Він покладався на стосунки з дівчиною, яка працювала в братіславському Окружному уряді. Невдовзі ми справді з новенькими легітимаціями і квитками на швидкий поїзд Братіслава — Пряшів виїхали

на Східну Словаччину. Виявилось, що ні легітимація, ні квиток на поїзд не були потрібні, бо, очевидно, не було таких кондукторів у ті перші дні Словацького національного повстання, щоб пускалися до «далекого світу». Але поїзди не могли не курсувати. І їздили задарма.

* * *

Історичний дереворит «Дівчата» (1944) на все життя визначив основний жанр художника Ореста Дубая. Це та вихідна знахідка, що далі розвинулась у пізнішу чудову і значно розгалужену його графічну творчість. Що відкрив дереворит «Дівчата» (очевидно, випадковий) перед очима і внутрішнім зором художника? На це може відповісти тільки художник сам. Так само могли визначити дальшу дорогу художника «Дівчина у вікні» чи «Голова» (олії 1942, 1943) і «Натурщиця» (темпера 1948) розвиткову магістраль до малювання, а «Коханці» (дерево і камінь 1947) чи «Схилена» (гіпс 1946) — до скульптурного мистецтва. Орест Дубай після «Дівчат» ще довго паралельно з графікою розвиває як лінію скульптури, так і лінію малювання. Рішення на користь графіки приходить не зараз. В області графіки, одначе, він шукає власне «Я» найбільш інтензивно. Видно, графіка вже полонила все його ество. Поступово в практиці художньої праці скульптура і живопис спершу відступають на задній план, а потім і зникають. Скульптура востаннє, здається, заявила про себе 1948 р. («Моторошність», «Голова» — піщаник), а станковий живопис — олія, пастель, темпера тощо — ще довго розвивається поряд з графікою і зовсім поступається їй місцем аж колись у 1966 р. — майже на 20 років переживши в практиці художника ту скульптуру, в якій сама графіка, як ми вже бачили, знайшла свій початок.

Від дереворита «Дівчата» (1945) дорога графічної творчості Ореста Дубая схожа на веселку, яка з темних плям наведеного твору сягає пізніше сонячної вершини. Дереворит «Дівчата» є тим початком, з якого можна наглядно простежити всі порухи творчої думки графіка під час його наполегливого лету догори, повного шукання і знахідок. Безперечно, за кожним злетом цього руху ховається притамана художникові млиста візія досконалості. Це творче незадоволення собою, підсвідоме прагнення чогось іншого. Адже графік, розпочавши свій шлях плоским дереворитом, не міг залишитися на тому самому чорному зображенні навколишнього світу. З цією проблематикою не кожний графік міряє свої сили. Але вона майже те саме, що й зелений колір природи для пейзажиста в малярстві. Власне, чорний колір графіки в даному випадку можна розглядати як той самий натуралізм, що й зелений колір того чи іншого маляра-пейзажиста. Цікаве й типове для працюючої природи О. Дубая у зв'язку з цим те, що він тут не пішов найлегшим шляхом — жодною з проторених доріг, а взявся розв'язувати проблему власною наполегливою працею, яка є єдиним вартим союзником таланту. Графічний розвиток Дубая — це розвиток еволюційний, у ньому не доходить до якогось більш менш раптового якісного стрибка. Тут такому стрибку завжди передує довгий період умовної статичності чи творчого водвороту. Після більш менш помітного стрибка в графічній еволюції О. Дубая нова якість теж не зараз стає суверенною, а скоріш навпаки, худож-

ник піби на якийсь час знову повертається на попередню позицію, щоб на лій набратися нових сил для більш помітного розвитку знахідки. Це прозраджує неабияке зусилля і працю творчого духа. Адже наведена знахідка чи нова установка з позиції нової критичності автора теж ще не задовільняє його... В цьому розвитку піби немає нічого принципового і все підпорядковане якомусь індивідуальному закону еволюційного шукання. Художник розумів, що зовнішній рисунок чорних плям йому не годиться для власної художньої програми, яка формувалась в О. Дубая і на ґрунті вродженої гуманності і була вже помножена політичним прозрінням в 1939 — 1945 рр.

В подальшому розвитку своєї графічної творчості Орест Дубай борється із всім тим, чого досяг в «Дівчатах». Надалі полюбуючи дерево як матеріал, він наведену проблематику рiшає по-рiзному в «Матері», «Природі» і «Сумній», а теж в «Жінці, яка відпочиває». Цю творчу боротьбу в самій собі видно і в трьох ліногравюрах того самого 1945 р. («Троє», «Ескорт», «На луці»). Йдеться тут не тільки про те, щоб в чорному відбитку надати належне місце також образотворчій функції більшої виразності, чого добивається передусім рисунком. На відому дубаїєську глибоку ідейність гравюри, яка в зрілого Дубая має вагистіть художньої ідеограми, ще в ту пору немає ані натяку. Художник працює передусім на формі. В певних творах вже біла пляма досягає рівноправного становища з чорною. Але білої лінії ще нема, і довго ще не буде. Білий колір все ще борється за рівні права з чорним.

Цей рух форми в розвитку художника далі посувається вперед у наступному 1946 році, коли білий колір дуже поволі, але вже розвічується на «чорному тлі». У другій половині року як матеріал переважає лінолеум і картон над традиційним деревом, але, незалежно від матеріалу, скрізь починає переважати білий колір («Жінка і дерево», «Жінка, що лежить», «Коханці», «Дозрівання», «Двоє», «Ніч», «Груші», «Селянка» тощо). Рисунок в ту добу набуває дедалі виразнішого значення. В дальшому році ця графіка розвивається до реалістичного рисунка. Картон стає основним матеріалом, хоча й дерево все ще тримається в ужитку. А в 1948 р. появляється гравюра «В саду» (дереворит), якій фахова література приписує в дальшому розвитку художника майже ту саму роль, що й «Дівчатам» на початку графічної творчості. Це вже явна перемога світла. Реалізм зображення дівчини в густому обрамленні дерев набуває світлої символічної глибини. Це і є дві основні колії в майбуття дубаїєської графіки. Можна б цей аналіз продовжити далі. Але від гравюри «В саду» розвиток графіки Ореста Дубая до «сонячної графіки» як вершини цієї творчості художника вже нічим несприхований, хоч цей розвиток надалі не прямолінійний. Доказом цього є і цикл гравюр «Токаїк. In memoriam» (1949) як наслідок тижневого побуту художника на місці трагедії цього українського села на Східній Словащині. Все було організоване Культурно-освітньою радою УНРП в рамках підготовки святкування 5-ої річниці Токаїцької трагедії. Орест Дубай, поряд з покійним Дезідерієм Миллим, залишив найпомітніший слід у своїй творчості на цю тему.

В цьому розвитку художника появилoся нарешті сонце як всюдисущий символ світла і життя. Первісний чорний колір не тільки зовсім

поступився місцем білому, але з появою сонця навіть білому кольору дісталось тільки підсобного значення. Сонце ніби раптом стало поглиблювати ідейність твору. Після Лютневої перемоги трудящих Чехословаччини у 1948 р. ідейна значеність графіки Ореста Дубая ніби поглиблюється паралельно з успіхами соціалістичного будівництва. Художник відкрито голоситься до соціалізму, до його художнього авангарду. Ідейність поглиблюється передусім композицією, в якій значення малюнка домінує. Дерево, поряд із сонцем, виступає символом живого світу. Природі дістається належного місця в бетоні цивілізації. Вона ніби закликає приділяти їй в тисках цивілізації належну увагу, а подекуди її почувається все ще сиротливо. Дерево ніби перейшло з матеріалу на картон як один з важливих компонентів зображення. Графічні листи в сенні дубаївської художньої перемоги визначаються атмосферою глибокого гуманізму і передусім реалізмом рисунка, його ланідарністю і естетичною довершеністю.

Зовні спокійний, художник — весь творчий неспокій. Він не вміє зупинятися на досягнутому. Після згаданого «сонячного ступу» художник випробовує свій талант в якомусь лінарному напрямі, що геометрією далі поглиблює момент цивілізації у своєму власному розвитку, наголошуючи геометрією на непорушності розвитку цивілізації. Але стіни його майстерні оздоблюють також пейзажі олійною технікою — міцно стилізовані, подані тільки головними лініями і високим рівнем зладженості кольорової шкали.

У свої 65 років Орест Дубой в ательє такий же молодий, як і двадцять років тому. І ми при цій нагоді бажаємо художникові онори в цій творчій молодості до дальшого життя.

ЖИТТЄПИСНІ ДАТИ

- 1919 — 15-ого VIII-ого народився у с. Велика Поляна (Снинщина) Гуменського округу на Східній Словаччині;
- 1922 — 1926 — після виїзду голови сім'ї в США мати і семеро дітей живуть у Мірошові на Маковиці (Свидниччина), в діда-вчителя, де хлопець почав відвідувати початкову школу, але перший клас з якихось причин кінчав вже у сусідньому Орлику;
- 1926 — 1930 — сім'я живе у Пряшіві, де Орест закінчує 2 — 3 класи початкової освіти з руською мовою навчання;
- 1930 — 1936 — кінчав у Пряшіві 5 класів гімназії з словацькою мовою навчання;
- 1936 — 1939 — кінчав 6 — 8 класи гімназії в Мукачеві — з російською викладовою мовою;
- 1939 — 1943 — навчається в Словацькому вищому технічному училищі, відділенні рисунка та малювання у Братиславі (професори Ян Мудрох, М. Бенка, М. Шурман);
- 1942 — учасник виставки наймолодших у Братиславі;
- 1943 — учасник групової виставки картин під назвою «Гудерна — Дубай — Семіан» в Братиславі;
- 1944 — учасник VII-ої членської виставки Спілки словацьких художників у Братиславі;
- 1945 — стає членом «Групи художників 29-ого серпня», «Блоку словацьких художників», Спілки чеської художньої графіки «Голлар» та Спілки художників «Алеш»;
- наукове відрядження у Відень;

- учасник виставки «Кв'єтен 1945» групи «Голлар» в Празі (виставлялась графіка і рисунки членів Спілки та гостей художників Словаччини);
- 1946 — учасник I-ої членської виставки «Групи художників 29-ого серпня» в Празі та Брно;
 — учасник I-ої загальнословацької виставки «Блоку словацьких художників у Братиславі»;
 — учасник виставки «Мистецтво Чехословаччини 1938 — 1946» в Парижі, Лютиху та Антверпені;
 — учасник II-ої членської виставки «Групи художників 29-ого серпня» в Братиславі, Жіліні, Ружомберку, Лидтовському Св. Мікулаші;
 — учасник виставки «Чехословацький рисунок» в Ріо-де-Жанейро та Белло Горизонте;
- 1947 — спільна виставка з Е. Зметаком у Братиславі;
 — учасник виставки картин і пластики «Групи художників 29-го серпня» в Братиславі, Ружомберку, Жіліні та Брно;
 — учасник «Виставки X — Злівський салон» у Зліві;
 — учасник членської виставки Спілки художників «Манес» в Празі;
 — учасник II-ої загальнословацької виставки в Братиславі;
 — учасник членської виставки Спілки художників «Алеш» в Брно;
 — учасник виставки «Ausstellung der tschechoslowakischen Graphik» у Відні;
 — учасник виставки «Moderne Kunst der Tschechoslowakei» в Люцерні;
 — учасник виставки «Wspólczena grafika Czechoslowacka» у Варшаві, Кракові і в Познані;
 — учасник 134-ої членської виставки Спілки чеської художньої графіки «Голлар» в Празі;
 — учасник виставки «Чехословацький рисунок» у Порто Аллегро, Буенос Айрес;
 — учасник виставки «Чехословацька графіка» в Хельсінкі;
 — учасник «Виставки картин і пластики», яку організував Третій округ КПС в Братиславі;
- 1948 — одержав другу (за картину «Осінь») і третю (за картину «Зима») премії Державного видавництва в Братиславі;
 — учасник спільної виставки із Зметаком в Братиславі;
 — учасник виставки «Graphic Art From Czechoslovakja» в Лондоні;
 — учасник виставки «Czechoslovakka mloda plastyka» у Варшаві, Познані, Сопотах;
 — учасник III-ої загальнословацької виставки в Братиславі;
 — учасник «Виставки XI — Злівський салон» у Зліні;
 — учасник виставки «Сторіччя словацького образотворчого мистецтва (1848 — 1948)» у Братиславі;
 — учасник виставки «Сучасне словацьке мистецтво» в Моравській Оставі;
 — учасник «Виставки праць Спілки чеської художньої графіки «Голлар» в Празі і Градці Краловім»;
 — учасник Виставки Спілки художників «Алеш» у Градці Краловім, Брно, Братиславі;
 — учасник виставки «Мистецтво культу ХХ сторіччя» в Брно;
 — учасник виставки «Східнословацькі митці» в Кошицях;
 — учасник виставки «Мистецтво і халтура» в Брно;
 — учасник виставки «30 років художньої праці Спілки художників «Алеш» у Брно»;
 — учасник 142-ої членської виставки Спілки чеської графіки «Голлар» в Празі;
 — учасник виставки Спілки художників «Своїна» в Кошицях;
 — стає членом Спілки художників і приятеля графіки;
 — стає членом Спілки словацьких художників;
- 1949 — асистент Вищого закладу образотворчих мистецтв у Братиславі;
 — учасник виставки «Bianco e nero cecoslovaco» в Мілані;
 — учасник виставки «Tjeckoslovakisk Konst» у Стокгольмі;

- учасник IV-ої загальнословацької виставки в Братиславі;
 - учасник виставки «ТВАР — артіль словацьких художників» у Братиславі;
 - учасник V-ої членської виставки «Групи художників 29-ого серпня» в Братиславі;
 - учасник виставки «П'ята урочиста виставка праць Спілки художників «Своїна» в Кошицях;
 - учасник Членської виставки Спілки художників «Алеш» у Брно та Оломоуці;
 - учасник виставки «Чехословацький народ та його країна у житті, праці та прагненнях» у Празі;
 - учасник виставки «Чехословацька графіка» в Мексикі та в Болгарії (Софія);
 - учасник XIII-ої членської виставки праць Спілки художників «Своїна» в Пряшеві;
 - учасник виставки Товариства художників і друзів графіки — в Попраді, Кошицях, Світі і Остраві;
- 1950**
- учасник виставки «Врожай образотворчого мистецтва» в Празі;
 - учасник виставки «Bianco e nero cesoslovaco» в Римі;
 - учасник 154-ої Членської виставки Спілки чеської художньої графіки «Голлар» у Празі;
 - учасник V-ої загальнословацької виставки в Братиславі;
 - учасник «Виставки Спілки чеської художньої графіки «Голлар» в Годонині і Градці Краловім;
 - учасник виставки Товариства художників і друзів графіки в Братиславі, Празі, Брно та Ліберці;
 - учасник «Виставки словацького образотворчого мистецтва» в Градці Краловім;
- 1951**
- учасник виставки «Врожай образотворчого мистецтва» в Братиславі;
 - учасник «Виставки Спілки чеської художньої графіки «Голлар» у Празі;
- 1952**
- учасник виставки «A csehszlovák képzőművészet» в Будапешті;
 - учасник VII-ої загальнословацької виставки в Братиславі,
 - учасник 167-ої членської виставки Спілки чеської художньої графіки «Голлар» у Празі;
 - учасник «Виставки графіки та рисунка» в Братиславі;
 - учасник «Весняної виставки Крайової філії Спілки словацьких художників» у Братиславі;
 - учасник виставки «Ausstellung der Tschechoslowakischen Graphik» у Відні;
- 1953**
- учасник «Членської виставки 1953» в Братиславі;
 - учасник виставки «Графіка книги» в Братиславі;
 - учасник 175-ої членської виставки Спілки чеської художньої графіки «Голлар» в Празі;
 - учасник виставки «Tjeckoslovakisk Konst» у Штокгольмі, Хельсінкі та Копенгагені;
- 1954**
- одержує першу премію до 10-ої річниці Словацького національного повстання за цикл графічних листів «У гори» та триптих акватинт «Братня допомога»;
 - учасник «Виставки з нагоди III-ого конгресу антифашистських борців» у Відні;
 - учасник виставки «Чехословацька графіка» у Пекіні, Шангаї та Нанкіні КНР;
 - учасник виставки «Словацьке національне повстання в образотворчому мистецтві (1944 — 1954)» в Братиславі;
 - учасник виставки «Сучасна словацька графіка» в Празі;
 - учасник 181-ої членської виставки Спілки чеської художньої графіки «Голлар» у Празі, Градці Краловім;
 - учасник VIII-ої загальнословацької виставки у Братиславі;
 - учасник виставки «Csehszlovák képzőművészeti kiállítás XIX. és XX. század» в Будапешті;

- 1955 — одержує нагороду в сільсько-господарському конкурсі за цикл картин олією «Врожай на Спиші»;
- одержує Гретью премію конкурсу до 10-ої річниці визволення ЧССР за цикл графік «Нова весна»;
- учасник спільної виставки з Клімою в Університетській бібліотечі в Братіславі;
- учасник 190-ої членської виставки Спілки чеської художньої графіки «Голлар» у Празі;
- учасник III-ого огляду чехословацького образотворчого мистецтва в Празі;
- учасник виставки «Десять років Чехословацької Народно-демократичної Республіки з погляду розвитку образотворчого мистецтва» у Празі та Братіславі;
- учасник виставки «Наше сучасне образотворче мистецтво» в Празі;
- 1956 — учасник Першої загальнодержавної виставки прикладної «графіки» в Празі;
- учасник «IX-ої загальнословацької виставки» в Братіславі;
- учасник «Виставки словацької графіки до 10-ої річниці Словацького національного повстання та 10-ої річниці визволення» в Братіславі;
- учасник виставки «Братіслава в картинах» у Братіславі;
- учасник виставки «Студії Радянської Армії Грекова та чехословацьких художників» у Празі;
- учасник виставки «Графіка Спілки чеської художньої графіки «Голлар» у Празі;
- учасник пересувної виставки «Словацька графіка»;
- учасник виставки «Чехословацька графіка» в Кантоні;
- 1957 — одержав нагороду в конкурсі до 40-ої річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції за цикл гравюр «Супутник»;
- учасник виставки «Сучасне мистецтво в Липтові» в Липтовському Мікулаші;
- учасник виставки «Рисунки із Голландії» в Празі;
- учасник виставки «Нова графіка членів Спілки чеської художньої графіки «Голлар» та гостей» у Празі;
- учасник «Виставки з нагоди з'їзду Спілки антифашистських борців» у Празі;
- учасник виставки «40 років Великої Жовтневої соціалістичної революції» в Братіславі;
- учасник виставки «IV. Biennial de arte moderna», Сао Паоло;
- учасник виставки «Tschechoslowakische Graphik» у Відні;
- учасник виставки «Сучасна графічна творчість у Чехословаччині» в Гамбурзі;
- учасник «Міжнародної виставки графіки» в Куррарі;
- учасник «Виставки прятівських художників» у Прятіві;
- 1958 — учасник «Виставки художників Братіславського та Нітранського країв» у Братіславі;
- учасник «Виставки графіки творчої групи «Голлар» у Готтвальдові»;
- учасник «I-ої виставки «Групи 29-ого серпня» в Братіславі, Празі, Брно, Жіліні, Турчанському Мартіні, Бойниці»;
- учасник виставки «V. Mostra internazionale di bianco e nero» в Лугано;
- учасник виставки «Нова графіка членів Спілки чеської художньої графіки та гостей» у Празі;
- учасник «Першої міжнародної виставки образотворчого мистецтва соціалістичних країн» у Москві;
- учасник виставки «Tschecoslovakoi kallitexnes — O. Дубай — Й. Баух — Л. Фулла — В. Гложнік — Й. Славічек» у Афінах, Солуні;
- учасник «XXIX Бієнале» у Венеції;
- учасник «Виставки поповнення Словацької національної галерії за 1954 — 1958 рр.» в Братіславі;
- учасник виставки «Современное искусство Чехословакии» в Москві;
- 1959 — одержав першу премію в конкурсі «Загрози і надії людства» до 15-ої

річниці Словацького національного повстання за цикл графік «Чорним по білому»;

— одержав Срібну медаль у міжнародному конкурсі «Мир світові» у Лейпцигу — за цикл графік «Хочемо життя»;

— одержав премію IV-ого загальнодержавного огляду чехословацького образотворчого мистецтва в Празі в категорії графіки;

— персональна виставка графіки в Західнославацьких друкарнях у Братиславі;

— персональна виставка графіки в Ростоку (НДР);

— учасник виставки «Жалями і болями до свободи» в Братиславській Словацькій національній галереї;

— учасник IV-ого огляду чехословацького образотворчого мистецтва в Празі;

— учасник II-ої виставки «Групи 29 серпня» в Братиславі;

— учасник Виставки «Групи 29-ого серпня» з нагоди VIII річника Меморіалу Янка Новака на Мартинських Голях;

— спільна виставка «Slowakische Graphiker DUBAJ — FUJILLA — GLOJZNIK — KLIMO» у Відні, Сальцбурзі;

— учасник виставки «Загрози і надії людства» в Братиславі, Банській Бистриці;

— учасник виставки «Современная словацкая графика» в Москві, Ленінграді, Києві;

— учасник «Виставки чехословацького мистецтва» в Хельсінкі і Копенгагені;

— учасник виставки «Чехословацька графіка» в Стокгольмі, Монтевідео;

— учасник VI-ої міжнародної виставки образотворчого мистецтва в Турнісі;

— учасник виставки «Опір, перемога і будівництво в праці працівників художників» з нагоди Словацького національного повстання в Пряшеві;

— учасник V-ого «Biennial de arte moderna» в Сао Паоло;

— учасник виставки «Словацьке образотворче мистецтво» в Моравській Оставі;

— учасник виставки «Frieden der Welt» у Лейпцигу (міжнародна виставка книжкового мистецтва);

1960 — одержав першу премію в художньому конкурсі до 15-ої річниці визволення ЧССР за цикл графік «Люди і дерева»;

— спільна виставка з Ф. Гібалою в Пряшеві;

— спільна виставка з П. Угрэм у Брно;

— учасник виставки «Мир світові» — сучасної світової графіки, в Брно;

— учасник виставки «Із творчості східнославацьких художників» в Кошицях;

— учасник «Виставки до 15-ої річниці визволення ЧССР» у Братиславі;

— учасник виставки «Сучасна словацька графіка (1945 — 1960)» у Братиславській Словацькій національній галереї;

— учасник виставки «Група 29-го серпня» в Празі, Братиславі (Слованафт), Каплні;

— учасник «Виставки графіки до 15-ої річниці визволення» у Братиславській Міській галереї;

— учасник виставки «15 років словацького образотворчого мистецтва у визволеній Чехословаччині»;

— учасник виставки «Визволення Братислава» в Братиславі (Міська галерея в Банській Бистриці);

— учасник виставки «За мир!» у Москві;

— учасник виставки «Чехословацька графіка» в Токіо, Канаді, Москві;

— учасник виставки «П'ятнадцять років чехословацької графіки і книжкової ілюстрації» в Празі;

— учасник виставки «Сучасна графіка світу» в Братиславі;

— присудження почесного звання «Лауреата Державної Премії Клементта Готтвальда»;

1961

- учасник «Виставки чехословацьких та угорських художників» у Ко-марно;
 - учасник виставки «Словацька графіка» в Празі;
 - учасник виставки «Чехословацька графіка» у Франкфурті-на-Майні;
 - учасник виставки «Tjeckoslovakisk Grafik» у Швеції;
 - учасник виставки «КПЧ в боротьбі за соціалізм і комунізм», влаш-тованої в нагоди 40-ої річниці КПЧ у Братіславі;
 - учасник виставки «Образотворчим мистецтвом ближче до соціалі-стичного життя» в Глубокій-на-Влтаві;
 - учасник «VI. Bienal de arte moderna» в Сао Паоло;
 - учасник виставки «Мистецтвом за мир» у Топольцанах;
 - учасник «Виставки художників Західнославацького краю» в Трен-чині;
 - учасник виставки Спілки чеської художньої
 - учасник виставки «Intergrafik 65» у Берліні (НДР);
 - учасник виставки «AVS — obrazy, sochy, grafika» (картини, скульпту-ра, графіка) — в Празі;
 - учасник «Виставки словацької графіки та рисунка 1945 — 1965» у Празі;
 - учасник «Членської виставки Спілки чеської художньої графіки «Голлар» у Празі, Пльзні;
 - учасник III-ої виставки художників Західнославацького краю в Бра-тіславі;
 - учасник виставки «AVS — obrazy, sochy, grafika» (картини — скульп-тура — графіка) — у Софії, Москві;
 - учасник Виставки Спілки чеської художньої графіки «Голлар» у Гам-бурзі;
 - учасник виставки «Словацька графіка» у В'єтнамі, Кетхені, Берліні;
 - учасник виставки «Сучасна чехословацька графіка» в Юрославі, Бельгії;
- 1962**
- призначення на посаду доцента Вищого закладу образотворчих мис-тецтв у Братіславі;
 - учасник виставки «Tschechoslowakische Graphik der Gegenwart» у Дю-сельдорфі, Дортмунді, Білефельді;
 - учасник виставки «Сучасне чехословацьке образотворче мистецтво» в Москві;
 - учасник виставки «Чехословацька графіка» в Токіо;
 - учасник «Міжнародної виставки антивоєнного мистецтва» з нагоди Конгресу захисників миру в Москві;
 - групова виставка «Альтріхтер — Дубай — Дубравец — В. Гложнік — Павлічкова» у Москві;
 - учасник виставки «Чехословацьке образотворче мистецтво за краще завтра» в Готтвальдові;
- 1963**
- персональна виставка графіки в Ладен-галерії у Західному Берліні;
 - учасник V-ої Міжнародної виставки графіки у Любляні;
 - учасник виставки «Szlovák grafika kiállítás» у Будапешті;
 - учасник виставки «Сучасне словацьке образотворче мистецтво»
 - учасник «Виставки ілюстрації» у Видавництві «Чехословацький пись-менник» у Празі;
 - учасник «Виставки Спілки чеської художньої графіки «Голлар» у Празі;
 - учасник виставки «Словацьке образотворче мистецтво» в Гавані;
- 1964**
- стає почесним членом «L'Accademia Fiorentina delle arte»;
 - персональна виставка графіки в Багдаді;
 - групова виставка «Дубай — Гложнік — Клімо — Зметак — Лебіш» у Камбоджі;
 - учасник виставки «Поповнення Миської галерії» в Братіславі;
 - учасник виставки «Словацька графіка» в Градці Кралове;
 - учасник II-ої виставки праць художників західнославацького краю в Братіславі, Комарно, Нітрі, Тренчині;

- учасник виставки «КПЧ в боротьбі за соціалізм і комунізм» в Братиславі;
- учасник «Виставки з творчого доробку східнославацьких художників» у Пряшеві;
- учасник виставки «Чехословацька графіка» у Варшаві, Гавані, Кагірі;
- учасник виставки «Словацька графіка» в Мішколці;
- 1965** — персональна виставка графіки в Дюсельдорфі у Galerie die Brücke;
- учасник «Загальнославацької виставки рисунка та пластики» у Братиславі;
- учасник виставки «Поповнення словацького мистецтва протягом 1959—1964 рр.» у Братиславській Словацькій національній галерії;
- учасник виставки «Словацька графіка» в Острові-на-Огржі;
- учасник виставки Спілки чеської художньої графіки «Голлар» в Празі, Кобленці (ФРГ);
- учасник виставки ABC (воєнної художньої студії) в Белеграді, Братиславі;
- учасник виставки «Чехословацька графіка» у Квебеку;
- учасник виставки «Словацьке мистецтво» в Римі;
- учасник виставки «Словацька графіка» в Мюнхені;
- 1966** — персональна виставка графіки в Армсбергу (Зах. Німеччина);
- учасник виставки «Сучасне словацьке образотворче мистецтво» в Братиславі;
- учасник виставки «Творчість середньої і молоді генерацій у фондах Словацької національної галерії»;
- учасник виставки «Malarstwo — rzeźba — grafika» в Братиславі, Кракові;
- учасник виставки «Euro-Exlibris» в Оломоуці;
- учасник виставки «Grafika Praga» в Празі;
- учасник виставки «Словацька книжкова графіка 1945 — 1965» в Празі; графіки «Голлар» у Празі;
- 1967** — стає професором Вищого закладу образотворчого мистецтва в Братиславі;
- учасник виставки «Російська і радянська література очима словацьких ілюстраторів» у Словацькій національній галерії в Братиславі;
- учасник «Międzynarodowa wystawa exlibrisu muzycznego» в Познані;
- учасник виставки «Slovakische Graphik der Gegenwart, Museum Folkwang» в Ессені;
- учасник виставки «50 літ Спілки чеської художньої графіки «Голлар» у Празі;
- учасник «I-ої виставки Клубу графіків» у Міській галерії в Братиславі, Таборі;
- учасник «Виставки Клубу графіків Братислави» в Дюсельдорфі, Солінгені, Відні;
- учасник виставки «Чехословацька графіка» в Неаполі;
- учасник виставки «Ехро 67» у Монтреалі;
- учасник виставки «Чехословацьке мистецтво» у Західному Берліні;
- учасник виставки «Світ Тварин в модерному мистецтві» в Галерії Давіда Кетцбюбеля;
- учасник виставки «Exlibris та дрібна графіка» в Празі;
- учасник виставки «Тенденції сучасного образотворчого мистецтва» в Кракові;
- учасник виставки «Словацька графіка» в Galerie Alfermann в Солінгені;
- 1968** — стає ректором Вищого закладу образотворчих мистецтв;
- учасник «II-ої виставки Клубу графіків» у Міській галерії в Братиславі та в Брно і Відні;
- учасник виставки «50 літ чехословацької графіки» в Глубокій-на-Влтаві;
- учасник виставки «Чехословацька графіка» у Франкфурті-на-Майні та в Пакистані;
- учасник виставки «Подарунки ЧССР та НДР» у Скопльє;

- учасник виставки «Arte grafica cecoslovaca» в Болоні;
- учасник виставки «Словацька графіка» у Бельгії та в Софії;
- учасник Виставки Спільки чеської художньої графіки «Голлар» у Брно, Гогтвальдові, Годоніні;
- учасник «Виставки графіки авторів соціалістичних країн у Антверпені;
- учасник виставки «Словацька графіка» в Ділі;
- 1969 — присвоєння почесного звання «Заслужений діяч мистецтв»;
- учасник виставки «British International Print Biennale» в Лондоні;
- учасник виставки «Тренч: III. Вибране із сучасної словацької графіки» в Тренчіні;
- учасник Третьої виставки «Клубу графіків» у Братиславі;
- учасник виставки «Чехословацька графіка» у Франкфурті;
- присвоєння звання заслуженого діяча мистецтв;
- персональна оглядова виставка в Пряшеві;
- учасник виставки «Словацьке образотворче мистецтво» в Празі;
- учасник виставки «Дісло» в Лаїрі;
- учасник виставки Клубу графіків у Празі Галерія «А», Брно;
- учасник виставки «Чехословацька графіка» в Осаці, (Іздарна), Глубокий, Брно, Братиславі;
- учасник Міжнародної виставки в Бредфордї, «А»;
- учасник виставки «Словацька графіка» у Варшаві;
- 1971 — персональна оглядова виставка графіки у Празі «Голлар»;
- персональна оглядова виставка в Кошицях;
- учасник П'ятої виставки Клубу графіків у Братиславі;
- учасник виставки «Сучасна словацька графіка» в Банській Бистриці;
- учасник виставки «Словацька графіка в боротьбі» в Ленінграді;
- учасник виставки «Графіка» у Варшаві;
- подорож у НДР;
- 1972 — учасник виставки Клубу графіків «До меморіалу Я. Новака» в Мартінських Голах;
- учасник групової виставки під назвою «Графіка Словаччини (Я. Сабо, О. Дубай, Е. Зметак) в Софії;
- учасник виставки «Словацька графіка» в Мехіко;
- учасник виставки «Сучасне словацьке образотворче мистецтво» в Ленінграді, Ризі;
- учасник виставки «Біснале графіки» у Флоренції;
- обирається почесним членом Accademia internazionale «Tommaso Campanella» в Римі;
- 1973 — учасник виставки «Салон образотворчого мистецтва 73» у Пряшеві;
- учасник виставки «Графіка, пластика» в Братиславі;
- учасник виставки «Чехословацька графіка», в Берліні;
- учасник виставки «Чехословацьке мистецтво» у Варшаві, Билгомі;
- учасник виставки «Сучасне словацьке образотворче мистецтво» у Москві, Будапешті, Веймарі;
- персональна виставка «Графіка Ореста Дубая» в Каїрі;
- подорож у Єгипет;
- 1974 — учасник виставки «Салон образотворчого мистецтва 74» в Пряшеві;
- учасник виставки «До 30-ої річниці СНП» в Пряшеві;
- учасник виставки «Біенале в Ібізі». Ібіза в Іспанії;
- учасник виставки «Сучасна словацька графіка» в New Delhi;
- учасник виставки «Біснале графіки» у Флоренції;
- нагородження III-ю премією в конкурсі до 30-річчя СПН;
- 1975 — учасник виставки «Салон образотворчого мистецтва» в Пряшеві.
- учасник виставки «Подружнє життя, батьківство, життя наших дітей» у Братиславі;
- учасник виставки «Чехословацька графіка та дрібна пластика» в Будапешті;
- учасник міжнародної виставки «30 переможних років» у Москві;
- учасник виставки «Чехословацьке мистецтво» в Москві;

- 1976 — учасник виставки «Картини перетворення країни» у Банській Бистриці;
 — учасник виставки «IV-е міжнародне бісенале в різбленні та гравюрі по дереву» у Банській Бистриці;
 — учасник виставки «Салон образотворчого мистецтва 1976» в Пряшеві;
 — учасник виставки «Художники — партії» в Празі;
 — виставка «З творчості Ореста Дубая» в Комарно;
 — учасник виставки «Графіка та прикладне мистецтво в ЧССР» у Берліні;
 — учасник виставки «Intergrafik 76» в Берліні;
 — учасник виставки «Сучасна словацька графіка» в Бекешчабі;
- 1977 — учасник виставки «Салон образотворчого мистецтва 77» в Пряшеві;
 — учасник виставки «Мистецтво буднів» у Фрідеку-Містеку;
 — учасник виставки «Сучасна словацька графіка» в Банській Бистриці;
 — учасник виставки «Мистецтво до 60-ої річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції» в Братиславі;
 — учасник виставки «Етнографічна тематика» у Свиднику;
 — учасник виставки «Мистецтво переможного народу» в Братиславі;
 — учасник виставки «Автопортрети» в Пряшеві;
 — учасник виставки «Друге міжнародне квадринале» «Дрібні графічні форми» в Банській Бистриці;
 — персональна виставка «Орест Дубай — графіка» в Нових Замках;
 — учасник виставки «Сучасна словацька графіка» в Новому Саді;
 — учасник виставки «Малювання, графіка, пластика» в Берліні;
 — учасник виставки «Міжнародна ілюстрація книжок» у Берліні;
- 1978 — учасник виставки «PF 78» в Оломоуці;
- 1979 — учасник виставки «Салон образотворчого мистецтва 1979» в Братиславі;
 — учасник виставки «Тренчин XI» в Тренчині;
 — учасник виставки «Картина Повстання» в Братиславі;
 — учасник виставки «Словацька графічна творчість» 1970—1978 років в Оломоуці;
 — учасник виставки «Словацька Республіка Рад та її заповітки в образотворчому мистецтві» в Пряшеві;
 — учасник «Виставки педагогів вищих учбових закладів художнього спрямування» в Празі;
 — персональна виставка «Графіка Ореста Дубая» у Свиднику;
 — учасник виставки «Чехословацьке мистецтво» у Софії;
- 1980 — учасник «Виставки педагогів вищих учбових закладів художнього спрямування» в Братиславі;
 — учасник виставки «Революційна графіка та пластика» в Русовцях;
 — учасник виставки «Революційна графіка» в Братиславі;
 — учасник виставки «Художники — Братиславі» в Братиславі;
 — учасник виставки «Спорт, рух, краса» в Пряшеві;
 — учасник виставки «Чехословацьке мистецтво» в Хельсінкі, Турку;
 — учасник виставки «Чеське та словацьке мистецтво» в Будапешті;
- 1981 — учасник виставки «Салон образотворчого мистецтва» в Пряшеві;
 — учасник виставки «Сучасна словацька графіка» в Банській Бистриці;
 — одержує приз «Ex equo»;
 — учасник виставки «Художники — партії» в Братиславі;
- 1982 — персональна оглядова виставка графіки в Музеї Крнов-Брунтал;
 — учасник Загальнословацької виставки членів Спільки словацьких художників — у Братиславі;
 — учасник виставки «Словацькі ілюстратори і радянська література» в Братиславі;
 — учасник виставки «Internationale Holzschnitt» у Відні;
 — учасник «Виставки графіки» у Фрехені, ФРГ;
 — подорож у Відень;
- 1983 — учасник виставки «Слався сьогодні!» в Братиславі;

- учасник виставки з нагоди 30-ої річниці виникнення Армійської студії образотворчого мистецтва — в Празі;
- учасник виставки «Словацьке мистецтво» в Брно;
- подорож у СРСР;
- учасник виставки «Бієнале графіки» у Варні;
- учасник «Міжнародної виставки графіки» у Хельсінкі;
- учасник «Міжнародної виставки графіки» в Лінці.

RESUMÉ

Ivan Macinskij, *65 rokov Oresta Dubaya a snežný svet jeho grafickej tvorby.*

V článku sa venuje osobitná pozornosť rodinnému prostrediu, v ktorom sa formoval talent významného grafika a pedagóga výtvarnej výchovy. Poukazuje sa na jeho ukrajinský pôvod a lásku k svojráznemu horskému karpatskému prostrediu, ktorého stromový porast a akási lyrická zádumčivosť sa natrvalo usadili v duši umelca a v jeho grafickej tvorbe. Autor článku je jeho a celej rodiny dávny priateľom a počas stredoškolských štúdií v Prešove sa v istom zmysle aj sám umelecky formoval pod značným vplyvom tohto prostredia.

РЕЗЮМЕ

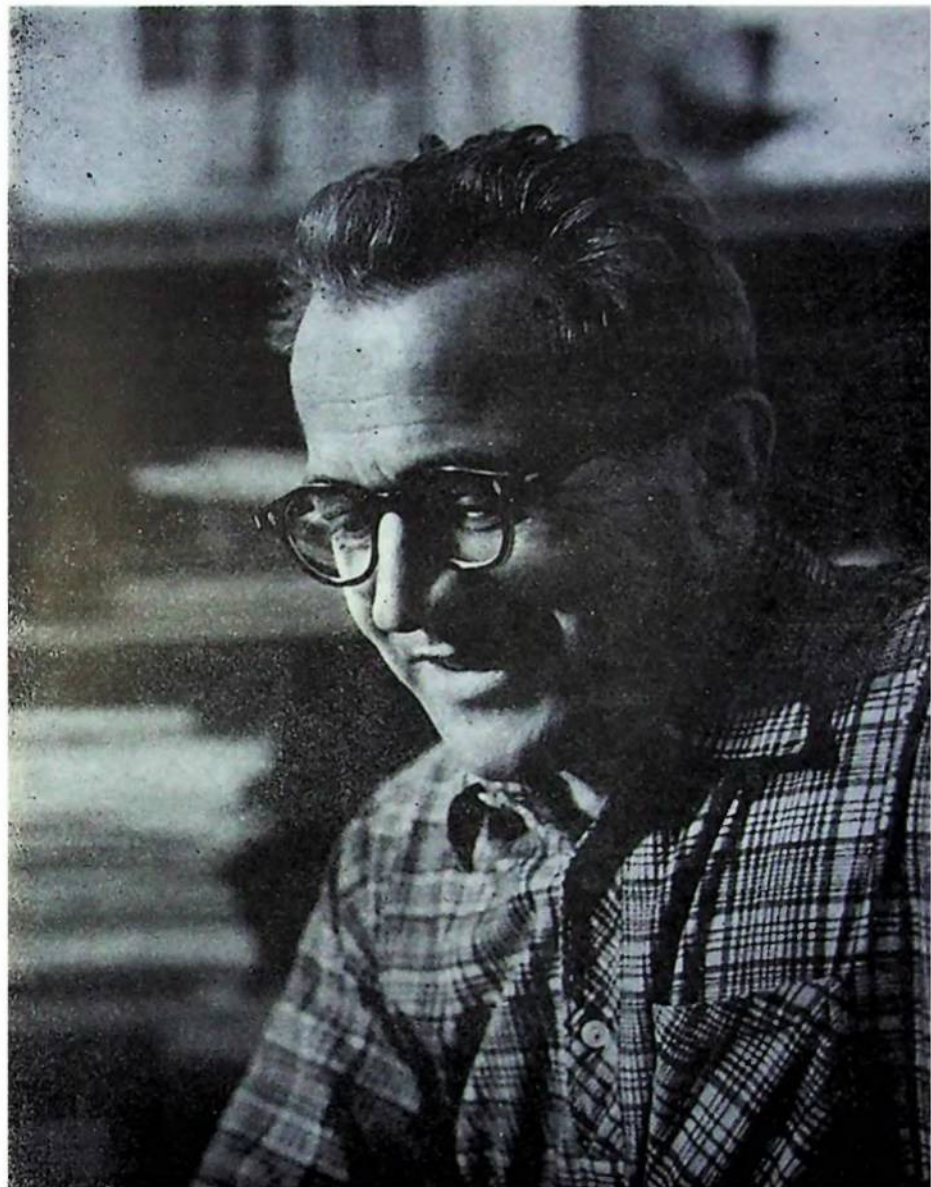
Иван Мацинский, *65-летие Ореста Дубая и солнечный свет его графического творчества*

В статье особое внимание обращается семейной обстановке, в которой формировался талант известного графика и педагога изобразительного воспитания. Указывается на его украинское происхождение и любовь к своеобразному горному карпатскому окружению, чья растительность и какая-то лирическая задумчивость навсегда запечатались в души художника и его графическом творчестве. Автор статьи является его и его семьи давнишним приятелем, а во время учебы в средней школе в Прешове в определенном смысле и сам формировался под значительным влиянием этой среды как представитель искусства.

RESÜMEE

Ivan Macinskij, *Der 65. Jahrestag von Orest Dubay und der Sonnenschein seines graphischen Schaffens*

In diesem Artikel wird dem Familienmilieu, in dem sich die Begabung eines bekannten Graphikers und Pädagogen für die darstellende Erziehung formiert hat, besondere Aufmerksamkeit geschenkt. Darin wird auch auf seine ukrainische Herkunft und seine Liebe zu einer eigenartigen karpatischen Gebirgsumgebung hingewiesen, deren Pflanzenreich und irgendwelche lyrische Versonnenheit sich für immer in der Seele des Künstlers und in seinem Schaffen eingepägt haben. Der Autor des Artikels ist schon lange ein Freund des Künstlers und seiner Familie, und während seines Mittelschulstudiums in Prešov hat er sich selbst unter dem Einfluß dieses Milieus in bestimmter Maße künstlerisch formiert.

Орест Дубай.

Ганна Дубай (нар. Калиняк) — мати.

Дезидерій Дубай — батько.

Дід Михайло Калиняк, вчитель руської народної школи у Мирошові.

Орест Дубай 1947 р.

Фара у Великій Полянї, де художник народився.

Вид на Велику Полянцү на Снятинщині 1980 р.

У Мирошові четвертого року після виїзду батька в Америку. У верхньому ряду: бабуся Антонія, нар. Валько, дідусь Михайло Калниняк, їх дочка Ганна, мати сімох дітей, з найстаршим сином Михайлом; перед ними діти Орест і Василь. Сидять: Марта, Децидерій, Ганна і Павло.

Сім'я після повернення батька із США в 1937 р. Батьки сидять. У верхньому ряду — зліва: Орест, Ганна, Михайло, Марта, Павло, Децидерій, Василь.

ОРЕСТ ДУБАЙ 1982 г.

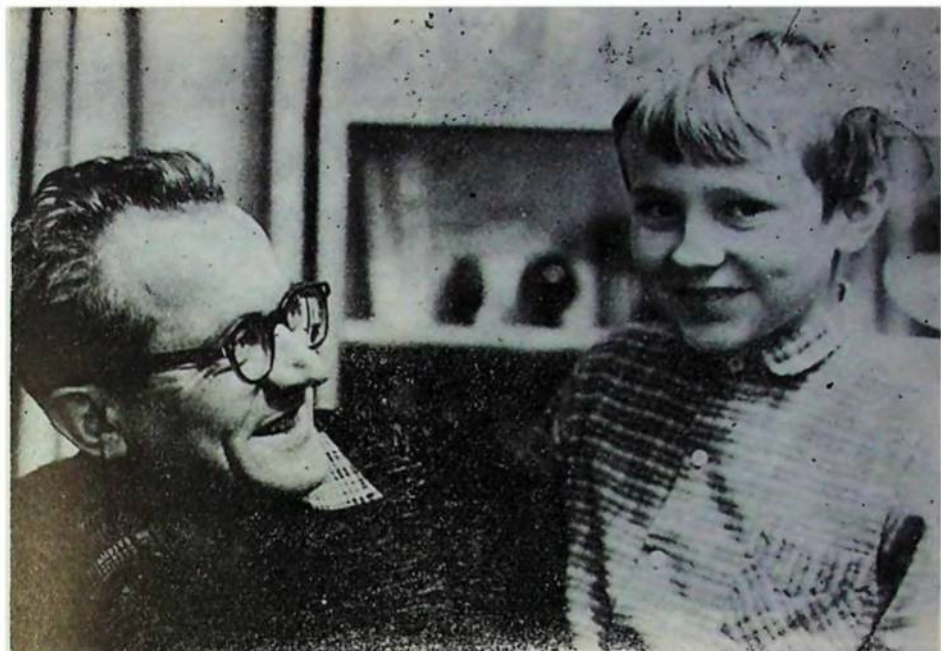
Орест Дубай з дружиною Ганною.

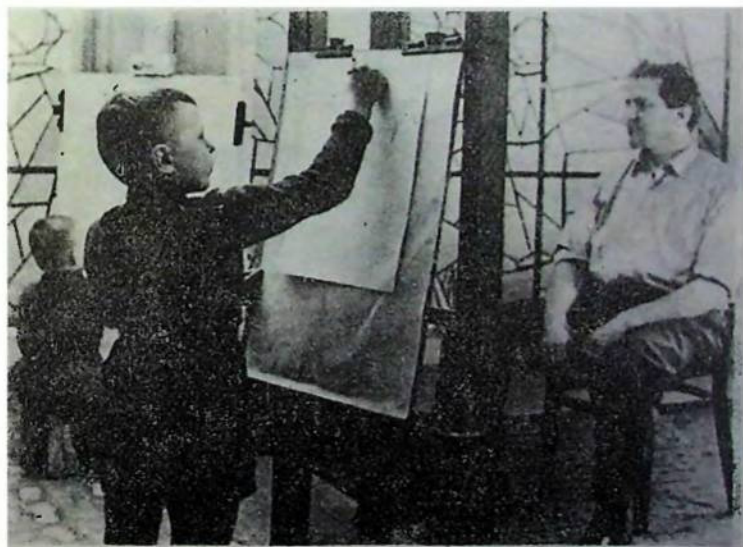
Дружина з дітьми Юрком та Орестом.

Маті художника з внучком Юрком.

З сином Орестиком коло 1960 р.

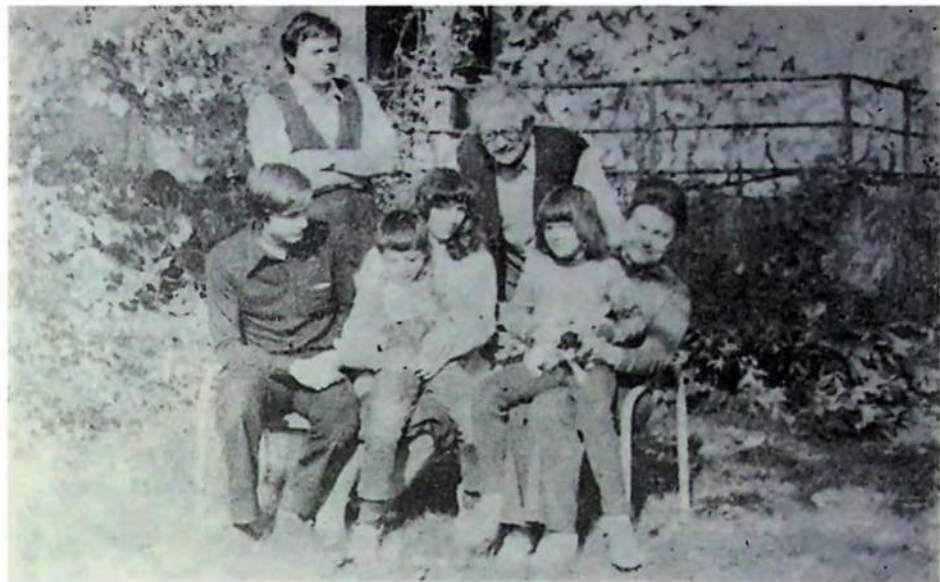
Діти Юрко та Орест «малюють батька».

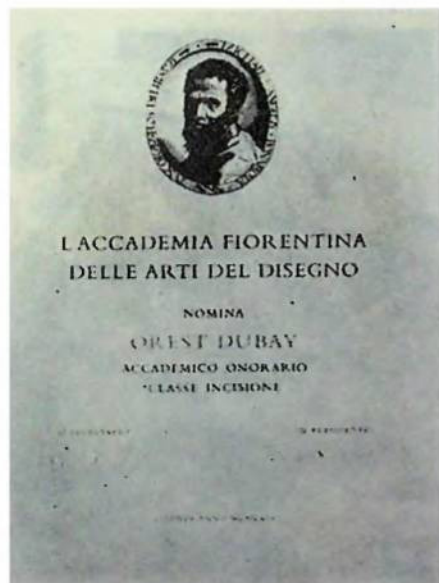
З внучкою Гаврілою.

З мамою та сестрою Мартою.

З дружиною, синами та онуками. Зліва — архітект Юрій Дубай, справа — художник.

Диплом почесного члена L'accademia Fiorentina delle arti.

Диплом Accademia internazionale «Tomase Campanella» 1972 р.

В ательє 1961 р.

В ательє з визначним українським радянським художником, мистецтвознавцем і педагогом, народним художником СРСР і академіком СРСР В. І. Касіяном (перший справа).

На посаді ректора 1969 р. вручає визначному слогзцькому постоні Лацові Новомеському Золоту медаль Вищого закладу образотворчого мистецтва.

Тоді ж вручає Золоту медаль Вищого закладу образотворчого мистецтва також проф. Дезидерію Миллому.

У Москві коло 1974 р. Зліва В. Шолта, справа проф. Екер.

У дружній розмові з поетом Іваном Мацинським.

На персональній виставці графіки О. Дубая у Свидницькому МУК 1979 р.

На Днях культури ЧССР у Берліні 1971 р.: після приземлення (впереду міністр культури ССР, поет Мирослав Валек).

Підчас відвідин МУК у Свиднику 1980 р. Всередині Орест Дубай, справа — брат Михайло і директор музею І. Русинко, зліва — брат Павло, за ним стоїть Павло Дубай — син померлого брата Василя.

Перед відльотом

На вистащі космонавтики СРСР.

У Китайській Народній Республіці з групою працівників мистецтва.

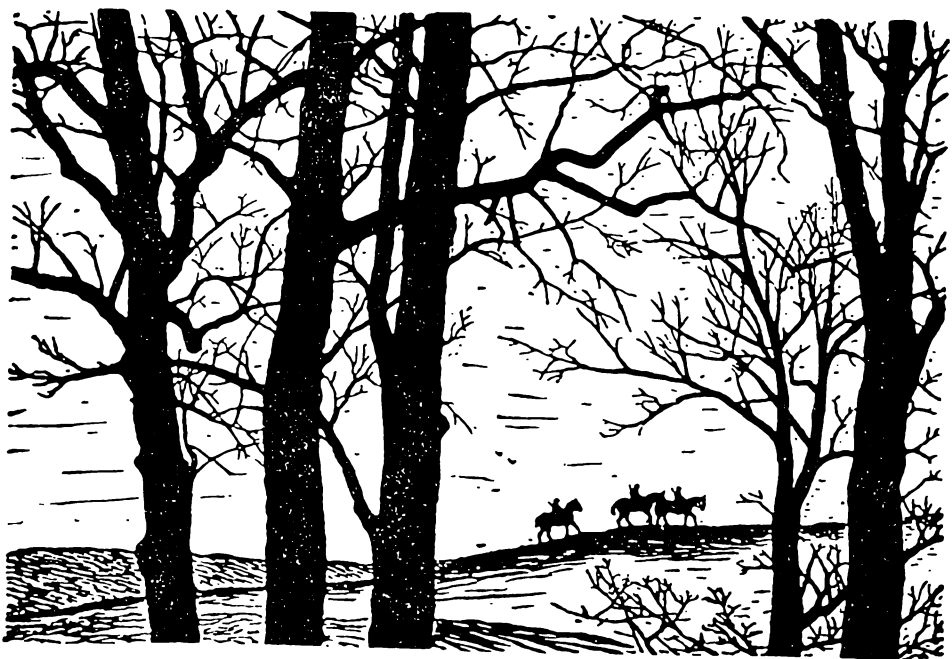

З групою працівників Українського відділення Братіславського Словацького педагогічного видавництва в Пряшіві восени 1982 р.

З ТВОРЧОСТІ ХУДОЖНИКА

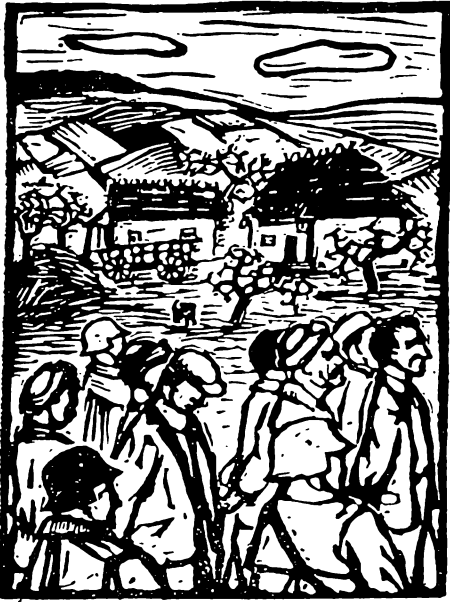

1

2

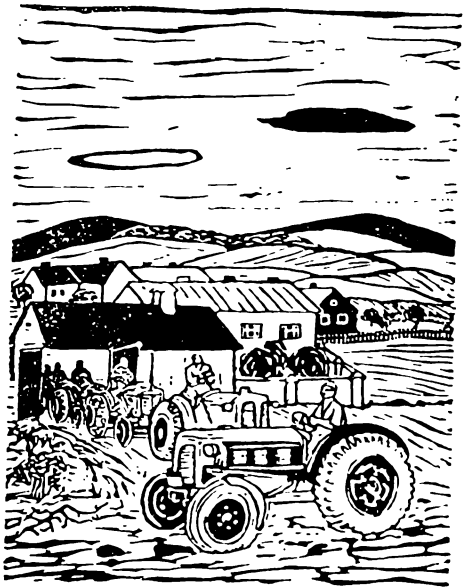
4

5

6

7

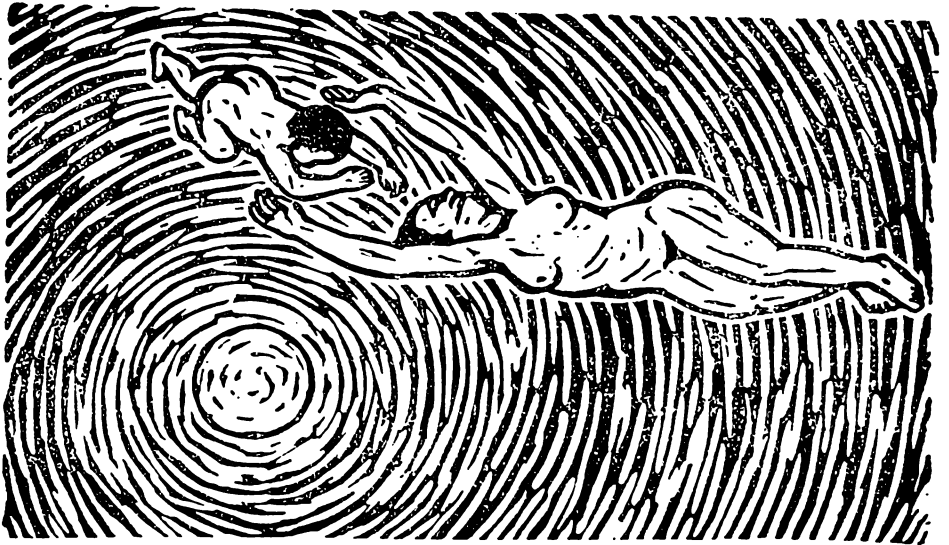
8

9

10

11

12

13

16

17

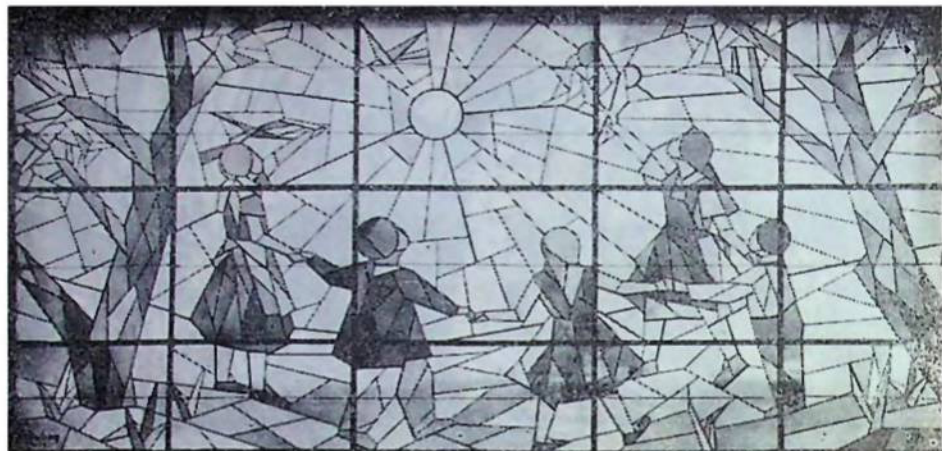

18

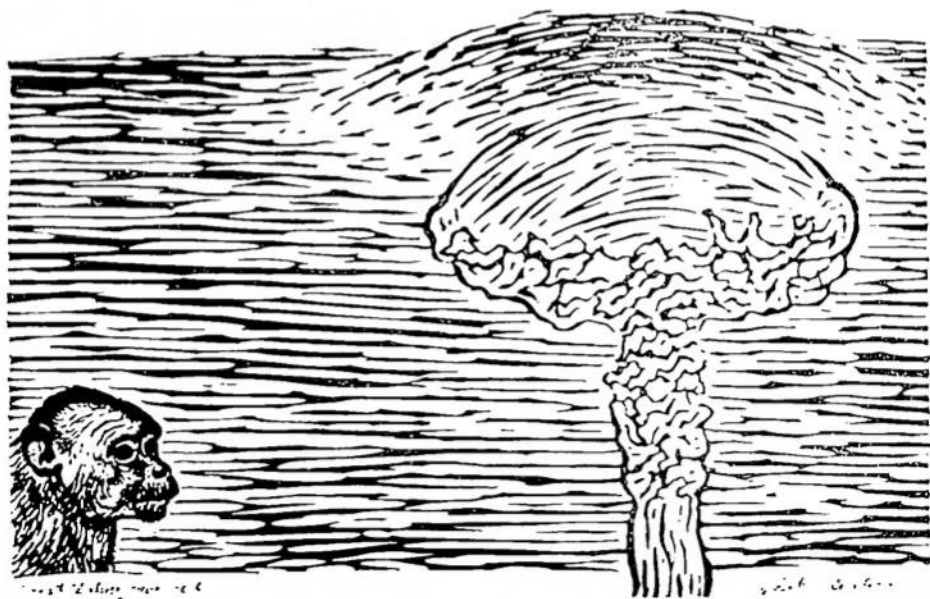

19

21

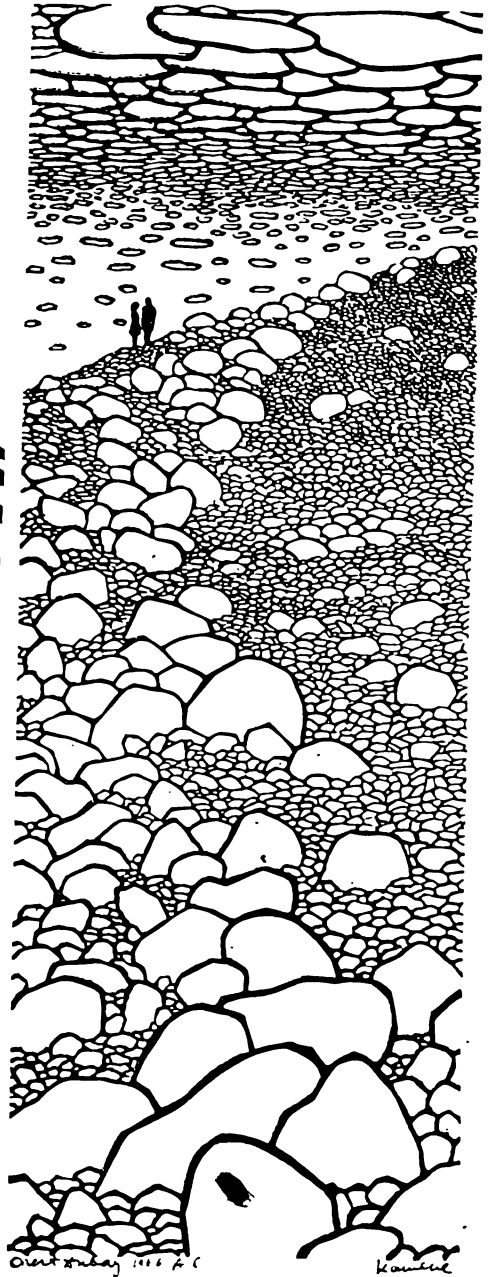

22

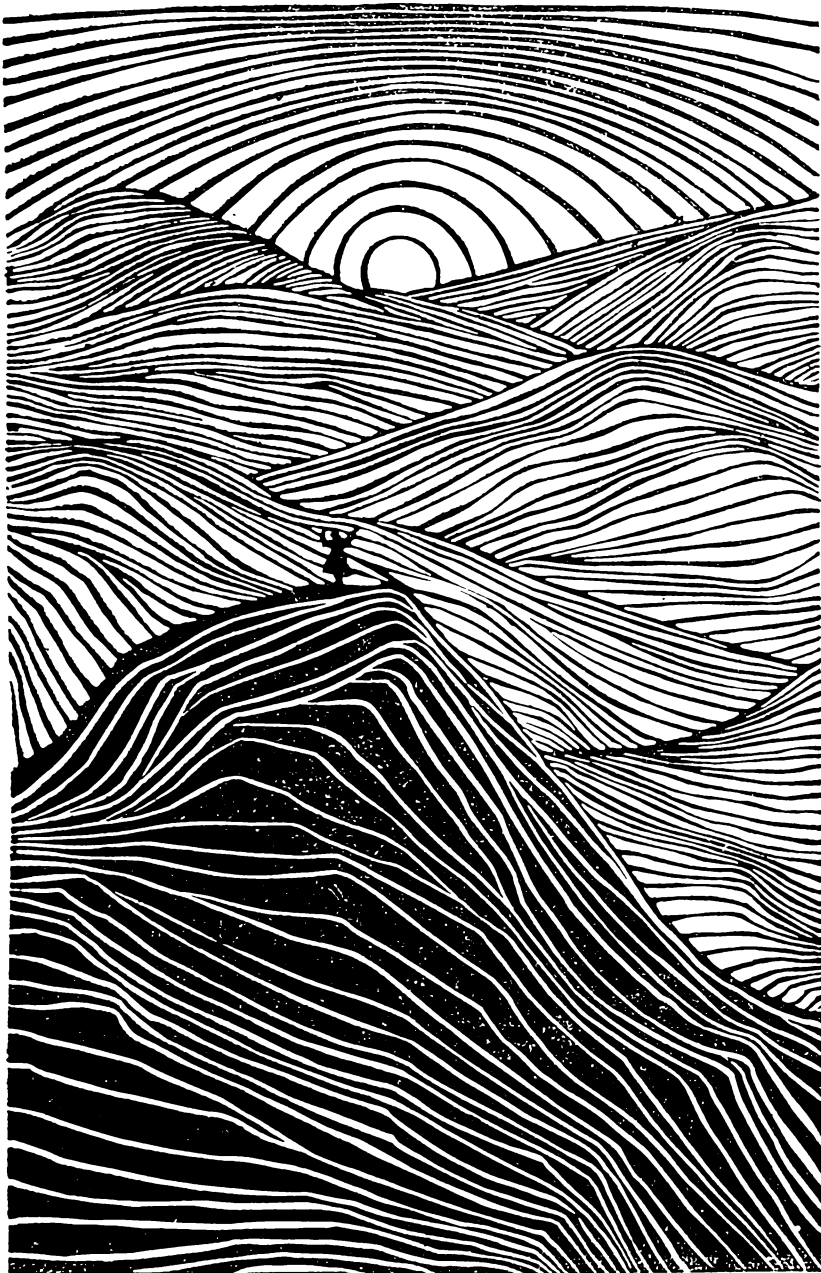
23

24

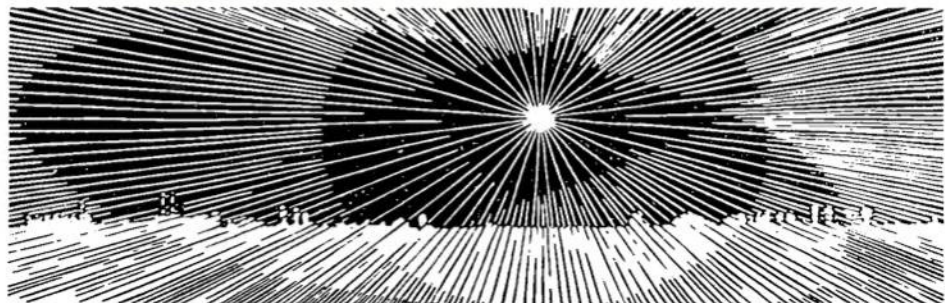
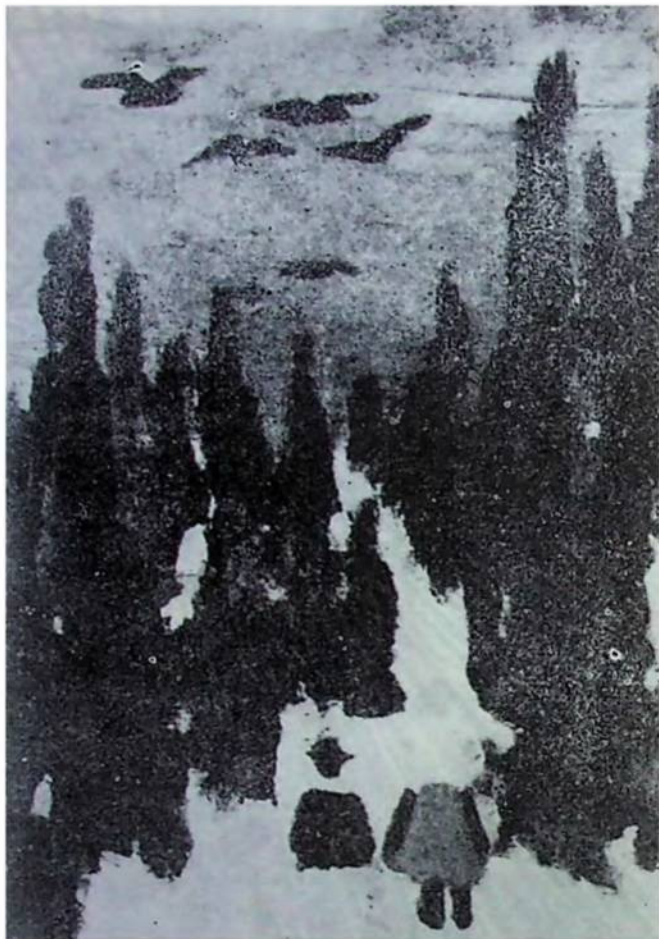
Over Sunday 1918 A.C.

Kawine

25

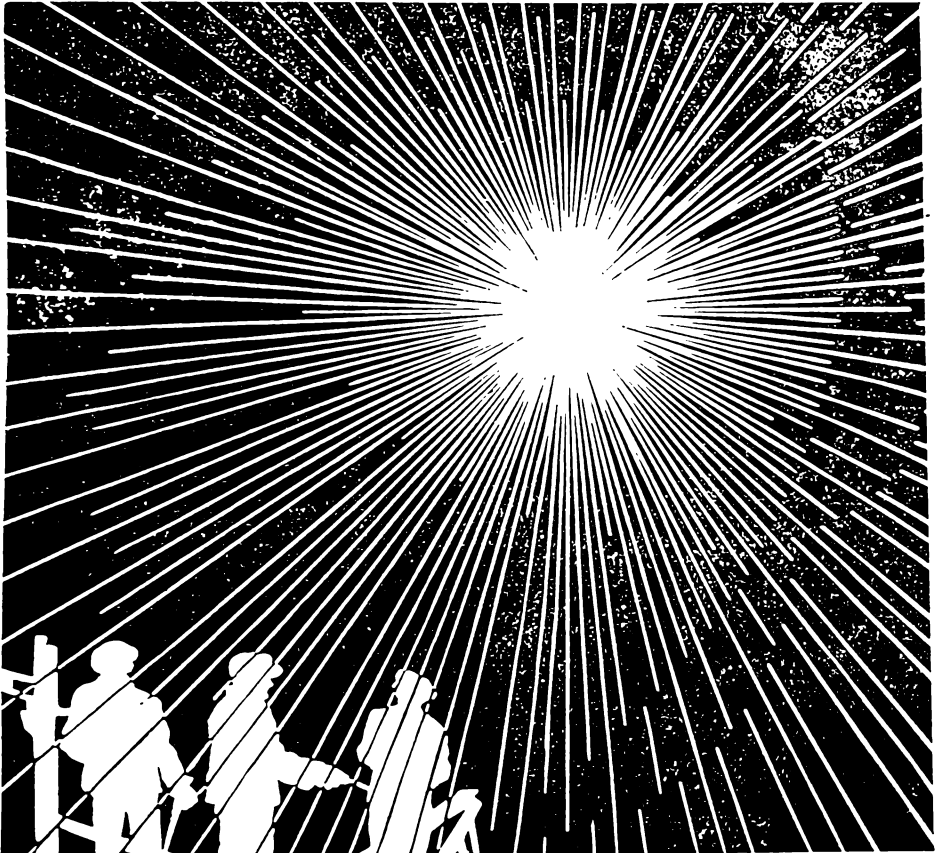

30

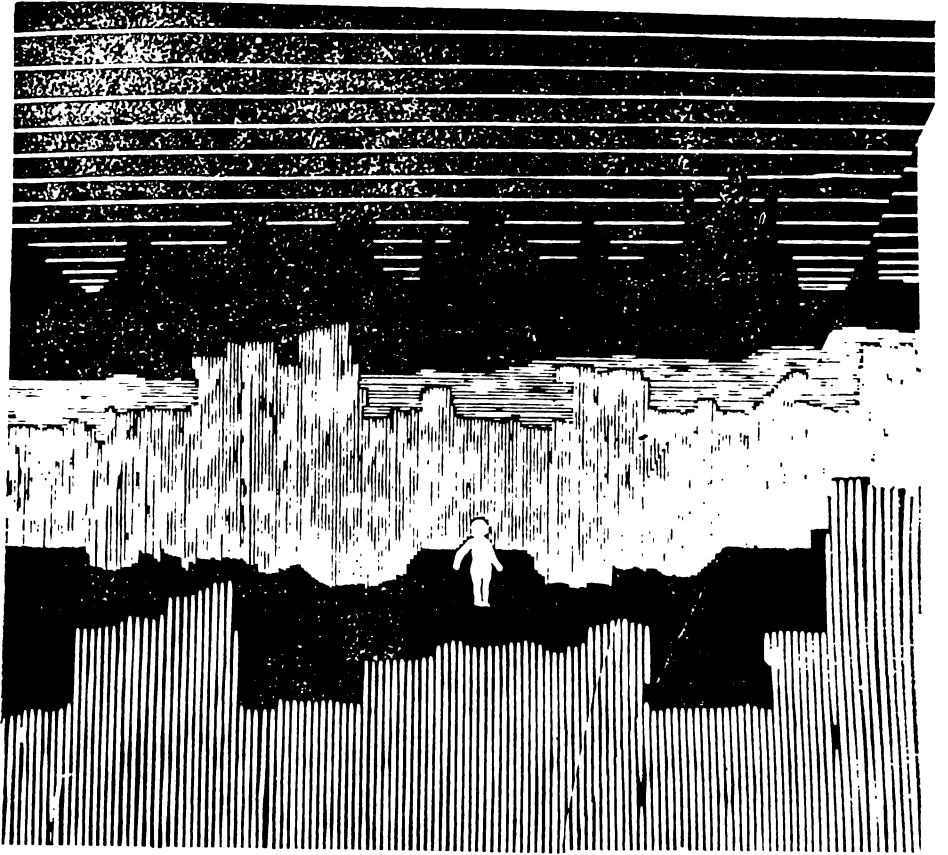

31

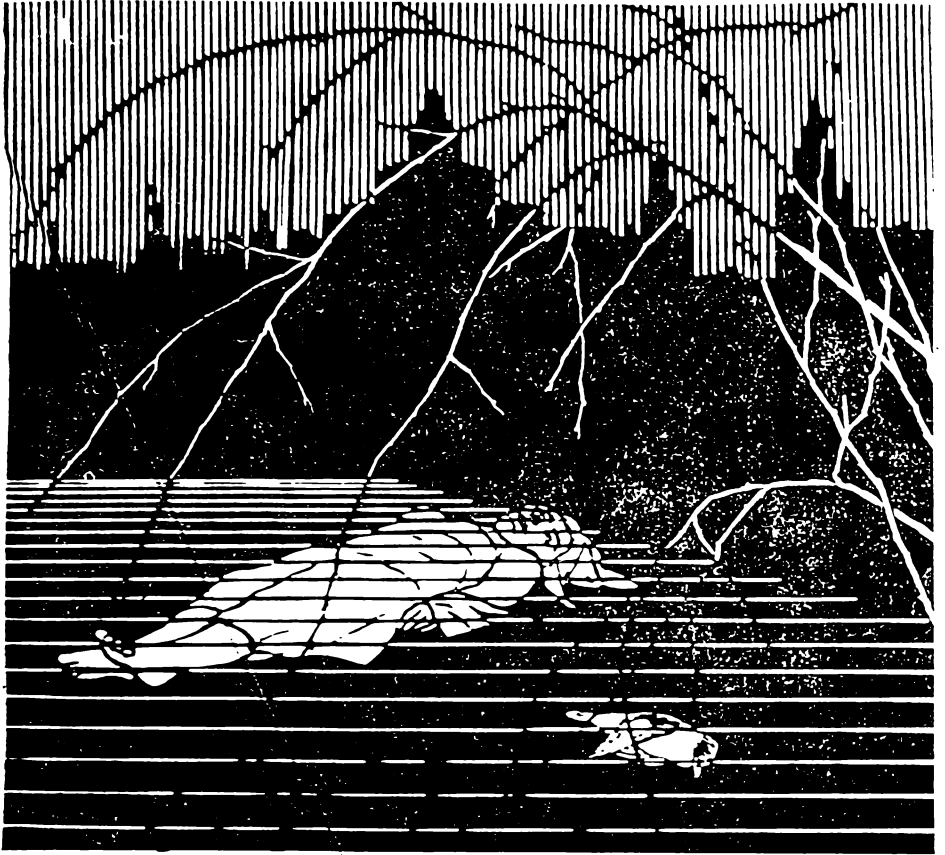
402

34

35

37

СПИСОК РЕПРОДУКОВАНИХ ТВОРІВ

1. Дівчата. Гравюра на дереві, 1945 р.
2. Із циклу «В гори», 1954 р.
3. В саду. Гравюра на дереві, 1948 р.
- 4—5. Із циклу «In temogiam Токаїк», 1949 р.
- 6—7. Із циклу «Дні та роки», 1950 р.
- 8—9. Із циклу «Завжди весна», 1953 р.
10. Із циклу «Нова весна», 1955 р.
11. Із циклу «Супутник», 1957 р.
12. Сонце, із циклу «Спутник», 1957 р.
13. Життя, із циклу «Чорним по білому», 1959 р.
14. Інтермеццо 2, із циклу «Пісня життя», 1958 р.
15. Інтермеццо 1, із циклу «Пісня життя», 1958 р.
16. Дерева I, із циклу «Чорним по білому», 1959 р.
17. Дерева V, із циклу «Чорним по білому», 1959 р.
18. Дерева VI, із циклу «Чорним по білому», 1959 р.
19. Дві споруди, 1961 р.
20. Хочемо жити, із циклу «Чорним по білому», 1959 р.
21. Вітраж для лічниці в Бардієві — скло, 1957 р.
22. Із циклу «Жити», 1961 р.
23. Каміння, 1966 р.
24. Ілюстрація до книги «Перстені молодості» Богдана Ігоря Антонича, 1966 р.
- 25—26. Ілюстрації до чеського видання «Камінної душі» (Zbojnické léto) Гната Хоткевича, 1968 р.
27. «Дивна ніч», 1971 р.
28. Ілюстрації до «Українських народних казок Східної Словаччини», том 4 (СПВ—ВУЛ в Пряшеві), 1972 р.
- 29—30. Respigium на Факультеті архітектури Словацького вищого технічного закладу, 1974 р. (залізо).
31. Мозаїка з каміння, 1976 р.
32. Онова, 1977 р.
- 33—34. Ілюстрація до книги Володимира Мінача «Генерація», 1973 р.
35. «Ні і» 1978 р.
36. ДЕРЕВА, 1979 р.
37. NO NEUTRON BOMB.

**МАТЕРІАЛИ
З КОМПЛЕКСНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СТАРІНСЬКОЇ
ДОЛИНИ В 1975 — 1978 РР.**

ЕТНОГРАФІЯ ТА ФОЛЬКЛОРИСТИКА

JEDENIE A STOLOVANIE V KORELÁCIИ S RODINNÝM A SPOLOČENSKÝM ŽIVOTOM V OBLASTI STARINY

SYLVIA DILLNBERGEROVÁ, KABINET ETNOLÓGIE FFUK V BRATISLAVE

Špeciálny okruh otázok v problematike ľudovej stravy predstavuje jedenie a stolovanie, ktoré umožňuje sledovať širšiu sociálnu funkciu stravy. Zameranie pozornosti na tento dielči problém bolo podmienené jednak spracovaním obdobnej problematiky v zahraničí,¹ ako aj snahou získať pohľad na stravu z iného hľadiska ako je jej materiálna skladba a samostatná príprava.

Spoločné jedenie tvorilo na všetkých historických stupňoch vývoja ľudskej spoločnosti jednu z najhlavnejších foriem nielen denného, ale aj mimoriadneho styku medzi ľuďmi, kde strava, splňajúc vážnu sociálnu úlohu, bola prostriedkom vyjadrenia a udržovania určitých sociálnych vzťahov. Spolužitie ľudí v rámci rodiny alebo lokálnej society bolo v predošlých desaťročiach regulované vžitými a prijatými normami a zvyklosťami, tradovanými z pokolenia na pokolenie. V nich veľkú úlohu mal pocit spolupatričnosti, ktorého morálka vyžadovala účasť členov na aktivitách pospolitosti. Určitú možnosť nahliadnutia do vnútornej zákonitosti života ľudu poskytuje sledovanie pravidiel, podľa ktorých sa usporiadala domáca alebo slávnostná stolová spoločnosť, ktoré nám súčasne ukazujú i jej zloženie. Takéto zameranie vyžaduje sledovať stravu aj pomocou iných úsekov ľudovej kultúry, predovšetkým v korelácii s rodinným a spoločenským životom, bývaním, pretože rozsádzanie konzumujúcich je zviazané s celým komplexom javov, úzko súvisiacich s rozvojom pôdorysnej skladby obydľia, vykurovacieho zariadenia, nábytku, formami rodiny, príležitosťou hodovania a postavením jednotlivých osôb v príbuzenskej a spoločenskej hierarchii.

V príspevku predkladáme predbežné výsledky výskumu venovaného spoločnému jedeniu a stolovaniu, pričom však stolovanie nesledujeme v celej jeho šírke (nateraz zostali bokom zvyky pri stolovaní a jedení

a ľudová etiketa, ktoré sa tiež priradujú k tejto problematike), ale chceme poukázať na miesto a jednotlivé spôsoby jedenia, na denný stolový zasadací poriadok (v ktorom sa zachovali archaické formy, na ostatnom území Slovenska už dávno zaniknuté), ako aj na poriadok dodržiavaný pri slávnostných rodinných udalostiach (pri svadbe, krstínách, kare), a napokon pri výročných a spoločenských príležitostiach (napr. počas návštev, na zábavách). Nedostatok dokladového materiálu z územia Slovenska a priľahlých oblastí, ako aj metodická nerozpracovanosť zvolenej problematiky, nedovoľovali hlbšiu analýzu a porovnanie, preto empirickú dokumentáciu javov považujeme za hlavný cieľ práce.

Získané poznatky sú regionálneho charakteru, viažu sa na východnú časť horného Zemplína, presnejšie na oblasť, ktorá leží v bývalej Užskej hornatine (dnešné Bukovské vrchy) a vyplňa územie medzi riekou Čirocha (jej horným tokom) a Hlboký Potok. Uvedená oblasť priľahuje etnografovo predovšetkým zachovalostou tradičných foriem ľudovej kultúry a súčasne kvalitatívnymi zmenami, ktoré tu prebehli. Terénne výskumy boli realizované v rokoch 1976–1977 v týchto rusínko-ukrajinských obciach: Zboj, Ulič Krivé, Ulič, Ruský Potok, Runina, Veľká Poľana. Pre porovnanie sme vybrali jednu obec ležiacu južne od sledovaného regiónu, konkrétne Šmigovec, kde sa potvrdila identičnosť javov skúmaných vo vyššie uvedených obciach.

Skôr ako pristúpime k analýze jednotlivých zasadacích poriadkov, je potrebné zmieniť sa o **mieste jedenia a umiestnení stola**.

Napriek tomu, že existujúce správy nestačia na vyvodenie všeobecných pravidiel vzťahujúcich sa na staršie obdobia, tzn. ešte pred zaužívaním spoločného veľkého stola, je platná všeobecná predstava, že v tomto období orientačným bodom zasadacieho poriadku bolo ohnisko. O tom nás presvedčajú nielen niektoré archeologické nálezy, ale aj prežitky, ktoré sa zachovali až do súčasnosti, napr. spôsob konzumovania stravy u pastierov, drevorubačov a uhliarov. Keďže však ide o obdobie, ktoré, vzhľadom na horeuvedené, nie je možné bližšie analyzovať, predložený materiál sa viaže na obdobie, kedy sa už stôl všeobecne používal.

Požívanie pokrmov pri stole, či už v našom zmysle ako sa dnes používa, alebo jemu podobnom, je javom pomerne mladým. Celý jeho vývoj, predovšetkým prvotné tvary, funkcie, ako aj etymologický výklad praslávanského výrazu „stolъ“, viažúci sa so slovom stlať², nás presvedčujú o tom, že pôvodne sa pokrm prijímal na rozloženej podložke na zemi. Tento spôsob jedenia sa v skúmanej oblasti praktizuje počas prác na poli, vo vinohrade, v lese, tiež na púťach, ap. Poznatkami, získanými k tomuto okruhu problémov, pokúsili by sme sa aspoň čiastočne rekonštruovať staršie formy stolovania.

Jedným z najstarších spôsobov **požívania pokrmov** bolo konzumovanie v pololeže. Tento spôsob — ležiac na boku (**na buk perevernuv**) dookola nádoby,³ z ktorej sa spoločne jedlo (dvaja, traja i viaceri), bol v skúmanej oblasti zaužívaný mimo domu — pri poľnohospodárskych prácach približne do 20-tych rokov nášho storočia. Podľa informácie získanej v Runine,⁴ od tohto obdobia sa nádoba s požívatinami nekládla na zem, ako bolo vyššie spomínané, ale už na kolená, pričom sa sedelo na zemi, prípadne snope. V tomto čase sa brávalo už viac nádob do poľa (**mysočka**), čím neboli

prítomní nútení konzumovať pokrm zo spoločnej nádoby, ale jednotlivo. Uvedený zvyk sa zachoval pri poľných prácach so zmenou utenzílií až do súčasnosti.

Chlapi, pracujúci v lese s drevom, používali pre transport požívatin plátenú kapsu zvanú **kobilka**, slúžiacu súčasne ako prestieradlo — pri jedení, sediac na zemi. — najčastejšie kto kde chce, nie v kruhu — prestierala sa na kolená spolu s potravou (zvyčajne ňou bývala slanina a chlieb).

Prijímanie pokrmu na rozloženej plachte, sediac dookola nej na zemi (**kolo plachty sily a jily**), bolo známe v celej oblasti až do 2. svetovej vojny; praktizovalo sa najmä u žien pri sadení stromčekov v lese, tiež počas púte.

Mimoriadnu organizovanosť (**byl porjadok dobrýj**) nadobudlo takéto jedenie počas púte (Runina) — nachádzame v nej odraz spoločenskej funkcie, ktorú púte sekundárne plnili, preto sa o tom bližšie zmienime. Každá žena, či dievka, čo šla na púť, brávala si jedlo³ z domu do plachty, ktoré v nej zakrútené uložila na jedno spoločne zvolené miesto. Keď sa šlo jesť, každá z prítomných žien vybrala zo svojej plachty (bývala menšia ako spoločná) čo priniesla a pokládla to na veľkú plachtu (1,5 m štvorec), okolo ktorej si ženy posadali na zem a odtiaľ si brali každá to, na čo mala chuť. Spoločnú plachtu nosievala so sebou jedna zo žien — vždy tá istá —, do nej sa po ukončení jedenia zabalili nezjedené požívatiny, ktoré si pred odchodom ženy medzi sebou podelili. Tieto si každá z prítomných odniesla domov vo svojej plachte, ktorá im pri jedení slúžila súčasne ako prestieradlo — rozprestierala sa na kolená.

V súvislosti so zvykom jedenia vonku stojí za zmienku rozsadanie konzumujúcich, zachovávané do 2. svetovej vojny. Aj tu totiž, tak ako neskôr ukážeme, pri každodennom a slávnostnom obsadení stola, platilo pravidlo oddelenia pohlaví, ktoré je hlavnou črtou ktoréhokolvek starodávneho stolového poriadku. Prísne sa dodržiavalo hlavne za prítomnosti cudzích ľudí prizvaných vypomôcť pri robote, kedy chlapi nejedli sediac na zemi spolu so ženami v jednom kruhu, ale sa oddelili. Pri poľných prácach, ktorých sa zúčastnili len vlastní členovia rodiny, jedli spoločne muži i ženy sediac dookola v kruhu (**dookola posidaly, voda byla v sereďyňi**), pričom istá diferenciácia sa tu predsa dodržiavala — ženy sa grupovali v jednej časti kruhu, muži v druhej. Treba podotknúť, že z oboch uvedených foriem spoločného jedenia prvá bola častejšie praktizovaná.

Popri segregácii podľa pohlavia možno sa stretnúť aj so stavovskou segregáciou — dokumentuje ju napr. spôsob spoločného požívania pokrmov pri sadení stromčekov v lese, kedy ženy sedeli na zemi dookola prestretej plachty, na ktorej mali rozložené požívatiny, pričom horár, prítomný pri tejto práci, jedol osve — sediac na zemi obďaleč žien s jedlom uloženým na papieri.

Aj keď vo všetkých uvedených prípadoch jedenia bola dominantná úloha noriem, sekundárne tu pôsobili aj psychologické momenty — u žien sa napr. všeobecne prejavovala tendencia ku kolektívnemu spôsobu jedenia, t. j. v spoločnom kruhu, hľúčku, zatiaľ čo u mužov izolovane aj v rámci svojej skupiny, napr. pri práci v lese (**ehlopy okreme jily**).

V posledných približne 10-ich rokoch zaužívalo sa požívanie pokrmov hlavne počas obeda v letnom období vonku sediac pri stole umiestnenom v záhrade pod stromom alebo na dvore, čo sa často praktizuje aj pri stavbe

domu. Taktiež v prípade svadobnej hostiny, poriadanej doma, rozšírilo sa po 2. svetovej vojne usádzanie hostí na dvore pod stanom (stany).

V ľudovom príbýtku najväčší význam do 2. svetovej vojny mala izba (v skúmanej oblasti zvaná **chyža**), kde sa sústreďoval celý život rodiny. Tomuto cieľu zodpovedalo aj jej vnútorné zariadenie, ktoré sa riadilo maximálnym funkčným využitím, prejavujúce sa v rozmiestňovaní nábytku a iných zariadení prevažne v kútoch, čo bolo charakteristické v celom sledovanom regióne aj pre **umiestnenie stola**, ktorý sa nachádzal v diagonále oproti peci (foto č. 1). Jeho zavedeniu predchádzalo výrazné zvýšenie kultúrnych potrieb roľníka; nastala kultivácia bývacej miestnosti, pretože táto neslúžila už len ako miesto na prácu, jedenie a spanie, ale aj na komunikáciu v rámci rodinného a spoločenského života pri rozmanitých príležitostiach, ktorého prirodzeným stredobodom bol stôl.

Keďže obývací priestor pôvodného spôsobu života bol ideálne členený na úseky rôznej hodnoty, stôl a časť izby so stolom sa pokladal za čestné miesto, pretože „vrch v priestore v ťažisku svojej hodnoty musí byť nutne najdôležitejším čestným miestom“.⁶ Roh izby so stolom bol kultovým miestom; tento charakter mu bol daný nielen jeho spoločenskou funkciou, ale aj právnymi zvyklosťami, obyčajovými tradíciami, ako aj predstavami viery spojenými predovšetkým s kultom predkov a s agrárnymi ritami. Mnohé zvykoslovné a magické úkony viažuce sa k stolu, presvedčivo dokazujú jeho dôležitosť ako symbolu udomácnenia a spájania všetkých príslušníkov rozšírenej alebo jednoduchej rodiny v jeden celok.

Miesto na lavici za stolom (v **kuťi**) patrilo k najčestnejším v dome, a to nielen pri každodennom, ale aj slávnostnom hodovaní. Ním počútie začínalo sa rozsádzanie domácich alebo hostí dookola podlhovastého stola (**zašorom**). Prijímaním novej bytovej kultúry hlavne po 2. svetovej vojne nastalo sťahovanie stola podľa mestského vzoru doprostred miestnosti, čím vznikol aj posun hlavného miesta pre účastníkov rôznych rodinných hostín na stred stola, odkiaľ sa začína ich rozsadenie podľa dôležitosti (podrobnejšie sa o tom zmienime nižšie). Tu treba brať do úvahy i možnosť vplyvu svadobných hostín, poriadanych v súčasnosti veľmi často v reštauráciách alebo hoteloch v najbližšom meste (Snina, Humenné), pri ktorých sa hlavné miesto nachádza v strede stola.⁷

Kultovú funkciu kúta izby so stolom zvyrazňovali ikony, ktoré mali apotropajno-ochrannú moc. Zachovalosť tohto javu, aj keď s istou modifikáciou — vraj, aby mladí vedeli, kam si majú sadnúť — nachádzame pri zavesení svätých obrazov, prípadne križa nad miesto mladého páru, sediaceho uprostred stola na svadobnej hostine, poriadanej v súčasnosti v kultúrnom dome, alebo doma na dvore pod stanom. Uvedený príklad dokumentuje existenciu rezídua náboženského charakteru a súčasne komunikatíva pre vyznačenie čestného miesta.

Zaujímavé bolo **každodenné obsádzanie stola** v starom roľníckom dome, v ktorom sa odrážali sociálne vzťahy, existujúce nielen medzi mužmi a ženami, ale aj členmi rodiny a dvora. Jeho vývoj nám umožňuje sledovať premeny a rozpad starej domácej spoločnosti.

Pri každodennom jedení schádzali sa členovia rodiny pri spoločnom stole, kde zaberali svoje miesta okolo stola (**kolom stola siadať v hromadi**). Tieto však neboli rovnaké, ale každé z nich malo inú hodnotu. V minulosti

pri spoločnom jedení pri stole mal stále miesto len gazda — prináležalo mu najčestnejšie, nachádzajúce sa na lavici za stolom v kúte. Predstavovalo centrálny bod, z ktorého sa vytvoril zasadací poriadok celej domácej spoločnosti, stanovený jej priestorovým rozmiestnením. Ním bol vyjadrený najvyšší status muža-gazdu ako reprezentanta rodiny. Poriadok pre rozsadenie ostatných členov bol určený od veku, pohlavia a rodinnej príslušnosti. Hospodárstvo ako životná a pracovná úloha pre všetkých tvorilo taktiež jeden z dôležitých faktorov pre určenie miesta jednotlivca v spoločnosti, pričom všeobecným, prísne dodržiavaným merítkom bol vždy odstup od miesta gazdu.

Podľa tradičných patriarchálnych zvykov na lavici okolo stola mali právo sedieť len muži; ženy iba vtedy, ak bolo voľné miesto (čo sa stávalo málokedy, pretože v minulosti nebolo zriedkavosťou, keď v jednom dome žilo aj 15 „duší“). Pre celé 19. storočie platilo pravidlo, že nevesty a dievky jedávali postojačky. Konzumovanie pokrmu postojačky (**jily na stojačy**) bolo známe aj u starých žien. V prípade sviatkov sa však praktizovalo len u dievok a neviest. Tento stav pretrval do 20-tych rokov nášho storočia. Po 1. svetovej vojne začal sa postupne meniť — súviselo to predovšetkým so zlepšením hospodárskych pomerov, čím nastalo prebudúvanie „chýží“ a tým aj rozširovanie priestoru na jedenie. Výrazne sa situácia zmenila po 2. svetovej vojne, kedy sa začali kupovať nábytky z Čiech. V tomto období sa rozšírilo používanie továrenských stoličiek, ktoré boli dovtedy nahrádzané pohyblivou lavicou bez operadla, zriedkakedy stoličkou domácej produkcie.

Podľa starého stolového poriadku pripadala mužom pri stole pevná stenová lavica (nachádzajúca sa za stolom — **poza stul**) ako lepšie miesto, naproti tomu ženy dostávali miesta na strane stola smerujúcej do miestnosti (**speredu od chýži**), kde ženy stáli, neskôr sedeli na laviciach alebo stoličkách. Táto forma sa dodržiavala hlavne v rodinách s veľkým počtom chlapov, kým v rodine, kde ich žilo menej, obsadzovali sa časti stola podľa pohlavia, pričom v rohu v kúte sedával gazda s mužskými členmi rodiny, oproti na druhej strane stola od gazdu ženski členovia rodiny. Všeobecnejšie bolo však zaužívané spoločné sedenie mužských príslušníkov rodiny okolo gazdu sediacom v kúte okolo okna, žien zas od dverí.

Z horeuvedeného vyplývajú dve základné, navzájom súvisiace črty starého stolového poriadku: 1) oddelenie pohlaví, zdôraznené sadaním si mužov na jednu, žien na druhú stranu stola, 2) patriarchálny charakter zasadacieho poriadku, prejavujúci sa v prednosti mužských členov obsadzovať stenové strany, považované za čestné miesta, kým u žien voľné strany stola, ukazujúce do miestnosti (na survivaly tohto rázu, zotrávajúce do dnešných čias, poukážeme nižšie).

Na základe vyššej analýzy môžeme konštatovať, že jedenie ako prostriedok vyjadrenia sociálnych vzťahov malo popri funkcii sociálneho zblížovania i opačnú úlohu — sociálnej segregácie. Jej zvyšky, odrážajúce sa v oddelení pohlaví pri spoločnom jedení pri stole, boli známe nielen u nás, ale aj u národov Kaukazu, Balkánskeho poloostrova a severnej Európy,⁸ pričom v severnej a východnej Európe sa udržali dlhšie ako v strednej Európe.⁹

Áká bola hierarchia stolujúcich konkrétne nám ukáže každodenný stolový poriadok, ktorý sa uchoval v nasledovnej alebo jej podobnej forme až do obdobia 2. svetovej vojny. Z hľadiska obsadzovania miest boli známe 2 varianty: Pri prvom z nich sa dodržiavala zásada, podľa ktorej muži sedávali na stenovej strane diferencujúc sa vekove v tomto poradí: najbližšie ku gazdovi (**kolo gazdu**) boli synovia, pričom najstarší z nich sedel hneď vpravo od gazdu, za ním podľa poradia nasledujúce až po najmladšieho (**zarjadom**) ostatní synovia. V prípade, že v rodine žilo viac synov, sedeli tito po oboch stranách gazdu, pričom platilo pravidlo, že vpravo od gazdu bol vždy najstarší syn (po smrti gazdu preberal jeho miesto), vľavo najmladší. Po synoch nasledovali zatovia a lavicu za stolom ukončili starí chlapi. U žien bolo poradie určené podľa funkcie na gazdovstve, teda od gazdu počnúc obsadzovali voľnú stranu stola, t. j. spredu najprv nevesty, po nich dievky a napokon staré ženy (pozri obr. 1). Malé deti mávali ženy na rukách.¹⁰

Pri druhom variante, ktorého platnosť — podľa výpovedí informátorov, bola závislá od povahy či benevolentnosti gazdu (avšak z nášho hľadiska je chápaný ako vývojove mladší), zaznamenávame porušenie výsadného obsadzovania stenových strán mužmi; štruktúra starého poriadku sa tu narúša nevestami, ktoré už sedávajú pri svojom mužovi, t. j. aj na pôvodne mužom určených stenových stranách. V tomto prípade bolo obsadzovanie stola nasledovné: gazda v kúte, vedľa neho na lavici za stolom synovia s nevestami (každá pri svojom mužovi), ďalej zatovia so ženami a po nich starí chlapi, staré ženy a dievky.

Napriek tomu, že pravidlá zasadania k stolu boli pevne stanovené, nemožno povedať, že by boli nemenné, a to nielen z hľadiska ich vlastného, vnútorného vývinu, ale i okolností v rodine. Existovali isté výnimky; dokumentuje to napr. uprednostňovanie smerom bližšie ku gazdovi starých chlapov pred zaťmi, ak boli vekove mladší — tito vytlačili zaťov na mužskej lavici až do rohu, t. j. na koniec mužského radu.

Z uvedených poznatkov je zrejmé výsadné postavenie gazdu, čo však už bolo napokon vyššie konštatované. Istým protipólom ku gazdovi bola gazdiná, postavenie ktorej bolo nielen medzi ženskými členmi, ale v rámci celej rodiny vyjadrené dôležitou úlohou, ktorú mala pri príprave poživatín, počnúc rozhodovaním čo a z čoho, prípadne i určením kto bude varif, cez držanie kľúča od komory ako momentu zväzovania jej autority, až po samotné stolovanie, kde jej patrila funkcia delenia, donášania a ponúkania pokrmov (po jej smrti túto funkciu prevzala najstaršia nevesta).¹¹ Vzhľadom na to miesto gazdinej pri stole bolo viac menej symbolické. Aj počas sviatkov, kedy sa prísne dodržiavala zásada spoločného stolovania všetkých príslušníkov rodiny a čelade pri jednom stole — ako výraz ich súdržnosti, gazdiná pri stole nesedela (**donášovala jidiňja**). Iba ak stihla obslúžiť celú domácu spoločnosť, jedla spolu s ostatnými, pričom stála, alebo sedela na rohu vľavo od gazdu; v prípade, že tam už nebolo miesta, zaradila sa na protifahľý roh od gazdu, t. j. medzi staré ženy (pozri obr. 1). Zvyčajne však jedávala sama, keď sa už ostatní nasýtli, postojačky alebo sediac pri stole (**bodaj de**) alebo **kolo peca** sediac na lavici alebo stoličke, najčastejšie však postojačky pred pecou.

Doteraz sme sa zaoberali obsadzovaním miest pri spoločnom stolovaní,

ktoré sa viazalo na viaceré príležitosti. Predovšetkým zimné obdobie poskytovalo dostatok času pre túto chvíľu, a to tak v robotný deň, ako aj v nedeľu, kedy sa najčastejšie spoločne obedovalo a večeralo. K všeobecne dodržiavanému pravidlu patrilo spoločné konzumovanie jedál okolo jedného stola cez sviatky, predovšetkým na Vianoce, 3. krále a Veľkú noc. K dňom spoločného hodovania sa priradzoval aj odpust, počas ktorého sa schádzali na návštevu príbuzní z druhých obcí (tento zvyk sa uchoval až do súčasnosti, aj keď v porovnaní s minulosťou v menšej miere, keďže veľká časť obyvateľstva je zamestnaná v železniarniach v Košiciach a Ostrave, čím je ich príchod na tento sviatok sťažený), napokon hostiny poriadané pri jednotlivých rodinných udalostiach. V súčasnosti saspoločne stoluje v týždni najčastejšie v nedeľu na obed a počas roka na významné sviatky (Vianoce, Veľká noc), kedy sa zidu aj členovia rodiny zamestnani mimo obce. Z prehľadu sa jasne ukazuje absencia súčasného spoločného stolovania v priebehu týždňa. Spôsobili ju zárobkové príležitosti obyvateľstva, ktoré ono našlo po 2. svetovej vojne mimo svojej obce (predovšetkým Vihorlat v Snine, VSŽ Košice a pod.).

Sledujúc tento jav do minulosti, zisťujeme, že tomu nebolo inak ani pred 2. svetovou vojnou, avšak s tým rozdielom, že každodenné povinnosti boli ovplyvňované cyklom hospodárskych prác. Tak sa stávalo, že v letnom období cez pracovný deň sa nestolovalo spoločne (neschodily sa); rodina sa k spoločnému jedlu schádzala až k večeri. Keďže sa tu stretávame čiastočne s odlišným obsadzovaním miest, často rozširujúcim sa o nové priestory nielen okolo stola v rámci izby, ale i mimo nej, pozastavíme sa pri tomto probléme bližšie.

V období prác na poli dávala sa prednosť v jedení mužom idúcim na pole, preto títo **napered jily**, po nich zvyčajne deti, ktoré chodili pásť dobytok a nakoniec ženy. Načrtnutý režim nebol všeobecne rozšírený, najlepšie však vyhovoval dobrej organizácii a tým i delbe práce v rodine. V takomto prípade muži sa usádzali na lavici za stolom v poradi, ako sme už uviedli pri spoločnom stolovaní rodiny v robotný deň; dievky, ktoré šli tiež na pole, jedli súčasne s nimi — stáli, neskôr sedeli na lavici pred stolom.

Keď sa chlapi najedli, podával sa pokrm deťom, najčastejšie sa kládol na náprotivný kraj od miesta gazdu; ak sa nevesty hnevali, každá z nich priniesla jedlo iba svojim deťom, pričom deti sedeli oddelene na jednotlivých rohoch stola.

Ženy si rozdelili miesta nasledovne: staršie sedeli za stolom na lavici, mladé ženy pred stolom stáli, alebo ak bolo dosť miesta, sedeli na laviciach (neskôr stoličkách); ak sa pomestili, prisadli si k starým ženám.

Počas ostatných terminov jedenia, kedy nestolovala rodina spoločne pri jednom stole, obľúbeným miestom pre konzumovanie jedál bola aj pec a jej okolie. Sediac na peci jedávali starí ľudia hlavne v zimnom období, kým v lete na lavici **kolo peca (poza i pered)**, starí chlapi najviac za pecou; taktiež dievky rady jedli stojac pri peci, najradšej však, podobne ako staršie ženy, sediac na lavici zabudovanej k peci — tzv. **prypik** (foto č. 3). Priestor pri peci býval vyhradený starým ženám, ktoré tu sedeli na laviciach alebo stoličke a jedli spolu s malými deťmi (podobne matky, ktoré krmili deti, držiac ich na rukách). Na lavici okolo peci (pri ktorej stáli alebo na nej sedeli) zvykli jedávať aj malé deti.

K veľmi starým spôsobom podávania jedál (ktorý však zanikol po 1. svetovej vojne) sa radi prestieranie deťom naprosto medzi izby priamo na zem alebo plachtu, okolo ktorej si deti posadali a jedli zo spoločnej hlinenej misky (**nasered chyžy daly plachtynu na zemľu, kolo sily dity i braly bandurky z jednej mysočky**). Pokiaľ ide o určenie veku, odkedy si dieťa mohlo prisadnúť k stolu, údaje sa rozchádzajú, zaznamenaná bola hranica od 10. — 15. roku. V letnom období slúžil malým deťom na stolovanie prah dveri (u dospelých sa sedenie na prahu pokladalo za hriech); v tejto sezóne často zvykli jesť aj v záhrade sediac na zemi.

Pre požívanie pokrmov mimo stola slúžila aj posteľ, najmä v prípade chorých alebo starých, nevládných ľudí. Tito sedávali na posteli, pričom nohy mali opreté o lavicu (bola na 4 nohách) tzv. **stolec** a v lone si držali misu s pokrmom. Starý človek, ktorému bolo ťažko dodržiavať etiketu stolovania, nesedával zvyčajne pri stole (ak neboli sviatky); pokrm sa mu podával tam, **de sobi mav volu**, preto nebolo zriedkavosťou vyniesť mu ho aj na dvor. Starí ľudia, najmä ženy, radi jedávali sediac v kuchyni na truhle (**lada**), niekedy pri nej stojac jedávali aj deti — tento spôsob jedenia zanikol po 2. svetovej vojne.

Pričinou oddeleného stolovania bývali aj nezhody, ktoré vládli medzi jednotlivými členmi rodiny, čo sa vyskytovalo najmä v rozšírenej rodine. Ak **byli zlobni**, zvykla každá rodina stolovať na jednom rohu stola v izbe, pričom každá nevesta si obsluhovala svojich. Za takejto situácie jedávalo sa aj pri stole umiestnenom v komore — zvyčajne sa sem uchýlil ženatý syn so svojimi deťmi a ženou, niekedy aj dvaja bratia so svojimi rodinami. Tu, tak ako v izbe, sedel v kúte za stolom syn-gazda, vedľa neho bez určenia poradia jeho deti, manželka nemala ustálené miesto, lebo prinášala na stôl (v prípade, že súrodenci neboli rozhnevaní, zvykla pokrmy doniesť aj hlavná gazdiná). Keď stolovali v komore dvaja ženatí bratia, rozsadili sa tak, že od kúta počnúc na stenovej strane stola sedel na lavici najprv ženatý syn, vedľa neho pokračujúc jeho deti; oproti na druhej strane stola opäť v kúte druhý ženatý syn a za nim nasledujúc jeho deti, pritom každá manželka obsluhovala svoju rodinu.

Treba poznamenať, že priestorové oddelenie členov rodiny počas jedenia bolo zaužívané iba v robotné dni — najčastejšie z dôvodu nedostatku miesta v izbe; veľmi zriedkavo sa vyskytovalo počas sviatkov v prípade nesúladu v rodine, lebo takáto situácia vážne narušala súdržnosť rodiny, ktorej sa všeobecne, obzvlášť cez sviatky, pripisovala veľká dôležitosť, a preto vinníkovi hrozil trest vylúčenia zo spoločnej domácnosti, čo za vtedajších hospodárskych pomerov nebolo zanedbateľné.

Spomedzi miest slúžiacich na jedenie je treba poukázať aj na tie, ktoré zaberalo služobníctvo. Aj keď v skúmanej oblasti nebolo najímanie služobníctva rozšírené (v priemere jeden pár), ako v iných oblastiach Slovenska, i tu platili isté pravidlá. Sociálny rozdiel medzi gazdom a najímaným bol chápaný rôzne. Na základe terénneho materiálu sa konštatuje, že čím bol vznešenejší a bohatší gazda, o to zriedkavejšie sa vyskytovalo jedenie príslušníkov rodiny s čeladou pri spoločnom stole. Aj tu však bola určitá závislosť od povahy človeka, čo možno doložiť údajom zo Šmigovca, podľa ktorého u bohatých mávali dva stoly, pričom prvý z nich bol určený pre

robotnu čelad, teda tých, čo sa zúčastňovali práce, včítane služobníctva, druhý pre staré ženy a deti.¹²

Okrem horeuvedeného v určení miesta pre služobníctvo boli do 2. svetovej vojny zaužívané dve všeobecné zásady: 1) cez robotný deň záviselo od povahy gazdu, či sa služobníctvo oddeľovalo od spoločného stola, alebo jedlo súčasne s rodinou — spoločné stolovanie domácej spoločnosti v tieto dni nebolo teda kánonizované. V prvom prípade sa jedlo konzumovalo v rovnaký čas, ale služobníctvo požívalo svoj pokrm sediac na lavici pri peci; u niekoľko zas mohol sluha sedieť pri stole, slúžka na lavici za pecou. Ak sa šlo na pole, jedol sluha napred s chlapmi, sediac kde bolo miesto. Niekedy vylúčili iba sluhu, ktorý robil okolo statku. Druhý variant, ktorý bol častejšie praktizovaný, sa viazal s druhou zásadou: — počas sviatkov patrilo služobníctvo do rodiny. Jasnejšie sa už vnútorná spojitost členov domu nedala vyjadriť. V niektorých rodinách sluha mohol sedieť oproti gazdovi, všeobecnejšie bolo však zaužívané, že sluha zaberá miesto **kolo chlopu**, slúžka **kolo žun** pri kraji, t. j. sluha sedel na lavici v poradí za starými mužmi, vekove mladší stál; slúžka, ak bola staršia, sedela (v prípade nedostatku miesta stála) medzi starými ženami, mladá najčastejšia stála, pričom ak nebolo dost miesta, počas sviatočného stolovania slúžka sedela, ale gazdiná stála.

Bývalo tiež zvykom, že gazda s rodinou sedel v kúte izby, služobníctvo na druhom — protifašlom konci stola, pričom sluha a slúžka jedli spolu z jednej misy, rodina z druhej.

Spoločné sedenie hospodárovej rodiny so služobníctvom pri jednom stole je jasným dôkazom niekdajších vzťahov, ktoré existovali v rámci dvorového spoločenstva,¹³ ktoré vyplývali z úsilia o hospodársky rozkvet usadlosti, zo vzájomnej ekonomicko-pracovnej závislosti.

Za povšimnutie stojí aj patriarchálny charakter rozsádzania sa domácej spoločnosti, z ktorého je zjavné výsadné postavenie hospodára, ako aj spoločné sedenie mužských príslušníkov dvora na čestnej stenej strane stola, ženských na voľnej.

Vývojom postupne dochádzalo k porušeniu ustáleného kánonu v zasadnutí členov rodiny okolo stola, ktorý zaznamenal najväčšiu zmenu hlavne po 2. svetovej vojne. Veľkú úlohu tu zohralo niekoľko faktorov: prichod nových foriem nábytku, zavádzaním ktorých došlo k nahrádzaniu stenej lavice stoličkami a v tejto súvislosti aj k posunu stola z kúta medzi okná čelnej steny domu alebo doprostred miestnosti, a taktiež i skutočnosť, že žena sa stala po 2. svetovej vojne ekonomicky významnou a samostatnou, čím sa zmenilo i jej postavenie v rodine, pričom však autorita otca zostala naďalej zachovaná. Uvedené okolnosti spôsobili, že po 2. svetovej vojne nastáva postupné zanikanie zasadacieho poriadku ako zväzujúceho pravidla.

Rezultáty výskumu obsádzania miest pri spoločnom stolovaní rodiny v súčasnosti, zachované v nedeli a sviatok, poukazujú na existenciu dvoch foriem: prvá z nich predstavuje medzistav vo vývoji a bola zaznamenaná v domácnosti, kde žije manželský pár spolu s rodičmi pod jednou strechou. Pri stole, umiestnenom v kuchyni v diagonále od pece, sú miesta podelené tak, že pri stenej strane stola sedí najprv gazda, vpravo od neho za, za ním jeho deti. Ženským príslušníčkam rodiny patria voľné strany stola

— miesto vľavo od gazdu vydatej dcére, od nej pravo žene gazdovho brata (vdova) a nakoniec gazdinej (pozri obr. 2). V Zboji sme sa stretli pri spolunažívaní ženatého syna s jeho deťmi a rodičmi v spoločnej domácnosti s nasledovným zasadacím poriadkom: hlavné miesto má gazda sediaci medzi oknami na pozdĺžnej stene stola, umiestnenom uprostred kuchyne, vpravo od neho na užšej strane stola nasleduje jeho ženatý syn, na rohu pri ňom jeho žena, t. j. nevesta. Gazdiná sedí vľavo od gazdu a deti-vnučky na vnútornej strane stola. V nedelňu, kedy uvedenú rodinu zvyčajne navštevuje ďalšia vydatá dcéra, usadí sa táto na miesto gazdinej, ktorá sa posunie na posteľ (nachádzajúca sa v ľavom rohu kuchyne pri okne), pričom jej muž si priloží stoličku vedľa gazdu (pozri obr. 3).

Uvedené príklady svedčia o tom, že napriek novým stolovým normám existuje ešte rozsadenie členov rodiny ovládané starým zmyslom poriadku, čo nám potvrdzuje i fakt, že miesta okolo stola sú ustálené a muži ich obsadzujú na stenovej strane. Naproti tomu pri druhej forme, vyskutujúcej sa v rodine, osamostatnenej od rodičov, miesta už nie sú ustálené: každý si sadá kam chce alebo kde je zvyknutý, pričom otec ako hlava rodiny má svoje miesto zavrch stola, čo však nebýva všeobecne platné, prípadne viazané na tradíciou podržované miesto. V tejto forme rodiny došlo teda k odsunutiu starého poriadku novým významom, a to tak, že obsádzanie miest nie je už podriadené určitému poriadku s pevnými miestami.

Tak ako bolo možné v poriadku dodržiavanom pri usporiadaní sa okolo stola pri každodennom jedení sledovať vnútornú formu domácej spoločnosti, rovnako pri **hostinách poriadaných pri rôznych rodinných príležitostiach** je možné pozorovať poriadok širšieho spoločenstva. Význam stolového poriadku sa obzvlášť výrazne prejavuje pri svadobnom hodovaní, pretože tu zúčastnené osoby mali určitú svoju funkciu, a tak pri jeho stanovení sa muselo zohľadniť viacero hľadísk, ako je stupeň príbuzenstva, vek, ako aj úloha v svadobnom ceremoniáli, teda museli sa zosúladiť tri základné podmienky: rodinné, susedské a hierarchické.

Skôr ako si všimneme všeobecné pravidlá, platiace pri rozsádzaní svadobčanov (v ktorých sa súčasne prejavujú i určité zásady dedinskej etikety) a tiež konkrétne miesta, zmienime sa o tom, akým spôsobom sa svadobná hostina konala.

V minulosti bývalo zvykom, že po sobáši šli mladomanželia so svadobčanmi z oboch strán na obed do nevestinho domu a na večeru prešli do domu ženicha, kde sa konala hlavná hostina. Po 2. svetovej vojne, približne od 60-tych rokov, sa svadobná hostina poriada viac v kultúrnom dome než doma, pričom úlohu tu zohráva i ekonomické hľadisko — pokrmy sa nosia uvarené z domu, tu sa iba zohrievajú (a v posledných 10 rokoch v hoteli alebo reštauráciách najbližšieho mesta). Pohostenie pred svadbou sa teda podáva dislokálne (guláš, párky); po svadbe sa odchádza na spoločnú hostinu do kultúrneho domu alebo hotela.

Poriadok na hostine udržoval starosta, povinnosťou ktorého bolo aj rozsadenie prítomných. V súčasnosti pri hostinách, konaných v hoteli alebo reštaurácii, pripadá táto úloha rodičom mladého páru, ktorí ho určia spolu s personálom podniku.

Medzi základné pravidlá patrilo oddelenie pohlavi, ktoré sa udržalo nielen pri svadbe, ale bez ohľadu na druh príležitosti hodovania až do

2. svetovej vojny. Ženy sedeli pri stole oddelene od mužov, väčšinou pri dverách, muži bližšie k hlavným hosťom. Taktiež družičky a družbovia nesedeli spolu v pároch, ale oddelene.

Veľmi dôležité bolo aj rozmiestnenie hodujúcich využitím viacerých priestorov domu. Hlavné miesta boli pri stole, umiestnenom v najväčšej miestnosti, ktorou bola predná izba. Tu sa prednostne usádzala nevestina rodina keď zavítala do ženichovho domu (podobnú úctu preukázali ženichovým hosťom u nevesty). Hlavný stôl bol teda určený okrem novomanželov pre čestných hostí, ku ktorým sa radila bližšia rodina a svadobní funkcionári. V prípade, ak jeden z novomanželov nebol z miestnej obce (časté najmä dnes), hodujúcich zo ženichovej strany usadili po jeho strane stola, nevestiných na jej strane. Ak boli miestnosti malé, usádzalo sa i tak, že v jednej bola ženichova, v druhej nevestina rodina, pričom zadná izba slúžila na usádzanie ostatných hostí, t. j. hostí mimo rodiny, napr. známych z druhej obce.

Ak bolo treba, využívala sa aj kuchyňa, kde sedeli väčšinou príbuzní z domu, kde sa svadobná hostina odbavovala.

Miesto rodičov bolo závislé od toho, u koho svadobná hostina prebiehala, lebo „domáci“ rodičia nezaberali miesta pri stole, ale dozerali na priebeh svadobnej hostiny. V súčasnosti počas hostiny v kultúrnom dome matka obyčajne sedí pri mladomanželoch, kým otec má za úlohu venovať sa hosťom (podakovať za ich účasť, požartovať, dozrieť na obsluhu s alkoholom). Zaužívané tiež je, že ak sú rodičia mladého páru z inej obce, sedia pri stole pri novomanželoch, ak nie, prihliadajú na nerušený priebeh hostiny, a preto pri stole nesedia.

Muzikanti sa v minulosti hosťovali pri osobitnom stole, umiestnenom blízko dverí (praktizuje sa aj v súčasnosti počas hostiny v hoteli). Takto sa tiež rieši umiestnenie šoférov pri poriadaní hostiny v miestnom pohostinstve (Zboj). Ak nebolo dosť miesta, sedeli títo v druhej izbe. Dnes, keď sa hostina koná na dvore pod stanom, muzikanti mávajú svoj stôl pri vchode stanu zvnútra, ak je hostí veľa, zvonka.

Susedov bolo a je dodnes zaužívané pohostiť mimo svadobnej hostiny — obyčajne po svadbe na druhý deň (**hostyna**), keď hodovali ostatní **poslužanci** — kuchárky, **čopnari**, a pod. V súčasnosti v niektorých obciach pozývajú susedov ráno v deň svadby (Runina).

Do konca 2. svetovej vojny sa hlavná svadobná hostina konala pri tomto zasadacom poriadku: nevesta musela prvá zaujať svoje miesto za stolom, a to tak, že prekročila stôl. Výskyt tohto javu aj na Zakarpatskej Ukrajine¹⁴ je dôkazom toho, že ide o jeho prenesenie z pôvodnej vlasti skúmaného obyvateľstva. Po nej si vedľa nej sadol ženich. Na prvom čestnom mieste v pravom kúte izby, hľadiac od dverí, sedel starosta, vedľa neho mladý pár a po ňom ostatní svadobníci, avšak muži a ženy osobitne, pričom sa rozsadili nasledovne: po ľavici starostovi sedel zástavník, za ním nasledovala ženichova najbližšia rodina (predovšetkým kmotrovci), po nich **svatove**, medzi ktorými bol **chlibodavec** — chlap, čo niesol svadobný chlieb, ktorý si rodiny navzájom vymieňali. Po pravej strane od starostu mal miesto ženich, za ním nevesta, pri nej ďalej jej najbližšia rodina počnúc najbližšie k neveste kmotrou, čo ju **čepčila** (**perša kuma** — **predanka**), napokon sedeli ženy, ktoré spevom doprevádzali svadobný obrad —

svašky. Družbovia a družičky sedávali zvyčajne pre nedostatok miesta pri osobitnom stole neďaleko od starostu, pričom družbovia sa usadili pri stenovej strane stola, družičky smerujúcej do miestnosti. Spojenie svadobčanov s dedinskou verejnosťou tvorili diváci, väčšinou staré ženy, ktoré zo zvedavosti (**šli pozeraty**) stáli pri dverách v izbe. Farár sa v minulosti hostín nezúčastňoval (v súčasnosti sedáva oproti mladému páru, zdrží sa však veľmi krátko).

Po 2. svetovej vojne zaniká segregácia podľa pohlavia — manželia sedávajú pri stole vedľa seba, podobne ako družičky a družbovia v pároch, pričom sa zachováva pravidlo, že ľavú časť podkovovej formy stola (kde hlavné miesta mladého páru sa nachádzajú uprostred stola — ich miesta sú oddiferencované iným tvarom stoličiek (foto č. 4), pričom ženích sedi neveste po pravej ruke), zaberá mladá generácia, t. j. družičky a družbovia (v kultúrnom dome sedávajú vo vnútri podkovovej formy stola), druhú staršia, teda rodina ženicha a nevesty, sediac pomiešane. Ak však jeden z novomanželov nie je z miestnej obce, pravidlo sa mení — rodiny sa navzájom rozčlenia, každá sa grupuje po strane svojho partnera, pričom bližšie k mladému páru sedí bližšia rodina.

V posledných rokoch sa stretávame s funkciou svadobných svedkov, ktorá prislúcha prvému družbovi a prvej družičke, preto aj ich miesta sa nachádzajú pri novomanželoch — sedia hneď po kmotrovcoch a až po nich ostatné družičky s družbami.

Odkedy sa začali konať svadby na dvore pod stanom alebo v kultúrnom dome, hostí uvádzajú na miesto rodičia z domu, kde sa svadba koná (v minulosti starosta). Tito tiež preberajú od prichodzích dar, ešte pred ich uvedením na miesto. Keďže hostia svoje miesta dostávajú podľa množstva prinesených darov, kmotrovcom prislúcha najčestnejšie miesto hneď pri mladom páre. Tu dar ako druh preukazu a miesto na sedenie pri stole je vo vzájomnom vzťahu.¹⁵

Určitý zásah do zasadacieho poriadku priniesla i zmena v svadobnom obrade — odkedy sa nevesty vydávajú v závojoch (približne 25 rokov), funkcia **predanky** zanikla. Ďalšiu zmenu prinieslo poriadanie hostín v hoteloch mesta, čím sa dostávajú na čestné miesto k mladému páru krstní rodičia (známe pár rokov). Za nimi nasledujú rodičia mladého páru (niekedy sedia na ženichovej strane spolu, pričom bližšie k ženichovi sú jeho rodičia a na ženichovej strane na nich naväzujú družbovia a družičky, ak nie je družbovský stôl umiestnený osobitne od hlavného stola).

Prítomnosť nových svadobných hostí — napr. šéfa pracoviska niektorého z mladého páru, častokrát naruší zaužívaný poriadok zasadania, a to tým, že sa uvedená osoba uprednostní pred rodinou — usádza sa hneď vedľa mladého páru, a to: ak ide o nevestinho hosťa, ustúpi jej rodina, ak ženichovho, posunú sa v dôsledku uprednostnenia väzneného hosťa jeho krstní rodičia na nevestinu stranu; po neveste je potom najbližšie ženichov krstný otec a krstná matka. V kultúrnom dome je zvykom usadiť šéfa napr. oproti mladému páru (Runina).

Aj počet hostí často rozhoduje o ich umiestnení, napr. pri menšom počte (120) pripravujú sa v hoteli dva stoly — jeden pre mladý pár s bližšou rodinou, druhý pre ostatných hostí (bez dodržiavania poriadku). Väčší počet hostí vyžaduje tri stoly, kde sa stretávame s deleními hostí vekove

a príbuzensky: hlavný stôl je určený pre mladý pár a bližšiu rodinu rozsadnú bez vekovej diferenciácie, avšak tak, že miesta sa zaberajú v poradí počnúc od mladého páru, pokračujúce krstnými rodičmi, kmotrovcami, rodičmi a súrodencami. Pri druhom stole sedia pomiešane vzdialení príbuzní ženicha a nevesty vekove zo strednej generácie a napokon pri treťom stole starí ľudia zo ženichovej a nevestinej strany a susedia. Deti sedávajú pri rodičoch.

Pri krstnovej hostine, poriadanej najčastejšie o týždeň po pôrode vždy u otca dieťaťa, hlavný hosť bol krstný otec a krstná matka,¹⁶ ktorí sedeli na čestnom mieste v kúte, počnúc krstným otcom; po ňom nasledovali: krstná matka, rodičia krstných rodičov (predovšetkým matka), ďalej blízka rodina otca a matky dieťaťa (napr. rodičia matky dieťaťa, súrodenci, starí rodičia a pod.). Pôrodná babica mala miesto buď pri krstných rodičoch (čo bývalo často zaužívané), alebo oproti nim. Niekedy sa usádzala bližšie pri dverách. Ak bola babica staršia, sadla si skôr spredu stola, ak mladšia, usadila sa pri kmotroch. Farár sa hostiny málokedy zúčastnil; ak bol prítomný, sedel pri krstných rodičoch — väčšinou s krstným otcom a babica s krstnou matkou. Otec dieťaťa nemal miesto pri stole — obsluhoval hosti pálenkou. Matka dieťaťa ležala za plachtou, len po 2. svetovej vojne sa rozšírilo prizvať ju na začiatok hostiny — pri vinšovaní — k stolu. Obyčajne stojí pred stolom pri krstných rodičoch, s ktorými si štrngá (podobne na konci hostiny, keď sa dávajú dary). Taktiež rodičia otca dieťaťa nezaberali miesto pri stole, ale dozerali na obsluhu, čo sa zachovalo dodnes. Istá odchýlka od načrtnutého poriadku sa vyskytovala v prípade hlavného hosta — v minulosti ním mohol byť najstarší z dediny alebo kantor, ktorý viedol celú hostinu a preto mu prislúchalo prvé, čestné miesto v kúte.

Stojí za zmienku, že v minulosti, keď sa narodil prvý syn, z veľkej radosti, ktorá v dome vládla, bývalo zvykom ešte pred krstnami pripraviť malú poseidenie pri pálenke a zákusokoch pre blízku rodinu.

Po 2. svetovej vojne rozsadenie hosti zaznamenalo zmenu oproti minulosti v tom zmysle, že hlavné miesto sa nachádza uprostred stola. Patrí naďalej krstným rodičom. Od nich po oboch stranách stola sa usádzajú kmotrovci, za nimi blízka rodina. Tak ako pri iných hostinách, aj tu rodina z druhej obce má prednosť — ponúkajú sa im miesta bližšie k hlavným hosťom. Prítomnosť cirkevných hodnostárov nie je všeobecne rozšírená. Ak sa hostiny predsa zúčastnia, sedia za kmotrovcami — nedomáhajú sa miesta v strede stola. Účasť pôrodnej baby zanikla, lebo od 2. svetovej vojny ženy nerodia doma, ale v pôrodniciach.

Vidíme, že osobitná príležitosť stretania sa uprednostňovala určitým osobám miesto pri tabuli, napr. pri kare. Poradie miest pri stole začínalo pred 2. svetovou vojnou čestným miestom v kúte, ktoré patrilo cirkevnému hodnostárovi — keďže však farár nezvykol chodiť na kary, zaujal ho učiteľ alebo miesto neho najstarší chlap, ktorý riadil hostinu. Po ňom nasledovali tí, čo posluhovali pri pohrebných obradoch: zvonár, nosiči kríža a procesie, kurátor, nosiči truhly; za nimi sedeli chlapi — pomiešane z rodiny, susedov a obce. Ženy sedeli smerom od dverí oddelene od chlapov.

Pri tomto rozsadení sa nám odkrývajú staré zvyky, ktoré dokonca zotrvali ešte v dnešnej spoločnosti — ešte dnes sa totiž možno stretnúť na kare s tým, že ženy zo staršej generácie sa usádzajú spolu smerom

od dverí, teda oddelene od chlapov, napr. v Ulici, Runine (pričom príslušníci strednej a mladej generácie sedia v pároch), prípadne pre nedostatok miesta do inej miestnosti, napr. v Ulicí Krivom (v minulosti častokrát nejedli spolu s ostatnými hosťami, ale až po nich osve). Uprednostňovanie susedov dokonca pred blízkymi príbuznými (susedia bývali nosičmi truhly) svedčí o veľkom význame susedských vzťahov.

V súčasnosti hlavné miesto nachádzajúce sa uprostred stola, patrí farárovi o po ňom učiteľovi (niekedy sedí farár učiteľovi oproti), za nimi nasleduje rodina (rodičia mŕtveho, krstní rodičia a pod.) a susedia. Celkom pri dverách sedia hrobári, ktorí sa niekedy hoslia aj osobitne, pretože prichádzajú z cintorína neskôr (ako bolo zaužívané i v minulosti).

Príležitosť pre zasadnutie k spoločnému stolu poskytujú dodnes i rôzne výročné sviatky, spomedzi ktorých k najvýznamnejším patria: Vianoce (6. 1.), 3 králi (18. 1.), kedy sa spoločne večeria a Veľkonočná nedela, počas ktorej sa spolu zasada k obedu. Keďže rozsadenie konzumujúcich sa v minulosti nelíšilo od usádzania sa počas spoločného stolovania v robotný deň a v súčasnosti pri spoločnom požívaní pokrmov v nedeľu, tak, ako sme to už rozobrali vyššie, nebudeme sa už o ňom zmieňovať.

Dedinský obyčaj prikazoval pozývať k spoločnému jedlu s cieľom udržiavať rodinné, priateľské a spoločenské vzťahy. Tento moment bol umocňovaný nielen pokrmom, ale i samotným určením miesta pre hosťa, kedy sa markantne odhaľuje hodnota stolového poriadku. Častokrát sa totiž hosťovi ponúкло dokonca najvrchnejšie miesto, rovnako ako tomu bolo v minulosti pri pozývaní príbuzných z druhých obcí na odpust. V tento deň domáci nejedli pri stole, brali si len do ruky z prinesených zákuskov. Najedli sa až po odchode návštevy, ktorá sa však zvykla veľmi dlho zdržať. Jediný, kto z domácich jedol a pil s hosťami, bol gazda (gazdiná nosila na stôl), ktorý však nesedel na svojom mieste, ale ho uvoľnil ako prejav úcty hosťom — obsadiť ho mohol kmotor alebo niekto iný z hostí, pričom títo sa usadili tak, že na jednej strane stola sedeli chlapi, na druhej ženy. Gazda stál pred stolom (ak bolo miesto, sedel na stoličke) a nalieval pálenku za každým jedlom a jedol s hosťami. Tento spôsob sedenia zanikol po 2. svetovej vojne.

K formalite spoločenskej zdvorilosti patrilo aj prijatie hosťa, prichádzajúceho i po iné dni, častokrát aj nepozvané. Po privítaní domáci mu ponúkli miesto (*sidajte u nas za stul*) — najčastejšie gazda, ktorý zvykol zo svojho miesta vstať a uvoľniť ho hosťovi, pričom sa rozlišovalo medzi hosťom vzácnym (ku ktorým sa radili kmotrovcí), alebo tým, kto neprichádzal často, prípadne starším človekom, čo sa odrazilo aj vo forme pozvania. Patrilo k spoločenskému chovaniu miesto najprv utrieť, ak bolo treba, niečím aj chrániť pred nečistotou. Ak prišiel hosť z rodiny, usadili ho na lavicu za stolom (pohlavie nerozhodovalo) a tam ho hostili. Dávalo sa mu „*napered samomu jisty*“; náhodného, cudzieho návštevníka posadili iba na „*lavku kolo posteli*“. Susedu nezvykli pozývať k stolu, nezdržovala sa dlho, preto si zvyčajne sadla na lavicu mimo stola. Ak prišiel šuhaj na návštevu za dievkou a sadol si k nej, ona zahanbená utiekla (hanbila sa ho), čím prejavila znalosť dobrých mravov — tento obyčaj po 2. svetovej vojne zanikol.

V dedinskej etikete sa rozlišoval aj čas, v ktorom hosť zavítal do domu.

Ak vstúpil vo chvíli, keď domáci jedli, pozvali ho medzi seba, pričom muž si prisadol k mužom, žena zas k ženám. Podmienkou však bolo, aby hosť nebol cudzí človek, ale z rodiny. Ak bol hosťom kmotor alebo kmotra, usadili ich na lavicu pri peci, kde počkali, kým domáci dojedia a až potom sa osve hostili pri stole, lebo miestny „móres“ vyžadoval kmotrovcov „zahostyty bez chyžnoj rodyny a lipšoj daty jisty, priladyty“. V prípade, že v čase jedenia domácich členov prišiel žobrák, neponúkalo sa mu miesto k stole, ale len na lavicu pri peci, najčastejšie na „prypik“, ak bolo pekné počasie, vyneslo sa mu jedlo na dvor. Z cudzích hostí zvykli prísť kupci — s nimi chodieval gazda na pálenku do krémy.

Rezumujúc možno konštatovať, že umiestnenie hosťa sa mohlo meniť, pričom platilo, že roh izby so stolom bol čestným miestom domu, kam boli pozývaní iba vzácnejší hostia, zatiaľ čo žobrákom, Cigáňom, alebo náhodným návštevníkom sa dovoľoval len vstup do časti izby pri dverách v blízkosti ohniska.¹⁷

V súčasnosti (od 2. svetovej vojny) sú hostia usádzaní „kolo stola“ bez určenia miesta.

Spoločenskou udalosťou v rytme života dediny bolo aj obdobie priadok, kedy sa zvyklo po ich ukončení usporiadať v niektorom dome hostinu tzv. „bal“. Tieto sa do 2. svetovej vojny v niektorých obciach organizovali podľa ulíc a koncov dediny (napr. vo Veľkej Poľane).

Zaujímavé je samotné rozsadenie prítomných. Ak bolo menej miesta, pripravil sa iba jeden stôl, pri ktorom sa sedelo pomiešane, t. j. slobodní mládenci mohli sedieť vedľa dievok, muži pri ženách. Toto bola totiž jediná hostina, počas ktorej sa dovoľovalo sedieť spoločne, inak platilo prísne oddelenie pohlaví. Pri stole bolo súčasne zachované vekové kritérium — slobodní sa grupovali spolu, podobne sobášeni. Všeobecne sa dodržiavalo, že starí muži sedeli so starými ženami pri dverách, t. j. smerom od vchodu; mládenci a dievčatá pri stole vpredu, rovnako ako aj mladí muži a vydaté ženy. Keď bolo viac miesta, upravili sa dva stoly, pričom pri prvom z nich sedela slobodná mládež, pri druhom sobášeni.

Porovnaním rozsadenia hosti na zábave, poriadanej v domoch cez fašiangy a tanečnou zábavou usporiadanou v kréme, hlavne cez fašiangy, hody a pod., vystupuje do popredia výrazný rozdiel v rozmiestnení zabávajúcích, čo možno ilustrovať nasledovným príkladom z Veľkej Poľany: po oboch stranách krémy boli umiestnené stoly — na každej jeden; prvý z nich bol určený pre muzikantov, druhý len pre mužov (pretože do 2. svetovej vojny mohli na zábave sedieť iba muži), pričom aj títo boli striktné diferencovaní: mládenci mali stôl hneď pri „šenku“, za nimi nasledovali ženáči; starí muži sedeli po kraji, kde bolo miesto pri dverách. Dievky nesedeli, stáli po boku „blyže parubku“ a počas prestávky stáli spolu v kúte. Vydaté ženy taktiež stáli — väčšinou v zadnej časti sály, staré ženy sa prizerali od dverí. Ak sa zábava konala v stodole, lavica na sedenie bývala určená iba pre muzikantov. Dodržiavanie horeuvedeného rozsadenia podľa veku a pohlavia zaniklo po 2. svetovej vojne.

Spôsob života v období socializmu priniesol zmeny aj v spoločenskom živote ľudí, o čom svedčí celý rad nových príležitostí hodovania. Spomedzi nich možno uviesť stužkové hostiny, poriadane približne 20 rokov v meste v hoteli, ďalej posedenie spojené s občerstvením z príležitosti MDŽ, sláv-

nostné obedy pri výročiach podniku alebo odchode pracovníkov do dôchodku, slávnostné večery spojené s dožinkovou oslavou a tiež oslavy súkromného charakteru, napr. narodeniny (kedy je zvykom doma pripraviť pre oslávenca sviatočný obed s prizvaním najbližšej rodiny, u detí i krstných rodičov; zamestnaní pre svojich kolegov aj malé pohostenie (so zákuskami a pálenkou), tiež výročia svadby. Oslavy svadiieb prebiehajú najprv oficiálne v zasadačke miestneho národného výboru, kde sa po slávnostnom prihovore podáva malé občerstvenie (pálenka a zákusky). Oslávenci sedia uprostred stola — oproti nim predseda a tajomník, po oboch stranách rodina, pričom najbližšie k oslávencom sedia synovia a dcéry s partnermi (v pároch), po nich kmotrovci, svatovci a deti. Hostina v rodinnom kruhu sa koná doma (ak je viac hostí — 30—40, v reštaurácii alebo v hoteli najbližšieho mesta). okolo stola sa sedí v poradi ako bolo uvedené vyššie (bez pracovníkov MNV).

Všetky uvedené príklady dokazujú, že zvyky spojené so stolovaním a v ich súvislosti aj samotný stolový poriadok, nie sú nemenné, ale podliehajú zmenám. V celom jeho vývojovom procese zaznamenávame ustupovanie tradičných foriem, ktoré začína už rozpadom patriarchálneho poriadku. Dôsledkom súčasných prevratných zmien spoločnosti (jej štruktúry, spoločenských vzťahov), rodiny ako samostatnej ekonomickej bunky spoločnosti, nastáva zmena i v zasadačom poriadku, ktorý ukazuje zmeny v rodinnom a spoločenskom živote a v sociálnej stavbe dedinskej pospolitosti.

POZNÁMKY

¹ Možno spomenúť práce: Tokarev, S. A., Zur Methodik der ethnographischen Erforschung der Nahrung. In: *Studia Ethnographica et Folkloristica in Honorem Béla Gunda*. Debrecen 1971, s. 297—302.

Tolksdorf, U., Strukturalistische Nahrungsforschung. *Ethnologia Europaea* IX, 1, 1976, s. 64—85.

Wiegelmann, G., Was ist der spezielle Aspekt ethnologischer Nahrungsforschung? *Ethnologia Scandinavica* 1971, s. 6—10.

Szromba-Rysowa, Z., Kulturowe i społeczne znaczenie pożywienia. In: *Pożywienie ludności wiejskiej*. Krakow 1973, s. 9—14.

Schnee, E., Die Tischordnung beim Festmahl. *Nordelbingen* XIX, 1950, s. 107 — 117.

Ten isty: Sitzordnung beim bäuerlichen Mittagsmahl. *Kieler Blätter zur Volkskunde*, VIII, 1976, s. 5—19.

² Moszyński, K., *Kultura ludowa Słowian. Kultura materialna*. Warszawa 1967, s. 395.

³ Gazdiná prinášala na pole tekutý pokrm (polievku) v „kanfe“, na hustejší slúžila „mysa“, z ktorej sa spoločne jedlo.

⁴ Informátorka Rohunová, narodená 1901 v Runine uviedla, že tento spôsob jedenia v poli videla naposledy u svojho otca, keď mala 12. rokov. Odvtedy sa brávala do poľa pre každého „mysočka“, ktorá sa pri jedení, sediac na zemi, kladla na kolena.

⁵ Na pút sa zvyčajne na požívanie zobral chlieb s maslom, syr, vajíčka, prípadne „báňik“; do fľaše voda alebo mlieko.

⁶ Schnee, E., *Die Tischordnung...*, c. d., s. 107.

⁷ Sledovali sme rozmiestnenie stolov a hostí v hoteli Družba v Snine. Tu pre dispozičné členenie reštaurácie (kuchyňa je umiestnená oproti vchodu), hlavné miesto svadobného stola, upraveného vo forme podkovy (pozri foto č. 2), sa nachádza v strede jeho favej strany, aby sa docielila z každého miesta viditeľnosť na mladý pár

a hostia pritom neboli rušení personálom kuchyne. Inak býva hlavné miesto v čele miestnosti.

⁸ Porovnaj: Schnee, E., Sitzordnung beim . . . , c. d., s. 8—9.

Tokarev, S. A., Zur Methodik. . . , c. d., s. 300.

⁹ Schnee, E., Sitzordnung beim . . . , c. d., s. 8—9.

¹⁰ Poradie sedenia pri stole na Morave a v Sliezku porovnaj:

Frolec, V.: c. d., s. 88.

¹¹ Z iných oblastí Slovenska porovnaj:

Botfk, J., Korelácie medzi formami rodiny a obydlija. Kandidátska práca. Bratislava 1977.

Fiľová, B., Spoločenský a rodinný život. In: Slovensko. Ľud. II. časť. Bratislava 1975, s. 947—984.

Švecová, S., Právomoc hlavy rodiny v roľníckej rodine na Slovensku. Slovenský národopis XXIV, 1976, 3. s. 446—455.

¹² Podľa informácie Juraja Loparčeka zo Šmigovca, č. d. 49.

¹³ Pod týmto termínom rozumieme všetkých, ktorí bývali v jednom dome a patrili k jednému gazdovstvu.

¹⁴ Pozri: Komorovský, J., Tradičná svadba u Slovanov, Bratislava 1976, s. 195.

¹⁵ Schnee, E., Die Tischordnung. . . , c. d., s. 108.

¹⁶ Všeobecne bolo zaužívané pri hostinách už v poradí niekoľkého dieťaťa pozývať krstných rodičov všetkých detí — posadili ich za rodičov hlavných krstných rodičov.

¹⁷ Frolec, V., c. d., s. 88.

РЕЗЮМЕ

Сильвия Диллибергерова. Еда и сервировка в корреляции с семейной и общественной жизнью в области Старины

Совместное столование составляло на всех ступенях исторического развития человеческого общества одну с главнейших форм не только ежедневного, но и внеочередного контакта с людьми, где пища играла важную социальную роль. Определенную возможность ознакомиться с внутренней закономерностью жизни людей представляет исследование правил, согласно которым дома, в будничные день или по случаю какого-нибудь торжества собиралось общество у накрытого стола. Поэтому мы хотим указать на место и отдельные способы приема пищи, ежедневное размещение членов семьи за столом, а также порядок, которого придерживались по случаю торжеств, или в связи с юбилейными или общественными событиями (визиты, развлечения и т. п.).

Старинные формы сервировки можно реконструировать с помощью сведений о приеме пищи на разостланной на земле ткани, что в исследуемой области практиковалось во время работ в поле, на виноградниках, в лесу и во время паломничеств. Одним из старейших способов был прием пищи полулежа вокруг сосуда, из которого ели вместе; в области Старины этот способ практиковался приблизительно до 20-х годов XX столетия. С этого периода посудина уже ложилась на колени (сидя на земле), при этом уже не было обязательным есть вместе из одной посуды, но можно было и индивидуально.

Работая в лесу, мужчины во время приема пищи ложились на колени на полотно сумку, которая одновременно служила и для ношения продуктов питания. Прием пищи на разостланной ткани, сидя вокруг нее на земле, был известен в целой области вплоть до второй мировой войны. Это практиковалось прежде всего у женщин, когда они высаживали малые деревья в лесу, а также во время паломничеств, когда это проявлялось весьма организовано.

Рассаживаясь во время приема пищи под открытым небом, придерживались правила отселения пола, что сохранилось до второй мировой войны, как в будни, так и по случаю торжественному.

В жилище наибольшее значение имела комната с культовым углом. В этом доме

место на скамье за столом в углу считалось наиболее почетным не только во время ежедневного приема пищи, но и во время торжественного пирования. От этого места начиналось рассаживание членов семьи, или гостей вокруг (после второй мировой войны с середины) стола. Интересным было ежедневное рассаживание за столом в будни в старом крестьянском доме, в котором отражались социальные отношения не только между мужчинами и женщинами, а также между членами семьи и двора. Следуя это развитие до сего времени, мы отметили перемены и распад старого домашнего общества, отмирание двух главных взаимосвязанных черт старого застольного порядка: 1) отделение пола, которое проявлялось в том, что мужчины садились на одну, а женщины — на другую сторону; 2) патриархальный характер порядка рассаживания, который проявлялся в преимуществе мужчин занимать стороны столов от стены, как почетные места, в то время как женщины занимали свободные места на сторонах столов от местности. Результаты исследования рассаживания за столом во время общего приема пищи в сегодняшнее время указали на постепенный отход от старого порядка рассаживания как обязательного правила.

Так как в порядке, которого придерживались, рассаживаясь в будни вокруг стола, можно было наблюдать внутреннюю форму домашнего коллектива, так и во время празднования различных семейных торжеств можно наблюдать порядок более широкого коллектива. Значение застольного порядка особенно выразительно проявляется во время свадебного пиришества, потому что все, принимающее в нем участие лица, имели свою определенную функцию. Приводя всеобщие правила, через размещение пирующих во многих местностях дома, мы наблюдаем конкретное занятие мест за свадебным столом: в углу, на самом почетном месте садился тамада, возле него пара молодых (жених и невеста), а после них — остальные гости, однако мужчины и женщины — отдельно. Последнее существовало вплоть до второй мировой войны, когда исчезает неравенство полов. Последние годы принесли изменения уже в порядок рассаживания во время свадебного пиришества (рассаживание свадебных свидетелей возле молодоженов, оказание предпочтения крестным родителям перед кумовьями в почетных местах поближе к жениху и невесте и т. п.).

Изменения в сравнении с прошлым в рассаживании гостей на торжествах по случаю крестин настали в том, что главные места в середине стола занимают крестные родители. Тем, что женщины начали рожать детей в больницах, отпало участие в торжестве повивальной бабки.

Особый случай встреч давал тоже предпочтение определенным особам в предоставлении им почетных мест, например, на поминках, где сохранились остатки старого застольного порядка, что проявлялось в рассаживании старшего поколения отдельно от мужчин (причем представители среднего и младшего поколения сидели парами). Главное место принадлежит и впредь церковным сановникам, после них следуют те, которые помогают при погребальных обрядах, за ними — родственники.

Значение застольного порядка замтно проявляется во время вхождения гостя в дом, которому часто предлагалось самое почетное место, как это было, когда приглашали родственников из других сел на храмовой праздник, или во время посещения кумовьев, в то время как нищим и цыганам, или случайным гостям, был разрешен доступ лишь в переднюю часть комнаты: там возле двери вблизи печи. Отход от старого порядка наступит после второй мировой войны: гости рассаживались вокруг стола уже без определения места.

Интересным было и рассаживание присутствующих во время развлечений, организуемых в домах во время масленицы, и на вечерах танцев, которые проводились в корчме. Сравнивая их, на первый план выступает выразительное отличие в размещении развлекающихся: пока дома не придерживаются сегрегации полов, в корчме гости разделяются согласно пола и века. Это явление исчезло после второй мировой войны.

Социализм принес изменения в общественную жизнь людей, а тем самым возникли и новые традиции пирирования.

Во всем эволюционном процессе застольного порядка рассаживания можно наблюдать изменения, характерные отступлением от традиционных форм, которые настали в результате распада патриархального порядка, что привело к изменениям в социальной структуре сельского населения.

RESUMÉ

Sylvia Dillnbergerová. *Das Essen und die Servierung in der Korrelation mit dem Familien- und Gesellschaftsleben im Gebiet vom Starinatal.*

Das gemeinsame Essen war auf allen historischen Entwicklungsstufen der menschlichen Gesellschaft eine der Hauptformen nicht nur des täglichen, sondern auch des außerordentlichen Menschenkontaktes, als die Nahrung eine wichtige soziale Rolle spielte. Eine bestimmte Möglichkeit des Einsehens in die innere Gesetzmäßigkeit des menschlichen Lebens bietet das Folgen von Regeln dar, gemäß deren sich eine Haus- oder Festtischgemeinschaft versammelte. Deshalb versuchten wir, auf den Platz und bestimmte Essenweisen, darauf wie man täglich oder anlässlich der festlichen Familienereignisse sowie der Jubiläen oder öffentlichen Gelegenheiten (Besuche, Feste) Plätze am Tisch einnimmt, hinzuweisen.

Die älteren Formen der Servierung kann man wiederherstellen mit Hilfe der erworbenen Erkenntnisse über die Speiseeinnahme auf dem ausgebreiteten auf dem Boden Untersatz, was im erforschten Gebiet während der Feldarbeiten, der Arbeit im Weinberg, im Walde und auf der Pilgerfahrt üblich war. Eine der ältesten Weisen ist die, als man aus einem Geschirr um es herum halbliegend gemeinsam aß. Im Gebiet von Starina war das ungefähr bis zu den 20. Jahren des XX. Jahrhunderts üblich. Von dieser Zeit ab wurde schon das Geschirr mit dem Essen auf dem Schoß (auf dem Boden sitzend) gestellt, wobei man schon nicht aus einem gemeinsamen Gefäß aß, sondern einzeln.

Bei der Arbeit im Walde legten Männer auf den Schoß die leinene Tasche, die zugleich zum Tragen der Nahrungsmittel diente. Die Einnahme der Speisen auf dem ausgebreiteten Untersatz auf dem Boden um ihn herum sitzend, war im ganzen Gebiet bis zum zweiten Weltkrieg bekannt. Es war vor allem bei den Frauen während der Verpflanzung der Bäumchen im Walde und auf der Pilgerfahrt üblich, wo es die außerordentliche Organisiertheit erlangte.

Bei dem Auseinandersetzen der Speisenden draußen verzeichneten wir die Befolgung der Regel der Geschlechtsabtrennung, was sich bis zum zweiten Weltkrieg beim täglichen und festlichen Essen erhalten hatte.

Die größte Bedeutung in der Volkswohnung hatte das Zimmer mit einer Kultusecke. Der Platz auf der Bank hinter dem Tisch an der Ecke war der ehrenhafteste im Haus nicht nur beim täglichen, sondern auch beim festlichen Essen. Von da her begann das Auseinandersetzen der Einheimischen oder der Gäste hinter einem Tisch (nach dem zweiten Weltkrieg von der Mitte des Tisches an). Interessant war die tägliche Tischbesetzung in einem Bauernhaus, in dem sich die sozialen Beziehungen widerspiegeln, die nicht nur zwischen den Männern und Frauen, sondern auch zwischen den Familienangehörigen und Angehörigen des Hofes existierten. Diese Entwicklung bis zur Gegenwart befolgend, verzeichneten wir Veränderungen und den Zerfall der alten Hausgesellschaft, den Untergang zweier miteinander verbundenen Hauptzüge der alten Tischordnung: 1) die Geschlechtsabtrennung, die sich darin zeigte, daß sich Männer auf eine Tischseite setzen und die Frauen auf die andere; 2) der patriarchalische Charakter der Tischordnung, der sich darin offenbarte, daß die Männer den Vorzug hatten, die Plätze hinter dem Tisch von der Wand, die man für ehrenhaften hielt, einzunehmen, während die Frauen die freien Plätze von der Seite des Raumes einnahmen. Die Ergebnisse der Erforschung der Sitzordnung am Tisch während des gemeinsamen Essens der Familie in der Gegenwart zeugen von dem allmählichen Hinterlassen der Sitzordnung als einer verbindlichen Regel.

So wie es möglich war, in der Ordnung, an die man sich bei dem täglichen Essen hielt, der inneren Form der Hausgesellschaft zu folgen, so kann man auch bei den Festmählern anlässlich verschiedener Familienfeste die Tischordnung einer breiteren Gesellschaft beobachten. Die Bedeutung der Sitzordnung am Tisch zeigt sich besonders ausdrucksvoll während der Hochzeiten, weil hier alle beteiligten Personen eine bestimmte Funktion gehabt haben. Allgemeine Regeln anführend, folgen wir schließlich konkret dem, wie die Plätze hinter einem Hochzeitstisch eingenommen werden. In der Ecke auf dem Ehrenplatz sitzt der Hochzeitsälteste, dann der Bräutigam und die Braut und danach alle anderen, aber Männer und Frauen getrennt. So war es bis zum

zweiten Weltkrieg, bis die Geschlechtssegregation aufhörte zu existieren. Die letzten Jahre brachten Veränderungen in die Tischordnung während der Hochzeit (neben dem Bräutigam und der Braut sitzen ihre Zeugen, Taufeltern haben den Vorzug vor den Paten auf die Ehrenplätze usw.).

Eine Veränderung verzeichnet im Vergleich mit der Vergangenheit bei dem Auseinandersetzen der Gäste auf dem Tauffest die Tatsache, daß die Hauptplätze in der Mitte des Tisches die Taufeltern einnahmen. Dadurch, daß die Frauen im Entbundenshelm gebären, fiel die Teilnahme einer Amme in der Taufe weg.

Eine besondere Angelegenheit des Treffens bevorzugte bestimmten Personen die Ehrenplätze, z. B. während der Gedenkfeier, wo sich Reste der alten Tischordnung behielten. Sie offenbaren sich darin, daß die Frauen der älteren Generation getrennt von den Männern saßen (wobei die Angehörigen der mittleren und jüngeren Generation paarweise sitzen). Der Hauptplatz gehört weiter den Kirchenwürdenträgern, nach ihnen folgen die, die bei den Beerdigungsbräuchen helfen und dann die Familienangehörigen.

Der Wert der Tischordnung zeigt sich markant durch das Betreten eines Gastes ins Haus, dem man oft den ehrenhaftesten Platz anbot, wie es beispielsweise bei der Einladung von Verwandten aus anderen Dörfern zur Kirmes oder während des Besuches von Gvättlern der Fall war. Den Bettlern und Zigeunern oder gelegentlichen Gästen war es gestattet, nur bei der Tür neben dem Offen zu bleiben. Die Aufhebung dieser alten Ordnung geschah nach dem zweiten Weltkrieg. Die Gäste nehmen schon beliebige Plätze am Tisch ein.

Interessant ist das Platzieren der Anwesenden nach den Unterhaltungen, die während des Faschings zu Hause oder an den Tanzabenden in den Schenken organisiert werden. Durch ihren Vergleich tritt an den Vordergrund ein ausdrucksvoller Unterschied im Platzieren von Teilnehmern der Festlichkeit, und zwar, während zu Hause die Geschlechtssegregation ungültig ist, werden die Gäste in der Schenke nach Geschlecht und Alter auseinandergesetzt. Das ging nach dem zweiten Weltkrieg ein.

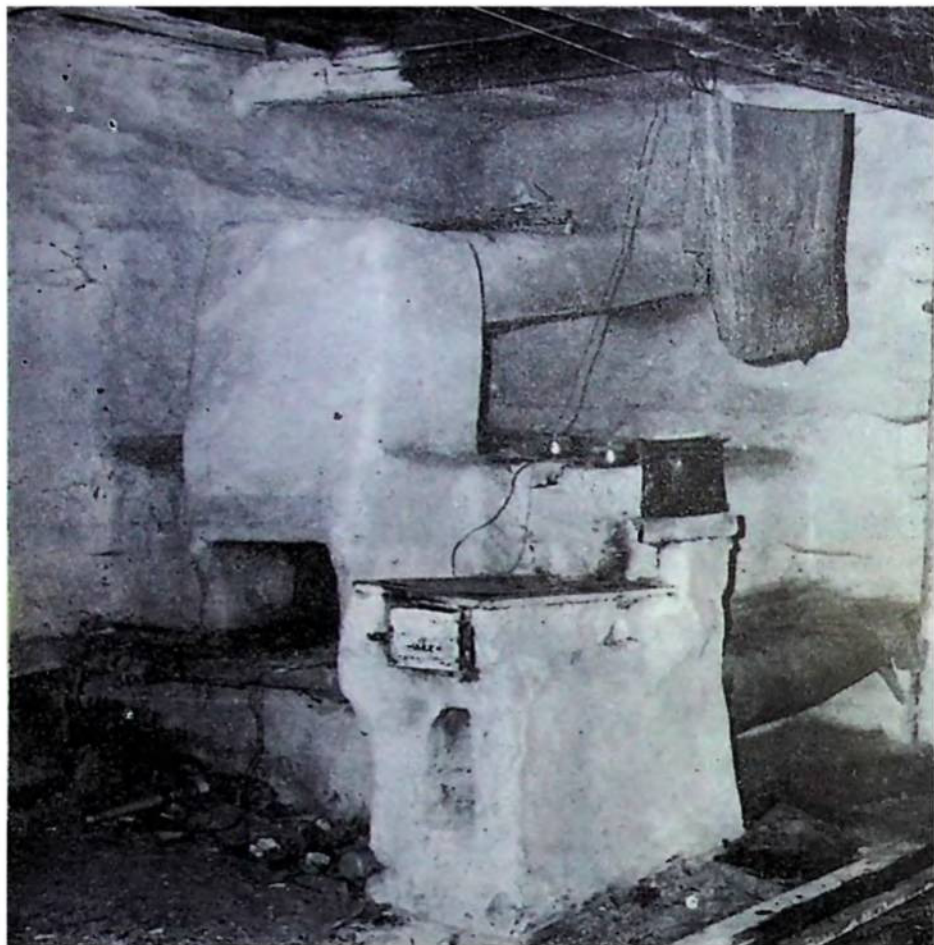
Die Lebensweise in der sozialistischen Periode brachte Veränderungen im gesellschaftlichen Leben der Menschen und damit auch die Entstehung neuer Möglichkeiten des Schmausens. Im ganzen Entwicklungsprozeß der Tischsitzordnung folgen wir den Veränderungen, die durch die Abweichung von traditionellen Formen charakterisiert werden. Diese Abweichung tritt infolge des Zerfalls der patriarchalischen Ordnung ein, was auch Veränderungen in die soziale Struktur der dörflichen Gemeinschaft mitbrachte.

Kút izby so stolom a lavicami. Šmigovec, č. d. 52 (okr. Humenné). Foto S. Dillnbergerová, 1976.

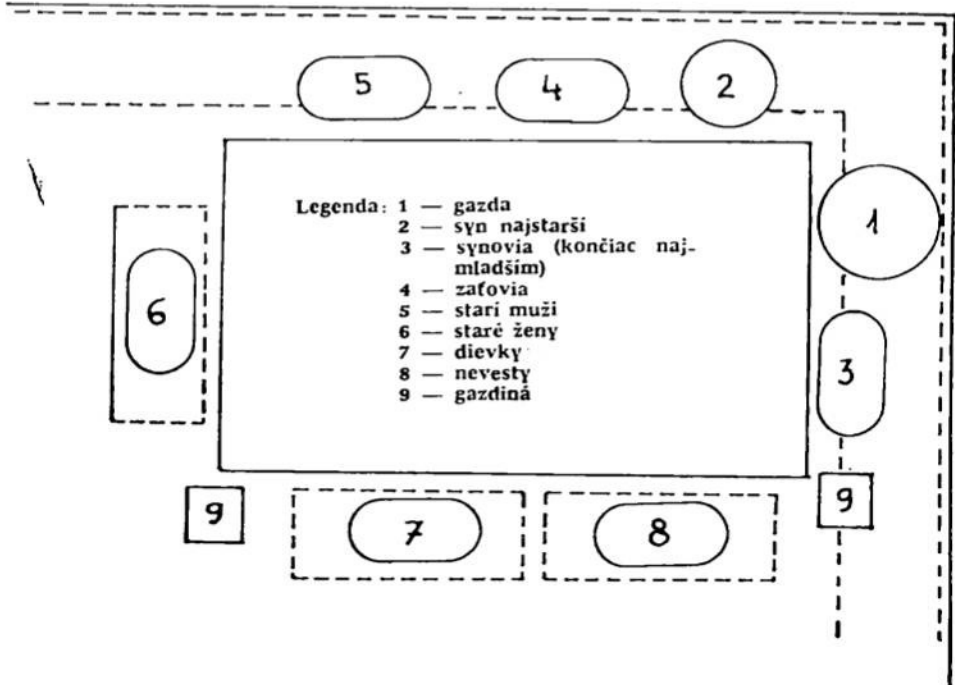
Rozmiestnenie stolov pri svadobnej hostine poriadanej v hoteli Družba. Snina (okr. Humenné). Foto S. Dillnbergerová, 1976.

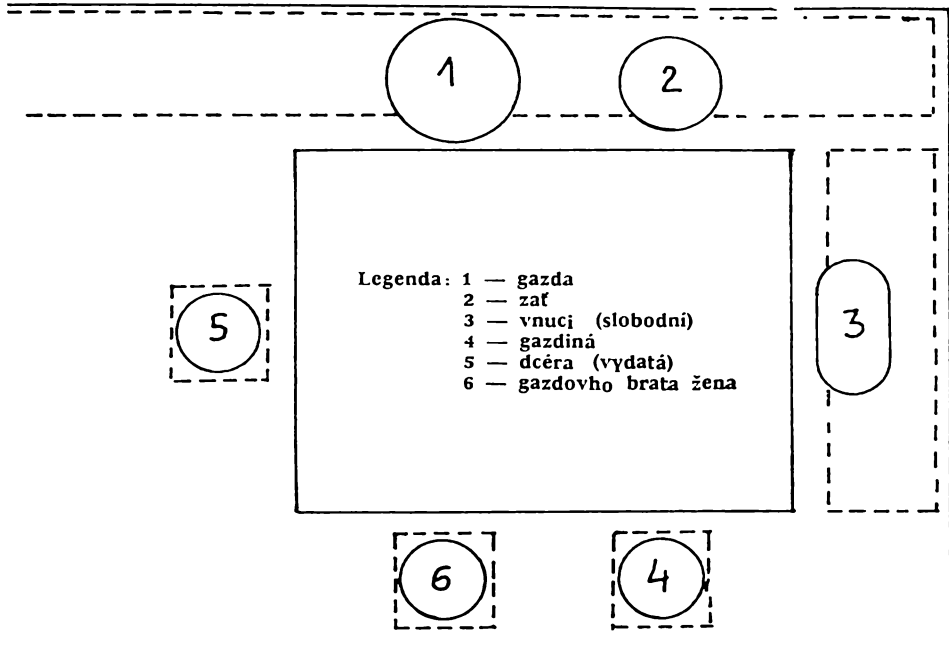
Prípečná lavica pri peci s otvoreným ohniškom. Ruské, č. d. 130 (okr. Humenné).
Foto A. B. Mann, 1977.

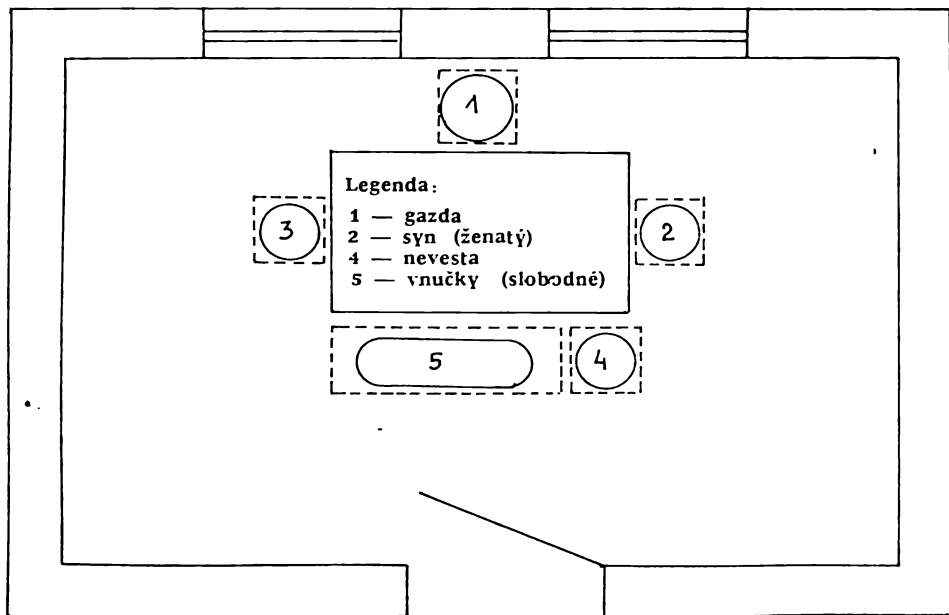
Oddiferencovanie miest pri svadobnom stole pre mladý pár iným tvarom stoličiek.
Hotel Družba v Snine (okr. Humenné). Foto S. Dillnbergerová, 1976.

Obr. 1. Rozsadenie členov rozšírenej rodiny zaužívané približne do 20.tých rokov 20. stor.

Obr. 2. Rozsadenie členov rodiny v tradičnom židovom dome pri spoločnom jedení v súčasnosti. Ulič (okr. Humenné).

Obr. 3. Rozsadenie členov rodiny v novopostavenom typizovanom rodinnom dome pri spoločnom stolovaní. Zboj (okr. Humenne).

ЕТНОГРАФІЯ ТА ФОЛЬКЛОРИСТИКА

PESTOVANIE TEXTILNÝCH RASTLÍN A PROCES VÝROBY NITÍ V OBLASTI HORNEJ CIROCHY

ŽELMÍRA ŠÍPKOVÁ, VLASTIVEDNÉ MÚZEUM ZVOLEN

V roku 1974 sa začala realizovať prvá časť záchranného etnografického výskumu obcí spadajúcich do zátopovej oblasti vodného diela Starina. V rámci výstavby uvedeného objektu sa počítá s vysídlením siedmich obcí nachádzajúcich sa v severovýchodnej časti Humenského okresu (Starina, Veľká Poľana, Ruské, Zvala, Ostrožnica, Smolník, Dara). Ľudová kultúra skúmanej oblasti je pre etnografa vďačným objektom bádania, lebo sa v jej obsahu zachovalo, vzhľadom na hospodársku zaostalosť, množstvo archaických javov. Toto tvrdenie možno v plnej miere aplikovať i na okruh problémov viažúcich sa k procesu získavania a spracovania textilných vlákien, o ktorom pojednáva nasledujúci príspevok.¹ Vymedzená téma je v príspevku spracovaná predovšetkým na základe vlastného terénneho výskumu zameraného na zistenie stavu sledovanej problematiky za obdobie od prelomu storočí po súčasnosť.

Odbornú národopisnú literatúru, o ktorú som sa opierala pri práci v teréne i pri jej sumarizovaní môžeme v podstate rozčleniť do troch skupín. Jedinou rozsiahlejšou prácou, ktorá sa snaží sledovať celú problematiku ľudového textilu na Slovensku bola do nedávna práca Slovenský ľudový textil², ak neberieme do úvahy príslušné state vo vlastivedách³. Druhá skupina používanej literatúry — tematicky užšie zameraná so širokým územným záberom — je tiež pomerne chudobná.⁴ Najbohatšia je skupina prác sledujúcich celú problematiku ľudového textilu alebo niektorú jej časť na vymedzenom menšom území, prípadne v jednej lokalite⁵.

V rámci sledovaného obdobia boli v skúmanej oblasti známe tri textilné suroviny: konope, vlna a ľan. Z hľadiska uplatnenia možno prvým dvom pripísať základný význam. Ľan bol ľan surovinou doplnkového charakteru. Pestoval sa len od prvej svetovej vojny a jeho rozšírenie nenadobudlo všeobecný charakter.

Historická literatúra do istej miery pomáha ozrejmiť túto skutočnosť. Práca M. Jeršovej dokladá výraznejšie rozšírenie ľanu na území Slovenska v súvislosti s jozefínskymi reformami na konci 18. storočia.⁶ Pestovanie konopi na území sninského panstva dokladajú archívne materiály o poddanských dávkach, ktoré okrem iných naturálií zahrňujú aj konopné semeno⁷, kým odovzdávanie ľanových semien sa neuvádza. Staršie práce vlastivedného charakteru obsahujúce niektoré štatistické údaje tiež jednoznačne dokazujú výraznú prevahu pestovania konopí na územných celkoch, do ktorých patrí i sledovaná oblasť. Zemplén varmegye Sátoralja-ujhely r. t. város dokladá z konca minulého storočia 1732 ha konopisk oproti 275 ha ľanom obsiatych polí v rámci Zemplínskej župy.⁸ I. Vanat vo svojej práci⁹ uvádza, že v roku 1926 sa v Sninskom okrese pestovali konope na 247 ha, kým ľan sa pestoval len na 11 ha.

Sledujúc túto problematiku v období posledných 70 rokov na základe materiálu získaného v teréne možno konštatovať, že len 1/5 dotazovaných informátorov uvádza pestovanie ľanu vo vlastnej domácnosti. I v týchto prípadoch mal ľan ako surovina len doplnkový charakter popri základnej rastline — konopiach. Na základe výpovedí informátorov sa ľanové nite pri tkaní vo väčšine prípadov kombinovali s konopnými. Časté bolo, najmä v neskoršom období, jeho používanie pri zhotovovaní textílií s hospodárskym použitím. Posledne uvedený fakt je možné dať do súvislosti s výnimočným výskytom pestovania ľanu v súčasnosti, hoci pôvodne rozšírenejšie konope sa prestali pestovať ešte v prvej polovici 60-tych rokov.¹⁰

Príprava pôdy a siatie semena.

Výber pôdy určenej na obsiatie konopným semenom podmieňovala predovšetkým náročnosť konopí ako poľnohospodárskej plodiny. Celkové pôdne pomery v skúmaných lokalitách si vynútili určitú pestovanie konopí polia nachádzajúce sa v najúrodnejších častiach chotára, zvyčajne na rovných plochách nachádzajúcich sa v blízkosti dediny.¹¹ Ojedinele informátori uvádzali aj inú voľbu pozemku, napr. osievanie časti záhrady pri dome.¹² Ľan mohli siať i do nekvalitnejších plôch, resp. do pôdy, ktorú získali v procese žiarenia.

Snahe zabezpečiť čo najväčšie výnosy konopných vlákien a semena bolo prispôsobené i striedanie pestovaných rastlín. Ako predplodina konopí sa najčastejšie vyskytuje pomerne nenáročná kapusta, zriedkavejšie tiež zemiaky, zelenina a repa. Striedanie prebiehalo spravidla v dvojročných cykloch. Výnimkou neboli ani cykly troj a štvorročné.¹³

Príprava pôdy pred siatím pozostávala z úhorenia, hnojenia, orby a bránenia. Pôda dôkladne pohnojená maštalným hnojom sa na jeseň alebo skoro na jar preorala. Na jar, krátko pred siatím, sa nanovo preorala a upravila bránením. Úhorenie nebolo považované za nevyhnutné, a tak ani jeho výskyt nebol všeobecný. V takomto prípade sa pôda orala raz — tesne pred siatím, alebo pár dní skôr, zároveň s orbou pod zemiaky. Takto pripravená pôda sa v deň sejby pobránila.

Na siatie sa zásadne používal semenec (si menec¹⁴) z vlastnej produkcie. Pred siatím sa nepodroboval žiadnej úprave. Až do posledných rokov pestovania konopí sa vysieval ručne, a to z malého pláteného vrečka za-

veseného na pleci (tabyška). Žiadúcejšie boli husto rastúce konope, ktoré poskytovali tenšie a kvalitnejšie byle. Preto sa pre zabezpečenie náležitej hustoty porastu sialo niekedy i dvakrát za sebou.¹⁵ Obsiate pole sa nanovo pobránilo, aby sa semenec dostal do pôdy. Častým javom bolo zahrabávanie konopného semena hrabľami, najmä vtedy, ak boli konopiská čo do rozsahu malé, alebo v prípade, že sa konope pestovali len v jednej časti „hrady“. Záprah tahajúci brány by sa totiž musel pohybovať po ploche obsiatej inými plodinami.

Čo sa týka časového zaradenia sejby konopí v rámci poľnohospodárskeho roka, väčšina informátorov uvádza druhú polovicu mája, vychádzajúce z náhľadu, že s konopami sa môže robiť až po dni sv. Juraja (24. apríl tj. 6. máj gregoriánskeho kalendára).¹⁶

Zaznamenala som aj ďalší zaujímavý názor na siatie konopí, ale i ostatných poľnohospodárskych plodín. Podľa neho sú pre osevné práce vhodné len nepárne týždne, konkrétne pre konope 19. a 21. týždeň v roku podľa juliánskeho kalendára.¹⁷

Zo zvykoslovných úkonov viažúcich sa špeciálne k pestovaniu konopí bol všeobecne rozšírený len tanec za veľké konope na zábave v poslednú fašiangovú nedeľu (veľikoj puščeňja) známy na veľkej časti územia Slovenska.

Konopné polia mali tvar pretiahnutého obdĺžnika o šírke 2—4 m a dĺžke 10—50 m. Celková rozloha konopiska bola ovplyvnená predpokladanou spotrebou, závisela predovšetkým od početnosti domácnosti. Aj v rámci jednej rodiny sa menila z roka na rok v závislosti od jej aktuálnych potrieb a nárokov (príprava výbavy pre nevestu, tkanie hrubých keprových látok a p.).

Čo sa týka údajov o pestovaní ľanu, väčšina informátorov, ktorí túto plodinu vo vlastnej domácnosti nepestovali, nevedela uviesť ani základné pestovateľské, údaje. Z výpovedí informátorov ktorí ľan pestovali vyplýva, že ho nepovažovali za základnú prvoradú surovinu. Jednotlivé výpovede sa do určitej miery rozchádzajú, čo naznačuje, že úkony viažúce sa k pestovaniu ľanu nemali tú obecnú záväznosť, ktorú mali úkony viažúce sa k pestovaniu konopí. Pre ľan sa vyberala ľahšia štrkovitá pôda, ktorá mohla byť aj horšej kvality.¹⁸ Pôda sa hnojila maštalným hnojom, no hnojenie nebolo považované za potrebné, ba dokonca sa od neho upúšťalo, aby sa predišlo zaburineniu ľanového porastu. Vysievalo sa zvyčajne ľanové semeno vlastnej produkcie. V prípade, že sa ľan nepestoval každý rok, teda najmä po druhej svetovej vojne, sa používalo semeno kupované v obchode. Vysievalo sa obdobne ako konopné semeno ručne a do pôdy sa zaprávalo bráňením. Najlepšie bolo ak proces prípravy pôdy a zapravenie semena sa skoncentroval do jedného dňa — tým sa čiastočne zamedzilo zaburinenie porastu, od ktorého závisela úroda ľanu.

Trhanie.

Počas vegetačného obdobia nevyžadovali konope takmer žiadnu starostlivosť. Ojedinele sme zaznamenali pletie buriny (burjan), vždy však len z tých častí role, ktoré boli dostupné z jej krajov. Ďalšia fáza práce sa viaže až k ich zberu.

Skutočnosť, že konope sú dvojdomá rastlina s rozdielnou dobou dozrievania peľových a semenných rastlín si vyžadovala rozdelenie zberu na dve časti. Peľové konope (bili konopli) dozrievali a trhali sa (ťahaty) koncom júla alebo začiatkom augusta. V prípade, že sa ich zber časovo zhodoval so žatvou, posunula sa práca s konopami do skorých ranných hodín, aby ženy nechýbali ani pri žetevných prácach. Vlastný zber peľových konopí spočíval vo vytrhávaní jednotlivých bylí, ktoré sa od semenných líšili v tomto čase predovšetkým žltým sfarbením. Byle vytrhané pravou rukou žena zhromažďovala v ľavej a po hrstiach ich odkladala stranou. Na záver ich zviazala do snopov (snop, snopik). Za dopoludie vytrhala žena asi desať, až dvanásť snopov peľových konopí.

Peľové konope sa sušili tri — štyri dni rozložené v snopoch na medziach okolo konopiska, alebo v prípade, že tam nebolo dosť miesta, odnášali ich ženy domov a sušili ich rozostavané vo zvislej polohe okolo plotov a stien domov.

Semenné konope sa trhali po dozretí semena — v septembri. Trhali sa pravou rukou a po hrstiach sa viazali do snopov povrieslami (povereslo) pripravenými na mieste z menej kvalitných, nižších bylí (pajimki). Sušili sa asi týždeň na uvoľnenom konopnom poli. Počas sušenia sa spodné konce snopa naširoko rozložili (čeperity). Na noc a pred dažďom sa konope skladali do kôp.

Počnúc vytrhávaním sa proces získavania textilných vlákien z konopí i ľanu zjednocuje z hľadiska použitých pracovných nástrojov, ale i z hľadiska technologického a terminologického. Pre zber a sušenie ľanu platí to isté, čo pre semenné konope. Časové zaradenie prác sleduje koniec augusta a začiatok septembra.

V súvislosti s vytrhávaním konopí a ľanu sa po prvýkrát v procese získavania textilných vlákien možno stretnúť so samostatnými jednotkami charakteristickými pre prácu s textilnými surovinami. Ako najmenšia jednotka byli vystupuje hrst' (žmeňa, žmeňka), tri-štyri hrste, ojedinele aj päť-šesť hrstí, sa viazalo do snopa (snop, snopik).¹⁹ Na jednotky logicky nadväzuje, i keď sa v praxi viaže až na ďalšiu fázu spracovania — máčanie, posledná jednotka označovaná termínom mandlik. Predstavuje ju päť, ojedinele i šesť, snopov. Rozdiely, ktoré sa vyskytli v uvedených jednotkách, sa v rámci skúmanej oblasti nedajú miestne rozhraničiť, sú charakteristické pre jednotlivé domácnosti.

Mlátenie.

Semenné konope a ľan sa pred ďalším spracovaním zbavovali semien. Literatúra uvádza pre uvedenú činnosť viaceré špeciálne praktiky.²⁰ V skúmaných lokalitách je jediným dokázateľným spôsobom získavania semien z textilných plodín mlátenie cepmi, ktoré sa v podstate neodlišuje od mlátenia obilia.

Vysušené konopné alebo ľanové byle zviazané do snopov sa priviezli domov. Mlátenie prebiehalo v stodole (na pelevni). S cepami pracovali vo všeobecnosti muži, ženy, ak boli prítomné, pridržovali mlátený snop na podloženej plachte, ktorá zachytávala vymlátený semenec. Od pliev sa semená oddeľovali viatím (vijaty) — vyhadzovaním výmlatu v prúde

vzduchu pomocou dreveného korytka. Po prvej svetovej vojne sa pri čistení ľanového a konopného semena začali uplatňovať mechanické vejačky (mlynok, mlynkovaty).

Máčanie.

Predpokladom pre náležité oddelenie drevitej časti byle od vlákna je máčanie.²¹ V skúmaných lokalitách sa na máčanie textilných rastlín používali močidlá.

Umiestnenie a využívanie močidiel (močilo) záviselo od konkrétnych podmienok jednotlivých dedín. Starina, Smolník, Veľká Poľana, Ruské a sčasti aj Zvala a Ostrožnica mali močidlá sústredené v blízkosti tečúcej vody. Boli to zvyčajne prirodzené alebo umelé jamy nachádzajúce sa v širokých štrkových nánosoch (riňa) pri vodných tokoch. V Ruskom a vo Zvale boli močidlá hĺbené i vo vlhkých lúkach. Dara nemala vlastné močidlá. Jej obyvatelia nosili máčať konope do Stariny alebo do Príslopa.

V uvedených lokalitách prevládali močidlá pozdĺžneho tvaru o rozmeroch 2×3—4 metre. Celková hĺbka závisela od úrovne vodnej hladiny. Požadovalo sa však, aby hĺbka vody v močidle dosahovala najmenej pol metra.

Spravidla každá domácnosť používala oddelené močidlo. Len v ojedinelých prípadoch boli v jednej jame uložené konope dvoch, troch domácností. Tento jav sa stal častejším po druhej svetovej vojne v súvislosti s poklesom pestovania konopí. Kvalitnejšie močidlá zvyčajne používala tá istá rodina po viac rokov za sebou. Striedanie močidiel bolo však bežným zjavom, čomu napomáhala aj tá skutočnosť, že sa nachádzali zväčša na plochách, ktoré boli obecným majetkom.²²

Nové močidlá sa hĺbili v jarných mesiacoch a používali sa každoročne až do vyschnutia vody. Údržba močidla bola veľmi jednoduchá. Spočívala v odstránení hlinitého nánosu zo dna, krátko pred začiatkom máčania konopí. Jediný nástroj, ktorý sa na túto činnosť používal, bola široká motyka (lapiška)²³, určená ináč na okopávanie zemiakov, zeleniny a kukurice. Sledujúc organizáciu práce možno konštatovať, že bola vykonávaná individuálne ženami z jednotlivých domácností. Jediné konkrétne podmienky vo Veľkej Poľane (sústava močidiel pospájaných navzájom kanálmi) si vyžadovala časové zjednotenie čistenia močidiel.

Do vyčisteného močidla sa ukladali konopné byle viazané do mandlíkov. Uloženie snopov v mandlíku bolo dvojaké: buď boli všetky snopy orientované jedným smerom, alebo sa kládli striedavo tak, že polovica snopov mala korene na jednej a polovica na opačnej strane. Mandlíky sa vrstvil priamo na dno močidla, ak bolo kamenisté, alebo sa podkladali podložením z lieskových konárov, ak bol na dne íl. Pre kvalitné vymočenie konopí bolo najvýhodnejšie rozloženie mandlíkov v jednej vrstve, ale v prípade potreby sa ukladali i do viacerých vrstiev. Pred vyplavovaním sa konope zabezpečovali zafažením veľkým kameňom.

Máčanie konopí prebiehalo u peľových vždy vzápätí po vysušení, u semenných po vymlátení. Táto okolnosť spolu s odlišnou kvalitou bylí ovplyvňovala rozdielnu dĺžku doby máčania. Slabšie peľové konope, ktoré sa máčali v auguste, ostávali vo vode jeden — dva týždne. Máčanie semenných konopí, ktoré prebiehalo koncom septembra, trvalo dva — tri týždne.

Stupeň oddelenia drevitej časti od lyka sa zisťoval trením stebľa v ruke. Zo správne vymočeného stebľa sa pazderie ľahko oddeľovalo a vlákna zostávali neporušené. Nedostatočne vymočené byle sa ťažko zbavovali pazderia. V opačnom prípade trpela kvalita vlákna až do tej miery, že sa celá úroda musela spracovať na menej kvalitné druhy plátna.

Konope sa vyberali z močidla po jednotlivých snopoch. Táto práca vyžadovala účasť najmenej dvoch žien. Jedna z nich vošla do močidla a po jednom snope podávala konope žene stojacej na brehu. Pred sušením sa z vymočených konopi zmyl kal v tečúcej vode. Pretože táto pomerne namáhavá činnosť bola výlučne ženskou záležitosťou, vytvorila základ pre jednu z foriem susedskej a rodinnej výpomoci.

Sušenie vymáčaných konopi bolo rozdelené na dve etapy. Umyté konope sa uložili vo vodorovnej polohe v blízkosti močidla, kde zostávali tri — štyri dni. Čiastočne presušené sa odviezli domov. Na dvore sa snopy vo zvislej polohe poopierali o plot alebo o steny domu a nechali sa doschnúť. V prípade nepriaznivého počasia sa dosušali v sušiarňach na ovocie.

Peľové konope, ktoré sa močili v auguste, sa do obdobia spoločného spracovania zo semennými konopami, ktoré pripadalo na október, uskladňovali v podstreší hospodárskych priestorov.

Ako už bolo naznačené, proces spracovania konopných a ľanových bylí na vlákna vykazoval len niektoré nepodstatné rozdiely. K nim sa radi i dĺžka ponorenia stebiel pri močení. Ľan sa močil šesť — sedem dní, čo vyplývalo z prirodzených vlastností ľanových stebiel.

Ojedinele sa vyskytli i údaje o rosení ľanu. Rosil sa vzápätí po vymlátení. Jednotlivé ľanové snopy sa vejáravite rozložili po lúke alebo po uvoľnenom poli a nechali sa vystavené vo veternom vplyvom jeden — dva týždne.

Nasledujúce fázy spracovania ľanu a konopi boli úplne zhodné.

Trepanie, trenie a česanie.

Proces, v rámci ktorého sa z vymáčaných rastlinných bylí získavajú vlákna vo forme vhodnej na pradenie, obsahuje obyčajne tri prvky: lámanie stebiel, oddeľovanie drevitej časti od vlákna, triedenie vlákna na akostné skupiny česanim. Ku každej z týchto činností sa viažu špeciálne nástroje, ktoré v celoslovenskom rámci vykazujú určitú príbuznosť.

Najväčšia rôznorodosť je evidentná pri zariadeniach viažúcich sa k lámaniu. Tento úkon sa zabezpečuje nástrojmi od jednoduchého dreveného klina — kyja počnúc, cez nožnicové stupy až po mechanické zariadenia s vodným pohonom.

Na odstránenie drevitej časti sa používa trlica, nástroj založený na nožnicovom pohybe ostrého trla v obdĺžnikovom ráme. V princípe je toto zariadenie zhodné u všetkých Slovanov. Podľa K. Moszyńského možno trlice deliť iba na dve skupiny, podľa toho, či majú jednoduché alebo dvojité trlo. Nevylučuje sa pri tom existencia oboch druhov, vedľa seba.²⁴

Na česanie vlákien sa používa nástroj, ktorého základom je sústava drevených alebo železných klinov umiestnených na podložke z dreva buď v tvare radu, alebo v tvare ružice.

V nasledujúcej časti je opísaný proces prípravy rastlinného vlákna.

Lámanie bylí, ako samostatná činnosť viazaná na špeciálny nástroj,

sa nevyskytovalo.²⁵ Prvým nástrojom, s ktorým sa konopné steblá dostali do styku, bola trlica s jednoduchým piestom (terlica, lamalnyca).²⁶ Viacnásobným prevlečením stebiel popod pohybujúci sa piest došlo najskôr k rozdrveniu drevitej časti a potom aj k jej oddeleniu od vlákna. Pracovalo sa naraz z jednou hrstou konopí. Vlákna z dvoch hrsti predstavovali najmenšiu jednotku — povismo — smerodatnú i v ďalšom procese spracovania vlákien. Tridsať takýchto jednotiek previazaných tridsiatou prvou tvorilo zväzok nazývaný kytka.

Vlákna zviazané do kytiek sa cez noc dosušili a nahriali na peci, aby sa tým uľahčila ďalšia fáza spracovania — trenie na trlici s dvojitém trlom (čmouchalnyca, hladylnica),²⁷ pri ktorom sa oddelili od vlákien aj zvyšky tvrdých častí byle (pazdirja). Pazderie sa používalo ako podstielka pre hospodárske zvieratá, alebo ako izolácia pred vlhkom pri uskladňovaní zemiakov.

Jednoduchá a dvojitá trlica boli nástroje nenáročné na zhotovenie. V každej dedine žilo niekoľko hospodárov — samoukov, ktorí dokázali zhotovovať jednoduchšie drevené predmety, medzi nimi aj nástroje slúžiace na spracovanie textilných vlákien. Za protihodnotu, zvyčajne vo forme práce, ich vyrábali aj pre spoluobčanov. Časť gazdov zhotovovala tieto jednoduché predmety pre vlastnú potrebu.

Trlice používané v skúmaných lokalitách s odlišnou terminológiou sa konštrukčne neodlišovali. Základ tvoril čapovaný obdĺžnikový rám, ktorého užšie strany prechádzali do nôžok nesúcich vlastný nástroj. V ráme bolo pomocou dreveného klina pohyblivo zachytené trlo tak, aby bolo možné vykonávať ním nožnicový pohyb. Trlo malo obdĺžnikový tvar so spodnou hranou skresanou do ostria. Jeho voľný koniec prechádzal do rukoväte. Každá z nôžok bola kvôli stabilite nástroja vsadená do dreveného hranola. Starší typ trlice má miesto štvorhranných stĺpikov nôžky zo samorastu vidlicového tvaru.

Rozdiel medzi jednoduchou a dvojitou trlicou spočíval iba v zdvojení rámu a trla.

Pri časovom vymedzení používania trlic je nutné vychádzať z pestovania textilných plodín. Až do roku 1944, kým bolo rozšírenie pestovania konopí všeobecné, každá domácnosť mala vlastné nástroje. Počas prechodu frontu na konci druhej svetovej vojny bolo veľké množstvo dreveného náčinia zničené. Aj keď časť domácností sa po skončení vojny snaží skompletizovať hospodársky inventár, k obnoveniu predvojnového stavu nedošlo. Umožnilo to jednak čiastočné upustenie od pestovania textilných plodín, najmä konopí, jednak požíciavanie pracovného náradia.

Na česanie rastlinných vlákien sa vo všetkých skúmaných lokalitách používala štet (šif) s ružicovou pracovnou časťou, ktorú tvorili železné klince. Pred začatím práce sa nástroj motúzom upevnil na lavicu a zatažil dvoma kameňmi. Vlastná činnosť spočívala vo viacnásobnom prečesávaní jedného povisma vlákien cez klíny štete. Pri triedení vlákna na päť akostných skupín bol princíp delenia nasledovný. Prvým ľahkým česanim sa oddelili najkratšie a najmenej kvalitné vlákna (michovoj kloča) od ostatného, zatiaľ ešte nerozčesaného vlákna. Pri druhom česani, ktoré prebiehalo na tom istom nástroji, sa najskôr prečesalo povismo na oboch

koncoch. Na štetí sa zachytili vlákna štvrtej triedy (putkanej kloča), ktoré sa hneď stiahli, aby bolo možné pokračovať v práci. Na tretí raz sa povismo šest — sedem krát prečesalo po celej dĺžke. V hornej časti štetce sa zachytili pomerne dlhé vlákna predstavujúce druhú akostnú skupinu (pačuski), v spodnej časti zostali vlákna tretej triedy (snuvnovej kloča). Najkvalitnejšie vlákna (prjadavy),²⁸ ktoré pri vyčesaní ostali v ruke sa na jednom konci zaistili uzlíkom. V tejto podobe sa označovali termínom *baška*.²⁹ Desiat babiek stočených vedľa seba do dvojpramenného pletenca predstavovalo výsledný útvar a zároveň aj jednotku priazde nazývanú *skrutok*. Ostatné druhy vlákien sa bez členenia na jednotky uložili podľa stupňa kvality do plátených vriec a uskladnili sa na povale.

Pradenie.

Pradením sa rozumie činnosť, pri ktorej sa z viacerých vedľa seba idúcich vlákien na základe neustáleho zakrúcania jedným smerom vytvára celistvá niť. Základným nástrojom, pomocou ktorého sa vytvára zákrut, je vreteno. Pradenie na vreteno je pretržitý proces, v rámci ktorého sa pravidelne strieda zakrúcanie nite siahajúcej od praslice ku hrotu vretena, kde je táto slučka zachytená, s namotávaním holovej nite na vreteno.

Na základe archeologického a etnografického materiálu zo slovanského územia možno konštatovať, že technika pradenia sa v podstate nezmenila od prelomu tisícročia.³⁰ K najvýraznejšiemu zvratu v technológii pradenia dochádza až v súvislosti s rozšírením kolovratu s nožným pohonom, ktorý sa do dedinského prostredia Slovenska dostáva vo výraznejšej miere až v druhej polovici 19. storočia, v horských oblastiach sa začína uplatňovať až v 40-tych rokoch nášho storočia.³¹

V skúmaných lokalitách mala až do obdobia všeobecného zániku pradenia (začiatok 60-tych rokov) prevahu práca s vretenom nad prácou na kolovrate. Túto skutočnosť ovplyvnili dva faktory. Kolovrat, ako remeselný výrobok, bolo nutné zakúpiť za peniaze. Zvyčajne ho kupovali od sninských alebo humenských remeselníkov na jarmokoch. Celková slabá hospodárska spôsobilosť obyvateľstva umožňovala jeho kúpu len najmajetnejším. Nemenej dôležitý je i fakt, že kolovrat sa na hornej Čirote objavuje desať — pätnásť rokov pred druhou svetovou vojnou, teda krátko predtým, čo začal proces postupného zániku domácej výroby niti.

O neskorom začlenení kolovratu medzi domáce nástroje slúžiace na spracovanie textilných surovín svedčí aj chudobná terminológia jednotlivých súčastí v miestnom nárečí. Pomenovanie má iba vreteno s krídlami (*vilki*) a cievka (*špulka*). Kolovrat ako celok — rovnako ako aj praslica — sa označuje termínom *kudyľa*. Takéto metonymické používanie názvu v uvedenom význame je bežné temer na celom území východného Slovenska.³²

Spomedzi troch druhov kolovratov vyskytujúcich sa na území Slovenska³³ poznali v skúmaných lokalitách len stojatý kolovrat s vretenom a cievkou nad kolesom.

Vreteno (*vereteno*) v prevažnej miere používané v sledovanej oblasti, predstavovala vretenovite zastrúhaná liesková palička dlhá asi 20 cm s priemerom 1,5 cm v najsilnejšom mieste. Obrtlík sa nevyskytoval, miesto

neho sa na vreteno zospodu nastokol menší zemiak alebo koliesko z repy, prípadne sa priadlo na nezataženom vretene. V medzivojnovom období, keď boli doma presukované nite na šitie nahradené kupovanými, dodávanými na trh na drevených cievkach, sa namiesto zemiakov začali na vretená nastokávať drevené zrezané kužely, ktoré sa získali priečnym prerezaním drevených cievok. Touto úpravou sa domáce vretená aspoň čiastočne vzhľadom i funkčne priblížili kupovaným točeným vretenám (točanka), ktoré sa v menšej miere používali popri domácich. Z hľadiska pracovného i estetického boli hodnotené vyššie ako domácky zhotovené struhané vretená. Točené vretená kupovali na trhoch a jarmokoch v Snine a v Humennom, prípadne od podomových obchodníkov.

Druhým, pre pradenie v skúmaných lokalitách nepostrádateľným nástrojom, bola praslica (kudyľa).³⁴ Praslica ihlicového typu³⁵ mala vo svojej staršej forme tvar predĺženého valca v hornej časti mierne zahroteného. Jej dĺžka bola približne 1 m, priemer v spodnej časti mala asi 2 cm. Počas práce bola zastoknutá za pásom, čo umožňovalo pradenie nielen posediačky, ale aj v stojí a v chôdzi.

Po prvej svetovej vojne sa rozšírila aj prisadacia praslica. Jej označenie ako celku zostalo nezmenené (kudyľa). Skladala sa vždy z dvoch navzájom oddeliteľných častí, vrchný diel (veršnyk) možno po formálnej stránke stotožniť s opísanou staršou podobou praslice. Jeho vrch býval niekedy opatrený vyrezávanými zubkami, ktoré zamedzovali posúvanie priadze po praslici. Spodný diel (prisedačka) mal asi 50 cm dlhú ploškú prisadaciu dosku, o ktorú bol na jednom konci pravouhlo pripevnený drevený valec o dĺžke asi 50 cm. Jeho priemer sa pohyboval okolo 5 cm. Do otvoru vyvítaného v hornej časti valca sa počas pradenia vsadzoval vrchný diel.

Praslice sa zhotovovali domáckym spôsobom z lieskového dreva. Dokázal ich urbiť temer každý muž. Dievčatá ich dostávali do daru od otca alebo snúbenca. V súvislosti s posledným údajom je nutné uviesť, že na valci prisadacej časti sa možno ojedinele stretnúť s vyrezávaným ornamentom.

Z hľadiska pracovného postupu pradenie nasledovne: Pred tým, ako žena vyčesanú priadzu pripevnila na praslicu, rozložila ju na stôl a urovnala vlákna jedným smerom (skupsty). Stočila ich do voľného valca, v ktorom vlákna smerovali rovnobežne s jeho osou. Takto sformovanú priadzu, ktorú v miestnom nárečí nazývali piľuch, pripevnila doma súkaným motúzom na praslicu. Pri pradení žena pravou rukou točila vretenom v smere hodinových ručičiek — vytvárala pravotočivý závit. Pradenie ľavotočivým závitom sa nepodarilo zaznamenať. Pri pradení sa ľavou rukou urovnával prúd vlákien vychádzajúcich z kúdele. Zvyšky prazdieľa a nečistoty vyhrýzala žena zubami.

Pri začlenení pradenia do komplexu spracovania textilných vlákien vystupuje táto nie namáhavá činnosť ako časovo najnáročnejšia. Minimálne dva mesiace (november a december), ba často aj dlhšie³⁶, sa všetky ženy a staršie dievčatá v domácnosti venovali pradeniu. Pretože prevládalo pradenie na vreteno, pri ktorom sa za najvyšší denný výkon počítali tri plné vretená (tj. asi 30 pásiem, čo je asi 450 m nite), je pochopiteľná tendencia zapájať do práce dievčatá v čo najmladšom veku. Už deväť — desať ročné dievčatá bežne priadli. Spočiatku im na praslicu dávali menej kvalitné

vlákná. S pribúdajúcimi rokmi a rastúcou zručnosťou prechádzali k pradeniu kvalitnejšej priadze.

Zadelenie pradenia počas jednej sezóny vychádzalo tiež postupne z rastúcej zručnosti a bolo radené na základe kvality vlákien. Ak domácnosť vlastnila ovce, a teda spracúvala doma ovčiu vlnu, spriadala sa najskôr láto, potom postupne nasledovalo pradenie zrebného, pačesného a nakoniec tenkého vlákna.

Sledujúc organizáciu práce, je potrebné uviesť, že pradenie, či išlo o vlnu alebo rastlinné vlákna, bolo výhradne ženskou záležitosťou. Celodenná náplň práce žien si vynútila jeho rozdelenie na individuálne — vo voľných chvíľach medzi jednotlivými prácami v domácnosti — a kolektívne — večer na priadkach (večurky). Z hľadiska produkcie malo spoločné pradenie podstatne väčší význam, lebo umožňovalo pracovať nepretržite niekoľko hodín. Navyše kontrola kolektívu donucovala jeho členov k rýchlejšej a kvalitnejšej práci.

V období pradenia sa dievčatá a ženy zo susedstva schádzali v jednej domácnosti na priadky. Kúdelná chyža bývala obyčajne celú zimu na jednom mieste. Priestor na pradenie poskytovali zvyčajne menej majetné vrstvy obyvateľstva. Ako protihodnotu za miestnosť si dievky priniesli so sebou vždy petrolej na svietenie a jeden alebo dva večery priadli priadzu domácej gazdinej. Priadky boli chápané jednak ako pracovná, jednak ako spoločenská príležitosť vhodná predovšetkým pre stretávanie mládeže oboch pohlaví. Bolo pravidlom, že kúdelné chyže navštevovali aj mládenčí preoblečení do masiek (straški). Záver priadkového obdobia spadal na nedeľu pred veľkonočným pôstom (na veľikoj puščenja). Na tento deň pripravili dievčatá tzv. hostinu. Z naturálií, ktoré zozbierali medzi sebou, uvarili pirohy alebo upiekli koláče. Za peniaze, ktoré zozbierali popri naturáliách kúpili pálenku, prípadne zaplatili muzikantom. Základom tejto príležitosti bola tanečná zábava, ktorá okrem obvyklých zábavných momentov obsahovala aj tanec za vysoké konope v budúcej úrode.

Okrem pradenia je na Slovensku známy i ďalší spôsob tvorenia niti označovaný termínom druganie. V. Uhlár vo svojej práci³⁷ ho vysvetľuje ako zvláštny spôsob zhotovovania slabo zakrúcanej vlnenej nite. Druganie je rozšírené najmä v horských oblastiach so značným chovom oviec. Odborná literatúra dáva jeho výskyt u nás do súvislosti s valašskou kolonizáciou.³⁸ Napriek uvedeným údajom sa na základe súčasných etnografických výskumov v sledovaných lokalitách nedá druganie dokázať v období posledných sedemdesiatich rokov.

Motanie nití.

Motovidlo je nástroj splňajúci pri práci s nitami dve úlohy. V prvom rade slúži ako meradlo pri zisťovaní množstva hotovej priadze a zároveň je pomôckou pri formovaní nití v ďalšom procese spracovania. Odhliadnúc od zložitejších zariadení založených na otáčavom pohybe často opatrených počítacím mechanizmom,³⁹ možno u Slovanov stretnúť v podstate len dva druhy motovidiel, ktoré možno priestorovo a na konkrétnom území aj časovo rozhraničiť. Typ, ktorý je zhotovený z vidlicového samorastu je rozšírený u Rusov, Ukrajincov a Južných Slovanov. Pri časovom pohľade

v oblastiach rozšírenia oboch typov, vystupuje ako starší v porovnaní s typom, ktorý má miesto vidlice priečne upevnený malý kolík. Na ostatnom území je tento druhý typ rozšírenejší.⁴⁰

Pre skúmanú oblasť je charakteristický prvý typ motovidla (motovilo), čím sa oblasť z hľadiska nástroja priraduje k Východným a Južným Slovanom. Zhotovoval sa, podobne ako väčšina nástrojov používaných pri práci textilnými vláknami, domáckym spôsobom z lieskového samorastu vidlicovitého tvaru. Na druhý koniec vidlice sa priečne pripevňoval kolík. Dĺžka predmetu, ktorá je v tomto prípade rozhodujúcim rozmerom, nebola presne stanovená. Pohybovala sa od 1,5 do 1,75 metra. Základná jednotka, ktorá vznikla otočením motovidla raz z pravej strany a raz z ľavej strany, sa volala ňitka a rovnala sa štyrom dĺžkam motovidla (6 — 7 m). Nite na motovidle bolo nutné viesť takým spôsobom, aby v žiadnom mieste nedošlo k ich prekríženiu a aby sa sformovalo pradenie s obvodom rovnajúcim sa dĺžke jednej ňitki.

Tri ňitki sa označovali terminom čisnica. Najväčšia jednotka — pasmo — mala 40 až 55 „čisnic“.⁴¹ Jednotlivé pásma sa kvôli prehľadnosti oddeľovali od seba previazaním tenkým motúzom. Na motovidlo sa naraz navinulo 5 — 10 pásiem v závislosti od hrúbky nite. Celková mohutnosť vzniknutého pradenia (lukot, motok⁴²) bola determinovaná ďalšou manipuláciou s nimi (pranie, bielenie).

Bielenie nití.

Po skončení pradenia, obvyčajne v januári alebo februári, sa nite bielili. Základom tohto procesu bolo pranie priadze v roztoku pripravenom z preosiateho bukového popola a teplej vody (zolity). Uvedený roztok sa pripravoval vo väčšej drevenej nádobe (šaflik). Do roztoku sa ponorili pradená niti a dôkladne namočené sa rozložili vedľa seba v sieni. Posypali sa jemným preosiatym popolom, stočili sa a vložili do zvláštného hlineného hrnca, ktorý sa používal pri prani odevu (zvarjalnyk). Hrnec o objeme 6—7 litrov mal približne guľovitý tvar. Tesne nad dnom mal polcentimetrový kruhový otvor, ktorým vytekala prebytočná tekutina. Hrnec s poskladanou priadzou sa vložil do pece na chlieb, krátko po tom, čo pečenie chleba skončilo. V peci, mierne vyhriatej od pečenia chleba, sa nite parili asi 24 hodín. Po skončení tohto procesu na nite vyplákali v tečúcej vode a rozvešali sa na žrde umiestnené pod odkvapmi. Najvýhodnejšie pre sušenie bolo chladné suché počasie, pretože pôsobením mrazu sa účinky bielenia zvyšovali. V prípade, že sa nite nevybielili dostatočne, celý proces sa opakoval.

Zmotávanie nití.

Základnou podobou, v ktorej sa nite uskladňovali, a z ktorej sa zároveň vychádzalo pri príprave osnovy na tkanie bolo kľbko (klubja). Závesné zvijadlá (vijalka), ktoré boli jedinou pomôckou pri zmotávaní priadze z pradenia na kľbko, mali tvar rovnoramenného kríža. Pozostávali z dvoch hranolov, ktoré boli v strede pod pravým uhlom spojené. Spojenie bolo urobené na princípe čapu. V mieste čapu boli oba hranoly prevrtané

valcovým otvorom umožňujúcim zaviesenie zviadciel vo vodorovnej polohe na tyč zachytenú na tráme stropu. Na konci mali všetky štyri ramená vyhlbené po päť — šesť malých otvorov. Do nich sa osadzovali drevené paličky, pomocou ktorých sa zachytávalo rozložené pradené na zviadlách. Otvorov bolo viac, aby sa pradené mohlo náležite napnúť približne v štvorcovom tvare. Zviadlá sa uvádzali do otáčavého pohybu ťahom za niť. Postupne ako sa niť zmotávala, uvoľňoval sa motúz, ktorým boli previazané jednotlivé pásma.

Na jedno kľbko sa zmotali dve pásma niti. V procese ďalšieho spracovania niti (príprava osnovy) vystupuje kľbko nielen ako základná merná jednotka, ale i ako manipulačná jednotka.

Záver.

Sledujúc otázky viažúce sa ku spracovaniu textilných vlákien v prirodzenom slede, určenom následnosťou jednotlivých postupov práce, možno k prvému okruhu viažúcemu sa k pestovaniu textilných rastlín poznamenať, že v porovnaní s nasledujúcimi, vykazuje najväčšiu rôznorodosť údajov. Vyplýva to predovšetkým z bezprostrednej závislosti pestovania plodín od konkrétnych hospodárskych pomerov jednotlivých rodín a ich štruktúry. Nemožno teda tvrdiť, že rôznorodosť informácii znižuje ich faktickú hodnotu reprezentácie danej skupiny kultúrnych javov.

Informácie vzťahujúce sa na ďalšie etapy spracovania konopi (a ľanu) podobnú roztrieštenosť nezaznamenávajú. Dajú sa pomerne jednoducho zhrnúť do celkového obrazu domáckej výroby niti (a ďalej i textílii). Konkrétny materiál aj v tomto prípade dokazuje, že zlé hospodárske pomery, relatívna izolovanosť oblasti pôsobia do určitej miery ako brzdiaci element v rozvoji ľudovej kultúry. V sledovanej problematike sa uvedená skutočnosť prejavila nízkou technickou úrovňou nástrojovej základne. Dokazuje to na jednej strane pomerne malý počet nástrojov zapojených do procesu spracovania textilných vlákien (táto okolnosť je markantná predovšetkým pri finálnych etapách — v procese prípravy osnovy a tkania), na druhej strane výskyt niektorých jednoduchých foriem nástrojov, napríklad: strúhané vreteno bez obrtlika, praslica bez prisedacej dosky a podobne. V neposlednej miere tu hrá určitú úlohu i oneskorené prenikanie, prípadne úplná absencia niektorých zložitejších, remeselne vyrábaných nástrojov (kolovrat).

Uvedené okolnosti možno uviesť do súvisu so skutočnosťou, že textilné suroviny a textílie sa v skúmanej oblasti zásadne neprodukovali pre trh. Vlastná produkcia nepokrývala úplne ani celú domácu spotrebu, najmä v oblasti sviatočných a luxusných textílii. Nevytvorili sa teda potrebné predpoklady pre náležitý rozvoj nástrojovej základne ako primárneho predpokladu zmeny technologických postupov spracovania textilných surovín.

POZNÁMKY

Príspevok je prepracovanou časťou diplomovej práce: Čiamporová, Ž., *Ludové tkaniny na hornej Čiroke*, Bratislava 1976. Práca je uložená v archíve Katedry etnografie a folkloristiky FF UK v Bratislave.

¹ Predložený príspevok sleduje jednotlivé štádia spracovania rastlinných vlákien počnúc pestovaním textilných plodín a končiac úpravou spradených nití a ich prípravou pre tkáčske práce.

² *Slovenský ľudový textil*, Martin 1957. K tejto práci pribudla pred časom i práca: Marková, E., *Slovenské ľudové tkaniny*, Bratislava Veda 1976.

³ *Slovenská vlastivěda II*, Bratislava 1943. *Československá vlastivěda III*, Lidová kultura, Praha Orbis 1968. *Slovensko. Lud II*, Bratislava Obzor 1975.

⁴ Jeršová, M., *K dejinám pestovania ľanu a konopí na Slovensku*, Historické štúdie X, 1965, s. 148 — 163. Uhlár, V., *Vretená a kolovraty na Slovensku*, Zborník SNM LX Etnografia 7, s. 9 — 56.

⁵ K pozoruhodnejším prácam uvedeného charakteru patria: Bartošová, A., *Tkaniny z Torysiek a Repáš. Věci a lidé 5*, 1953, s. 236 — 253. Podolák, J., *Spracovanie konopí a ľanu v Dolnej Súči*, Národopisný sborník 11, 1952, s. 291 — 319. Vávra, J., *Práca okolo ľanu v Jasenovej*, *Slovenská vlastivěda I*, 1921 — 22, s. 302 — 305, atď.

⁶ Jeršová, M., c. d., s. 152.

⁷ Hoffman, L. — Stankovský, R., *Z dejín Sniny a okolia, Košice Východoslovenské vydavateľstvo 1976*, s. 29 a 38.

⁸ *Zemlęn värmęgye es Sátoraljaújhely r. t. város, (1900 ?)*, s. 176

⁹ Vanat, I., *Sociálne — ekonomické postavenie Ukrajincov na východnom Slovensku v rokoch 1918 — 1929*, *Nové obzory 18*, 1976, s. 29 a 38

¹⁰ Podobný jav z Horehronia zaznamenáva J. Podolák. Pozri: Podolák, J., *Poľnohospodárstvo a pastierstvo*, in *Horehronie I*, Bratislava Vydavateľstvo SAV 1969, s. 26.

¹¹ V Starine informátori uvádzajú, že konopiská sa najčastejšie nachádzali v choťárnych častiach: Pastunyk, Medži vodami, Na rovni, Za pojnicu.

¹² Podľa kusých informácií najstarších informátorov bolo pestovanie konopí v záhradách v 19. storočí rozšírenejším javom ako v 20. storočí. Ich informácie potvrdzuje i ten fakt, že choťárne časti, v ktorých sa pestujú konope v 20. storočí boli zväčša vlastníctvom veľkovlastníkov pôdy. Tento stav korešponduje zo stavom ktorý z Bojkovského prostredia dokladá J. Wahylewič. Pozri: Wahylewič, D. J., *Bojkowé, lid ruskoslawanský w Haličch*, in *Časopis českého Musea XV*, 1, Praha 1841, s. 66.

¹³ Konkrétne ukážky osevných postupov: trojročný cyklus: konope, konope, kapusta, štvorročný cyklus: kapusta, zemiaky, repa, konope.

¹⁴ Z územia Bojkov osídlených pri hranici ČSSR dokladá Dzendzelivskij termín siminíc. Pozri: Dzendzelivskij, J. O., *Lingvističnij atlas ukrajskich narodnich govoriv Zakarpatskoj oblasti URSR (Leksika) I*, Užgorod 1958, mapa č. 77. V soľtáckom jazykovom prostredí (Kamenica nad Čiroke) sme zaznamenali termín semenec.

¹⁵ Výsev sa pohyboval až do 2,5 l na jeden ár.

¹⁶ V materiále z územia Slovenska doložené i z iných oblastí.

Pozri: Kaňová, M., *Ludový textil v oblasti Nosickej priehrady*, Zborník SNM LXXIII, Etnografia 10, 1969, s. 238.

¹⁷ Tento názor vychádza z viery, že párne týždne sú prázdne (porožní), a teda nevhodné pre sejbu, kým siatie v plných nepárnych týždňoch malo priniesť bohatú úrodu.

¹⁸ Zriedkavo sa ľan vysieval i do žiareniska — pasiki, vždy do jej časti popri základnej plodine. V tomto prípade sa na práci spojenej s osevom podieľala časť rodiny zainteresovaná na práci v žiarenisku. Výnimčne sme zaznamenali i ten spôsob osievania ľanu v žiarenisku, kedy ženská časť rodiny vyzíari časť medze, či svahovitú časť na konci role. Takéto žiarovisko sa využívalo len jeden rok. Pri oseve žiareniska sa semeno do pôdy zakopávalo motykou, alebo sa časť vyhradená na osev prekopala, osiالا a semeno sa do pôdy zapravilo hrabľami. Východní Slovania si ľan dopestovaný v žiarovom hospodárení cenili viac ako ľan dopestovaný v ornej pôde. Pozri: Petrov, V. P., Podsečnoe zemledelie, Kiev Naukova dumka 1968, s. 150 a naslđ.

¹⁹ Výskyt týchto základných jednotiek konopných alebo ľanových bylí možno zaznamenať nielen na Slovensku, ale i v širších slovanských reláciach. Vid napr.: Kurilovič, G. M. Spôsobi i znaradđja obrobki ľanu v Belorusiv (kinec 19 počatok 20 st.), In, Narodna tvorčist ta etnografija 1976, No 5, s. 44.

²⁰ M. Kaňová uvádza okrem mlátenia cepmi i vybijanie konopných semien piestom alebo palicou. Kaňová, M., c. d., s. 239. J. Vávra uvádza u ľanu prečasávanie na rafale ako jediný spôsob oddeľovania ľanových hlavičiek od byle. Vávra, J., c. d., s. 303.

²¹ Pri močení sa za vhodných vlhkostných a tepelných podmienok začínajú množiť baktérie (napr. *Granulobacter pectinovolum* *bacilus cannabinus*, *Bacilus comessii*), ktoré sa náchádzajú v stonkách, dostávajú sa pod lyko, kde je najviac pektínových látok. Enzýmy vylučované baktériami rozkladajú pektíny na látky slúžiace baktériám za potravu. Po rozložení pektínových látok sa lyko podstatne ľahšie oddeľuje od drevnatých častí byle. Vid: Vopršal, W., Náuka o textilných materiáloch, Bratislava SVTL 1958, s. 81.

²² Výnimku predstavovala len časť močidiel nachádzajúcich sa južne od Veľkej Poľany, ktoré boli vyhlbené na pôde patriacej židovskému obchodníkovi. Majetnejšie domácnosti, ktoré si mohli dovoliť poskytnúť vlastníkovi pozemku za prenajatie močidla protihodnotu — zvyčajne jednu mladú sľepku — volili radšej túto možnosť, pretože židovské močidlá boli považované za kvalitnejšie ako obecné.

²³ Ide o továrenský výrobok, ktorý M. Markuš označuje ako širokú alebo mistľbašskú motyku. Markuš, M., Motyky z Medzeva, Slovenský národopis 14, 1966, s. 390 — 391. Pri zakopávaní semena pri žiarení sa používala motyka obdľznikového priemetu, produkt miestnych kováckych dielní.

²⁴ Moszyński, K., Kultura ludowa Slowian I, Warszawa 1967, s. 311 — 312.

²⁵ Publikované materiály podobný stav zaznamenávajú aj z iných území Slovenska, predovšetkým kde sa pestovali konope. Úkon lámania potom prešiel, obdobne ako v skúmaných lokalitách, na trlicu. Vid: Kaňová, M., c. d., s. 240.

²⁶ Termínológia jednoduchých a dvojitých trlic v jednotlivých lokalitách uvádza nasledujúca tabuľka.

²⁷ Vid tabuľku pod poznámkou č. 26.

²⁸ Nárečové označenia jednotlivých kvalit vlákien čiastočne naznačujú aj ich určenie. Pre úplnosť uvedme použitie jednotlivých druhov vlákien: michovoj kloča — osnova i útok zrebného plátna, snunoj kloča — osnova pačesného plátna, pačušky — útok tenkého plátna, prjad yvo — osnova tenkého plátna.

²⁹ Termín *baпка* je známy len informatorkám najstaršej generácie. Mladšie ženy aj vyčesanú priadzu označujú termínom *povismo*.

³⁰ Niederle, L., Slovenské starožitnosti, Diel 3, Zv. 1, s. 334.

³¹ Uhlár, V., c. d., 41.

³² Uhlár, V., c. d., 43.

³³ Z hľadiska vzájomnej polohy vretena a kolesa rozoznávame kolovraty ležaté, nachýlené a stojaté. Stojaté kolovraty, pre ktoré je charakteristické umiestnenie vretena kolmo nad kolesom boli rozšírené najmä v hornej časti Slovenska, ku ktorej možno radiť aj skúmanú oblasť. Vid: Uhlár, V., c. d., s. 38.

³⁴ Pradenie nití z kúdelf zachytených na hlave alebo pod pazuchou, ktoré ako najarchaickejší spôsob upevnenia priadze dokladá V. Gunda aj na území Slovenska, sa i napriek nízkemu stupňu vývoja nástrojov súvisiacich s výrobou textilu nepodarí-

lo na skúmanom území zaznamenať. Vid': Gunda, V., Prastarý spôsob pradenia nití u Slovanov, Národopisný zborník 4, 1945, s. 263. Gunda, V., Niekoľko poznámok k prastarému pradeniu nití u Slovákov, Národopisný zborník 5, 1944, s. 37.

³⁵ Podľa Moszyńského sa praslice v európskom meradle dajú deliť podľa tvaru na 5 typov: ihlicový, kuželovitý, okolikový, vidlicovitý, lopatkovitý. Moszyński, K., c. d. 318 — 320.

³⁶ Všeobecný úzus dovoľoval pradenie až do začiatku veľkonočného pôstu.

³⁷ Uhlár, V., c. d., s. 10.

³⁸ Uhlár, V., c. d., s. 10.

³⁹ Pre porovnanie vid': Kaňová, M., c. d., s. 241, Bartošová, A., c. d., s. 242.

⁴⁰ Moszyński, K., c. d., s. 327.

⁴¹ Je zaujímavé, že nie všetky príslušníčky strednej generácie používali termín čisnyca. Uvádzali iba najmenšiu jednotku (nitka) vo vzťahu k najväčšej jednotke (pasma). Napríklad: 1 pásmo sa rovná 120 nitkám.

⁴² Termín motok v uvedenom význame je známy i mimo skúmaného územia. Kundrat, A., O metrologičnej terminológii Ukrajinciv šchidnoi Slovaččini. In. Naukovij zbirnik MUK v Svidniku 7, Prešov SPN 1976, s. 536.

Lokalita	Jednoduchá trlica	Dvojitá trlica
Starina	Terlica ťipaty	Hladylnyca hladyty
Veľká Poľana	Terlica terty	Čmouchalnyca čmouchaty
Ruské	Terlica ťipaty	Čmouchalnyca čmouchaty
Smolník	Terlica ťipaty	Hladylnyca hladyty
Zvala	Lamalnyca ťipaty	Hladylnyca hladyty
Ostrožnica	Terlica ťipaty	Hladylnyca hladyty
Dara	Terlica tepaty	Čmouchalnyca čmouchaty

*Tabuľka patrí ku poznámke č. 26

Жельмира Шипкова, *Выращивание и обработка текстильных растений на верхней Цирохе*

Настоящая статья приносит результаты исследования народной культуры в селах Старина, Велька Поляна, Руске, Звала, Остружница, Смолник и Дара Гуменского района, которые в результате сооружения водохранилища будут затоплены. Тематически она занимается вопросом выращивания и обработки текстильных растений, начиная коноплей и льном и кончая прядением, белением и сматыванием нитей.

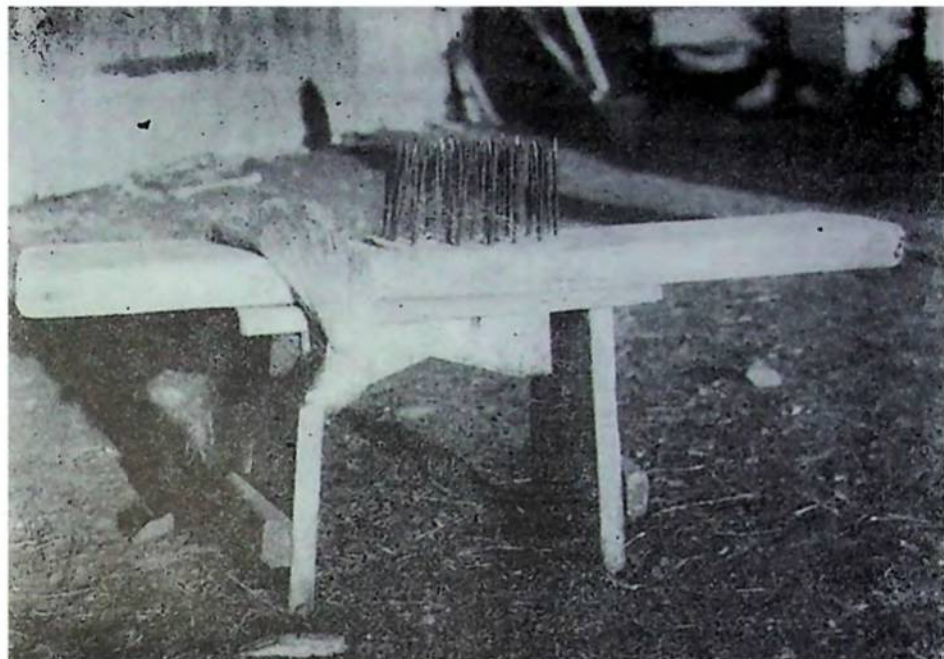
Основным растением для текстильного сырья в исследуемой области была конопля. Лен выращивался лишь в ограниченном количестве и был дополнительным сырьем. Выращивание этих обеих видов растений исходило из конкретных нужд семей, а реализовалось в рамках почвенных и климатических условий области с учетом естественных агротехнических свойств растений. Сбор растений, прежде всего их стебля, указывает на более широкие территориальные связи. Вымачивание, как следующая фаза обработки текстильного сырья, также проводилось с учетом естественных условий области и сосредотачивалось в искусственных мочилах. Первые специальные орудия вступают в процесс обработки при трепании, трении и чесании. Они являются простая и двойная трепалка и чесалка. Волокно делилось на пять групп качества. Пряли преимущественно с помощью дома изготовленного веретена и прялки. Самопрялки в исследуемой области встречались редко в период между двумя войнами. Готовые нити наматывались на мотки пряжи, а одновременно мерялись с помощью простого мотовила, изготовленного из дерева. После беления нити сматывались в клубки, которые одновременно представляли меру (два пасма) и форму, с которой работалось в дальнейшем процессе изготовления ткани — в подготовке основы.

RESÜMEE

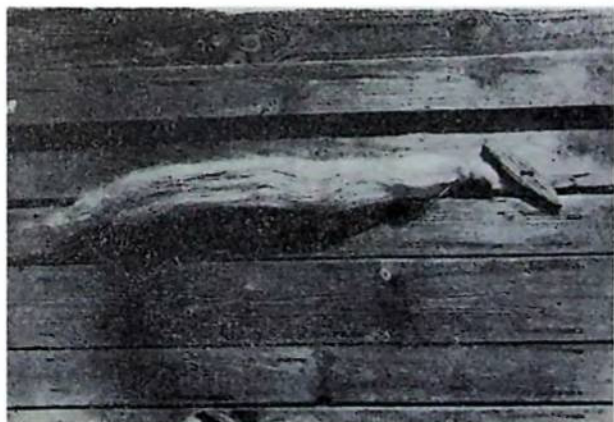
Želmira Šipková, *Ler Aufbau und die Verarbeitung von Textilpflanzen im Gebiet der Obercircha*

Die Arbeit bringt die Ergebnisse der Volkskulturerforschung in den Dörfern Starina, Veľká Poľana, Zvára, Ostružnica, Smolník und Dara im Kreis Humenné, die wegen des Baues eines Stausees ausgesiedelt werden müssen. Thematisch beschäftigt sie sich mit der Gewinnung und Verarbeitung der Textilpflanzen angefangen vom Anbau des Hanfes und des Flachs und beendet mit dem Spinnen, Bleichen und Aufwickeln von Fäden.

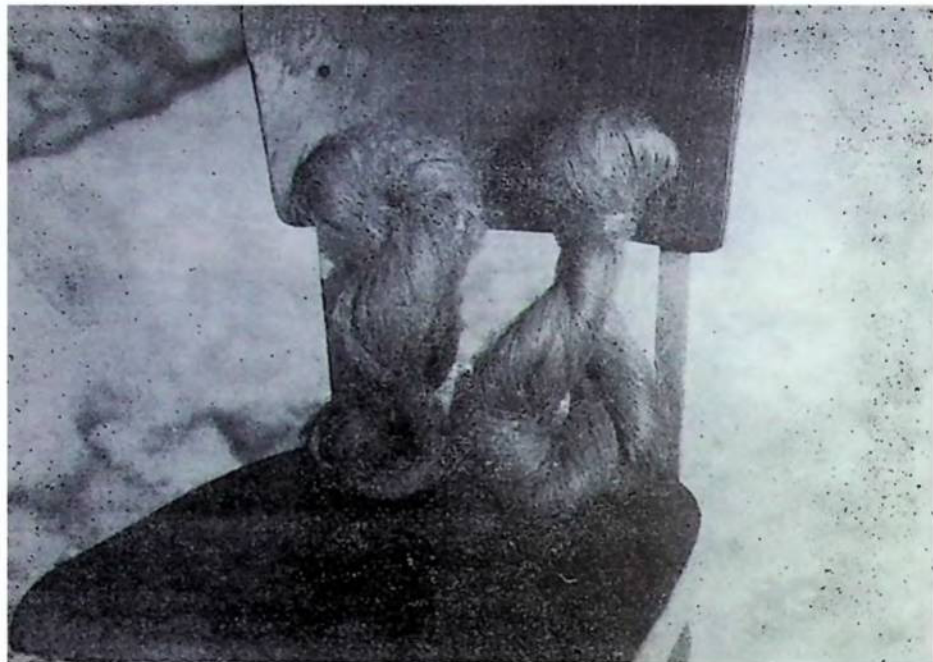
Der pflanzliche Haupttextilrohstoff im erforschten Gebiet war der Hanf. Der Flachs wurde nur in begrenzten Mengen angebaut und spielte die Rolle eines Zusatzrohstoffes. Der Anbau beider Pflanzen ging von den konkreten Bedürfnissen der Familien aus und realisierte sich im Rahmen der Boden- und Klimabedingungen dieses Gebietes unter Berücksichtigung der agrotechnischen Natureigenschaften der Pflanzen. Das Sammeln der Pflanzen, vor allem des Hakmes weist auf die breiteren territorialen Zusammenhänge. Das Weichen als nächste Phase der Verarbeitung von Textilrohstoffes respektierte wiederum die Naturbedingungen des Gebietes und konzentrierte sich um künstlich abgeteufelte Weichensstellen. Die ersten speziellen Werkzeuge traten in den Verarbeitungsprozeß bei dem Brechen, der Reibung und dem Hecheln. Das sind die einfache und doppelte Brechbank und die Hechelbank. Die Fasern teilte man in fünf Qualitätsgruppen. Sie wurden meistens mit Hilfe von der, zu Hause ausgefertigten, Spindel und dem Spinnrocken gesponnen. Die Spinnräder kamen im erforschten Gebiet seit der Zwischenkriegszeit einzeln vor. Die fertigen Fäden wurden in die Garn-dokken geknäuel und zugleich mit einer einfachen aus dem Holz ausgefertigten Haspel gemessen. Nach dem Bleichen wickelte man die Fäden in die Knäuele auf, die zugleich eine Maß (zwei Streifen) und eine Form vorstellten, mit der es bei dem weiteren Prozeß der Gewebeausfertigung, d. h. bei der Vorbereitung des Aufzuges, gearbeitet wurde.

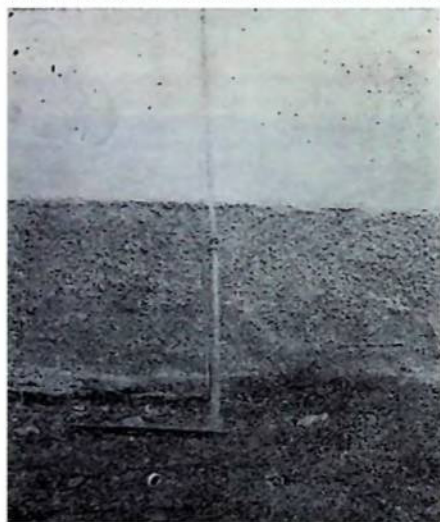
Štef na triedenie rastlinných textilných vlákien na akostné skupiny. Starina. Foto Z. Šipková, 1975.

Babka — konopné vlákno vyčesané z dvoch hrstí konopí. Starina. Foto Z. Šipková, 1975.

Najkvalitnejšie konopné vlákno stočené do tzv. s k r u t k o v. Zvala. Foto Ž. Šípková, 1974.

Nezdobená praslica. Starina.
Foto Ž. Šípková, 1975.

Dolný diel prisadacej praslice s dekoratívne riešenou zvislou časťou, Starina. Foto Ž. Šipková, 1978.

Kolovrat z mezivojnového obdobia. Starina. Foto Ž. Šipková, 1975.

ЕТНОГРАФІЯ ТА ФОЛЬКЛОРИСТИКА

LIEČIVÉ RASTLINY HORNEJ CIROCHY

MILOSLAV ŠÍPKA, KRAJSKÉ OSVETOVÉ STREDISKO
BANSKÁ BYSTRICA

Podat' komplexný obraz ľudovej kultúry na území Slovenska patrí medzi prvoradé úlohy slovenskej etnografie. Zohľadňujúc potreby vedy a spoločenskej praxe konštituovala sa metóda monografického štúdia oblasti ako jedna zo základných metód národopisného bádania,¹ pričom dielčie — tematické — práce podávajú obraz o určitej skupine javov ľudovej kultúry, čím prakticky vytvárajú predpoklady pre monografické spracovanie. Tento postup uplatňovaný pri výskume ľudovej kultúry Hontu priniesol už druhú časť tematických štúdií². S cieľom monografického spracovania Gemera vychádzajú Národopisné štúdie — Gemer.³

Touto cestou sa uberá i monografické spracovanie ľudovej kultúry hornej Cirochy,⁴ ktorého prvé výsledky sa objavili v spoločenskovedných zborníkoch⁵ i na vedeckých sympóziách.⁶

Naša práca je skromným prínosom k poznaniu ľudovej kultúry regiónu. Svojim rozsahom si nenárokujeme na konečné, či vyčerpávajúce súdy. Vyplýva to z počtu rastlín, ktoré uvádzame, a ktorý nepokladáme za konečný.⁷ Uvádzame len tie rastliny, ktoré sú ľudovým názvom jednoznačne určené vo vzťahu k slovenskému botanickému názvu. Neuvádzame skupinu (asi 15) rastlín, ktorých ľudový názov sa viaže na rôzne rastliny. V ľudovom liečení hrali druhoradú úlohu, a tak vedomosti o nich sú dnes už značne oslabené a často i protichodné.

Je nesporné, že liečenie rastlinami siaha do hlbokej minulosti ľudstva. V postupe špecializácie ľudskej činnosti si už starí Slovania vytvorili inštitúciu liečiteľov.⁸ Ľudi so schopnosťami rozoznávať a využívať medicínske vlastnosti rastlín, ktorá v rôznych formách pretrvala do našich čias. V regióne hornej Cirochy stojí na najvyššom stupni z liečiteľov liečiteľka zvaná vražiľa. Takéto liečiteľky boli v Ruskom Potoku, Novej Sedlici, Užhorode, Malom Bereznom. Svoje služby poskytovali oveľa väčšiemu územiu ako je horná Cirocha. Ich liečba spočíva jednak na racionálnom a jednak na iracionálnom základe, ktorý spravidla tvorí okiadzanie suše-

nými bylinami a drevinami. Tiež ich diagnostické metódy mali svoju rozumnú a magickú stránku. Skupina prvých sa zakladala na analýze príznakov choroby. Iracionálne diagnostické metódy sa zakladali na jej určení vykladáním z karát. Návštevné dni u liečiteľok, tak ako i celý komplex ľudového liečenia regiónu, boli diferencované podľa pohlavia chorého.⁹

Na nižšom stupni liečiteľov stoja chlapi so schopnosťou liečiť pohryznutia hadom a „trokári“. Oblasť hornej Cirochy využívala liečiteľské schopnosti mužov z blízkeho Prislopa. K tejto skupine sa priradzujú tiež chlapi, ktorí trhali zuby. Ti bývali v každej dedine a grupovali sa spravidla z amerikánov.¹⁰ Ich činnosť ustáva po postavení zdravotného strediska v Starine.

Na ďalšom mieste v hierarchii liečiteľov stoja liečiteľky s regionálnou pôsobnosťou hornej Cirochy. Takouto liečiteľkou bola na hornej Ciroche liečiteľka zvaná Bapčaňa.¹¹ Jej diagnostické postupy sa zakladali na racionálnej a iracionálnej analýze príznakov choroby. Liečenie potom pozostávalo z okurovania, podávania odvarov a kúpeľov s prímiesou rôznych bylín a drevín.

Na poslednom mieste stoja dedinské liečiteľky, či znalkyne liečivých bylín, ktoré nájdeme v každej lokalite. V Starine to bola do konca 30. rokov miestna babica, dnes je to Anna Sidorová. Nesmieme tiež zabudnúť, že liečiteľkou je každá najstaršia žena v tej-ktorej domácnosti a tiež každý najstarší muž. Žena sa venuje spravidla liečeniu ľudí a drobných domácich zvierat, muž dobytka a koní.

Čas zberu liečivých rastlín je obmedzený stavom vegetácie. Jeho vrchol nastáva na sviatok sv. Jána. Rastliny zozbierané (vo výnimočných prípadoch odzáté, odkosené) zohrávajú základnú úlohu v liečiteľskej mágii. Vhodnosť ich použitia sa dodnes odvádza od dvoch faktorov, od moci, ktorú nadobúdajú rastliny v období vegetačného vrcholu a od moci, ktorú rastlinám dáva ich posvätenie v kostole. Svätenie jánskych rastlín sa v našom desaťročí však prestáva už považovať za nevyhnutnú podmienku ich použitia v iracionálnom liečení.¹² Na svätenie sa môžu podľa ľudovej viery zbierať všetky rastliny okrem jednoteblice, rastliny s jedným stebлом, bez listov a Hluchavky bielej, lebo tá je „hluchá“ (hlucha kopřiva). Najčastejšie sa zbiera Rasca lúčna, Zemežľč menšia, Baza čierna, Kvet lily, Pamajorán obyčajný, Kuklik mestský, Púpava lekárska, Rumanček pravý. Svätené rastliny sa používajú v iracionálnej liečbe pri urieknutí, scemerení a chorobe zvanej pristrif.¹³

Magickú funkciu pri liečení urieknutia splňajú rastliny i ako súčasť perlovej sviečky, do 2. sv. vojny predávanej na odpustoch. Podľa rukopisného záznamu J. Macana¹⁴ má takáto sviečka obsahovať ďindavu, terleč, roschodník, vročník, kopitník, fološovník, hluchu kopřivu, ružovník, žabník, pristrif a travu (bez bližšieho určenia).

Podľa ľudovej viery sú všetky rastliny okrem jednoteblice vhodné na racionálne liečenie. Racionálna liečba sa obmedzuje na prikladanie časti rastlín, na potieranie liečených miest rastlinným extraktom, pitie odvarov¹⁵ rastlín alebo kúpanie sa v kúpeľoch s odvarmi rôznych rastlín. Keďže nie je predmetom tejto práce analyzovať ľudové liečenie, ale liečivé rastliny ako časť sumy vedomosti ľudu s ohľadom na ich zber, nebudeme sa na tomto mieste zaoberať rôznymi kombinovanými receptúrami, ktoré

sa v ľudovom liečení uplatňujú. Skonštatujeme v tejto súvislosti to, že zber liečiv je dnes značne obmedzený v súvislosti so zdravotníckymi službami, ktoré poskytujú zdravotnícke zariadenia nášho štátu.¹⁶ Liečenie rastlinami sa chápe ako doplnkový spôsob liečenia popri profesionálnej liečbe, resp. používa sa tam, kde sa účinnosť liekov pocituje ako nedostatočná. V oblasti veterinárnej medicíny je použitie liečivých rastlín determinované dostupnosťou veterinárnej služby.

Súčasný zber je orientovaný na rastliny, ktoré sa používajú ako krmoviny, čajoviny a rastliny tvoriace doplnkovú liečbu. V prostredí najstaršej generácie však dožíva i zber magických bylín (Šipová ruža, Kuklik mestský ...). Z liečivých rastlín sa dodnes zbierajú resp. používajú v liečení, rastliny, ktorým sme v sumárnej tabuľke vytlačili tučne prvú časť slovenského botanického názvu. V záhradkách sme zaznamenali pestovanie Čemerice purpurovej, Ligurčeka lekárskeho a Paliny pravej. Najrozšírenejšie je pestovanie ligurčeka vzhľadom na jeho použitie v kulinárii.

Spôsob zberu sa v priebehu nášho storočia nezmenil. Rastliny sa zbierajú odtrhávaním vňate, či upotrebitelných častí rastlín. Plody sa odtrhávajú rukou, alebo hrebeňom (čučoriedky, brusnice). Korene sa vykopávajú motykou, či ortovnicou. Menšie korene (napr. štiavu) sa podrývajú do špica zastrúhanou palicou.

Z prostriedkov zberu zaznamenávame motyku, ortovnicu (na vykopávanie koreňov, napr. ľuľkovca), kosu a srp (na odkášanie rastlín pre svätenie), hrebene (na zber plodov, napr. čučoriedok), plátené kapy (na uloženie a transport plodov — napr. šipok a rastlín), mliečniky a vedrá (na transport plodov), kôrove nádoby rôzneho tvaru (na transport plodov — napr. jahôd — a živice) a koše (na zber a transport plodov a koreňov). Základným transportným prostriedkom rastlín sú však ruky, či časti odevu človeka.

Rastliny (vňate) sušia v nazbieraných hrstiach, spravidla zviazaných nitkou, na slnku alebo priamo na mieste uskladnenia. Jednotlivé časti rastlín (okvetie, listy) sušia porozkladané na doske na slnku. Menšie plody (čučoriedky, šípky) sušili spravidla v chlebovej peci, dnes na mierne teplej platni sporáka. Väčšie plody (plánky, slivky) sušia, výnimočne i dnes, v sušiarňach.

Jednotlivé domácnosti si zbierajú a uchovávajú liečivé rastliny pre vlastnú spotrebu. Rastliny sa mimo vegetačného obdobia uchovávajú voľne položené na polici v komore, resp. balia ich do plátených, či papierových vreciek. Ak v domácnosti nie je potrebná liečivá rastlina, tak sa požičiava zo susedného domu, či od predpokladaného vlastníka. Za poskytnutie liečivej rastliny sa neplatí, ani neďakuje,¹⁷ lebo tým by rastlina stratila svoje liečivé účinky.¹⁸ V ľudovej etike je však zvykom po prijatí rastliny pripomenúť tento fakt slovami „ani ti nebudem ďakovať“.

So zberom na predaj sa stretávame po prvý raz počas 2. svetovej vojny, kedy maďarské úrady vykupovali Kyjaničku purpurovú, ktorá sa však v ľudovom liečení nevyužívala. Obyvatelia hornej Cirochy ju chodili nakupovať k poľským Lemkom, kde sa pestovalo viac raží. Obchod mal formu naturálnej výmeny. Za kyjaničku platili zvyčajne tabakom. Zber podnikom Spofa sa začína organizovať koncom 50. rokov najmä na ZDŠ.

Liečivé rastliny hornej Cirochy uvádzame v abecednom poriadku podľa slovenských botanických názvov. Uvádzame i kultúrne plodiny, ktoré

v ľudovej liečbe hrajú významnú úlohu. Zemiaky sú napríklad základným liečebným prostriedkom na liečenie bradavic, popri magických spôsoboch liečenia.

Na záver pripájame tabuľku, ktorá konfrontuje lokálne ľudové názvy s ukrajinskými ľudovými názvami,¹⁹ s názvami, ktoré zo slovenského etnického prostredia uvádzajú Holuby,²⁰ Markuš,²¹ Olejník²² a s názvami zo slovenského etnického prostredia okresu Humenné.²³ Konfrontáciu ľudových názvov rôznej proveniencie uvádzame preto, aby sme poukázali na etnické špecifiká Ukrajincov východného Slovenska v lexikálnej oblasti. Vychádzame pritom zo známeho faktu etnickej preukaznosti jazyka.²⁴ Čítajúc v tabuľke vidíme napríklad, že niektoré rastliny majú spoločnú lexikálnu stavbu a v slovensko-lemkovskom pláne sa neodlišujú ani v morfológickej stavbe (napr. breza). Iná skupina rastlín sú rastliny so spoločnou lexikou, ktorá sa ale odlišuje v morfológii lexém (napr. lemkovské hluch — slovenské hloch, no v niektorých východoslovenských nárečiach i hluch). Môžeme tiež vydeliť skupinu rastlín s rôznymi lexémami (napr. lemko-vské kocodrist — slovenské peterklúč, čmelník), ktoré vlastne tvoria etnické, resp. regionálne špecifikum v lexikálnej oblasti.

Alehemilka obyčajná. *Alchemilla vulgaris* L. Pacerník, syn. korostovník, navratník.

Ľudový názov „pacerník“ používajú v regióne i pre Ibiš lekársky a ružový. Rastlinu dávajú do krmu kravám, ktoré stratili mlieko — odtiaľ tretia forma názvu. Odvarom sušeniny omývajú chrasty. Ženy ho používajú na liečenie ženských chorôb. Zo sušeniny pripravujú tiež odvary pri dýchacích ťažkostiach.

Angelika lesná. *Angelica silvestris* L. Poleuka.

Predmetom zberu je byľ bez podzemku. Do konca 50. rokov ju dávali zjari kravám, aby mali dobré mlieko. V súčasnosti sa výnimočne používa ako krmivo pre dobytok a zajače.

Baza čierna. *Sambucus nigra* L. Chaps, chabzina, novšie baza.

Predmetom zberu je kvet a plod. Z plodu varili pálenku — chabziuku a od konca 30. rokov výnimočne i lekvár. Kvet považujú za dobrý prostriedok proti kašľu, najmä detí. Surovým, či sušeným kvetom obaľujú prasce pri červienke. Silne koncentrovaným odvarom omývajú lišaje po tele.

Bedrovník lomikameňový. *Pimpinella saxifraga* L. Bedrinič, bedrič.

Podobné ľudové formy názvov sú doložené z ukrajinských²⁵ i slovenských nárečí.²⁶ Lokálny názov je prenesený i na Bedrovník väčší, ktorý je niekedy tiež predmetom zberu s tou istou funkciou. Odvar sa používa na omývanie rán a zbieranín. Vnútorne sa požíva pri prechladnutí, zdutí a pri chorobách močového mechúra.

Borievka netata. *Juniperus sabina* L. Netata. netota.²⁷

Ten istý ľudový názov sa vzťahuje i na Plavúň obyčajný. Predmetom zberu sú vetvy, z ktorých varia dievčatá odvar na umývanie vlasov, aby boli dlhé.

Borievka obyčajná. *Juniperus communis* L. Jalovec.

Predmetom liečiteľského zberu sú plody a vetvy. Sušené plody zjemňujú chuť nekvalitných destilátov, ktoré potom podporujú trávenie. Odvar z nich pijú pri nachladnutí. Vetvy sú základným prostriedkom v kúpeľnej liečbe pri prechladnutiach. Kúpele sa v liečiteľskej praxi využívali do konca 50. rokov. Surový, či sušený plod je súčasťou receptúry pri liečení maternice.

Bôľhoj lekársky. *Anthyllis vulneraria* L. Vročník.

Surové listy sa prikladajú na rany. Zo sušeniny sa pripravuje odvar pri chorobách dýchacích ciest. Tiež sa ňou okuruje pri urieknutí, nie však hospodárske zvieratá.

Brest hrabolistý. *Ulmus carpinifolia* Gled. Brest.

Predmetom liečiteľského záujmu je voda. Zbiera sa skoro na jar podobne ako voda brezy. Podáva sa nezriedená pri chorobe zvanej š 7 c (choroba sa prejavuje zaušnými chrastami a vypuklinami na prsiach). Zriedkavejšie sa pridáva do kúpeľov. Mimo vegetačného obdobia sa zriedkavo s touto funkciou pridáva do kúpeľa odvar kôry.

Breza bradavičná. *Betula alba* L. Breza.

V ľudovom liečení sa využíva voda, listy a kôra. Nezriedená voda je vlasovým kozmetickým prostriedkom. Zriedenou sa omývajú boľavé, zapálené oči. Mimo obdobia zberu brezovej vody sa na tento účel používa odvar listia, výnimočne kôry. Surové či sušené listy slúžia na prípravu reumatických kúpeľov a kúpeľov na zaparené miesta pokožky. Májové listy namáčajú v destilátoch, ktoré užívajú ako liek pri nechutenstve a žalúdočných ťažkostiach. Zo sušeniny pripravujú kúpele pre deti, ktoré majú črevné parazity. Brezové vetvy dodnes slúžia na ozdobovanie kostolných brán a stavenie májov pre dievčatá.

Bršlen európsky. *Euonymus europea* L. Popovo gači.

Ľudový názov používaný pre drevinu i plod. Predmetom liečiteľského zberu je plod. Posekaný a pražený na masle, či masti sa prikladá na chrasty, najmä v hlavách detí.

Brusnica pravá. *Vaccinium vitis-idaea* L. Sohľanka, sohľanka.

Ludové liečenie využíva plod a nadzemok. Odvar zo sušeniny oboch sa podáva pomôčujúcim sa deťom. Sušenina je zároveň čajovinou, podávanou pri slabších prechladnutiach. Plod sa od konca 30. rokov zavára.

Buk. *Fagus silvatica*. Buk.

Puky buka konzumujú drevorubači od smädu. Z ich sušeniny podávajú odvar pri silných prechladnutiach. Sušené puky dreveniny slúžia v niektorých drevorubačských domácnostiach ako čajovina. Bukový list fajčili nižšie sociálne vrstvy do 2. svetovej vojny namiesto tabaku.

Čakanka obyčajná. *Cichorium intybus* L. Batožnik, batoški.

Rozmačkaný kvet prikladajú na otvorené a hnisavé rany. Kvety pražené na masle, či masti lieči nervozitu a epilepsiu.

Čemerica purpurová. *Helleborus purpurascens* W. et K. Špnas, špnaza.

Predmetom zberu je koreň. Odvar z neho pôsobí ako dávidlo a v ľudovej liečbe sa nevyužíva. Pri zmiešaní s Kopytníkom európskym prestáva pôsobiť ako dávidlo a využíva sa na liečenie nechutenstva a žalúdočných ťažkostí.²⁸ Koreň sa však bežne dodnes používa na liečenie sčemerovaných zvierat, tak, že jeho časť sa vkladá do prepichnutých častí tela zvierat. U koňov sa prepichuje spravidla ucho, u dobytká a opšipaných koža za ľavou prednou lopatkou.²⁹

Čučoriedka pravá. *Vaccinium myrtillus* L. Jaľura.

Predmetom zberu sú vetvy a plod. Sušený plod sa podáva pri hnačkových ochoreniach, takisto ako odvar z vetví. Sušené vetvy sú tiež čajovinou. Plod sa od konca 40. rokov zavára.

Devätsil hybridný. *Petasites hybridus* (L.) G. M. Sch. Bilij lopuch.

Predmetom liečiteľského zberu sú mnohoúborovité stvoly. Zbierajú sa skoro na jar. Odvar z ich sušeniny používajú pri chorobách vaječníkov.

Divozel veľkokvetý. *Verbascum thapsiforme* Schrad. Tučnojzľa.

Ludový názov používaný i pre Divozel sáповitý, ktorý sa používa v liečiteľstve s tou istou funkciou ako D. veľkokvetý. V regióne hornej Čirochy je predmetom zberu kvet s menšími listkami. Sušenina slúži ako čajovina. Ako liečivo sa podáva vo forme odvarov pri chorobách priedušiek. Dnes sa používa len v prostredí najstaršej generácie.

Drewnička rolná. *Anagallis arvensis* L. Behovník.

Vňať používaná vo veterinárnej liečbe. Surová alebo sušenina, výnimočne odvar sa podával kravám, ktoré sa nechceli behať. O jej používaní v súčasnosti nemáme doklady.

Dub letný. *Quercus robur* L. Dup.

Predmetom zberu je kôra a listy. Odvar z nich sa podáva dobytku „keď sika na červeno“. Častejšie sa na tento účel vyhľadávajú búbľavé stromy, z ktorých sa vyberá usadená voda. Silný odvar z listov alebo kôry sa podáva pri silných hnačkách, slabší zlým, nervóznym deťom. Dub je magickým stromom, ktorý v predstavách obyvateľov hornej Čiroyhy môže ovplyvniť pohlavie dieťaťa.³⁰

Durman obyčajný. *Datura stramonium* L. Pichľák, drak (Smolník), v Starine i čudofaj.

V ľudovej liečbe sa nepoužíva a vzhľadom na toxické účinky rastliny sa zakazuje manipulácia s ním. Od polovice 60. rokov sa zbiera pre podnik Spofa — Nákup liečivých rastlín.

Hloch obyčajný. *Crataegus oxyacantha* L. Hluh.

Predmetom zberu je kvet, z ktorého sa varí odvar používaný pri bolestiach srdca. Sušenina je zároveň čajovinou. Priznaným vplyvom Thurzovej knižky³¹ ho tiež používajú v súčasnosti na prípravu odvarov proti vysokému tlaku.

Hluhavka biela. *Lamium Album* L. Hluha kopriva.

Predmetom zberu je kvet, resp. vršok rastliny. Sušenina sa používa na zhotovovanie odvarov proti prechladnutiu.

Horec luskáčovitý. *Gentiana cruciata* L. Terlie, trlie, terleč.³²

Predmetom zberu bol koreň, odvarom ktorého liečili cholery. Zvršok rastliny zbierali — v niektorých prípadoch dodnes — na prípravu čajovín bez bližšieho liečebného účinku.

Horec žltý. *Gentiana lutea* L. Ďendava.³³

Predmetom zberu je list a koreň. Sušené listy slúžia na prípravu medicínaľných čajov povzbudzujúcich chuť do jedla. Koreň slúžil — spolu s koreňom horca luskáčovitého — na liečenie cholery, posledne po 1. svetovej vojne.

Chmeľ obyčajný. *Humulus lupulus* L. Chmeľ, chmeľ, chmeliča, chmelina, dika, chmeľ.

Pri zbere ide o divé formy chmeľu obyčajného. Za najliečivejší sa pokladá

chmel rastúci v blízkosti jelši. Listy chmelu sú liečivým prostriedkom na nádory a vredy. Do konca 50. rokov sa plod zbieral na výrobu domácej pálenky.

Chren obyčajný. *Armoracia rusticana* Gaertn., Mey., Scherb. Chren, chren.

V ľudovom liečení sa využíva natretý koreň. Slúži na prípravu reumatických zábalov. Pri klaní v prsiach — keď koľka kolola — sa natretý koreň prikladá na hrud s pomiešanými pšeničnými otrubami. Zmiešaný s medom je dodnes zaužívaným prostriedkom proti kašľu. Dobytku a koňom sa podáva aspoň raz mesačne ako liečebno-preventívny prostriedok. Koňom nim potierajú opuch v hrdle zvaný koch. Konzum potretého koreňa v rôznych formách podporuje trávenie.

Ihlica trnistá. *Ononis spinosa* L. Devjatosilník.

Rastlina liečiaca deväť rôznych chorôb. Pri vymenúvaní chorôb uvádzajú ženy väčšinou choroby ľudí a najmä detí. Naproti tomu muži uvádzajú prevažne choroby dobytku a koní. V odvare z nej kúpavali novorodencov, aby boli zdraví a silní.

Ibiš lekársky. *Althaea officinalis* L. Pacerník, dikij pacerník.

Sušený nadzemok sa používa na zhotovovanie odvarov pri ženských chorobách, vo výnimočných prípadoch dodnes.

Ibiš ružový. *Althaea rosea* (L.) Cavan. Pacerník, tmavij pacerník.

Sušeninu z listov používajú pri liečení ženských chorôb a ako antitusikum.

Jabloň planá. *Malus silvestris* L. Mill. Planka.

Do konca 50. rokov plod hojne zbieraný na domáce sušenie. Sušené plánky používali ako antidiaróikum. Vymočené, resp. vyvarené plánky slúžili na povzbudenie chuti do jedla. V ľudovom prostredí platí dodnes zákaz zofatia plánky v poli. O jeho porušení nemáme doklady.

Jahoda obyčajná. *Fragaria vesca* L. Jahoda.

Najviac jahôd rástlo po opustených žiaroviskách. Predmetom zberu okrem plodu — ktorý sa v ľudovej liečbe neuplatňuje — je list a koreň. Listy používajú ako čajovinu a tiež na zhotovovanie odvarov pri prechladnutí. Pálenku s namočeným sušeným koreňom používajú ako hemokartikum.

Kalina obyčajná. *Viburnum opulus* L. Kalina.

Predmetom zberu je kvet a plod. Zo sušenín oboch pripravujú antitusikové odvary. Liečia nimi najmä čierny — „somársky“ — kašeľ.

Kapusta hlávková. *Brassica oleracea* L. Kapusta.

Kultúrna plodina pestovaná v záhradách a na hradách. V ľudovom liečiteľstve sa kvasená kapusta používa ako anthelmintikum. Je tiež súčasťou prípravkov liečiacich reumu. V tomto prípade sa zriedkavo používajú i surové listy.

Kocúrník obyčajný. *Nepeta cataria* L. Madrunica (Ruské), madra- mačka (Starina), mandrjanka (V. Poľana).

Popri týchto názvoch sa používa i vo všetkých lokalitách známy termín madra. Týmto termínom sa označuje tiež maternica. Predmetom liečiteľského záujmu je vňať. Sušenina sa používa na odvary liečiace ženské choroby, najmä choroby maternice. Odvar sa tiež podáva pri hnačkových ochoreniach, nechutenstve a bolestiach žalúdka. List slúži dodnes ako polievková korenina (spravidla surový), sušenina sa používa na robenie čajov.

Konope siate. *Cannabis sativa* L. Konopli, bili k. — peľové konope, zelení k. — materné konope.

Kultúrna plodina pestovaná na hornej Ciroche do 50. rokov nášho storočia. Okvetie materných konopí používali na odvary, ktorými liečili motolicu oviec. Odvar z peľových konopí podávali deťom ako ustávaací a ukludňujúci prostriedok. Podávanie odvarov kombinovali zvyčajne s okurovaním. Konopné semeno (tiež ľanové) pridávajú do krmiva hospodárskym zvieratám, ktoré „síkJajú na červeno“.

Kopytník európsky. *Asarum europaeum* L. Kopytnyk, kopitnik.³⁴

Predmetom zberu sú listy a koreň. Používajú sa výhradne sušené časti rastlín na odvary pri žalúdočných ťažkostiach. Po vypití odvaru sa zvyčajne zvracia.³⁵ Odvar sa používa tiež ako diagnostický prostriedok pri urieknutí.³⁶ Z 50. rokov nášho storočia máme doložený z oblasti zaujímavý prípad využitia dáviacich účinkov rastliny pri zbavovaní sa (úspešnom) návyku na nikotín.

Kostihoj lekársky. *Symphytum officinale* L. Haujas, novšie i kostihoj.

Predmetom zberu sú listy a koreň. Koreň sa na liečenie zbiera po odkvitnutí (október), na kŕmenie dobytka a ošipaných počas celého vegetačného obdobia. Očistený koreň sa používa na liečenie vyklbenín a zlomenín v rôznych úpravách. Napríklad sa praží na masť, varí v sladkom mlieku, srvátke, žinčici atď. Listie sa zbiera pred kvitnutím (do júna) a používa sa na prípravu reumatických zábalov a kúpeľov.

Krasovlas obyčajný. *Carlina acaulis* L. Čortopoľo.

Z oblasti hornej Cirochy máme doložený zber koreňa do konca 40. rokov. Z jari dávali koreň hospodárskym zvieratám, aby boli zdravé.

Krušina jelšová. *Fragula alnus* Mill. Krušina.

Kôra dreviny sa zbiera od konca 60. rokov na predaj podniku Spofa. V ľudovom liečení sa nevyužíva.

Kuklík mestský. *Geum urbanum* L. Prestrif, prístřif.

Je to základná magická bylina pri urieknutí.³⁷ Časti s kvetom sa používajú na okurovanie žien, časti bez kvetu na okurovanie mužov a dobytká. Čerstvý list prikladali na zbieraniny na nohách, ktoré boli pri chodení na boso častým ochorením chodidiel. Odvar zo sušeniny slúžil na zábaly zbieranín. Od konca 50. rokov zbierajú niektorí drevorubači koreň, ktorý používajú ako koreninu do varených vín. Tomuto spôsobu dochucovania vína sa naučili v šumavských lesoch.

Kyjanička purpurová. *Claviceps purpurea* (Fr.) Tul. Matka žita.

Námel zbieraný na raži počas druhej svetovej vojny na odpredaj. Cena pri výkupe maďarskými úradmi bola tak výhodná, že obyvatelia Ruského chodili kupovať kyjaničku k poľským Lemkom. V ľudovej liečbe sa nevyužívala.

Lastovičník väčší. *Chelidonium majus* L. Rostopas.³⁸

Nesušený list sa prikladá na zapálené miesta pri chodení na boso. Častejšie sa však robili zábaly z odvarov sušenej vňate. Tekutinou zo stonky rastliny potierali bradavicé a nádory. Poznajú toxické účinky rastliny a vnútorne ju nepoužívajú.

Lieska obyčajná. *Corylus avellana* L. Ljeska.

Nepoužíva sa na liečenie v pravom zmysle slova. Vetvy liesky sa zapichujú po osypaní do zemiakového poľa s tým, že ochraňujú zemiaky proti urieknutiu. Táto forma ochrany zemiakov je preventívno ochranná. Za iracionálne liečebnú formu môžeme považovať zapichovanie vetvi do zemiáčiska vtedy, keď zemiaky nerastú podľa predstáv gazdinej, teda sú urieknuté. Od začiatku 60. rokov sa však s touto formou už nestretávame. Listy vetvi dodnes ochraňujú staviská pred bleskom.

Ligurček lekársky. *Levisticum officinale* Koch. Magi.

Rastlinu od konca 50. rokov pestujú v záhradkách. Služí predovšetkým ako polievková korenina v podobe sušených — zriedkavejšie i surových — listov. Niekedy pripravujú odvary, ktoré podávajú pri nechutenstve.

Lipa veľkolista. *Tilia platyphyllos* Scop. Lipa.

Na liečenie sa zbiera kvet, ktorý sa po vyschnutí používa ako čajovina a na varenie odvarov liečiacich prechladnutia horných dýchacích ciest. Odvar sa podáva vnútorne, resp. inhaluje sa. Odvar je tiež kozmetickým prostriedkom. Mladé dievčatá si ním naparovali tvár.

Lopúch menší. *Aretium minus* (Hill.) Bernh. Lopušok.

Predmetom zberu je list. Prikladá sa tvárou namastený maslom, či bravčovou masťou na opuchliny a udreniny. Takto isto sa prikladá pri bolesiach brucha a klaní v hrudi.

Lopúch väčší. *Aretium lappa* L. Lopušok

Používa sa ako predošlý. Bali sa do neho maslo na zlepšenie chuti a udržanie kvality.

Lopúch plsnatý. *Aretium tomentosum* Mill. Horkij lopuch.

V ľudovej liečbe sa používa ako lopúch menší.

Ľubovník bodkovaný. *Hypericum perforatum*. L. Derevjanič.

Dodnes používaná liečivá rastlina, spravidla už len ako čajovina. Odvar používali pri liečbe hemeroidov a nedostatočnom krvnom obehu (ako antisklerotikum?). Silné odvary, či rastliny namočené v alkohole používali ako sedatíva, resp. nervína. Slabšie odvary používali dievčatá ako kozmetický prostriedok. Rastlina používaná v ľubostnej mágii.

Ľufkovec zlomočný. *Antropa bella-donna* L. Nadraguľa.

Rastlina rásie vo vyšších polohách chotára Ruského, Smolníka a Zvaly. Poznajú toxické účinky a neodporúčajú používať nadzemné časti. Z koreňa namočeného na týždeň v liehu pripravujú antireumatikum. Proti reume používajú tiež odvar sušeného koreňa. Zložitejšia receptúra obsahuje koreň rastliny, lieh a mravce v stanovenom pomere. Niekedy sa koreň mieša s potretým chrenom.

Mak siaty. *Papaver somniferum* L. Mak.

Silne koncentrovaným odvarom makovic, niekedy i semena liečia hnačkové ochorenia. Slabšie koncentrovaný odvar dávajú deťom ako uspávací prostriedok.

Materina dúška. *Thymus serpyllum* L. Materina duška.

Sušená vňať sa používa na dochucovanie čajov. V regióne sa používa na liečenie pľúc a prechladnutí.³⁹ Primárne sa používa v mágii. Sušeninou okurujú kravy, ktoré stratili mlieko, jalovice, aby im bosorky po otelení nechodili na mlieko. Rastlina je dodnes dôležitou súčasťou svätených rastlín.

Mäta pieporná. *Mentha piperita* L. Promineľa, promineľovo ziľa.

Odvar sa používa na liečenie nádchy, najmä inhalovaním. Sušenina sa pridáva do čajov na zlepšenie arómy.

Mäta kučeravá. *Mentha crispata* Auct. Nonn. Kruta mjata. krutiť mjat.

Predmetom zberu je zvršok rastliny. V ľudovom liečení sa používajú na odvary proti žalúdočným ťažkostiam a ako korminatívny prostriedok. Sušené, či surové listy sa používajú tiež ako korenina.

Medovka lekárska. *Melittis melissophyllum* L. Kadilo, kadílo.

Najviac medovky rastie v starinskom lese. Tam ju chodili zbierať až z Ruského. Popri Kuklíku mestskom je to základná rastlina na okiadzanie pri urieknutí. Pre dobrú vôňu vešali vňat k odevu a dávali medzi belizeň. Rastlina plní v tomto prípade funkciu ochrany odevu pred nečistými silami a hmyzom. Na okurovanie sa v prostredí najstaršej, sčasti i strednej generácie používa dodnes.

Muškát. *Myristica fragrans* Hont. Muškata. muškat.

Listy tejto v domácnostiach pestovanej kvetiny prikladali na dlho hojace sa a hnisavé rany.

Mydlíca lekárska. *Saponaria officinalis* L. Kofanečnik, kačačoj milo.

Druhý názov sa používal v detskom prostredí, kde pri hrách si ním deti omývali nohy. Kvetom rastliny obaľujú prasce, keď nevládku stáť na nohách. Sušeninou sa takto postihnuté zvierá okuruje.

Myší chvost obyčajný. *Achillea millefolium* L. Krovnik.

Ľudový názov rozšírený pre viaceré druhy *Achillea*. Najčastejšie je používaný Myší chvost obyčajný. Zbiera sa list, ktorým liečia čerstvé rany. List sa v dlani vymedlí a šťava z neho sa potiera na ranu. Takto sa liečia i hnisavé rany. Vňat sa zbiera a uschováva na použitie mimo vegetačného obdobia. Vtedy sa rany liečia odvarom. Sušenina sa používa na zhotovovanie odvarov pri ženských chorobách. Byl bola používaná i ako krmivo pre hydinu.⁴⁰

Nátržník husí. *Potentilla anserina* L.

Rastlina nemá špeciálny ľudový názov. Zaraďujú ju do skupiny burín, odtiaľ burjan. Informátori ju obyčajne neradia do skupiny liečivých rastlín — zif — i napriek použitiu vo veterinárnej liečbe. Keď dobytok „sika na červeno“ podáva sa mu s krmivom surový list. Používa sa dodnes ako krmivo najmä pre ošípané.

Nátržník vzpriamený. *Potentilla erecta* (L.) Hampe. Nadošník.

Rastlina dodnes používaná na zhotovovanie odvarov pri žalúdočných ťažkostiach.

Očianka rostokovova. *Euphrasia rostokoviana* Hayne. Vočnej ziľa.

V regióne základný prostriedok na liečenie očných chorôb. Zriedkavo sa používa i v súčasnosti.

Ostropes obyčajný. *Onopordon (Onopordum) acanthium* L. Bodak.

V ľudovom liečení sa využíva kvet. Vytrhnutý kvet z čašky prikladajú na otvorené, krvácajúce rany. Takto sa používajú i iné bodliakovité rastliny.

Ostružina krovitá. *Rubus fruticosus* L. Čornica, novšie černica.

Plod sa konzumuje pri liečbe tráviaceho ústrojenstva. Menšie listky a kvet slúžili na prípravu odvarov pri bolestiach žalúdka a používali sa hlavne pri liečení zväčšenej štítnej žľazy, čo bolo v minulosti časté ochorenie.

Ostružina malina. *Rubus idaeus* L. Malina.

Vršky rastlín sa dodnes zbierajú tesne pred dozretím plodu ako čajovina. Silný odvar zo sušeniny podávali pri prechladnutiach.

Ovos siaty. *Avena sativa* L. Oves, ues.

Kultúrna plodina, ktorá predstavuje základný prostriedok na liečenie priedušiek, pľúc a dýchacích ciest. Z otrúb zmiešaných s potretým chrenom pripravovali zábaly. Odvar zrna podávajú vnútorne. Odvar zrna a rumančeka pravého používali ako vlasový kozmetický prostriedok.

Pakost smradľavý. *Geranium robertianum* L. Pastrec.

Silným odvarom omývajú zle hojace sa rany a zapáleniny na pokožke.

Palina obyčajná. *Artemisia vulgaris* L. Čornobil, černobil.

Sušený či surový koreň dávajú chorému dobytku. Postrúhaný prikladajú na boľavé miesta. Niektorí informátori uvádzajú, že koreň sa dával do truhly zomrelým, u ktorých sa predpokladalo revenanstvo.⁴¹

Palina pravá. *Artemisia absinthium* L. Poloň.⁴²

Rastlina dodnes používaná na liečenie zažívacích ťažkostí a nechutenstva. Podáva sa spravidla destilát s vyluhovanou vňaťou. Niektoré gazdiné pestujú rastlinu v záhradách.

Petržlen záhradný. *Petroselinum hortense* Hoffm. Petruška.

Podzemok tejto kultúrnej plodiny používali v rôznych formách ako močopudný prostriedok.

Pamajorán obyčajný. *Origanum vulgare* L. Lebitka.

Predmetom zberu je okvetená byľ a koreň. Surové listy prikladajú na čerstvé rany. Zo sušeniny sa pripravuje odvar na liečenie hnisavých rán

a bolesti hlavy. Odvar je základným prostriedkom kojeneckej kozmetiky. Surový kvet sa používa pri osádzaní roja do úľa.

Plavún obyčajný. *Lycopodium clavatum* L. Netata.

Odvar sušeniny používajú na umývanie zavšivavených vlasov.

Pľúcnik lekársky. *Pulmonaria officinalis* L. Kocodrist.

Ludový názov sa používa i na označovanie prvosiенок (!). Predmetom zberu je vňať. Odvary zo sušeniny sa používajú pri chorobách pľúc, priedušiek a pri ťažkom dýchaní (astma?).

Pluzgierka islandská. *Cetraria islandica* (L.) Ach. Lišajník.

Rastlinu zbierajú väčšinou drevorubači. Odvary zo sušeniny používajú pri zápaloch pľúc.

Pohánka. *Fagopyrum tataricum* L. Tatarka.

Kultúrna plodina ešte dnes zriedkavo pestovaná. Z okvetia pripravovali odvary pri zchladených vnútornostiach.

Podbeľ liečivý. *Tussilago farfara* L. Pupava, novšie potbil.

Predmetom liečiteľského záujmu je list. Prikladá sa na zbieraniny a porezaniny. Sušenie listov sme nezaznamenali.

Praslička roľná. *Equisetum arvense* L. Kostrička, v Ruskom aj jiuka, novšie praslička.

Vňať používajú ako deuretikum. Surová sa kladie medzi sparené prsty nôh. Dáva sa dobytku, ktorý sa nemôže vylajniť. Na ženské choroby zbierajú Prasličku močiarnu.

Prvosienka jarná. *Primula veris* L. em Huds. Kocodrist, k. lučni.

Zbiera sa zriedkavo. Sušený list používali na odvary pri prechladnutiach.

Púpava lekárska. *Taraxacum officinale* L. Pupava.

V minulosti púpavove listy, konzumovali vo forme šalátu. V ľudovom liečení sa využíva list, ktorý sa prikkladá na rany (ako skorocela) a kvet. Ten používali na odvary liečiace choroby dýchacích ciest. Od konca 50. rokov varia z kvetu med. Ten je okrem pochutiny liečebným prostriedkom pri zápaloch priedušiek.

Pýr plazivý. *Elytrigia repens* (L.) Des.

Predmetom zberu je stonka s listom. Odvar zo sušeniny sa používa proti bolestiam hlavy a pri vysokom krvnom tlaku.

Pyštek obyčajný. *Linaria vulgaris* Mill. Ružovník.

Okvetený vršok rastliny slúži na prípravu odvarov pri chorobách z nachladnutia. Slúži tiež ako čajovina.

Rasea ľúčna. *Carun carvi* L. Rasea, kmin, kminok.

Za najkvalitnejšiu raseu sa považuje rasea nazbieraná medzi Jánom a Petrom-Pavlom. Semeno používajú proti zastaveným vetrom. V čase dozretého semena uprednostňujú na tento účel žutie surového semena. Vymlátený rasecový snop sa dáva do kúpeľov deťom s črevnými parazitmi.

Repík lekársky. *Agrimonia eupatoria* L. Repyj. repij, novšie repik.

Predmetom zberu sú listy s okvetenou stonkou. Zo sušeniny sa pripravuje v regióne obľúbený aromatický čaj. Ako odvar sa podáva pri chorobách z prechladnutia.

Rumanček pravý. *Matricaria chamomilla* L. Ruminok, rumenec.

Zbiera sa počas kvitnutia. Vysušený sa používa ako čajovina. Odvar sa podáva pri prechladnutí horných dýchacích ciest. Používa sa tiež na dezinfekciu porezanín a boľavých očí. Ako gargarizmatikum sa odvar používa po vytrhnutí zuba. V odvare kúpavajú prechladnuté deti. Silný odvar podávajú pri zápche. Vo veterinárnej medicíne sa používa na oplachovanie rán hospodárskym zvieratám.

Ruža šípová. *Rosa canina* L. Ruža, plod sverboritki.

Sušené šípky sa používajú vo vo forme čaju pri prechladnutiach. Od začiatku 50. rokov robia zo šípok lekvár a víno. Rozkvitnutý prút je magickým prostriedkom zakladaným v noci pred Jurom na dvere maštale proti bosorkám používaný v ojedinelých prípadoch do súčasnosti.

Skorocel prostredný. *Platango media* L. Skorocel veľký. P. majór L. Skorocel kopijovitý P. lanceolata L. Bapka.

Pre posledný zo skorocelov sme zaznamenali v Stakčine i názov ravník. Predmetom zberu všetkých skorocelov sú listy. Používajú sa hlavne na liečenie čerstvých rán, hnisavých rán a vredov. List sa na rany prikladá vždy tvárou,⁴³ alebo sa roztlačí medzi prstami a šťavou sa potierajú liečené miesta. Mimo vegetačného obdobia sa používa silne koncentrovaný odvar zo sušeniny. Ten sa používa i pri liečbe priedušiek. Skorocel kopijovitý je zároveň magickou bylinou, ktorá lieči 9 chorôb.

Srdcovník obyčajný. *Leonurus cardiaca* L. Serdečník.

Predmetom zberu je list. Zo sušeniny sa pripravujú odvary liečiace srdcové choroby a celkovú únavu organizmu. Zbieraná vňať je čajovou, dnes už nepoužívanou.

Stavikrv vtáčí. *Polygonum aviculare* L. Svinska trava.

V prvej polovici nášho storočia sa zbieraná byl používala na krmenie ošpaných. Odvar zo sušeniny podávajú pri chorobách močových ciest a pri bolestiach pri močení.

Šalvia lekárska. *Salvia officinalis* L. Šalvija.

Zbieraná a vysušená vňať slúži na prípravu čajov bez bližšieho liečebného účinku.

Štiav kyslý. *Rumex acetosa* L. Kvasinka.

Zbiera a konzumuje sa predovšetkým list. Konzum sa odporúča najmä deťom, ktoré „pluli krv“ (skorbut?). Ojedinelé a hmlisté spomienky existujú v súvislosti so zberom koreňa, ktorý sa v ľudovom liečení používal pri zápalových prechladnutiach.

Trnka obyčajná. *Prunus spinosa* L. Tereň.

Predmetom liečiteľského záujmu je plod. Zbiera sa po ošľahnutí prvými mrazmi. Konzum sa odporúča ako dietetický prostriedok pri črevných ochoreniach. Na tento účel sa do 2. svetovej vojny plod zriedkavo i sušil.

Vratič obyčajný. *Tanacetum vulgare* L. Boľačkovo ziľa, boľačkovej ziľa.

Predmetom zberu sú listy a koreň. Koreň sa používa na skvalitňovanie domácich pálenok, ktoré sa potom používajú pri žalúdočných ťažkostiach, najmä keď žalúdok nepracuje — stane. Takto sa používa i surový, či sušený list. Niekedy sa konzumuje opražený na masle so zabitým vajíčkom.

Zádušník brečtanovitý. *Glechoma hederacea* L. Kocurovo vajca, k. vajca, k. jajička.

Do konca 40. rokov používaná polievková korenina. Odvar zo sušeniny sa v ľudovom liečení používal ako sedatívum.

Záružlie močiarne. *Caltha puluris* L. Lotañ.

Magická bylina v ľudovej liečbe nepoužívaná. Okvetená vňať sa na Juraja dáva kravám, aby mali žlté mlieko.

Zemežľ menšia. *Centarium umbellatum* Gilib. Cinterija, eintarija, centarija.

Ľudový názov odvodený od latinského rodového mena bežný v slovenskom⁴⁴ i ukrajinskom prostredí.⁴⁵ Vňať je dodnes zbieraná počas kvitnutia (júl — septembel). Surová, či sušená slúži na prípravu odvarov používaných pri nechutenstve, bolestiach žalúdka a ako authelmintikum pre ľudí i zvieratá. Koreň vymočený v pálenke slúži na povzbudenie chuti do jedla. Odvarom koreňa zaparujú otruby dobytku, ktorý nechce žrať.

Zemiak. *Solanum tuberosum* L. Bandurka.

Nakrájané hľuzy prikladali na noc na bradavice a huisavé rany. Racionálny obsah liečby⁴⁶ je v regióne prevrstvený iracionálnym liečebným postupom: priložené zemiakové kolieska sa pred východom slnka zakopú do zeme s vierou, že spolu s nimi sa zakopáva i choroba.

Zimofub okolkatý. *Pirola umbellata* [L. *Zimnojserce*.

Odvar zo sušeniny podávali pri bolestiach žalúdka a ako sedatívum pre malé deti.

Zimozelen menší. *Vinea minor* L. **Barvinok.**

V regióne predstavuje dodnes významnú magickú bylinu s apotropajnou funkciou. Používa sa v svadobnom a pohrebnom obrade. Dnes sa pestuje v záhradkách. V ľudovej liečbe sa rastlina nevyužívala.

Zihľava dvojdomá. *Urtica dioica* L. **Kopriva.**

Zbiera sa počas celého vegetačného obdobia, ako základný protireumatický liečebný prostriedok. Počas vegetačného obdobia sa šľahajú postihnuté údy, resp. obaľujú sa odvarom. Mimo vegetačného obdobia sa pripravujú kúpele z odvarov vňate. Silným odvarom omývajú telo pri koprivke a podávajú ho hospodárskym zvieratám s krivačkou. Na liečenie silnej lámký používajú odvary z jahňad. Sušený koreň slúži na odvary liečiace choroby srdca a žľče. V minulosti pálili zo zihľavy pálenku.⁴⁷

Zihľava malá. *Urtica urens* L. **Bažalka.**

Predmetom zberu sú listy resp. zvršky rastlín. Zo sušeniny pripravujú odvary liečiace silné prechladnutia. Odvar podávajú tiež kravám, ktoré sa nechcú behať.

POZNÁMKY

¹ Botík J., Monografické štúdium oblasti ako metóda, Slovenský národopis 22, 1974, s. 177 — 182.

² Prvá časť štúdií venovaných Hontu bola uverejnená v Slovenskom národopise r. 22, 1974, č. 2. Druhá časť tematických štúdií venovaných Hontu bola uverejnená v Slovenskom národopise, č. 1 v roku 1977.

³ Gemer. Národopisné štúdie 1, Martin Osveta 1973.

Gemer. Národopisné štúdie 2, Martin Osveta 1976.

⁴ Horná Čirocha je dnes v etnografickej spisbe bežný termín, ktorý z geografického hľadiska zahŕňa obce: Starina, Veľká Poľana, Ruské, Smolník, Žvala, Ostrožnica a Dara v severnej časti okresu Humenné.

⁵ Dudášová M., Spôsoby chovu hovädzieho dobytka v oblasti hornej Čirochy, In: Naukovij sbirnik MUK v Svidníku 8, Prjašiv ŠPN 1977, s. 161 — 192. Podľa nám dostupných informácií sú v tlači práce J. Jesenskej, J. Komu, J. Podoláka, M. Šípku.

⁶ O obsahu posledného sympózia, na ktorom bol jasne proklamovaný cieľ monografického spracovania ľudovej kultúry hornej Čirochy pozri: Svobodová J., Sympóziom o cieľoch a výsledkoch etnografického výskumu v zátopovej oblasti hornej Čirochy, In: Český lid 65, 1978, s. 114.

⁷ Veď ľud pozná a využíva medicínske vlastnosti asi 800 liečivých rastlín. Kresánek J., Krejča J., Atlas liečivých rastlín a lesných plodov, Martin Osveta 1977, s. 8. Maďarské etnikum využíva liečivé vlastnosti 600 — 650 liečivých rastlín. Pozri Gunda B., Gathering of wild Plants among the Hungarian people In: Acta Ethnographica XXVI, 1—2, 1977, s. 17.

⁸ Niederle, L., Rukověť slovanských starožitností, Praha ČSAV 1953, s. 312.

⁹ Účinná liečba, tak ako i návšteva u liečiteľok, mužov pripadala na „mužské dni“:

pondelok, utorok, štvrtok a žien na ženské dni: streda, piatok (Pjatnica), sobota. Nedela nebola liečiteľským dňom.

¹⁰ V Ruskom napríklad trhali zuby Juraj Pauco, Michal Vasko a Ján Nemčišin.

¹¹ Od priezviska — Bapčáková. V súvislosti s liečením dobytky ju spomína Dudásová, M., Spôsoby chovu hovädzieho dobytky v oblasti Cirochy. In: *Naukový zborník MUK v Svidníku 8, Prjašiv SPN 1978, s. 171.*

¹² V Starine v roku 1977, 1978 veriaci gréckokatolíckeho obradu rastliny už ne-svätili (pravoslávni však áno), no na Jána ich zbierali pre použitie v iracionálnych liečebných praktikách.

¹³ Pozri: Smajda M., Poverčivé spôsoby liečenia a zaklínania v ukrajinských obciach severovýchodného Slovenska, *Nové obzory 13, 1971, s. 345 a nasl.*

¹⁴ Rukopisné zápisy Juraja Macana, občana USA, vznikli počas jeho návštevy v Starine v prvej polovici 70-tych rokov. Obsahujú receptúry liečiv na liečenie rôznych chorôb. Juraj Macan (George M.) sa narodil v roku 1889 v Starine a väčšinu života prežil v USA. V súčasnosti žije v Binghamtone v štáte New York.

¹⁵ V celej práci dôsledne diferencujeme medzi pojmami odvar a čaj. Odvar je funkčne používaný na liečenie, funkciou čaju je splňať konzumné potreby obyvateľov.

¹⁶ Napríklad: použitie Zemežleče menšej je nahradzované liekom s obchodným názvom Contraspán. Účinky lieku a rastliny sa v regióne pokladajú za totožné. Takýchto príkladov by sme mohli uviesť viac.

¹⁷ Tento stav sme zaznamenali i v súvislosti s liečením poloprofesionálnych liečiteľov — Vražil, Trokárov atd., ktorí za svoje služby nežiadajú vďaka, ani odmenu. Tá sa im poskytuje podľa uzávanie liečenia.

¹⁸ Jav má na území Slovenska širšiu platnosť. Konkrétne ho máme doložené z prostredia sotáckej jazykovej skupiny (Snina — Humenné) z horného Liptova, okolia Zvolena, Horehronia (Bačúch).

¹⁹ Ludové názvy ukrajinskej proveniencie vyberáme z: Melnyk, M., *Ukrajinska nomenklatura vyšších rastlín*, Lwiv 1922. Ak je v tabuľke prázdne okienko, Melnyk rastlinu neuvádza, ak je okienko preškrtnuté po uhlopriečke, neuvádza paralely k ľudovým názvom známym z hornej Cirochy.

²⁰ Holuby, J. L., *Národopisné práce*, Bratislava 1958.

²¹ Markuš, M., *Zbieranie lesných plodín*. In: *Horehronie I*. Bratislava 1969, s. 244 — 274; Markuš, M., *Zberné hospodárstvo na Horehroní*. Slovenský národopis IX, 1961 s. 190 — 242.

²² Olejník, J., *Liečivosť a magická moc niektorých krov a stromov v poverových predstavách ľudu v oblasti Vysokých Tatier*. In: *Sborník prác o TANAPE 9*, Bratislava Obzor 1966, s. 193 — 210. Olejník, J., *Magické byliny v oblasti Vysokých Tatier*. Spiš, *Vlastivedný zborník 3 — 4*, Košice 1973, s. 85 — 94. Olejník, J., *O niektorých liečivých rastlinách v oblasti Vysokých Tatier*, In: *Nové obzory 10*, 1968, s. 365 — 385.

²³ Porovnávací materiál máme k dispozícii z Kamenice nad Cirochou a Dlhého nad Cirochou. Pochádza z vlastných výskumov realizovaných v roku 1978. V tabuľke z technických príčin uvádzame len Kamenicu.

²⁴ Z bohatej literatúry uvedieme aspoň: Bromlej, Ju. V., *Etnos i etnografija*, Moskva Nauka 1973, s. 57 a nasl. Kaltachéjan, S. T., *Leninizm o sušenosti nacii i puti obrazovanija internacionalnoj obščnosti Judej*, Moskva 1976, s. 203 — 204. Lajčiak, J., *Slovensko a kultúra*, Myjava 1920, s. 80. Pranda, A., *Jubileum univ. prof. PhDr. Jozefa Štolca, DrCs*, Slovenský národopis 21, 1973, s. 435. Żygułski, K., *Wstęp do zagadnień kultury*, Warszawa 1972, s. 83.

²⁵ Melnyk, M., c. p., s. 203.

²⁶ Kresánek, J., Krejča J., c. p., s. 120. Machek, V., *Česká a slovenská jména rostlin*, Praha 1954, s. 138.

²⁷ Pre Borievku netatu dokladá totožný ľudový názov so slovenského etnického prostredia Machek, V., c. p., s. 39.

²⁸ Tento fakt je vzhľadom na toxicitu drogy prekvapujúci. O toxicite pozri, Kresánek, J., Krejča, J., c. p., s. 170 — 171.

²⁹ Liečenie zvierat Čemicicou zelenou (1) dokladá z Uble M. Markuš. Pozri M. Markuš, *Zberné hospodárstvo na Horehroní*, Slovenský národopis IX, 1961, s. 217.

³⁰ Ak si rodičia želajú chlapca a doposiaľ sa im rodili len dcéry, tak žena vyperie rubáš — podolok — v ktorom rodila poslednú dcéru a vodu z prania vyleje hore

dubom. „Dub potom spraví chlapca“ — to je jediný prípad personifikácie dreviny, ktorý sa nám v teréne podarilo zaznamenať. P. Sobotka prináša údaj z Balkánu, kde Čiernohorci v štedrovečernom obrade žiadajú dubové vetvy o mužské potomstvo. Sobotka, P., Rostlinsivo a jeho význam v národných piesňach, povéstech, bájich, obřadach a povéřách Slovánských, Praha 1879, s. 81.

³¹ Thurzová, L. a kol., Malý atlas liečivých rastlín, Martin Osveta 1971.

³² Pre horec (bližšie neurčený) uvádza ľudový názov ukrajinského pôvodu V. Machek z Valaška (Trlič, Prlič). Pozri: Machek, V., Ukrajinské názvy rastlín na Valašku, tu, Naše Valaško 12, 1949, s. 131.

³³ Podobné názvy prinášajú z ukrajinských nářečí M. Melnyk a O. V. Govrilenko. Pozri: Melnyk, M., c. p., s. 125. Govrilenko, O. V., Naukova ekspedícia v Karpatach. In: Národná tvorčnosť a etnografija, 1976, č. 5, s. 88 — na tom istom mieste sa spomína i zber Tirliča v ukrajinských Karpatoch.

³⁴ Táto lexéma v rôznej morfolologickej stavbe je známa i iným Slovánskym národom. Machek, V., c. p., s. 53.

³⁵ Dáviace účinky rastlinných odvarov sú na Slovánsku všeobecne známe. Pozri, Holuby, J. L., c. p., s. 219.

³⁶ Ak chorý po vypití odvaru zvracia, tak je urieknutý a je potrebná liečba urieknutia (obyčajne Bôhhojom lekárskeym). Ak nezvracia, je potrebný iný diagnostický postup na zistenie choroby.

³⁷ Pozri poznámku č. 13.

³⁸ Ľudový názov rozšírený v bulharských a ukrajinských nářečiach. Machek, V., České a slovánske jména rostlín, Praha 1953, s. 53 — 55. Melnyk, M., c. p., s. 78.

³⁹ Použitie rastlín v liečení je veľmi mnohotvárne. Pozri k tomu napr. Futák, J., Slovánsky herbár II, Trnava 1946, s. 336. Kresánek, J., Krejča, J., c. p., s. 370 — 371. Veligorskij, M., Naši liečivé rostliny, Užgorod 1938.

⁴⁰ Krmenie hydiny Myšim chovostom bolo bežné na Horehroní Markuš, M., Zberné hospodárstvo na Horehroní, Slovánsky národopis IX, 1961, s. 206.

⁴¹ Spišskí Lemkovia (Ukrajinci) dávali do truhiel koreň paliny ako prostriedok na zamedzenie túlavosti mŕtveho, ktorý vymetá hraničné kamene roľ. Olejník, J., Magické byliny v oblasti Vysokých Tatier, Spiš, Vlastivedný zborník, 3 — 4, Košice 1973, s. 90.

⁴² Rodové meno rastliny je príbuzné u všetkých Slovanov. Machek, V., České a slovánske jména rostlín, Praha 1953, s. 249.

⁴³ Z Javoriny tento spôsob dokladá Olejník, J., O niektorých liečivých rastlinách v oblasti Vysokých Tatier. In: Nové obzory 10, 1968, s. 383.

⁴⁴ Machek, V., České a slovánske jména rostlín, Praha 1953, s. 182.

⁴⁵ Veligorskij, M., c. p., s. 30.

⁴⁶ Kresánek, J., Krejča, J., c. p., s. 634 — 635.

⁴⁷ Zemolín, G. F. 1900. op. cit. Hoffman, L. — Stankovský, A. Z dejín Sniny a okolia, Košice Východoslovánske vyd. 1976, s. 59.

⁴⁸ Čítanie v tabuľke bolo čiastočne vysvetlené v texte práce. Napriek tomu považujeme za potrebné poukázať na niektoré možnosti, ktoré nám čítanie tabuľky ponúka, resp. vysvetliť niektoré uvedené fakty. Stlpec s označením funkcie rastliny, uvádza formy jej použitia v ľudovom prostredí v situáciách, ktoré vyjadrujú použité skratky s týmto významom: L — liečebná funkcia, M — magická f., Ko — kozmetická funkcia, Č — čajovina, K — rastlina, či jej časť používaná na konzum, resp. v kulinárii používaná ako korenina, Kr — rastlina používaná ako krmivo pre hospodárske zvieratá, F — časti rastliny boli používané ako náhrada za tabak. Funkcie rastlín sú pritom bližšie rozvedené pri každej uvádzanej rastline. Neuvádzame funkciu rastlín dotýkajúcu sa ľudového remesla, evidentnú najmä pri drevinách a kroch, ale i napr. pri chmeli, ktorý sa v súčasnosti používa na výplet košov. Neuvádzame tiež funkcie, ktoré rastlina plní pri detských hrách (napr. Mydlíca lekárska) a pri určitých formách konzumu deťmi (vycúvanie štiav z okvetia, napr. Pľúcника lekárskeho, či prvosienok, alebo fajčenie zemiakových, či lieskových listov, alebo lodyhy Angelyky lesnej). Magická, kozmetická a niekedy i čajovinová funkcia (napr. pri Šalvii lekárskej) vlastne špecifikujú liečebnú funkciu, robia ju mnohostrannou, pričom nestrácajú svoju relatívne samostatnú platnosť. Napríklad magická funkcia Skorocela kopijovitého zanikla v 40-tych rokoch nášho storočia, no liečebná funkcia pretrváva dodnes. Naproti tomu zanikla liečebná funkcia Ruže šípovej (presnejšie plodu — šípok), no magická funkcia pretrváva dodnes. Uvádzanie

Ľudových názvov v ďalších stĺpcoch nie je len porovnávaním lexiky rôznej proveniencie, ale dokladá nám funkčnosť tej-ktorej rastliny v ľudovom prostredí, pričom je funkčnosť determinovaná z hľadiska spracovania materiálu tým-ktorým autorom (napríklad: Práce M. Markuša sú zamerané na zberné hospodárenie ako svojskú hospodársku činnosť človeka, ale práce J. L. Holúbyho sú zamerané na využívanie liečivých účinkov rastlín v ľudovom prostredí). Z tohto dôvodu neuvádzame funkcie rastlín, ktoré jednotliví autori pri analýze materiálu uvádzajú — vzhľadom na našu tému by sme nevyužívali materiál na tej istej významovej rovine. Ľudové názvy z Kamenice nad Čirochou (a Dlhého nad Čirochou) tiež dokladajú existenciu rastliny v ľudovom liečení, ale bez bližšej funkčnej špecifikácie, ktorú nám zatiaľ nedovoľuje uvádzať stav získaných poznatkov.

TABUĽKA

Slov. botanický názov	Iudový názov z h. Ciróchy	funkcia rastliny	Melinik	Holuby	Markuš	Olejník	Iudový názov z Kamenice
Alchemilka obyčejná	Pacerník	L, M	—	Vandelica			Pacernok
Angelika lesná	Poleňka	M, Kr	—				
Baza čierna	Chaps, chabzi- na, baza	L, K	Chabz, chabza	Čierny bez, kozičky	Chabz, chabza	Habz, habza, habzina	Chaps, chabzina
Bedrovník lomikameňový	Bedrinič	L	Bedrinec, bedrič		Bedrenčok	Bedrihnik	
Borievka netata	Netata	L	—				Netota
Borievka obyčejná	Jalovec	L	Jalovec	Börky, ja- lovec	Borovní- ca, borov- ka	Jalovec, bo- rovča	Jalovec
Böhlj lekársky	Vročník	L, M	—	Bolhoj, de- vaterník		Vročník, koláčiky	Vročník
Brest hrabolistý	Brest	L	Berest				Brest
Breza bradavičná	Breza	L, Ko, Kr	Bereza billa, bilij berest	Breza	Breza	Breza	Breza
Bršlen európsky	Popovo gači	L		Kňazov múť			Popovo gači
Brusnica pravá	Sohlňanka, soh- ňanka	L, K, Č	—		Brushica		Borouka
Buk	Buk	L, K, Č, F	Buk	Buk	Buk	Buk	Buk

Čakanka obyčajná	Batožník	L	Batizki	Čakanka	Tuhovník	Petrovce batogi, Čekank-	Batožník
Čemerica purpurová	Špns, Špnsa	L	Spindz, ale Č. zelená	Čierny koreň	Lišči koreň pre Č. zelenú		Špns
Čučoriedka pravá	Jafura	L, K, Č		Čučoriedky	Borovníce, Jafuri	Borovka	Borovka, Jafura
Dvořsíl hybridný	Bilij lopuch, bilý l.	L	Lopuch vodanij	Devásel, Veľký podbieľ		Lopuch	Lopuch
Divozeľ sápvitý	Tluste zifa	L, Č	—		Volov chvost	Divizna	Tluste žili
Divozeľ veľkokvetý	Tluste zifa	L, Č	—		Volov chvost	Divizna	Tluste žili
Drewnička roľná	Behovník	L, M					
Dub letný	Dup	L, M	Dub	Dub, dubie	Dub	Dub	Dup
Durman obyčajný	Pichľak, drak	P	Budjak				Pichľak
Hloch obyčajný	Hľuch	L, Č	Gilig	Hloch			Hloch
Hľuchavka biela	Hľucha kopriva	L	Hľucha kopriva				Hľucha kopriva
Horec luskáčovitý	Trlic, Terlic	L, Č					
Horec žltý	Ďendava	L, Č	Džindžira pre H. lusk.				
Chmeľ obyčajný	Chmeľ, chmeľina	L, K	Chmeľ, chmeľina				Chmeľ
Chren obyčajný	Chrin, chren	L, K	Chrin	Chren	Chren		Chren

Ibis lekársky	Pacerník, dlhij p.	L	Pacerník, pacurník						
Ibiš ružový	Pacerník, tmavij p.	L							Kurva ruža
Inlica trnistá	Ďevjatosilník	L, M							Planka
Jablon planá	Planka	L, K							Jahoda
Jahoda obyčajná	Jahoda	L, K, Č	Jagoda	Jahoda, tráv-nica	Jahodi				Kalina
Kalina obyčajná	Kalina	K, L	—						Kapusta
Kapusta hlávková	Kapusta	K, L	Kapusta, kapusticja	Kapusta, zolie					Modran-ka, matki madri
Kocúrnik obyčajný	Madra, madramačka...	L, K, Č	Matočnik	Modramačka, kocúrnik					Konopli
Konopiate	Konopli	L, K, M	Konopli	Konopa	Konopa				Kopitník
Kopytnik európsky	Kopitnyk, kopitnik	L, M	Kopitnik, kopitnjak	Kopytnik					Košťival
Košťihoj lekársky	Haujas, nov. košťihoj	L	Gaujiz, gavez...	Medunica, madunica					Devecer-nik
Krasovlas obyčajný	Čortopolo	M	Čortopolo	Repica	Repka				Krušina
Krušina jelšová	Krušina	P	Krušina						Prestrif
Kuklik mestský	Prestrif, pristrif	M	—	Benediktový koreň					Matka žita
Kyjanička purpurová	Matka žita	P							

L. astvlévník větší	Rostopas	L	Rostopast, rostopas	Krvavník		Vleje mljeko
Ljeska obyčejná	Ljeska, orich brost	M, K, Kr	Liščina	Ljeska	Ljeska, orech, brost	Ljeska, oreški
Ljuzrček lekársky	Magi	L, K	—	Lubček, masná zelena		Lubščik
Lipa veľkolistá	Lipa	L, Č, Ko		L. lipa		Lipa
Lopuch menší	Lopušok	L, Kr	Girkij lopuch			Lopuch
Lopuch väčší	Lopuch	L, Kr	Lopuch	Lopuch, lopusie	Lopuch	Lopuch
Lopuch písnatý	Horkij lopuch horkýj l.	L	Lopuch			Lopuch
Lubovnik bodkovaný	Derevjanik	L, M, Ko	Derevij	Lubenček, túbenička		Lubovnik, Termeter
Lufkovec zlomocný	Nadragula	L, P				Nadragula
Mak siaty	Mak	L, K	Mak	Mak		Mak
Materina dúška	Materina dúška	L, M,	Materi dúška	Materina dúška	Materina dúška	Matežonka dúška
Mäta pieporná	Prominca	L, Č		Prominclová zelina		Melisa
Mäta kučeravá	Kruta mjata, krutýj mjal	K, L	Kruta mjata	Prominclová zelina		Kruta meta
Medovka lekárska	Kadilo	L, Ko	Kadilo			Melša
Muškat	Muškat, muškata	L		Muškat		Kadilo
						Muškat, maškotal

Mýdlica lekárska	Kofanečník, kačičej mlie	L, M	Sobače mlie	Mýši chvosť					
Mýši chvosť obyčajný	Krovník	L, Kr	Krovník	Mýši chvosť	Mačací chvosť	Mačací chvosť	Krvavník	Krvavník	
Nátržník husí	všobecne: Burjan	L, Kr		Strieborník žilovník			Burjan		
Nátržník vzpriamený	Nadošník	L	--						
Očianka rostokovova	Vochoj zila	L	Očianka						
Ostropes obyčajný	Bodak	L	Bodak					Osc	
Ostružina krovitá	Čornica, čarnica	L, K		Ostružina	Čerňice	Čerňice		Čarnica	
Ostružina malina	Malina, malinča	L, K, Č			Malina	Malina	Malinák, malina	Malina	
Ovos siaty	Ovos, ues	L, K, Kr, Ko	Ovos					Ovos	
Pakost smradľavý	Pastrec	L	--						
Palina obyčajná	Čornobyľ, čornobyľ...	L	Čornobil		Čierna bil	Čierna bil	Čiernobyľ, Litvor	Černobil	
Palina pravá	Poloň	L	Polň	Polynok				Polň	
Petržlen záhradný	Petrúška	K, L		Petržlen, patrížiel				Petrúška	
Pamajorán obyčajný	Lebitka	L, Ko	Lebitka, lebitka	Dobrá myseľ					
Plavúň obyčajný	Netata	L, Ko	Netata					Netata	

Přúenik lekársky	Kocodrist	L						Čmelník, cicalka	Přúenik	Peter křtůč kocodrist
Přuzierka islandská	Lišajnik	L			Přúenik					Lišaj
Podbel liečivý	Pupava, potbil	L, K	Potbil		Podbel, malý podbel		Podbel, žltie pierka		Maslovnica	Lopuch (l)
Pohánka	Tataraka	J, K, Kř	Tataraka							Tataraka
Praslička roňná	Kostrica, juňka	J		Ivka, ivka	Praslička				Praslička	Kudzelki
Prvosienka jarná	(Lučňi) kocodrist	L						Peterkřtůč		Kukučky
Púpava lekárska	Pupava	J, K	Pupava		Pupava		Popovňak		Pupava	Pupava
Pyštek obyčejný	Ružovník	J, Č	—		Svinský chren					Ružovník
Rasca lítčna	Rasca, Kmin kminok	L, K	Kmin		Kmin, rasca		Rasca			Kmin, kminok rasca
Repik lekársky	Repj, repoj repij, repik	L, Č	Repik		Repčtek, bo-žibč				Repik, mendka	Repik
Rumantček pravý	Ruminok	L, Č, Kó	Rumeneč		Kamilky, harmantček					Rumeneč
Ruža šipová	Ruža, sverboritki	K, L, Č, M	Sverbolu-za		Šip, šipová ruža		Šip, šipki sverboritki		Šipka, šverboritka	Šipova ruža, šverboritki
Skoroceel prostredný, S. veľký	Bapka	L	Bapka, bapka trava		Kolocier, volovo ucho		Bapka		Kolocjer, cholocjer	Bapka
Skoroceel kopijovitý	Bapka, ravník	L, M	Ranník		Psí jazýček					Bapka

Srdcevník obyčejný	Serdečník	L, Č	—	Trusno				
Stavikrv vtláčí	Svinská trava	L, Kr	Svinskij pirij					
Šalvia lékařská	Šalvija	Č, L	Šalvija	Šalvia, šalfia			Šalvija, ru- ta, hajzup	Šalvija
Štiav kyslý	Kvasinka	L, K	Kvasec, kvasok	Kyselina, šťovfk	Štava			Kvašina
Trnka obyčejná	Tereň	L, K	Teren	Psttrn	Trnka		Terengy, tarky	Trnka, tarki
Vratič obyčejný	Boľačokovo, bo- ľačokovej zila	L	—	Vratič			Vratič	Vratič
Zádušník brečtanovitý	Kocurovo vaj- cja ...	L, K	Koljači jajca	Nádešnik	Kocurovo vajcia			Kocurovo vajcia
Záružlie močiarne	Lotañ	M		Záružka, záružic				Lobač
Zemežle menšia	Cinterija ...	L	Centurija, cencerija					Cincelija
Zenniak	Bandurka	L, K, Kr	Bandurka					Bandurka
Zimoľub okolľkatý	Zimnoj serce	L						
Zimozeľ menší	Barvinok	M	Barvinok	Barvienok, zimzelen				Barvinok
Žihlava dvojdomá	Kopriva	L, K, Kr, Kb	Kropiva, kopriva	Veľká žihlava	Přihlava		Pokriva, kopriva	Kopriva
Žihlava malá	Bažalka	L	—	Malá žihlava				Žihauka

РЕЗЮМЕ

М. Шипка. *Лекарственные растения на верхней Цирохе.*

Работа подает основные сведения о лекарственных растениях, используемых в области верхней Цирохи (северная часть Гуменского района). Она делится на три связанные между собой части.

Первая часть настоящей работы включает лекарственные растения в комплекс народной медицины, связывает их с интересами коллекционеров, указывает на технику сбора растений и его временное ограничение.

Вторая часть анализирует использование более ста лекарственных растений в лечении, магии, косметике, потреблении и откорме.

Третья часть суммирует в таблице полученные сведения и сопоставляет их с опубликованными сведениями из украинской и словацкой этнической среды, чем создает предпосылки для фиксации региональных и этнических специфик исследуемой области.

RESÜMEE

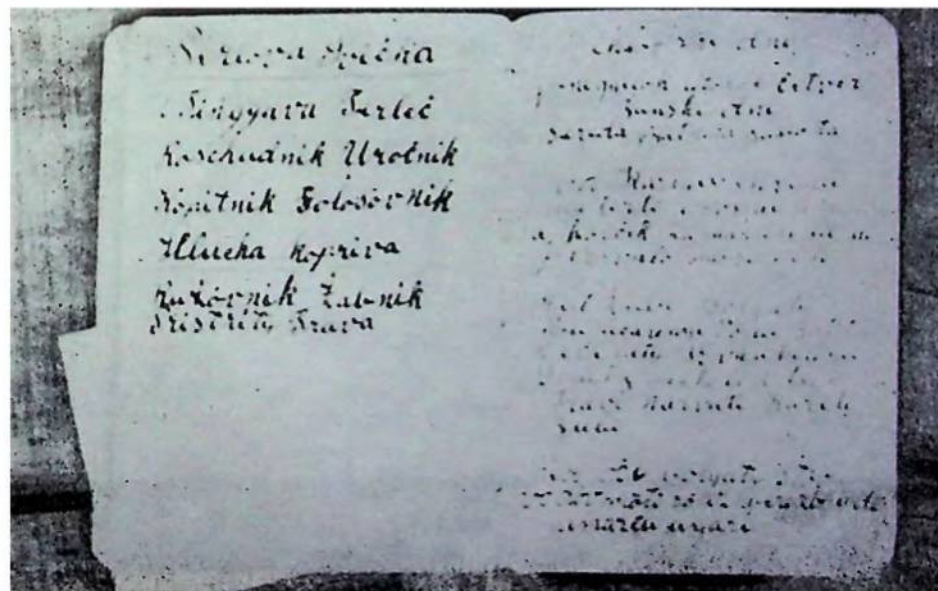
М. Šipka. *Arzneipflanzen im Oberlauf des Cirochajflusses*

Die Arbeit bringt den Grundüberblick von den Arzneipflanzen, die im Oberlauf von Cirocha (der nördliche Teil der Kreises Humenné) gesammelt werden. Sie ist in drei aufeinander angefügte Teile gegliedert.

Der erste Teil ordnet die Arzneipflanzen in den Komplex der Volksheilung ein, weist auf Sammelinteressen und die Sammeltechnik hin und begrenzt das Sammeln zeitlich. Der zweite Teil analysiert die Anwendung von mehr als Hundert Arzneipflanzen als Heil-, magische, kosmetische, Konsum- und Futterpflanzen. Der dritte Teil summiert in einer Tabelle die erworbenen Ergebnisse und stellt sie mit den schon veröffentlichten Ergebnissen aus dem ukrainischen und slowakischen ethnischen Milieu gegenüber, womit die Voraussetzung geschaffen wird, das regionale und ethnische Spezifische des erforschten Gebietes fixieren zu können.

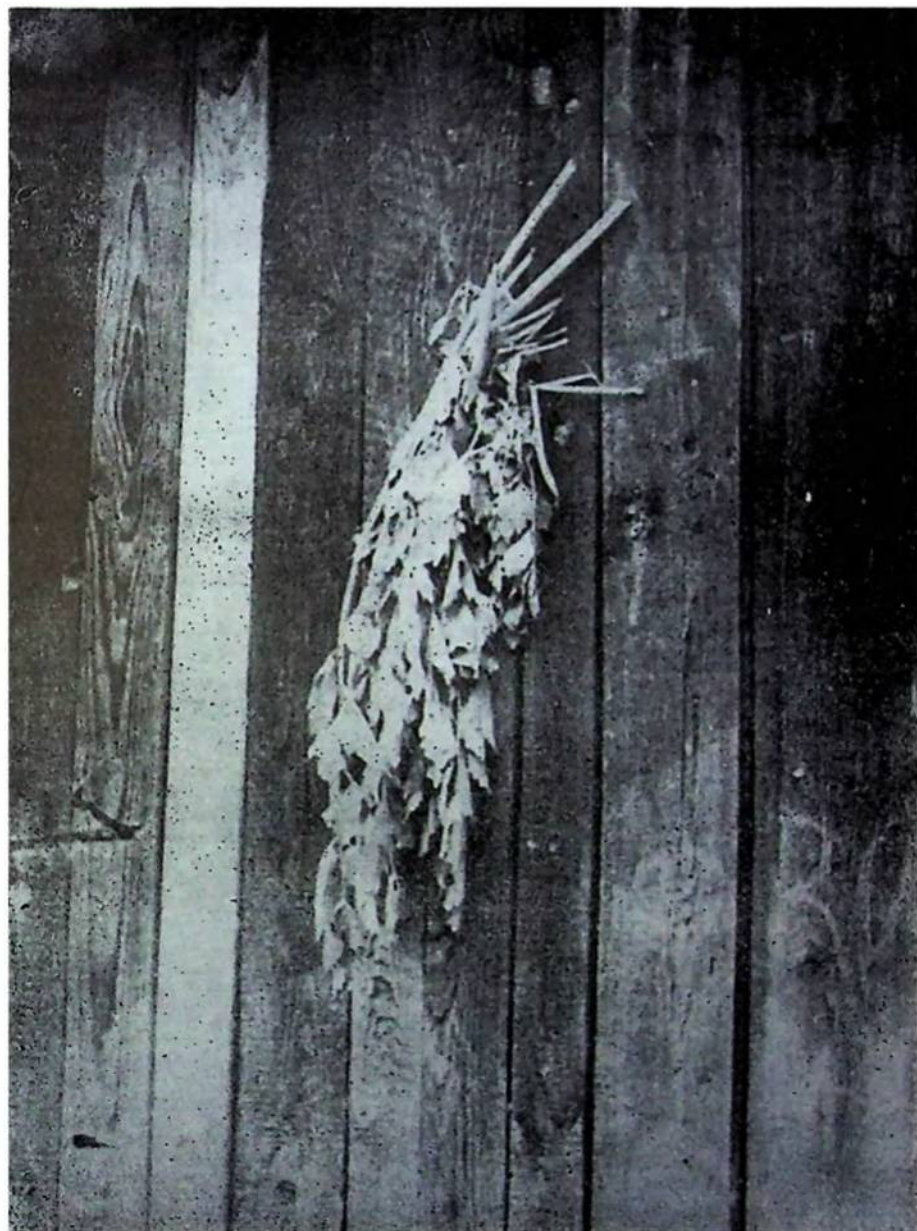

Čemerica purpurová pestovaná v predzáhradke. Stakčín. Foto Šipka, 1978.

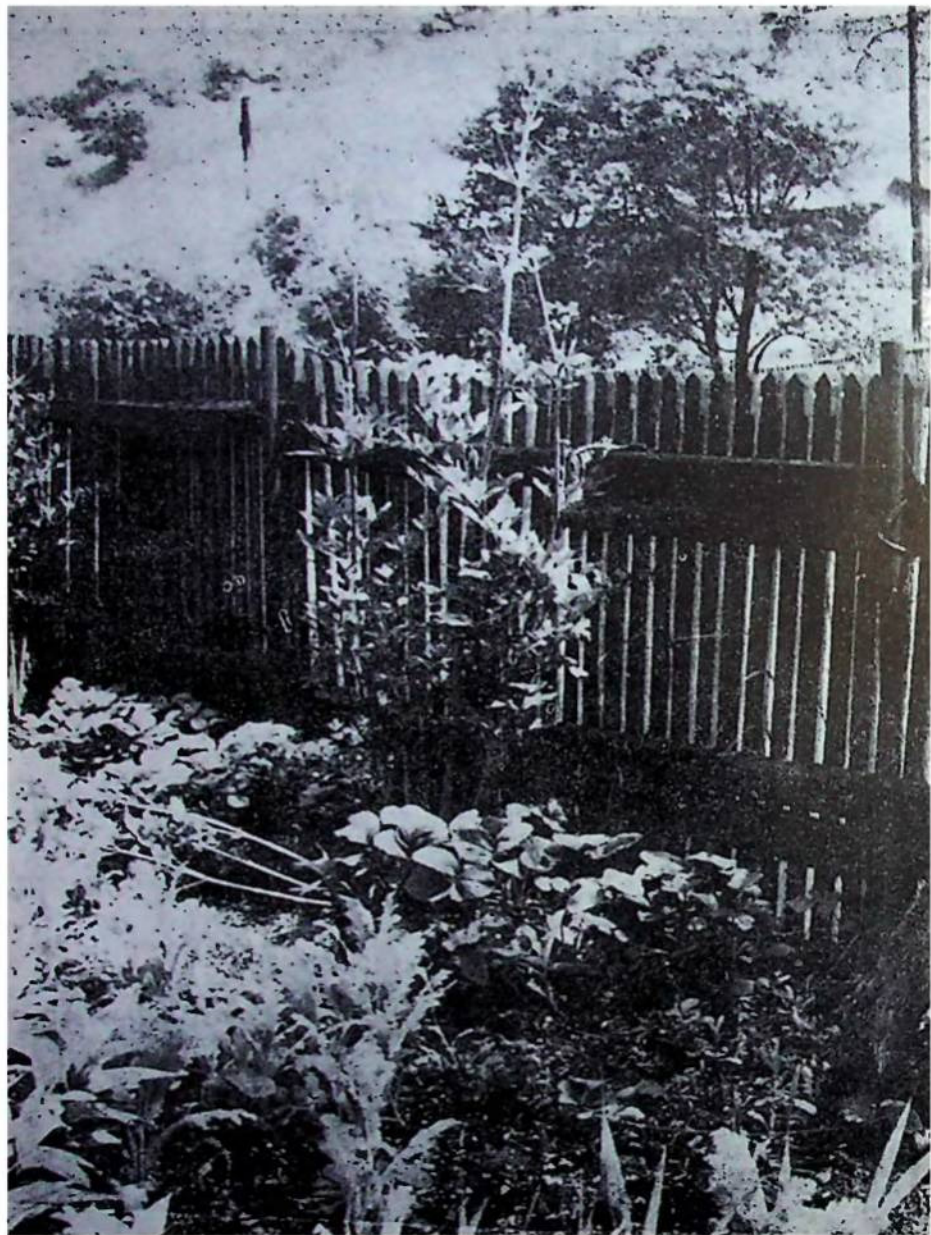

Sídlo Bazy čiernej. Starina. Foto Šipka, 1978.

Sušenie Ligurčeka lekárskeho. Starina. Foto Šípka, 1978.

Ligurček lekársky pestovaný v predzáhradke. Starina. Foto Šípka, 1978.

МОВОЗНАВСТВО —

МИКРОТОПОНІМІЯ СІЛ СТАРИНСЬКОЇ ДОЛИНИ (ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ГРУПИ ТА СТРУКТУРА)

МИКОЛА ДУЙЧАК, ПРЯШІВСЬКИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КОШИЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМ. П. Й. ШАФАРИКА

Рішенням народно-господарських органів територія верхньої частини річки Цирохи була визначена для спорудження водосховища питної води. Визнання цього рішення зв'язане з виселенням сіл: Ľáara (словацьке офіційне Daga*), Звала (Zvala), Пол'яны (Veľká Poľana), Р'єський (Rušké), См'єльник (Smolník), Старина (Starina) і Стр'єжниц'я (Ľstrožnica). Розмовно-побутові прикметники від цих ойконімів такі: дар'ан'ський, звал'ський, пол'ан'ський, руш'ан'ський, сму(Ľ)ницький, старин'ський, стрєжницький. Назви мешканців, тобто катойконіми, від цих населених пунктів уживаються такі:

дар'ане	дар'анський (чоловік) (зрідка дар'анчан)	дар'ан'єка (жінка) (зрідка дар'анка)
Dagčania* звал'ці (зрідка звал'чане)	Dagčan звал'ський	Dagčanka звал'єка
Zvalania пол'анці **	Zvalan пол'ан'ський Veľkopolanec і Poľanec	Zvalianka пол'ан'єка Veľkopolianka і Polianka
руш'ане	руш'ан'ський	руш'ан'єка (зрідка руш'анка)
Ruščania сму(Ľ)ницьане	Ruščan сму(Ľ)ницький	Ruščianka сму(Ľ)ницька (зрідка сму(Ľ)ницьанка)

* Ойконіми та катойконіми наведені за словником Slovník slovenského jazyka, VI., Dodatky, SAV Bratislava 1968.

** Наведений вище словник словацький відповідник не наводить.

Smolničania
старинці
Starinčania
стружничане
Ostrožničania

Smolničan
старин'ський
Starinčan
стружницький
Ostrožničan

Smolničanka
старин'ска
Starinčanka
стружницька
Ostrožničanka

Віковічними північними сусідами цих сіл було українське лемківське населення сіл Сбілишка, Прислупец', Струбівши'а (ІІНР).

Крім наведених топонімів та похідних від них утворень, на обстежуваній території побутує 952 мікротопонімичних найменувань, які служать на означення 1 163 об'єктів (див. Словник). Найбільше мікротопонімів записано у Звалі (219), а найменше у Дарі (62); у Руському — 119. З-поміж цих географічних об'єктів 451 припадає на луки, 276 — на річки, 166 — на пасовиська, 185 — на ліси, 26 — на потоки, 43 — на кришечки, 16 — на частини сіл, дороги і т. п. Диспропорція між окремими класами географічних об'єктів пояснюється тим, що річки, пасовиська та ліси тут часто творять суцільні масиви, позначувані однією назвою. Луки, розкидані по галявинах та менш придатних для обробітку місцях, часто мають самостійні назви.

І. Лексико-семантичні групи мікротопонімів

Основу мікротопонімичних найменувань становлять апелитиви. Серед апелитивів виділяється:

1.0. Ландшафна лексика: Бєрег, Вєр'х, Вєршók, Гóра, Гóрб, Горбóк, Грún, Грун', Грúnик, Дóлина, Жóлуб, Жóлобок, Жóлобична, Пóл'анка, Рóвин', Скáла, Скáлка, Уб'уч, Яáма та ін.

1.1. Специфічна ландшафна лексика: Бєрдо, Бєскід, Д'ял, Кáчара, Кáча(у)рка, Магуора, Мьнчул, Настас, Припу(у)р, Прислуп, Стрем(и)гура і т. п.

1.2. Гідронімична лексика: Вóзеро, „озеро“, Гат', Зáриш'е, „заріччя“, Зáринок, Млáкы, Млачаний, Пóтук, Пóтучок, Ріка, Рін'и, Рін'и за Паркóм, Рóзтокы, Рóзтучка і т. д.

1.3. Лексика, що служить для визначення типу угіддя: Гр'áды, Зáгороды, Крива Зємл'а, Дóвгы Зємл'і, Дóвгы Рўл'і, Тимовы Рўл'і, Керт', Кертїны, Копанїны, Новинї; Пастунїк „пасовище“; Лугы, Лужанкы, Грїцова Лўка, Вьши'и Лўкы, Лўчкы, Перелучка, Салдї; Трїсок, Попўв Л'їсок, Пуд Гáйом, Вер' Гáйш'(ч)ика, Нїжн'їи Перел'їсок.

1.4. Лексика, пов'язана з рослинним світом: Березóвец', Березўвич, Бєрест, Бр'їш'є, Букóвіна, Вулшыны, Мідж'и Глóгы, Пуд Грáбом, Дуб, Явурнїк, Яалїна, Пáрчнш'а, Яаблунўв, Яасєнник, Копрївиска, Кáліновец, Кáпуст'áнкы, Мазинїк, Пáпорт', Рокыт'а Вьшной, Смерекóвица, Сїгла, Топол'áнкы (усього біля 50 назв).

1.5. Лексика, пов'язана з тваринним світом: Бóрсукá, Борсучїны, Корóвске, Корóвійой, Лїш'чі Д'їры, Те"л'áчі Гáвры та ін.

1.6. Лексика, що вказує на характер ґрунту: Ванєнник, Камїншїй, Крє"ме"ница, Піскувáтой, Сбїлиш'є, Солóтвини.

1.7. Лексика, пов'язана з соціальним складом населення: Д'акув Пóтук, Пáн'ської, Попúв Лаз, Товгáйської, Шовтíської.

1.8. Лексика, пов'язана з мірою площ: Восми́нар'ської, Воу́рєк, Їу́трина.

1.9. Лексика, пов'язана з діяльністю людини: а) з вирубуванням лісу: Зр'уб, Пáс'іка, Поруб'и́ш'а, Рубан', Черт'и́к; б) із спалюванням дерев: Згáриш'є, Палéник, Пóгар', Пóжар', Черни́й; в) з корчуванням ґрунту та прокопуванням ґрунту: Варта́ш, Копани́ны; г) з дальшим розширенням площ корисних земель: Новина́; д) із спорудженням будівель та іншого характеру об'єктів: Гра́дек, За Цéрковіюв, Над Мли́ном, На Пiл'і, Коша́рки, Пелéвник, Ста́влицец, Цегóл'н'а.

2.0. Окрему порівняно велику групу (34 % усіх зібраних назв) становлять мікротопоніми, утворені від антропонімів. Вони виступають самостійно (субстантивовано) або у функції означуючого компонента до апелятивних назв: Васил'у́в, Іва́н'кова, Рома́нковой; Ил'ку́в Гру́н, Гудакóва Доли́нка; Бучка́нин Кúт, Ха́шны Гр'áды та ряд інших утворень типу Бунгу́вка, Васи́лиш'є, Дени́совец', Ковачóк, Луле́йка, Та́н'а, Фрéнца, Чуса́н'а.

3.0. Семантично неясні назви: Бесце́дзєл, Жд'аб, За Ланчóры, Заш'ча́че, Но́жкiшной, Пашу́шнiк.

Мікротопоніми, як свідчить семантичний аналіз, с цінним матеріалом, який доповнює і поглиблює існуючі в історії положення, зокрема в таких важливих питаннях, як заселення території, в питаннях суспільно-політичного життя, матеріальної і духовної культури народу, господарської діяльності людей, станової і класової диференціації населення і т. д.

Не менш важливе значення мають мікротопоніми для історика мови. Виникаючи в різний час, на тій або іншій — залежно від національного складу населення та конкретних історичних обставин — мовній основі, утворюються від різних лексем. Багато з них якраз і „консервує" особливості розвитку мови попередніх епох.

II. Структура та словотвір мікротопонімів

За структурою зібрані мікротопоніми діляться на однослівні, двослівні та багатослівні.

2.0. Залежно від словотвірних формантів, характерних для тієї або іншої лексико-семантичної групи мікротопонімів, однослівні назви поділяються на:

1. Назви, що збігаються з похідною чи непохідною основою апелятива без спеціальних афіксів. Цей тип словотвору досить продуктивний. Сюди відносяться:

а) апелятиви у формі однини: Бeрeг, Бeрeст, Буковина, Горб, Гóра, Грун, Дóлина, Дуб, Жóдуб, Пáма, Пáли́на, Кíчара, Клин, Комóра, Кут, Лан, Рика́, Рóвин', Рóзтучка, Росо́ха, Руг, Ска́ла, Та́бла та ін.

б) апелятиви у формі множини: Береги́, Гр'áды, Кúты, Луги́, Млáкы, Пáс'іки, Рiн'і, Рóзто́кы, Рóл'і, Сады́, Т'ієни́й, Фáл'чi і т. п.

2. Серед однослівних найменувань, утворених суфіксальним способом, найширше представлені деривати з такими суфіксами:

а) демінутивні суфікси:

-ик: Дз'убр'овик, Гру́ник, Стрóник, Черте́жик, Шо́пот'чк, Шóвник;
-ок: Вeршoк, Горбoк, Жoлoубoк, Лазoк, Лiсoк, Пoтoчoк, Стужoк;
-к: Пaлiшкa, Кiвчуркa, Пoгaр'кa, Пoл'aнкa, Рoзвучкa; Пaмкi, Кoшaр'кa, Лiчкa, Чeршнiцi;

-ец: Пpиcлoв'ец, Скрiп'eн;

-чик: Бeрeзyвчик, Стaвлiнчик.

б) суфіксен, що утворюють просторові назви:

-ник: Пaвyрiнiк, Пaстyнiнiк, Пeлeвнiк;

-ин' -и-ниц': Вyглiн'и'а, Згaрiн'и'а, Злoмiн'e, Пaрчiн'и'а, Кoфpиpи'вiн'и'а, Мoчiл'и'н'и'а, Мiлiн'и'а, Пoрyб'и'н'и'а, Рeшeтiн'e, P'iнiн'e, Сoлнiн'e, Стpубoв'и'н'и'а;

-иск-: Пaслiскa, Кeспpивiскa.

в) суфіксен, за допомогою яких творяться назви із значенням збiр'юстi:

-ин-: Бoрeчiнiнi, Впaлeвiнiнi, Вyлнiнiнi, Гpабiч'и'а, Кeртiнiнi.

г) суфіксен субстантивуючі:

-ец: Бeрeзoвeц('), Кaлiшoвeц.

д) суфіксен катойконімічні:

-'анe: Вyлiч'анe, Зaвoд'анe, Лaш'и'анe, Пoтoч'анe.

е) прикметникові суфіксен:

-ск-: Вoс'мiшaр'скoй, Вoп'чaп'скoй, Пaп'скoй, Тoвгaй'скoй.

2.1. Двослівні найменування становлять 29,8 % усiх назв. Це стiйкi словoспoлyчeння прикметникa з iмeнникoм, y яких прикметники вкaзyють нa рiзнi oзнaки oзнaчyвaнoгo oб'єктa. Семaнтичнo oзнaчyючi кoмпoнeнти вiдбивaють:

а) особливості рельєфу: Бaлyднiй Вeр'х, Бoлoтнiй Пoтyк, Гoлнiй Бeрeг, Кaм'iaнiй Горбoк, Кpемiннiй Горб, Кpивiй Бeрeг, Лiсeй Чeртеж; Бoлoтнa Лyкa, Глyбoкa Пaмкa;

б) розміри і місце об'єкта. Диференціюючими елeмeнтaми нaйчaстiше слyжaть тaкi бiпaрнi oзнaчeння:

вишнiй — нижнiй: Вiшн'iй Кoшeц' — Нiжн'iй Кoшeц' (ч. с. 36, 38), Вiшн'iй Пaстyнiк — Нiжн'iй Пaстyнiк (пo 32), Вiшн'iй Пeрeл'iсoк — Нiжн'iй Пeрeл'iсoк (нa 30), Пpицyp Вiшн'iй — Пpицyp Нiжн'iй (cy 36);

Вiшн'i Бoрeчкa — Нiжн'i Бoрeчкa (cy 35), Вiшн'i Пoжaр' — Нiжн'i Пoжaр' (нa 39), Вiшн'i Пoл'aн' — Нiжн'i Пoл'aн' (нa 38), Вiшн'i Пoл'aнкa — Нiжн'i Пoл'aнкa (cy 30), Вiшн'i Пpeлyкa — Нiжн'i Пpeлyкa (cy 30), Вiшн'i Poвiн' — Нiжн'i Poвiн' (пo 32, 36);

Рoкiт'a Вiшн'oй — Рoкiт'a Нiжн'oй (cy 30);

Вiшн'i Бeрeгi — Нiжн'i Бeрeгi (пo 32), Вiшн'i Дoлiнкi — Н'iжн'i Дoлiнкi (пo 39), Вiшн'i Лyкi — Н'iжн'i Лyкi (cy 38).

вишнiянeскiй — нижнiянeскiй: Вiшн'iaнeскiй Лaн — Н'iжн'iaнeскiй Лaн (пo 35).

вeликiй — малiй: Вeликiй Гpун' — Мaлiй Гpун', (cy 36), Вeликa Кiвчуркa — Мaлa Кiвчуркa (cy 32), Вeликa Тaблa — Мaлa Тaблa (cy 36).

передній - - **задній**: Передній Годошик -- Задній Годошик (лу 32).
Передня Табля -- Задня Табля (лу 32).

лівий -- **правий**: Лівий Бук -- Правий Бук (по 32).

антропонімічні протиставлення: Понув Вер'х -- Петр'ув Вер'х (по 38), Кіанц'ув Вер'х -- Петр'ув Вер'х (лу 39);

Бербéчова Вбóча -- Вáс'кова Вбóча (на лу 30), Вáласóва Дéбр'а -- Лу́качóва Дéбр'а (лу лі 30), Мáшова Дéбр'а -- Пáцолóва Дéбр'а (лі 38), Рушкóва Дóлина -- Шáмова Дóлина (лу 30), Прокóпова Пáмка -- Тап'чакóва Пáмка (лу 36), Понóва Лúка -- Лúтикова Лúка (на 30).

ойконімічні протиставлення: Париз'увський Пóтук -- Пчалінський Пóтук (пот 39).

Гільність протиставлених диференціюючих елементів не обмежується парою. Їх є стільки, скільки одоіменних географічних об'єктів на даній території, наприклад: Андрий'ув Черт'ік -- Вас'ків Черт'ік -- Пасінк'ув Черт'ік (лулу лі 30), Іл'кова Пáма -- Лúтова Пáма -- Лúн'ова Пáма -- Пáчкова Пáма (лу 39), Брйáнчинова Лúка -- Брóйт'ова Лúка -- Грй́цова Лúка -- Кáл'чкова Лúка -- Пийáкова Лúка -- Сийн'ова Лúка (лу 36) та ряд інших. Тому можна припускати, що мікротопонімічні протиставлення не зводяться до дихотомії.

в) **приналежність та відносність об'єкта**: Берестóва Пóл'анка, Валáт'ска Дубрóва, Кáч'увска Пáма, Пáн'ський Др'іл, Понув Лаз, Свийний Горб, Струб'увска Пóт', Цитáн'ський Пóтучок, Шкóл'ський Кóлобок.

2.2. Окрему порівняно велику групу становить мікротопоніми антропонімічного походження. За структурою вони: а) однослівні, наприклад: Гаврй́ловец, Денй́совец; Гамáрчат, Хотймй́ат; Бан'ас'ув, Васил'ув; Іван'кова; Васильшковой, Кóст'овой; Сиваг'увской, Червен'а-к'увской (усього 115 назв); б) двослівні, наприклад: Андрий'ув Черт'ік, Грй́ц'ув Пóтук; Вáласóва Дéбр'а, Прокóпова Пáмка; Когутóвы Млáчкы; Кáчурка Гривн'áцка; Кáлй́ччны Дóлнй́кы; Фéдорáт Зáлома, Ховáнчат Убóча; Шáнга Дéбр'а (усього 120 назв); в) трислівні: Дá'уба Кóнча Дóлина, Пáччкова Кóнча Дóлина.

Серед мікротопонімів антропонімічного походження виділяються утворення з такими суфіксами:

а) із субстантивуючим суфіксом **-овец** „-овець”: Кúз'мовец, Шестáковец (усього 30 найменувань);

б) з суфіксами **-ат/йат**, **-чат**, які є показником приналежності. Це форми родового відмінка множини від антропонімів на **-'ат(а)**. Наприклад: Це"чгул'áт, Гóмичат Вер'х, Тáнц'áт Пóтук та ін.;

в) з суфіксом **-івск-** (чи його фонетичними варіантами), що виражав колективну приналежність, наприклад: Лúк'у(в)ской, Мосор'увской, Пеху́вской, Токар'увской;

г) з суфіксом **-ув** „-ів” та його варіантами. Наприклад: Федáркув, Бейкова, Лúковой; Пáк'ув Грун, Слй́вкова Пóл'анка, Сáковы Пáс'ікы;

д) з суфіксом **-ин**: Бáбін Пóтук, Бучкáнин Кúт, Кáлй́ччны Дóлнй́кы;

е) з прикметниковими суфіксами **-шк-**, **-(ув)ск-**, **-(ів)ск-**: Кáчурка Гривн'áцка, Дубй́ацкй́ Черт'ік, Сидй́ацка Млáка, Хам'увскы Пáмкы.

2.3. Самостійну групу творять двослівні мікротопоніми, означуючий компонент яких є відтопонімний прикметник на -ск(ий), -цк(ий): Іалувський (<назви села Іалова) Пótук, Паризувський (<назви села Паризувці) Кут, Прислупска (<назви села Прислуп) Долина, Пчалінський (<назви села Пчалінний) Пótук, Смульніцка (<назви села Смульнік) Пóгар' і т. д.

2.4. Прийменникові сполуки серед мікротопонімів становлять близько 18 % усіх назв. Роль прийменників у цих назвах — точніше вказувати на знаходження об'єкта, наприклад: Пуд Гáйом (далі замість прийменника стоїть тире), — Гóрбом, — Д'ілом, — Л'ісом, — Лазом. — Пут'ów; За Бéрегом, — Вер'хóm, — Гát'ов, — Гóрбом, — К'ычаров, — Лазкóm, — Мáгуров, — Мліном, — Пóгар'ов, — Рікóв; Над Мліном, — Мбстом, — Пótукчом та ін.

Найпоширенішими серед прийменникових сполук є конструкції з прийменниками за, пуд, над. Вони поєднуються з орудним відмінком і мають значення місця, що пролягає за, над чи під умовною межею. Форма орудного відмінка сприймається у назві як застигла й функціонує без зміни у всіх можливих словесних виявах як номінативна одиниця.

Рідше представлені є прийменники між'і „між”, при, од „від”. вуд „від”, у, в, на, з, вер'х, через, конець та деякі інші, наприклад: Мідж'і Глóгы, При Іалінках, Од Шáнга Дéбри, У Л'іску, В Земл'ánках, На Нійм Бóці, З Бóван'а, Вер'х К'ычуркы, Чéрез Вер'х, Коупен' Рóга, Долóв Чертéж і т. п.

Вибір того чи іншого прийменника для створюваної назви диктується відносним розміщенням об'єкта, а словотворча модель береться з усталених у мові апелятивних конструкцій.

2.5. Переважна більшість малих поточин не має спеціальних назв. У таких випадках мікротопонімічну функцію виконують прийменникові синтагматичні конструкції, окремі компоненти яких вказують на місце витoku і даліше протікання потічка, наприклад, Із Борсучин дол'і К'ычурков, З Пол'анкú дол'ів Нійжн'ім Лазóm. Частина таких найменувань розвивається по шляху номінативних сполучень: Пótук з Д'іла < Д'іловій Пótук.

Назви криниць, як правило, мають вигляд прийменникових конструкцій із локальним значенням, наприклад: У Вáсковум Чертéжі, На Грйáдах, На Д'іл'і, В Земл'ánках, У Л'іску і т. д.

* * *

Отже, у мікротопонімії сіл Старинської долини яскраво відображені основні етапи їх історико-суспільного розвитку, ландшафт та природні умови. Більшість мікротопонімів обстеженої області — це здебільшого іменникові утворення переважно лексико-семантичним способом, а також за допомогою афіксів. Етимологія їх твірної основи тісно пов'язана з семантикою відповідників-апелативів.

За словотворчою структурою проаналізовані мікротопоніми можна поділити на чотири типи: 1) іменники, 2) назви ад'єктивного походження, 3) іменні словосполучення, 4) прийменникові словосполучення. Домінуючими є назви іменникові з різними суфіксами (-ик-, -ок-,

-к-, -ць; -чик, -ник, -ищ-/ицьк-; -ин-, -ат/-ят, -чат; прикметникові та субстантивуючі -ськ-, -цьк-, -ів, -івськ-, -ин-, -овець та деякі інші).

Найпоширенішими серед прийменникових сполук є конструкції з прийменниками за, пуд, „під“, над.

Функцію мікротопонімів при означенні поточин та криниць виконують на обстежуваній території описові обставини-локативи.

СЛОВНИК МІКРОТОПОНІМІВ СІЛ СТАРИНСЬКОЇ ДОЛИНИ

Словник мікротопонімів сіл Старинської долини, які у зв'язку із спорудженням водосховища будуть затоплені, є одним з регіональних досліджень лексики карпатського ареалу, відбитої в мікротопонімах українських сіл Східної Словаччини.

Мікротопоніми, як факт однієї мови і продукт творчості одного народу, формуються в процесі тривалого історичного розвитку на мовній базі у вигляді слів, словосполучень (а іноді й цілих речень) на основі діючих у мові внутрішніх законів розвитку і відповідно до властивих їй словотворчих моделей. Переважна більшість мікротопонімів це звичайні первинні безпосередні назви, співвідносні з виглядом або властивостями означуваного об'єкта, вони семантично зрозумілі й являють собою ту частину топонімії, яка добре ілюструє процеси її зародження й становлення. З другого боку, в мікротопонімії в „законсервованому” вигляді зберігається багато слів, які вже вибули з апелятивного словника або загубили первісне значення.

Як відомо, мікротопонімія формується під впливом історичних, географічних і етнографічних факторів, тому її вивчення вимагає комплексного підходу. Щоб зрозуміти мікротопонімію, треба знати закономірності у змінах суспільно-економічних формацій, лексику кожної епохи, що все певним способом завжди накладає відбиток і на мікротопонімію.

Аналіз зібраного матеріалу спирається на сучасні методи топонімічних досліджень, сформовані завдяки радянським та вітчизняним топонімістам. Хоч у завданні словника не входить виклад основних методів дослідження, відмітимо, що найважливішими з них є: 1) етимологічний аналіз, 2) порівняльно-історичний аналіз, 3) вивчення причин та умов (етіології) виникнення назв, 4) формантний аналіз, 5) статистичний аналіз, 6) вивчення аналогії і гомологій, 7) комплексний картографічно-ландшафтний аналіз, 8) вивчення мікротопонімів мігрантів, 9) конкретне урахування і порівняння фактів, 10) зустрічні перевірки.

Обсяг і характер матеріалу. Словник охоплює мікротопоніми сіл Дара, Звала, Поляни, Руський, Смулик, Старина, Стружниця — всього 952 мікротопонімів. Мікротопоніми, засвідчені у місцевих пам'ятках, використовуються як зіставлюваний матеріал.

Джерела словника. Основним джерелом словника є особисті записи, зроблені нами безпосередньо в кожному населеному пункті. Історичними джерелами, які допомагали нам охопити всі мікротопоні-

ми, були урбаріальні книги та поземельні карти XIX ст., писані українською, угорською та словацькою мовами, а також найновіші поземельні карти, виготовлені картографічними установами та списки назв полів, виготовлені окружними комісіями по упорядкованню назв. Крім того, використовується й матеріал анкет Фр. Пенгі та Я. Стрипського з праці О. Петрова „Карнаторусскія межевія названія из пол. XIX и из начала XX в.“, Прага, 1929.

Запис матеріалу. Оскільки матеріали з історичних джерел та офіційні словацькі записи дуже непослідовні, часто спотворені, наприклад, розмовно-побутовий відповідник мікротопоніма Дз'юбр'ув має в окремих джерелах такі форми: Zubrova ПК, Zubrovc K-1866, Zubra АПеш., Дз'юбрув АСтр., Džubeňské K-1960. За Цёр'ковіов — За kostolom K-1960 і т. д., то при зборі матеріалу ми відмовились від записів історичних джерел та сучасних офіційних словацьких записів, а записували всі мікротопоніми в їх місцевому йазвовному звучанні, як цього вимагає сучасна ономастика. Коляшій мікротопонім записаний фонематичною транскрипцією у формі називного та родового відмінків, а поодинокі — і в інших відмінкових формах. Факти з історичних джерел не транслітеруються і не транскрибуються, а передаються без будь-яких змін, тобто так, як вони виступають у самих документах.

Розміщення матеріалу. Усі мікротопоніми в словнику розміщуються в алфавітному порядку. Фонетичні та акцентологічні варіанти того ж самого мікротопоніма, крім випадків, де їх не можна було поєднати, наводяться під окремими словниковими статтями, наприклад, Кйчарка і Кйчурка, Пол'анкы, -нок і Пол'анкы, -нібк, але етимологія та семантика розкривається лише при основному варіанті. При інших ресетрових варіантах вказуємо лише класність, географію, історію та відсылний знак до основного варіанта, наприклад, Чёртеж, -а лу 35, лі 39 Csertisz, на Csertész ПК; Čerteš АПеш. Див. Черт'іж.

Побудова словникової статті. Словникова стаття складається з таких частин:

а) заголовне слово з наголосом. Заголовним словом у словнику виступає кожний варіант мікротопоніма, записаний фонематичною транскрипцією. При номінативних формах указується форма родового відмінка.

б) географія мікротопоніма. Територію поширення мікротопоніми вказуємо з точністю до села, а локалізацію сіл — цифровими кодами (див. Список населених пунктів). При кожному мікротопонімі через скорочення по — поле „рйлія“, на — пасовисько, лу — луки, лі — ліс, пот — потік, студ — студенка „криниця“ вказується на приналежність його до того чи іншого класу.

в) етимологія. При розкритті етимології мікротопоніма прагнемо відповісти на такі чотири питання: хто утворив мікротопонім, від чого він утворений, в якій спосіб його утворено і що означав він у час його виникнення.

Глибина етимологічних пошуків визначається тим, від чого походить конкретний мікротопонім — від анелатива чи від власного особового імені. У перших доводимо етимологію до анелатива, а у других — до нейтрального варіанта власного імені. Служатися нижче зазначених

меж означало б виходити за рамки мікротононімічних досліджень. При мікротононімах іншомовних указуємо на мову, з якої це слово прийшло і на те значення, яке воно в ній мало. При мікротононімах спірної чи сумнівної етимології наводимо декілька думок з аргументами на їх користь чи проти них.

СПИСОК НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ, ВКЛЮЧЕНИХ У СІТКУ ДОСЛІДЖЕННЯ

1) Русавії (словацьке офіційне Ruské) — 30*, 2) Поляни (Veľká Poľana) — 32, 3) Дара (Dara) — 34, 4) Смулки: (Smolník) — 35, 5) Старина (Starina) — 36, 6) Звала (Zvala) — 38, 7) Стружниця (Ostrožnica) — 39.

СПИСОК ОСНОВНИХ УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ У СЛОВНИКУ

ант. - антонім
антр. - антропонім
апел. - апелятив
АПеш. - Анкета Фр. Пешті
АСтр. — Анкета Я. Стрицького
Бойків. — Бойківщина
Виш. - Вишви: В. О.
Гал. Лемаїв. - Галицька Лемківщина
Гр. - Грабець С.
Грін. - Грінченко Б.
Гуц. - Гуцульщина
див. - дивиться
ж. р. — жіночий рід
З. — знахідний відмінок
зменш. — зменшений
К-1866 - карта + відповідний рік
лі — ліс
літ. — літературне слово
лу — луки
Мах. — Махек В.
М. — місцевий відмінок
місц. - місцеве слово

„окружна комісія по унормованню назв“
О. — орудийний відмінок
на -- насовисько
парал. — паралельний
ПК — поземельна книга
по - - поле „рілля“
пор. — порівняй
пот - - потік
правдопод. — правдоподібно
прийм. - прийменник
прикм. - прикметник
п-сько — прізвисько
п-ще - - прізвище
Р. — родовий відмінок
Руд. — Рудницький
рум. - румунське слово
слов. - словацьке слово
с. р. - середній рід
студ. — студентка „кришниця“
субст. - субстантивований
СУМ - Словник української мови
суф. — суфікс

* Цифрові коди, як в Словнику використовуються на означення сіт.

мл. — множина
Н. — називний відмінок
одн. — однина
ONZ — okresný názvoslovný zbor

суч. — сучасний
Фас. — Фасмер М.
числ. — числівник
ч. р. — чоловічий рід
ч. с. — частина села
Шт. — Штібер 3.

А

АНДРИЇЇВ ЧЕРТ'ІЖ, -ОВОГО -БІЖА ду 30. Andrejov(iw). Andriju Csertéz ПК; Andrijuw čertiž K-1866; Andrejov čertež K-1960. Прикм. від антр. Андриїв + Черт'їж.

АНЧАТ ЛАЗ. -О -Ї лі 39. Форма Р. мн. від антр. Анчата + Лаз.

Б

БАБІН ПІОТУК, -ОГО -ОКА на 36. Babin potok АНеш. Прикм. від антр. Баба + Піотук.

БАГНА, -БАГНІ лі 32. Bahna ПК. Н. мн. від багно.

БАКОВОП, -ОГО на 38. Субст. прикм. с. р. від антр. Бак(о).

БА(П)АЛАШ'ЧАТ ЖОЛУБ, -О -ОУБА на 30. Balastsad Zsolob ПК. Форма Р. мн. від антр. Балаш'чата + Жолуб.

БАЛ'ОВА ПУТ', -ОПІ -П'є лі 30. Baluova puty ПК, Bajluy put K-1866, Bařová cesta (по) K-1960. Прикм. ж. р. від антр. Бал'о + пут' „дорога“.

БАН'А, —'І ду 35. Баня АСтр., Вања (ду) АНеш. Від місц. бан'а, правдоподібно, із значенням „кар'ср'“. Пор. слов. вања.

БАП'АСОВОП, -ОГО ду 38. Субст. прикм. с. р. від п-ща Бан'ас.

БАП'АСУВ, -ОВА лі 38. Субст. прикм. ч. р. від п-ща Бан'ас.

БАНИКОВА ДІЛІЧКА, -ОПІ -БІ на 38. Прикм. від антр. Банник + ділічка.

БАПЧАКОВА ЗАГОРОДА, -ОПІ

-БІ по 35. Прикм. від антр. Банчак -- загорода.

БАРАНКОВЕЦ', -УВІЦА ду 34. Barankovec K-1869. АНеш. Barankova K-1960. лі 36 Баранковець АСтр. Від антр. Баранко + суф. -овец'.

БАТЕНІЇВ ЖОЛІУБОК, -ОВОГО -БКА ду 39. Прикм. від антр. Батені -- Жоліубок.

БАХУР'УВ ЖОЛІУБ, -ОВОГО -ОУБА ду 30. Прикм. від п-ська Бахур' + Жолуб.

БЕЇНKOBA, -ОПІ ду 35. на Bankove ПК. Бекона АСтр. Субст. прикм. ж. р. від антр. Бейко.

БЕРБЕЧОВА ВБОЧ, -ОПІ -І; парал. БЕРБЕЧОВОП, -ОГО на 30. Berbecovszka Uboec, Berbecsov ПК. Прикм. від антр. Бербеч -- вбоч, див. Убуч.

БЕРДО, -А лі 32 Bogyo ПК. Назва відома на Гал. Лемк. (Шт. II, 9), Бойк. (Руд. 211), Гуц. (Гр. 32, 123) 1) „гора, пагорок“, 2) „стрімке уабичя герн, пріва, провалля, безодня“. За Штібером, правдопод., від праслов'янського *br'do „гора“.

БЕРЕГ, -А; парал. НА БЕРЕЗІ І по 35, 38. Berech, на Bereze ПК, K-1866; Berehi АНеш. Від апел. берег.

БЕРЕГІ, -Ї ду 36. Н. мн. від Берег.

БЕРЕЗОВЕЦ', -УВІЦА, парал. В БЕРЕЗУВІЦІ на ду 36, лі 34. Berezovec АНеш., Berezovetz ПК. Від береза -- суф. -овец'.

БЕРЕЗУВІШК, -А ду 36. Берез-

зовчизн; АСтр. Від безрувчизн; „невеликий безрувний ліс”.

БЕРЕСТ, -А лі 32. Berest ПН. Від апел. берест.

БЕРЕСТОВА ПОЛ'ЯНКА, -ОЇН -ІІ на 30. Beresztove Poljanka ПН. Berestova poljanka (ду) АНеш. Прикм. до берест (див. вище) — **Пол'янка**.

БЕСКІД, -А ду 30; лі 35, 38. Beszkid ПН, К-1866. Beskid (ду) АНеш., Бескид АСтр., Beskyd К-1960. Назва поширена на Гал. Лемків. (Шт. II, 10), Бойк.; (Руд.) 1) „гірський перевал”, 2) „височина, покрита лісом”, 3) „гора, протягнутий гірський хребет”. Правдопод., з албанського bjeshtë „гірське пасовище” (Мах. 52).

БЕСКОУТІЇЗ, -У по 31. Лексикалізоване словосполучення назви Бескоут (див. **Бескид**) та **Лаз**.

БЕС(Т)АНИКУВ ЛАН, -ОВОГО -У по 35. Mezaška (по) АНеш. Прикм. від антр. Бес(т')ашко + **Лан**.

БЕСЦЕДЗЬЄЛ, -А, парал. У БЕСЦЕДЗЬЄЛІ ду 30. Bescedel (ду) АНеш.

БІЛАСОВА ДІБР'А, -ОЇН -ІІ ду 30. Прикм. від н-ща Білає + дibr'а „глибокий річка з прилеглою до нього територією”.

БІНДУВ ЖОЛУБ, -ОВОГО -ОУБА ду 30. Bindov Zsolob ПН. Прикм. від антр. Бинда — **Жолуб**.

БЛАЗУВ, -ОВА ду 30. Blazov ПН, Влаза К-1866, Влазов (ду) К-1960 Субет. прикм. ч. р. від антр. Блаво

БЛАЗЫ, -У ду 32. З Облязы в результаті афери. П. мп. від облязы „проваля, круча, обривиста скеля, урвище” (Грін. III, 13). Назва поширена на Гал. Лемків. (Шт. I, 51), Бойків. (Руд. 26), Гуц. (Гр. 13).

БЛАНКОВЕЦ, -УВЦА, парал. У БЛАНКУВЦІ ду 36. Від антр. Бланко + суф. -овец.

БЛУДНИЙ ВЕР'Х, -ОГО -А лі 30. Bludni Werch ПН. Від прикм. блудний + **Вер'х**.

БОБАТКОВА ЛІСКА, -ОЇН -ІІ ду 32. Прикм. від антр. Бобатко — **Лиска**.

БОВАН', -ІЄ лі 39. Blizsnya / Dolnui Bovanya ПН. Від місц. бован' „глибі скелі”.

БОВТУВ, -ОВА, парал. У БОВТОВІ по 30. Boltova ПН, Botvi (ду) АНеш. Субет. прикм. від антр. Бовт.

БОВТУВ ПОТУК, -ОВОГО -ОКА пот 30. Boltov potok ПН. Прикм. від антр. Бовт (пор. **Богтув**) — **Потув**.

БОЛОТНА ЛІСКА, -ОЇН -ІІ ду 36. Від болотний + **Лиска**.

БОЛОТНИЙ ПОТУК, -ОГО -ОКА лі 32. Bolotnej / Blatni potok ПН, Potuk (лі) АНеш. Прикм. до болото — **Потук**.

БО(А)НДЗ'АР'УВ ЖОЛУБ, -ОВОГО -ОУБА ду 30. Прикм. від н-ща Бо(а)ндз'ар' (офіційне Біндзар') — **Жолуб**.

БОРИСЬКА, -ІІ ду 30. Boriszka ПН, Boreška (по) АНеш. Від антр. Борисє + суф. -ка(а).

БОР(О)НОВІЦІ, -ОВІЦ' по 30-32. Borsovicze ПН, Boršovice К-1960. Від запитлого н-ща Boroš ПН.

БОРСУКА, -ІІ, парал. НА БОРСМЦІ (там було вєд'о борєук) ду 38, 39, лі 36. Borszuka ПН, К-1866; Borszuka АНеш., ONZ; Борєука АСтр. Від борєук „хизий хутовий звір” у Р. оди.

БОРСУЧІНИ, -ІІН ду 38. Borszucsinі К-1866, ПН; Борєучини АСтр. Від борєук + суф. -ин(и).

БОЧКАТ ГОРБ, -О -А, на 30. Bočkad Horb ПН, Bočkad horb АНеш. Форма Р. мп. від антр. Боцката — **Горб**.

БОЧКАТ МБОЧ, О- -І ду 32. Див. **Мбуч**.

БРАТ'ІШКОВОЙ, -ОГО ду 38. Субет. прикм. с. р. від антр. Брат'ішво.

БРИН'КІЙ, -У ду 36. Na brinkoeh

АПеш. Мабуть, збігне до антр. Брин'ко.

БРИЇН'КЫ, -НОК по 35 Na brinkach ПК, Brinki K-1866, Brónki (по) АПеш., Бреньки АСтр., Brenky K-1960.

БРИЇН'ЧАНА ПУТ', -ОЇІ -ІЇЄ лу 35. Brinesana puti ПК. Від бри'н'чаный (Бри'н'кы) + пут' „дорога”.

БРИШЕ, -А лу 32, 36. Brifse, Na Bristsu ПК; Brišče АПеш., Брише АСтр. Назва поширена на Гуц. у зн. 1) „сорт збіжжя (просо)”, 2) „зілля” (Гр. 196, Грін, I, 86).

БРИАНЧИНОВА (парал. БРИАНЧИНА) ЛУКА, -ОЇІ -Ы лу 36. Прикм. від н-ща Брианчини + лука.

БРОЇТОВА ЛУКА, -ОЇІ -Ы лу 36. Прикм. від н-ща Броїт + лука.

БУКОВІНА, -Ы лі 36. Bukovina (лі) АПеш. лі 39 Bukovina ПК. Від буковина „буковий ліс”.

БУНГОВА ПОЛ'АНКА, -ОЇІ -Ы по 30. Bungova Polyanka ПК. Від антр. Бунга + П^ол^а'анка.

БУНГОВКА, -Ы лі 32 Bungovka ПК. Від антр. Бунга + суф. -овка.

БУЦУВСКИЙ, -ОГО по 38. Субст. прикм. ч. р., правдопод., від антр. Буц(о).

БУЧКАНИН КУТ, -ОГО -А на 38. Прикм. від Бучкан'а „лішка Бучка” (< антр. Бучко) + Кут.

В

ВАБОВОЙ, -ОГО по 32. лу 35. Wabvo, Vabovo ПК; Вабово АСтр. Субст. прикм. с. р. від антр. Ваба.

ВАЛАЛ'СКА ДУБРОВА, -ОЇІ -Ы лі 36. Dubrova (лі) АПеш. Дубровка АСтр. Від прикм. валал'ський (< валал „село”) у ж. р. + дуброва „дубовий ліс”.

ВАПЕННИК, -А по 35. Вапенник АСтр. Від вапенник (< вапенный „вашиный” + суф. -ник).

ВАРАТИКЫ, -У лу 36. Varatiki АПеш.

ВАРТАШ, -А по 34, 39. лу 36. лі

38. Ortas ПК, Варташ АСтр., Vartáz K-1960. Від місц. партан „корчівка” - місце, де викорчувано ліс”. Пор. слов. ortáz з тим же значенням.

ВАСИЛІНКОВОЇ, -ОГО лу 32. Vasilyukovo ПК. Субст. прикм. с. р. від антр. Василин.

ВАСИЛІЄСКОВА ПІАМКА, -ОЇІ -Ы лі 39. Прикм. від антр. Василиєко + іамка „мала іама” (шв. **İamma**).

ВАСИЛІШЕ, -А на 35. Василише АСтр. Від антр. Васил' + суф. -иш'е (літ. -ише).

ВАСИЛ'ШВ, -ОВА лу 38. Vasyluw Csertész ПК, Vasiliv (лу) АПеш. Субст. прикм. ч. р. від антр. Васил' + суф. -ув „іш”.

ВАС'КОВА ВБОЧА, -ОЇІ -І лу 30. Vaskova Uboes ПК. Прикм. від н-ща Вас'ко + вбоча (шв. **Ўбўч**).

ВАС'КОВОЇ, -ОГО лу 35. Vaskovo K-1866. Субст. прикм. с. р. від н-ща Вас'ко.

ВАС'КУВ ЧЕРТОВИК, -ОВОГО -ЕЖА лу 30. Vaskov Csertész ПК, Vaskov čertáz K-1960. Прикм. від н-ща Вас'ко + Черт^овик.

ВЕЛИКИЙ БЕРЕГ, -ОГО -А на 34. Velký břeh K-1960. Від прикм. великий + **Берег**.

ВЕЛИКИЙ ГОРБ, -ОГО -А лу 30. Velikí horb ПК, Velikij horb K-1866, Veliký horb K-1960. Див. **Горб**.

ВЕЛИКИЙ ГРҀН, -ОГО -А лу 36. V. grui АПеш. Див. **Грун**'.

ВЕЛИКА КЫЧУРКА, -ОЇІ -Ы лу 32. Welka Kitsurka ПК. Від прикм. великий у ж. р. + **Кычурка**.

ВЕЛИКА ТАБЛА, -ОЇІ -Ы лу 36. Від великий у ж. р. + **Табла**.

ВЕЛИКОЙ ПОЛЕ, -ОГО -А лі 30. Velké pole (лі) K-1960. Від великий у с. р. + поле.

ВЕР' БАРАНКУВЦ'А лу 34. Verch Barankovetz ПК. Від прийм. вер' „верх, поверх” + **Баранковец'** у Р. оди.

ВЕР' ГАЇЩ' (Ч)ИКА по 31. Verch haitsik ПК, Verhajčik К-1861. Від прийм. вер' + гайчик „малий гай”.

ВЕР' ДЮЛІЧНЫ ду 38. Від прийм. вер' + Дюлина у Р. оди.

ВЕР' ДЮШАТ ду 38. Verch Losesat ПК. Лексикалізоване словоспол. прийм. вер' — Дюша́т.

ВЕР' УОПЛАТНИКА по 39. Verch Oralenika ПК. Від прийм. вер' — уопла́тник (див. Палєтник) у Р. оди.

ВЕР' СКАЎР па 38. Від прийм. вер' + Скору́ у Р. мн.

ВЕР' СТАВІШНИЦА ду 35. Verch Stavlišnyč Aстр. Від Ставлішец у Р. оди. з прийм. вер'.

ВЕР'Х, -А, парал. НА ВЕР'ХХ по 30, 35, 38, па 39. ду 35. Verch (по) АПеш., па Verchū ПК, Vrch К-1960. Від апел. верх.

ВЕР'Х КЫЧУРКА ду 32. Verch Kitsurka ПК. Від Кычу́рка у Р. оди. з прийм. вер'х.

ВЕРШОК, -ШКА́ па лі 38. Зменш. до Вер'х.

ВЕРШОК, -ШКА, парал. НА ВЕРШКУ по 35, 39; па 31. Vershok, Versok ПК; Вершок; Астр., Veršok ONZ. Акцентологічний варіант назви **Вершбк**.

ВЫШН'ІЙ КОУНЬЦ, -'ОГО КУНЦА ч. с. 35, 36. Выш. конц. Вышняне Астр. Повсюдно вживається у значенні „верхня частина села”.

ВЫШН'ІЙ КОУНЬЦ, -'ОГО КУНЦА́ ч. с. 38. Див. вище.

ВЫШН'ІЙ ПАСТУННИК, -'ОГО -А́ по 32. Wisni Pasztovnik ПК. Від вышн'ій „верхній” + Пасту́нник.

ВЫШН'ІЙ ПЕРЕЛІСОК, -'ОГО -СКА́ па 30. Від вышн'ій + перелі́сок „великий, рідкий лісок” (СУМ, VI, 215).

ВЫШН'ІЙ ПРІПУР, -'ОГО -ОРА́ ду 36. Див. Пріпу́р.

ВЫШН'А БОРСУКА, -'ОПІ -Ы́ ду 35. Borsuk ПК, Borsuka (ду) АПеш., Борсу́ка Астр., Vušná borsuv-

ka (па) К-1960. Від вышн'ій + Бору́ска.

ВЫШН'А КЫЧУРКА, -'ОПІ -Ы́ по 35. Від вышн'ій + Кычу́рка.

ВЫШН'А ПОЖАР, -'ОПІ -И́ па 39. Požary ONZ. Від вышн'ій + Пожа́р'.

ВЫШН'А ПОЛАНКА, -'ОПІ -Ы́ ду 30. Vušná polianka К-1960. Від вышн'ій + Пола́нка.

ВЫШН'А ПОЛАН, -'ОПІ -І́ па 38. Polany ПК, Poljanka V. (па) АПеш., Від вышн'ій + пола́н' „лощина”.

ВЫШН'А ПРЕЛУКА, -'ОПІ -Ы́ ду 30. Preluka (ду) ПК, Preluka (ду) АПеш., Prelúky (ду) К-1960. Від вышн'ій + прелу́ка „придука — місце, поросле травою та кущами або очеретом, що трапляється на берегах річок, озер” (СУМ, VII, 661).

ВЫШН'А РОВНІ, -'ОПІ РО-ВЕЧНИ́ па 32, 36. Felso Roveny ПК, Vušša roven', Viš. roviň АПеш. Від вышн'ій — Ровні́.

ВЫШН'ОПІ РЕНТЄШОВОПІ, -'ОГО -ОГО́ па 38. Від вышн'ій у с. р. + прикм. с. р., правдопод., від антр. Рентен.

ВЫШН'ОПІ РОКЫТА, -'ОГО -А́ ду 39. Rokuťa vušná К-1960. Від вышн'ій у с. р. + рокы́та „зарості рошати”.

ВЫШН'І БЕРЕГЫ, -'ІХ -Х́ по 32. Visne Berech, Vrehi ПК; Berehé АПеш., Береги Астр. Від вышн'ій у Н. мн. + Берегі́.

ВЫШН'І ДОЛІНКИ, -'ІХ -НОЌ по 39. Від вышн'ій у Н. мн. + Доли́нки.

ВЫШН'І ЛУКЫ, -'ІХ -О́ ду 38. Luki ПК, Luku АПеш. Форма Н. мн. від вышн'ій + лука́.

ВЫШН'І МЛАЧКЫ, -'ІХ -ЧОЌ ду 30. Mlačky vušné (ду) К-1960. Від вышн'ій у Н. мн. + Мла́чки.

ВЫШН'АНСКИЙ ЛАН, -ОГО -У́ по 35. на Lanyi ПК, Lann К-1866; Lan, Na lane (по) К-1960. Від місц.

выши́нский (< выши́не „жителі верхньої частини села“) + **Тан**.

ВÓБОРУ҃Г, -ОГА лі 39. Voboroch ONZ. Від місц. вóбору҃г „оборіг“.

ВÓБОРО҃ГЫ, -Р҃УХ лу 35. Від **Вóбору҃г** у Н. мн.

ВÓВЧУВ БÉРЕ҃Г, -ОВОГО -А на лі 36. Прикм. від п-ща **Вовча** (сучасне **Вовчик**) + **Бéрег**.

ВÓВЧА ПÁМА, -ОПІ -Ы лу 36. **Вóба** жана **АПеш**. Від вóвчій (<вови) + **Пáма**.

ВÓЗЕРО, -А, парал. **У ВÓЗЕР'І** на 39. Від місц. возеро „озеро“.

ВОЛОС'ÁНКА, -Ы лу 30. Volosanka (лу лі) К-1960. Назва відома на Закарпатті, у Галичині, на Гуц. (Гр. 223). Від місц. волос'анка, правдопод., назва грави або похідне від антр. Волос'ан.

ВОЛОС'ÁНКЫ, -НО҃К, парал. На **ВОЛОС'ÁНКАХ** лу 36. П. мн. до **Волос'анка**.

ВОУРÉК, Р. в. **ВРЕКÁ** по 30. Orek К-1960. Від орек „міра площі“ (ЗМУКС, 7, 533). Пор. **Врék**, що з угорського órk „спадщина“.

ВОРО́ЦА, -ТИЦ' лу 32. Від місц. ворóца „малі ворота“.

ВОС'МИНÁР'СКО҃Й, -ОГО по 38. Субстант. прикм. с. р. від антр. **Вос'мшар'**.

ВПАЛÉНИНЫ, -ИН по 34. Opaleńno (а) ЛК, К-1866; Páleniny К-1960. Від впаленіна (<дісприкм. впаленийі „спалений“ + суф. -ни) у П. мн.

ВПÁЛНИР'К, -А парал. На **ВПÁЛНИКУ** по 39. на 35. Pálenika (по) **АПеш**, **Опаленик** (по) **Астр**. Від впа́льник (<опалений + суф. -ик). Пор. **Палéпн**.

ВРÉК, -Á ч. с. 35. Орек (ч. с.) **Астр**. (див. **Воурék**).

ВРИЧ'А́Н'СКО҃Й, -ОГО по 35. Orecsanszke ПК. Прикм. с. р. від **Врек**.

ВУ́БОЧКА, -Ы по 32. Ubieski ПК.

Від вубочка „мала убіч“ (див. **Убўч**).

ВУ́ГЛИШ'А, -Ш' лі 30. Uhliscse

ПК. Від місц. вуглиш'е (<вугл'а „вугільля“ + -иш'е „-иште“) у Н. мн. Назва поширена також на Гал. **Лемків**. (Шт. П, 94). Гуц. (Гр. 161) у значенні „місце, де випалювалось з дерева вугілля“.

ВУ́ДАВА, -Ы лі 38. Пор. **Оцдава**.

ВУ́ГЛИША́НЕ, -ÁН ч. с. 36. Удичане (ч. с.) **Астр**. Катойнонім від назви села **Вуліч**.

ВУ́ГЛИЧОВО҃Й, -ОГО лу лі 39. Субст. прикм. с. р., правдопод., від антр. **Вуліч**.

ВУ́ГЛИШ'И́НЬ, -ЫН, парал. На **ВУ́ГЛИШ'И́НАХ** лу 39. Vulesina ПК. Від місц. вудлиш'на „вільщина“ у П. мн.

ВУ́ШК'У́ШНИ, -А (-ЛНОГО҃Й) лі 39. Прикм., правдопод., від **Вушк'у́г'а** „дружина Вушка“ (<антр. **Вушко**).

В ЗЕМЛ'ÁНКАХ студ 32. Прийм. в + **Земл'анки** у М. од.

В НАЙСТА́С'І студ 36. Прийм. в + **Наста́е** у М. од.

В С'УРОВ'УМ К'У́Т'І студ 38. Прийм. в + **Сур'у́в Кут** у М. од.

В'У́Д З-ЗА ВЕРШ'А́ пот 38. Прийм. конструкція Р. од. від **Верш'ок**.

Г

ГАВРА́НОВЕЦ, -У́ВЦА лу 30. Nawranowec ПК. Від антр. **Гавран** + -овец.

ГÁВРАН', -'А, парал. У **ГÁВРАНИ'У** по 39. Nawran'ya ПК, **Навра́га** ONZ. Правдопод., збірне до **гавран** „гайворон“.

ГÁВРАН'У́В ПÓТУ҃К, -'ОВОГО -ОКÁ пот 39. Прикм. від антр. **Гавран'** або від апел. **гáвран'** (див. **Гáвран'**).

ГАВР'ЙЛОВЕЦ, -У'О́ВЦА лі 39. Від антр. **Гаврил(о)** + -овец.

ГАЛÁ҃ГОВО҃Й, -ОГО лу 36. Halagovoj (лі) **АПеш**. Субст. прикм. с. р. від антр. **Галата**.

ГАМАРЧАТ. -Ø лу 30. Hamartsat ПК, Hamarçat luki (лу) АПеш. Р. мн. від антр. Гамарчата.

ГНАШКОВО. -ОВА(!); парал. ГНАШКОВО. НА ГНАШКОВІ на 34. Naškova (па лу) АПеш. Субст. прикм. від антр. Г(а)нашко.

ГАН'УВ, -'ОВА. парал. В ГАН'О-ВІ лу 35. Hanuova. У hanuovim ПК; Hanovo K-1866. Ганьова АСтр. Субст. прикм. від антр. Ган'о.

ГАРДИШОВА. -ОВА(!); парал. ГАРДИШОВО. НА ГАРДИШОВУ лу 34. Gardišova (па лу) АПеш. Субст. прикм. від антр. Гардиш.

ГАРЧАСТЫЙ, -ОГО на 38. Hergcsaszte(y), Hariřaszte ПК, K-1866; Hergaste АПеш., Гарчасте АСтр. Від місц. гарчастый „горбастий”.

ГАТ'. -'І на 30. Pri haczi ПК. Від апел. gat' „загата — водоймище, утворене гатою” (СУМ, III, 73).

ГАШ'ЎНОФАЛ'Ч. парал. ГАСА-(Е)НОФАЛ'Ч. -А по 38. Лексикалізоване словосполучення прикм. Гаш'ун (<антр. Гаш'а „Гас'а” + суф. -ун) ÷ фал'ч (<фал'ча) (див. Фал'ч).

ГВЫЗДОВЫ ЛУКЫ, -ЫХ -Ø па лі 38. Прикм. від антр. Гвызд + лука у Н. мн.

ГЕТЕН'АКОВОЙ. -ОГО па 32. Hetenyakov ПК. Субст. прикм. с. р. від антр. Гетен'ак.

ГЛАВОВЕЦ, -УВЦА, парал. НА ГЛАВУВЦІ лі 35. Hlavutři ПК, Главовец АСтр.

ГЛУБОКИЙ, -ОГО лі 35. Глубокий АСтр. Субст. прикм. від апел. глубокий „глибокий”.

ГЛУБОКА ЙАМКА, -ОЙІ -Ы, парал. ГЛУБОКЫ ЙАМКЫ, -ЫХ -МОК лі 39.

ГОЛИЦ(')А, -'І лу 35. лі 35, 36, 39. Pri holiczi ПК, Holici АПеш. Голлица (по) АСтр. Назва відома на Гал. Лемків. (Шт. II, 28), Бойків.

(Руд.). Гун. (Гр. 140). Від апел. голиц'а „лиця гора”.

ГОЛЫЙ БЕРЕГ. -ОГО -А лу 30, 32. Holi Berech ПК, Holij bereh K-1866, Holi bereh АПеш., Holý breh K-1960. Від прикм. голий + **Берг**.

ГОЛ'ИЦА, -'І лі 34. holicze ПК; Holica K-1869; Holica АПеш., K-1960. (див. **Голлиц'а**).

ГОМИЧАТ ВЕР'Х. -О -А по 38. Humical Verch K-1866, Komincat verch АПеш. Від антр. Гомичата у Р. мн. (пор. суч. Гомичко) + **Вер'х**.

ГОРА. -Ы по 36. Hora АПеш. Від апел. гора.

ГОРБ. -А, парал. НА ГОРБ'І по 30, 32, 38; лу лі 35. Horb. Na Horbi ПК, K-1866, АПеш., K-1960; Горб АСтр. Від апел. горб.

ГОРБОК, -БКА по 30. Horbok ПК, K-1960. по 38. Зменш. до **Горб**.

ГРАБИЧНА, -Ы по 38. лу 35. Грабиша АСтр., Grabina K-1960. Від апел. грабична „грабові куші”.

ГРАБ(М)НИК. -А швітцр' 30. Від грабник „грабовий ліс” (Шт. II, 50).

ГРАДЕК, -ДКА, парал. В ГРАДЕКУ лі 38. Hradek ПК. Імовірно, від словацького hrad + -ек.

ГРАНИЦА, -'І лу 30. Від апел. граница „кордон”.

ГРИЦ'УВ ЖЛОУБОК, -ОВОГО -БКА лу 30. Прикм. від антр. Гриц' + **Жлоубок**.

ГРИЦ'УВ ПОТУК, -ОВОГО -ОКА по 36. пот 39. Hricov potok АПеш., Грицов поток АСтр. Прикм. від антр. Гриц' + **Потук**.

ГРИЦОВА ЛУКА, -ОЙІ -Ы лу 36. Прикм. від антр. Гриц' + **Лука**.

ГРИЦОВА ПАС'ИКА, -ОЙ -Ы по 38. Прикм. від антр. Гриц' + **Пас'ина**.

ГРУДКОВ ПÓТУК. -ОВОГО -ОКА, парал. В ГРУДКОВУМ ПÓТОУЦ'І по 36. Hrutkov potok АПеш., Рутков поток АСтр. Прикм. від антр. Грудко + **Потук**.

ГРУН, -А, парал. НА ГРУН'І по

38. лі 39. Грун ПК. Від апел. груп. Пор. Грун'.

ГР'АДЫ. -О по 35. Hgrady ПК, Hriadky (по) К-1960. Від місц. гр'ада „смуга землі біля річки чи потока, де вирощують городину”.

ГУДАКОВА ДОЛІНКА. -ОІІ -Ы лу 30. Прикм. від н-ща Гудак + Долінка.

ГУН'ОВОІІ, -ОГО по 38. Hunyowo ПК; Hunjowo, Huňova (лі) АПеш. Субст. прикм. від антр. Гун'о.

ГУСАР'УВ ЖОЛО'БОК, -'ОВОГО -БКА лу 35. Na huszarovim zsolobku ПК. Прикм. від н-ща Гусар' + Жоло'бок.

Г

ГАБОЛ'ОВОІІ, -ОГО лу 32. Gabalyovo ПК. Gabalyova АПеш., Габалов АСтр. Субст. прикм. с. р. від антр. Габал'.

ГАЗДОРАН', -И^е (даколі клікали Осой) лу 36. Gazdogaňa (лу) АПеш., Газдораня АСтр.

ГАВРОВОІІ, -ОГО лу лі 38. Gavgova ПК. Субст. прикм. с. р. від антр. Гавро.

ГЕЛ'ОВА ЛУКА, -ОІІ -Ы лу 34. Прикм. від н-ща Гел'о + лука.

ГЕРБАНОВЕЦ, -УВЦА лі 32. Gerbanovecz ПК, Gerbanovec (лі) АПеш. Від антр. Гербан + суф. -овец.

ГІДУВ ПІОТУК, -ОВОГО -ОКА пот 30. Gidov Potok ПК. Прикм. від н-ща Гйда + Піотук.

ГРЕМБЕТИХА, -Ы лу 35. Grembeticha ПК. Правдопод., від антр. Грембетиха „жінка Грембети” (< антр. Грембета).

ГРУНІК, -А по 34. Grunyk ПК, Grunik К-1869, Grúnik К-1960. Зменш до Грун'.

ГРУН', -'А по 30. Від апел. грун' (<рум. grun „горб, пагорок” >.) (Шт. II, 26).

ГОНДОРОВОЙ, -ОГО лу 35. Субст. прикм. с. р. від н-ща Гондор.

Д

ДАКУВ ПІОТУК, -ОВОГО -ОКА; парал. В ДАКОВУМ ПІОТОН'І по 30. Прикм. від апел. дак або співзвучного з ним антр. + Піотук.

ДАЛ'НИЙ ВЕР'Х, -ОГО -А на 35. Дальний верх АСтр. Див. далі.

ДАЛ'Н'ІІ ДЕРНУВ, -'ОГО -ОВА лі 36. Dalni Derguv АПеш. Від дал'н'іі + Дернуй.

ДАН'І(І) ВЕР'Х, -Н'І(-'ОГО) -А по 38. Dalnyi Verch ПК, Dalni verch К-1866. Dalni verch АПеш. Від прикм. дан'і(і) „дальній” + Вер'х.

ДАР'ІЦ'І. -'ІЦ' лу 36. Do rit II. Можливо, даровизна.

ДВ'І ДОЛІНИ, -ОХ -О лу 34. Vatsina dolina (тепер уже втрачена) і Priszlopszka Dolina (функціонує як самостійна назва) ПК, К-1869; Doliny К-1960.

ДЕБЕР'КА, -Ы по 38. Від апел. дебер'ка (<дебр'а) „ар. улоговина” СУМ, II, 228.

ДЕБЕР'КІЯ, -Р'ОК лі 30. II. мн. від Дебер'ка.

ДИМИЧОВОІІ, -ОГО на 38. Dimicsuv Csertisz ПК. Dinidó (лу) АПеш., Димичова АСтр. Субст. прикм. с. р. від антр. Дим(и)ч.

ДЕМКОВЕЦ, -УВЦА, лу 36. Demkovec АПеш. Від антр. Демко + суф. -овец.

ДЕНИСОВЕЦ', -УВЦА на 34. Denisovetz ПК. Від антр. Денце + суф. -овец'.

ДЕРНУВ, -ОВА лу 32, 36. лі 35. Dergo(o) ПК, Derguv АПеш., Дернуй АСтр. Субст. прикм., правдопод., від антр. Дерно.

ДЕТ'КОВО(Я), -ОВА(І) на 34. Detkova(o) ПК, Delkovo К-1869. Субст. прикм. с. р., правдопод., від антр. Дет'ко.

ДЗ'УБА КІПЧА ДІЛІНА, -О -О -Ы, парал. У ДЗ'УБУП КІПЧА ДІЛІН'І лу 39. Від антр. словосполучення Дз'уба Кіпча + Діліна.

ДЗ'УБР'ОВИК. -А лу 32. Зменш. до **Дз'убр'ув**.

ДЗ'УБР'УВ, -'ОВА на 35. Zubrova ПК, Zubrovo (na) K-1866. Zubra (no) Апеш., Дзубрув Астр., Džubeňské (лу) K-1960. Субет. прикм., правдопод., від антр. Дз'убра.

ДОВГЫЙ ЧЕРТ'ІЖ, -ОГО -ЕЖА́ лу 30, 32. Dolhi (Dohi) Csertész ПК, Douhij čertiž K-1866, Dóhi čerteš Апеш., Dlhý čertež K-1960. Від прикм. довгий + **Черт'іж**.

ДОВГА ПО́ТРАНКА, -ОЇН -Ы, парал. НА ДОВГУЙ ПО́ТРАНЦІ лу 39. Від прикм. довгий + **Поб'анка**.

ДОВГЫ ЗЕМЛ'І, -ЫХ -МЕЛ'І по 38. Dóhe žemli Апеш., Довги земли Астр. Н. мн. від прикм. довгий + земля „земельна ділянка”.

ДОВГЫ ПАС'ІКЫ, -ЫХ -О лу 32. Н. мн. від прикм. довгий + **Пас'ікы**.

ДОВГЫ РУЛ'І, -ЫХ -О по 35. Довги Рули Астр. Н. мн. від прикм. довгий + рул'а „рілля”.

ДОЛІ́НА, -Ы по 35; лу 32, 34, 38; лі 30. Dolina, Na Dolině ПК, Апеш., K-1869, (no) K-1960. Від апел. долина „рівна плоска місцевість, розташована між двома горами чи горбами” (СУМ, II, 358).

ДОЛІ́НЫ, -О лу 32, 36. Dolini ПК. Н. мн. від **Долі́на**.

ДОЛІ́НКА, -НОК, парал. ПЛ ДОЛІ́НКАХ по 35; на 38, 39; лу 34, 35, 39. Dolinka, Dolyinka, na dolinkach ПК, (лу) Апеш., K-1866, Долалки Астр., Dolinky K-1960. Зменш. до **Долі́ны**.

ДОЛ'ІВ (ДОЛ'ОВ) ЧЕРТ'ЕЖЫ пот 34. Від місц. прийм. дол'ів (дол'ов) „удовж” (зв'язане з течією потока) — **Черт'іжы** в О. мн.

ДОРОШОВОЙ, -ОГО лу 38. Dorosov Csertisz ПК. Субет. прикм. с. р. від антр. Дорош.

ДРУ́ГЫЙ ГРУ́Н, -ОГО -А лу 39. Hrun ПК. Від числ. другий + **Грун**.

ДРУ́ГЫЙ ЧЕРТ'ЕЖ, -ОГО -А лу

38. Від числ. другий + **Черт'іж** (див. **Черт'іж**).

ДУ́Б, -А по 32. Dub Lazarovo, Dub Vaszilyikovo (функціонує самостійно) ПК; Dub Апеш. Від апел. дуб.

ДУБ'ІАЦКЫЙ ЧЕРТ'ІЖ, -ОГО -ЕЖА́ лу 38. Прикм. від и-ща Дубіац + **Черт'іж**.

ДУБ'ОЧКЫ, -ЧОК лу 32. Na Dubitski ПК. Н. мн. від дубочок.

ДУБРУ́ВКЫ, -ВОК по 32. Dubravka ПК. Н. мн. від дубрувка „дубовий ліс”.

ДУ́РОВЕЦ, -УВЦА по 36. U Durycsu ПК. Від и-ща Дуро „Дуро” -суф. -овец.

ДУ́Л, -А́ на 32, лу лі 36. Gyil, Djil ПК; Dil Апеш., Діл Астр. Назва поширена на Гал. Лемків. (Шт. II, 20), Бойків. (Руд.). Гун. (Гр. 35). Від д'ілу з значенні: 1) „гірський хребет, гірське пасмо (панціог)”. 2) „височина, що виділяє дві долини, села” (Шт. II, 20).

Ж

ЖАКУ́Л'КЫ, -Л'ОК лу 35. Zsakulka, na zsakulkach ПК; Žakoľka Апеш., Жакульки Астр., Zakuľka (лі) K-1960.

ЖД'А́Б, -У, по 30.

ЖЫ́РДУ́ВСКЫЙ БЕ́РЕЖОК, -ОГО -ЖКА, по 38. Прикм. від апел. жыл „еврей” + бережок.

ЖЫ́ДУ́ВСКА ПА́МА, -ОЙІ -Ы лу 36.

ЖЫ́РДУ́ВСКА ПА́МКА, -ОЙІ -Ы лу 38.

ЖЫ́ДУ́ВСКА ЛУ́КА, -ОЙІ -Ы лу 36.

ЖЫ́ЛАВА ЛУ́КА, -ОЙ -Ы лу 38.

ЖОЛ'ОБИ́НА, -Ы лі 39. Zsolobina ПК. Від жол'оби́на „долина між двома підвищеннями” (Грін. I. 190).

ЖО́ЛОУ́БОК, -БКА лу 38. Жолубок Астр. Змен. до **Жо́луб**.

ЖО́ЛУБ, -О́БА; парал. У ЖО́-
ЛО́Б'І на 31, 35; лу 30, 32, 39;
лі 39. Zsolob, na zsolobu ПК; Zolub
(лу). АПеш., Жолуб АСтр., Zlab
(лі) К-1960. Від жолуб „колоб —
западина, заглиблення між скатами,
горами” (СУМ, I, 543).

З

ЗАВОД'Я́НЕ, -'АН ч. с. 35. За-
вод'яне (ч. села) АСтр. Катоїконім
від лексикалізованого прийм. сполу-
чення за ← вода < завод'яне „люди,
які живуть за водою”.

ЗАВОД'Я́НСКА ГО́РА, -О́ПІ -ЬІ
по 36. Прикм. ж. р. від Завод'яне +
Го́ра.

ЗАГОРО́Д, невідм. лу 32. Zahorod
ПК, Zahorod АПеш. (за́то са так
кавіте, же там ізбили першыя людэ).

ЗАГОРО́ДЬІ, -'Д; парал. У ЗА-
ГОРОДА́Х по 35, 36. У zahorodі
АПеш., Загороды АСтр. Н. мн. від
загорода „оточені огорожею ділянки
землі для захисту (посівів) від тварин”.

ЗАГОРО́ДЬІ, -'УД; парал. НА
ЗАГОРОДА́Х по 39. Zahorodі ПК,
Zahorodі ONZ. Див. вище.

ЗА́ДН'ІЙ ГО́ДОШНИК, -'ОГО -А
лу 32. Hodošnik ПК, К-1860; Hodošek
АПеш., Годошник АСтр. Від прикм.
за́дн'ій + Годошник (правдопод., від
антр. Годош).

ЗА́ДН'ІЙ ДУ́Б, -'ОГО -А лу 32.
Від за́дн'ій + Ду́б.

ЗА́ДН'А КЫ́ЧАРКА, -'ОЙІ -ЬІ
по 30. Від за́дн'ій у ж. р. + Кы́чарка.

ЗА́ДН'А ТА́БЛА, -'ОЙІ -ЬІ лу 32.
Від за́дн'ій у ж. р. ← Та́бла.

ЗА́КЕРТ', парал. ЗА́ВЕРТ', -ИЄ по
34. За Kert ПК. Лексикалізоване
словосполучення прийм. за + Керт'.

ЗА́КУТ'А, -О по 38. Назва поши-
рена на Гал. Лемків. (Шт. II, 82).
Від апел. закут'а „закуток”.

ЗА́ЛОМА, -ЬІ на 30. За loma ПК,
Zaloma К-1866, Zalomi АПеш., Vušná

záloma (лу) К-1960. Від залома
„місце в лісі, де буря й вітер нова-
лині дерева”.

ЗА́ЛОМЬІ, -О лі 38. Заломы АСтр.
Н. мн. від За́лома.

ЗА́РІНОК, -ИКА на 38. Від за́рі-
нок „рівне місце біля річки, поросле
травою” (СУМ, III, 292).

ЗА́РІШ'Є, -'А лі 39. Від за́ріш'є
„заріччя” — місцевість за річкою
(СУМ, III, 293). Назва відома на
Гуц. (Гр. 156).

ЗА́РУБА, -ЬІ по 30; лу 30, 35.
Zaruba (лі) ПК, Zarub (пот) АПеш.,
Заруба АСтр. Záruba К-1960. Назва
поширена на Бойків. (Руд. 113), Гал.
Лемків. (Шт. II, 82) у значенні:
1) „засіни” (Руд.). 2) „площа, ви-
рубана снід лісу для оброблювання
або поселення” (Шт.).

ЗА́Ц'ОВА П'А́МА, -О́ПІ -ЬІ лу 35.
Прикм. від антр. Зац'о + П'а́ма.

ЗАШ'ЧА́ЧЄ, -ОГО по 38.

ЗГ'А́РІШ'Є, -'А лі 36. Zharišče
АПеш. Від зг'аріш'є (<згар + суф.
-ише'', -ище'') „вищале або виго́ри-
ле місце в лісі; це ж місце, поросле
травою або іншою рослинністю”
(СУМ, III, 509).

ЗГ'А́РІШ'А, -О по 30. Н. мн. від
зг'аріш'є (див. Зг'аріш'є).

ЗЕМЛ'А́НКИ, -НОК на 32, лу 35.
Zsemjanki, Zemljanske ПК; Землянки
АСтр. Н. мн. від земл'анка.

ЗЛАМА́НА ДЕБР'А, -ОЙІ -'І лі 38.
Зламана дебря АСтр. Від дієприкм.
зламаний у ж. р. + дебр'а.

ЗЛО́МШ'Є, -'А лі 35. Зломище
АСтр. Від зломіш'є „зломіще —
місце в лісі, де бурею або вітром
зломано дерева”.

ЗР'У́Б, -А лі 38. Від зр'уб „зруб —
місце, де був вирубаний ліс” (СУМ,
III, 717).

ЗУБАЛ'У́В ЛА́З, -'О́ВОГО -У; па-
рал. НА ЗУБАЛ'О́ВУМ ЛА́З'І лу
35. Na Zubal'ovum lazi АПеш. Прикм.
від п-ща Зубаль + Лаз.

З БОВАН'А пот 39. Від прийм. з + **Бован'** у Р. оди.

З МІДЖ'І ПОТУЧКУ ДОЛ'І РІПОВ пот 39. Прийм. конструкції, яка служить на означення потоку.

З ПОЛТАНКУ ДОЛ'ІВ НІЖН'ІМ ЛАЗОМ пот 38. Пор. вище.

ЗА АНДРЕШОМ по па 36. *Rosa Andrešel* АПеш. Від антр. *Андреш* в О. оди. з прийм. за.

ЗА БАЙГЕРОВОВ ЗАГОРОДОВ па 38. Від прийм. за + *Байгерова* (<антр. *Байгер*) загорода в О. оди.

ЗА БЕРЕГОМ по 35. 38. *Za Berehom* ПК, *Za brehom* К-1960. Від прийм. за + *Берег* в О. оди.

ЗА БЕРЕЗИНІВ по 38. Від прийм. за + березина „березовий лісок” в О. оди.

ЗА БРІН'КАМІ студ 35. Від прийм. за + *Брін'кы* в О. мн.

ЗА БР'ІШ'ОМ лі 32. О. оди. від *Бр'іш'є*.

ЗА ВЕР'ХОМ по 35, 38. *Za verchom* ПК, *Za vrechom* (по) К-1960. О. оди. з прийм. від *Вер'х*.

ЗА ВЕРШКОМ па студ 38. Від прийм. за + *Вершкы* в О. оди.

ЗА ВІШН'ІМ ПЕРЕЛ'ІСКОМ лу 30. Від прийм. за + *Вішн'іи Перел'ісок* в О. оди.

ЗА ВОДІВ ЗАГОРОДИ. парал. ЗА ВОДУ ЗАГОРОДИ по лу 32. *Za Wodu visei Zahradı* ПК.

ЗА ВП'АЛНИКОМ на 35. О. оди. від *Вп'алник*.

ЗА ГАЙДОШ УБОЧІВ по 38. Від прийм. за + словосполучення антр. *Гайдош та уб'у́ч* (дпв. *уб'у́ч*) в О. оди.

ЗА ГАН'ЧАКІОМ лу 35. *Za Hancsakom* ПК. Від прийм. за + антр. *Ган'чак* в О. оди.

ЗА ГАТ'ОВ по лу 39. О. оди. від *Гат'*.

ЗА ГЛ'АВОВЦОМ лі 35. *Za Glavovcom* АСтр. О. оди. від *Главовец*.

ЗА ГЛУБОКЫМ по лу 32. Від прийм. за + *Глубокыи* в О. оди.

ЗА Г'ОРБОМ по 30. *Za horbom* ПК, К-1960. Від прийм. за + *Г'орб* в О. оди.

ЗА Г'ОРОВ по 36. О. оди. з прийм. за від *Г'ора*.

ЗА ГРАБ(М)НИКОМ по 30. О. оди. від *Граб(м)ник*.

ЗА ГРАБІНІВ лу 35. О. оди. з прийм. за від *Граб'и́а*.

ЗА ГРІЦОВОВ РІПОВ лі 36. Від прийм. за + словосполучення *Грицова* (<антр. *Гриц*) *Ріца* в О. од.

ЗА ГУСАР'ОВЫМ ПОТОКОМ по 35. *Za huszarovim potokom* ПК. Від прийм. за + мікротопонімічне словосполучення *Гусар'у́в* (<п-ща *Гусар'*) *П'отук* в О. оди.

ЗА Д'АН'І ВЕР'ХОМ по 38. Від прийм. за + *Д'ан'і(и) Вер'х* в О. оди.

ЗА Д'АЛ'Н'ІМ ПОТОКОМ лі 36. *Za Dalnim potokom* (лі) АПеш. Від прийм. за + словосполучення *Дал'н'іи* (<прийм. *дал'н'іи*) *П'отук* в О. оди.

ЗА Д'ЕБР'ОВ на лу 34. О. оди. від *д'ебр'а*.

ЗА ДЕРНІОВОМ (парад. ЗА ДЕР-П'ІВ) лу студ 36. *Za Darnovom* АПеш. Від прийм. за + *Дерну́в* в О. оди.

ЗА Д'З'УБР'ОВИНОМ лу 32. Від прийм. за + *Д'з'убр'овин* в О. оди.

ЗА Д'ІЛОМ лу 36. *Rosa Dil* АПеш. О. оди. з прийм. від *Д'іа*.

ЗА ДРІНКОВОВ ХЛ'ІЖКОВ по 30. Від прийм. за + словоспол. *Дрінкова* (<антр. *Дрінко*) *хл'іжа* „хата” в О. оди.

ЗА З'АДН'ОВ КЛ'ІЧАРКОВ по 30. Від прийм. за + *З'адн'а* *Кл'ічарка* в О. оди.

ЗА З'АРУБОВ по 30. *Za zarubou* К-1960. Від прийм. за + *З'аруба* в О. оди.

ЗА ІВ'АННІСІВЫМ Б'ЕРЕГОМ лі 35. Від прийм. за + мікротопон. словосполуч. *Іваннiскув* (<антр. *Іваннiско*) *Берег* в О. оди.

ЗА Й'АЛ'ОВОВ (парад. ЗА Л'А-

ЛЮБОВ) на лу 36. Від прийм. за + Любова (назва села) в О. оди.

ЗА КАМЕННИСТЫМ лу 32.

ЗА КАМІНИНЫМ лу 38. За Камену ПК. Від прийм. за + Каміниный в О. оди.

ЗА КАМІНОМ лі 30.

ЗА КЕЧУВЦОМ на 30. О. оди. від Ке^чповец.

ЗА КІБЧАРОВ лу 32. За Kibzarom ПК. О. оди. від Кибчара.

ЗА КІБЧУРКОВ по 35. О. оди. від Кибчурка.

ЗА КІТАНУВЦОМ по 30. О. оди. від Китановец.

ЗА КОВАЧКОМ по 30. О. оди. від Ковачок.

ЗА КОМОРОВ лу 36. За Komorov АПеш. Від Комбра в О. оди.

ЗА КОСТЮВЫМ по 35. Від прийм. за + Кост'овой в О. оди.

ЗА КРЕМЕНИЦОМ по 36. Рожа Kremeniciu АПеш. Від Кременица в О. од.

ЗА КРЕНЧА(Т) ДЮЛНІНКОМ лу лі 39. Від прийм. за + Кренча(т) Дюлница в О. оди.

ЗА КРИВЫМ БЕРЕГОМ лу 39. Від прийм. за + Кривый Берег в О. оди.

ЗА КУРСАМИ (парал. ЗА КУРСЫ) студ 31. О. мп. від Курсы.

ЗА КУРТЫМ на 38. Від прийм. за + субстант. прикм. куртый „короткий” в О. оди.

ЗА ЛАЗА(И)РОВАНЫМ по 32. Від прийм. за + Лазар'овой (<антр. Лазар') в О. оди.

ЗА ЛАНЧОРЫ лі 36. За Lanševici АПеш.

ЗА ЛАЗКОМ лу 30, 38. О. оди. від Лазок.

ЗА ЛЮН'АТ лу 38. Від прийм. за + Люн'ат.

ЗА МАГУРОВ лі 36. За Magurov АПеш. Від Магоруа в О. оди.

ЗА МАЛ'ОВОМ лу 36. Від прийм. за + Мал'ова (<антр. Мал'о) в О. оди.

ЗА МАЦАКОВЫМ лі 36. За Масаковом АПеш. Від прийм. за — Мациково в О. оди.

ЗА МЛАЧАНЫМ на 35. Від прийм. за + Млачаныи в О. оди.

ЗА МЛИНОМ по 36. О. оди. від млин.

ЗА ПІВНИНІМ ПЕРЕЛ'ІСКОМ лу 30. Від прийм. за + Півни'ии Перел'ісок в О. оди.

ЗА ПІЗГРИЦОМ лі 30. За Nigriczom ПК. О. оди. від Пізгрица.

ЗА ПЕРЕГБОВ студ 38. О. оди. від Перэг(ы)ба.

ЗА ПЕРЕЛ'ІСКОМ на 38. О. оди. від перел'ісок (див. Пиз. Перел'ісов).

ЗА ПОГАР'ОВ по 36. О. оди. від Погар'.

ЗА ПОПІШЦОМ по 36. За Popiczom АПеш. О. оди. від попишца „папуванка”.

ЗА ПОТАШКОМ по 30. За poliankou K-1960. Від прийм. за + Пбат'анка в О. оди.

ЗА ПОСТАЙОМ лі 30. О. оди. від Постаий.

ЗА ПОТУЧКОМ лу 30. О. оди. від Потучок.

ЗА ПРИСЛУНОМ студ 32. О. оди. від Прислуи.

ЗА РІКОВ по 38. О. оди. від Ріка.

ЗА РОГОМ лу лі 36. За Rohom (лі) АПеш. Від Руг в О. оди.

ЗА РОСТУЧКОМ лу 35. О. оди. від Ростучка.

ЗА РУ(В)НЫМ по 30. О. оди. від Ру(в)ныи.

ЗА СВИНАР'КАМІ лі 30. О. мп. від Свинар'кы.

ЗА СЕНКУВСКЫМ лу студ 38. За Szenkiwskim ПК. Від прийм. за + Сенкувской (<п-ца. Сенко) в О. оди.

ЗА СЛОВІАН'СЬКЫМ по 32. О. оди. від Словіан'ської.

ЗА СОЛІШНОМ лу 30. О. оди. від Соліш'о.

ЗА СТАВТ ПИЦ'ОМ лу За 4. Slavincov K-1869. О. одн. від Стáв-л'иен'.

ЗА СТОПНИЦОВ лу 39.

ЗА СТРОПИК на 30. Від прийм. за + Стрóпик у 3. одн.

ЗА ЦЕР'КОВ'Т'ОВ по 32. Від цер'ков в О. одн.

ЗА ЦЕР'КОВІЦОВ по 35. Za kostolom (no) K-1960. Див вище.

ЗА ЧАТ'ОВЫМ лу студ 38. Za Cselovem K-1866. Правдопод., від Ча(е)лó.

ЗА ЧЕРЕМКОВ лі 35. Za Csérenkov PK. О. одн. від Черéмка.

ЗЗА ПОТ'УЧКА С КИПЛА пот 38. Прийм. конструкція у значенні назви потоку.

И

ИЛ'КОВА ПÁМА, -ОПІ -Ы лу 39. Прикм. від антр. Ил'ко + Пáма.

ИЛ'КУВ ГР'УН, -ÓВОВО -А; парал. НА ИЛ'КОВУМ ГР'УН'І лу 39. Прикм. від антр. Ил'ко + Гр'уи.

І

ИВÁН'КОВА, -ОПІ лу 35. Ивáнькова АСтр. Субст. прикм. ж. р. від антр. Иван'ко.

ИВÁН'ЦУВ ЧЕРЕНЕЦ'. -ОВОГО -ИЦÁ на 30. Прикм. від антр. Иван'цо + черенец'. (див. Черниціа).

ІЗ БОРСУЧІН ДОТ'І КЫЧУР'КОВ по 38. Прийм. конструкція у функції назви потоку.

ІЗЗА БРІЙН'ОК пот 35. Р. мп. від Брй'и'кы.

ІСПУД БОРСУКЫ пот 35. Від прийм. испуд „спід” + Бóрсукa у Р. одн.

ІІ

ІАБЛУНУВ, -ÓВА лу лі 32. Jablonovo PK, Jablonjú AПеш. Субст. прикм. ч. р. від яблуги'.

ІАВУРНІК, -Á лі 35. Javornyk PK, Javornik (лі) AПеш. Явурник АСтр. Від місц. явурник „явірник — яворовий ліс”.

ІАЛІНА, -Ы лі 39. Ja(e)lina PK. Від анем. йалина.

ІАЛІНИКÁ, -Ы лу 34. Jedlinky K-1960. Зменш. до Пáліна.

ІАЛІНИКЫ, -У лу 36. Яални АСтр. Від Пáлиніа у Н. мп.

ІАЛ'ВСКЫП ПÓТУК, -ОГО -ОКА лу 37. Клауєній поток АСтр. Прикм. від Пáлова (назва села) + Пóтук.

ІАМА, -Ы лу 35. лі 39. Jami() PK, K-1960; Jami (лі) AПеш. Від анем. йама у зн.: 1) „різні щодо розмірів заглибини місцевості”, 2) „рівнина між двома підвищеними”, 3) „долина”.

ІАМКЫ, -МОК/-У, парал. НА ПÁМКÓХ на 39. лу 35, 38. Зменш. до Пáма у Н. мп.

ІАМУВÁТА, -ОПІ лу 38. Ямовата АСтр. Субст. прикм. ж. р. від ямув'атый „ямкуватий”.

ІАНЧИКОВОП, -ОГО на 32. Jancsikovo PK. Субст. прикм. с. р. від антр. Панчик.

ІАРО(І)ШОВО, -ОВА(І) по 34. Jarušova PK, K-1869. Субст. прикм. с. р. від антр. Парош.

ІАРОШОВОП, -ОГО лі 39. Jarošovo ONZ. Див. вище.

ІАРУГЫ, -УХ; парал. НА ПАРУ-ГАХ лу 38. Н. мп. від йаруга.

ІАР'ЧИНА, -О лу 35. Ярична АСтр. Від місц. йарчин'а „поле, де був посіяний ячмінь (йарец)”.

ІАСЕ"ІНИК, -Á на 39. Jaszelnik PK. Правдопод. похідне від йасен. Зміна (и) на (т) — часта.

ІАСЕНИК, -А по 32. Jaszениk PK. Від місц. йасеник „ясеновий ліс”.

ІАСÉНИК, -А лу лі 38. Jaszilnik PK. Див. варіант вище.

ІАСЕ"НИКЫ, -У лу 30, лі 35. Jaszszeníki PK, Jaszениki K-1866. Jaszeník

(лі) АПеш., Ясеникы АСтр., Jaseniky (лу) К-1960. Н. мш. від Пасєнік.

ПАС'ІНКЎВ ЧЕРТ'ІК, -ОВОГО -ЕЖА лі 30. Jasczenkuv Csertes' PK. Прикм. від антропон. Пас'інко + черт'ік (див. Черт'ік).

ПАСЛІСКА, -О лу 38. Jasliiska (лу) АПеш. Від паслєска (<пасла + суф. -іск); „долина між двома стрімкими схилами”.

ПАЦІЧНІКОВА КОПЧА ДՈЛІНА, -ОПІ -А -Ы лу 39. Від антр. словосполучення Пацічнікова (<Пацічнік + Копча + ДՈЛІНА. Пор. Да'уба Копча ДՈЛІНА).

ПАШКЎВ БЕРЕГ, -ОВОГО -А лу 36. Яшков берег АСтр. Прикм. від антр. Пашко + Берг.

ПІВАНКОВОЙ, -ОГО; парал. НА ПІВАНКОВУМ на 39. Субет. прикм. с. р. від ангр. Піванко.

ПУТРИНА, -Ы; парал. НА ПУТРИН'І по 30. Jutrinja, Jutrinki PK; Jutrina К-1960. Від місц. Путрина (<путьро „міра площі, що = 0,57 га” + суф. -ина).

К

КАЛІНОВЕЦ, -УВЦА лі 30. Kalinowec (лі) АПеш. Kalinowec (лі) К-1960. Правдопод. від п-ща Калина + суор. -овец.

КАЛІНЧИНЫ ДОЛИНКИ, -ЫХ -НОК на 32. Kalintsina dolna PK. Прикм. від антр. Калинка „жінка Калини” (<антр. Калина) + долинка у Н. мш. (див. Долинка).

КАЛН'АНСКА МЛАКА, -ОПІ -Ы; парал. НА КАЛ'АН'СКУЙ МЛАЦ'І лу 39. Kalnyanszka mlaka PK. Прикм. ж. р. від назви села Калній (оф. Kalná Roztoka + млака „калюжа”.

КАМІННИЙ, -ОГО лі 38. Kameni PK, Kamine (hory) АПеш., Каминне АСтр. Субет. прикм. ч. р. від камін'.

КАМІАНБІЙ ГОРБОК, -ОГО -ІКА лу 30. Kamenny' horbok (лу)

К-1960. Прикм. від камін' + Горбок' КАПУСТ'АНИК, -НОК по 34' Karusnyanki PK. Від капуст'анки „поле, де вирощують капусту”.

КАПЦ'УВ ВЕР'Х, -ОВОГО -А лу 39. Kocsu verch II. Прикм., правдопод., від антр. Капцо + Вер'х.

КАРААНКОВО, -ОВА (!) лу лі 34. Krankova PK, Krankovo К-1869. Субет. прикм. с. р. від п-ща. Каранко (сучасне Каран'ін).

КАР'АНОВОЙ, -ОГО лу лі 38. Kiranya PK, Kiranya К-1866, Kiranyi АПеш., На Карянове АСтр. Субет. прикм. с. р. від антр. Кар'ан.

КЕРТІНІ, -О, парал. НА КЕРТІНАХ лу 39. Kertiny ONZ. Похідне від Керт'.

КЕРТ', -І по 35. Від апел. керт' (<мад. kert) „город, сад”.

КЕЧПОВЕЦ, -О'ВЦА на 30. Kevoces (лу) К-1960. Від. антр. Кено + -овец.

КІЧАРА, -Ы на 30, 34; лу 32. Kitsera PK. Kičara (по) АПеш., Kič(y)čera, К-1869, К-1960. Назва відома також на Гал. Лемків. (Шт. II, 43), Бойків. (Руд.), Гуц. (Гр. 39). В районі Карпат має значення „гора, покрита лісом, крім вершини” (Грін. II, 241). З рум. chisea з цим же значенням.

КІЧАРКА, -Ы; парал. У КІЧУРЦІ по па 38. Kitsurka PK, Kicsurka, Kečurka К-1866; Кычурка АСтр., Kičurka АПеш., К-1960. Зменш. до Кычара.

КІЧУВ ВОРТАШ, -ОВОГО -А па 30. Прикм. від антр. Кыча -- ворташ (див. Ворташ).

КІЧУРКА, -Ы по 35, 36. Kicsurka PK, Kečurka К-1866, Кычурка АСтр., Kičurka АПеш. Див. варіант Кычарка.

КІЧУРКА ГРИН'АЦ'КА, -ІЙ -ОПІ по 32. Kicsurka PK. Постпозитивний означуючий компонент від п-ща Грин'ак до стержневого компонента Кычурка.

КІБЧУРКА РЭВІГ'АН'С'КА, -Ы
-ОЎІ па 30, 31. Kicsurka ПБ. По-
стпозитивный означуючыі компонент
від назви сусіднього села Рун'і до
стержневого компонента **Кібчурка**.

КЫЧУРКЫ, -Р'ОК ду 35, 38.
Кычуркы АСтр. П. мп. від **Кібчурка**.

КЫШКОВЕЦ, -УВЦА па 36.
Chluškovec АПеш. Від антр. Кышко
— -овец.

КЛАПОВЕЦ, -УВЦА па 30. Klaro-
vec К-1960. Правдоподібно, від антр.
Клапо + суф. -овец.

КЛАПОВОЇ, -ОГО па 35. На
Klarovim ПБ. Субстант. прикм. с. р.
від антр. Клапо. Пор. вище.

КЛИН, -А ду 38. Від анел. клин.
КЛ'ОЧКОВОЇ, -ОГО; парал.

В КЛ'ОЧКОВУМ па 36. Kločkovo
АПеш. Субст. прикм. с. р. від антр.
Кл'очко.

КЛУКУШНИК, -А лі 32. Kluku-
snik ПБ.

КЛУКОВА ЛУКА, -ОЎІ -Ы ду
36. Прикм. від антр. Клук + лука.

КОБУЛ' УБ'УЧ, -О -І, парал. КУ-
БОГ'ОВОЧ, -І ду 38. Koboľcat, Ku-
bu uboč АПеш. Правдопод., від
антр. Кобул' — уб'уч (див. Уб'уч).

КОВАЧ'ОК, -ЧКА па 30. Kova-
vatsovo ПБ. Зменш. від антр. Ковач.
КОГУТОВЫ МЛАЧКЫ, -ЫХ
-Ч'ОК ду 30. Прикм. від антр. Когут
+ Мл'ачкы.

КОЖА'НОВЕЦ, -УВЦА па 35.
Kozsanovetz ПБ, Кож'ановец АСтр.
Від антр. Кожан + суф. -овец.

КО^МЛІНОВОЇ, -ОГО па 38. Kulí-
nova (лі) АПеш. Субст. прикм. с. р.
від антр. Ко^Млина.

КОМ'ОРА, -Ы ду 36. Kemoга
АПеш. Від ком'ора „лотловина”.

КОУН'ЕЦ' РОГА па ду лі 36. Konec
Roга АПеш. Від прийм. кон'ец' + руг
„rig” у Р. оди.

КОПА'НІНЫ, -О па 36. Від ко-
панина (<дісприкм. копаній + суф.
-ни-) „ділянка, корчуванням перет-

ворена на корисні землі”. Пор. слов.
kopanica.

КОП'АЧІ, -У по 36. Від місц. ко-
нач „межовий знак” у Н. мп.

КОПАЧ'ОВОЇ, -ОГО лі 38. Суб-
стант. прикм. с. р. від анел. конач
(див. **Копачі**) або співзвучного з ним
антр.-ма.

КОП'ЦОВО, -ОВА(І); парал. КО-
П'ІЦА, -І лі 34. Kopiczova ПБ, Копі-
са К-1869, Kopicova jama АПеш.
Субст. прикм. с. р. від анел. копіца
„гора” або співзвучного з ним антр.
-ма.

КОПР'ІВІС'КА, -О ду 38. Від
копривиска (<коприва — суф.-иска).

КОПР'ІВШ'А, -О ду 32, 38.
лі 35. Kopriviska, Koprivistse ПБ;
Копривиця АСтр. Пор. **Копривиска**
з іншим суфіксом.

КОП'ЧА Д'ОЛИНА, -А -Ы па 39.
Kopca Dolina ПБ. Від п-ща Копча
у функції прикм. + Д'олина.

КОР'ОВ'ОЇ, -ОГО ду 32. Korovi
ПБ, Korovij rotuk АПеш. Субст.
прикм. с. р. від анел. корова.

КОР'ОВС'КОЇ, -ОГО па ду 38.
Korojuske АПеш. Субст. прикм. с. р.
від кор'овський (<корова).

КО^МСТ'ІЦА, -'І па 32. Koszticza
Polyanka, Koszticza Jancsikovo ПБ

КО^МТ'ІЛНИЦ'І, -О па 30, па 32.
Kotilnicza(e) ПБ, Kotilnici К-1866,
Kotilnici АПеш. Похідне від котел.

КО^МСТ'ОВОЇ, -ОГО па 35, па 38.
Kost'eva, Kost'uv lan АСтр., Kostov
(по) К-1960. Субст. прикм. с. р. від
антр. Кост'о.

КО^МЦ'ОБ'ОВЕЦ, -УВЦА ду 32.
Koczobovecz ПБ, Kočubovec, Kočobe-
nes АПеш. Від антр. Ко^Мц'оба +
суф. -овец.

КО^МЦ'УР'ОВА, -ОЇІ ду 35. Коцу-
рова АСтр. Субст. прикм. с. р. від
антр. Ко^Мцур.

КО^МЦУРОВОЇ, -ОГО ду 38. Koczur-
ova ПБ. Див. вище.

КОЧ'ЕР'ГА, -Ы; парал. НА

КОЧЕРЗ'І по 30, 39. Кошерга (лу) К-1960. Від апел. кочерга.

КОШАРКЫ, -РОК па 38, 39. Košarky ONZ. Зменш. від кошара „загорода для овець, кіз” у Н. мн.

КРА́НКА ЗАГО́РОДА, -ОВОЙІ -Ы: парал. НА КРА́НКУЙ ЗАГО́РОД'І по 39. Krakózhgrada ПК. Від п-ца Кранк (німець) у значенні прикм. Кранкова + загорода.

КРА́СНА ДОЛІ́НА, -ОЙІ -Ы лу 32. Krasza Dolina ПК, Krasna dolina АПеш. Від прикм. красний „гарний” + Долина.

КРЕ́МЕ"НИ́ЦА, -'І по 36. Kremeniца АПеш. Назва поширена на Гал. Лемків. (Шг. II, 42), Гуц. (Гр. 41). Похідне від кре"мний „кремний” + суф. -ниц „ниц”.

КРЕМІ́ННЫЙ ГО́РБ, -ОГО -А лі 36. Kremeni horb АПеш., Кремінний горб АСтр. Прикм. від кремін' (пор. вище) + Горб.

КРЕ́МН'А́НКА, -Ы лу 32. Kremjanka ПК. Похідне від кре"ме"н' „креміль”. Див. вище.

КРЕ́НЧА ДО́ЛИНКА, -А -Ы лу 39. Kirinesat Dolina ПК, Krenča dolina ONZ. Від антр. Кренч(а) у значенні прикм. Кренчова + долина (див. Ділины).

КРИ́ВЫЙ БЕ́РЕГ, -ОГО -А па 39. Від прикм. кривий + Бе́рег.

КРИ́ВА ЗЕ́МЛ'А, -ОЙІ -'І по 30. Krivá zem K-1960. Від прикм. кривий у ж. р. + земл'а „грунт, який обробляється й використовується для вирощування рослин” (СУМ, III, 558).

КРИ́ВІ ЗЕ́МЛ'І, -ЫХ -МЕЛ' по 36. Kriví zemli АПеш. Від Кри́ва Зе́мл'а у Н. мн.

КРИ́ВУЛ'І, -Ø па 30. Від апел. кривул'а „звивина, закрут” у Н. мн.

КРУГЛ'А́К, -А́ лі 30. Kruhlyak ПК, Kruhlyak K-1866, K-1960. Від апел. кругл'ак „лісовий матеріал”.

КУ́З'МОВЕЦ, -УВЦА лу 30. Kuz-

manovetz, Kuzmovecz ПК; Kuzmovec K-1866, K-1960; Kuzma (лу) АПеш.

КУРÉНКОВА МЛА́КА, -ОЙІ -Ы лу 36. Прикм. від антр. Куренко + млака „калюжа”.

КУ́РИННЫЙ БЕ́РЕЖОК, -ОГО -ЖКА лу 38. Від місц. прикм. курінний „курячий” + бережок.

КУ́РСЫ. -Ø лу 34. Kurszi ПК, K-1869; Kursi АПеш.

КУ́РТИННЬЫ, -НОК по 32. Від куртишка „короткі клантинки землі” (<куртий „короткий + суф. -инка) у Н. мн.

КУ́Т, -А па 35, лу лі 39. па Kutze ПК. Від апел. кут.

КУ́ТЫ. -Ø па 34. Kuti ПК, Kuty K-1960. Н. мн. від апел. кут.

КУХА́РИКОВО, -ОВА(І) па 34. Kuchariko (vo) ПК, П; Kucharikove K-1960. Субст. прикм. с. р. від антр. Кухарик.

КУЧО́ЛАТА, -ОЙІ -ы лу 32. Kut-salata ПК, Kučulata (лі) АПеш., Кучалата АСтр.

КУЧА́РОВОЙ, -ОГО лі 38. Субст. прикм. с. р. від антр. Кучара.

Л

ЛА́ДОВОЙ, -ОГО по 35, лу 32. Ladova ПК, АПеш., Ладово (по) АСтр. Правдопод., субст. прикм. від антр. Ладо(а).

ЛА́З, -У; НА ЛА́З'І по 36, 38. Лаз АСтр. Назва поширена на Гал. Лемків. (Шг. II, 44), Бойків. (Руд. 25), Гуц. (Гр. 42). У районі Карпат має значення: 1) сіножать (лісова полянка), потім кожна сіножать. 2) полянка або відрізки орного поля в лісі або під лісом (Грін. II, 340).

ЛА́ЗКЬЫ, -У/-ЗОК; парал. НА ЛА́ЗКОХ по 35, па лу 34, лі 39. Laszki ПК, Lazki (по) АПеш. Lazky (по) K-1960. Від Лазок у Н. мн.

ЛАЗО́К, -ЗКА́ лу 30, 38. Lazok ПК. Від лазок (<лаз + суф.-ок). Див. Лаз.

ЛАЙЧИНА, -Ы по 35; лу 32, 35; лі 32. Lajčina, Ku Lajčini ПК; Lejčina (по) АПеш., Лайчина Астр., Lajčina (па) К-1960. Субст. прикм. ж. р., праздопод., від антр. Лайко.

ЛАН, -У; НА ЛАН'І по 38, 39. Lan. Na Lanуе ПК. Назва відома на Гал. Лемків. (Шт. II, 44). Засвоєна вона через посередництво польської мови. Поряд з основним метрологічним значенням „міра орної землі приблизно від 10 до 30 десятин” простежується її загальне значення „поле, нива, великі суцільні масиви землі”, набуте шляхом розширення семантики (Вин. 71—72, Грін. II, 343).

ЛАШ'Ш'АНЕ, -О; парал. НА ЛАШ'Ш'АНОХ ч. с. 36. Лашчане Астр. Катоїконім від Лаз у значенні мікротопоніма.

ЛІКОВА (парал. ЛІТИКОВА) ЛУКА, -ОПІ -Ы. Прикм. від антр. Лико (Литик) + лука.

ЛІПКОВА ЯМКА, -ОПІ -Ы па 38. Прикм. від антр. Липко + ямка.

ЛІСЬКИЙ ЧЕРТЕЖ, -ОГО -ЕЖА лу 35. Лиський чертеж Астр. Від прикм. ліський „голий, позбавлений рослинності” + Чертеж.

ЛІТОВА П'АМА, -ОПІ -Ы лу 36. Прикм. від п-ща Литва + яма.

ЛИЦ'ОВА ЯМА, -ОПІ -Ы лу 39. Прикм. від п-ща Лиц'о + яма.

ЛИШ'ЧИ Д'ІРЫ, -ИХ -О лі 36. Lišči dziri (лі) АПеш. Від прикм. лиш'чий (<лишка) „лпсичий” + д'іра „нора” у Н. мн.

ЛОЗОВАН', -'І лу 38. Losovanуа ПК, Losovanec (лу) АПеш., Лозовань Астр.

ЛОСОЧИНЫ, -ИН лу 38. Losočini (лу) АПеш.

ЛОШ'АТ, -О лу 38. Лошадь Астр. Правдопод., від антр. Лош'ата у Р. мн.

ЛУГЫ, -У по 36. Luhi АПеш., Луги Астр. Н. мн. від апел. луг.

ЛУЖАНКЫ, -НОК; парал. У ЛУЖАНКАХ по 39, па 38. Похідне від луг.

ЛУКАЧОВА ДЭБР'А, -ОПІ -'І лі 30. Прикм. від антр. Лукач + дэбр'а.

ЛУКОВА ЯМКА, -ОПІ -Ы лу 35. Лукова ямка Астр. Прикм. від антр. Лука + ямка.

ЛУКОВОЙ, -ОГО лу 32. Lukovo, Lukovo Kremjanka, Lukovo Rovenу, Lukovo potok ПК. Субст. прикм. с. р. від антропон. Лука.

ЛУКУС'КОЙ, -ОГО лу 32. Lukusko АПеш. Субст. прикм. с. р. від антр. Лука.

ЛУКШОВА ЯМКА, -ОПІ -Ы лу 36. Прикм. від п-ща Лукша + ямка.

ЛУПЕЇКА, -Ы по 30. Luprejka ПК, К-1866, К-1960; Luprejka АПеш. Правдопод., від антр. Лупей + суф. -ка.

ЛУЧКЫ, -ЧОК лу 38. Na Lueskach ПК, Lučki АПеш. Н. мн. від лучка.

Л'ІВЫЙ БУК, -ОГО -ОКА /-ОКУ по 32. Від прикм. л'івый + бук „бік” у значенні „поле, що лежить з лівого боку чогось”.

Л'ІКОВЕЦ, -ЎЦА лу 38. Л'іковец Астр., Likowetz ПК, Likovec АПеш. Правдопод., від антр. Л'іко + суф. -овец.

Л'ІСОК, -СК'А лі 38. Від апел. л'ісок.

М

МАГУРА, -Ы па 35, лі 32, 36. Magura ПК, (лі) АПеш., Магура Астр. Назва відома також на Гал. Лемків. (Шт. II, 46), Бойків. (Руд.), Гуц. (Гр. 131). У районі Карпат має значення: 1) „висока гора” (Грій. II, 396). 2) висока відокремлена гора” (Руд.). З рум. măgură „гора” (Шт. II, 46).

МАД'АРОВЫ ЦОТОКЫ, -ЫХ -У лу 36. Прикм. від антр. Мад'ар + Цотокі.

МАЗУРОВОЙ, -ОГО па лі 38.

Mazurova ПК, Mazarovo (лу) АПеш.
Субет. прикм. с. р. від антр. Мазур.

МАКСИМОВОЙ, -ОГО лу 38.

Субет. прикм. с. р. від антр. Максим.

МАЛЫЙ ГРУН', -ОГО -'А лу 36.

М. ग्रій АПеш. Від малий + Грун'.

МАЛА КЫЧУРКА, -ОЙИ -И по

32. Malá Kitsurka ПК. Від прикм.

малий у ж. р. + Кычурка.

МАЛА ТАБЛА, -ОЙИ -И лу 36.

Від прикм. малий у ж. р. + Табла.

МАЛИНИК, -А лі 32. Maleník ПК.

Від апел. малиник „зарості, кущі
малини”.

МАЛИНИЧКЫ, -ЧОК лу 36.

Зменш. від малиник. Див. вище.

МАЙКУВ ПОТУК, -ОВОГО -ОКА

па лу 32. Maníkov Potok ПК. Прикм.

від антр. Маи'ко + Потук.

МАЙОВОЙ, -ОГО лу лі 38. Ma-

ňova (лу) АПеш. Субет. прикм. с. р.

від антр. Маи'о.

МАРКОВА ПАМА, -ОЙИ -И лу

36. Markova jama АПеш. Прикм. від

антр. Марко + Памá.

МАСТОВОЙ, -ОГО лі 39. Субет.

прикм. с. р. від антр. Масто.

МАСАНУВ, -ОВА лу лі 32. Masza-

no ПК, Масанов АСтр. Субет. прикм.

ч. р. від антр. Мас'ан.

МАЦАКОВО, -ОВА(І) лу 34.

Mazakova ПК; Mačaki, Mačakó (по

лі) АПеш. Субет. прикм. с. р. від

антр. Мацáк.

МАЦИНОВА ПАМКА, -ОЙИ -И

па 38. Прикм. від антр. Мацина +

пáмка.

МАЦКУВ БЕРЕГ, -ОВОГО -А;

парал. НА МАЦКОВУМ БЕРЕЗ'І

лу 36. Прикм. від ант. Мацко +

Бéрег.

МАЧАЧА ПОЛ'АНКА, -ОЙИ -И

лу 35. Від прикм. мачачий (<мачка

„кішка”) у ж. р. + Пбá'анка.

МЕГОВА ПОЛ'АНКА, -ОЙИ -И

па 30. Megova Poljanka ПК, Megova

poljanka АПеш. Прикм. від антр.

Мега + Пбá'анка.

МЕЛ, -А па 36. Мел верх АСтр.

Пор. рум. mel/miel „ягня” (Гр.
166).

МЫКЫТ'УВ БЕРЕГ, -ОВОГО -А
по 38. Прикм. від антр. Мыкыта +
Бéрег.

МЫН'ОВА МАЙЧИНА, -ОЙИ -И
па 35. Прикм. від антр. Мын'о +
Мáйчина.

МЫНЧУЛ, -А по 30. Minčova (по)

АПеш., Мынчул (по) АСтр. Назва

відома на Гойків. (Руд. 76.). Гун.

(Гр. 132). З рум. muncel „пагорок”.

МЫШОВА ДЭБРА, -ОЙИ -И лі

38. Прикм. від антр. Мышо + дэбр'а.

МЫЛЕН'ОВА РОСТУЧКА, -ОЙИ

-И лі 35. Прикм. від антр. Мылен' +

Рóстучка.

МЫН'КОВОЙ, -ОГО па 38. Суб-

стант. прикм. с. р. від антр. Мын'ко.

МІДЖ'І ГЛЮГЫ лу 36. Від місц.

прийм. мідж'і „між” + глог „гляд”

у З. мн.

МІДЖ'І ГРУН'МІ лу 36. Від

місц. прийм. мідж'і „між” + грун'і

в О. мн. Див. Грун'.

МІДЖ'І ЗАЛОМЫ па 30. Medzi

zalomy ПК. Від місц. прийм. мідж'і

+ Зáломы у З. мн.

МІДЖ'І ПАРУГАМИ, парал.

МІДЖ'І ПАРУГЫ па 39. Від місц.

прийм. мідж'і + Паругы в О. мн.

МІДЖ'І ЛАЗЫ па 34. mezi Laz

ПК, Medzi lazmi К-1960. Від прийм.

мідж'і „між” + лáзы у З. мн. Див.

Лáз.

МІДЖ'І ПАЛНИЧКЫ лу лі 39.

Від прийм. мідж'і „між” + пáл-

ничка у З. мн. Пор. Впáлничк.

МІДЖ'І ПЕРЭЛ'ІСКЫ лу лі 39.

Від прийм. мідж'і „між” + перэл'і-

сок. у З. мн. Див. В. Н. Перэл'ісок.

МІДЖ'І ПОТУЧКЫ па 38. medzi

Potocky ПК. Від прийм. мідж'і

— пóтучкы у З. мн. Див. Пóтучок.

МІДЖ'І ПОТОКАМИ, парал.

МІДЖ'І ПОТОКЫ па 35, па 38.

(.)

medzi Potocki ПК, Межи потоки

АСтр., Medzi potokami (по) К-1960

Від прийм. між'ї „між” + потоки в О. мп. Див. **Потоки**.

МІДЖ'І ПОТУЧКЫ лу 32, студ 39. Medzi Pototski ПК. Від прийм. між'ї „між” + потучкы у З. мп. Див. **Потучок**.

МЛАКЫ, -О лу лі 30. Mlaki ПК, АПеш.: Mlaka (лі) К-1866, К-1960. Від місц. апел. млака „мочар, травовина, драговиша, багно” у Н. мп.

МЛАЧАШЫІ, -ОГО по 35. Mlačani (по) АПеш., Млачаный АСтр. Прикм. до млака. Див. **Млака**.

МЛАЧКЫ, -ЧОК; парал. НА МЛАЧКАХ на 35, 38; лі 35. Mlacski, на mlacski, на mlazee ПК; Млачки АСтр. Зменш. до **Млака**.

МЛІНІШ'А, -О по 38. Від млінише „місце, де стояв млин” у Н. мп. МН'АСАР'СКОІ, -ОГО; НА МН'АСАР'СКОІ лу 32. Na Meszarszke ПК. Субст. прикм. с. р., від мн'асар'скаий (<антр. Мн'асар').

МОГЛІЦА, -'І лу 30. Mohlica (лу) К-1960.

МОСОР'УВСКОІ, -ОГО на 38. Muszuriwszke ПК. Субст. прикм. с. р. від мосор'увський (<антр. Мосор').

МОХОВА ІАМКА, -ОІІ -Ы; парал. НА МОХОВУІ ІАМЦІ лу 39. Прикм. ж. р. від апел. мох або співзвучного з ним антр-ма + іамка (див. **Іамка**).

МОУЧИЛА, -О; парал. НА МОУЧИЛАХ лу 39. Від апел. мочило „водою заповнена яма для мочіння конопель льону” у Н. мп.

МОУЧИЛЫ, -О по 38. Див. вище парал. форму Н. мп.

МОУЧИЛИШ'А, -О па 35. Močilišće (лу) АПеш., Мучилица АСтр. Від мочыліше „місце, де були мочила” у Н. мп.

Н

НА БОРСУЧИНАХ студ 38. Від прийм. на + **Борсучины** у М. мп.

НА БРІН'КАХ студ 35. Від прийм. на + **Брін'кы** у М. мп.

НА БР'ІШ'У студ 32. Від прийм. на + **Бр'ін'е** у М. мп.

НА ВЕРС ПАС'ІКЫ лу 38. Від прийм. на + верс „верх” пас'іки (<**Пас'іка**) у Р. оди.

НА ГАЛАГОВУМ студ 36. Від прийм. на + **Галагоной** у М. оди.

НА ГР'ІАДАХ студ 35. М. мп. з прийм. на від **Гр'ады**.

НА ГУДАКОВУІ ДОЛІНЦІ студ 30. М. оди. від **Гудакова Долішка**.

НА Д'ІЛ'І студ 36. М. оди. від **Д'іл**.

НА ІАМІ студ 35. М. оди. від **Іама**.

НА ІАСИЛНИКУ студ 39. М. оди. від **Іасен'лик**.

НА КАМІАНУМ ГОРЬКУ студ 30. М. оди. від **Каміаный Горбок**.

НА КЫЧУРКАХ студ 38. М. мп. від **Кычурка**.

НА КРАСНУІ ДОЛІН'І студ 32. М. оди. від **Красна Долішка**.

НА ЛОЗОВАНІ (головний прамен' воды) студ 38. М. оди. від **Лозован'**.

НА МЛАЧКАХ [солена вода] студ 30. М. мп. від **Млачки**.

НА НІМ БОЦІ по лу 38. Від прийм. на + пон б'к „той б'к”.

НА ПІЛ'І (тепер забудоване) по 38. Від піла „лісопильня” у М. мп.

НАД ВЬІШН'ІМА ЛУКАМІ по 38. О. мп. з прийм. над від **Вьішн'І Луки**.

НАД ГУН'ОВЫМ лі 38. О. оди. з прийм. над від **Гун'овой**.

НАД ДУБРОВОМ лі 36. Ponad dubravu АПеш. Від дуброва „дубовий ліс” у О. оди.

НАД ЗАЛУЧИНАМІ па 35. Над Залучинами АСтр.

НАД МЛІНОМ по 38. О. оди. від **млин**.

НАД МОСТОМ лу 35. О. оди. від муст „міст”.

НАД Н'ІЖН'ІМА ЛУКАМІ по

38. М. мп. від **Н'ижн'ї Лўкы.**

НАД П'АЛ'І П'АС'ІКЫ лі 39. Від прийм. над + **П'ал'ї П'ас'їкы** у З. мп.

НАД П'АСТУННІКОМ по 36. Nad Pastovnikom АПеш. Від **Паствушій** в О. оди.

НАД ПЛІТОВ на 39. Від прийм. над + плита „великий плоский камінь” в О. оди.

НАД ПОТУЧКАМИ лу 35. О. мп. з прийм. над від потучы. Див. **Потучок.**

НАД ПОТУЧКОМ по 30. Po nat Pototsok ПК. О. оди. з прийм. над від потучба. Див. **Потучок.**

НАД СІГ'ІАМИ по 35. О. мп. з прийм. над від **Сіг'я.**

НАД СІГ'ІОВ по 32. Nad Szehtu ПК. О. оди. з прийм. над від **Сіг'я.**

НАСТ'АС, -У; парал. **У'В ПАС'Т'АС'І** на лу лі 36. Nastas АПеш.

НЕГРІЦОВОЇ, -ОГО; парал. **В НЕГРІЦОВЫМ** лу 30. Субет. прикм. с. р., правдопод., від антр. **Негрца.**

НИЖН'ІЙ КОНЕЦ', -ОГО -К'УН'Ц'А ч. с. 36. Ниж. конец АСтр. Див. ант. **В'їшн'їй Конец'.**

НИЖН'ІЙ КОНЕЦ', -ОГО К'УН'Ц'А ч. с. 38.

НИЖН'ІЙ ЛАЗ, -ОГО -У по 34. nyizsnye Laz ПК, Nižni laz К-1869. Від прикм. **нижн'їй** + **Лаз.**

НИЖН'ІЙ ПАСТУННІК, -ОГО -А по 32. Nižni Pasztovnik ПК. Див. ант. **В'їшн'їй Паствушій.**

НИЖН'ІЙ ПЕРЕЛ'ІСОК, -ОГО -СКА на 30. Див. ант. **В'їшн'їй Перел'їсок.**

НИЖН'А БОРСУКА, -ОЇ -Ы лу 35. Borszuk ПК, Borsuka (лу) АПеш., Борсука АСтр., Nižná borszuka (на) К-1960. Див. ант. **В'їшн'а Борука.**

НИЖН'А ПОЛАН', -ОЇ -'І на 38. Polanu ПК, Poljotka N. (на) АПеш. Див. ант. **В'їшн'а Пблан'.**

НИЖН'А ПОЛАНКА, -ОЇ -Ы лу 30. Nižná polianka К-1960. Див. ант. **В'їшн'а Пол'анка.**

НИЖН'А ПРЕЛУКА, -ОЇ -Ы лу 30. Preluka ПК, Pereluka АПеш., Prelúky К-1960. Пор. **В'їшн'а Прелука.**

НИЖН'А ПУТ', -ОЇ -'І лі 34. Від прикм. **нижн'їй** у ж. р. + **пут' „дорога”.**

НИЖН'А РОВНІ, -ОЇ -Е'НН'Е по 32, 36. Nižna Roveny ПК, Niž. rovni АПеш., Ровень АСтр. Див. ант. **В'їшн'а Ровін'.**

НИЖН'ОЇ РЕНТЕНОВОЇ, -ОГО -ОГО на 38. Див. ант. **В'їшн'ої Рентенової.**

НИЖН'І БЕРЕГ'І, -'ІХ -'У по 32. Brehi ПК, Berehi АПеш., Береги АСтр. Див. ант. **В'їшн'ї Берег'ї.**

НИЖН'І МЛАЧНЫ, -'ІХ -'УОК лу 30. Mlačny nižné (лу) К-1960. Див. ант. **В'їшн'ї Млачя.**

НОВИНА, -'І; парал. **НА НОВИН'І** лу 39. Від **новина** „перше зорана земля”.

НОВ'ІВІШНОЇ, -ОГО на 30.

НУЗГРІЦА, -'І лі 30. Nusgriči АПеш. Від місц. **нўзгрічя „пизтрі”.** Пор. литовське **nasrai „насти”** (Фас. ПІ, 82).

Н'ІЖН'АНСКИЙ ЛАН, -ОГО -У по 35. Felso Lan ПК, Lán nižnasky (лу) К-1960. Пор. **В'їшн'анскый Лан.**

Н'ІЖН'І ДОЛІН'І, -'ІХ -НОК по 39. Див. ант. **В'їшн'ї Долінкы.**

Н'ІЖН'І ЛУК'Ы, -'ІХ -О лу 38. Luki(y) ПК, АПеш. Див. ант. **В'їшн'ї Лўкы.**

Н'ІМЦОВА П'АМКА, -ОЇ -Ы по лу 38. Прикм. від **н-ца Н'імец** + **п'амка.**

О

ОД БОРСУЧІЙН пот 38. Р. мп. з прийм. від **Борсучійны.**

ОД ПЕХОВОГО (парал. **ПЕХО-**

ВОЇН) пот 38. Р. одн. з прийм. від **Пехової**.

ОДРУШ'АНСКОГО пот 32. Р. одн. від прикм. руш'анський (<назви села Руський, оф. Ruské).

ОД СТАРІЙН'СКОГО ХОТАРА пот 31. Р. одн. з прийм. від Старинський (<назви села Стариша) Хотар'.

ОД ШАНГА ДЕБРІ пот 38. Р. одн. від Шанга Дебрія.

П

ПАВЦОВА ПОТЛАНКА, -ОЇН -Ы на 35. Прикм. від антр. Павц'о + **Потланка**.

ПАЖЕРЕТ, -А лу 36. Pažarel APеш. Пажерет Астр. Пор. Pozeretul (рум. rojar „пожар”, Гр. 160).

ПАЛАШ'ЧИНОЇ, -ОГО; парал. НА ПАЛАШ'ЧИНУМ лу 39. Palasin ПК. Субет. прикм. с. р. від антр. Палашка.

ПАЛІНИК, -А на 38. Опаденн: (лі) Астр. Пор. Ви́лнн'к.

ПАЛ'ТІ ПАС'ІКЫ, -І -'ІК лі 39. Правдопод., стягнена форма дісприн. пален'і + **Пас'ікы**.

ПАЊСЬКЫЇ Д'ІІ, -ОГО -А; парал. ЗА Д'ІЛЮМ по 32 Za Cyilom ПК (бо був Діл сільський, а за ним був Діл панський). Прикм. ч. р. від пан -- **Діл**.

ПАЊСЬКА ДУБРОВА, -ОЇН -Ы лі 36. Dubrova (лі) APеш., Дуброва Астр. Від пан'ський + дуброва „дубовий ліс”.

ПАЊСКОЇ, -ОГО по 36. Субет. прикм. с. р. від пан.

ПАЊОРТ', -ИЄ по 36. Pağort APеш. Від місц. панорт' „панорть”.

ПАРИГ'УЗОВО, -ОВА(!) на 34. Pağih(u)zova ПК. APеш. Субет. прикм. с. р. від антр. Паригуз.

ПARIЗУВСКЫЙ КУТ, -ОГО -А на 38. Прикм. від Паризувиці (назва села) -- **Кут**.

ПARIЗУВСКЫЙ ПОТУК, -ОГО -ОКА пот 39. Parizovsky Potok ПК.

Прикм. від Паризувиці (назва села) + **Потук**.

ПARIЗУВСКА МЛАКА, -ОЇН -Ы на 38. Від паризувський (див. вище) + млака (див. **Млака**).

ПАСТУННІК, -А по 34, 36. Pastevnik К-1960. Від пастушник „пастивник: -- пасовище”.

ПАТР'КОВЕЦ, -УВЦА лі 30. Patrinkovetz ПК. Назва, правдопод. антропонімічного походження.

ПАС'ІКА -Ы; парал. НА ПАС'ІЦІ по 32, 38; лу 38. Na Paszece, Na Paszic, Na Pasce ПК; Pasika APеш. Назва відома на Гал. Лемків. (Шт. II, 54). Бойків. (Руд. 27) у значенні „вирубана ділянка лісу”.

ПАС'ІКЫ, -О; парал. В ПАС'ІКАХ по на 34, по лу лі 38. Paszeki ПК, Pasichi К-1869, Paseky К-1960. Н. мн. від **Пас'іка**.

ПАЦКЫ, -ЦОК лу 32, 34. Paszka(i) ПК, Paske К-1869, Pascké К-1960. Збірне, правдопод., до антр. Пацко.

ПАЦОЛОВА ДЕБР'А, -ОЇН -І лу лі 38. Прикм. від п-ца Пацола + деб'р'а (див. **Деб'р'а**).

ПАЧКОВА ПАМА, -ОВОЇН -Ы лу 39. Прикм. від антр. Пачко + **Пама**.

ПАШУШНІК, -А лу 30. Paszitsnik ПК. Pasničnik (по) APеш.

ПЕЛ'ЄВНИК, -А на 38. Від пелєвник: „половник — місце, куди зспинають полюву” (СУМ, VII, 89).

ПЕН'ЦКОВОЇ, -ОГО лі 36. Pencičkovoј (лі) APеш. Субет. прикм. с. р. від антр. Пен'чик.

ПЕРДОЛЕНКА, -Ы на 38. Зменш. до **Передола**.

ПЕРЕГ(Ы)БА, -Ы лу 30, 38. Pehiba, Perechba, Pehibi ПК; Perechba К-1866, Perechba (по) APеш., Пережба Астр. Від перег(ы)ба „перегин — місце, де що-небудь перегнається” (СУМ, VI, 150).

ПЕРЕДН'ІЙ ГОДОШИК, -'ОГО -А лу 32. Hodofsik ПК. К-1860;

Годошиц. Астр. Див. ант. **Зідун'ий Годошиц**.

ПЕРЕДЦІА ТАБЛА, -'ОЙІ -Ы лу 32. Див. ант. **Зідун'а Табла**.

ПЕРЕДОЛ'А, -'І па 30. Peredoly ПК. Назва відома на Гал. Лемків. (Шт. II, 55), Бойків. (Руд. 27) у значенні „долина без води між двома горами” (Руд. 27).

ПЕРЕДУЛ'І -'І лу 35, 38. Peredoly, Peredula ПК; Peredolja (лу) АПеш., Передул. Передоля Астр. Те саме, що **Передол'а**.

ПЕРЕДУЧКА, -Ы лі 30. Від передуца „полянка серед лісу, сіножать, лука” (Гр. 45).

ПЕРЕСЛІГА, -Ы лу 30. Peresliha (лу) К-1960.

ПЕТР'УВ ВЕР'Х, -'ОВОГО -А у 39. Petruv/Petru verch ПК, Petru vch ONZ. Прикм. від антр. Петро + Вер'х.

ПЕТР'УВ ВЕР'Х, -'ОВОГО -А по 38. Див. вище.

ПЕТР'УВ ПІОТУК, -'ОВОГО -ОКА лі 36. Petrov potok (лі) АПеш. Див. **Піотук**.

ПЕХОВОЙ, -ОГО; парал. **ПЕХОВА** лу 38. Pechova ПК, Pichova (лу) АПеш. Пехова Астр. Субет. прикм. с. р. від антр. Пехо.

ПЕХУВСКОЙ, -ОГО по 38. Пехувске (лу) Астр. Субет. прикм. с. р. від пехувекый (<антр. Пехо).

ПІЙІАКОВА ЛУКА, -ОЙІ -Ы лу 36. Прикм. від антр. Пийіак + Лука.

ПІЛІЦКОЙ, -ОГО лу 36. Субет. прикм. с. р. від антр. Пиліцький.

ПІСКУВАТОЙ, -ОГО лу 38. Субет. прикм. с. р. від піскуватый „лісковатий”.

ПІГ'АША, -Ы лі 30. Płgasa ПК, Płaza К-1866, Płaza (лу) АПеш., (лі) К-1960. Пор. словінське plęša „пліщина, галявина” (Бр. III, 281).

ПІГ'АР', -'І лу 32 Lukov Pohár, Soltész Pohár, Slivkova Pohar ПК. па

30. лу 34, 35 Pohar ПК, К-1866, АПеш., К-1960; Poharь (по) Астр. Назва поширена на Гал. Лемків. (Шт. II, 57), Бойків. (Руд. 28), Гуц. (Гр. 158) у значенні „місце, де випалено ліс” (Гр. 158).

ПІГАР'КА, -Ы лу 30. Poharka ПК, К-1960. Зменш. до **Пігар'**.

ПІГОДОВОЙ, -ОГО лу 39. Pohlodowe(a), Pohlodovej ПК; Pohlodovej ONZ.

ПІГІТ'УДКА, -Ы лі 38.

ПІЖАР', -Іє лі 39. Від пожар „випалена площа” (Шт. II, 60).

ПІЖАР' Н'ІЖІП'А, -Іє -'ОЙІ па 39. Požary ONZ. Див. ант. **Піжар' Вішні'а**.

ПІЛ'АНКА, -Ы по па 30, лу лі 39. Poljanka ПК, Sichova polianka К-1960, Polanka ONZ. Від піль'анка (<піль'ана) „великий луг на узліссі або серед лісу” (Шт. II, 58; СММ, VII, 107).

ПІЛ'АНКЫ, -НОК; парал. **НА ПІЛ'АНКАХ** па 38, лу 36. Polanka ПК, Na Poljankach АПеш. II. ми. від **Піль'анка**.

ПІЛ'АНКЫ, -НОК лу 31, 35. Poljanki, на Poljankach ПК; Polj(1)-anki АПеш. К-1869. Див. акцентологічний варіант **Піль'анкы**.

ПОЛ'АЧКОВЕЦ, -УВЦА лу 36. Від антр. Пол'ачко + суф.-овец.

ПІОНАД ПЕХОВОЙ лі 38. Від приім. понад + **Пеховой** у 3. оди.

ПОПЕРЕЧ(Ш)НИКЫ, -'ЫВ по 38. Poperesniki ПК, К-1866. Похідне від попереk.

ПОПОВА ЛУКА, -ОЙІ -Ы па 30. Прикм. ж. р. від пуп „ліп” + Лука.

ПОП'УВ ВЕР'Х, -'ОВОГО -А по 38. Прикм. від пуп „ліп” + Вер'х.

ПОП'УВ Л'ІСОК, -'ОВОГО -А лі 38. Див. вище.

ПОП'УВ ВР'ЕК, -'ОВОГО -А лу 35. Орек Астр. Прикм. від пуп „ліп” + Врек.

ПОПУВ ЛАЗ, Р. в. ПОПУ -У по 34. Прикм. від пуп „піп” + Лаз.

ПОПУВ ПОТУК, -ОВОГО -ОКА пот 35. Прикм. від пуп „піп” + **Потук**.

ПОРУБ'ІША, -О лу 35. Porubisko ПК. Від поруб'іш'є „місце, де був вирубаний ліс” у Н. мн.

ПОСТАЇ, -А лу 30. Poúztaj ПК. Postaj (по) АПеш.

ПОСТАЇЦІ, -О лі 30. Posztajczi ПК. Postajici (sic!) по АПеш.

ПОТОКІ, -У па 36. Від **Потук** у Н. мн.

ПОТОЧАНЕ, -О ч. с. 36 Поточане (ч. с.) Астр. Катоїконім від **Потук**.

ПОТУК, -ОКА; парал. у ПОТОУ-ЦІ по 36. 39. Від апел. потук „потік” у значенні 1) „струмок”, 2) „долина потоку” (Гр. 45).

ПОТУЧОК, -ЧКА пот 38. Зменш. до **Потук**.

ПРАВЫЙ БУК, -ОГО -ОКУ по 32. Див. **Лівий Бук**.

ПРИ ЗАРУБІ по 38. Від прийм. при „коло, біля” + **Заруба**.

ПРИ ПАЛИНКІХ лу 35. Pri Jalinkoch АПеш., Ялинок Астр. Від прийм. при + **Паликй**.

ПРИКЛ'АД', -Иє па 39. Prikel ONZ. Від місц. прикл'ад' „коридор — обмежений з обох боків вузький довгий простір”.

ПРИПУР, -ОРА лу 38. Назва поширена на Гал. Лемк. (Шт. II, 61), Бойк. (Руд. 29), Гуц. (Гр. 46) у зн.: 1) „стрімке узбіччя, дорога”, 2) „стрімкий скелястий схил, приляючий до гори”.

ПРИПУР, -ОРА, парад. у ПРИ-ПОР'І па 36, 39. Prirog АПеш. Див. вище.

ПРИПУР ВІШН'ІЙ, -ОРА -'ОГО лу 36. Постпозитивний означуючий компонент вишн'ій + **Припур**

ПРИПУР НІЖН'ІЙ, -ОРА -'ОГО лу 36. Див. **Припур ВІШН'ІЙ**.

ПРИСЛОУПЕЦ, -ПЦА лу 36. Pris-

loros АПеш. Від Прислуп + суф. -ец.

ПРИСЛУП, -ОПА по 32, лу 35. Prislup ПК, АПеш., Прослуп Астр. Назва відома на Гал. Лемків. (Шт. I, 42—43), Бойків. (Руд.), Гуц. (Гр. 46). За Грабцем означає „долину з двох сторін заслонену горами”, за Штібером — „завжди якесь місце на гірському хребті”.

ПРИСЛУПСКА ДОЛІНА, -ОПІ -Ы лу 34. Prislopszka Dolina ПК, K-1869; Prislopská dolina K-1960. Прикм. ж. р. від Прислуп (назва села) + **Доліна**.

ПРОГУН, -ОНА лу 35. Прогун (по) Астр., Від прогун „прогін — дорога (між полями і ін.) для перегання худоби” (Грін. III, 461).

ПРОКОПОВА ПІАМКА, -ОПІ -Ы лу 36. Prokороva jamka АПеш. Прикм. від антр. Прокон + **іамка** (див. **Іамкй**).

ПҀД ВАСИЛ'ОВОМ па 38. О. одп. від **Васп'л'ув**.

ПҀД ВЕЛИКИМ ПАВЛ'УВ-СКИМ па 38. Pod velkim Paulow-szkim ПК. Від прийм. пҀд „під” + мікр. словосполучення с. р. Великой Павл'увскої (<антр. Павло) в О. одп.

ПҀД ВЕР'ХОМ по 38. Pot ver-chom П. О. одп. від **Вер'х**.

ПҀД ВЕРШКОМ по 38. Pod Ver-skom ПК. О. одп. від **Вершк**.

ПҀД ГАРЧ(Ш)'АСТЫМ по 38. Pod Haresasztim ПК, Pod Hicaste АПеш. Від **Гарчастий** в О. одп.

ПҀД ГВІЗДОВЫ ЛҀКЫ, парал. ПҀД ГВІЗДОВЫМА ЛҀКАМИє лу 38. З. та О. одп. від **Гвіздовы ЛҀкы**.

ПҀД ГРУНОМ па 38. О. одп. від **Грун**.

ПҀД ДАН'ІМ ВЕР'ХОМ по 38. О. одп. від **Дан'ї(ї) Вер'х**.

ПУД ЗАМІАТ' па 38. О. одн. від антр. Заміата. Форма Р. мн. виступас як незмінна.

ПУД КАМІННЫМ по лу лі 38. О. одн. від Каміный.

ПУД КАРІАНОВЫМ лу 38. О. одн. від Кар'іановой.

ПУД КЫЧУРКАМІ па лу 38. О. мн. від Кычуркы.

ПУД КЫЧУРКОВ лу 38. О. одн. від кычурка (див. Кычарка).

ПУД МАЛЫМ ПАВЛУВСКЫМ па 38. Pod malim Paulowszkim ПК. Пор. антонімічну назву.

ПУД ПАС'ІКОВ па 38. Pod pasiku АПеш. О. одн. від Пас'іка.

ПУД ПЕРЭЛ'ІСКОМ по 38. Pod Prelizok ПК. О. одн. від перэл'ісок.

ПУД ПУТ'ОВ лу студ 38. О. одн. від пут' „дорога”.

ПУД РОГОМ па 38. О. одн. від Руг „rig”.

ПУД СІГЛАМІ лу 38. О. мн. від Сіглы.

ПУД СКАЛКОВ лу студ 38. О. одн. від Скалка.

ПУД СКУЧКОВЫМ лу 38. О. одн. від Скучковой (<антр. Скучко).

ПУД СКОРОВ по 38. Pod Szokou ПК. О. одн. від скора (див. Скоры).

ПУД СТРЕН(М)ТУРОВ по 38. Pod Zstrmtura ПК. О. одн. від Стрел(м)тура.

ПУД ФЛЫСКУВЦОМ па 38. Pod Fieskowczom ПК. О. одн. від Флысковец.

ПУД ЦІНТАР'ОМ по 38. О. одн. від цинтар' (див. Цынтар').

ПУД ЧА(Е)ЛОМ лу 38. Pod Cselovom ПК. Podčilova АПеш. Від Ча(е)-по в О. одн.

ПУД ШАНГА ДЭБР'ОВ па 38. О. одн. від Шалга Дэбр'іа.

ПУД БАРАНКУВЦОМ по 34.

Pod Barankovtze ПК, K-1861. О. одн. від Баранковец'.

ПУД БАХУР'ОВЫМ ЖОЛОУБОМ лі 30. О. одн. від Бахур'ув Жолуб.

ПУД БЕСЦЕДЗЭЛОМ лі 30. О. одн. від Бесцедэл.

ПУД БІЛАСОВОВ ДЭВР'ОВ лі 30. О. одн. від Біласова Дэбр'а.

ПУД БЛАЗОМА лу 32. Див. Блаза.

ПУД БОРСУКОВ лі 39. О. одн. від Борсука.

ПУД БРШ'ІКЫ лу 36. З. мн. від Брш'ікы.

ПУД БУКОВИНОВ лу 36. О. одн. від Буковина.

ПУД ВАСІЛІШ'ОМ лі 35. О. одн. від Васіліш'е.

ПУД ВЕЛІКЫМ БЭРЕГОМ лу 34. О. одн. від Великий Бэрег.

ПУД ВЕР'ХОМ лі 30. Pod W-(y)erchom ПК, K-1960. О. одн. від Вер'х.

ПУД ВЭРШКОМ по 35, 39; лу 35. Pod Verskom ПК. О. одн. від Вэршок.

ПУД ВЫШН'ОВ КЫЧУРКОВ по 35. Pod vyshou kyčerkou (по) K-1960. О. одн. від Вышн'а Кычурка.

ПУД ВПАЛНИКОМ по 35. Pod Oralenikom ПК. Под Упалеником (по) Астр. О. одн. від Впалник.

ПУД ВУШКУЛЕ'НОМ по лу 39. Pod Oskulnu, Pod Oskulinu ПК. О. одн. від Вушкулл.

ПУД ГАВРАНУВЦОМ лу 30. Pod Navranovetz (лі) ПК. О. одн. від Гаврановец.

ПУД ГАЙОМ по 36. Popod hajom АПеш. О. одн. від гай.

ПУД ГАЛАГОВЫМ лу 36. О. одн. від Галаговой.

ПУД ГОЛЫМ БЭРЕГОМ студ 32. О. одн. від Голый Бэрег.

ПУД ГОЛІЦОМ по 35. Pod holiczu ПК. О. одн. від Голлиц'а.

ПУД ГОРБОМ по 35, лу студ 32. Pod hrbom K-1960. О. одн. від Горб.

ПУД ГРАБОМ студ 30. Від граб в О. одн.

ПУД ДЭБЕР'КОВ лу 35. О. одн. від дэбер'ка (див. Дэбэр'ка).

ПУД ДЕРЕСУВКОМ лу 39.

ПУД ДЕРНОВОМ лу 32. О. одн. від Дерну.

ПУД ДЗ'УБР'ОВОМ по 35. О. одн. від Дз'убр'ув.

ПУД Д'ІГОМ по 36. Рород DiI APеш. Понот Дѣл Астр. О. одн. від Д'і.

ПУД ДОЛІНОВОМ лі 30. О. одн. від Долина.

ПУД ДУБ'ОЧКЫ лу 32. Pod Dubit-ski, Pod Dubinky ПК. О. одн. від Дуб'очки.

ПУД ДЖ'АБ лу 36. Iz džab (лі) APеш. З. одн. від Дж'аб.

ПУД ЗАРУБОВ по 35. Pod Zarubu ПК, Pod zarubou (по) К-1960. О. одн. від Заруба.

ПУД ЗЛОМШ'ОМ лу 35. О. одн. від Зломш'е.

ПУД ЗНАКОМА па 30. Pod Znaki ПК, (по) APеш. Від знак „позначни, які вказують на межу”.

ПУД ІВАНКОВЫМ ЧЕРТЭЖОМ лі 30. Pod Cserteszom ПК. Від прийм. пуд „лід” + Іванкув (<антр. Іванко) Черт'іж в О. одн.

ПУД ІВАНЦ'ОВЫМ ЧЕРЕНЦ'ОМ лі 30. О. одн. від Іван'ц'ув Череп'ец'.

ПУД ІАРКОМ по 39. Від йарок в О. одн.

ПУД ІАРОШОВОЙ по 39. Ро pod jarosovy ПК. З. одн. від Іарошовой.

ПУД ІАСЕ'НИКОМА лу 30. Pod Jaszyniki ПК. О. одн. від Іасе'никий.

ПУД ІУТРЕ'НОВ лу 30. Pod Jutrinju ПК, Pod Utrenju (по) APеш. О. одн. від Іутрина.

ПУД КЫЧАРКОВ по 39. Ро pod Kitsurku ПК, Pod Kičerku ONZ. О. одн. від Кычарка.

ПУД КЫЧАРОВ по 30, студ 34. О. одн. від Кычара.

ПУД КЫЧУРКАМИ лі 35. О. мн. від Кычурка.

ПУД КЫЧУРКОВ по 35. Pod Kitsurki ПК. О. одн. від Кычурка.

ПУД КОП'ИЦОВО(В) лу 34. З. одн. від Коп'ицovo.

ПУД КО'ПРИВШ'АМИ лу 35. лі 32. О. мн. від Ко'привш'а.

ПУД КОСТ'ОВЫМ по 35. О. одн. від Кост'овой.

ПУД КРУГ'ГАКОМ лі 30. О. одн. від Круг'г'ак.

ПУД КУХАРИКОВОМ по па 34. О. одн. від Кухарикова (див. Кухарико-во).

ПУД КУЧО'ЛАТОВ лі 32. О. одн. від Кучо'лата.

ПУД ЛАДОВОМ ІАМКОМ по 36. Від прийм. пуд „лід” + словосполучення Ладова Іамка (див. Ладовой).

ПУД ЛАЗОМ по 36. Pod lazom APеш. О. одн. від Лаз.

ПУД Л'ІВУРДОВ лу 32.

ПУД Л'ІСОМ лу 30. Pod lesami К-1960.

ПУД ЛУК'УВСКИМ по 32. О. одн. від Лук'уе'кой.

ПУД ЛУ'ОПЕЙКОВ по 30. Pod Lurejku ПК. О. одн. від Лу'опейка.

ПУД МАГУ'ОРОВ по 35; лу 35, 36. О. одн. від Магу'ора.

ПУД МАД'АРОВЫМЫ ПОТОКА-МИ лу 36. О. мн. від Мад'аровы Потока.

ПУД МАЛ'ОВОМ лу 36. О. одн. від Мал'ова (<антр. Мад'о).

ПУД МЫНЧУ'ОЛОМ по 35. pod mncsalom, pod moncsalom ПК; Pod Mončolom К-1866, Pod maňulom (по) К-1960. О. одн. від Мынчул.

ПУД МЛАЧАНЫМ по 35. Pod mlačanim ПК; Pod mlačaným (по) К-1960. О. одн. від Млачаны.

ПУД МЛАЧКАМИ лі 30. Pod Mlačskami ПК, Pod mlačkami К-1866, К-1960. О. мн. від Млачкы.

ПУД МУРОВА'НОВ ДЭБР'ОВ лу 36. Від прийм. пуд „лід” + словос-

пол. Мурована (< дисприкм. мурованій) Дебр'а в О. оди.

ПУД ПАНА́Р'ОВЫМ лу 30. Pod panovom (ду) К-1960. О. оди. від Панар'овой (< антр. Панар').

ПУД ОУМА́СТОВЫМ по 39. О. оди. від Оумастовой (див. **Мастовой**).

ПУД ПА́ЛІ'ГІ ПАС'ІКЫ лу 39. З. оди. від Пал'гі Пас'ікы.

ПУД ПАРИ́ЎЗОВЫМ лу 31. Pod parihuzovom К-1960 О. оди. від Паріузоно.

ПУД ПЕРЕ́ЛІСКОМ лу 36. Від перелісок в О. оди.

ПУД ПЕРЕ́ЛІСЧКОВ лу 30. О. оди. від Перелісчкы.

ПУД ПО́ГАР'ОВ по 30, 32; на студ 31; лу студ 36. Pod Pohar PK, Pod poharj APеш., Pod Poharom К-1960. О. оди. від По́гар'.

ПУД ПОСТО́ЙЦАМИ по 30. Pod postojicami К-1960. О. мн. від Постаїці.

ПУД ПРІ́НОРОМ по 36. О. оди. від Пріноур.

ПУД ПРІ́СЛЮНОМ по 31. Pod prislor PK. О. оди. від Пріслун (назва села).

ПУД РО́ГОМ лі 30, студ 39. О. оди. від Руг.

ПУД РУБА́НОВОМ лу студ 35. О. оди. від Рубанув (< Рубан').

ПУД СВІ́ЙНЫМ ГО́РБОМ лу 30. Pod Svinim horbom PK, К-1960; Pod Svinim horbom APеш. О. оди. від Свінній Го́рб.

ПУД СКА́ЛОВ лу 35. pod Skalu PK. О. оди. від Ска́л.

ПУД СТЕШКІ́ лі 32. Pod Steski PK. З. мн. від стешка.

ПУД СТРО́ПІЧКОМ по 30. О. оди. від Стрбічкы.

ПУД ТЕСАМИ лу 30. О. мн. від Тесы.

ПУД ТОВГА́ЙСКИМ лі 35. О. оди. від Товгайской.

ПУД ТОПО́ЛІНАМИ лу 36. Pod topolini APеш. Від тополіні в О. мн. Див. Топол'яны.

ПУД УБО́ЧКАМИ лу 35. Pod Ubockami АСтр. Зменш. до Убо́ч в О. мн.

ПУД УРБА́НОВОМ лу 32. Pod Urbanom PK. О. оди. від Урбанув (< антр. Урбан).

ПУД ФРЕ́НЦКОВ по 30. Pod Frenczku PK, Pod frencoku К-1960. О. оди. від Фрэнца.

ПУД ЧА(О)ЛЮ́М по 30, 32. Pod Csolo, Pod Csalom PK, Pod celom (ду) К-1960. О. оди. Ча(е)лб.

ПУД ЧЕШЛЮ́, парал. ПУД ЧАЛЮ́М по 35. З. оди. від Чалб.

ПУД ЧЕРНИ́НАМИ по 35. Pod Cserninami PK. О. мн. від Чернині.

ПУД ЧЕРНИ́НКАМИ по 35. О. оди. від Чернинка.

ПУД ЧУРІ́ЧА лу 39. Pod Curiča ONZ. Р. оди. від антр. Чуріч.

ПУД ША́ЛЕНОВ УБО́ЧОВ лу 32. О. оди. від Шалена Убо́ч.

ПУД ШГА́ЛІНКОМ лі 30. О. оди. від Ш'аліны.

ПУД ШІ́ЛІЦЕ́, парал. ПУД ШІ́ЛІЦОМ по 30. Pod šilcom (ду) К-1960. Зменш. до село в З. та О. оди.

ПУД ШО́ВБОМ по 30, на 35, лу 32. Pod Sesobom, Pod Sesob PK; Пуд Шо́бом (по) АСтр. О. оди. від Шо́бв „вершина, маківка гори“ (Шт. II, 72; Руд. 62). „стрімка вершина гори, скеля“ (Грін. IV, 529).

ПЧАЛІ́НСКИЙ ПÓТУК, -ОГО -ОКА; парал. У ПЧАЛІ́НСКИМ ПÓТОЦІ лу пот 39. Прикм. від назви села Пчалінный (оф. Pčolíně) + Пóтук.

Р

РА́ДАКОВОЙ, -ОГО лі 36. Na Radakovom APеш., Радаковой АСтр. Субстант прикм. с. р. від антр. Радак.

РА́Й, -Я; парал. В РА́ЙУ по 35. Raj (по) К-1960. Назва, мабуть, метафорична.

РЕШЕТИШ'Е, -'А по пот 36. Reše-
tiše АПеш. Похідне від решето.

РІПА, -Ы лі 39. Rira ПІК. Назва
відома на Гал. Лемків. (Шт. II. 63).
Бойків. (Руд.), Гуц. (Гр. 47) у зна-
ченнях: 1) скала, обривиста скала.
2) високій стрімкий берег, обрив.
3) „кам'янистий ґрунт”. 4) „промої-
на, вибоїна”. (Гр., Грін. IV, 17).

РІПЫ, -Ø лу 30. Ripi ПІК. К-18
66; Ripy К-1960. Н. мп. від Ріпа.

РІПКА, -Ы по 32. Rira ПІК.
Зменш. до Ріпа.

РІКА, -Ы; парал. НА РІКЪ, У РІ-
Ц'І по пот 38, на 35. Uriczi ПІК. Rika
АПеш., Рька Астр. Від апел. ріка.

РІН'І, -О лу 30. Rinye ПІК. Rine
К-1960. Від rin' у Н. мп. Назва ві-
дома на Бойків. (Руд.), Гуц. (Гр. 47)
у значенні: 1) „крупний пісок,
гравій, галька”. 2) „берег або дно
річки з крупного піску, гравію,
гальки” (СУМ. VII, 575).

РІН'І ЗА ЙАРКОМ по 32. Rino
ро за Jarok ПІК. Див. Рін'і без уточ-
нюючого компонента.

Р'ІПШ'Е, -'А лу 38. Ripise ПІК,
Ripišin АПеш. Від р'іпа (див. Ріпа)
÷ суф. -ш'е „лице”.

Р'ОВІН', -Е'НИЕ; парал. НА Р'О-
ВЕ'НИЕ по 36, 39. Rovini. Roveny
ПІК; Ровѣн Астр., Roveň ONZ. Від
апел. ровін' „рівнина”.

Р'ОВІН'Ц'А, -'І по 38. Зменш. до
Ровін'.

Р'ОЗТОКЫ, -УК лу 32; лі 32, 35,
36. Rosztoki(a) ПІК, Rostoki АПеш.,
Ростоки АПеш. Н. мп. від р'озтока
„розтік”.

Р'ОЗТУЧКА, -Ы по 35. Rosztocha
К-1866, Ростучка Астр. Зменш. до
розтока (див. Р'озтоки).

Р'ОЗТУЧКЫ, -ЧОК лі 38. Ростич-
ки Астр. Н. мп. від р'озтучка (див.
Р'озтучка).

Р'ОЗТУЧКЫ, -ЧОК па 30. Roszto-
cski ПІК. Н. мп. від Р'озтучка.

РОКЫТ'А НИЖН'ОЙ, -О -'ОГО

лу 30. Rokytá niěná К-1960. Див. ант.
ВЫПШ'ОЙ РОКЫТ'А.

Р'ОМАНОВОЙ, -ОГО; парал. НА
Р'ОМАНОВЪМ лу 39. Romanovo ПІК,
К-1875, ONZ. Субст. прикм. с. р. від
антр Ромап.

РОСОХА, -Ы; парал. НА РОСОХ'І
по па 35. Na Roszose ПІК. Від місц.
росоха „россоха, розгалуження”.

РУБАН', -'І/-ИЕ лу 30, 35. На
Ruban ПІК. Rubaň (лі) К-1960. Від
місц. рубан' „руб — вирубане міс-
це”. Назва значно поширена на Гал.
Лемків., Бойків. та Гуц.

РУДИКОВА П'АМА, -ОІИ -Ы
по 36. Прикм. від и-ца Рудик: ÷
йама.

РУТ'І, -О; парал. НА РУТ'АН по
30. Rulyi. Na Rulyoch ПІК; Ruli (лу)
К-1950. Н. мп. від місц. рут'а „рілля
— впоране поле”.

РУНЬИЙ, -ОГО лу 30. Runya ПІК,
Runi АПеш., Ruňa К-1960. Від місц.
прикм. руный „рівний”.

Р'УНК, -А; парал. НА Р'УНЦІ лі
36. Runk АПеш., Рунк Астр. З рум.
runc „вирубвання, корчування,
прочищення” (Гр. 217).

Р'УНКУВ, -ОВА па лі 35. Runkó
(лі) АПеш., Рункув Астр. Прикм.
від Рунк.

РУГ, -'ОГА; парал. НА Р'ОЗ'І по
35, лу 30, 39; лі 39. Ruch ПІК. Ruh
АПеш., Roh (лу) К-1960, ONZ. Від
апел. руг „ріг”.

РУШКОВА ДОЛІНА, -ОІИ -Ы
лу 30, 32. Ruszkova D(d)olina ПІК.
Прикм. від антр. Рушко ÷ Дошла.

С

С'АГНІ, -Ø лі 35. Сяги Астр.
Н. мп. від с'ага „міра площі, але
й кубічна міра”.

САГ'АНОВЕЦ, -УВЦА лу 30. Cza-
(i)ganovecz ПІК, Saganovcov АПеш.
Від антр. Саган ÷ суф. -овец.

САДЫ, -У лу 36. Н. мп. від сад.
САКОВЫ ПАС'ІКЫ, -ЫХ -Ø лу

30. Прикм. від антр. Сак у Н. мн. + Пале'кы.

СВИНАР'КЫ, -'ОК лі 30. Svinarky (лу) К-1960. Від місц. свинар'ка „пелюстка, тверда трава” у Н. мн.

СВІННІЙ ГОРБ, -ОГО -А по 30. Svinni П(h)orb ПК, К-1866, АПеш.; Sviní horb К-1960. Прикм. від свин'а + Горб.

СИВАКУВСКОЇ, -ОГО по 35. Szivakovske ПК. Субст. прикм. с. р. від п-ща Сивак.

СІГЛА, -Ы по 32, лу 30. Szihla, Na Szihlye ПК; Sihla, Sichla, Cehlja П; Sihla К-1960. Назва відома на Гал. Темків. (Шт. II, 69), Бойків. (Руд. 31), Гуц. (Гр. 49) скрізь у значенні „густий смерековий ліс”. З рум. síhly з цим же значенням.

СІГЛА ЛІВЫЙ БУК, -Ы -ОГО -ОКУ лу 32. Див. Сігла без уточнюючого компонента Лівий Бук.

СІГЛЫ, -ГОЛ лу 35, 38. Szihla, Szihly ПК; Cehlja АПеш. Н. мн. від Сігла.

СІМУШ'ЎВ КУТ, -ОВОГО -А лу 38. Simosuw kut ПК. Прикм. від антр. Симуш + кут.

СИНДИЦКА МЛАКА, -ОЙІ -Ы лу 36. Прикм. від антр. Синдик + млака (див. Млака).

СИНТ'ОВЕЦ, -УВЦА лу лі 32. Від антр. Синт'о + овец.

СИНЦОВА ЛУКА, -ОЙІ -Ы лу 36. Прикм. від антр. Синц'о + лука.

СІДЖ'ИН'А, -'А ч. с. 38. Від місц. сідж'ин'а „сидіння”.

СІДЛО, -А по па 39. Сидло Астр. Те саме, що сидловина „довга западина, неглибока вгінка між височинами гірського хребта” (СУМ, IX, 215).

СЕРЕДІНА, -Ы ч. с. 36. Середина ч. с. Астр.

СЕРЕН'НІ ЖАКУЛ'КЫ, -'ІХ -Л'ОК лу 35. Від місц. прикм. серен'ній „середній” у Н. мн. + Жакул'кы.

СЕРЕН'НІ ЛУКЫ, -'ІХ -Ø лу 38. Luki(y) ПК. Від прикм. серен'ній „середній” + лука у Н. мн.

СЕР'ЕН'НІЙ, -'ОГО лі 39. Від серен'ній „середній”.

СЕР'ЕДНІЙ ГОРБ, -'ОГО -А по 38. Від прикм. сер'едній „середній” + Горб.

СЕРН'А РОВІН', -'А -Е'НЦЕ лі 35. Сөрня ровинь Астр. Від серен'ній „середній” + Ровін'.

СЕРСТ'АНОВЕЦ, -УВЦА лу 36. Sersstjanovec АПеш.

СКАЛА, -Ы лу 35, лі 38. на Skale ПК, Skala (лу) АПеш. Від скала „скала”.

СКАЛКА, -Ы лу 30. Szkalka ПК. Від скала „горб”.

СКОРЫ, -'ЎР лу лі 38. Szkora, Szkura ПК, К-1866; Skora АПеш., Скору Астр. Від місц. скора, правдопод. „місце, де знімали кору з дерев” у Н. мн.

СКОРОДЫ, -Р'УД по 35. Від місц. скороды „виходжені коровами заглибини”.

СКР'ЕДИЦІ, -Ø, парал. В СКР'ЕДИЦАН лу 32. Skredisze ПК.

СКРИП'ЕЦ, -ЙПЦА лі 30. Від скрип'іти + суф. -ец.

СЛИВКОВА ПОЛ'АНКА, -ОЙІ -Ы лу 32. Прикм. від п-ща Сливка + Пол'анка.

СЛИСКОВЕЦ', -УВЦА лі 36. Slizkovec (лі) АПеш. Мабуть від антр. Слиско + суф. -овец'.

СЛОВІАН'СКОЇ, -ОГО по 32. Slovenszke, Slovzans(s)ke ПК, АПеш. Субст. прикм. с. р. від антр. Слов'ян.

СМЕРЕКОВІЦА, -І лі 30. Smerekovicza ПК, Smerekovica (лі) К-1960. Від смерековица (<місц. смерек „смерека”) „зарослі смерени”.

СМОЛ'АКОВА МЛАКА, -ОЙІ -Ы па 35. Смолякова млака Астр. Прикм. від антр. Смол'ак + млака (див. Млака).

СМУЛНИЦКА ПОГАР', -ОЙІ -'І

л. у 32. Szmolniczki Pohár ПЦ. Від смульницький (див. далі) + **Побар**.
СМУЛНИЦЬКИЙ ПОТУК, -ОГО -ОКА пот 35. Смолиницькій ярок АСтр. Прикм. від Смульник (оф. Smolník), назва села + **Потук**.

СМУЛНИЧОК, -ЧКА по 32. 35. Szmolnitsek ПК, Smulniček АПеш., Смолничок АСтр. Зменш. до назви села Смульник.

СОЛІШ'Є, -'А; парал. НА СОЛІШ'У лу 30. 32. 35; лі 35. Szolistsa(e), Solisča ПК; Solišče (лу) АПеш., Солище АСтр. Solište (лу) К-1960. Назва відома на Гал. Лемків. у значенні „джерело з соленою водою” (Шт. II, 69) або „місце, де дають худобі сіль” (Грін. IV, 166).

СОЛІТВИНЫ, -О лу 36. Slatini АПеш. Назва відома на Гал. Лемків. (Шт. II, 68). Боїків. (Руд.). Гуц. (Гр. 48) у значенні „солене болото, джерело з соленою водою”.

СПУДН'І ЛУКЫ, -'ІХ -О лу 30. Spodni luki АПеш. Від місц. прикм. спудній „спідній, який міститься внизу; шкідлив” + лука у Н. мн.

СТАВЛІНЕЦ, -НЦА по на 35, лі 30. Sztavlenetz, Staulinecze ПК; Stavlinec АПеш., Stavlenec (по) К-1960. Конусоподібна купа дров, підготовлена для випалювання вугілля (див. Ставець, Грін. IV. 194).

СТАВЛ'ІНЕЦ', -НЦ'А лі 34. Na Stavlintzu ПК, Stavlenec К-1960. Див. **Ставліпец**.

СТАВЛІНЧИК, -А; парал. У **СТАВЛІНЧИКУ** лу 39. Зменш. до **Ставліпец**.

СТАВЛ'ІНЧИК, -А лу 36. Зменш. до **Ставл'іпец**.

СТАРА ПУТ', -ОП'ІІЄ лу 38. Sztara puty ПК. Від прикм. старій у ж. р. + пут' „дорога”.

СТАРЫ ЛУКЫ, -'ІХ -О лу 35. Від прикм. старій + лука у Н. мн.

СТЕЦЕКОВОЙ, -ОГО па 38. Субстант. прикм. с. р. від антр. Стецек.

СТІШКА, -'Ы лу 35. Sztiška ПЦ. **СТРЕН(М)ТҮРА**, -'Ы па 32. 38. Sztřmrtura ПК, Střmrtura АПеш. Назва поширена на Гуц. (Гр. 103) у значенні „тісне місце, тіщина”. З рум. straintoare з цим же значенням.

СТРЕНТҮРСКОП, -ОГО лу 32. Střemturszke ПК. Прикм. с. р. від **Стрен(м)тура**.

СТРІНТҮРКА, -'Ы лу 35. Strim(n)turka ПК. Зменш. до **Стрен(м)тура**.

СТРІПНИК, -ПКА па 38 Стрип(!) АСтр. Від місц. стр'уп „стрип — купа, надр., дров” (Грін. IV, 217). На Боїків. стріп „висунута донереду частина гори між потоками” (Руд. 51).

СТРІПНИК, -А па 30. Sztropik ПК. Strop(i)k К-1866, К-1960. Від аел. струп „стрип”. Див. вище.

СТРУБІВ'Ш'А, -Ш'І лі 30. **СТРУБІВСКА ПУТ'**, -ОП'І -ІІЄ дорога 30. Sztřu(m)bovszka puty ПК.

СТРУЖНИЦА, -'І лу 36. Stružnica пот АПеш., Стружниця АСтр. Снів звучне з назвою сусіднього села Стружниця (оф. Ostrožnica).

СТУЖОК, -ЖКА па 30. Stuzok (лу) К-1960. Змен. до стуг „стіг”.

СУРІНУВ КУТ, -ОВОГО -А лу 36. Прикм. від п-ца Суринна + кут.

СУР'ЇВ КУТ, -ОВОГО -А лу 38. Прикм. від п-ца Сур + кут.

СПУД СТОЛІЙНИ пот 39.

Т

ТАБЛА, -'Ы по 35. Tabla (по) К-1960. Від місц. аел. табла „велика рівна площа землі, яка має форму чотирикутника” (SSJ, IV, 480).

ТАБЛЫ, -БЕЛ по 36. Н. мн. від **Табла**.

ТАН'А, -'І; парал. НА **ТАН'І** лу 35. Таґа (по) К-1960. Назва, правдопод., антропомічна.

ТАН'ЦАТ' ПÓТУК, -Ø -ОКА лі 32. Н. мн. від Тан'ц'ата + Пóтук.

ТАН'ЧАКÓВА ЙАМКА, -ОПІ -ІЯ лу 36. Прикм. від п-ща Тан'чак + йамка.

ТАРДИНОВО, -ОВА(!) па 34. Tardínova ПК. Субст. прикм. с. р. від антр. Тардин(а).

ТЕП'ГАЧІ ГАВРЫ, -ІХ -ВЕР; парал. N' ТЕЛ'АЧИХ ГАВРАХ лу 39. Від прикм. телячий + гавра (<рум. gauga „діра“) у Н. мн. Гавра „зимове лігво ведмедя“ (Грін. I, 344).

ТЕСЫ, -О лу 30.

ТІМКА ДÓЛИНА, -А -Ы лу 38. Timka D(d)olina ПК, АПеш. Від антр. Тімко + Дóлина.

ТІМКА ПÓТУК, -А -ОКА лі 38. Timka pot. АПеш. Від антр. Тімко у Р. одн. + пóт'ук (див. Пóтук).

ТІМКОВА ДÓЛИНА, -ОПІ -Ы па 38. Прикм. від антр. Тімко + Дóлина.

ТІМОВЫ РУЛ'І, -ЫХ -О лу 30. Tímové ruli (лу) K-196 O. Прикм. від антр. Тимо + рул'а „рілля“.

ТІРОХА, -Ы; парал. В ТІРОС'І лу 36.

Т'ІСНИНЫ, -ІН па 38, лу 39. Від тісна у Н. мн.

ТОВГАЙСКОЙ, -ОГО лу 30. Субст. прикм. с. р. від місц. апел. товгай „опришок“.

ТОВГАЙСКОЙ ЗАН'Н'ОПІ, -ОГО -'ОГО лу 35. Tohajske ПК, Tohajske (лу) АПеш., Товгайскій АСтр., Tohajské (лу) K-1960. Від Товгайської + постпозитивний означуючий компонент зан'п'ой (<зан'п'ій „задній“).

ТОВГАЙСКОЙ ПЕРЭН'Н'ОПІ, -ОГО -'ОГО лу 35. predne Tohajske ПК. Див. вище.

ТОКАРЎВСКОЙ, -ОГО по 35. Tokarovszke ПК. Субст. прикм. с. р. від антр. Токар.

ТОПОЛ'АНКЫ, -НОК по 36. Topoljanki АПеш. Похідне від топол'а.

ТРУХАНОВОЙ, -ОГО лу лі 38. Truchanova ПК, Truhani АПеш. Субст. прикм. с. р. від антропон. Трухан.

ТУРКОВА ВУБОЧКА, -ОПІ -Ы по 30. Turkova I(u)boec(δ)ka ПК, K-1960. Прикм. від антр. Турок: - Вубочка.

ТУРОВА МЛАКА, -ОПІ -Ы лу 32. Прикм. від антр. Тур(о) + млака.

У

УБЎЧ, -ОЧІ лі 34. Убоџ АПеш. Назва відома на Гал. Лемків. (Шт. II, 77), Воїків. (Руд.), Гуц. (Гр. 43). Від апел. убўч „убіч — схил (спад) гори; узбіччя“.

У БЫ́СТРУМ студ 39. Від бы́стрый „ливидний“ у М. одн.

У ВАС'КОВУМ ЧЕРТЭЖІ студ 30. М. одн. від Вас'кўн Черт(“)жн.

У ГАВРАН'У студ 39. М. одн. від Га́вран'.

У Л'ІСКУ студ 38. М. одн. від л'ісок.

У СТАВЛ'ІНЧИКУ (квісна вода) студ 36. М. одн. від Ста́вл'інчик.

У СТÓВЦІ студ 38. М. одн. від Стóвка.

У ХМÉЛ'ОВУМ студ 36. М. одн. від Хмел'овой.

Ф

ФАЛ'ЧИ, -Ø лу 39. Fales, Falèi ПК; Talsci ONZ. Від фал'ча „старовинна міра поверхні“ у Н. мн. (ССМ, II, 497).

ФАРГАЧОВОЙ, -ОГО по 39. Far-gačovo ONZ. Субст. прикм. від антр. Фаргач.

ФАР'СКОЙ БР'ІШ'Е ЗА ЦЕР'КОВІОВ, -ОГО -'А Іа-за -КВІІ по 32. Прикм. с. р. від фар'ський (<фара) + Бр'іш'е та уточнюючий компонент За Цер'ковіов (<цер'ков, цер'ква) в О. одн.

ФЕДА́РКЎВ, -ОВА; парал. ФЕДА́РКОВОЙ, -ОГО лу 38. Fedarkuw

Csertisz ПК, Fedarkiv (лу) АПеш. Субст. прикм. ч. р. від антр. Федарко. ФЕДОРАТ ЗАЛОМА, -О -Ы лу 30. Fedorova Zaloma ПК. Fedorat zaloma АПеш. Н. мн. від антр. Федората + **Залома**.

ФЕРКУВ БЕРЕГ, -ОВОГО -А; парал. НА ФЕРКУМ БЕРЕЗ'І по лу 39. Прикм. ч. р. від антр. Ферко + **Берг**.

ФІГУРАН'СКОІІ. -ОГО по 39. На Фігуранскім АСтр. Субст. прикм. с. р. від антр. Фігура.

Ф(П)ЛЫСКОВЕЦ, -УВЦА лу 35, лі 36. Pleskovec ПК, Pleškovec К-18 66. Bruskovec АПеш., Плысковец АСтр. Від антр. П(Ф)лыско + -овец. ФЛЫСКОВЕЦ, -УВЦА лу 38. Fleskowitz ПК. Див. вище.

ФРЭНЦКА, -Ы па 30. Frencka ПК, Trencka К-1866, К-1960; Frenčki (по) АПеш. Від антр. Френц + -ка.

ФУДРОВЕЦ, -УВЦА лі 32. Furdovec ПК. Від антр. Фудра + суф. -овец.

Х

ХАМУВСКЫ ЯМКЫ, -ЫХ -МОК лу 30. Прикм. від антр. Хам- (о) + **Ямкы**.

ХАНИНЫ ГР'АДЫ, -ЫХ -Ø по 35. Прикм. від антр. Хана у Н. мн. + **Гр'ады**.

ХАРИТУНОВА УТРЕН'А, -ОЙІ -І; папал. ХАРИТУНОВОЙ ВУТ-РЕН'А, -ОГО -'А по лі 35. Прикм. від антр. Харитун + ўтрен'а (ж. р.) вўтрен'а (с. р.). Див. **Пўтршна**.

ХОВАНЧАТ УБОЧА, -Ø -І па 30. Novanna/Novancza Uboec ПК, Uboč (лі) К-1960. Р. мн. від антр. Хованчата + убоча (див. **Убўч**).

ХОМОВОЙ, -ОГО лі 32. Homov laz ПК. Субст. прикм. с. р. від антр. **Хома**.

ХОТИМІАТ, -А ч. с. 38. Форма Р. мн. від антр. Хотиміата.

ХУДОВА (парал. ХУДА) ДЭБР'А

-ОЙ -І; парал. НА ХУДУЙ ДЭБРЕ" на 39. Прикм. від антр. Худа + дэбр'а „ар. улоговина”.

Ц

ЦЕГОЛ'НА, -'І лу 32. Від місц. цегол'на „цегельня”.

ЦЕ"ИГУЛ'АТ, -А лу 38. Czingulaz ПК, Ценгулят АСтр. Форма Р. мн. від антр. Це"игул'ата.

ЦІБІКОВО -ОВА(!) лу 34. Czibikova ПК. Субст. прикм. від антр. Цибік.

ЦІВУЛ'КЫ, -Л'ОК лу 36. Нохіне від шбул'а.

ЦІГАН'СКЫІІ ПÓТЎЧОК, -ОГО -ЧКА пот 3 8. Прикм. від апел. циган „циган” + **Пóтўчок**.

ЦІГІНОВЕЦ, -У'ОВЦА лу 32. Cziginovec, Czigánovec ПК. Пrawdę-подібно, від антр. Цигин(а) + суф. -овец.

ЦІНТИР', -И'Р'А, парал. ЦА ЦІНТИРЕ" по 39. Czinter, Pri czinteru ПК; Na cintiru ONZ. Від місц. цінтир' „цинтар, кладовище”.

Ц'ІЛ'УХУВ ГРУН, -ОВОГО -А лу 35. Цвильухув грун АСтр. Прикм. від антр. Ц'іл'ух + **Грун**.

Ч

ЧАЛО, -А по 35. на Csali ПК, Calo (по) АПеш., Чало АСтр. Назва метафорична.

ЧА(Е)ЛЮ, -А, лу 38. Cselo ПК.

ЧА(О)ЛЮ, -А па 30. Csalo, Csoló, Sasove Csalo, Csolo Kucsalata (Kucsalata — фігурує самостійно) ПК; Calo К-1866, Celó К-1960.

ЧЕРВЕН'АК'ЎВСКОЙ, -ОГО па 38. Субст. прикм. від п-ща Червен'ак.

ЧЕРГАНОВЕЦ, -УВЦА по лу 36. Čerňagovec АПеш. Від антр. Черган + суф. -овец.

ЧЕРЕМКА, -Ы лу лі 35. Csereny ПК, Черемка АСтр.

ЧЭРЕЗ ВЕР'Х по 35. cseresz ve-
rch НК. Від прійм. *чэрез* + *Вер'х*.

ЧЕРН'А, -А лу 38.

ЧЕРНИНЬІ, -ЙН; парал. НА
ЧЕРНИЦАХ по 35; лу 30, 35. На
Csernina НК, Černini (лу) АПеш.
Черниши АСтр. Назва відома на
Гал. Земків. (Шт. II, 16), Бойків.
(Руд. 19). У Рудницького черниша
„підготовка ґрунту для оброблюван-
ня шляхом спалювання зрубаних
дерев”.

ЧЕРНИНЬІ, -НОК по 35. Чеш-
ши АСтр. Зменш. до *Чернишій*.

ЧЕРТЕЖ, -А лу 35, лі 39 Csertisz,
на Csertész НК; Čerteš АПеш. Назва
відома на Гал. Земків. (Шт. I, 14),
Бойків. (Руд.), Гуц. (Гр. 34). У райо-
ні Карпат має значення: 1) „знята
з дерев (призначених для вирубуван-
ня) кора, щоб вони скоріше висиха-
ли”. 2) „здобуті вирубуванням лісу
коричні землі”.

ЧЕРТЄЖЬІ, -О/-у по 34, лу 30.
Csertése НК, Čertyž, Čerteš K-1866.
Čerteš АПеш., Čertěž (лі) K-1960.
II. мн. від *Чертєж*.

ЧЕРТЄЖЬІК, -А, лу 35. Зменш. до
Чертєж.

ЧЕРТЄЖЬІКЬІ, -У лу 30. Čerte-
žiku (лу) K-1960. II. мн. від *Чертє-
жик*.

ЧЕРТ'ІЖ, -ЄЖКА наз 8. Čertěj (лу)
АПеш. Див. *Чертєж*.

ЧІКІЗОВЕЦ, -У°ВІЦА; парал
У ЧІКІЗУВЦІ лу 35. Csikizovecz
НК, Čikizovec K-1869. Назва, правдо-
подібно відантропонімічна з суфік-
сом -овец.

ЧМЬР'ОВОЙІ, -ОГО; парал. НА
ЧМЬР'ОВУМ лу 39. Čmyrovo ONZ.
Субет. прійм. с. р. від антр.
Чмыр'о).

ЧОРНА МЛАКА, -ОЙІ -Ы на
35, 38. Чорна м'яка (на) АСтр. Від
прійм. чорный у ж. р. + м'яка
(див. М'яка).

ЧУ(Ы)МОВА ПОЛ'АНКА, -ОЙІ

-Ы на 30. Прійм. від н-ща Чума +
Пол'анка.

ЧУСАН'А, -'І на 35. Чусанія
АСтр. Від Чусан'а „жінка Чуса”
(<антр. Чусо).

III

ШАЛЕНА УБОЧ, -ОЙІ -І лу 32.
Від прійм. шаленый + *убоч* (див.
Убуч).

ШАНГА ДЄ"БР'ІА, -А -Р'І лу лі
38. Songrad Debra НК, Sandra debra
АПеш. Шанга дєбря АСтр. Від антр.
Шанга + дєбр'ія.

ШАНДРА ДЄБР'А, -А -І лі 35.
Шандра дєбрї АСтр. Нор. вище.

ШАНДРОВЕЦ, -УВЦА; парал. НА
ШАНДРУВЦІ по 30. Sandrovetz НК,
Sandrovec K-1960. Від антр. Шандра
+ суф. -овец.

ШВІНДЕЛ'ОВО -'ОВА(І) лу 34.
Svindelova НК, Smendelovo K-1861,
Svendlovec K-1960. Субет. прійм.
с. р., правдопод. від антр. Швиндел'.

ШЕСТАКОВЕЦ, -У°ВЦА лу 36.
Sestakovec АПеш. Від н-ща Шестак
+ суф. -овец.

ШІМОВА ДОЛІНА, -ОЙІ -Ы
лу 30. Šimova Dolina НК. Від н-ща
Шыма + *Доліна*

ШЫР'ОКА ЛУКА, -ОЙІ -Ы; па-
рал. НА ШЫР'ОКУЙІ ЛУЦ'І лу 35,
38, 39. Широка лука АСтр.

ШКОЛ'СКЫЙ ЖОЛОУБОК,
-ОГО -БКА лу 39. Прійм. від школа
+ *Жолоубок*.

ШОВТ'ІСКОЙІ, -ОГО лу 30, по 35.
Soltiszlvo (було розділене 15 газдам),
Soltészki, Soltészki ku Zuelli НК;
Sotiska K-1866, Soltyska K-1960.

Субет. прійм. с. р. від шовтис „шол-
тис” (<мад. soltész) „сільський ста-
роста”.

ШОНЫ, -О; парал. НА ШОПАХ
лу 36. Від місц. апел. шоны „буда”
у Н. мн.

ШОПОТИЕК, -А; парал. НА ШО-
ПОТИКУ по 39. Див. *Шопут*.

ШОПУТ, -ОТА лу 34. Пор. шыпіт (Гр. 50) із значенням: 1) „каміння, пороги в річці“, 2) „невеликий водонад“.

ШТЕКОВПАТ ПОТУК, -О -ОКА ч. с. 36. Тековит поток ч. с. АСтр. Від антр. Штековпата у Р. мп. + **Потук**.

ШАЛНИК, -А лу 30. Sesalnik, Pesalnyik ПК, Ščaunik (лу) АНеш., Ščalni К-1960. Похідне від ш'ава „шава“ 1) „щавель“, 2) „мінеральна вода“.

ШАШ'ОРЫ, -'ХР; парал. НА **ШАШ'ОРАХ** по 32. Šzatsuri predne,

zadne ПК. Пор. рум. șes ми. șesuri „рівнина, плоска околиця“ (Гр. 193).

Ш(Ч)ЕРНЕГУВ ПОТУК, -ОВО-ГО -ОКА лі пот 30. Прикм. від п-ща Чернега — **Потук**.

Ш'ОВНИК, -А лу 39. Czoby ПК. Від ш'овник „малий ш'ови“. Назва відома на Бойків. (Руд.), Гуц. (Гр. 49) у значенні: 1) „вершина гори“, 2) „лицт гори“, 3) „стрімка вершина гори, скеля“ (Грін. IV, 529).

Ш'ОРНАШИШ'ОВА ГРАН', -ОП -'І лі 30. Від п-ща Чорнанич + гран' „межа, границя“ (Грін. I, 322).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. А. А. Белецький, Лексикология и теория языкознания (ономастика). Издательство Киевского университета 1972.
 2. А. А. Бурлячок, Інструкція для складання регіональних діалектних словників. Праці XI Республіканської діалектологічної наради, Київ, 1965, стор. 214 — 225.
 3. В. О. Винник, Назви одлиниць виміру і ваги в українській мові. В-во „Наукова думка” Київ, 1966.
 4. A. Habovštiak, Oravské chotárne názvy, B. Bystrica 1970.
 5. Ю. Г. Гошко, Населення українських Карпат XV — XVIII ст. В-во „Наукова думка” Київ, 1976.
 6. S. Hrabec, Nazwy geograficzne Huculszczyzny, Krakow 1960.
 7. Карпатская диалектология и ономастика. Издательство „Наука” Москва, 1972.
 8. А. И. Лебедева, Словообразование в церковной топонимике. В кн. „Очерки по лексикологии, фразеологии и стилистике”. Издательство Ленинградского университета, 1956, стр. 30-50.
 9. Матеріали до словника буковинських говорів, Випуск I — V, Чернівці, 1971.
 10. Науковий збірник Музею української культури у Свідвику № 7, Пряшів, 1976.
 11. Общекарпатский диалектологический атлас, Кишинев, 1976.
 12. Питання ономастики Південної України. Доповіді та повідомлення Республіканської міжвузівської ономастичної конференції (Миколайів, травень 1974 р.). В-во „Наукова думка” Київ, 1974.
 13. Питання сучасної ономастики. Збірник IV Республіканської ономастичної конференції (Одеса, жовтень 1966 р.). В-во „Наукова думка” Київ, 1976.
 14. Zd. Stieber, Toponomastyka Lemkowszczyzny, część II, nazwy terenowe, Łódź 1949.
 15. П. П. Чучка, Яким буде Закарпатський словник прізвищ. В кн. „Повідомлення української ономастичної комісії”. Випуск восьмий. В-во „Наукова думка” Київ, 1970, стор. 15 — 24.
 16. І. Я. Яшкін, Беларускія географічныя назвы. В-ва „Навука і тэхніка” Мінск, 1971.
- Словники :
17. A. Brückner, Słownik etymologiczny języka polskiego, Warszawa, 1957.
 18. Б. Грінченко, Словарь українського языка, т. I — IV, Київ, 1909.
 19. В. А. Жучкевич, Краткий топонимический словарь Белоруссии, Минск, 1974.
 20. V. Machek, Etymologický slovník jazyka českého, Praha 1971.
 21. Н. В. Подольская, Словарь русской ономастической терминологии. Издательство „Наука” Москва, 1978.
 22. Slovník slovenského jazyka, VI., Dodatky, SAV Bratislava 1968.
 23. Словник української мови. В-во „Наукова думка” Київ, 1977. Том I — VIII.
 24. А. Н. Тихонов, Школьный словообразовательный словарь русского языка, Москва, 1978.
 25. М. Фасмер, Этимологический словарь русского языка, т. I — IV, Москва, 1971.
 26. М. Т. Янко, Топонімічний словник-довідник Української РСР, Київ, 1973.

RESUMÉ

M. Dujčák, *Mikrotoponimia obci Starinskej doliny. (Leksikálno-sémantické skupiny).*

V mikrotoponymii obci Starinskej doliny, výskum ktorej sa uskutočňuje v súvislosti s výstavbou vodnej nadrž, výrazne sa odrážajú základné etapy ich spoločensko-historického vývoja ako aj prírodné podmienky kraja.

Z leksikálno-sémantického hľadiska všetky mikrotoponymické pomenovania sa delia na dve skupiny: 1) mikrotoponymá so základom apelatívnym a 2) mikrotoponymá, základ ktorých tvoria iné vlastné názvy, najmä antroponymické.

V štruktúrálno-typologickom pláne sa vydeľujú: a) mikrotoponymá jednočlenné, (leksikálno-sémantické a derivatívne), b) dvojčlenné, c) trojčlenné, d) kompozitá a e) predložkové konštrukcie. Z derivatívnych sa vyznačujú tvary odvodené pomocou prípon -ин-, -ок-, -к-, -ець; -чик, -ник, -ищ-/ицьк; -ин-, -ат-/ят, -чат; -ськ-, -цьк-, -ів, -івськ-, -ия-, -овець a niektoré iné.

Najrozšírenejším typom predložkových spojení sú konštrukcie s predložkami за, над, пуд "pod", na. Funkciu mikrotoponymických pomenovaní pri označovaní potokov a studienok na skúmanom území plnia zväčša opisné príslovkové určenia s lokalizačným príznakom.

РЕЗЮМЕ

Н. Дуїчак, *Мікротопонімія сел Старинської долини. (Лексико-семантичні групи).*

В мікротопонімії сел Старинської долини, дослідження якої проводиться в зв'язі з сооруженням плотини, ядро отобразені основні етапи їх історико-об'єктивного розвитку, ландшафт і природні умови.

С лексико-семантичної точки зору всі зібрані мікротопоніми можна розділити на дві групи: а) мікротопоніми з апелативної основи, б) мікротопоніми, в основу яких закладені інші собствених імена, переважно антропоніми.

В структурно-типологічному плані виділяються мікротопоніми: а) однословні (лексико-семантичні і производні), б) двусоставні, в) трисоставні, г) складні і д) предложні конструкції.

Среди производних найбільш частотними являються утворення з допомогою суфіксів -ик-, -ок-, -к-, -ець; -чик, -ник, -ищ-/ицьк—; —ин—, —ат—/—ят—, —чат—; —ськ—, —цьк—, —ів, —івськ— і деякі інші.

С предложних сочетаній виділяються конструкції з предлогами за, над, пуд «под», на. Функцію мікротопонімів при означенні ручьїв і колодцїв виконують на досліджуєй території переважно описательні об'єктивні локативи.

RESÜMEE

M. Dujčák, *Die Mikrotoponimie von Dörfern Starinatals. (Lexikalisch-semantische Gruppen).*

In der Mikrotoponimie von Dörfern des Starinatals, deren Erforschung im Zusammenhang mit dem Bau eines Stausees durchgeführt wird, sind Grudetappen ihrer historisch-gesellschaftlichen Entwicklung, der Landschaft und der Naturbedingungen markant widerspiegelt.

Aus dem Standpunkt der wortbildenden Struktur kann man alle erforschten Mikrotoponimen in vier Typen aufteilen:

1. Die Substantive, die auf lexikalisch-semantische Art gebildet sind, sowie mit Hilfe von Affixen.

2. Die Benennungen adjektivischer Herkunft.

3. Die Namenwortbildungen.

4. Die Konjunktionwortbildungen.

Überwiegend sind es die Substantivbenennungen mit verschiedenen Suffixen: -ик-, -ок-, -к-, -ець; -чик, -ник, -ищ-/ицьк; -ин-, -ат-/ят, -чат; mit Adjektiv- und Substantiv-suffixen: -ськ-, -цьк-, -ів, -івськ-, -ин-, -овець und einige andere.

Die häufigsten unter den Präpositionverbindungen sind die Konstruktionen mit den Präpositionen "за", "над", "пуд" ("під").

Die Funktion der Mikrotoponimen bei der Bezeichnungen von Bächen und Brunnen erfüllen im erforschten Gebiet die beschreibenden Adverbialien-Lokative.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- А. А. 105
 АВДЄЄВ Г. 25
 АГІЙ Ф. 329
 АГМУДОВ В. І. 38
 АЗАРИЙ Петр, АЗАРИЙ, АЗАРИЙ П.,
 (пс. ЯВОРОВ) 100, 104—106
 АКСАКОВ, (АКСАКОВ) И., АКСАКОВ
 Иван Сергеевич 104, 117
 АКСАКОВ, АКСАКОВ К., AKSAKOV K.,
 АКСАКОВ К. С. 104, 308—309, 313
 ALEXANDER VELKÝ 310
 АЛЕКСАНДР І, ОЛЕКСАНДР І 106
 ALEXEJ 312
 АЛЕКСОВИЧ Вікентій 85
 АЛІГІЄРІ Данте 354
 АЛЬБРЕХТ Ян 54, 71
 АЛЬТРИХТЕР 362
 АМАРОВИЧ С. Т. 37
 АНДРЕЙ 207
 ANDREJEV, ANDREJEV L. N. 175—
 176, 180
 АНДРЕЙКОВИЧ Иван И. 105
 АННА 207
 АНТОНЕВСЬКИЙ Станіслав Теофіло-
 вич 9
 АНТОНИЕВИЧ 105
 АНТОНИЧ Богдан Ігор 409
 АНТОНОВИЧ В. Б., АНТОНОВИЧ Во-
 лодимир Боніфатійович 287, 292,
 299
 АРОН 58
 АРСЕЙ Г. І. 37
 АРТИМ Иоан 105
 АРТИМ М. 131
 ARCYVAŠEV 178
 АФАНАСЬЄВ А. Н., АФАНАСЬЄВ 249,
 256
 А Ч Михаил, А Ч Михаил Петрович,
 А Ч Михал Петров 105—106

 БАБЕЙ Михайло 19
 БАБЕЙ П., БАБЕЙ Петро 13, 17, 19,
 26

 БАГО Мартин 93
 БАЗИЛОВИЧ, БАЗИЛОВИЧ Йоникій
 89
 БАЙЗАТ Иван Д., БАЙЗАТ Иван Д. 106
 БАКУНИН М. А., BAKUNIN M. 308,
 313
 БАЛЗЕР О., BALZER O. 50, 73
 БАЛИКОВА Гелена 237
 БАЛУДЯНСКИЙ Михаил Александро-
 вич 117
 БАЛЮТА Иван (ЯГУПОВ) 19
 BALMONT 176, 178
 БАНАИ ИВАН И. 106
 БАНДУРИЧ Михайло 231, 256—257
 VARČAKOVÁ 474
 БАРГА 75
 БАРНАВАШ 64
 БАРНЕТА В. 326
 БАРТОНЬ 37
 BARTOŠOVÁ A. 449, 451
 VARČ-IVAN J. 180
 БАТОРІ Іштван 64
 БАТОРІ Стефан 73
 БАТЮШКОВ М. М. 195
 БАТЬКОВ 106
 БАУХ Й. 360
 БАХ О., БАХ Олександр 152—153
 БАЦІЛЕК К. 23
 БАЧИНСКИЙ Андрей 121, 125
 БАЧИНСКИЙ Евгений Е., БАЧИН-
 СКИЙ Е. Е., БАЧИНСЬКИЙ Е. Е.,
 (Е. Е. Б) 106
 БАЧКОВСЬКИЙ Иван 15
 Б. Б. Вб. 106
 БЕГЕР Янчі 60
 БЕГУН Й. 13
 БЕКОН 309
 БЕЛЕЦКИЙ А. А. 531
 БЕЛИНСКИЙ В. Г. 308
 BELLA J. L. 180
 BELLA Ondrej Miloslav 168, 180
 BELLA Peter, BELLA Peter Dobroslav
 (pseud. HORAL) 168, 180

- БЕЛО 107
 БЕЛЬСЬКИЙ М. 59, 74
 БЕНАДА Людовіт 13
 БЕНЕШ, БЕНЕШ Е. 10, 17, 21
 БЕНКА М. 357
 БЕРЕЖНА Марія 257
 БЕРЕЖНИЙ Михайло 257
 БЕРЕНШТАН В. 300
 БЕРЕНШТЕЙН Л. 25
 БЕРІНГЕР 161
 БЕСКИД, БЕСКИД Григорій, БЕСКИД Григорій (пс. БЫСТРЫЙ ГРИЦ) 92, 106
 БЕСКИДОВ 91
 БЕЦК, БЕЦК А., БЕЦК А. Я. 155—156
 БЕШКИДТ М. (пс. ЛАБОРЧАН) 91
 БЕЛІК 32, 34
 БЕЛЬСЬКИЙ, БЕЛЬСЬКИЙ М. 54, 71, 75
 БИДЕРМАН Г., БИДЕРМАН 108, 125
 БИСМАРК 213
 БІГА Михайло 257
 BIELY 176
 BIELSKIE M., BIELSKIE Marcin 74, 77
 БИЛОГУЩИН Анна 257
 БЛАГОВСКИЙ Ф. 107
 ВЛАНО Р. 180
 БЛАШКО І. 13
 БЛІХА М. 336
 ВЛОК 176, 178
 БОБРОВНИЦЬКИЙ 19
 БОВВАНКОВИЧ Яков 90
 БОГУНЬ 20
 БОГУЦЬКИЙ 59
 BODICKÝ M. 175
 BODICKÝ S., BODICKÝ Samo, BODICKÝ Samuel 167, 179—180
 BOĐANSKIЈ O. M. 167
 БОЛОТНИКОВ, БОЛОТНИКОВ І., БОЛОТНИКОВ Іван 44, 48, 72—73
 БОЛТАРОВИЧ З. Є. 256
 БОЛХОВИТИНОВ, БОЛХОВИТИНОВ Евгений, БОЛХОВІТІНОВ, БОЛХОВІТІНОВ Єфим (Євгеній) 283
 БОНДАР М. 13
 БОНЬКО Михайло 12
 БОРА Юра Юрьевич, БОРА Юрий 106
 БОРЖАВСКИЙ, БОРЖАВСКИЙ И., БОРЖАВСЬКИЙ 104, 106
 БОРКАНИЮК О., БОРКАНИЮК Олекса 20
 БОРКАНИЮК Сирена 17
 БОРОВСЬКИЙ, БОРОВСЬКИЙ В. 14, 19—20, 22—23
 БОРОШ П., БОРОШ Павло 13, 16
 БОРУЛЯ 52
 БОТІК J. 429, 473
 ВОТТО J., ВОТТО Julius, БОТТО Юліус 158, 163, 167
 BOURGET 175
 БОЧКАЙ Іштван 45
 БРАНОВСКИЙ Н. Т. 308
 БРАТОШЕВИЧ 160
 БРЕЖНЕВ Л. І. 16
 BRIUSOV, BRJUSOV 176, 178
 BROMLEJ U. V. 474
 БРОХ О., BROCH O. 323, 345—346
 BRTAŇ R., БРТАНЬ Р., БРТАНЬ Рудо., BRTAŇ Rudolf, БРТАНЬ Рудольф 167, 179, 181
 БРУЖИНА С. 14
 BRÜCKNER A. 531
 БУЛАВИН, БУЛАВИН К. 48, 73
 БУНІГАНИЧ П., БУНГАНИЧ П. П., BUNGANIČ P. 327, 336, 341—342, 345—346
 BUNIN, BUNIN Ivan 176, 178
 БУРДОВ Сана 34
 БУРЯЧОК А. А. 531
 БУЧИНСКА ДЕ ОЛЬШИН СКАТЕРИНА, БУЧИНСКАЯ ДЕ ОЛЬШИН КАТАРИНА 208
 В. 107
 VÁVRA J. 449—450
 WANYLEVIČ J., WANYLEWIC D. J. 449
 VALVASOR 313
 ВАЛЕК Мирослав 379
 ВАЛКОВСКИЙ Николай И., ВАЛКОВСКИЙ Николай Иванович 107
 ВАЛЬКО Антонія 370
 ВАЛЬТЕР-СКОТТ 309
 VANAT I. 449
 ВАНЮШКА 207, 210
 ВАНЬКО Ю. 340
 ВАРВАРА 242

- ВАРХОЛ Н., ВАРХОЛ Надія, VARCHOL Nadja, ВАРХОЛ Надя, VARCHOLOVÁ Nadja (Н. В.) 229, 238, 248, 255—257, 260—261
- ВАС. ВЕЛ., ВАСИЛІЙ В., ВАСИЛИЙ ВЕЛИКИЙ, ВАСИЛІЙ ВЕЛ., ВАСИЛІЙ ВЕЛИКИЙ, WASIL WELIKI, VASILIJ VELIKIJ 95—97, 99—100, 102—105, 108, 110, 112—116, 119—120, 122—134, 136, 140—141
- ВАСИЛІЙ ІІ 58
- ВАСИЛІЙ КОНСТАНТИН 207—208
- ВАСИЛЬ 348, 350
- ВАСИЧАК Ян 257
- VASKO Michal 474
- ВАШКО 147
- VAJANSKÝ, VAJANSKÝ S. H. 167, 180—181
- ВЕБЕР 277—279, 282
- VELIGORSKIJ M. 475
- ВЕНЕЛИН Ю. И., ВЕНЕЛИН Юрій Іванович 131
- ВЕРБЕЦІ Іштван 66
- VERESAJEV 176
- ВЕРХОВИНЕЦ, ВЕРХОВИНЕЦ Ніколай, ВЕРХОВИНЕЦЬ 107—108, 122
- ВЕРХРАТСКИЙ И., VERCHRATSKÝ I., ВЕРХРАТСЬКИЙ І. 325, 345—346
- ВИКО 309
- ВИН., ВИННИК В. О. 497, 531
- ВИНОКУРОВ 26
- ВИСАНИК Михайло 85
- ВИСЛОБОЦЬКИЙ Юліан (пс. В. ЗБОРОВСЬКИЙ) 92
- ВИВЧАНСЬКИЙ А. 75
- ВИШНЬОВСЬКИЙ М. 18
- WIEGELMANN G. 428
- VIKTORIN I., ВІКТОРІН Я. 157, 163
- WILDE 176
- ВИЛЕТЦ, ВИЛЕТЦ І. 149, 161
- VITEZOVIČ Pavlo 312
- ВИТОВТ 70
- ВЛАДИМІР, ВОЛОДИМІР 206, 211—212
- ВЛАДИМІРСКИЙ 207—208
- ВЛАДИСЛАВ, VLADISLAV 207, 311
- ВОЙТКОВСЬКИЙ В. 103
- ВОЛЕНСКИЙ Андрей Васильевич, ВО-
- ЛИНСКИЙ, ВОЛЫНСКИЙ, ВОЛЫНСКИЙ, WOLINSKI 107, 207—208
- ВОЛК, ВОЛК Володимир 19
- ВОЛЛЬМАН Фр. 313
- ВОЛОШИН Августин 107
- ВОЛЯН В. 91
- VOPRŠAL W. 450
- ВОСКРЕСЕНСКИЙ Н. С., ВОСКРЕСЕНСЬКИЙ Н. 93, 103
- VOTRUBA 168, 179
- VRANČIĆ, VRANČIĆ Faustus (VERANTIUS) 311
- ВУИЧ Иван М. 107
- НАВОВŠTIAK A. 531
- ГАВРИЛА 374
- ГАВРИШ Федір 91
- ГАГАНЕЦ, ГАГАНЕЦ Іосиф, ГАГАНЕЦЬ Й. 86, 90, 95, 100, 105, 158—159
- ГАДЖЕГА Ю. 102—103
- ГАКОШ І. 13
- ГАЛАЙЧИКОВА Гелена 9
- HALAŠA A. 181
- ГАЛЯТОВСЬКИЙ 300
- ГАНУДЕЛЬ З., ГАНУДЕЛЬ З. Т., ГАНУДЕЛЬ Зузана, HANUDELOVÁ Z., HANUDELOVÁ Zuzana 325, 336, 338—339, 342—343, 345—346
- HARAKSIM L. 161
- ГАРДОНІ А., GÁRDONYI Albert 101
- ГАРТНЕР Ф. 300
- ГАТТАЛА, ГАТТАЛА М., НАТТАЛА М. 158—159, 163—164
- ГАШЛИК Ш. 12
- GAŠPARÍKOVÁ Viera 255
- HVIEZDOSLAV 170—171, 178
- ГВІЗД Олена 257
- ГЕБЕЙ В., ГЕБЕЙ В. А., ГЕБЕЙ Виктор А. 98—99, 126—127
- ГЕБЕЙ Д., ГЕБЕЙ Дмитрій И., (Д. И. Г.) 107—108
- ГЕГЕЛЬ 306—309
- ГЕНИК-БЕРЕЗОВСЬКА З. 326
- HERBERSTEIN, ГЕРБЕРШТЕЙН С. 70, 313
- ГЕРЕВИЧ Антон, ГЕРЕВИЧ А. Ф. 96, 126

- ГЕРЕВИЧ Тит Ф. 108
 ГЕРЗАНИЧ Петро 124
 ГЕРКО Йосиф 25
 ГЕРОВСЬКИЙ, ГЕРОВСЬКИЙ Г., ГЕ-
 РОВСЬКИЙ Г. І. 325—326, 333
 ГЕРСТАККЕР Фидрих 108
 ГЕТЕ 309
 ГКИРЯК М., Гиряк Михайло 256, 239
 ГІБАЛА Ф. 361
 ГІДА Ян 257
 ГІЛФРЕЙД 13
 ГІМЛЕР 36
 GĪRĪUSOVÁ 176, 178
 ГІТЛЕР 10—11, 16, 36, 352
 ГЛАВАЧ Й.
 ГЛАДОНИК Михаил 108
 ГЛИНКО Ю. 13
 ГЛОВІК Адам 159
 ГЛОВІК Ян 159
 HLOŽANSKÝ Jozef 118
 ГЛОЖНИК, ГЛОЖНИК В. 360—363
 HНАТЮК V., ГНАТЮК В., ГНАТЮК
 Володимир 255—256, 325, 330, 345—
 346
 GOVRILENKO O. V. 475
 ГОГОЛЬ, GOGOL, GOGOĪ N. V., ГО-
 ГОЛЬ Н. В., ГОГОЛЬ Николай В. 108,
 122, 167, 175—176, 178, 350
 HODINKA V. A. 75
 ГОЛІН 18
 HOLLÝ Ján 179
 ГОЛОВАЦКИЙ Я. О., HOĻOVACKÝ Já.,
 ГОЛОВАЦЬКИЙ, ГОЛОВАЦЬКИЙ Я.,
 ГОЛОВАЦЬКИЙ Яків, ГОЛОВАЦЬ-
 КИЙ Я. О. 83, 89, 101, 103, 240, 256,
 330
 ГОЛОВАЦЬКИЙ І., ГОЛОВАЦЬКИЙ
 Иван 90—92
 HОLUBV, HОLUBV J. L. 460, 474—477
 ГОЛУБУЦКИЙ В. А., ГОЛУБУЦЬКИЙ
 В. А. 59—60, 71, 73, 75—77
 ГОЛЬДБЕРГЕР А. 13
 ГОМИЧКОВ Александр, ГОМИЧКОВ
 Александр Ю., ГОМИЧКОВ А. Ю.,
 ГОМІЧКОВ Александр, ГОМІЧКОВ
 О., ГОМІЧКОВ Олександр, (АЛЕК-
 САНДР Ю. Г., А. Ю. Г., пс. КИМВАЛ
 ТУРЯНСЬКИЙ, ТУРЯН) 88, 90—92,
 96, 108—109, 114
 ГОМИЧКОВ Николай Ю. 109
 ГОНИХМАРНИК 231—232
 ГОНТАР Т. О. 255
 HORVÁTHOVÁ E., HORVÁTHOVÁ Emí-
 lia, ГОРВАТОВА Емилия 234, 255—
 256
 ГОРВАТ П. 75
 GORKŪ 176
 ГОРНЯК Гсїза 12
 ГОРЯЧЕВ 26
 ГОСПОДАР Микола 15
 ГОСШІ А., ГОСШІ Антал 65
 ГОТВАЛЬД К., ГОТВАЛЬД Клемент,
 ГОТТВАЛЬД Клемент 10—11, 23, 361
 HOFFMAN L. 449, 475
 ГОШАНІ Людвик 257
 ГОШКО Ю. Г. 531
 ГРАБАР Эммануил, ГРАБАРЬ Э., ГРА-
 БАРЬ Эммануил И., ГРАБАРЬ Эмма-
 нуил Иванович 105, 110, 126
 ГРАБАРЬ Иван Ив(анович) 110
 ГРАБАРЬ П., ГРАБАРЬ Павел Ивано-
 вич 110, 126
 ГРАБОВЕЦЬКИЙ В., ГРАБОВЕЦЬКИЙ
 В. В., ГРАБОВЕЦЬКИЙ Володимир
 52—53, 57, 74—75
 HRAVOVSKÝ, HRAVOVSKÝJ Pavlo, HRA-
 BOVSKÝ P., HRAVOVSKÝ Pavol 170
 —171
 GRADIĆ 312
 ГР., HRABEC S., ГРАБЕЦЬ С., 497,
 499—501, 503, 506—507, 513—515, 519
 —520, 524, 526—527, 529—531
 ГРЕБІНКА Є. 103
 ГРЕГОР 64
 ГРЕКУЛ Ф. А. 75
 ГРЕШКОВИЧ 13
 ГРИБОЕДОВ 114
 ГРИГОРОВИЧ Димитрий В. 117
 ГРИЦКО Иван, ГРИЦЬКО Ян 256—257
 ГРІН., ГРІНЧЕНКО Б., ГРІНЧЕНКО Б.
 Д. 300, 497, 500—501, 506, 513—514,
 520, 523—524, 526—527, 530—531
 ГРОБОНЬОВА Гелена 19
 HPOBOŇ Samo Bohdan, HPOBOŇ S. B.,
 167, 180
 ГРОХ М. 75
 ГРУШЕВСЬКИЙ М. 52, 74, 76
 ГУДАК 13

- ГУДЕРНА, ГУДЕРНА Ладіслав 353, 357
 ГУСР О. 269
 ГУЛА Андрій 35
 GUNDA B., GUNDA Béla 428, 473
 GUNDA V. 450—451
 GUNDULIĆ, GUNDULIĆ Ivan 311
 GUNDUROV 168
 ГУРАЙЧИК, ГУРАЙЧИК Іван 35—36
 ГУРБАН Й. М., HURBAN J. M. 11, 149, 163, 180
 ГУСАК Г., ГУСАК Густав 18, 23
- ДАНИЛЕВИЧ В. Е. 299
 ДАНИЛОВИЧ Йоанин 96
 ДАНИЛОВИЧ Павло 91
 DANILEVSKÝ 176
 DANILOVNA ANNA 168
 ДАНКО Анна 257
 ДАДУБІЯ 8
 ДАНЧИК 19
 ДАНЧИШИН Ян 257
 DASZKIEWICZ Andrej, ДАШКЕВІЧ
 Анджей 31, 38
 DAUDET 175
 Д. Д. 110
 ДЕАК, ДЕАК Ф., ДЕАК Ференц, DEÁK
 Ferenc, ДЕАК Франц 129, 211, 227—
 228
 ДЕНИСОВ 33
 ДЕРЖАВІН 122
 ДЕШКО А., ДЕШКО Андрей 92, 110
 ДЕШКО Иоанн 110
 ДЗЕНДЗЕЛИВСКИЙ Й. О., DZENDZE-
 LIVSKIJ, DZENDZELIVSKYJ J. O.,
 ДЗЕНДЗЕЛІВСЬКИЙ Й. О. 264, 270,
 302, 326—327, 330, 449
 ДЗОВТИКУВ ДЗУРЬІО 235
 ДЗЯН Олена 257
 ДИЛЛНБЕРГЕРОВА Сільвія, DILLN-
 BERGEROVÁ S., DILLNBERGEROVÁ
 Sylvia 413, 429, 431, 433, 435
 ДИМНА 187
 ДІДИЦЬКИЙ, ДІДИЦЬКИЙ Б., ДІ-
 ДИЦЬКИЙ Богдан 90—92, 95
 ДІТРИХШТЕЙН 64
 DLUGOPOLSKI Edmund 76
 ДМИТРИЕВ И., ДМІТРІЄВ, DMITRI-
 JEV I., DMITRIJEV I., ДМІТРІЄВ І.
 I. 185—188, 196
- ДОБЕ Іван 91
 DOBRÁNSKY, ДОБРАНСЬКИЙ, ДО-
 БРАНСЬКИЙ Адольф, DOBRIANSKY
 A. I., ДОБРЯНСКИЙ А. И., ДО-
 БРЯНСЬКИЙ, ДОБРЯНСЬКИЙ А.,
 ДОБРЯНСЬКИЙ Адольф Іванович,
 ДОБРЯНСЬКИЙ Адольф І., ДОБРЯН-
 СЬКИЙ А. І. 85—86, 88, 94—95, 101
 —102, 110, 124—126, 147, 149—152,
 158, 160—162, 164—165, 350
 ДОБРАНСЬКИЙ, ДОБРАНСЬКИЙ
 Віктор, DOBRIANSKY V., ДОБРЯН-
 СЬКИЙ В., ДОБРЯНСЬКИЙ, ДОБРЯН-
 СЬКИЙ В., ДОБРЯНСЬКИЙ Віктор
 (В. Д.) 85, 91—92, 101, 149—153, 155,
 158—159, 161—162, 164—165
 ДОБРА Федор 110
 ДОБРОВСЬКИЙ Й. 269
 ДОБРЯНСЬКА-ГРАБАР О. 113
 ДОБРЯНСЬКИЙ Ян 161
 DOBŠINSKÝ, DOBŠINSKÝ Pavol 167,
 180
 ДОВИЧАК 13
 ДОВНАР—ЗАПОЛЬСКИЙ М. 297
 ДОГНАНІ М., DOHNÁNY M., ДОГНА-
 НІ Мікулаш, DOHNÁNY M. (ikuláš)
 148, 155, 163
 ДОДА Андрій 255, 257
 ДОЖА, ДОЖА Дердь, ДОЖА Юрай,
 DOŽA Juraj, DOZSA Juraj 55, 57, 64
 —66, 75, 78, 80, 82
 DOSTOJEVSKÝ 175—176, 178
 ДРАКОХРУСТ Е. 74
 ДРАШНИКОВ Борис 35
 ДРЕССЛЕР 20—21
 DUBAY Orest, ДУБАЙ, ДУБАЙ О., ДУ-
 БАЙ Орест, ДУБАЙ Орест Дезидері-
 йович, (ОРЕСТ) 347—257, 360—368,
 370, 372—373, 379—380
 ДУБАЙ Василь (пс. ВАСЯ БОБЫЛЬ)
 350, 370, 380
 ДУБАЙ Ганна (нар. КАЛИНЯК) 348,
 350—351, 368, 370
 ДУБАЙ Дезидерій, (ДЕЗИДЕРІЙ) 348,
 350, 368, 370
 ДУБАЙ Марта, (МАРТА) 348, 350, 370,
 374

- (ДУБАЙ) Михайло 348, 350, 353, 370, 380
 (ДУБАЙ) Павло 348, 350, 370—371, 380
 (ДУБАЙ) Танна 371
 ДУБАЙ Юрій 375
 (ДУБАЙ) Юрко 372—373
 ДУБРАВЕЦЬ 362
 DUDAŠOVÁ M. 473—474
 ДУДЛАК Марія 257
 ДУЙЧАК М., DUJČAK M., ДУЙЧАК
 Микола, ДУЙЧАК Н. 340—341, 345
 —346, 489, 498
 ДУЛЕБА 13
 ДУЛИШКОВИЧ И., (И-Д.) 110
 DUMAS 175
 ДУПЕЙ Марія 256—257
 ДУПКАЛА 32, 34
 ДУРНОВ Н. 333
 ДУХНОВИЧ, ДУХНОВИЧ А., ДУХНО-
 ВИЧ Александр, ДУХНОВИЧ О.,
 ДУХНОВИЧ О. В., ДУХНОВИЧ Олек-
 сандр, DUCHNOVIČ, DUCHNOVIČ
 A., DUCHNOVIČ Alexandr (A. Д., ... чь)
 84—86, 88—92, 95, 101—102, 119, 123,
 140—141, 155, 158—159, 164—165, 183
 —189, 191—196, 351
 ДУХНОВИЧ С. 103
 ДУШАН 212
 ДЮРИШ 32, 34

 ЕВА 207
 EVERSOV H. H. 178
 ЕВФРОСИНА, ЕВФРОСИНИА 208
 ЕКЕРТ 378
 ЕЛИСАВЕТА П. 124
 ЕЛЛІНГЕР Яків 84
 ЕНГЕЛЬС, ЕНГЕЛЬС Ф., ЕНГЕЛЬС Фрі-
 дріх 47, 62, 64—65, 73, 75
 ЕНГЛЕНДЕР Давид 157
 ЕРДЫДИ 211
 ERŐS GÁBOR 207
 ЕТВЕШ, ЕТВЕШ Иосиф, ЕТВЕШ Й.,
 ЕТВЕШ Иосиф 109, 112

 СЛЕОНОРА 208
 СМЕЛЯНОВ А., СМЕЛЯНОВ А. Г.,
 СМЕЛЯНОВ О. 18—19, 23
 ЖАМЕЛКА ' 54
 ЖЕЛЕЗНИК Ю., ŽELEZNIK J. 342—346
 ЖЕЛЕХІВСЬКИЙ Євген 301
 ЖЕЛЕХІВСЬКИЙ Ю. 89
 ЖИДОВСЬКИЙ Іван 17
 ЖИДОВСЬКИЙ Петро 17
 ЖИТЕЦКИЙ, ЖИТЕЦКИЙ П., ЖИ-
 ТЕЦКИЙ Павел Игнатъевич, ЖИ-
 ТЕЦКИЙ П. И., ЖИТЕЦЬКИЙ П.
 280, 282, 284, 286, 288, 292, 294—295,
 300
 ЖИТЕЦЬКИЙ П. Г. 298, 300
 ŽYGULSKI K. 474
 ЖІДЛИЦЬКИЙ А. 328
 ЖІДЛИЦЬКИЙ В. 326
 Ж(УКОВСКИЙ), ЖУКОВСЬКИЙ В. М.
 195
 ЖУЧКЕВИЧ В. А. 531

 ЗАБОРСКИЙ, ЗАБОРСКИЙ Й., ЗАБОР-
 СКИЙ Йонаш, ZÁBORSKÝ, ZÁBOR-
 SKÝ J., ZÁBORSKÝ Jonáš, ЗАБОР-
 СЬКИЙ Й., ЗАБОРСЬКИЙ Йонаш
 125, 147—165
 ЗАДОРЖНИЙ 26
 ЗАДОРСЬКИЙ 59
 ЗАЛЕСЬКИЙ 59
 ЗАПЛЕТАЛ Ф. 102
 ЗАПОЛЬ Янош 65
 ЗАРЕЧОВСЬКИЙ Иреней 110
 ЗАТОВКАНЮК М. М. 326, 336, 342
 ЗЕЛИНСЬКИЙ І. 333
 ЗИГІЗМУНД-АВГУСТ 60
 ЗИМОВЧАК Анна 257
 ЗИМОВЧАК Василь 257
 ZILYNSKYJ Orest 256
 ЗЛОЦКИЙ Ф. А., ЗЛОЦКИЙ Федос.
 Ант., ЗЛОЦКИЙ Феодосий А., ЗЛОЦ-
 КИЙ Феодосий Ант., ЗЛОЦКИЙ Фе-
 одосий Антонович, ЗЛОЦЬКИЙ, (Ф.
 А. З., Ф. А. Зл.) 100, 110—111
 ЗМЕТАК, ЗМЕТАК Е. 358, 363—364
 ЗОЛОТАР І. 20
 ЗОРИЧ 111
 ZOCH St., ZOCH Stanislav, (Cерован)
 167, 181
 ZOCH Ctibor 181
 ЗУБЕРЕЦЬ, ЗУБЕРЕЦЬ С. 19—20

- И. А. К. 113
- ИВАН, ИОАН, ИОАНН, IAN, IANOS, IANUSIUS, ИВАН, ИОАНН, ЯНУШ 95, 118, 131, 207—210
- ИВАНОВ, ИВАНОВ ЖУК М. Гр., ИВАНОВ 23, 109, 111
- ИВАНОВИЧ, ИВАНОВИЧ ИВАН, ИВАНОВИЧ 91, 111
- ИГНАТКОВ Юрій Ю., ИГНАТКОВ Юрій Юрьевич, ИГНАТКОВ Ю. Ю., ИГНАТКОВ, ИГНАТКОВ Ю., ИГНАТКОВ Юрій, ИГНАТКОВ Юрій Юрійович, ИГНАТКОВ Ю. Ю. (Ю. Ю. И.) 92, 96, 98—100, 112
- ИЕРЕЙ 112, 116
- И. И. М. 114, 120
- И. Н. Б. 106
- ИНКИН В. Ф. 73
- ИОСОФ, ИОЗЕФ 105, 113, 124, 207
- ПРИНА 298
- ИВАН IV 58, 73
- ИЭСБЕР Ф. 95
- ИЗАБЕЛА 118
- IZMALOV 179
- ИЛИЙ 230
- ИЛІКЧАН Й. Т. 19
- ИЛОВАЙСЬКИЙ Д. І. 299
- ИНКИН В. Ф. 51
- ИНХИЛАТ 187
- IRÁNYI Béla, ИРАНЫІ Бела 101
- ЇРЕЧЕК, ЇРЕЧЕК Герменелгільд 155—156
- ЈАН 471, 474
- JERŠOVÁ M. 449
- JESENIN 176, 179
- JESENSKÁ J. 473
- JESENSKÝ 176, 179
- ЙОАН, JOAN 78, 80, 82
- ЙОАННИК 91
- КАДЛЕЦ К., KADLEC K. 73—74
- КАЗИМИР IV 53
- КАЗИНЦІ Ференц 106
- КАЛИНЯК Іван 350
- КАЛИНЯК Михайло 349—350, 368, 370
- КАЛИЛА 187
- KALINČAK, KALINČIAK J., KALINČIAK Ján, КАЛІНЧАК Я. 155, 163, 167
- KALTACHČJAN S. T. 474
- КАЛЯНІН Марія 255, 257
- КАМИНСКИЙ Иоанн 127
- KAŇOVÁ M. 449—451
- КАПІТУЛА Катерина 257
- КАПІШОВСЬКИЙ Павло 17
- КАПКО Юрій 257
- КАРАДЖИЧ Вук Стефанович 117
- КАРАМАН Василь 17
- КАРАМЗІН, КАРАМЗІН М. М. 134, 137, 195
- КАРАСЕЕВ-СТЕПАНОВ В. А. 23
- КАРАФА Іван 257
- КАРИНСКИЙ Н., КАРИНСЬКИЙ Микола Михайлович 289, 299
- КАРСКИЙ Е. Ф. 297
- КАРСКИЙ, КАРСКИЙ А. А. 284
- КАРСЬКИЙ Ю. Ф. 270, 298
- КАСЯН В. І. 376
- КАТАРИНА, ЕКАТЕРИНА 210
- КАТЕРИНА II 48
- КАЧКОВСЬКИЙ М. 119, 131
- К. В. 107
- KVITINSKIJ Antonovič Vjačeslav, КВИТИНСЬКИЙ, КВИТИНСЬКИЙ В. А., 23, 33—35, 39
- КЕППЕН П. И., КЕППЕН П. І. 297
- КЕТИЦЮБЕЛЬ Давід 363
- КИМАК, КИМАК В., КИМАК Виктор Фед., КИМАК Виктор Федорович, КИМАК Виктор Федорович, КИМАК В. Ф., (В. Ф. К.) 95, 98—100, 114—116, КИНИГА Ян 148
- КИРЕВСКИЙ Иван 309
- КИРИЛ, КИРИЛЛ 120, 133
- КИСЕЛЕВСЬКА Анна, KISIELEWSKA Анна 255
- КЛЕБАН М. 13
- КЛИМЕНТІЙ 300
- КЛИМПОТЮК Микола 17
- КЛІМО 360—361, 363
- KLÍMOVÁ D., КЛІМОВА Дагмар 255—256
- КЛОКОВ В. 8
- КЛАШКО Rudolf 168, 180
- КЛЮЧАР Михайло 15
- КМІТ Петро 69

- КОВАЛИЦЬКИЙ М. 95
 КОВАЛЬЧИК Анна 257
 КОВАЧ Андрей, KOVAČ Andrej, КОВАЧ Андрей Ив., КОВАЧ Андрей Иванович, КОВАЧ Андрий, (А. К.) 7, 11, 28—30, 116
 КОВАЧ Ф. 160
 КОВТУН 249—250
 КОЗЛОВСЬКИЙ 59
 КОКАВЕС М. 168
 КОКИН Віктор 19
 КОКОШ Ян 257
 КОЛЕССА Ф. 255—256
 КОЛИНЧАК Юрко 348
 КОЛЛАР, KOLLÁR, КОЛЛАР Ян 167, 192
 КОЛЦОВ 167, 180—181
 КОМА J. 473
 КОМАН Василь 35
 КОМАНИЦЬКИЙ Павло 35
 КОМАРОМУ András 76
 КОМЕНСКИЙ Я. А., KOMENSKÝ J. A., КОМЕНСЬКИЙ Я. А., КОМЕНСЬКИЙ Ян Амос 41, 303, 313—316, 319
 КОМОРОВСЬКИЙ J. 429
 КОНЕЦЗНЫ Feliks 76
 КОНЕВ I. C. 24
 КОНОРНИСКА 180
 КОНСТАНТИН 118, 133, 207, 209
 КОНСТАНТИНОВИЧ ИВАН 207, 210
 КОПЕЦЬКИЙ Вацлав 17
 КОПИСТЕНСЬКИЙ З. 300
 КОПИЦЬКИЙ 59
 КОРИЯТОВИЧ 137
 КОРМОШ 65
 КОРОБКА Микола Іванович 299
 КОСИНСЬКИЙ 72
 КОСТОМАРОВ, КОСТОМАРОВ М. И., КОСТОМАРОВ М. I., (МАКСИМОВИЧ) 295, 300
 КОСТЮК Юрій 256
 КОЦАК А. 330
 КОЦЯН I. 13
 КРАЙНЯК М. 13
 КРАЙНЯНСКИЙ, КРАЙНЯНСКИЙ Николай 116
 КРАЛИЦЬКИЙ А., КРАЛИЦЬКИЙ Анатолий Федорович, КРАЛИЦЬКИЙ А. Ф., КРАЛИЦЬКИЙ А., КРАЛИЦЬКИЙ Анатолий, (А. К., А. Кр., Аскольд, А. Ф. К., К. А., К. А. Федорович, Лаборчан, Фома Фомыч, Ф. Ф., Ф-Ф., Ф. Фомыч) 91, 95, 100, 116—119
 KRÁL J., КРАЛЬ Янко 118, 167
 KRASKO 170, 179
 KREJČA J. 473—475
 KRESÁNEK J. 473—475
 КРЕСТИТЕЛЬ ИОАНН 127
 КРИМСЬКИЙ А., KRYMSKÝ J. A., КРЫМСКИЙ, КРЫМСКИЙ А. 280—282, 297, 300—302
 КРИЦКАЛЮК Иоани 106, 119
 KRIŽANIČ, KRIŽANIČ Juraj 312
 KRIŠTOF Ján 177
 КРОМЕР, КРОМЕР М. 54, 74
 КРОНЕР М., КРОНЕР Мартин 74
 КРУЛЬ Никола 15
 KRUNOSLAV 312
 КРЮГЕР 36
 KRČMĚRY, KRČMĚRY Š., KRČMĚRY Štefan 167—168, 170—171, 173—181
 КРЫЛОВ 117
 КСЕНИЯ 134
 KUBALA L. 74
 КУБЕК Иосиф, КУБЕК Йосиф 119
 КУДЗЕЙ, КУДЗЕЙ Ілько 18, 20
 КУЗЕЛЯ З, КУЗЕЛЯ Зенон 249, 256—257
 КУЗМ'ЯК Анна 257
 КУКОРЕЛЛИ, КУКОРЕЛЛИ Л., КУКОРЕЛЛИ Людовіт 19, 27
 КУКУЇН 176—177
 КУЛИМАН I. 119
 КУНДРАТ А., KUNDRÁT A., КУНДРАТ А. I. 337—339, 342, 345—346, 451
 КУПАЛА Іван 232
 KUPRIN 176, 178
 КУРИМСЬКИЙ А., KURÝMSKÝ A., КУРЫМСКИЙ А. 326—327, 330, 345—346
 KURILOVIČ G. M 450
 КУРЧАК 231
 KUSÝ I. 181
 КУТОВА Аделія Дмитрівна 104
 КУЦЕК Юрко 348
 КУШЕВИЧ 57
 ЛАБАНЦ А., ЛАБАНЦ Александр, (ЛА-

- БОРСЬКИЙ, А. Л.) 90—92
 ЛАБАНЦОВ 250
 ЛАБИК Д. Ф., ЛАБІК 36, 38
 ЛАБУБНА 105
 ЛАВРЕНЦІЙ 64—65
 ЛАВРОВ П. 303
 ЛАВРОВСКИЙ П. 119
 ЛАДОМЕРСКИЙ Стефан 207
 ЛАДОМЕРСКИЙ Янош, LADOMERSKÝ
 János 206—207
 ЛАДОМИРСКИЙ Виктор 120
 ЛАЗО 13
 ЛАЗАРЕВСКИЙ А. М. 292
 LAZAR E., ЛАЗАР Ервін 147, 160—161,
 163
 ЛАЗОВ 33
 ЛАЗОРИК О., LAZORIK O. 340—342,
 345—346
 LAJČIAK J. 474
 ЛАМАНСКИЙ Владимир Ив(анович)
 118
 ЛАНГА 58
 ЛАПУШНЯК Александр 58
 ЛАТТА, ЛАТТА Василь Петрович, ЛАТ-
 ТА В. П., LATTA V. P. 326, 330—337,
 345—346
 ЛЕБЕДЕВА А. И. 531
 ЛЕБИШ 363
 ЛЕВИЦКИЙ О. И. 292
 ЛЕВИЦЬКИЙ І. 101
 ЛЕГЕЗА В. Осипов, ЛЕГЕЗА В. Осипо-
 в(ич) 120
 ЛЕЛЬО Йосиф 258
 ЛЕНДЯК Степан 258
 ЛЕНИН, ЛЕНИН В. І. 9—10, 47
 ЛЕНЬКО Михайло 258
 ЛЕОНОРА 208
 ЛЕОПОЛД 206
 ЛЕРМОНТОВ, LERMONTOV, LERMON-
 TOV J. M.. 122, 170, 176, 180—181
 LERMONTOV M. J. 170
 ЛЕРХ Йосиф 161
 ЛЕСНИКОВСКИЙ Савелий, LESNIKOW-
 SKIJ Sawelij, LESNIKOVSKÝ Savelij,
 ЛЕСНИКОВСЬКИЙ, ЛЕСНИКОВСЬ-
 КИЙ Савелій 9, 31, 33—35, 38—40
 ЛЕШКО (АЛЕКСЕЙ), ЛЕШКО О., LEŠ-
 KO O. 206, 326, 335, 345—346
 ЛИВЧАК Иосиф 120
 ЛИХВАР Михайло 17
 ЛИХВАРЧИК М., ЛИХВАРЧИК Ми-
 хайл 92, 129
 ЛІБІШОВСЬКИЙ 59
 ЛІСІКЕВИЧ Н. 95
 ЛІСОВИЙ П., ЛІСОВИЙ П. М. 101—
 102
 ЛІТВІНОВ І., ЛІТВІНОВ Іван 20, 23
 ЛІХАРД, LICHARD, ЛІХАРД Д., LI-
 CHARD Daniel, ЛІХАРД Даниел 152,
 155, 163
 ЛОБОДА, ЛОБОДА А. 60, 72, 303
 LODEREKER PETER 311
 ЛОЗЯНСКИЙ 120
 ЛОНЯЙ Йосиф 135
 ЛОРАЦАК Juraj 429
 ЛУБИНЕЦЬКИЙ М. 328
 ЛУКАЧИК Петро 36
 ЛУКАЧ Христофор 119
 ЛУНГА, LUNGA 78, 80, 82
 ЛУПТАК 32, 34
 ЛУЧКАЙ, ЛУЧКАЙ М., ЛУЧКАЙ Ми-
 хайло 83—84, 101, 330
 ЛЮБОМІР 91
 ЛЮТИЙ ВОДА Іван, ВОДА Іван, ВО-
 ДА Івон, ВОДА Іон (Івон) 59
 ЛЯПУНОВ Б. М. 299
 ЛЯХОВИЧ В. І. 96, 115
 ЛЯХОВИЧ Василь, ЛЯХОВИЧ В. І. 96,
 115
 ЛЯХОВИЧ Й., ЛЯХОВИЧ Йоанн 95—
 96
 М. 120
 МАЗЕРОВ 147
 МАЙДАК Анна 258
 МАЙДАК Петро 258
 МАЈКОВ, МАЙКОВ Аполлоний Н. 119,
 180
 МАКАРОВИЧ Михайло 258
 МАККАЙ Л. 75
 МАКОВЕЈ О. 170—172
 МАКСИМИЛИАН, МАКСИМИЛІАН 64,
 116, 209
 МАКСИМИЛІАН II 208
 МАЛАР А. 24
 МАЛИК Іван 50
 МАЛИНЬЯК Анна 257—258
 MALONYI FRANZ 207

- МАЛЬЧАК 238
 МАНН А., MANN A., МАНН Аарне,
 MANN Aarne, MANN A. V. 252, 434
 МАНН Г. 10
 МАНН Ерика 10
 МАРИЯ, МАРИЯ, МАРЬЯ 132, 207
 МАРКЕВИЧ А. 292
 MARKOVÁ E. 449
 MARKOVIĆ I. 180
 МАРКОШ Г. 139
 МАРКОШ Михаил, (М. М.) 120
 МАРКОШ Юрій 136
 МАРКС К., МАРКС Карл. 47, 73, 75
 MARKUŠ, MARKUŠ M. 450, 460, 474—
 477
 MARÓTHY Daniel Rahobor 167
 MARÓTHY-SOLTESOVÁ Elcna 167—168
 МАРТИНОВ 23
 МАРУСИН 32
 MASARYK T. G. 180
 МАТЕЗОНСКИЙ Константин, МАТЕ-
 ЗОНСКИЙ К. 123—124, 131
 МАТИСОВ 98, 103
 МАТОЙКА Ф. 75
 МАТУŠKA A. 181
 МАТЯШ А. 13
 MAUPASSANT 175
 MÁCHAL H. 255
 МАХ., МАХЕК В., МАСНЕК V. 474—
 475, 497, 500, 531
 МАХОВ Н. А. 52—53
 MACAN J., MACAN Juraj, (GEORGE M.)
 458, 474
 МАЦИНСКИЙ Иван, МАЦИНСЬКИЙ
 Иван, MACINSKIJ Ivan 347, 366, 378
 МАЦКО 13
 МЕДВЕДЬ Иван 120
 MELICHERČIK A., MELICHERČIK And-
 rej 255—256
 MELNÍK, MELNYK, MELNYK M. 474—
 475, 477
 МЕЛЦЕР 151
 MEREŽKOVSKÝ 176
 МЕРЕНИЙ Иоанн 120
 МЕСАРОШ К., MĚSZÁROS K. 99, 101—
 102
 МЕФОДИЙ 120
 МИКУЛИЧ Кирилл 120
 МИЛЛИЙ Дезидерій, МИЛЛИЙ Дези-
 дерій 356, 377
 МИНАРОВИЧ Мартин, МІНАРОВИЧ
 Мартин 19—20
 МИНА Юрій 255, 258
 МИРОНОВ Д. 18
 МИРОНОВИЧ Корнелий О. 120
 МИРОСЛАВ 206
 МИРТАК А., МИРТАК Александр М.,
 (А. М., МАТЕРИН) 120—121
 МІПТРАК О. 98, 100, 330
 МИХАИЛ ОБРЕНОВИЧ III 117
 МИХАЛИК 13
 МИХАЛИЧ Б. Н., (Б. Н. М.) 121
 МИХАЛИЧ М. (ОРЕЛ ТАТРАНСЬКИЙ)
 91
 МИХАЛОВИЧ Василь Петрович 9
 МИХАЛЬЧУК, МИХАЛЬЧУК К., МИ-
 ХАЛЬЧУК Константин Петрович, МИ-
 ХАЛЬЧУК К. П., MICHALTSCHUK K.,
 MICHALTSCHUK K. P., MICHALČUK
 K., MICHALČUK K. P., 263, 270, 272,
 275, 277—279, 282—283, 286—287, 289—
 290, 292—302, 333
 МИЦЮК О. 75—76
 МІДЛА 13
 МІКА А. 75
 МІКЛОШИЧ Ф. 298
 МІЛАС Петро 32
 MILORADOVIČ 312
 MINÁČ V., МІНАЧ Владимир 181, 409
 МНЯГОНЧАК 13
 МОГОРИТА В. 23
 МОЙЗЕС Стефан 116
 MOIËR 176
 МОЛНАР Иван Иванович, МОЛНАР И.
 И. 122, 131
 MOLNÁR M., МОЛНАР Михайло,
 МОЛЬНАР М., МОЛЬНАР Михайло
 147, 160
 МОЛЧАН, МОЛЧАН М., МОЛЧАН М.
 В., МОЛЧАН Михаил В., МОЛЧАН
 Михайло 104—105, 126, 131, 159
 МОЛЧАН С., МОЛЧАН Степан М.,
 МОЛЧАН Степан Мих., МОЛЧАН Сте-
 пан Михайлович, МОЛЧАН Стефан
 М., (С. М. М.) 122, 134
 МОНДОК И. И., (И. И. М.) 112, 115

- МОНДОК Йоанн, МОНДОК Иоанн 96,
 98
 МОНЧАК А. 75
 МОРАВЕЦ Й., MORAVEC J., МОРА-
 ВЕЦЬ, МОРАВЕЦЬ Я. 326, 335, 345—
 346
 МОРКОВЦЯ І. 13
 МОСКАЛЕНКО А. А. 298
 МОСОРЯК, МОСОРЯК Йосиф 19—20
 МОХОВ Н. А., MOSHOV N. A. 53, 55,
 57, 74—75
 МОШИНСЬКИЙ, MOSZYŃSKY, МО-
 SZYŃSKI K., MOSZYŃSKI Kazimierz
 239, 248, 255—257, 428, 451
 MRÁZ A. 181
 МСТИЧИВСЬКИЙ Іоаннікій (Зейкан)
 116
 МУДРИЙ МИХАИЛ Ф. 137
 MUDROŃ P. 181
 МУДРОХ Ян 357
 МУЛИЧАК Ю., МУЛИЧАК Ю. Ю., MU-
 LIČAK J., МУЛЫЧАК Ю. 337, 339,
 345—346
 МУРКО М. 269
 МУСТЯПОВИЧ Степан Васильович 107
 МУХА, МУСНА, МУСНА WOŁOSZYN
 52—57, 60, 69, 72, 74, 78, 80—81
 МЪЯРТАН, MJARTAN J., MJARTAN Ján
 256—257

 НАЛИВАЙКО 60, 72
 НАПЕРСЬКИЙ Костка, NAPIERSKIE
 Kostka 52, 76
 НАПОЛЕОН 113, 117
 НАСТЬЯ 207
 НАУМЕНКО В., НАУМЕНКО Владимир
 Павлович, НАУМЕНКО Володимир
 Павлович, НАУМЕНКО В. П. 282,
 286, 292, 295, 297, 300
 НАУМЕНКО Федор Іванович 104
 НЕВРЛИ М., НЕВРЛИ Николай, НЕ-
 ВРЛІ Микола, NEVRLI Mikuláš, NE-
 VRLÝ Mikuláš 305, 314, 326
 НЕВРЛИ Я. 329
 НЕВСЬКИЙ О., НЕВСЬКИЙ Олександр,
 НЕВСЬКИЙ О. 23
 НЕГЕРЕВЕЦЬКИЙ Олександр 105
 НЕДЗЕЛЬСЬКИЙ Є. Л. 197
 НЕКРАСОВ, NEKRASOV 180
 НЕМЕЦ Михаил 123
 NEMČIŠIN Ján 474
 НЕСТОР 126, 138
 NEUMANN 177
 НЕЧКИН, НЧЧКИН 75
 НИКОЛАЕВИЧ 123
 НИКОЛАЙ 133, 135
 НИКОЛАЙ Л. 120
 НИДЕРЛЕ Л., NIEDERLE L. 303, 450,
 473
 NIETZSHE 176
 NOVÁK M., НОВАК М. І. 342—346
 НОВАК Я., НОВАК Ян, НОВАК Янко
 353, 361, 364
 НОВИЦКИЙ, НОВИЦЬКИЙ Іван
 Петрович 284, 298
 NOVOMESKÝ, НОВОМЕСЬКИЙ Л., НО-
 ВОМЕСЬКИЙ Ласо 23, 176, 377
 НОДЬ М., НОДЬ Микола 90—91, 103
 НОСАК Богун 158
 П. Щ. 114
 НЯХАЙ Андрій 17

 ОН 178
 ОГОНОВСКИЙ Е., ОГОНОВСЬКИЙ Е.
 284, 333
 ОГОНОВСЬКИЙ О., ОГОНОВСЬКИЙ
 О. М. 300, 329
 OLEJNÍK J., OLEJNÍK Ján 255, 460,
 474—475, 477
 ОЛЕКСАНДРІЙСЬКИЙ ХРИСТОФОР
 187
 OLES O. 170—172
 ОЛЬЧАК 13
 ОНУШКА Е. 13
 ORVINI, ORVINI Мауро 310, 312
 ОРЛАЙ ДЕ КАРВА Іван Семенович
 122
 ОРЛОВСЬКИЙ Андрій 258
 ОСВАЛДИК К. 25
 ОСНОВІН Дмитро 20
 ОСОГА Я. 13
 ОСТРОВСЬКИЙ 34
 OSTROGSKI K. K. 208
 ОСТРОЖСКИЙ, ОСТРОЖСКИЙ
 ІОАНН 207—208
 ОСТРОЗЬКИЙ 59—60
 OSMENSKI Wl. 76

- ОШКВАРКА 33
 ОШТЕРКОВ S. A., 39
 ОЩЕПКОВ 20
- ПАВЛІЧКОВА 362
 ПАВЛО, PAVOL 132, 471
 ПАВЛОВИЧ, ПАВЛОВИЧ A., ПАВЛОВИЧ A. И., ПАВЛОВИЧ Александр, ПАВЛОВИЧ O., ПАВЛОВИЧ Олександр, PAVLOVIČ, PAVLOVIČ A., PAVLOVIČ Alexandr, (пс. A. П., МИХАЛИЧ M., ОРЕЛ ТАТРАНСЬКИЙ, ЧАРНЯН МАКОВИЦЬКИЙ, Ч. M., Ч. МАКОВИЦЬКИЙ) 89—91, 95, 100, 125, 147, 158—160, 164—165, 197—198, 227—228, 350
 ПАВЛОВИЧ, ПАВЛОВИЧ Лазар 86—88, 102
 PAVLŮ V. 180
 ПАВЦЬКО Юрій 255, 258
 ПАГАН 198
 ПАГИРЯ Василь Васильович 104
 PADURA Týmko Tomáš 167
 ПАКА Адальберт 117
 ПАЛАРИК Иван 125
 PALACKÝ Frant., ПАЛАЦЬКИЙ Франтишек 155, 163
 PALMOTIČ, PALMOTIČ Junie 312
 PALSIJ 311
 PANKIEWICZ, PANKIEWITSCH I., PANKIEWITSZ Iwan, ПАНЬКЕВИЧ, ПАНЬКЕВИЧ И., ПАНЬКЕВИЧ И. A., ПАНЬКЕВИЧ I., ПАНЬКЕВИЧ I. A., ПАНЬКЕВИЧ Иван, PAŃKEVIČ I., PAŃKEVIČ I. A. 263—269, 302, 325—326, 328—331, 333, 345—346
 ПАНКОВИЧ, ПАНКОВИЧ C., ПАНКОВИЧ Степан, ПАНКОВИЧ Стефан, ПАНКОВИЧ Штефан, PANKOVIČ Štefan 98, 100, 105—107, 109, 113—116, 120, 122—124, 128, 133—134, 136, 217—218, 227—228
 ПАПІЯХ Олена 258
 ПАРФЕНІЯ 206
 ПАСТЕЛИЙ Иоанн, ПАСТЕЛИЙ I. 124, 135
 PAULINY-TÓTH V. 180
 PAUCO Juraj 474
 ПАХ З. П. 75
- ПАХМАН Л. 8
 PACHOVSKYJ Vasyľ 180
 ПЕРЕНІ Й. 101
 ПЕРЕНЬ Г., ПЕРЕНЬ Габор 66, 76
 ПЕРЕЧИНСЬКИЙ M. 23
 ПЕРМІНОВ П. 20
 ПЕРФЕЦКИЙ E., ПЕРФЕЦКИЙ Евгений, PERFESKY E., PERFESKY Eugen, PERFESKIJ Eugen, ПЕРФЕЦЬКИЙ C., ПЕРФЕЦЬКИЙ Евгений, ПЕРФЕЦЬКИЙ Евгений Юліанович, ПЕРФЕЦЬКИЙ E. Ю. 303—305, 310, 313—314
 ПЕСТРЕМЕНКО A. 342
 PETER 471
 PETER VEĽKŮ, ПЕТРО ВЕЛИКИЙ 308, 310, 312
 ПЕТРУШАК Ян 258
 ПЕТРО 132, 209
 ПЕТРО I 48, 73, 308
 PETROV V. P. 450
 ПЕТРОВ Микола Іванович 300
 ПЕТРОВ, ПЕТРОВ A., ПЕТРОВ O. 73, 496
 ПЕТРОВ, ПЕТРОВ H. И. 293
 ПЕТРОНЬ Й. 75
 П(ЕТРУШЕВИЧ) A. C. 125
 ПЕШ., ПЕШТИ Фр. 496—497, 499—530
 П'ЕНЬОНЖКА Ян 69
 П'ЕЩАК Иван 17
 ПИЙ IX 124
 ПИПІН Олександр Миколайович, ПЫ-ПИН Александр Николаевич, ПЫ-ПИН A. H. 292, 296, 301
 ПІДКОВА, ПІДКОВА ІВАН, PODKOWA, ПОДКОВА ІВАН, PODKOVA IVAN, PODKOWA IWAN, ПОДКОВА Іон 57, 60, 78, 80, 82
 PIETOR A. 180
 ПІРОШ-ЛАВРУВСЬКА Марія 258
 ПІСЬО Петро 15
 ПЛАТОН 309
 ПЛАТ, ПЛАТ Ян 150—151
 ПНІН I. I. 195
 ПОГАНЬ Жігмонд 66
 ПОГОДИН M. П. 126
 ПОДОЛАК, PODOLÁK J., PODOLÁK Ján
 ПОДОЛАК Ян 315, 322—322, 449, 473
 ПОДОЛЬСКАЯ H. B. 531
 ПОЛИВКА Ганна 197

- ПОЛИВКА, ПОЛИВКА Ів. Анд. 197
ПОЛОНЧАК 20
ПОЛЯНСЬКА Єва 258
ПОЛЯНСЬКИЙ Степан 246, 258
ПОМАРАНЦЕВА Э., ПОМАРАНЦЕВА
Э. В., ПОМАРАНЦЕВА Е. В. 255—
256
ПОПОВИЧ, ПОПОВИЧ А., ПОПОВИЧ
А. В., ПОПОВИЧ Андрей, ПОПОВИЧ
Андрій 84, 86, 89—90, 101, 106, 126
ПОПОВИЧ, ПОПОВИЧ В., ПОПОВИЧ
Василій 84—85, 95, 113, 115, 118
ПОПОВИЧ Е., ПОПОВИЧ Э., ПОПО-
ВИЧ Евгений, ПОПОВИЧ С. 104—
105, 126, 128, 136
ПОПОВИЧ Николай 126
ПОПОВ Нил 121
ПОПП Андрей 126
РОТАРЕНКО 179
ПОТЕБНИ, ПОТЕБНІ О. О. 288, 299,
334
ПОТОМА І. 13
ПОТОЦКИЙ 126
ПОЧІ, ПОЧІ Елек 101
ПОЧІ, ПОЧІ О. 101
PRANDA A. 474
PRZERWA-TETMAJER 180
PRZYBOS A. 76
ПРОМЕТЕЙ 117
ПУГАЧОВ, ПУГАЧОВ О. 48, 73
ПУСТАЙ Михайло 255
ПУТЕРКА 32
ПУШКИН Александр С., ПУШКИН А
С., ПУШКИН, PUŠKIN, ПУШКИН О.
113, 122, 128, 167—168, 176, 180, 350
ПШИБОШ А. 68
РАДЗІВІЛІ 126
РАДЛИНСЬКИЙ А., РАДЛІНСЬКИЙ А.,
РАДЛІНСЬКИЙ Андрій 90, 152
РАЄВСЬКИЙ М. 103
РАЗІН, РАЗІН Ст. 48, 73
RÁZUS 173, 178
РАЙХОВА Альжбета 161
РАКОВСКИЙ И., РАКОВСКИЙ И. И.,
РАКОВСКИЙ Иоанн, РАКОВСЬКИЙ,
РАКОВСЬКИЙ И., РАКОВСЬКИЙ І.,
(пс. ПАННОНІАНИН) 88, 90—95, 97,
100, 103, 107, 113, 123—124, 128—131,
133—134
РАКОВСКИЙ О. И. 120
РАКОВСКИЙ С. Г. 128
РАКОЦИ, РАКОЦІЯ ФРАНЦ 210
РАДАНТ Д., RAPANT D., РАПАНТ Да-
нієл 148, 161, 304
RÁTH Ignac 75
РАТКОШ П. 75
RATULDA Marko, РАТУЛЬД Марко 68,
76
РАФАЕЛ 309
RAFACZ, RAFACZ J., RAFACZ Józef, РА-
ФАЧ Й. 68, 76
RACHWAŁ Wojciech 255
РЕБРО К. 75
РЕВАК Михаил В. 130
РЕЗНЕР І. Г. 73
РЕПАЕВ А. И., РІПАЄВ, РІПАЄВ А.,
РІПАЙ (РІПАЄВ) Андрій 97, 99, 110,
122, 130
РЕРЕШ Петро 58—59
РЕШЕТАР, REŠETAR, РЕШЕТАР Мілан,
REŠETAR Milan 264, 268—269
РІГЕР В. 125
RYLSKÝ Maksym 168
РОГАЧ Василій Юрьевич 130
RÖHRICH Lutz 256
ROHUNOVÁ 428
РОДАК Йозеф, RODÁK Jozef, РОДАК
Йосиф 31, 39—40
РОЖКОВ А. 136
ROY V. 180
РОЙКОВИЧ Д., РОЙКОВИЧ Діонізій
17
ROLLAND R., ROLLAND Romain 177—
178
РОМАНИЙ Илья, (И. Р., Р.) 130—131
ROMÁN Jozsef 255
РОМАНЬИЙ Илья 117
РОМЖА І. 99
ROSENBAUM K. 181
РУБИЙ, РУБИЙ А. М., РУБИЙ А. 95,
125—126
РУБИЙ И., РУБИЙ И. М., РУБИЙ Иос.
Мих., РУБИЙ Иосиф Мих., РУБИЙ
Иосиф Михайлович 127, 131
РУДЛОВЧАК Гелена, РУДЛОВЧАК О.,
RUDLOVČÁKOVÁ Helena, РУДЛОВ-

- ЧАК Олена, (О. Р.) 83, 90, 96, 99,
 101—102, 140—141, 183
 РУД., РУДНИЦЬКИЙ 497, 499—500,
 506—507, 513—515, 518—520, 523—524,
 526—527, 529—530
 РУЖАНСЬКИЙ Василь 258
 RUŽIĆ 312
 РУЖНЯК 158
 РУСИНКО І., РУСИНКО Іван 255, 320,
 380
 РУСИНКО М. 13
 РУСІНСЬКИЙ Вл. 75
 РУСОВ А., РУСОВ О. О., РУССОВ Алек-
 сандр Александрович 286, 298
 РУССО Ж. Ж. 309

 САБАД Антоній 131
 САБОВ Е. 104
 САБОВ Й. 103
 САБОВ, САБОВ К., САБОВ К. А., СА-
 БОВ Кирилл, САБОВ Кирилл А., СА-
 БОВ Кирило, (К. А. С.) 96, 98—99,
 103, 131, 133
 САБОВ Михайл А. 120
 САБО Л., САБО Ладіслав 13, 19
 САБО Я. 364
 САВА 242
 САВКА Михайло 255, 258
 САВУЛЯК Андрій 35
 САВЧИНСЬКИЙ Н. 92
 САГАЙДАЧНИЙ 75
 САЛАМОН Іосиф 133
 САЛЕРЕШІ Амбруш 64
 SALTUKOV-ŠČEDRIN 176
 САЛТЫКОВ Евграф 117
 САЛУХА Янко 58
 САСІНЕК Ф., SASINEK Fr. V. 119
 САТАРАЇ 162
 СВЕРЧКОВСЬКИЙ 59
 СВЕЦЕНИЙ, СВЕЦЕНИЙ Ф. 149—151,
 162
 СВЕНЦІЦЬКИЙ, СВЕНЦІЦЬКИЙ Іла-
 ріон Семенович SWIENCICKYJ 266—
 267, 269
 SWIETOSHOWSKI 74
 СВОБОДА Л. 7
 SVOBODOVÁ J. 473
 СВЯНТЕК А. 19
 СЕВЕРΙΑНИН 133
 СЕВЕРЦОВ Н. А. 133
 СЕДЛАК І. 161
 SEKEY M. 101
 СЕКЧІК Юрай 148, 155
 СЕЛІМ 59
 СЕМЕНОВИЧ Іларіон, СЕМЕНОВИЧ
 Іларіон 122, 134
 СЕМЕНОЖЕНКО М. А. 37
 СЕМЕРЕ Пал 106
 СЕМІАН, СЕМІАН Ервін 353, 357
 СЕПЕШГАЗІОВА Кароліна 161
 СЕРЕБРЯКОВ О. 18
 СЕРЕДИ Юрій, SEREDY Юрій, ШЕРЕ-
 ДИ Юрій 208, 210
 SEREDI GASSPAR, ШЕРЕДИ КАСПЕР,
 ШЕРЕДИ КАССПАР 208, 210
 SEREDI GEORGIJ, ШЕРЕДИ ГЕОРГИЙ
 208
 СЕНЕНСЬКИЙ Ян 69
 SZÉKELY J. 75
 СИГІЗМУНД І 58
 СИДОР Іоанн 89
 СИКОРА Л. 25
 СИЛЬВАЙ І., (СИЛЬВАЙ) Іван,
 СИЛЬВАЙ І., СИЛЬВОЙ, СІЛЬВОЙ
 Іван, (пс. УРИІЛ МЕТЕОР, УРІІЛ
 МЕТЕОР) 100, 131, 134—135
 СИМКО Антон 12
 СИМОНИ П., СИМОНИ П. К., СИМО-
 НІ П., СІМОНІ Павел Константино-
 вич, СІМОНІ ПАВЛО Костянтин-
 вич, СІМОНІ П. К. 263, 270—271, 282,
 286—287, 289—290, 292—295, 297—299,
 302
 СИНАЙ І. 13
 СИРМАЙ 211
 SIGMUND 313
 SIDOROVÁ Anna 458
 СІЛАДІЙ Стефан 112
 СІОН 217—218
 СКАЗКІН 75
 СКРИПКА Іоаннікій 118, 139
 СЛАВИК Юрай, SLÁVIK, SLÁVIK J.,
 SLÁVIK Juraj, (пс. НЕПЕСНИЦЬКИЙ,
 NERESNICKY, N-ŷ) 168, 171, 173—
 181
 СЛАВІЧЕК Й. 360
 СЛИВКАНИЧ 35
 СМАЛЬ-СТОЦЬКИЙ, СМАЛЬ-СТОЦЬ-

- КИЙ С., С.-СТОЦКИЙ 294, 300
 СМОЛЯР Василь 258
 СМОЛЯР Иван Ернест 117
 СОБОЛЕВСКИЙ, СОБОЛЕВСКИЙ А.,
 СОБОЛЕВСЬКИЙ О., СОБОЛЕВСЬ-
 КИЙ О. І. 280, 284, 297, 299
 СОВОТКА Р. 475
 СОВА 50
 СОЗАНСЬКИЙ Иван 188
 СОКОЛОВСЬКИЙ 59
 SOLOGUB 176, 178—179
 ŠOMOLICKÝ Izidor Žiak 167, 181
 СОПИРА Юлія 257—258
 СОПОЛИГА Мирослав 320
 СОПОЛИГА, СОПОЛИГА Андрій 13,
 258
 СОРИНЧАК Марія 257—258
 СОСЕДКО В. 18
 СРЕЗНЕВСКИЙ Исмаил Иванович,
 SREZNEVSKÝ, SREZNEVSKIJ, SREZ-
 NEVSKIJ Izmail Ivanovič, СРЕЗНЕВ-
 СЬКИЙ Ізмаїл 117, 167, 192
 СРУЛЬ 198
 СТАВРОВСЬКИЙ-ПОПРАДОВ 100
 (С... й, Ю. І. С., Ю. С.) 135—136
 СТАВРОВСКИЙ Эмилиан, STAVROV-
 SKÝ Emilián, СТАВРОВСЬКИЙ О.,
 СТАВРОВСЬКИЙ Омелян, (О. С.) 41,
 61, 70, 73—74, 77—78, 80
 СТАВРОВСЬКИЙ-ПОПРАДОВ 100
 СТАЛІН 14
 STANISLAV J. 179
 СТАНКЕВИЧ Н. В. 308
 STANKOVSKÝ A. 475
 STANKOVSKÝ R. 449
 СТАНКОВ Федор Ф. 136
 СТАНКО Иван 257—258
 СТАРИНСЬКИЙ П. 12
 СТАСІОК Євген Митрофанович 104
 STEVILA Peter 39
 СТЕФАН 58, 60, 93, 105, 124, 131, 207,
 217—219
 СТЕФАН III 53, 74
 СТЕФАНИК В., STEFANYK 168, 176—
 177, 263
 СТЕФАНИТ 187
 STEIBER Zd. 531
 СТОЙКА Михайло 91
 СТРИЙКОВСЬКИЙ, СТРИЙКОВСЬКИЙ
 М., СТРИЙКОВСЬКИЙ Матеј,
 (СТРИКОВСЬКИЙ) 57, 60
 СТРИПСЬКИЙ Г. 329
 СТРИПСЬКИЙ Михайло 96
 СТРОГАН Зузана 258
 СТРОМИЦЬКИЙ Бонифацій 89
 СТР., СТРИПСЬКИЙ Я. 101, 496—497,
 499—507, 510—530
 СТУДИНСЬКИЙ К. 91, 103
 СТУЖЕНСЬКИЙ 59
 СУББОТИЧ Иван 118
 СУВАК М. 13
 СУЗАННА, СУСАННА, СУСКА, ZOŠA,
 ЗУЗАННА, ЗУЗЕНЬКА 207-208, 210
 СУРГЕНТ 13
 SUCHOŇ E. 180
 СУЦІНСЬКИЙ 59
 СУЧКО 13
 СУШКО Андрій 35
 СЦИТОВСЬКИЙ Йоанн, СЦІТОВСЬ-
 КИЙ Я., СЦІТОВСЬКИЙ Ян 86,
 152—153
 ТАБОДІ, ТАБОДІ Павол 150, 162
 ТАЛАПКОВИЧ Э. 136
 ТАЛВА Е. 138
 ТАЛЬСЬКИЙ В. 24
 TARASOVIČOV 75
 ТАРКОВИЧ, ТАРКОВИЧ Григорій 188,
 191
 ТАРНОСКИЙ 208
 ТАТАРНИКОВ В. 18
 THEURIET 175
 THURZOVÁ L. 475
 ТЕЛЬМАНН Е. 20
 ТЕРЛЕЦЬКИЙ Володимир 96
 ТЕТМАЈЕР 176
 ТИМЧЕНКО Е., ТИМЧЕНКО Є., ТИМ-
 TŠCHENKO E., ТИМČENKO E. 301—
 302
 ТИХОНОВ А. Н. 531
 ТИХОНЬ 136
 ТИЧ А. 14
 ТІСО, ТІСО Й. 15, 23
 TIUTŠEV 176
 ТІХИЙ Ф. 103
 ТКАЧ Павло 19
 TOKAREV S. A. 428—429

- TOLKSDORF U. 428
 ТОЛСТІЙ, TOLSTÝ, TOLSTÝ Алексј
 176, 178, 350
 ТОМАШЕК 150
 ТОМАШКО Ян 148
 ТОМКЕВІЧ 34
 ТОНГАУЗЕР П., ТОНГАУЗЕР Павло
 13
 ТОПОЛЬСЬКИЙ Й. 75
 ТРАФІЛА 58
 ТРЕГУБОВ Е. 300
 ТРОХИМОВІЧ У. 136
 TURGENEV, ТУРГЕНЕВ И. С., TURGE-
 NJEV 136, 176, 178
 ТУРІВСЬКИЙ Кирило, ТУРОВСЬКИЙ
 74, 187
 ТЮРРА 109
- UHĽÁR V. 449—451
 УГОЧАНІН 137
 УГР П. 361
 УЛЯНИЦЬКИЙ В. А. 74
 УЛЬЯНОВ Г. К. 292, 299
 УРИЦЬКИЙ Николаї, УРИЦЬКИЙ
 109
 УСТРИАНОВИЧ М., УСТИЯНОВИЧ М.
 90, 103
 УШАЛА 20
- ФАБРИ І. 156
 ФАРКАШ Р. 13
 ФАРКАШ Ш. 13
 ФАРКАШ Ю. 126
 ФАС., ФАСМЕР М. 497, 531
 ФЕДИЧ Михайло 258
 ФЕДИЧ Юлія 258
 ФЕДІР 147
 ФЕДОРОВИЧ В. 137
 ФЕДОРЧАК Олена 256
 ФЕДЧЕНКО П. М. 88—91, 93, 95,
 102—103
 ФЕСРЧАК 98
 ФЕМИ 207
 ФЕНСШ, ФЕНСШ Е., FÉNYES, FÉ-
 NYES Elek 109
 ФЕНЦИК Евгений Андреевич, (Влади-
 мир, Евгений Андр., Ф. КАРАМЗІН)
 137—138
 ФЕНЦИК С. 100, 139
- ФЕРЕНЦ П РАКОЦІ 45
 FERİENČÍK M. 180
 ФЕСТОРИЙ Фома Мих., ФЕСТОРИЙ
 ФОМА Мих(аїлович), ФЕСТОРИЙ Фо-
 ма 91, 138
 ФИДИЯ 309
 ФИЛАРЕТ 117, 121
 ФИЛЕВИЧ, ФИЛЕВИЧ Иван Порфиро-
 вич, ФІЛЕВИЧ І. П. 289—299
 ФІДЛІК Ш. 13
 FILOVÁ V. 429
 ФЛАЙШГАНС В., ФЛЯЙШГАНС Вац-
 лав, FLAJŠHANS Václav 269
 ФЛОРИНСЬКИЙ Т. 297
 ФЛОРИАН, ФЛОРИАН Жан П'єр 187—
 188
 ФОГАРАШІЙ-БЕРЕШАНИН І. 330
 ФОГЛ 35
 ФОРТУНАТОВ Ф. Ф 292
 FRANKO, ФРАНКО ІІ., ФРАНКО І.,
 FRANKO I., ФРАНКО Иван, FRANKO
 Ivan, FRANCO Ivan 168, 170—171,
 173, 176—177, 181, 255, 328
 ФРАНЦ 207
 FRANCE Anatol 179
 ФРАНЦЕВ В А 103
 FRANCISCI, ФРАНЦІСЦІ Я., ФРАН-
 ЦІСЦІ Ян 94, 167
 ФРИЦ М. П. 298
 ФРИЧ МОДРЖЕВСЬКИЙ Андрей,
 ФРІЧ-МЕДЖЕВСЬКИЙ А. 70
 ФРІДМАН, ФРІДМАН Б., (КУБИК) 19
 FROLEC V. 429
 ФУДЖАК Ян 36
 ФУЛЛА, ФУЛЛА Л. 360—361
- ХАВЦЬО Марія 258
 ХАНАТ С. М. 107, 138
 ХАРЧЕНКО М. В. 9
 ХАЯ 198
 ХМЕЛЬ Вілям 353
 ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ Богдан 72
 ХОВАНЕЦЬ М. 13
 ХОДЕЦЬКИЙ Микола 54
 ХОМЯКОВ, ХОМ'ЯКОВ, ХОМЯКОВ А.,
 СНОМЈАКОВ А., СНОМЈАКОВ А.,
 ХОМЯКОВ А. С., ХОМ'ЯКОВ О. С.

- 128, 192—196, 211—212, 309
 ХОТКЕВИЧ Гіат 409
 ХРОМИЙ Петро 58, 60
- ЦАЛКО 13
 ЦИМБОРА Юрій 257
 ЦУПЕР В., ЦУПЕР Василь 13, 15
 ЦШОККЕ Генрик 117
- ЧААДІАЕВ, ЧААДІАЕВ П. Я. 307—308
 ЧАВРОВ Д. 19
 ЧАПАСВ 19
 ЧЕКАН Михайло 258
 ČERVENÁK A. 180
 ЧЕРКАСЬКИЙ 195
 CZÁJKOWSKÝ M. 167
 CZAKÓ Elemér 101
 CZERNIK St., CZERNIK Stanislaw 74—
 75, 77
 ČEŠŇOV 176, 178
 ЧІКАЛЕНКО Е 300
 ЧИЧАРОВСКИЙ 119
 ČIAMPOROVÁ Ž. 499
 ČIŽMÁR Jozef 256
 ЧІЖОВСЬКИЙ 59
 ЧОДАКОВ Иван Ю. 138
 ЧОПЕЙ Л. 330
 ЧОПЕЙ, ЧОПЕЙ Антон 88
 ЧОСИН Й., ЧОСИН Йосиф 96, 98
 ЧУБИНСЬКИЙ П. И. 257
 ЧУБИНСКИЙ, ЧУБИНСКИЙ П. П.,
 ЧУБИНСЬКИЙ Павло Платонович
 225, 284, 298
 ЧУЙОВ 34
 ČULEN M. 180
 ЧУРА 32
 ЧУРГОВИЧ, ЧУРГОВИЧ І., ЧУРГОВИЧ
 Иван 84—86
 ЧУЧКА М. Ю 138
 ЧУЧКА П. П. 531
- ШАНТРУЧЕК 13
 ШАФАРИК, ШАФАРИК П. Й., ŠAFA-
 RIK, ŠAFARIK P. J. 7, 83, 110, 138,
 167—168, 197, 227—228, 320, 325
 ШАФРАНКО 13
 ШАФРАНКОВИЧ Корнелій 139
 ШАХ 59—60
 ШАХМАТОВ А., ШАХМАТОВ А. А.,
 ŠACHMATOV A. A., ŠACHMATOV
 A. A., ШАХМАТОВ Алексей Алексан-
 дрович, ШАХМАТОВ О., ШАХМАТОВ
 О. О. 263, 270, 272, 275, 277—282,
 287—291, 294—299, 302—303, 333
 ШАШКЕВИЧ М. 90
 ШАШШ В. М. 139
 ŠVECOVÁ S. 429
 ШВИГАР Марія 256, 258
 ШВИГТОХОВСЬКИЙ 52
 SHAKESPEARE 176
 ШЕВЧЕНКО, ŠEVČENKO, ŠEVČENKO,
 Т. Н. 167—168, 179, 181, 255—256
 ШЕЛЕПЕЦ Йозеф, ŠELEPEC Jozef,
 ШЕЛЕПЕЦЬ Й., ШЕЛЕПЕЦЬ Йосиф
 183, 196, 329—330
 ŠELLER-MICHAJLOV 176
 ШЕПИТКА 32
 ШЕХОВИЧ С., ШЕХОВИЧ Северин 92
 ШИМАНОВСКИЙ, ШИМАНОВСЬКИЙ
 В. 289, 291, 299
 ШИМША К. М., (К. Ш.) 139
 SCHÖNHERR 177
 ШИПКА М., ŠIPKA M., ŠIPKA
 Miloslav 457, 473, 484—488
 ШИПКОВА Желмира, ŠIPKOVÁ Ž., ŠIP-
 KOVÁ Želmira 437, 452—456
 ŠIMOVICEK Ján 8
 ŠKULTĚTY, ŠKULTĚTY J. 167, 171,
 180—181
 ШЛАМА Владислав 31
 ШЛЕПЕЦКИЙ Андрей ŠLEPECKIJ And-
 rej, ШЛЕПЕЦЬКИЙ А., ШЛЕПЕЦЬ-
 КИЙ Андрій, ШЛЕПЕЦЬКИЙ А. С.
 197—198, 227—228, 330
 ШЛЕПЕЦЬКИЙ І. С. 197
 ШЛЕПЕЦЬКИЙ С. Дм. 197
 ШМАЙДА М., ŠMAJDA M., ШМАЙДА
 Михайло 35, 255—258, 474
 ШМЕРДА М. 75
 ШМІДКЕ К. 22—23,
 SCHNEE E. 428—429
 ШОЛТА В. 378
 ШОЛТЕС Йосиф, (Й. Ш.) 85, 91
 ŠOLTĚSOVÁ 179
 ШПАК, ШПАК М., ШПАК Михайло
 S, 13, 20, 26
 ШПІСЗ А. 75
 ŠROVÁR V. 180

- SZROMBA-RYSOWA Z. 428
 ШТЕНКО Іван 258
 ШТЕФАН, ŠTEFAN 78, 80, 82
 ШТЕС М., ШТЕЦ Н., ШТЕЦЬ М.,
 ШТЕЦЬ М. М. 327, 329, 336, 339—340,
 342, 345—346
 ШТИХ Андрій 258
 ŠTOLC Jozef 474
 Шт., ШТІБЕР З. 497, 499—500, 503—
 504, 506—507, 513—514, 518—520,
 523—524, 526—527, 529—530
 ŠTRAUS F., ШТРАУС Франтишк,
 ШТРАУС Франтішк, ŠTRAUS Franti-
 šek, (Ф. Ш., F. Š.) 147, 149, 151, 156,
 164, 181
 ШТРОСМАЕР 119
 ШТУРДІК Йозеф 353
 ШТУР, ŠTÜR, ШТУР Л., ŠTÜR L., ŠTÜR
 Ludovít 148—149, 179—180
 ШУГАЙДА Макарій 119
 ŠUNAЈDA, ШУГАЙДА Людовит, ŠU-
 NAЈDA L.(udovít) 155, 163
 ШУЙСЬКИЙ Василь 72
 ШУКАЄВ, ШУКАЄВ М. І. 25, 27
 ШУКАЛЬ Юлія 258
 ШУРМАН М. 357
 ШУХЕВИЧ В., ШУХЕВИЧ Володимир
 255—256
- ŠČERKIN Wjačeslav, ЩЕПКИН Вячеслав,
 ЩЕПКИН Вячеслав Миколаевич 268
 —269
 JURAJ, ЮРІЙ, ЮРКО, JURO 208, 248
 ЮЩИК Юрій 258
 JABLONÓWSKI A., ЯБЛОНОВСЬКИЙ
 А. 52, 74
 ЯВІЛЯК Петро 36
 ЯВОРОВ 104
 АГЕР 13
 ЯГИЧ В., ЯГИЧ В., JAGITSCII V., JA-
 GIĆ V. 263—264, 269—270, 299, 302
 —303
 ЯГИЧ И. В. 289
 ЯН З ТАРГОВИСЬКА, ЯН З ТОРГО-
 ВИСЬКА 52, 54
 ЯНИЦЬКИЙ Олександр 85, 101
 ЯНКЕЛЬ 198
 ЯНКО М. Т. 531
 ЯНОВИЧ П. 92, 95
 ЯНОШ, ЯНУШ 67
 ЯСРЕБОВ М. 303
 ЯЦКОВИЧ 128
 ЯШКІН І. Я. 531

6..

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

- АБАУЙСЬКА ЖУПА 85
 АВСТРИЙСКАЯ ДЕРЖАВА, АВСТРІЙСЬКА ДЕРЖАВА, AVSTRIJSKA DERŽAVA 91, 93, 140
 АВСТРИЯ, АВСТРІЯ, RAKOUSKO, RAKÚSKO 63—64, 78, 80, 85, 90, 94, 96, 113, 154, 163
 АВСТРО-ВЕНГРИЯ, АВСТРО-УГОРЩИНА, RAKÚSKO-UHORSKO 147, 153—154, 164, 195, 271, 289
 АВСТРО-УГОРСЬКА МОНАРХІЯ 154
 ADRIA 312
 ADRIATICO 311
 АККЕРМАН 59
 АМЕРИКА 124, 252, 350, 370
 АНГЛІЯ 47
 АНТВЕРПЕН 358, 364
 АРАД 107
 АРМСБЕРГ 363
 ASTRACHÁNSKE CHÁNSTVO 312
 АФІІІІ 360
- БАГДАД 362
 БАДЕН, VADEN 266—267
 БАЄРІВЦІ 339
 БАКОТСЬКА ОБЛАСТЬ 53
 БАЛАШКІВЦІ 13
 БАЛКАН, BALKÁN 50, 239, 310—311, 475
 БАЛКАНИ 317
 БАЛКАНСКИЙ ПОЛУОСТРОВ, BALKÁNSKY POLOOSTROV 417
 БАНАТ 109
 BANSKÁ BYSTRICA, БАНСЬКА БИСТРИЦЯ, V. BYSTRICA 361, 364—365, 457, 533
 БАНСЬКА ШАВНИЦЯ 85
 БАНСЬКЕ 333—334
 БАРВІНЕК 33
 БАРДЕЙОВ, BARDEJOV, БАРДІЄВ, БАРДІЄВ, БАРДІЇВ 14, 20, 31, 34, 36, 39—40, 66, 91, 207, 257—258, 303, 318—319, 321—322, 324, 329
- БАРДЕЙОВСКИЙ РАЙОН, БАРДІЇВСЬКИЙ ОКРУГ 37, 242, 246, 256, 340
 БАРДІЇВЩИНА 233, 237, 251, 327, 332—333, 340, 354
 БАТАР 76
 БЕКЕНЬ 65
 БЕКЕШЧАБ 365
 БЕЛЕГРАД, BELGRAD, БЕЛГОРОД 59, 268, 363
 БЕЛЕЇВЦІ 237, 240, 257—258
 БЕЛЛО ГОРІЗОНТЕ 358
 БЕЛЬГІЯ 36, 362
 BENÁTKY 310—311
 БЕНДЕРИ 59—60
 БЕРЕГІВСЬКИЙ КОМІТАТ, БЕРЕГСЬКИЙ КОМІТАТ 65, 149
 БЕРЕГ-КОМЛОШ 130
 БЕРЕГСАСКИЙ СОБОР 112
 БЕРЕГСКА ВЕРХОВИНА 121
 БЕРЕЖАВА 104, 106—107, 113, 116, 125, 134, 139
 БЕРЕЖАВСКА КРАЙНА 116
 БЕРЕЖАНСКИЙ КОМИТАТ, БЕРЕЖСКИЙ КОМИТАТ 112, 123
 БЕРЕЖСКА ЖУПА 135
 БЕРЕЗНЕ 241, 250
 БЕРЕЗЬКА ЖУПА 85, 129
 БЕРЛІН, BERLÍN 175—176, 362, 364—365, 379
 БЕСАРАБИЯ, БЕССАРАБИЯ 50, 271
 БЕСКИД 99, 123—124, 133, 199—200, 203, 223—225
 БЕСКИДИ, БЕСКИДЫ, BESKYDY 31, 39, 91
 БЕСКИДСЬКІ ГОРИ 31
 БЕЛОРУССИЯ, БІЛУРУСІЯ 15, 72—73, 298, 533
 БЕЛЬГІЯ 364
 БЕХЕРІВ 246
 БСЛУРУССКОЕ ПОЛЕСЬЕ 297
 БЖАНИ 13
 БИДГОЩ 364
 BIELA HORA, БІЛА ГОРА 8, 311

- BIELE UHORSKO 118—120
 БІЛЕФЕЛЬД 262
 БІЛОБЕЖА, БЪЛОВЕЖА 200—202
 BINGHANTON 474
 БОДВАЙ 76
 БОДРУЖАЛЬ 13
 БОЙКІВ., БОЙКІВЩИНА 497, 499—
 500, 504, 506, 511, 513—515, 518—520,
 524—527, 529—530
 БОЙНИЦЕ 360
 БОЛГАРИЯ, БОЛГАРІЯ 117, 359
 БОЛОНЬ 364
 БОРІВ 27
 БОРШОД 91
 БОТАР 65
 БРАЇЛА 59
 БРАТИСЛАВА, БРАТИСЛАВА, BRATI-
 SLAVA 12, 39, 73, 75—76, 160—161,
 164, 167—168, 175, 179, 255—256,
 303—305, 314, 344, 353—354, 357—365,
 413, 429, 449—450, 474, 489, 531
 БРАТИСЛАВСЬКИЙ КРАЙ 360
 БРЕДФОРД 364
 БРЕЗНИК 206
 БРНО, BRNO 256, 358—361, 363—364,
 366
 БРСР 9
 БРУСНИЦЯ 13
 BUDAPEST, БУДАПЕШТ, BUDAPEŠT
 73, 99, 101, 178—179, 192, 218, 359,
 362, 364—365
 БУДИН, БУДІН, BUDÍN 84, 88—89,
 92—95, 101, 103, 121, 140—141, 152
 БУЕНОС АЙРЕС 358
 БУКІВЦІ 13
 БУКОВЕЦЬ 197
 БУКОВИНА 46, 50, 52, 54, 61, 271, 294
 БУКОВИНСКАЯ РУСЬ 297
 BUKOVSKÉ VRCHY 414
 БУХАРЕСТ 59

 ВАВИЛОН 309
 ВАКОМУНДО 76
 ВАЛАХИЯ, ВАЛАХІЯ, VALACHIA, VA-
 LAŠSKO 46, 50, 52—54, 59, 74, 475
 ВАЛЬКІВ 15
 ВАРАДКА 37
 ВАРНА 366

 WARSZAWA, ВАРШАВА 31, 38, 74, 76,
 255—256, 299, 313, 358, 363—364, 428,
 450, 474, 531
 ВАШАРГЕЛЬСЬКИЙ РАЙОН 136
 В. ВАРАД, В. ВАРАДИН 138
 ВЕЙМАР 364
 ВЕЛИКА КОПАНЬ 106
 ВЕЛИКА ПОЛЯНА, ВЕЛЬКА ПОЛЯ-
 НА, VELKÁ POĽANA, V. POĽANA
 236, 255, 258, 348—349, 357, 369, 414,
 427, 437, 441, 450, 452, 465, 473, 489,
 497
 ВЕЛИКЕ БЕРЕЗНЕ 139, 231, 235, 248
 ВЕЛИКИЙ БИЧКІВ 22
 В(ЕЛИКИЙ) ДАВИДКОВ 124
 ВЕЛИКИЙ ЛИПНИК 37, 235, 239, 257,
 319
 ВЕЛИКИЙ РАКОВЕЦЬ 112
 ВЕЛИКИЙ СЕВЛЮШ 110—111
 ВЕЛИКО-БЕРЕЗНИЦКІЙ СОБОР 107
 ВЕЛИКО-БЕРЕЗНЯНСЬКИЙ РАЙОН
 136
 В(ЕЛИКО)-КОПАНСКА ДОЛИНА 126
 ВЕЛИКОСВИДНИЦЬКИЙ ОКРУГ 12
 ВЕНА, ВІДЕНЬ, VÍDEŇ, VIEDENŇ,
 WIEN, ВЪДЕНЬ 85—86, 89, 91, 101,
 107, 113, 120—121, 139—141, 150—
 152, 156, 160, 195, 263—269, 298, 300,
 357—361, 363, 365
 ВЕНГРИЯ 121, 196
 ВЕНЕЦІЯ 360
 ВЕРХНЕ ПОТИССЯ 65
 ВЕРХНЯ УГОРЩИНА 65
 ВЕРХНЯ ЦИРОХА, ВЕРХНЯЯ ЦИРО-
 ХА, HORNÁ CIROCHA, H. CIROCHA
 319, 321—323, 338, 437, 449, 452, 457—
 459, 462—463, 465, 473—474, 477, 484
 ВЕРХОБУЖ, WERCHOBUZ 266
 ВЕРХОВИНА 120—121, 235, 241
 ВЕРХОВИНСКИЕ ДОЛИНЫ 113
 ВЕРХОВИНСКИЙ ОКРУГ 105
 В'ЕТНАМ 362
 ВИГОРЛАТ 16, 20, 335
 ВИДРАНЬ, VYDRAŇ, ВЫДРАНЬ 13,
 35, 39—40, 235, 240, 248, 257—258
 ВИЛЬГЕЛЬМГЕГ 113
 ВИННЕ 8, 16
 ВИННЯНСЬКИЙ РАЙОН 136
 ВИРАВА 13

- ВИРЛИХ 351
 ВИСЛАНКА 332
 ВИСОКІ ТАТРИ, VŮSOKÉ TATRY 230, 255, 474—475
 ВИШКОВО 66
 ВИШНІЙ ГРУШОВ 13, 256
 ВИШНІЙ КОМАРНИК 13
 ВИШНІЙ МИРОШІВ 37, 349,
 ВИШНІЙ ОРЛИК 13
 ВИШНІЙ СВИДНИК 14
 ВИШНІЙ ТВАРОЖЕЦЬ 332
 ВИШНІ СЛОВІНКИ 332
 ВИШНЯ ОЛЬШАВА 13
 ВИШНЯ ПОЛЯНКА 240, 256—257
 ВИШНЯ РАДВАНЬ 12—13, 35
 ВИШНЯ СИТНИЦЯ 25
 ВИШНЯ ЯБЛІНКА 13
 ВИЛАГИ(СВІТЛИЦІ) 13
 VĚRAVA 313
 ВЛАГОВ 111
 ВЛАДИМИРОВА 197
 ВОЛГА 16
 ВОЛГОГРАД 16
 ВОЛНУНІЕН, ВОЛИНЬ, ВОЛЫНЬ
 246—265, 271
 ВОЛНУНІСНЕ РОЕСІЕ, ВОЛИНСЬ-
 КЕ ПОЛІССЯ 265—266
 ВОЛОВОЕ 136
 ВОЛОЩИНА 54—55, 60—61
 ВОНЯТИН 232
 ВОРОНІВ, ВОРОНІВ-НА-ТОПЛІ 12,
 16, 20, 23, 318
 ВОРОНІВСЬКИЙ ОКРУГ 161, 333
 WROSLAW 76
 ВСЕЛЕНСКИЙ СОБОР 118, 126
 В. СПИШ, ВЫШНИЙ СПИШ 121
 ВУЛИЧ 247
-
- ГАВАНА 362
 ГАВРАНЕЦЬ 245, 257
 ГАБСБУРГСЬКА МОНАРХІЯ 45
 ГАБУРА 13, 24, 27, 31, 35
 ГАЛИГІВЦІ, ГАЛИГОВЦЕ, HALIGOV-
 SE 37, 39—40
 ГАЛИЦЬКАЯ РУСЬ, ГАЛИЦЬКА РУСЬ,
 HALICKÁ RUS 54, 83, 101, 297
 ГАЛИЦЬКА ЛЕМКІВЩИНА, ГАЛ.
 ЛЕМКІВ. 497, 499—500, 503—504,
 506—507, 511, 513—514, 518—520,
 524—527, 529
 ГАЛИЦЬКОЕ ПРИКАРПАТЬЕ, ГА-
 ЛИЦЬКЕ ПРИКАРПАТТЯ, HALIČ-
 SKÉ PŘIKARPATSKO 51—53, 55—56,
 61, 67, 69, 74, 78, 80
 ГАЛИЧ 53—54
 ГАЛИЧИНА, GALIZIEN 88, 92, 94, 134,
 208, 264—265, 268—269, 271, 295, 298,
 328, 503
 ГАМБУРГ 360, 362
 ГАНИГІВЦІ, ГАНІГІВЦІ 236—238, 245,
 258, 332
 ГАНУШІВЦІ, ГАНУШІВЦІ-НА-ТОПЛІ,
 ГАНУШОВЦЕ, HANUŠOVCE 14, 19—
 20, 22—23, 25, 31, 36, 39—40
 ГАЧАВА 348
 HVAR 310
 ГДАНСЬК 53
 ГЕЛЕНЕШ 76
 ГЕЛЬНИЦЯ 16, 20
 ГЕЛЬЦМАНІВЦІ 234, 258, 332
 ГЕМЕР 457, 473
 ГЕРАЛЬТ 332
 ГЕРМАНИЯ 80
 ГЕРМАНІВЦІ 26
 ГІРАЛТІВЦІ 16
 НІВКОЎ РОТОК 414
 ГЛИНИК 19
 ГЛУБОКА-НА-ВЛТАВІ 362—363
 ГЛУБОКИЙ 364
 ГОДОНІН, ГОДОНІН 359, 364
 ГОЛЛАНДІЯ 360
 HONT 457, 473
 ГОНТЯНСЬКИЙ КОМІТАТ 66
 НОРЕНРОНІЕ 255, 449, 474—475
 HORNÁD 161
 HORNŮ LÍPŤOV 474
 HORNŮ ZEMPLÍN 414
 ГОРОДИСЬКО 332
 ГОРОДНА 106
 ГОСТОВИЦІ 13
 ГОТТВАЛЬДОВ 360, 362, 364
 ГОФСУР 208
 ГРАБОВА РОЗТОКА 231, 242
 ГРАБОВЕЦЬ 26
 ГРАБСКЄ, ГРАБСЬКЕ 237, 258
 ГРАДЕЦЬ КРАЛОВЕ 358—359, 362
 ГРАНИЧНА, HRANIČNÁ 37, 39—40

- ГРЕЦІЯ 36
 ГРУБІВ, ГРУБОВ 9, 12
 GRUDZIENЬ 255
 ГУМЕННЕ, HUMENNĚ 9, 12, 14, 16,
 20, 22—26, 35, 245, 257—258, 318, 329,
 338, 416, 433—436, 445, 452, 460, 473—
 474, 484
 ГУМЕНСКИЙ РАЙОН, HUMENSKÝ
 OKRES, ГУМЕНСЬКИЙ ОКР., ГУ-
 МЕНСЬКИЙ ОКРУГ 9, 13, 27, 231,
 255—257, 357, 437, 452, 484
 ГУМЕНСЬКА КРАЙНА 50
 ГУМЕНЩИНА 19
 ГУСТ 116
 ГУЦ., HUCULSZCZYŻNA, ГУЦУЛЬЩИ-
 НА 230, 255—256, 497, 499—501, 503,
 506—507, 511, 513—515, 520, 524—527,
 529—531
- ДАЛМАТИНСЬКА РЕСПУБЛІКА 304
 DALMÁTSKO, DALMÁCIA 310, 312
 ДАРА, DARA 236, 246, 249, 251—252,
 257—258, 437, 441, 452, 473, 489—490,
 495, 497
 DEBRESEN, ДЕБРЕЦИН 218, 428
 ДІЛІ 364
 DLHĚ NAD CIROCHOU 474, 476
 ДЛУГОПОЛЕ 68, 76
 ДНІПРО 60, 71
 ДНІСТЕР, DNISTER, ДНІСТРО 54, 269,
 311
 ДОБРА 26
 ДОБРОСЛАВА 13, 340
 ДОВГОПОЛЕ 66
 ДОЛГОЛУКА 207
 DOLNÁ SŮČA 449
 DOLNÝ KUBÍN 178
 ДОН 71
 ДОРТМУНД 362
 ДРАВА 205
 ДРАГОВО 111, 131
 ДРЕВНЯЯ РУСЬ 299
 ДРЕНІЦА 332
 ДУБОВСЬКИЙ РАЙОН 136
 ДУБРОВНИЦКАЯ РЕСПУБЛІКА, DU-
 BROVNÍČKA REPUBLIKA, DUBROV-
 NÍCKY-REPUBLÍK 310, 314
 DUBROVNÍK 310
 DUKELSKÝ PRIESMYK, ДУКЛЯНСКИЙ
- ПЕРЕВАЛ, ДУКЛЯНСЬКИЙ ПЕРЕ-
 ВАЛ 7—8, 23, 27, 34—36, 38—39
 ДУКЛЯ 31—32, 34, 36
 ДУКЛЯНЩИНА 31
 ДУЛОВО 123
 ДУНАЄЦЬ 31, 37
 ДУНАЙ, DUNAJ 205, 222, 249, 311
 ДЮЛАВЕС 76
 ДЮСЕЛЬДОРФ 362—363
 ДЯКФАЛВА 65
- ЕВРОПА, EURÓPA, ЄВРОПА 8, 15, 47,
 52, 69, 72, 222, 307, 309, 311, 428
 ЕССЕНЬ 363
- ЕГИПЕТ 364
- ЖАТКІВЦІ 332
 ЖДЕНЬОВСЬКА ДОЛИНА 133
 ЖИЛІНА, ЖІЛІНА 12, 118, 358, 360
 ЖИТОМИР, ŽITOMÍR 38
 ЖМИГРУДЬ, ЖМІГРУД 32, 34
 ЖУКОВ 107
 ZUPČANY, ЖУПЧАНИ, ŽUPČANY
 156—159, 164—165
- ЗАВАДА 8—9, 23, 25—27
 ЗАВАДКА 332
 ЗАГРЕБ 137, 192, 263, 268
 ZADAR 310
 ZAKARPATSKÁ OBLAŠŤ, ЗАКАРПАТСЬ-
 КА ОБЛАСТЬ 10, 327, 449
 ZAKARPATSKÁ UKRAJINA, ЗАКАРПАТ-
 СКАЯ УКРАЇНА, ЗАКАРПАТСЬКА
 УКРАЇНА 10, 13, 22, 28—29, 319, 351,
 423
 ZAKARPATSKO, ЗАКАРПАТТЯ, ЗАКАР-
 ПАТЬЄ 20, 45—46, 50, 57, 61, 64—66,
 76, 85, 87—90, 92—95, 97—103, 112,
 114, 134—135, 264, 302—303, 328—329,
 352, 503
 ZAKORANE 76
 ZAMAGURIE, ЗАМАГУР'Я, ЗАМАГУРЬЄ
 319, 322—324
 ЗАМУТОВ 20
 ЗАНАСТАСКИЙ СОБОР 113
 ЗАПАДНАЯ ЕВРОПА 138, 308—309
 ЗАПАДНО-РУССКИЙ КРАЙ 255

- ЗАПОРІЗЬКА СІЧ, ЗАПОРОЖСКАЯ
 СЕЧЬ 60, 71, 73, 76
 ЗАХІДНА УКРАЇНА 51, 256
 ЗАХІДНИЙ БЕРЛІН 362—363
 ЗАХІДНОСЛОВАЦЬКИЙ КРАЙ 362
 ЗАХ. НІМЕЧЧИНА 363
 ЗБЕГНЕВ 138
 ЗБОЙ, ZBOJ 113, 246—247, 255, 258,
 414, 422—423, 436
 ЗБОРОВ 208
 ЗБОРОВКА 208
 ЗБУДСЬКЕ ДОВГЕ 13
 ЗВАЛА, ZVALA 10, 245, 257, 326, 332—
 334, 437, 441, 452, 454, 467, 473, 489—
 490, 495, 497
 ZVOLEN 437, 474
 ЗЕМЕЛЬНЕ, ЗЕМЕЛЬНОЕ 206, 208, 210
 ZEMPLEN, ЗЕМПЛИН, ZEMPLÍN 256,
 319, 322—324, 438, 449
 ЗЕМПЛИНСКА ЖУПА, ЗЕМПЛИНСЬ-
 КА ЖУПА 85, 137
 ЗЕМПЛИНСКА СТОЛИЦА 123, 206
 ЗЕМПЛИНСКИЙ КОМИТАТ 131
 ЗЛАТА БАНЯ 8, 26
 ЗЛІН 358
 ZLOCZÓW, ЗОЛОЧЕВ 264—267
 ZUBRA, ZUBROVA, ZUBROVE 496, 506

 ИЗА, IZA 128—130
 ІНДІЯ 137
 ІРЛАНДІЯ 107

 ІБІЗА 364
 ІНОВЕЦЬ 232, 246—247, 252—254, 257
 ІСПАНІЯ 364
 ІТАЛІЯ 83, 101

 JADRANSKÉ MORE 311
 ЙАЛОВА 494, 509
 JASENOVA 449
 JUŽNÉ NEMESKO 313

 КАВКАЗ, KAUKAZ 124, 167, 417
 КАГІРА 363
 КАГУЛ, КАГУЛЬСЬКЕ ОЗЕРО 59
 KAZANSKÉ SNĀNSTVO 312
 КАЇРА 364
 КАЇКАВСЕ 312
 КАЛІНІВ 13

 КАЛЛОВСКИЙ СОБОР 115
 КАЛНА РОЗТОКА, KALNÁ ROZTOKA,
 КАЛЬНА РОЗТОКА 255, 257, 511
 КАМБОДЖА 362
 КАМЕНІСА, KAMENICA NAD CIRO-
 CHOU 449, 474, 476—477
 КАМЕНЬ 33
 КАМІЕНКА, КАМІОНКА, КАМІЙОНКА
 37, 39—40
 КАНАДА 361
 КАНТОН 360
 КАПЛІНЬ 361
 КАРИНТІЯ 64
 KARPATENUKRAINE, КАРПАТСЬКА
 УКРАЇНА 10
 КАРПАТИ, KARPATY, КАРПАТЫ 20,
 24, 32, 36, 58, 90, 110, 134, 137, 183, 201,
 211—212, 214—215, 255, 316—317, 319,
 328, 475, 511, 513—514, 529, 531
 КАРПАТСКАЯ ЗЕМЛЯ 223
 КАРПАТСЬКІ ГОРИ 197
 КАРПАТСЬКО-БЕСКИДСЬКА ОБЛАСТЬ
 55
 КАСОНЬСКИЙ ОКРУГ 112
 КВЕБЕК 363
 КЕЖМАРОК 16, 329
 КЕЛЬЧА 13
 КЕТХЕН 362
 КЕЧКІВЦІ 32, 36—37, 246
 КИЕВ, КИЇВ, KÍEV, KÍJEV, КУЈЕВ 23,
 39, 71, 74, 76, 103, 255, 266—267, 270,
 272, 275, 277, 279, 282—283, 286—287,
 289—290, 292, 294—301, 332, 344, 361,
 450, 531
 КИЕВО-ПЕЧЕРСКА ЛАВРА 89
 КИСАК 25—26
 КИТАЙСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА,
 КНР 359, 382
 КИШИНЕВ 74, 533
 КІЛІЯ 60
 КЛЕНОВА 231
 КЛЮЧ 51
 КОБИЛЬНИЦІ, КОБИЛЬНИЦЯ 332—
 334
 КОБЛЕНЕЦЬ 363
 КОВАР 76
 КОЛБАСОВ 245
 КОЛОМІЯ 53
 КОМАРНО 362, 365

КОМЛОВШ 139
 КОПЕНГАГЕН 359, 361
 КОРЕЇВЦІ 13
 КОРУНКОВА 27
 КОШАРІВЦІ, КОШАРОВЦІ 8, 13
 КОШИЦІ, KOŠICE 23, 85, 92, 148—153,
 155—156, 158, 162, 164—165, 318, 329,
 353, 358—359, 361, 364, 419, 449, 474—
 475
 КРАЙНА, KRAJNA, КРАЙНЯ 50—51,
 64, 116,
 KRAJNE 179
 КРАЙНЯ ПОРУБКА 13
 КРАКІВ, KRAKÓW 54, 57, 74, 76, 358,
 363, 428, 531
 КРАСНИЙ БРІД 245, 252, 257—258, 340
 КРАСНОБРОД 125
 КРЕМЛЬ 117
 КРЕМНА, KREMNA 37, 39—40
 КРЕМПАС 352
 КРИЖІ 8, 34
 КРИШЛІВЦІ 13
 КРУМ 311
 КРНОВ-БРУНТАЛ 365
 КРОСНО 9, 26, 31—32, 35—36
 КРУЖЛЬОВА 13, 339
 КУДЛІЦІ 13
 КУЛИКОВЕ ПОЛЕ 123
 КУМЯТСЬКИЙ РАЙОН 112
 КУРИМКА 21
 КУРІВ 339
 КУХТОВЦІ 36

 ЛАБІРЩИНА 19, 328, 337, 340
 ЛАБОРЕЦЬ 337, 339, 344
 ЛАДИЧКІВЦІ 13
 ЛАДОМИРОВА 13
 ЛАЇРА 364
 ЛАПУШНЯНСЬКИЙ ОКРУГ 58
 ЛАТЮРКА 116
 LWÓV, LWÓW, LEMBERG, ЛЬВІВ,
 ЛЬВОВ 36, 73—74, 76, 89—90, 92, 95,
 101, 103, 109, 125, 198, 255—256, 266,
 300—301, 474
 ЛЕВЕЛЕК 112
 ЛЕВОЧА 16, 20, 98—99, 150, 161, 318,
 329
 ЛЕЙПЦІГ, LEIPZIG 361
 ЛЕНАРТІВСЬКИЙ ВЕРШОК 20

 ЛЕНІНГРАД 299, 361, 364
 ЛЕСНІЦЯ 37
 ЛИПНИКИ 37
 ЛИПОВЕЦЬ 27
 ЛИПТОВ, LIPTOV 360
 ЛИПТОВСЬКИЙ МІКУЛАШ, ЛІПТОВ.
 СЬКИЙ МІКУЛАШ 148, 358, 360
 ЛИТВА 59, 125
 ЛИТМАНОВА, ЛІТМАНОВА 20, 37, 239
 ЛИФЛАНДИЯ 125
 ЛІБЕРЕЦЬ 359
 ЛІБЛІЦЕ 318
 ЛІВІВ, ЛІВОВ 37, 234, 242, 257
 ЛІНКА 366
 ЛОМНЕ 13
 ЛОНДОН 358, 364
 ЛУГАНО 360
 ЛУПІКВ 35
 ЛУПКІВСЬКИЙ ПЕРЕВАЛ 23, 27, 35
 ЛЮБЛИНЩИНА 271
 ЛЮБЛЯНА 362
 LUBOVNIANSKY OKRES 39
 ЛЮБОТИН, LUBOTÍN 37, 39—40
 ЛЮТИХА 358
 LADOVÝ OSEÁN 312

 МАГУРА, MAGURA 121, 147, 514
 МАКЕДОНИЯ 248
 МАКІВЦІ 26
 МАКОВИЦА, МАКОВИЦЯ, MAKOVITZA
 113, 125, 200, 206—211, 326, 350, 357
 МАКОВИЦЬКА КРАЙНА 50
 МАЛЕ БЕРЕЗНЕ, MALÉ BEREZNE 235,
 457
 МАЛИЙ ЛИПНИК 330
 М(АЛЫЕ) КУМЯТЫ 105
 МАРАМОРОСЬКА ЖУПА 85, 111
 МАРАМОРОСЬКИЙ КОМІТАТ 65, 105,
 136
 МАРАМОРОШ 91—92, 110—111, 117,
 119—120, 123, 128, 139
 МАРАМОРОШ-СИГОТ, М. СИГОТ 101,
 105
 МАРАМОРОШСКИЙ СИГОТ 113
 МАРАМОРОШСЬКИЙ КОМІТАТ 149
 МАРАМОРОЩИНА 61
 МАРІЯ-ПОВЧ 128
 МАРТИН, MARTÍN 160, 163, 179—180,
 318, 353, 449, 473, 475,

МАРТИНСЬКІ ГОЛІ, МАРТИНСЬКІ ГО-
ЛІ 361, 364
МАТЯШКА 19
МАШКІВЦІ 256
МЕДВЕДЗЕ, MEDVEDZIE, МЕДВЕДЗІЄ
68, 76
МЕДЗЕВ, MEDZEV 20, 450
МЕЖИЛАБІРЕЦЬКИЙ ОКРУГ 13
МЕЖИЛАБІРЦІ, MEDZILAVORCE 13—
14, 16, 25—26, 34—36, 321, 328, 340
МЕЖИЛАБІРЩИНА 240
МЕКСИКО, МЕХІКО 359, 364
МЕСТИСЬКО 13
МИНСК, МІНСК 533
МИРОЛЯ 13
МИРОШІВ, МИРОШОВ 36, 206, 349—
351, 357, 368, 370
МИСЦОВА 31—34
МИХАЛІВЦІ, МИХАЛОВЦІ 8, 23, 35,
91, 101, 136, 257—258
МИХАЛІВСЬКИЙ ОКРУГ 16, 257
МИШКОЛЦ, МІШКОЛЦ 218, 363
МУЈАВА 474
МІЛАНО 358
МІНІВЦІ 13
МЛИНАРІВЦІ 13
МОГИЛІВ 9
MOLDAW, МОЛДАВА, МОЛДАВИЯ,
МОЛДАВІЯ, MOLDAVSKO 45—46, 50,
53—55, 57—61, 73—74, 78, 80, 82, 298
МОЛДАВСЬКА ДЕРЖАВА 54
МОЛДАВСЬКИЙ ОКРУГ 348
М. ОЛЬШАНИ 122
МОНТЕВІДЕО 361
МОНТРЕАЛЬ 363
MORAVA, МОРАВІЯ 10, 46, 352, 429
МОРАВСЬКА ОСТРАВА 358, 361
МОСКВА, MOSKVA 9, 17, 53, 73—76,
116—118, 122, 159, 255—256, 270, 298,
313, 344, 360—362, 364, 378, 474, 531
МСТИЧЕВО 110, 116, 118, 123
МУКАЧЕВЕ, МУКАЧЕВО 22, 50, 66,
101, 107, 110, 113, 116, 119—121, 123—
124, 126, 198, 350—353, 357
МУКАЧЕВСКА ЕПАРХІЯ, МУКАЧІВ-
СЬКА ЕПАРХІЯ 86—90, 106, 110, 113,
123, 128, 131, 133, 138, 161
МЮНХЕН 9—11, 363
НАНКІН 359
НДР 361—364
НЕАПОЛЬ 363
NEW DELHI 364
NEW YORK 474
НЕМЕСКО, НІМЕЧЧИНА 9—12, 15—
16, 47—48, 55, 63—65, 351—352
НИЖНІЙ КОМАРНИК 13
НИЖНІЙ ОРЛИК 13
НИЖНІЙ ТВАРОЖЕЦЬ 332
НИЖНІ СЛОВІНКИ 332
НИЖНЯ ОЛЬШАВА 13
НИЖНЯ ПИСАНА 13
НИЖНЯ РАДВАНЬ 12
НИЖНЯ ЯБЛІНКА 13
НИЗЬКІ БЕСКИДИ 31
НІГРА 118, 362
НІТРАНСЬКИЙ КРАЙ 360
НОВА СЕДЛИЦЯ, NOVÁ SEDLICA
340, 457
НОВГОРОД 137
НОВЕ МЕСТО 137
НОВИЙ САД 365
НОВИЙ ТОРГ, НОВИ ТАРГ 31, 69
НОВИ СОНЧ 31
НОВІ ЗАМКИ 365
НОВОГРАД 206
НОВОСЕЛИЦЯ 235, 246—248, 250, 257
НОВОТАРГЩИНА 53, 68—69
NOVOTARSKO 78
НОСОВ 303
НЯГІВ, НЯГОВ 13, 18, 50

ОБІШОВЦІ 25—26
ОБЛИК 19
ОВРУЧСКЕ 292
ОДЕСА, ОДЕССА 297—298, 531
ОЛОМОУЦ 359, 363, 365
ОЛЬКА 240, 242, 256, 258
ОЛЬШАВИЦЯ 332—334
ОЛЬШАВКА 14
ОЛЬШИНКІВ 13
ОНДАВА 26, 503
ОНДАВКА 339
ОРЛИК 357
ОРЛІВ 20
ОРЯБИНА 20, 37, 91, 121, 237—238,
258
ОСАДНЕ 24

ОСАКА 364
 ОСТРАВА, OSTRAVA 359, 419
 ОСТРОВ-НА-ОГРЖИ 363
 OSTROŽNICA, ОСТРУЖНИЦА,
 ОСТРУЖНИЦЯ, OSTRUŽNICA 10,
 328, 437, 441, 452, 473, 489—490, 495,
 497
 ОСТРУЖНЯ 37, 319
 ОСТУРНЯ 230, 257, 332—333

 ПАКИСТАН 363
 ПАЛОТА, PALOTA 35, 39—40
 ПАННОНІЯ 205
 ПАПИН 13
 ПАРИГУЗІВЦІ 326, 494, 518
 ПАРИЖ, PARÍŽ, PARIS 168, 175, 268—
 269, 358
 ПАРИХІВЦІ 19
 ПАШКОВ 241
 ПЕКІН 359
 PEST, ПЕШТ, PEŠŤ 64, 98—99, 101,
 105, 107, 109—110, 118, 123, 130, 152,
 156, 175
 ПЕТЕЇВЦІ 13, 23
 ПЕТЕРБУРГ 129, 291, 298
 ПЕТРІВЦІ, ПЕТРОВЦІ 8, 26
 ПЕТРОГРАД, PETROGRAD 159, 268
 ПІСКУРІВЦІ, ПІСКУРІВЦІ 26
 ПІВДЕННА ПОЛЬЩА 45
 ПІВДЕННА РОСІЯ 45
 ПІВДЕННА СЛОВ'ЯНЩИНА 304
 ПІВДЕННА УГОРЩИНА 46
 ПІВДЕННА УКРАЇНА 531
 ПІВДЕННИЙ БУГ 71
 ПІВДЕННИЙ ЗЕМПЛІН 66
 ПІВДЕННО-ЗАХІДНЕ ЗАКАРПАТТЯ
 351
 ПІВДЕННО-СХІДНА ЄВРОПА 47
 ПІВДЕННО-СХІДНА ПОЛЬЩА 45, 61
 ПІВНІЧНА ДАЛМАТІЯ 73—74
 ПІВНІЧНА СЛОВАЧЧИНА 52
 ПІВНІЧНА УГОРЩИНА, СЪВЕРНАЯ
 УГОРЩИНА 55—56, 91
 ПІВНІЧНИЙ ЗЕМПЛІН 46, 50
 ПІВНІЧНО-СХІДНА СЛОВАЧЧИНА 7,
 50, 56
 ПІВНІЧНО-СХІДНА УГОРЩИНА 61
 ПІДГАЛЛЯ 46, 67—69
 ПІДГІР'Я 255—256
 ПІДДАЛЛЯ 53
 ПІДКАРПАТСЬКА РУСЬ, ПОДКАРПАТ-
 СКА РУС, PODKARPÁTSKA RUS 10,
 75—76, 103, 149, 268—269, 304, 325—
 326, 352
 ПІДКАРПАТТЯ 17, 31, 33
 ПІСКУРІВЦІ 13
 ПЛАВЕЧ 20
 ПЛЗЕНЬ 362
 ПНР 490
 РОДНАЛІЕ 78
 ПОДГРАД 206, 257
 ПОДІЛЛЯ, ПОДОЛЬЕ 60, 71, 271
 ПОДОЛИН, ПОДОЛІН, PODOLIN 68,
 76
 ПОЗНАНЬ, POZNAŇ 74, 358, 363
 ПОКУТТЯ 46, 52—54, 58—59, 61
 ПОЛ'АНЫ, ПОЛЯНИ 489—490, 495
 POLEN, POLSCO, POLSKO, ПОЛЬША,
 ПОЛЬЩА 11, 31, 33, 36, 39—40, 46,
 51—56, 60, 63, 65—66, 68—70, 74, 76—
 77, 80, 82, 127, 129, 236
 ПОПРАД 16, 20, 31, 92, 106, 318, 359
 ПОПРАДСЬКИЙ ОКРУГ 230
 ПОРАЧ 332
 ПОРТО АЛЛЕГРО 358
 PRAG, ПРАГА, PRANA 8—9, 73, 75, 95,
 102, 158, 163—164, 197—198, 255, 268—
 269, 311, 313, 326, 344, 353, 358—366,
 368, 449, 473—475, 496, 531
 ПРЕШОВ, PREŠOV, PRJAŠIV, ПРЯШЕВ,
 ПРЯШІВ 13—14, 16—17, 19—20, 22—
 26, 39, 66, 73, 85—86, 88—89, 91—92,
 95, 101, 105, 115, 118, 120, 122, 130—
 131, 134—136, 140—141, 150—151, 153
 —158, 160—161, 163, 183, 189, 197—198,
 227, 255—258, 269, 318, 327, 329, 340,
 344, 349—352, 354, 357, 359, 361, 363—
 366, 382, 409, 451, 473—474, 531
 PRZYSIETNICA 255
 ПРИКАРПАТТЯ, ПРИКАРПАТЬЕ 46,
 51, 73
 ПРИКОРДОННЯ 55
 ПРИСЛУП, PRÍSLOP 441, 458, 494, 523
 ПРИСЛУПЕЦ' 490
 ПРИТУЛЯНИ 26
 ПРЯШЕВСЬКА ЕПАРХІЯ, ПРЯШІВ-

СЬКА СПАРХІЯ 105, 107, 113, 125, 130
 ПРЯШЕВЩИНА, ПРЯШІВЩИНА 7, 11, 16, 325—326, 329, 340
 ПСТРИНА 13
 ПУДГОРОДЬ 232, 238, 249, 252, 254—255, 257—258, 340
 ПУСТЕ ПОЛЕ 340
 ПУЦАК 27
 ПЧОЛИНЕ, ПЧОЛИННЕ, PČOLINĚ 13, 24, 249, 257—258, 326, 523
 ПЧОЛИНКА 332

 РАДВАНЬ 105
 РАДЯНСЬКЕ ЗАКАРПАТТЯ 351
 РАДЯНСЬКИЙ СОЮЗ 10, 15, 17, 24, 31
 РАКІВЧИК 21
 РАКОШИНО 112
 РАСЛАВИЦІ 24
 РАХІВ 352
 РЕНЧИШІВ 332
 RERAŠ 449
 РИГА 364
 РИМ 70, 118, 120, 213, 359, 363—364
 РИМАНУВ 32—33, 35
 РІВНЕ 14
 РЮ-ДЕ-ЖАНЕЙРО 358
 РНР 66
 РОВНО 22
 РОГАТИН 53—54
 РОГОЖНИК 26
 РОЗТОКА 241
 РОЗТОКИ 33, 36—37
 РОКИТОВ 13
 РОСІЙСЬКА ДЕРЖАВА 59, 73
 РОСІЯ, РОССИЯ 44—45, 58, 63, 65, 72—75, 92, 98—102, 117—118, 129, 135, 183, 194—195, 271, 289, 298, 308—309, 348
 РОСТОК 361
 РОШКАН (ROSCANI) 59
 РУДЛОВ 161
 РУЖБАХИ, RUŽVACHŮ 37, 39—40
 РУЖОМБЕРОК 19, 358
 РУМУНІЯ, RUMUNSKO 24, 45—46, 57, 61, 64, 66, 75—76
 РУНИНА, RUNINA 340, 414—415, 424, 426, 428

 РУСКА ПОРУБА, РУСЬКА ПОРУБА 9, 25—26
 РУСКЕ, RUSKĚ, РУСЬКЕ 10, 107, 230, 233, 237—228, 240—241, 244, 246—247, 249, 251, 255, 258, 434, 437, 441, 452, 465—468, 473—474, 489—490, 497, 518
 RUSKŮ РОТОК, РУСЬКИЙ ПОТІК 230, 233, 241, 258, 414, 457
 RUSKO 168, 172, 175, 178, 310, 313
 РУСЬКИЙ, РУСЬКИЙ 489, 495
 РУСОВЦІ 365
 РУСКЕ 127
 РУСЬ 54, 74, 76, 117—118, 123, 209, 213, 218, 297
 РУСЬКИЙ ГРАБОВЕЦЬ 236, 238, 244, 258
 РУТЕНІЯ 88
 РУТЕНЩИНА 88
 РЯШІВ 332

 САБІНІВ 12, 14, 16, 19, 352
 САБОЛЧ 128
 САБОЛЧСЬКИЙ КОМІТАТ 108
 САВА 205
 САЛЬЦБУРГ 361
 САНКТПЕТЕРБУРГ 297
 САНОК, SANOK, СЯНОК 26, 35, 50, 74, 77, 255
 САО ПАОЛО, SAO PAOLO 360—362
 САТМАРСЬКИЙ КОМІТАТ 65
 СБОРОВ 206, 208
 СБОРОВКА 208, 210
 СВАЛЯВА 352
 СВИДНИК, SVIDNÍK 13, 24, 31, 34—36, 39, 160, 208, 211, 214—217, 220, 222, 229—230, 241, 244—245, 255, 257—258, 269, 321—323, 339, 344, 365, 380, 451, 473—474, 531
 СВИДНИЦЬКИЙ ОКРУГ 13, 32—34, 36—37
 СВИДНИЧЧИНА 197, 237, 240, 251, 327, 333, 337, 349—350, 352, 357
 СВІТ 359
 SEVERNÁ EURÓPA 417
 SEVEROVÝCHODNĚ SLOVENSKO, СЕВЕРОВОСТОЧНАЯ СЛОВАКИЯ 28—29, 474
 СЕВЛЮШ 137
 СЕГЕДИН 64

СЕМИГОРОДДЯ 45, 55, 57, 66, 76
 СЕРБИЯ 116
 СЕРЕДНЄ 91
 СЕРЕДНЯ СЛОВАЧЧИНА 8, 25
 СЕЧОВЦІ 20
 СЕЛЬНИЦЯ 19
 СИГОТ, СІГЕТ 66, 95, 113
 СИЛЕЗИЯ 46
 SIVİR 168
 SIVİRSKE SNÁNSTVO 312
 СІЧНО 35
 СКОПЛІЄ 363
 СЛАНСЬКІ ГОРИ 20—21, 26
 SLIEZKO 429
 SLOWAKEI, СЛОВАКИЯ, СЛОВАЧЧИ-
 НА, SLOVENSKO 8, 10, 12—13, 15—
 22, 24, 31, 33, 36, 45—46, 50, 57, 61,
 64, 66, 76, 161, 180, 234, 255—256, 304,
 316—320, 322—324, 326, 352—352, 358,
 364, 379, 414, 420, 429, 437—438, 444,
 444, 446, 449—450, 457, 474—475
 СЛОВАЦЬКА ДЕРЖАВА 353
 СЛОВАЦЬКА РЕСПУБЛІКА 10, 12
 СЛОВАЦЬКА РЕСПУБЛІКА РАД 318
 СЛОВАЦЬКА СОЦІАЛІСТИЧНА РЕС-
 ПУБЛІКА, ССР 75, 317
 СЛОВАЦЬКИЙ ШТАТ 10—12
 СЛОВЕНИЯ, СЛОВЕНІЯ, SLOVINSKO
 64, 78, 80
 СЛОВЕНСЬКА ВОЛОВА 13
 СМЕРЕЧНЕ 33
 СМІЛЬНО 206, 208
 СМОЛНИК, SMOLNÍK, СМУЛНИК,
 СМУЛЬНИК 244, 246, 257, 437, 441,
 452, 463, 467, 473, 489—490, 494—495,
 497, 526
 СНИНА, SNINA 13, 20, 261, 416, 419,
 428, 433, 435, 445, 449, 474—475
 СНІНСЬКА ОБЛАСТЬ, SNINSKÁ
 OBLAŠT' 232, 235, 246—247, 249, 251,
 260
 СНІНСЬКИЙ ОКРУГ 13
 СНІНЩИНА 230, 233, 246, 253—254,
 327—328, 332, 337, 348—349, 357, 369
 СНЯТИН 53—54
 СОБРАНЕЦЬКИЙ ОКРУГ 336
 СОБРАНСКИЙ СОБОР 116
 СОБРАНЦЫ 121—122
 СОЛИНКА 490
 СОЛЛІНГЕН 363
 СОЛОТВИНА 66
 СОЛУНЬ 360
 СОЛЬНИК 26
 СОПОТИ 358
 СОФІЯ, SOFIA 332, 359, 364—365
 С. ПЕТЕРБУРГ 125
 СПИСЬКА НОВА ВЕСЬ, СПИШСЬКА
 НОВА ВЕС 31, 258
 СПИСЬКА СУБОТА 352
 СПИСЬКОНОВОВЕСЬКИЙ ОКРУГ 234
 СПИШ, SPIŠ 11, 20, 46, 69, 91, 106,
 233, 319, 322—324, 326, 331—333, 352,
 360, 474—475
 SPLIT 310
 СРСР, СССР 10, 15, 26, 74—76, 103, 263,
 270, 299, 304, 366, 376
 СТАВЛІНЕЦ 237
 СТАВІАНСЬКИЙ РАЙОН 136
 СТАВЧАНИ 68
 СТАКЇН, СТАЩИН 10, 13, 471, 485
 СТАЛІНГРАД 16
 СТАНЕТКИ 67
 СТАРА ВЕСЬ 31
 СТАРА ЛЮБОВНЯ, STARÁ LUBOVŇA
 12, 31, 36, 38—40, 257—258, 318—319,
 321
 СТАРИНА, STARINA 10, 113, 249, 253,
 257, 413, 429, 437, 441, 452—456, 458,
 463, 465, 473—474, 487—490, 495, 497,
 518
 СТАРИНСКАЯ ДОЛИНА, СТАРИН-
 СЬКА ДОЛИНА, STARINSKÁ DOLINA
 230, 348, 411, 489, 494—495, 498
 СТАРОЛЮБОВНЯНСКИЙ ОКРУГ,
 СТАРОЛЮБОВНЯНСЬКИЙ ОКРУГ
 37, 39
 СТАРОЛЮБОВНЯНЩИНА 20, 232,
 237, 246, 251, 327
 СТОКГОЛЬМ 358, 361
 СТОТИНЦІ 333
 СТРАЗЬКЕ 91
 СТРАНЬНИ 37, 237, 245, 247, 257, 319
 STREDNÁ EURÓPA, ЦЕНТРАЛЬНА ЄВ-
 РОПА, ЦЕНТРАЛЬНАЯ ЕВРОПА 41,
 44—45, 47, 54, 62—64, 69, 77—78, 80,
 417
 STREDOVÝCHODNÁ EURÓPA 78

- СТРИГОВЕЦЬ 231, 238—239, 241, 247,
252, 256—257
- СТРОІКІВ 12, 23, 25—26
- СТРОПКІВСЬКА КРАЙНА 50
- СТРОПКІВСЬКИЙ ОКРУГ 13
- СТРУБОВІШ'А 490
- СУЭЗСКИЙ КАНАЛ 136
- СУКІВ 27
- СУЛА 71
- СУРТА 234
- СУРТЯНСЬКИЙ ЛІС 233
- СУСКОВО 134
- СХІД, OST 15, 19, 129, 264—265, 349
- СХІДНА ЄВРОПА, VŤCHODNÁ EURÓ-
PA, ВОСТОЧНАЯ ЄВРОПА, OSTEU-
RORA 41, 44—45, 47, 54, 62—63, 69,
77—78, 80, 303—304, 314, 417
- СХІДНА СЛОВАЧЧИНА, СХІД. СЛО-
ВАЧЧИНА, VŤCHODNÉ SLOVENSKO,
VOSTOČNÁJA SLOVAKIA, OSTSLOWA-
KEI 8, 10—11, 13—14, 16—25, 27—30,
34, 36, 38, 46, 66, 85, 89—91, 94, 154,
160, 164, 198, 229, 235, 239, 246, 251,
253—257, 260—261, 315—323, 325—342,
344—346, 351, 355—357, 409, 444, 449,
460, 495
- США, USA 349, 352, 357, 370, 474
- СЯНИЦЬКА ЗЕМЛЯ 56
- ТАБОР 363
- TALIANSKO 310
- ТАРНОВ 208
- TATRY 39
- ТЕЛЕПІВЦІ (ОСАДНЕ) 13
- ТЕМЕШВАР (ТІМІСОАРА) 64
- ТЕРЕБЛЯНСЬКИЙ СОБОР 111
- ТИЛЛАВА 32—33
- ТИСА, ТИССА 110, 205
- ТОКАЇК, ТОКАЇК 13, 26—27, 356, 409
- ТОКІО 361—362
- ТОМАКІВКА 71
- ТОПЛЯ 25
- ТОПОЛЯ 244, 258
- ТОПОЛЯНИ 91
- ТОПОЛЬЧАНИ 362
- ТОРИСКИ, TORYSKY 449
- TORISA 161
- ТОРУНЯ 53
- ТРАНСИЛЬВАНІЯ (РУМУНІЯ) 58
- ТРАНСИЛЬВАНСЬКІ АЛЬПИ 58
- ТРАНСИЛЬВАНІЯ 53
- ТРЕБИШІВ 16, 20
- ТРЕБИШІВСЬКИЙ РАЙОН 136
- ТРЕНЧИН, ТРЕНЧІН 362, 364—365
- TRNAVA 475
- ТРУБІЖ 71
- ТРЧЯНА 34
- ТУЛЕШОВА 37
- ТУЛЬ 289
- ТУНІС 361
- ТУРЦІЯ 74
- ТУРЧАНСЬКИЙ МАРТІН, TURČ. MAR-
TIN 161, 360
- ТУРЯНСКА ДОЛИНА, ТУРЯНСЬКА
ДОЛИНА 109
- ТУРЬЯ 136
- ТУРЬЯ РЕМЕТЫ 139
- ТЯЧЕВО 66
- УБЛЈА, УБЛЯ, UBĽA 13, 233, 236,
238—239, 252, 255, 258, 335, 474
- УНЕРСКА РУС, УГОРСКАЯ РУСЬ,
УГОРСЬКА РУСЬ 83, 101, 103, 119,
129, 136, 138, 211, 255—256, 297, 352
- УНОРСКО, УГОРЩИНА, УГРИЯ, УНГ-
ВАР, UNGVÁR 10—11, 45—46, 55, 57,
60, 63—66, 74—75, 84—86, 93—94, 96,
99, 102—109, 111, 114—116, 119—124,
126—127, 129—130, 132—133, 135—137,
149—150, 161, 196, 218, 352
- УГОЦЬКИЙ КОМІТАТ 65
- УГОЧА 105, 112, 137, 150
- УГОЧАНСКИЙ КОМІТАТ 111
- УГОЧАНСЬКА ЖУПА 85
- УДАВСЬКЕ 13
- УЖАНСКА ВЕРХОВИНА 139
- УЖАНСКИЙ БЕСКИД 139
- УЖАНСЬКА ЖУПА 85
- УЖАНСЬКИЙ КОМІТАТ 105
- УЖГОРОД, UŽHOROD, USHGOROD 22,
66, 75, 83—86, 88—91, 93, 96, 98—99,
101—105, 107—109, 111, 113, 115, 123—
125, 128—129, 132—133, 135, 138—141,
161, 189, 197—198, 202, 212, 235, 267—
268, 353, 449, 457, 475
- UŽSKÁ HORNATINA 414
- УКРАЇНА, UKRAINA, УКРАЇНА, UKRA-
JINA 15, 22, 36, 45—46, 51, 53, 57—

58, 60, 65, 69—74, 76—78, 80, 82, 93,
230, 246, 249, 253, 255—256, 266—267,
270, 298, 301, 311
УКРАЇНСЬКА РСР, УРСР, URSR 10,
104, 263, 300, 327, 334, 337, 449, 531
УКРАЇНСЬКЕ ЗАКАРПАТТЯ 46, 61
УЛИЧ, ULIČ, ВУЛИЧ 13, 50, 230, 237,
239, 241, 244—247, 250, 252, 257—258,
414, 426, 436, 503
УЛИЧ-КРИВЕ, УЛИЧ-КРИВИЇ, ULIČ
KRIVÉ 230, 246—247, 249, 256—257,
414, 426
УНГВАРСЬКИЙ КОМІТАТ 96, 149
УРАЛ (ЯІК) 71
УСТІ-НА-ОРАВІ 19

ФЛОРЕНЦІЯ, FLORENCIA 313, 364
ФРАНКФУРТ, ФРАНКФУРТ-НА-МАЙНІ
362—364
ФРАНЦІЯ 36, 214
ФРГ 363, 365
ФРЕХЕН 365
ФРІДЕК-МІСТЕК 365
ФРН 10

ХАРКІВ 300
ХАСТІВ 35
ХЕЛЬСІНКИ 358—359, 361, 365—366
ХОЛМСКАЯ РУСЬ 299
ХОЛМЩИНА 303
ХОТЧА 13, 26
ХУСТ 66

ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНА ЄВРОПА 45,
52, 58, 61, 69
ЦИРОХА, CIROCHA 324,
332—333, 489

ЧАБАЛІВЦІ 245
ЧАБИНИ 91, 338
ЧАНАД 64—65
ЧАРНЕ 352
ЧЕРГОВ 20
ЧЕРГОВСЬКІ ГОРИ 20, 26
ЧЕРНЕЦКА ГОРА, ЧЕРНЕЦКАЯ ГОРА
104, 116, 119,
ЧЕРНИГОВ 286
ЧЕРНІВЦІ 533
ЧЕРТІЖНЕ 13, 91

ЧЕРКАС 71
ČESKOSLOVENSKO, TSCHECHOSLOWA-
KEI, ЧЕХОСЛОВАКІЯ, ЧЕХОСЛО-
ВАЦЬКА СОЦІАЛІСТИЧНА РЕСПУБ-
ЛІКА, ЧЕХОСЛОВАЧЧИНА, ЧССР,
ČSSR 7—11, 17, 22, 27, 38, 140—141,
256, 304, 315—316, 318, 321—325, 327—
328, 330, 340, 345—347, 352—353, 357—
358, 360—361, 363, 365, 379, 449
ЧЕСЬКЕ ПРИКОРДОННЯ 352
ČECHY, ЧЕХІЯ 10, 352, 417
ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA, ЧЕХО-
СЛОВАЦЬКА РЕСПУБЛІКА, ЧЕХО-
СЛОВАЦЬКА РЕСПУБЛІКА, ЧСР 8,
10, 24, 28—29, 269
ЧІНАДІЇВСЬКИЙ РАЙОН 136
ЧИРЧ 236—238, 241, 258
ЧИЧАРОВИЦІ 119
ČIERNE MORE 311
ЧОП 233—234
ЧОРСТИНЬ 31
ЧОТОГАВА 65
ЧУКАЛІВЦІ 13, 24
ЧУМАЛЕВ 128

ШАНГАЇ 359
ШАНДАЛ 13
ШАРБІВ 34, 244—245, 258
ШАРІНСЬКА ЖУПА 85
ШАРІНСЬКЕ ЯСТРАБ'Є 339
ШАРІНСЬКО-ЗЕМПЛИНСЬКА ЖУПА
12, 14
ШАРИШ 46, 66, 154
ШАРОШ-ПАТАК 115, 138
ШАТОР-АЛЬЯ-УЙГЕЛЬ 138
ШАТОРЛ-УЙГЕЛЬ 91
Ш. А. УЙГЕЛЬСЬКИЙ ОКРУГ 138
ШАФЛЯРИ 68, 76
ШАШОВА 238—239, 257
ŠVAJČIARSKO, ШВЕЙЦАРІЯ 78, 80
ШВЕЦІЯ 362
ŠIBENIK 311
ШМИГОВЕЦ, ŠMIGOVEC 247, 414, 420,
429, 433
ШТАСРІЯ 64
ШТЕФУРОВ 19
ШТОКГОЛЬМ 359

ЩАВНИЦЯ 85

ЮГОСЛАВИЯ 362
ЮЖНАЯ РОССИЯ 298
ЮРКОВА ВОЛЯ 37

ЯБЛОЧКА 35
ЯГЕР 106

ЯКУБ'ЯНИ 20, 37, 230, 244, 246, 251—
252, 254, 258
ЯЛОВА 10, 258
ЯЛТА 277—279, 282, 296
ЯСИНЬ 21
ЯСЛО 31, 36

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ

Андрій Ковач: Словацьке національне повстання і Північно-Східна Словаччина	7
Йосиф Родак: Бойова діяльність партизанського з'єднання «Чапав» в районі польсько-словацьких Бескидів	31
Омелян Ставровський: Антифеодальний рух, народні повстання та селянські війни в історії Центральної і Східної Європи	41

ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ

Олена Рудювчак: Газета «Свет» і її попередники. Бібліографія матеріалів «Света»	93
Франтішек Штраус: Йонаш Заборський (1812 — 1876) та українці	147
Рудо Бртань: Словацьке зацікавлення українською та російською поезією на фронті першої світової війни (1914 — 1918)	167
Йосиф Шелепєць: Літературні витoki творчості Олександра Духновича (1803 — 1865)	183

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО — ПЕРШОДЖЕРЕЛА

Андрій Шлепєцький: Із неопублікованої творчості Олександра Павловича (1819 — 1900)	197
--	-----

ЕТНОГРАФІЯ ТА ФОЛЬКЛОРИСТИКА

Надія Вархол: Чоловік-демон в народному повір'ї українців Східної Словаччини	229
--	-----

ЛИСТУВАННЯ, ТВОРЧА СПАДЩИНА, ОБГОВОРЕННЯ

Й. О. Дзєндзелівський: Переписка І. Панькевича з В. Ягичем і К. П. Михальчука з О. О. Шахматовим і П. К. Сімоні	263
Микола Неврлі: Дві недруковані праці Євгена Перфєцького	303

ЛИСТУВАННЯ, ТВОРЧА СПАДЩИНА, ОБГОВОРЕННЯ, ІНФОРМАЦІЯ, РІЧНИЦІ, ЮВІЛЕЇ

Ян Подолак: Мета і дотеперішні результати етнографічних досліджень української області на Східній Словаччині	315
Зузана Гандуель: Розвиток чехословацької мовознавчої україністики за 35 років (1948—1983)	325
Іван Мацінський: 65 років Ореста Дубая та сонячний світ його графічної творчості	347

МАТЕРІАЛИ З КОМПЛЕКСНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СТАРИНСЬКОЇ ДОЛИНИ В 1975 — 1978 РР.

Сільвія Діллнбергерова: Їда і сервіровка в кореляції з сімейним і суспільним життям в області Старини	413
Желмира Шипкова: Вирощування і обробка рослин в області Верхньої Цирохи	437
Милослав Шипка: Лікарські рослини Верхньої Цирохи	457
Микола Дуйчак: Мікротопонімія сіл Старинської долини	489
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК	533
ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК	551

OBSAH

DEJINY

Andrej Kováč: SNP a severovýchodné Slovensko	7
Jozef Rodák: Bojová činnosť partizánskeho zväzku Čapajev v poľsko-slovenskom pohraničí Beskyd	31
Emilián Stavrovský: Protifeudálne hnutie, ľudové povstania a roľnícke vojny v dejinách strednej a východnej Európy	41

DEJINY KULTÚRY

Helena Rudlovčáková: Časopis Svet a jeho predchodcovia. Bibliografia materiálov časopisu Svet	83
František Straus: Jonáš Záborský a Ukrajinci	147
Rudolf Brtáň: Slovenský záujem o ukrajinskú a ruskú poéziu v čase I. svetovej vojny (1914 — 1918)	167
Jozef Šelepce: Literárne zdroje básnickej tvorby Alexandra Duchnoviča	183

LITERÁRNA VEDA — PŮVODNÉ PRAMENE

Andrej Šlepeckij: Z nepublikovanej básnickej tvorby Alexandra Pavloviča (1819 — 1900)	197
---	-----

ETNOGRAFIA A FOLKLORISTIKA

Nadija Varcholová: Démonický muž v ľudových poverách Ukrajincov východného Slovenska	229
--	-----

KOREŠPONDENCIA, TVORIVÉ DEDIČSTVO, DISKUSIE

J. O. Dzdzdzelijskij: Dopisovanie J. Paňkeviča s V. Jagičom a K. P. Michalčuka s A. A. Šachmatovom a P. K. Simonim	263
Mikuláš Nevrlý: Dve neznáme práce Eugena Perfeckého	303

KOREŠPONDENCIA, TVORIVÉ DEDIČSTVO, DISKUSIE, INFORMÁCIA, VÝROČIA, JUBILEÁ

Ján Podolák: Cieľ a doterajšie výsledky etnografických výskumov ukrajinskej etnickej oblasti na východnom Slovensku	315
Zuzana Hanušová: 35 rokov vývoja československej lingvistickej ukrajistiky (1948 — 1983)	325
Ivan Macinskij: 65 rokov Oresta Dubaja a slnčenný svet jeho grafickej tvorby	347

MATERIÁLY Z KOMPLEXNÉHO VÝSKUMU STARINSKEJ DOLINY V ROKOCH 1975 — 1978

Sylvia Dillbergerová: Jedenie a stolovanie v korelácii s rodinným a spoločenským životom v oblasti Stariny	413
Želmíra Šípková: Pestovanie textilných rastlín a proces výroby nití v oblasti hornej Cirochy	437
Miloslav Šípka: Liečivé rastliny hornej Cirochy	457
Mikuláš Dujčák: Mikrotoponímia obcí Starinskej doliny	489
MENNÝ REGISTER	533
ZEMEPISNÝ REGISTER	551

СОДЕРЖАНИЕ

ИСТОРИЯ

Андрей Ковач: СНВ и Северо-Восточная Словакия	7
Йозеф Родак: Боевая деятельность партизанского соединения «Чапаяв» в польско-словацкой пограничной области Бескид	31
Эмилиан Ставорский: Антифеодалное движение, народные восстания и крестьянские войны в истории Центральной и Восточной Европы	41

ИСТОРИЯ КУЛЬТУРЫ

Олена Рудловчак: Журнал «Свет» и его предшественники. Библиография материалов журнала «Свет»	83
Франтишек Штраус: Йонаш Заборский и украинцы	147
Рудольф Бртань: Словацкий интерес к украинской и русской поэзии на фронте в годы первой мировой войны	167
Йозеф Шлепец: Литературные источники поэтического творчества Александра Духновича (1803 — 1865)	183

ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ — ПЕРВОИСТОЧНИКИ

Андрей Шлепский: Из неопубликованного поэтического творчества Александра Павловича (1819 — 1900)	197
--	-----

ЭТНОГРАФИЯ И ФОЛЬКЛОРИСТИКА

Надя Вархол: Демонический мужчина в народных суевериях Восточной Словакии	229
---	-----

ПЕРЕПИСКА, ТВОРЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ, ОБСУЖДЕНИЯ

Й. О. Дзсидзеливский: Переписка И. Панькевича с В. Ягичом и К. П. Михальчука с А. А. Шахматовым и К. П. Симони	263
Николай Неврли: Две неизвестные работы Евгения Перфецкого	303

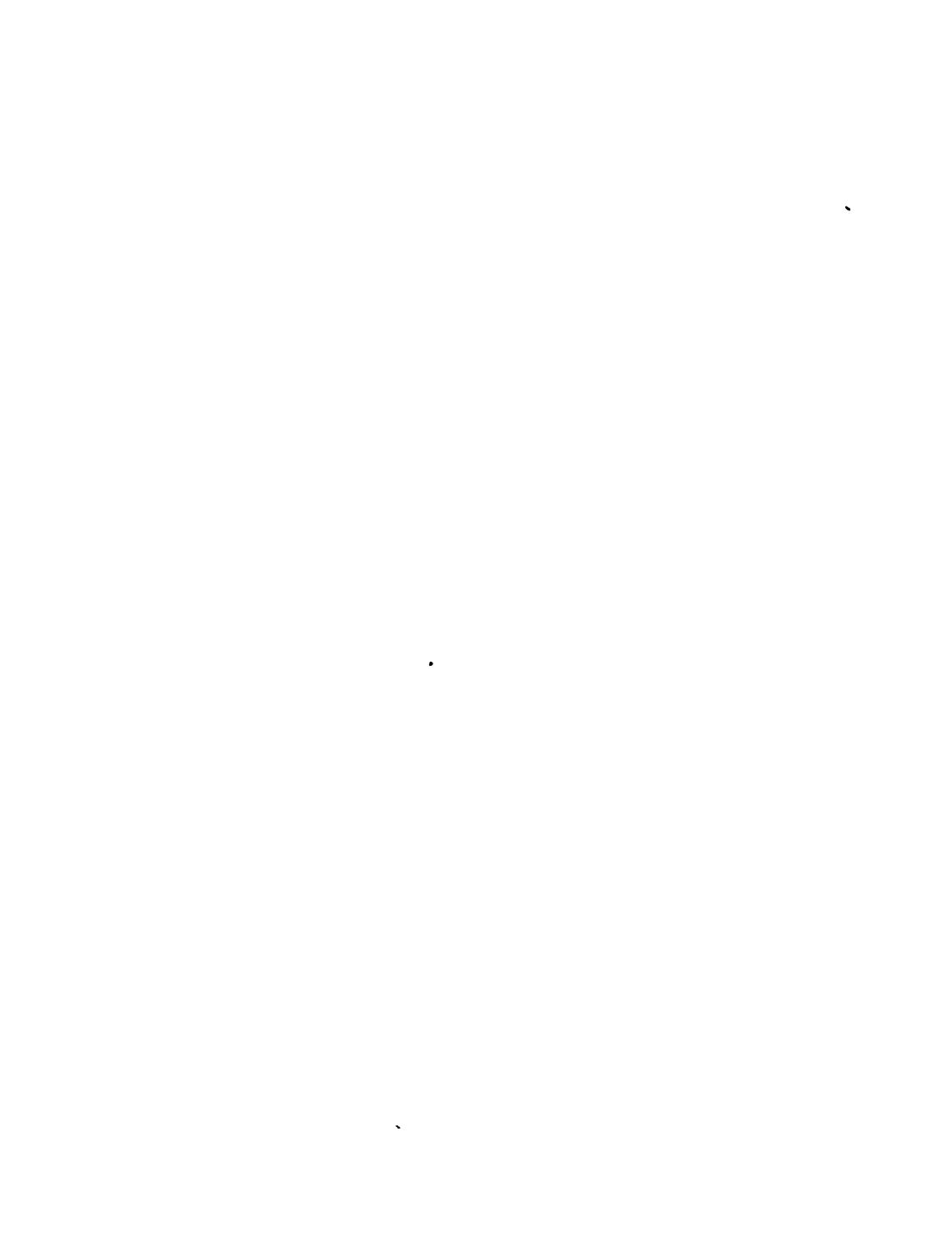
ПЕРЕПИСКА, ТВОРЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ, ОБСУЖДЕНИЯ, ИНФОРМАЦИЯ, ГОДОВЩИНЫ, ЮБИЛЕИ

Ян Подолак: Цель и дотепершние результаты этнографических исследований украинской этнической области в Восточной Словакии	315
Зузана Ганудель: Развитие чехословацкой лингвистической украинистики за тридцать пять лет (1948 — 1983)	325
Иван Мацинский: 65-летие Ореста Дубая и солнечный свет его графического творчества	347

МАТЕРИАЛЫ ИЗ КОМПЛЕКСНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ СТАРИНСКОЙ ДОЛИНЫ В 1975 — 1978 ГГ.

Сильвия Диллибергерова: Еда и севировка в корреляции с семейной и общественной жизнью в области Старины	413
Желмира Шипкова: Выращивание и обработка текстильных растений на верней Цирохе	437
Милослав Шипка: Лекарственные растения на верхней Цирохе	457
Николай Дуйчак: Микропонимия сел Старинской долины	489

ИМЕННЫЙ УКАЗАТЕЛЬ	533
ГЕОГРАФИЧЕСКИЙ УКАЗАТЕЛЬ	551

INHALT

GESCHICHTE

- Andrej Kováč: Der Slowakische Nationalaufstand und die Nordöstliche Slowakei 7
Jozef Rodák: Die Kampfätigkeit des Partisanenverbandes «Tschapajew» im polnisch-slowakischen Grenzgebiet von Beskiden 31
Emilián Stavrovský: Antifeudale Bewegung, Volksaufstände und Bauernkriege in der Geschichte Mittel- und Osteuropas 41

KULTURGESCHICHTE

- Helena Rudlovčáková: Die Zeitschrift «Svet» und ihre Voränger. Die Bibliographie von Beiträgen der Zeitschrift «Svet» 83
František Štraus: Jonáš Záborský und Ukrainer 147
Rudolf Brtáň: Das slowakische Interesse für ukrainische und russische Poesie an der Front während des ersten Weltkrieges 167
Jozef Šelepoc: Literarische Quellen des poetischen Schaffens von Alexander Duchovič 183

LITERATURWISSENSCHAFT — URQUELLEN

- Andrej Slepeckij: Aus dem unveröffentlichten poetischen Schaffen von Alexander Pavlovič (1819 — 1900) 197

ETHNOGRAPHIE UND FOLKLORISTIK

- Nadja Varchol: Der dämonische Mann in Aberglauben der ostslowakischen Ukrainer 229

BRIEFWECHSEL, SCHAFFENSERBE, BESPRECHUNGEN

- J. O. Dzendzelivskij: Der Briefwechsel von I. Pankewitsch mit V. Jagitsch und von K. P. Michaltschuk mit A. A. Schachmatov und P. K. Simoni 263
Mikuláš Nevrlí: Zwei unbekannte Arbeiten von Eugen Perfectký 303

BRIEFWECHSEL, SCHAFFENSERBE, BESPRECHUNGEN, INFORMATION, JAHRESTAGE, JUBILÄEN

- Ján Podolák: Das Ziel und bisherige Ergebnisse der ethnographischen Forschungen des ukrainischen ethnischen Gebietes in der Ostslowakei 315
Zuzana Hanušová: Die Entwicklung der tschechoslowakischen linguistischen Ukrainistik im Laufe von 35 Jahren (1948 — 1983) 325
Ivan Macinskij: Der 65. Jahrestag von Orest Dubay und der Sonnenschein seines graphischen Schaffens 347

MATERIALIEN AUS DER KOMPLEXERFORSCHUNG VOM STARINATAL IN DEN JAHREN 1975—1978

- Sylvia Dillnbergerová: Das Essen und die Servicrung in der Korrelation mit dem Familien- und Gessellschaftsleben im Gebiet vom Starinatal 413
Želmíra Šípková: Der Aufbau und die Verarbeitung von Textilpflanzen im Gebiet der Obercirocha 437
Miloslav Šíпка: Arzneipflanzen im Oberlauf des Cirochaflusses 457
Mikuláš Dujčák: Die Mikrotoponimie von Dörfern des Starinatals 489
NAMENSREGISTER 533
ORTSREGISTER 551

Колектив
НАУКОВИЙ ЗБІРНИК
МУЗЕЮ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У СВИДНИКУ № 12

Видання перше

Видало Словацьке педагогічне видавництво в Братіславі
відділ української літератури в Пряшеві

як свою 374 публікацію

Упорядник **Іван Руєнко**, директор Музею української культури у Свиднику
Відповідальний редактор **Іван Мацішевський**
Художній редактор **Іван Фіркаль**
Графічно оформив **Ладіслав Цупер**

Друкували Дуклянські друкарні, н. п. у Пряшеві — Стор. 576 — АА 48.43 —
ВА 49,54 (текст 42,92 графіка 5,51) — Тираж 1300 — 02/63 — Ухвалено постано-
вою СЛНKK-ГД.№ 1790/І-80

Kolektív

**VEDECKÝ ZBORNÍK
MÚZEA UKRAJINSKEJ KULTÚRY VO SVIDNÍKU Č. 12**

I. vydanie

Vydalo Slovenské pedagogické nakladateľstvo v Bratislave
odbor ukrajinskej literatúry v Prešove

ako svoju 374. publikáciu

Zostaviteľ: **Ivan Rusínko**, riaditeľ Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku
Zodpovedný redaktor **Ivan Muelnský**
Výtvarný redaktor **Ivan Firkaľ**
Graficky upravil **Ladislav Cuper**

Tlačili Duklianske tlačiarne, n. p. v Prešove — Strán 576 — AH 48,43—VH 49,54
(text 42,92 grafika, 5,51)—Náklad 1300 — 02/63 — Schválené výmerom SÚKK - GR
1790/I-80

(«Українські писанки Східної Словаччини») з розсяг-ним багатокольоровим ілюстративним матеріалом у приложенні до наукового аналізу розвитку лемківсько-го писанкового мистецтва від найдавніших часів до сьогодення.

Науковий збірник Музею української культури у Свиднику № 7, 1976, 342 стор., ціна 86,— Кчс. Містить наукові розвідки історичного, культурно-історичного, етнографічного, фольклористичного та мистецтвознавчого характеру, як і статті-звіти окремих установ та організацій культурного життя українських трудящих.

Науковий збірник Музею української культури у Свиднику № 8, 1977, стор. 420, ціна 62 Кчс. Містить наукові розвідки з історії, історії культури, мистецтвознавства, етнографії і фольклору, мовознавства та статті до річниць і ювілеїв, як і інформацію.

Науковий збірник Музею української культури у Свиднику № 9, книга перша, стор. 672, ціна 98,— Кчс. Містить наукові розвідки з історії, історії культури, етнографії і фольклору, мовознавства, як і статті до ювілеїв та річниць, а теж інформацію про діяльність українських культурно-освітніх установ і товариств у ЧССР.

Науковий збірник Музею української культури у Свиднику № 9, книга друга, 1979, стор. 630, ціна 83,— Кчс. Весь том присвячено комплексному дослідженню сіл Старини, Дари, Великої Поляни, Руського, Смольника, Остружовиці та Звали на Синиціній у зв'язку з побудовою водоймища питної води для кількох округів Східної Словаччини, внаслідок чого наведені села перестануть існувати.

Науковий збірник Музею української культури у Свиднику № 10, 1982, стор. 648, ціна 115 Кчс. Містить наукові розвідки з історії, історії культури, етнографії і фольклору, мовознавства тощо. Цим номером МУК починає надавати окремої уваги періодичним матеріалам, три з яких тут вперше друкуються з відповідними розвідками. Йдеться про «Ремата Baslji Dohovits» Василя Довговича з 1832 р., слов'яно-руський буквар Івана Брадача з 1770 р. та матеріали Якова Головацького до українського діалектного словника з середини минулого сторіччя.

Науковий збірник Музею української культури у Свиднику № 11, 1983, стор. 656, ціна 75,— Кчс. Містить карпатознавчі розвідки з історії, етнографії і фольклористики та мовознавства. У розділі історії культури друкується перший том «Історії карпатських русинів» Михайла Лучкая та закарпатоукраїнські рукописні збірники пісень, використані Яковом Головацьким у своїх «Народних піснях Галицької і Угорської Русі» (1874). На окрему увагу заслуговують багаті коментарі до пісень Олени Рудловчак. У розділі про мовознавство надруковано статтю Й. Штольца про рукопис «Атлас українських говорів Східної Словаччини» Василя Латти, що зберігається у фондах Словацької Академії Наук у Братиславі.

Матеріали для публікування в Збірнику МУК у Свиднику та листи надсилайте на адресу:

Múzeum ukrajinskej kultúry, 089 80 Svidnik, ČSSR

02/63

67—408—85